

Entre *natros* i *mosatros*:
representacions socials, discursos agraris i
discursos mediambientals al
Delta de l'Ebre i l'Albufera de València

Marina Requena i Mora

Tesi Doctoral

Codirecció:

**José Manuel Rodríguez Victoriano
Luís Enrique Alonso Benito
Ignasi Lerma Montero**

Programa de Doctorat
Benestar Social, Cooperació i
Desenvolupament Local

VNIVERSITAT DE VALÈNCIA

VNIVERSITAT E VALÈNCIA

**Entre *natros* i *mosatros*:
representacions socials, discursos agraris i
discursos mediambientals al Delta de l'Ebre i
l'Albufera de València**

Marina Requena i Mora

Tesi Doctoral

Codirecció:

José Manuel Rodríguez Victoriano

Luís Enrique Alonso Benito

Ignasi Lerma Montero

PROGRAMA DE DOCTORAT: BENESTAR SOCIAL, COOPERACIÓ I
DESENVOLUPAMENT LOCAL

Facultat de Ciències Socials

Departament de Sociologia i Antropologia Social

València, Octubre 2015

*A aquelles i aquells que donaren la
seua paraula a la investigació*

Agraïments

Les pàgines que aquí es presenten no hagueren estat possible sense l'acompanyament de moltes persones. He d'agrair la direcció generosa de Manolo Rodríguez i també els dinars, els sopars i les converses de suport i ànim. A Luis Enrique Alonso per les hores dedicades a escoltar-me i per les recomanacions teòriques que m'han fet sentir-me molt més aprop de l'objecte d'estudi. A Ignasi Lerma per estar sempre que l'he necessitat. A Daniel Brockington, que va treure temps per resseguir la meu estada a Manchester, durant la qual vaig posar en clar molts aspectes d'aquesta tesi.

A Emma Gómez perquè sense ella aquest treball no haguera sigut presentat. Gràcies, per les correccions, pels ànims i per fer que no em sentirà sola en un procés solitari.

A Xavier Ginés i Rafa Xambó, els qui em varen ensenyar que la investigació social pot esdevindre una forma de militància. A Graciela Ferrer i a Francesc La Roca per tot el temps dedicat a aquesta recerca però sobretot per ajudar-me a entendre els conflictes socioecològics que aquí es tracten.

A David Muñoz i Xavi Mas per ser molt més que companys de feina i haver dedicat moltes hores a aquest treball. Moltes, moltes gràcies per la vostra estima. A Aina Faus pel temps dedicat però sobretot per la seua amistat. A Toni Cerdà pel recolzament amb les dades del cens agrari i per fer-me veure que els discursos tradicionals que aquí es presenten no són tan diferents als del meu origen. A Pedro Romero, Carlos Fernández, Carlos de Castro, Jesús Rogero, Rafa Ibáñez i Pep Llobera per fer-me veure que la investigació social és sempre un treball cooperatiu. A Juan Carbonell per la seva ajuda amb les dades estadístiques.

Al Museu de les Terres de l'Ebre i en especial a Carme Queralt i a Maria del Mar Villalbí per tot el material prestat i les converses que m'han fet entendre molt millor els discursos socials i, en general, com ha sigut la vida al Delta. A Llorenç i a Oriol per ensenyar-me que és ser ebrencà.

Tot el meu agraïment a ma mare, mon pare i al meu germà que han patit de ben prop el procés i que m'han donat les forces per continuar sempre cap endavant. Gràcies per les correccions, la confiança, els ànims, la vostra estima i, com no, per comprar arròs que porta el símbol del Parc. Sense vosaltres aquest treball no haguera estat possible. Als meus padrins per estar sempre al meu costat i donar-m'ho tot sense exigir res a canvi. També a les *Moretes* i *Requenetes* amb les que compartisc molt més que uns cognoms.

No pot faltar la gratitud a les moltes amistats que han estat al meu costat al llarg del camí. A les *Grabelladores* per estar sempre disposades a escoltar-me i treure'm de davant de la pantalla de l'ordinador. A Natàlia per fer les correccions i per fer que puga expressar en anglès tot allò que volia dir en valencià. A Anna per prestar-me tantíssima atenció i dedicar la seua estima a les veus i discursos que ressonen per aquest treball. A Marti i ell sap bé perquè. I, sobretot, a Guille, company de la vida, per dedicar hores i hores a aquest treball, per regalar-me rialles, temps i moltíssima estima en els moments més durs d'aquest procés. Per últim, vull expressar el reconeixement a tots i totes aquelles que varen donar la seua paraula a aquesta investigació, a elles i a ells els hi dedique aquestes pàgines.

de nit sopem a la meua tribu
a la fresqueta un entrepà
bevem orxata a l'alqueria
escoltant una *electró- albà*

ací fa olor d'all i pebre l'aire
a les parets, taulells socarrats
com caragols passegem per l'horta
algun diumenge per la *vesprà*

dóna vertigen ser aborígen, com una puça
rossegant la mala gossa del *mainstream*.
dóna vertigen, falta l'oxigen
però indígenes conserven la cultura i la parla

aborígens de la terra fecunda,
primitius pobles de vora mar
indígenes de costums ancestrals
divendres de la deessa estrenaltunda

androides collidors tecnoagraris
ajuden llauradors post-rurals
i en acabar la jornada tornen
a lloms del seu tractor sideral

tres jubilats i un colombaire
juguen al truc baix d'un emparrat
el nostre temps no té calendaris
ens orientem per fases lunars

Aborígens, Orxata Sound System

Índex

Introduction	23
1. El projecte d'estudi: antecedents, metodologia i objectius.....	29
1.1. Antecedents de l'estudi: una mirada als estudis qualitius sobre la percepció mediambiental	29
1.2. Metodologia: la perspectiva del qualitatisme crític	35
1.3. Els objectius de l'estudi	39
2. L'objecte d'estudi: els Parcs Naturals i les poblacions	43
2.1. El Parc Natural de l'Albufera: una llacuna amb caràcter identitari.....	43
2.1.1. Projectes de restauració d'hàbitat al Parc Natural de l'Albufera: el Tancat de la Pipa, el Tancat de Mília i el Tancat de l'Illa	49
2.2. El Parc Natural del Delta de l'Ebre: una plana amb molta vida	51
2.2.1 Projectes de restauració d'hàbitat al Parc Natural del Delta de l'Ebre: La Tancada i l'Alfacada.....	63
2.3. Característiques sociodemogràfiques del les poblacions que componen o envolten els Parcs Naturals del Delta de l'Ebre i l'Albufera de València.....	66
2.4. Característiques sociodemogràfiques de les poblacions d'estudi: Catarroja, Amposta i Sueca	68
2.4.1. Referent a la ciutat d'Amposta	69
2.4.2. Referent a la ciutat de Catarroja	72
2.4.3. Referent a la ciutat de Sueca	75
3. Estructura de les explotacions agràries al Delta de l'Ebre i a l'Albufera de València	79
3.1. Factors de producció: terra, capital i mà d'obra	80
3.1.1. La terra: aprofitament, distribució i explotació	80
3.1.2. El capital: terra, maquinària, llavors, adobs i productes fitosanitaris.....	84
3.1.3 Mà d'obra agrícola i l'estructura del treball en l'explotació	86
3.1.4. Agricultura ecològica.....	87
3.2. Línies de transformació estructural	88

3.2.1. Les explotacions: nombre i distribució.....	88
3.2.2. Evolució del factor treball	91
3.3. Alguns aspectes de l'entorn productiu: l'especialització subsectorial de la producció i la incidència de la política agrària.....	91
3.3.1. L'especialització subsectorial de la producció: el conreu de l'arròs	91
3.3.2. L'Arròs a l'Estat espanyol, a Europa i al context internacional.....	92
3.3.3. La (des)regulació del mercat agrari: l'organització comú del mercat, la PAC i les mesures agroambientals.....	101
4. La sociologia crítica agrària. L'auradors: de propietaris molt pobres a agricultors empresaris	111
4.1. El pensament clàssic i la qüestió agrària	112
4.1.1. Fisiòcrates i Liberals: la racionalització econòmica a l'agricultura.....	112
4.1.2. Kautsky i Lenin: l'esvaïment de la xicoteta explotació.....	115
4.1.3. A. V. Chayanov i l'economia camperola.....	120
4.1.4. Consideracions finals.....	121
4.2. La qüestió agrària a l'Estat espanyol i als països catalans: les tres modernitzacions del desenvolupament capitalista	122
4.2.1. Primera modernització agrària: liberalisme individualista <i>versus</i> liberalisme social reformista.....	122
4.2.2. Segona modernització agrària: funcionalisme <i>versus</i> marxisme	126
4.2.3. Tercera modernització agrària: productivisme <i>versus</i> ecologisme.....	129
4.2.4. La discòrdia social de la modernització agrària: desenvolupament capitalista i subsumpció de la pagesia pel capital.....	131
4.3. Pagesia, crònica d'una mort anunciada? Els llauradors, ni es creen ni es destrueixen, simplement es transformen.....	132
4.3.1. La modernitat com a procés diacrònic: el trencament de la visió lineal i dicotòmica de la modernitat als estudis de la pagesia	132
4.3.2. La xicoteta propietat agrària, un regal per al mode de producció capitalista	136
4.3.3. La dependència dels agricultors.....	142
4.3.4. Canvis a l'associacionisme agrari: de la conducta col·lectiva a l'acció corporativista	145
5. L'ecologia política com a marc de referència.....	153

5.1. Gènesi de la producció social de la problemàtica mediambiental	153
5.2. La intersecció entre sociologia i medi ambient: tres corrents teòrics	161
5.2.1. Desenvolupament sostenible versus Decreixement.....	165
5.3. conflicte ecològic-social: cap a una definició.....	170
5.3.1. Classificacions de conflictes socioecològics	173
5.4. Moviment ecologista: entre l'ambientalisme, el proteccionisme i l'ecologisme	176
5.4.1. Cacofonia de l'ecologisme: el culte al silvestre, l'ecoeficiència i la justícia ambiental i ecologia dels pobres.....	180
5.5. La consciència mediambiental a l'Estat espanyol, altre pas de rosca: les lògiques pràctiques atrapades pel doble vincle	186
6. Les àrees protegides: un intent per salvar la naturalesa o una manera de conciliar creixement econòmic i sostenibilitat?	195
6.1. Sociogènesi de les àrees protegides. De la naturalesa prístina al servei de la identitat nacional a la mercantilització de l'espai al servei del consum identitari	196
6.1.1. Primera etapa: naturalesa prístina al servei de la identitat.....	196
6.1.2. Segona etapa: la institucionalització de la conservació	200
6.1.3. Tercera fase: la mercantilització de les àrees protegides	202
6.2. El creixement de les àrees protegides al món, a Europa i a l'Estat espanyol	204
6.2.1. Les àrees protegides al món i a Europa.	205
6.2.3. Les àrees protegides a l'Estat espanyol: historicitat i creixement	208
6.3. Les àrees protegides: l'autenticitat reinventada al servei de la ideologia consumista de color clorofil·la.....	213
6.3.1. Les àrees protegides; politització i patrimonialització de la naturalesa	213
6.3.2. Les àrees protegides: la mercantilització de la naturalesa	215
6.3.3. Parc Natural: un oxímoron ben avingut.....	220
7. La mesura de la conscienciació mediambiental: el discurs dominant com a mesura de totes les coses	223
7.1. Creixement econòmic versus protecció del medi ambient: mesurant el doble vincle.....	225
7.2. Informació i medi ambient: digues com t'informes i et diré què penses	229
7.3. Perfil sociodemogràfic de persones mediambientalment compromeses: digues quina concepció del medi ambient tens i et diré el grau de conscienciació que hi tens.....	231
7.3.1. Variables sociodemogràfiques i preocupació mediambiental: Què ens diuen els estudis previs?.....	232

7.3.2. Les variables independents considerades i la seva relació amb la conscienciació mediambiental	235
7.3.2. Participació política mediambiental a través de les enquestes.....	237
7.3.4. Comportament sostenible: actituds individuals	241
8. Entre <i>natros</i> i <i>mosatros</i> : representacions socials, discursos mediambientals i discursos agraris.....	245
8.1. Model d'interpretació per a l'anàlisi dels discursos: l'Esquema M de A. Ortí i les seves adaptacions	245
8.1.1. L'Esquema M de A.Ortí	245
8.1.2. L'aplicació del quadre "M" als discursos mediambientals de la societat valenciana .	248
8.2. Tres conflictes ecològic distributius: la canalització del Barranc del Poio, el transvasament de l'Ebre i el transvasament Xúquer Vinalopó.....	253
8.2.1. El projecte de Canalització del Barranc del Poio.....	254
8.2.2. El projecte de transvasament de l'Ebre i el projecte de transvasament Xúquer-Vinalopó	256
8.3. Classes Mitjanes i treballadores: atrapats al doble vincle... feina i modernització però què bonic és lo Delta i què preciosa és (era) l'Albufera.....	259
8.3.1. Obreres i obres industrials: qui paga mana	265
8.3.2. Les percepcions del Parc Natural de l'Albufera i els conflictes ecològics i socials que l'envolten	267
8.3.3. Les percepcions del Parc Natural del Delta de l'Ebre i els conflictes ecològics i socials que l'envolten	270
8.4. Mitjanes i xicotetes empreses: una llavada de cara verda al capitalisme. La del cura medi ambient com l'acompliment de la norma que persegueix el delictes.....	276
8.5. Sectors tradicionals: "ens estan i ens estem llevant la vida... però si tots van a motor jo no seré el tonto que va a vela"	284
8.5.1 L'agricultura i els dilemes de la modernització: "tant com estime la terra, ai mare, i no vull ser llaurador (...) si no em compren un tractor (...) que les xiquetes del poble (...) no em volen veure amb la mula"	284
8.5.2. Arrossars i sostenibilitat: una parella trencada pels processos de modernització.....	294
8.5.3. L'associacionisme agrari: al context de més mercat i menys estat.	297
8.5.4.La caça: una renyina no sols al·legòrica	305

8.5.5. La pesca i la conservació: una parella sostenible.....	307
8.5.6. Les percepcions del Parc Natural de l'Albufera i els conflictes ecològics i socials que l'envolten	308
8.5.7. Les percepcions del Parc Natural del Delta de l'Ebre i els conflictes ecològics i socials que l'envolten	313
8.6. Agricultura, Administració i 'brigada verda' contra les merdes de gos: el medi ambient i la negociació del significat entre víctimes, consumidors i promotors.....	319
8.7. Conservacionisme o ecologisme: protegim a ultrança un territori o canviem l'estil de vida?	328
8.7.1. Xúquer Viu i la Plataforma en Defensa de l'Ebre: dos moviments centrats en la justícia ambiental	335
8.8. La imatge publicitària de les Àrees de Reserva: la fetitxització de la Naturalesa	344
9. Conclusions.....	353
9.1. Natural Parks as islands in a degraded world: the consequences for the environment and for the local people	355
9.2. Natural Parks: big tensions between environmentalism and productivism	358
9.2.1. The social representations of the Natural Parks on the culinary triangle: between 'raw', 'cooked' and 'rotten'	360
9.3. The subsumption of agriculture under capital and the logical practices of farmers	363
9.4. Reserves areas: the "reinvented authenticity" to conform the "chlorophyll ideology"	368
9.4.1. The social representations of the Reserve areas	371
9.4.2. The social representations of the Reserve areas on the semic triangle: between "natural", "cultural" and "artificial"	375
9.5. Turn of the Screw on the environmental opinions: surveys and social discourses	376
9.5.1. The social and economic crisis overshadows ecological crisis: the consequences of having a 'materialistic' thinking focused on the concept of sustainable development.....	377
9.5.2. Thinking about environmental behaviour and traditional knowledge	379
9.6. Modernisation, territorial identity and environmental protection: awkward triad	382
9.7. The limitations of the study: the lack of discussion groups, the lack of young people in the sample and the shallowness in the theoretical paradigms.....	385
9.8. Future research lines: back to the origin in order to rebalance environment and society	387
Bibliografia	389

Gràfics

Gràfic 1. Evolució demogràfica de les poblacions que envolten el Parc Natural del Delta de l'Ebre	66
Gràfic 2. Evolució demogràfica de les poblacions que envolten el Parc Natural de l'Albufera ..	67
Gràfic 3. Piràmides de població del pobles del voltant del Delta i dels pobles del voltant de l'Albufera	67
Gràfic 4. Número d'empreses per sector (2014) i número d'explotacions agràries, superfície i unitats ramaderes (2009).....	68
Gràfic 5. Evolució del percentatge d'atur registrat als pobles que envolten els Parcs Naturals.	68
Gràfic 6. Evolució demogràfica d'Amposta	71
Gràfic 7. Piràmide de població d'Amposta.....	72
Gràfic 8. Evolució demogràfica de Catarroja.....	74
Gràfic 9. Piràmide de població de Catarroja	75
Gràfic 10. Evolució població de Sueca (1900-2014).....	77
Gràfic 11. Piràmide del població de Sueca a 2014	77
Gràfic 12. Evolució dels percentatges d'atur registrats a les poblacions d'estudi.....	78
Gràfic 13. Corbes de Lorenz distribució de la propietat al Delta de l'Ebre i a l'Albufera de València	83
Gràfic 14. Evolució dels preus mitjans anuals de la sòl agrari a Catalunya, País Valencià i a l'Estat espanyol	84
Gràfic 15. Evolució de les macromagnituds agràries a l'Estat espanyol (valors corrents a preus bàsics en milers d'euros) (1990-2013)	85
Gràfic 16. Número i composició de les Unitats Anuals de Treball al Delta de l'Ebre i l'Albufera de València	86
Gràfic 17. Percentatge de temps dedicat a l'explotació i edat dels caps de les explotacions al Delta i a l'Albufera.....	87
Gràfic 18. Hectàrees que es conreen en conversió o mètodes d'Agricultura ecològica.....	88
Gràfic 19. Evolució de règims de titularitat, número d'explotacions, unitats ramaderes i Superfície Agrària Utilitzada al Delta i a l'Albufera	89
Gràfic 20. Evolució del Número de Unitats de Treball Anual al Delta i l'Albufera	91
Gràfic 21. Evolució del valor a preus constants per tona d'arròs (en milers d'euros (1990-2011)	95

Gràfic 22. Evolució dels preus al productor i els preus bàsics de l'arròs a L'Estat espanyol (2004-2013)	96
Gràfic 23. Producció mundial d'arròs i intervencions tecnològiques clau entre 1960 i 2007.....	98
Gràfic 24. Evolució de la producció, el consum i els estocs de l'arròs a nivell mundial (2004-2014)	99
Gràfic 25. Evolució del preu de l'arròs en euros/tona (1991-2015)	100
Gràfic 26. Evolució del número de la producció d'arròs per països europeus (en milers de tones) (1993-2013).....	100
Gràfic 27. Evolució del preu al productor per tona d'arròs als països europeus (2004-2013)	101
Gràfic 28. Evolució de preu bàsic per tona d'arròs al països europeus (2004-2013)	101
Gràfic 29. Evolució de les àrees protegides i nombre de llocs protegits al món (1962-2014)....	206
Gràfic 30. Percentatge de terra protegida i àrees marines a les regions del món (2014)	206
Gràfic 31. Percentatge del total d'àrea protegida (terrestre i marina) al món per regions (2014)	207
Gràfic 32. Superfície en Km ² i número de llocs protegits de la Xarxa Natura 2000 a l'Europa dels 28 (Desembre 2013).....	208
Gràfic 33. Evolució de la superfície(Km ²) de terra protegida a l'Estat espanyol (1930-2013) (Segons UICN).....	211
Gràfic 34. Evolució del número d'espais protegits i superfície (Ha) a l'Estat espanyol (1951-2013) (segons Europarc)	212
Gràfic 35. Evolució del número d'espais protegits i superfície (Km ²) (acumulats) (1951-2013)	213
Gràfic 36. Grau de preocupació mediambiental a l'Estat espanyol.....	223
Gràfic 37. Evolució de les respostes a la pregunta Protegir el medi ambient versus Creixement econòmic.....	225
Gràfic 38. Evolució de l'atur i el medi ambient com als tres principals problemes per a l'Estat espanyol i per a la persona entrevistada (2000-2015).....	228
Gràfic 39. Grau d'informació personal sobre el medi ambient i Grau d'interès amb el que es segueixen les notícies.....	229
Gràfic 40. Percentatges de les fonts d'informació seguides alhora d'informar-se sobre temes mediambientals.....	231
Gràfic 41. Evolució de la participació cívica en qüestions mediambientals.....	237
Gràfic 42. Percentatge de gent que ha signat alguna petició relacionada amb el medi ambient als últims cinc anys.....	238
Gràfic 43. Percentatge de la gent que ha fet un donatiu a algun grup ecologista	239

Gràfic 44. Percentatge de gent que ha participat en algun acte de protesta o manifestació en defensa del medi ambient	240
Gràfic 45. Percentatge de gent que pertany a un grup la fi del qual és conservar o protegir el medi ambient	240

Taules

Taula 1 . Treball de camp	37
Taula 2. Nuclis de conflicte i de cooperació entre desenvolupament, activitats tradicionals i conservació	47
Taula 3. Distribució de la propietat al Delta de l'Ebre i a l'Albufera de València	82
Taula 4. Macromagnituds agràries a Catalunya, al País Valencià i a l'Estat espanyol (2012) (valors corrents a preus bàsics en milers d'euros)	86
Taula 5. Evolució de l'aprofitament de les terres llaurades al Delta de l'Ebre i l'Albufera	90
Taula 6. Superfície, producció, rendiment i valor de l'arròs per Comunitats Autònomes a la campanya del 2011/2012	93
Taula 7. Evolució de la superfície, producció, rendiment i valor de l'Arròs al País Valencià, a Catalunya i a l'Estat espanyol	93
Taula 8. Volum de facturació de les empreses arrosseres a l'Estat espanyol (2012 i 2013)	97
Taula 9. Condicions de les ajudes agromambientals al cultiu de l'arròs en zones humides al País Valencià i Catalunya (2014-2020)	110
Taula 10. Discursos dominants de les organitzacions professionals agràries	149
Taula 11. Cronologia dels principals successos i conferències Internacionals relacionats con la consciència ecològica de la població (1944-2012)	156
Taula 12. Propostes teòriques entre la intersecció sociologia i medi ambient	163
Taula 13. Classificació a partir dels orígens que pot tenir un conflicte ecològic social de Moore (1989)	174
Taula 14. Dels fluxos metabòlics a conflictes ecològic-distributius: Una classificació provisional d'alguns conflictes de distribució ecològica (molts d'ells són "glocal")	175
Taula 15. Tipologia posicions discursives al voltant del medi ambient de Sachs (1971)	187
Taula 16. Tipologia posicions discursives al voltant del medi ambient de Schanaiberg (1971)	188
Taula 17. Models teòrics a través dels quals s'explica com les persones perceben els problemes mediambientals (David Tábara, 1996)	189

Taula 18. El creixement econòmic és sempre perjudicial per al medi ambient i Per poder protegir el medi ambient es necessita que hi hagi creixement econòmic a l'Estat Espanyol (2012)	226
Taula 19. El creixement econòmic és sempre perjudicial per al medi ambient i Per poder protegir el medi ambient es necessita que hi hagi creixement econòmic a la Unió Europea (2010)	227
Taula 20. Variables incloses a la variable dependent 'comportament medioambiental'	241

Esquemes

Esquema 1. Períodes històrics del Delta segons el model d'explotació humana del territori....	57
Esquema 2. Primera modernització agrària	123
Esquema 3. Segona Modernització agrària.....	128
Esquema 4. Tercera modernització agrària	131
Esquema 5. Desenvolupament sostenible i drecreixement.....	165
Esquema 6. Esquema M d'A.Ortí	247
Esquema 7. Adaptació de l'Esquema M per J. M. Rodríguez	248
Esquema 8. Posicions front el procés de modernització, el medi ambient i la forma de coneixement.....	250
Esquema 9. Delta historical periods and culinary triangle.....	361

Imatges

Imatge 1. Evolució geomorfològica de l'Albufera de València.....	43
Imatge 2 . Mapa del Delta de l'Ebre.....	52
Imatge 3. Evolució del Delta de l'Ebre en la seua formació.....	54
Imatge 4. Fullets publicitaris de La Tancada i L'Alfacada al Delta de l'Ebre.....	345
Imatge 5. Cartells i fullets publicitaris del Tancat de la Pipa, el Tanca de l'Illa i el Tancat de Mília al Parc Natural de l'Albufera	346

Introduction

Since the end of the last century, a body of empirical evidence has developed demonstrating that natural limits to economic growth (Meadows et al., 1972) have been being overstepped (García, 2004), which reflects an increase in environmental awareness which has, in turn, triggered a search for solutions. Most of these answers, emanating from the neoliberal establishment, attempt to reconcile economic development with environmental sustainability. One of the solutions proposed is the creation of protected areas. The concept of 'Parque Natural' (Natural Park) refers, in this context, to an attempt to preserve certain areas. In its neoliberal version, such preservation does not involve any substantive changes to the rules imposed by capitalist economic development. Indeed, this term becomes an application of the binomial—"sustainable development"—an oxymoron (Latouche, 2006) which juxtaposes two opposite meanings in global terms, and often, indeed, in local terms, namely, capitalist economic development and environmental sustainability.

This research aims to analyse, from a comparative perspective, social representations and environmental and agrarian discourses with respect to the Albufera¹ and the Ebro Delta². These Natural Parks are located in Spain and are wetlands at the mouths of rivers flowing into the Mediterranean Sea.

¹ The Albufera is a lagoon surrounded by a lot of industries and cities, the biggest of which is Valencia. As a result of the intense human activity (especially the transformation of many wetlands into rice fields during the 19th and 20th century), the original lagoon surface was reduced by 90%. Furthermore, the Albufera has suffered a process of environmental degradation, accelerated by the process of capitalist development and population growth that had its beginnings in the 1960s. Before that time the lagoon was of great beauty and preserved the ecosystems of the marsh. Thus, this wetland has historically been affected by human pressure. The forms of this interaction have evolved with social change. The first major event was the draining of much of the lagoon area for rice cultivation. Later, at the end of the last century, agricultural development was followed by the location of a belt of industries and population, which surrounded the lagoon at a time when environmental legislation in Spain was virtually non-existent. Thus, to the pollution caused by rice agribusiness was added a number of highly polluted effluents from industries and cities. The third major impact was the development of second-home tourist resorts along the coastal strip. The controlled conditions began after 1986, the date of the declaration of the area as a Natural Park. Since 1990, the Albufera Nature Reserve has been included as a Ramsar site in the list of wetlands of international importance for birds. Since 1991, the Albufera Natural Park has also been included in the Special Protection Areas by Natura 2000.

² The Ebro Delta was placed, in 1993, on the Ramsar Convention list of wetlands of international importance. The Delta suffers a process of degradation similar to the Albufera. Also, the lagoons, which were inside The Delta, were reduced because of the peasants in order to cultivate rice. In the case of the Delta, there is no industries and big cities near the Park but the river supports a lot of contamination: chemical companies, nuclear power plants and urban wastewater. Furthermore, according to Fatorić and Chelleri (2012), the rise in sea level, one of the most important consequences of climate change, will have serious effects in terms of agriculture, natural resources, tourism and industry on the Ebro Delta, which is already vulnerable due to the low level of sediment inflow. These sediments have been reduced drastically mainly because of regulation of the river —only 2.75% of the Ebro basin is unaffected by regulation (Varela et al., 1986) —, and has affected the coastline, leaving it near sea level.

According to J.M. Rodríguez Victoriano (2002), the Albufera and the Ebro Delta pose a socioecological conflict that distils the clash between capitalism and environmental degradation. In this conflict, multiple perspectives are represented: physical; biological; historical, social and anthropological. Three aspects, in particular, should be noted. First, the link between nature and culture: the historical processes that have occurred in these Parks make them both a natural system and a cultural artefact. Secondly, these sites have symbolic significance, being historically and culturally deeply rooted in the collective memory of Valencian³ and Ebreña⁴ societies. In the collective memory of the people living near the Natural Parks, the topography evokes images of a landscape that has undergone several transformations. The environmental degradation of these landscapes coincided with the capitalist development of the 1960s. Social research conducted in the zone shows that residents described in a nostalgic way the loss of the landscape brought about by this development (García, 1997; Rodríguez, 2002). And third, it is necessary to emphasise the character of the Natural Park. This feature intensifies the contradictions between productivism and ecology in at least two senses. On the one hand, if protection evolves into conservation, the most polluting and destructive practices must necessarily cease, a change calling for a different type of lifestyle. On the other hand, the declaration of Natural Park as protected zone has provoked conflict in traditional sectors (peasants, hunters and fishers) precluding and restricting their intensive exploitation of the environment. It is evident that workers in these sectors have changed their ways of living and working.

In order to analyse the social discourse about these protected areas, we have adopted two theoretical paradigms: agrarian sociology and political ecology. First of all, as we have already said, the proposed study areas have a common characteristic that affects conservation — the cultivation of rice. The activity is carried out by farmers whose environmental discourse must be understood from the standpoint of their logical practice. In order to understand these

³ In this thesis we are going to study only the regions that surround the Albufera Natural Park. This extends to the following municipalities: Albal, Albalat de la Ribera, Alfafar, Beniparrell, Catarroja, Cullera, Massanassa, Silla, Sueca, Sollana, València, Sedaví, Algemesí.

⁴ The term 'ebreña' comes from the name of part of the regions that we are going to study: *Terres de l'Ebre* (Lands of Ebro). The name of *Terres de l'Ebre* became popular as a result of Juan Sebastian Arbó's book, written in 1932, entitled also *Terres de l'Ebre*. Arbó sought to draw on life in the Ebro Delta and Amposta. As we shall see, it is a novel in which the writer describes the situation of farmers in the Ebro delta, humble and forgotten, working hard in a little grateful land, surrounded by doom, illness and loneliness. The expression of *Terres de l'Ebre*, later went on to describe the four southern regions of Catalonia - Baix Ebre, Montsia, Terra Alta and Ribera de l'Ebre. These regions are located in the south-west of Catalonia, in the southern part of river Ebro. It seems that the idea of using the term 'Terres de l'Ebre' came with the conference held under the auspices of the Catalan Culture Congress in Tortosa (1977) and finally consolidated during the civic movement against the Nacional Hidrological Plan in 2001 and the Ebro water transfer, articulated through the Platform in Defence of the Ebro (Plataforma en Defensa de l'Ebre). Specifically, we are going to study the social opinions in the Ebro Delta which involve seven municipalities: Amposta, L'Aldea, L'Ampolla, Camarles, Deltebre, Sant Carles de la Ràpita i Sant Jaume d'Enveja.

practices, in chapter 4, we explain both the evolution and perspective of family farming and how agriculture was subsumed under capital (Alonso, Arribas and Ortí, 1991). In this manner, 'the farmer [became] dependent and [was] exploited by financial and urban institutions' (Gaviria, 1975: 48).

In order to understand the environmental discourses, in chapter 5, we focus, firstly, on the socio-historical background to the perception of environmental problems. Second, we draw an epistemological matrix that allows us to contextualise both the theoretical and methodological developments, and the ethical and policy questions, with respect to the various intersections between scientific knowledge, Social Sciences and Ecology. This classification, proposed by Rodríguez Victoriano (2002), allows us to locate the research both theoretically and methodologically. The analysis, presented in this study, fits into political ecology.

In chapter 6, we, firstly, outline a brief summary of the sociogenesis of protected areas. Secondly, we describe the growth of these spaces across the world — in particular, in Europe — and, at the end of the section, we produce a synthesis of the history and growth of protected areas in Spain. A third section is dedicated to both analysing why conservation is often represented in relatively unproblematic, progressive terms and why we should challenge such comfortable assumptions by asking why the most dramatic growth in protected natural areas worldwide occurred between the mid-1980s and the mid-1990s — when neoliberal economic policies were in the ascendancy— (Brockington, Igoe and Duffy, 2008). According to Büscher, Sullivan, Neves, Igoe & Brockington (2012), it is necessary to think about neoliberal conservation as an amalgamation of ideology and techniques informed by the premise that nature can be “saved” only by its submission to, and reevaluation, by capital— what McAfee (1999) has aptly labeled 'selling nature to save it'.

This research was carried out by a sociological analysis built on a qualitative methodology, using the techniques of discussion groups and semi-structured interviews, and adhering to the perspective of the Qualitative School of Madrid, referenced in the works of Ortí (1986), Alonso (1998) and Callejo (2001). Between December 2009 and June 2014, 58 in-depth interviews were conducted with different social actors: municipal officials; environmental technicians; environmental organisations; academics; industrial workers; domestic workers; self-employed entrepreneurs and representatives of the traditional sectors (peasants, hunters and fishers). During 2014, we collected social data linked to agricultural profiles: presidents of rice cooperatives; representatives of agricultural unions; rice companies; councillors' agriculturalists, irrigation communities; and different social types of farmers. The empirical material, which was used to capture the ideological positions, was completed by an analysis of

two 'discussion groups' (Ibáñez, 1979). One discussion was with individuals in social sectors that develop traditional or modern activities in the surroundings of Albufera whereas the other engaged members of social sectors linked to conservation of the Albufera Natural Park.

Based on analysis and interpretation of the data, the research contextualizes opinions, attitudes and evaluations as well as discursive reconstructions of the experiences of the subjects. The findings identify the dominant ideological positions regarding the environment related to the modernization processes of Ebreña and Valencian societies. Also, these empirical materials reveal the main dimensions of ecological and social conflicts that underlie these positions, focusing especially on Natural Parks.

The analysis of the discourses was supplemented with data mining of different surveys conducted by The *Centro de Investigaciones Sociológicas*, World Values Survey and Eurobarometer (Chapter 7). In addition, we evaluated the data mining of The Natura 2000 Barometer and Conservation databases, provided by ICUN (in Chapter 6). And, finally we examined the Agrarian census — 1999 and 2009 — carried out by the National Statistics Institute of Spain, as well as various databases related to the rice market (in Chapter 3).

Having reviewed the social discourse, we concluded, first of all, that we must reflect on how a social scientist might think more carefully about the material effects of protected areas. As David Harvey (1989) argues, space is produced through social practices, science, planning and technology, and space is lived and understood through symbols, language and images.

Thus, on the one hand, social scientists should think about the material and social effects produced by protected areas. This is only achievable if declarations about protected areas are made democratically, listening to all the stakeholders involved in the process. In these Natural Parks, in particular, the problems faced by peasants in relation to the financialization of the rice market should by now have been solved. It is not equitable to put restrictions on the ways peasants grow rice while freeing up the global market and creating monopolies that stifle the peasants. Addressing these problems is the only way that agricultural practices can become organic agricultural practices. On the other hand, it is clear that wealthy countries cannot protect some areas while destroying the rest of the environment. Returning to the case of our Natural Parks, we cannot create reserve areas that recreate their old conditions and, at the same time, degrade the Parks or, indeed, the whole world.

Following on from the previous point, it is clear that protected areas are the result of neoliberal policies that seek to reconcile economic growth with sustainability (Beltrán, Pascual & Vacaro, 2008). The isolation and elimination of human pressure on the protected areas is

not the way to mitigate the ecological crisis that approaches us. According to García (2004), in order to moderate the effects of the ecological crisis, we need to change the models of social, economic and political organisation and shift into degrowth mode. The conservation of the environment is not possible without reducing economic production and consumption, which are responsible for the reduction of natural resources.

An analysis of the social discourses of the inhabitants of these protected areas reveals a perception that economic growth and modernisation are not —and never have been— compatible with the protection of the environment. The degradation of the protected areas was perceived as having taken place against an expanse of natural territory inimical to economic development.

However, as some authors have observed (Rodríguez, 2000; García, 1997), discourses on ecological destruction are caught in a double bind (Bateson, 1988) arising from two conflicting mandates that cannot be obeyed simultaneously. A message mandating protection of nature is necessarily frustrated by a message simultaneously received calling for acceptance of the necessity of current economic development. (Rodríguez Victoriano, 2002). Denying the gravity of the ecological crisis exposes citizens to an inherent dilemma. Two contradictory commands are imposed: "Live as if the environment does not matter because, otherwise, you are threatened by poverty and unemployment" and "protect nature because, otherwise, you are threatened by catastrophe and extinction" (García and Cabrejas, 1997). Social discourses on the environment are temporally bound within the present time. The discourse of the different social sectors involved in eco-social conflict, shifts responsibility for the problem to the past and projects its resolution into the future. They describe an idealized future in which scientific knowledge, new technologies, progressive environmental awareness and education of citizens converge to produce a creative solution. In this vision, progress — understood as capitalist economic growth — is safe in social discourse. The environmental concern is consequentially eclipsed, subordinated to the exigencies of economic progress, and prudent initiatives to solve ecological and social problems are deferred to the far-off future. The centre of gravity of actors is in the here and now, and the task of solving ecological and social problems is deferred to the future. Furthermore, in the context of economic crisis, there are separate social perceptions of both economic and ecological crises. Economic crisis is perceived as near and real, whereas the ecological crisis is viewed as a threat occurring far into the future. However, in this regard, we are compelled to say that the ecological crisis is perceived as an event grounded in reality.

The conclusions also emphasise the similarities and differences between the findings of this study and the results of other surveys of attitudes and opinions on the environment — at

global level (World Value Survey), at European level (Eurobarometer) and at State level (Sociological Research Centre (CIS)). Some of the conclusions point to a number of difficulties. First, we observed that asking about the environment—in surveys and also in in-depth interviews—became a tautological issue. Secondly, when asked about the order of priority between economic development and environmental protection, answers were not clear because the question caught respondents in a double bind structure (that we mentioned before and we will see in Chapter 7). A complicating factor was that both surveys and social discourses were marked by the context of an economic crisis that overshadowed the ecological crisis. Thirdly, the surveys revealed citizen profiles with coherent environmental behaviours reflected in social practices, designed to mitigate the effects of consumption (such as recycling or buying products with reusable packing) but not seeking to live more in tune with the environment. After the fieldwork, we were able to observe contradictions between the discourses and the actual practices of the stakeholders, and, following theoretical reflection, we explain that responsible stewardship of the environment is dependent on being socialised to live in harmony with the ecosystem in order to foster social-ecological sustainability. And, on this subject, our past generation has something to say.

1. El projecte d'estudi: antecedents, metodologia i objectius

Cada vegada veig més palpable el desequilibri territorial (...). I això, que cada vegada més, es parla que el pagès ha de ser l'arquitecte del paisatge, el vigilant del territori, el jardiner de la naturalesa. Es parla de l'agricultura sostenible, de l'agroturisme, de gestors de medi ambient, de la salvaguarda de les tradicions.

Però, d'altra banda, ens veiem abocats a una economia productiva: a la competència deslleial dels grans inversionistes, de les multinacionals agroalimentàries, dels sous míseros del tercer món. (...) El desequilibri territorial s'emporta als nostres fills i es torca el cul en la nostra cultura, les nostres tradicions, els nostres símbols i les nostres banderes.

Olivas Rodríguez (2012: 19-25)

La pregunta inicial que va motivar aquesta recerca intentava respondre al interrogant de si la identitat ancorada a un territori es podia traduir en una major protecció mediambiental del mateix. Amb aquest propòsit, l'estudi tracta de recollir els discursos de 'natros' i de 'mosatros'. Els discursos d'uns pobles, amb marcada identitat, que intenten sobreviure als processos convulsos i contradictoris de modernització i conservació, la pitjor part dels quals els ha tocat viure. Primer varen veure liquidats els seus modes de vida i ara veuen defugir els seus fills del pobles que els han vist créixer. Si volem comprendre els discursos que aquí s'analitzen és necessari tenir present i entendre tots aquests processos.

Tot fent ús de la inductivitat que caracteritza la recerca qualitativa, el marc teòric i els objectius han anat modificant-se durant el procés d'investigació. Si bé en un primer moment només volíem estudiar els discursos mediambientals des de l'ecologia política, prompte ens adonàrem que calia entendre els processos de modernització agrària, així com d'on i per què surt l'impuls conservacionista que genera àrees protegides en un món degradat. I el més important, quins són els efectes socials de l'establiment d'aquestes àrees protegides.

Als apartats que recorren aquest capítol tractarem d'explicar els antecedents d'aquest projecte, la metodologia emprada i els objectius que han guiat la recerca.

1.1. Antecedents de l'estudi: una mirada als estudis qualitius sobre la percepció mediambiental

Les investigacions sociològiques que s'han produït a escala estatal sobre la percepció dels conflictes socioecològics que contenen amb una metodologia qualitativa són més aviat escasses. Tanmateix, cal

destacar: la investigació amb grups de discussió sobre la consciència mediambiental dels joves de Ruano (1990); l'anàlisi dels discursos ambientals del moviment ecologista i de l'àmbit institucional que a partir de fonts secundàries va realitzar Pedro Ibarra (1995) en el treball col·lectiu *Nacionalismo y ecología*. I, a altra escala, la investigació qualitativa i quantitativa sobre la percepció de problemes mediambientals per la població andalusa promogut per la *Junta de Andalucía*, el *Instituto de Estudios Sociales Avanzados de Andalucía* i el *Consejo Superior de Investigadores Científicos* (1996).

En el balanç sobre la percepció dels conflictes ecològics socials a la sociologia de l'Estat espanyol es pot detectar una doble manca: l'absència d'una perspectiva qualitativa i l'absència d'una contextualització socio-històrica i política per a poder interpretar els esmentats conflictes.

Tanmateix, aquest fet ha començat a canviar recentment. A la llum dels últims congressos espanyols de sociologia (IX- 2007- i X- 2010) organitzats per la FES (*Federación Española de Sociología*) s'han exposat nombroses investigacions que compten amb una metodologia qualitativa, així com investigacions socials desenvolupades amb un enfocament participatiu- on la població objecte es converteix en un subjecte actiu del procés d'anàlisi.

De les primeres podem citar alguns exemples com: *Conflictos sociambientales latentes: percepciones y vivencias sociales de los riesgos petroquímicos (2007)* realitzada per Josep Espulga de la UAB i per Jordi Farré i Arantxa Capdevila de la Universitat Rovira i Virgil. Una investigació que analitza, mitjançant 8 grups de discussió, les percepcions i experiències d'una població exposada als riscos d'un polígon industrial petroquímic situat a Tarragona. *Parques naturales y agricultura ecológica (2007)* una investigació realitzada per Carmen Lozano de la Universitat de Sevilla que reflexiona — a partir de l'observació participant, grups de discussió i entrevistes— sobre els canvis operats en la conceptualització i intervenció sobre Espais Naturals Protegits, des de posicions orientades a la creació "d'illes naturals", cap a altres enfocaments que reconeixen la relació d'interdependència que aquestos territoris mantenen amb l'ecosistema circumdant i es valora el paper que les poblacions que habiten aquestos espais han tingut en la conformació i conservació dels mateixos. *Anatomía de un conflicto ecológico social: el caso de la minería de carbón a cielo abierto en el Valle de Laciana (2010)* una investigació realitzada per Amaranta Herrero de la UAB. És un estudi de cas empíric sobre la Vall de Laciana i analitza les tensions entre la mineria del carbó a cel obert i la continuïtat d'uns ecosistemes locals de muntanya legalment protegits. Utilitzant una metodologia qualitativa rastreja l'evolució i els posicionaments dels actors d'aquest conflicte ecològic social que condiciona el futur de la comarca. Com podem observar els exemples exposats tracten d'investigacions molt concretes pel que fa a l'àmbit geogràfic.

Referent a les investigacions desenvolupades amb un enfocament més participatiu haurem de dir que, com bé han exposat el *Colectivo loé* (1993 i 2003), a dintre de la IAP —Investigació Acció-Participativa— trobem dos tipus d'investigacions: unes realitzades sota el paradigma dominant-elitista i tecnocràtic- que adopten una funció més merament instrumental on els destinataris es situen en una posició dependent i passiva; i d'altres on és possible reconèixer un enfocament més participatiu. Sense entrar a quin dels dos corrents de la IAP s'hi adscriuen, citaré algunes de les investigacions que s'han fet en aquesta línia: *El conflicto del Río Matarraña: un ejemplo de gobernanza* (2010) exposat per Lourdes Casajús de la Universidad de Zaragoza. Un conflicte que va suscitar una confrontació entre els pobles de Conca i on es va obrir una fase diferent de gestió del conflicte, mitjançant una dinàmica de diàleg amb intermediació social i que va acabar culminant en "los Acuerdos de Fabara". *Un decálogo sobre participación y urbanismo en Bilbao* (2010) una investigació portada a terme per l'equip d'investigació Parte Hartz i la Universidad del País Vasco. Aquí es tracta de donar compte dels resultats d'un procés d'investigació sobre el Pla General d'Ordenació Urbana de Bilbao i les possibilitats de crear noves vies per a la participació ciutadana en processos que tenen a veure en la definició col·lectiva de l'urbanisme, la ciutat i les circumstàncies en les que es desenvolupa la societat moderna en la seva tendència al sinecisme⁵.

A dintre d'aquest apartat, i sense haver estat exposat als congressos de la FES, s'haurien de citar les *Jornades de Consulta Ciutadana al Pla d'Acció Territorial de Protecció de l'Horta* portades a terme per la Cooperativa d'Investigació Social Lligam Recerca amb càrrec a la Conselleria de Medi Ambient, Aigua, Urbanisme i Habitatge.

Pel que fa a la societat valenciana les investigacions qualitatives sobre la percepció ambiental han estat més abundants. Començant pel treball *d'Ecologia i lluita de classes* de Josep Vicent Marquès (1980) fan la primera fita en la consolidació d'una línia d'interpretació en sociologia ecològica dirigida per Ernest García al Departament de Sociologia de la Universitat de València. D'aquesta línia es poden destacar algunes aportacions importants. Una d'elles de caràcter teòric: *El trampolí fàustic* (1995) on es descompon el concepte de desenvolupament sostenible. I altres tres de caràcter empíric: *La sostenibilitat del desenvolupament del cas valencià* (1998) —una investigació quantitativa i qualitativa que analitza el consum i la sostenibilitat en la població valenciana—; *València, l'Albufera i l'Horta: medi ambient i conflicte social*— una investigació que combina la producció de dades quantitatives i qualitatives i explora els conflictes socioecològics i la forma que la població de la ciutat, dels pobles de l'horta i dels qui envolten el llac perceben els problemes— i la tesi doctoral de José Manuel Rodríguez que duu per títol: *Los discursos sobre el medio ambiente en*

⁵ El terme sinecisme (del grec συνοικισμός, synoikismós, literalment "cohabitació") al·ludeix, en el cas grec, a un procés històric pel qual una sèrie de grups o poblacions, abans separats, s'ajunten formant una Ciutat-Estat per a major protecció.

la sociedad valenciana (1996-2000). Un análisis cualitativo a partir del conflicto ecológico social de la Albufera (2000). En ella s'analitzen, mitjançant grups de discussió, els discursos entorn del medi ambient en la societat valenciana a partir del conflicte ecològic-social de l'Albufera en un període compres entre els anys 1996 i 2000 i la seva vinculació amb les diferents classes socials i sectors socials.

Dintre d'aquesta línia impulsada per Ernest García s'adscriu el treball d'investigació del tercer cicle⁶ que jo mateix vaig realitzar el curs 2009-2010, tutoritzada pel Doctor J.M. Rodríguez. Aquest treball titulat: *Representacions socials i discursos mediambientals al voltant del Tancat de la Pipa* tenia per objectiu analitzar mitjançant entrevistes en profunditat i grups de discussió els discursos mediambientals al voltant d'un projecte de restauració d'hàbitat i adequació per a ús públic d'una zona coneguda com el Tancat de la Pipa⁷, situada al nord del Parc Natural de L'Albufera de València. Dita investigació constituirà, més que un antecedent, un referent per al projecte que aquí es descriu.

Des d'un altra perspectiva i a dintre del mateix Departament hem de citar la investigació que porta per títol: *De arriba a abajo y de abajo a arriba. Mediaciones y percepciones de los locales en la construcción de un espacio natural (2010)* realitzada per Beatriz Santamarina i Aída Vizcaíno i que versa sobre el que ha ocorregut, pel que fa a les polítiques medi ambientals, al Parc Natural de l'Albufera des que es va declarar com a tal. Així es conclou que després de la declaració com a Parc Natural el model d'implementació seguit va respondre a una política imposada "des de dalt" legitimada sobre el coneixement tecno-científic del que havia de ser conservat. El resultat va ser el conflicte i la resistència dels locals front a un model de gestió vertical que era percebut com una expropiació del seu espai. Ara bé, amb el pas del temps, els tècnics han "redescobert" als autòctons, creant-se noves xarxes d'acció participativa.

⁶ Part del treball empíric d'aquesta investigació, ha estat realitzat gràcies al projecte que duu per títol: *Actuaciones de investigación y percepción social del Tancat de la Pipa en el Parque Natural de la Albufera de València*. Projecte que ha estat dirigit per Ignacio Lerma Montero i per José Manuel Rodríguez Victoriano i vinculat al grup d'investigació de l'ERI de Sostenibilitat: Medi Ambient, Economia, Educació i Societat de la Universitat de València. I portat a terme mitjançant un contracte/conveni entre l'empresa de Transformació Agrària, S.A. (TRAGSA) i l'Oficina de Transferència de Resultats de Investigació de la Universitat de València (OTRI-UV).

⁷ Com després veurem, El Tancat de la Pipa és el resultat del projecte de Restauració d'hàbitats i adequació per a l'Ús Públic en la desembocadura del Poio de la Confederació Hidrogràfica del Xúquer en col·laboració amb la Conselleria de Medi Ambient, Aigua, Urbanisme i Habitatge de la Generalitat Valenciana. Aquest projecte entra dintre del programa A.G.U.A.-Albufera que consta, entre altres línies d'actuacions, del Programa 4 titulat Xarxa d'itineraris mediambientals interpretatius: amb la creació d'un aiguamoll artificial en el Tancat de la Pipa. A través de les successives fases del projecte, iniciat en l'any 2007 s'han transformat 40 hectàrees de camps d'arròs, en un conjunt d'hàbitats d'aigua dolça típics del Parc Natural de l'Albufera amb caràcter de "Àrea de Reserva". Els objectius d'aquest projecte són, per una banda, de caràcter medi ambiental: centrats en la recuperació de les espècies amenaçades i en la realització d'una experiència pilot per a la millora de la qualitat de l'aigua de L'Albufera; per altra, educatius i socials: centrats a potenciar l'ús didàctic i educacional de l'espai donant a conèixer la importància del mateix en l'estudi i conservació dels ecosistemes palustres en els centres escolars, associacions, investigadors i particulars que la visiten; així com en preservar l'enclavament, possibilitant la seva incorporació com zona de reserva natural.

Pel que fa a les línies d'investigació qualitativa sobre percepció mediambiental de la societat ebrenc hem trobat diversos antecedents. En primer lloc ha estat de gran utilitat el llibre que porta per títol: *El Delta de l'Ebre (1989)* que recull una sèrie de memòries orals dels sectors tradicionals de la zona escrit per Ramón Martí Comes i en el que, a través dels discursos, els entrevistats relaten els canvis i transformacions socials de la zona i de les seues vides.

Per altra banda, l'estudi que porta per títol: *El moviment a les terres de l'Ebre. El Pla hidrològic Nacional (2002)* portat a terme pel Grup d'Anàlisi de l'Acció Col·lectiva i els Moviments Socials. L'objectiu d'aquesta recerca era fer el seguiment detallat d'uns dels moviments socials que més ciutadans ha mobilitzat a Catalunya i a altres comunitats autònomes: el moviment contra el Pla Hidrològic Nacional i el transvasament del riu Ebre. Aquest moviment ha generat un fort sentiment identitari a la zona.

També hem de destacar l'estudi publicat sota el títol 'Aigua genolls' l'any 2009 i que elabora l'antropòloga Rosa Queral. Un estudi etnogràfic de la vida i treball de les dones al Delta de l'Ebre al llarg de la història. L'estructura que segueix l'etnografia ve marcada pel ritme dels cicles de l'arròs, ja que aquesta pauta marca la vida dels habitants, del paisatge i de la societat d'aquest territori. L'autora ens ofereix una explicació de la lluita de les dones i dels homes en la conquesta de l'aigua, en la transformació de la terra erma i en la seva conversió en fèrtil terra de conreu, i ens la desgrana aspecte a aspecte, des del vestuari i els problemes de salut fins als treballs complementaris de l'arrossar. Es tracta d'un passat que s'ha viscut fins a ben poc i que es reconstrueix a partir de les vivències i els testimonis de la gent gran del Delta.

Per últim hem de citar la tesi doctoral de Boquera (2009) titulada 'Lo riu és vida'; percepcions antropològiques de l'Ebre català. Aquesta investigació realitzada a partir d'entrevistes en profunditat, tracta d'analitzar les relacions que la gent de les comarques catalanes banyades per l'Ebre ha tingut amb el riu.

A partir dels antecedents anteriors, la investigació que aquí es presenta, analitza el territori discursiu al voltant del medi ambient i els discursos agraris en el període comprès entre els anys 2010-2014. El projecte s'inscriu en la línia de treball de la sociologia ecològica, la sociologia agrària i la sociologia qualitativa i suposa un intent d'anar omplint les mancances assenyalades més enrere en la percepció dels conflictes socioecològics. Veurem, a continuació, els pressupostos que l'animen. El primer pressupost assumeix, explícitament, una recerca de transparència, democratització i universalització del coneixement que pugui permetre una ètica de l'objectivació, comprendre les tipologies, les determinacions, les potencialitats, les contradiccions i, en última instància, el concret sentit social dels discursos mediambientals i agraris en aquest període convuls. Aquest pressupost es tradueix en

una investigació de caràcter sociohermenèutic l'objectiu del qual persegueix captar, seguint la definició de Luis Enrique Alonso (1998: 31-33), els sentits profunds dels processos d'interacció social més enllà de les seves expressions manifestes. La mirada hermenèutica en la qual se sustenta aquesta proposta metodològica no entén la interpretació de la vida social com un sistema hipotètic deductiu que pugui permetre la verificació o falsació d'un conjunt de categories predeterminades i codificables, suposa, per contra, un procés de captació dels productes discursius reals per intentar determinar-hi el sentit real de l'acció dels subjectes com a subjectes socials.

D'aquesta manera, la investigació hermenèutica entén que allò social és inseparable d'allò simbòlic, que és resultat d'un intercanvi comunicatiu, i que, a més, només comunicativament es pot analitzar. Al seu torn, en coherència amb el plantejament que aquí se segueix, la sociologia interpretativa: "reclama, necessàriament, en la seva realització un aprofundiment de la democràcia i l'antitotalitarisme. Com assegurava Hannah Arendt, el resultat de la compressió és el sentit, i el sentit és l'únic camí per a la construcció d'un món essencialment humà "(citat per Alonso 1997: 33)

Aquest propòsit aplicat a la investigació sobre les percepcions mediambientals el podríem formular de la manera següent: els conflictes socioecològics no es poden entendre només amb les dades procedents de l'economia i/o l'ecologia, no són el resultat d'un tall entre natura i societat. Per contra, són l'expressió d'una convulsió en la cultura, per aquesta raó no sembla que la investigació amb els usos i tècniques més freqüents de la sociologia –enquestes d'opinió– estiga en condicions d'aportar alguna cosa nova. En paraules d'Ernest García:

“Si hom volgués aprofundir una mica més caldria preguntar-se per la formació de les diferents creences i valors, és a dir, caldria anar a l'aprenentatge social, a les experiències de socialització, a les pràctiques específiques en la vida quotidiana, en l'oci, en l'activitat laboral, etc. I caldria reorientar la investigació tot adreçant-la a la recerca i la determinació de línies de fractura del conflicte entre sistemes de valors, de la configuració de camps ideològics, segurament amb tècniques més qualitatives.” (1997:84)

El segon pressupost de partida que està a l'origen d'aquesta investigació té a veure amb la necessitat de repensar el camp epistemològic i teòric que es crea amb la intersecció entre l'ecologia i les ciències socials. Dit d'una altra manera, amb la necessitat de repensar la intersecció entre les ciències socials i les ciències naturals. No només, com assenyala, García (1995) per la necessària inter-disciplinarietat. Si no perquè a més, en un context com l'actual d'intensa globalització del capital financer i de les desigualtats socials i ecològiques, des d'una perspectiva crítica com la que aquest treball de tesi doctoral manté, la pregunta pel coneixement científic com a pràctica social no pot ser obviada.

Per últim, el tercer pressupost rau a la idea de repensar les lluites del món rural i les seves relacions en els projectes de conservació dels territoris. Tal com veurem al capítol quart les tres modernitzacions agràries (Ortí, 1992 i 1997) comencem amb un procés de reestructuració social desigualtaria de l'agricultura, que s'inicià amb la Primera modernització Agrària — violentament a l'Estat espanyol sota la forma d'una guerra civil recurrent— s'accelera amb la Segona modernització— el cost social de la qual va ser l'èxode rural— i sembla conservar-se —al menys simbòlicament, en les representacions socials avui circulants sobre el feliç futur del món rural— en l'actual Tercera modernització agrària a través d'una dolça eutanàsia, mitjançant la predicada reconversió dels xicotets camperols residuals en 'guardians de la naturalesa' i del món rural com a espai per a l'oci per a la societat global. A totes les seves èpoques, des d'un punt de vista social, el procés històric de la modernització agrària sembla haver consistit en un procés no sols desequilibrat, sinó també desigual del desenvolupament del món urbà-industrial a costa del món rural. Aleshores, els projectes de conservació cauen com imposicions morals sobre el món rural; món que parteix d'un desigual punt de partida.

1.2. Metodologia: la perspectiva del qualitatisme crític

La proposta metodològica de la present investigació s'inscriu en l'àmbit de l'Escola de Qualitatisme Crític de Madrid i els seus treballs de síntesi metodològica i investigacions pràctiques concretes: Jesús Ibáñez (1979, 1985, 2001), Alfonso Ortí (1987, 1989, 1996, 2001); Àngel de Lucas (1995), Colectivo IOÉ (1996, 1998, 1999); Luis Enrique Alonso (1998, 2013), Javier Callejo (2001), Fernando Conde (2009); Martín Criado (1998 i 2014).

Les pràctiques metodològiques emprades han estat les entrevistes semi-estructurades i els grups de discussió. Mitjançant aquestes pràctiques s'han produït discursos diferenciats d'una manera més o menys espontània. Amb aquests dispositius conversacionals s'han pogut assolir les vivències dels subjectes i, a partir d'elles les seves estratègies. El discurs, pel que fa la reconstrucció d'experiències dels subjectes, està condicionat per la seua posició social.

La representativitat dels discursos resultants s'ha basat en la captació de forma oberta dels camps de sentit que travessen la discursivitat social i que han permès posicionar diferencialment als individus.

L'anàlisi sociològica-pragmàtica del discurs indaga el funcionament d'àmbits de relacions socials i de les categories i estratègies simbòliques en joc (Martín Criado, 2014). No és una anàlisi del contingut, ni una anàlisi formal sinó una anàlisi contextual, on els arguments prenen sentit en relació amb els actors que els enuncien, emmarcats en un conjunt de forces socials en conflicte que les originen

(Alonso, 2013). En aquest sentit, l'anàlisi busca el sentit, la rellevància enfront de la precisió. Es realitza en un doble nivell. El nivell textual que estudia la significació del text produït. El nivell contextual que busca donar compte del sentit o connexió pràctica que té aquest discurs amb el context social. D'acord amb Bourdieu, (1985) aquesta perspectiva d'interpretació està lluny de les anàlisis postmodernistes del discurs i es vincula amb les raons pràctiques (Alonso i Callejo, 1999). Aquesta perspectiva d'interpretació assumeix —enfront de les tendències intertextualistes, constructivistes i deconstruccionalistes del postestructuralisme— que no hi ha ciència del discurs. El discurs no pot ser considerat al marge de les condicions socials de la seva producció i els seus productors. L'anàlisi sociològica dels discursos consisteix en la reconstrucció crítica del seu sentit lligada a la contextualització històrica de l'enunciació. La interpretació es basa en la força social i en els espais comunicatius concrets que generen i contextualitzen els discursos dels actors socials com pràctiques significants.

Tal com assenyala Javier Callejo (1995: 11), l'anàlisi del discurs té en compte el moment i les condicions de la seva producció. D'aquí se'n deriva la importància que l'analista dels discursos estigui present en el moment de la seva producció. També aquest fet assenyala la importància que l'analista també siga el transcriptor. Però sobretot, l'analista ha d'atendre a la posició social dels que emeten aquests discursos i dels que parlen en condició de joves aturats, estudiants, petits i mitjans empresaris, obrers industrials, agricultors, professionals o moviments conservacionistes.

El material empíric utilitzat per captar les principals posicions ideològiques del discurs mediambiental i agrari de la present investigació procedeix de l'anàlisi de 58 entrevistes semiestructurades⁸ i de dos grups de discussió realitzats entre desembre de 2009 i juny de 2014. S'ha d'esmentar que algunes de les entrevistes en profunditat han sigut entrevistes grupals. Les entrevistes grupals s'han realitzat entre grups (siguin associacions -legalitzades o no- grups de parells), preexistents a la investigació. La relació entre les persones que componien el grup era horitzontal i hi ha hagut una homogeneïtat en el discurs. El que es va intentar captar varen ser els discursos i les representacions simbòliques d'una posició concreta sense que hi haguera moltes divergències entre les opinions dels membres que componien el grup. En el cas que ens atany els entrevistats reconstrueixen un discurs d'un passat comú caracteritzat per ser anterior als convulsos processos de modernització iniciats als anys seixanta del passat segle.

⁸ Com explicita Alfonso Ortí (1986) aquest tipus d'entrevista consisteix en un diàleg cara a cara, directe i espontani, d'una certa concentració i intensitat entre l'entrevista i el sociòleg. No ens interessen els problemes personals de l'entrevista, sinó la forma social de l'estructura de la seua personalitat i els condicionaments ideològics del seu procés motivacional típic. L'entrevista pot ajudar-nos a estudiar casos atípics i sobretot a relacionar-los amb els models culturals de personalitat reflectits en "l'altre jo generalitzat" (Mead).

Així mateix el treball de camp s'ha vist completat amb l'assistència a diverses reunions i jornades el tema principal de les quals estava relacionat directament amb l'objecte d'estudi.

Les ciutats on s'ha portat a terme el treball de camp han sigut Sueca, Amposta i Catarroja, tot i que com veurem, també hi ha material empíric procedent de gent que habita en altres poblacions properes a ambdós parcs. El criteri de selecció de la mostra estructural ha intentat captar l'univers discursiu i les representacions simbòliques (ideològiques) existents (De Lucas, 1995) en relació amb l'objecte d'estudi. D'aquesta manera, per tal d'elaborar la mostra estructural no sols s'han tingut en compte les classes socials sinó també les diferents vinculacions que els individus han tingut amb els ciutats Paracs Naturals —ja bé siguen relacions amb els usos tradicionals dels mateixos així com als usos conservacionistes. Hem intentat fer entrevistes a obrers industrials, mestresses de casa, treballadors autònoms, treballadors de l'administració pública, tècnics i professionals, directius i gerents de grans empreses, empresaris, moviments ecologistes, tècnics mediambientals, comunitat científica, caçadors, pescadors i agricultors. I també per tal de obtenir els discursos agraris hem inclòs a la mostra sindicats agraris, comunitats de regants i cooperatives agràries.

Taula 1 . Treball de camp: entrevistes, gups, jornades i seminaris

Nº d'entrevista	Data	Codi	Duració
1. Motorista del Tancat de la Pipa	16/12/2009	E1	0:40:00
2. ADL Catarroja	12/02/2010	E2	0:53
3. Coordinadors Projecte Tancat de la Pipa	03/03/2010	E3	0:42
4. Mestressa de Casa Catarroja	03/03/2010	E4	0:52
5. Regidor Medi Ambient i Agricultura Catarroja	09/03/2010	E5	0:47
6. Arrosser Catarroja	09/03/2010	E6	0:46
7. Moviment social i ecologista . València	7.1.26/04/2010--- 7.2. 09/06/2011	E7/ E7.1.	1:23:00/ 0:43
8. Caçador Catarroja	03/05/2010---12/05/2010	E8	1:18
9. Treballador Social Ad. Pública Catarroja	14/05/2010	E9	0:18
10.Obrer Industrial. Catarroja	18/05/2010	E10	0:55
11. Catedràtica Ecologia UV. València	11.1.07/06/2010--- 11.2. 13/06/2011	E11/E11.1.	2:20/2:00
12.Petit empresari Catarroja . Amposta	24/06/2010----28/06/2010	E12	1:00
13. Moviment social i ecologista. Amposta	09/08/2011	E13	0:51
14. Coordinador Projecte Delta Lagoon. Amposta	10/08/2011	E14	0:53
15. Ex. Regidor Tortosa Partit Independets per l'Ebre/PDE. Tortosa	09/08/2011	E15	1:15
16. Entrevista grupal agricultors i agricultores grans Amposta	24/10/2011	E16	1:10
17. Regidor d'Agricultura i Medi Ambient Amposta	25/10/2011	E17	0:37
18. Caçador i Arrossaire Amposta	25/10/2011	E18	1:17
19. Fundació centrada en temes mediambientals. Tortosa	26/10/2011	E19	1:04
20. Petit empresari Amposta	26/10/2011	E20	1:40
21. Propietaria Petit Comerç Amposta	27/10/2011	E21	0:25:44
22. Mestressa de casa Amposta	27/10/2011	E22	1:10
23. Tècnic Parc Natural del Delta de l'Ebre. Deltebre	28/10/2010	E23	1:15
24. Treballadora Casa de la Joventut/Ajuntament. Sant Jaume d'Enveja	28/10/2011	E24	0:29:27

25. Pescador Sant Jaume d'Enveja	28/10/2011	E25	0:50
26. Empresaria petita empresa arrossera Catarroja	02/10/2013	E26	1:00
27. Arrossers Catarroja	02/10/2013	E27	0:44
28. President Cooperativa. Amposta	14/02/2013	E28	1:21
29. Comunitat de Regants. Amposta	21/10/2013	E29	1:05
30. Gestors. Empresa gran Amposta.	21/10/2013	E30	0:35:54
31. Obrer Industrial Amposta	23/10/2013	E31	0:45
32. Sindicat Agrari . Amposta	04/11/2013	E32	0:54
33.Moviment social i ecologista. Amposta	04/11/2013	E33	1:00
34. Sindicat Agrari. Amposta	06/11/2013	E34	1:58
35. Associació de Veïns Amposta	18/11/2013	E35	1:04
36. Sindicat Agrari. Sueca	19/11/2013	E36	1:43
37.President SATCatarroja	20/11/2013	E37	1:12
38. Mestressa de casa Sueca	22/11/2013	E38	1:05
39. President CooperativaSueca	25/11/2013	E39	1:15
40. Comunitat de Regants de Sueca	25/11/2013	E40	1:32
41. La Fundació centrada en temes agraris i mediambientals. València	02/12/2013	E41	1:48
42. Regidor d'Agricultura Sueca	02/12/2013	E42	0:49
43. Petita empresaria Sueca	04/12/2013	E43	0:47
44. Fundació centrada en temes agraris i mediambientals. València	05/12/2013	E44	0:57
45. 1 caçador i 1 agricultor de Sueca	09/12/2013	E45	1:37
46. Treballador autònom (manyà) Sueca	09/12/2013	E46	0:46
47. Sindicat Agrari. València	12/12/2013	E47	1:30
48. Bibliotecaris Sueca	16/12/2013	E48	0:28
49. Professor Sueca	16/12/2013	E49	0:32
50. Arrosser (amb prous terres) Sueca	16/12/2013	E50	0:43
51. Obrer Industrial Sueca	17/12/2013	E51	1:07
52. Caçador El Perelló (Sueca)	23/12/2013	E52	1:53
53. Entrevista grupal. Vela Llatina i Comunitat de pescadors Catarroja (5 persones)	14/02/2014	E53	2:03
54. Comunitat de Pescadors El Palmar (València).	17/02/2014	E54	0:32
55. Directiu empresa gran. Sueca	03/06/2014	E55	1:01
56. Entrevista grupal agricultors grans Sueca	03/06/2014	E56	1:11
57. Gerent empresa Albal	05/06/2014	E57	1:04
58. Gerent empresa Amposta	19/06/2014	E58	0:34
Grups de discussió	Data	Codi	Duració
1. Usos instrumentals Albufera. Catarroja	10/05/2010	GD.1.	1:12
2. Usos conservacionistes Albufera. València	20/05/2010	GD.2.	1:25
Jornades, semianris i visites	Data		
1.JORNADA PÚBLICA: EL NOU PLA HIDROLÒGIC DEL XÚQUER: EL FUTUR DEL XÚQUER I L'ALBUFERA EN JOC. Xúquer Viu	24/10/2010		
2. Seminari Internacional Ciència, Participació i Sostenibilitat. UV-ERI SOS.	Del 20/10/2011 al 21/10/2011		
3.Jornadas arroz y conseración de humedales. Upv fundació ASSUT	Del 28/03/12 al 30/03/12		
4.Visita IRTA I Riet Vell amb agricultors i acadèmics valencians. UPV FUNDACIÓ ASSUT	01/06/2012		
5. Taula rodona "El Parc Natural de l'Albufera: una història mal contada". AE-Agro-UV. OCTUBRE	05/06/2012		
6. Educació i fromació entorn al paisatge cultural de l'Albufera.UV Catarroja	04/10/2013		
7. El nou Pla de Conca a Debat. Sueca. Xúquer Viu	14/12/2013		
8.Jornada debat el nou pla hidròlogic conseqüències a la Ribera	23/05/2014		

<u>Grup 1: Usos instrumentals</u>	<u>Grup 2: Usos conservacionistes</u>
Sectors socials amb activitats tradicionals o modernes al voltant del Tancat de la Pipa <i>(Realitzat a Casa de la Cultura de Catarroja el 10/05/2010)</i>	Sectors socials vinculats a la conservació del Parc Natural de l'Albufera <i>(Realitzat a :Aula de Tècniques qualitatives, Facultat de Ciències Socials el 20/05/2010)</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Empresaris/es • Caçadors, Agricultors i Pescadors • Treballadores/os autònomes/s • Treballadores/os de l' Administració Pública • Universitàries/s 	<ul style="list-style-type: none"> • Comunitat Científica • Grups Ecologistes • Tècniques/cs mediambientals de l'administració pública • Educadores/s ambientals

El disseny estructural d'aquests grups rau en el fet que es volien explorar els discurs d'aquells que fan un ús més instrumental del medi i diferenciar entre aquells que fan un ús més conservacionista. Com expressa Luis Enrique Alonso (1998), la primera cautela, alhora de formar un grup de discussió, és la homogeneïtat o heterogeneïtat controlada. Respecte a *l'homogeneïtat* direm que, el que produeix el grup són sentits compartits i negociats i que se situen sobre ideologemes pròxims, però comuns a l'univers social de referència. En la discussió de grup es busquen diferències discursives però que no puguen obstaculitzar l'intercanvi conversacional.

S'han format grups i s'han fet entrevistes, seguint les línies del treball, de manera que els subjectes amb els seus discursos, han donat compte dels esdeveniments que estan vivint i han fet emergir una sèrie de categories i interpretacions que han generat els marcs intersubjectius de la interacció social, per mitjà de processos comunicatius i lingüístics.

S'ha generat, tant a les entrevistes com als grups, un discurs que s'ha gravat en un enregistrament d'àudio i bolcat al seu torn en una transcripció. Aquestes transcripcions les podreu trobar a l'annex del present treball (Annex 1).

1.3. Els objectius de l'estudi

La perspectiva quantitativa de les enquestes d'opinió sobre la percepció del medi ambient tendeix a trobar-lo homogeni (Rodríguez, 2001) . En aquest sentit, les enquestes, tenen un biaix conservador; tendeixen a reproduir la ideologia dominant sobre la qüestió investigada. Per al cas que aquí ens ocupa, el concepte de desenvolupament sostenible que afirma la compatibilitat entre creixement econòmic capitalista i conservació de la naturalesa.

El terme "entorn" dona per fet que el món està fet materialment i simbòlicament a través de l'acció humana, una proposta que els científics socials han acceptat des que Escobar (1995) fera una fusió de l'ecologia política i el postestructuralisme (West, Igoe, i Brockington, 2006). Aquesta consideració

suggereix que el medi ambient no és una cosa externa que les persones percebem. Més aviat sembla prendre forma i inclús la seva existència depèn de les posicions socials de les persones (Carrier, 2005).

Les pràctiques qualitatives permeten descriure i explicar estructuralment, a través de l'anàlisi del discurs, com la posició social i els contextos soci-històrics determinen les seues representacions socials del medi ambient. Els diferents grups socials, segons la seva posició socioestructural i els condicionaments ambientals més propers i concrets, construeixen de manera diferent la seues representacions sobre el medi ambient, és a dir: les seues motivacions, les seues preocupacions, les seues actituds, i els seus comportaments. En suma, les seues ocupacions.

Les zones d'estudi escollides— els Parcs Naturals del Delta de l'Ebre i L'Albufera de València— són uns espais privilegiats per a estudiar i analitzar les representacions socials vers el medi ambient. Aquests espais, condensen a xicoteta escala el conflicte entre creixement econòmic capitalista i degradació ecològica.

El lloc en què s'han situat els diferents sectors socials en el procés de modernització de les societats estudiades és l'element central per accedir al sentit del seu específic discurs mediambiental. En la conformació de l'experiència amb el medi ambient, la posició en l'estructura social que conforma la matriu i les posicions discursives dels actors socials -el 'habitus', en termes de Bourdieu (1988)-, està travessada per l'hàbitat. A la cultura de classe se li superposa la relació amb els mitjans de producció (Rodríguez Victoriano, 2002). En conseqüència cal distingir quatre grans formes d'incorporar el medi ambient: el de les classes altes, el de classes mitjanes i populars, el dels grups amb activitats relacionades amb l'agricultura i la pesca i els grups ecologistes o conservacionistes.

La distància, és a dir, l'experiència de la relació amb el medi ambient relacionada amb la proximitat/distància dels conflictes socioecològics és un element a tenir en compte per abordar la conformació de la percepció dels conflictes socioecològics i per establir la vinculació entre aquests problemes i els processos que generen la concepció general del medi ambient.

El present treball d'investigació ha explorat el significat i l'evolució de les posicions ideològiques dominants sobre el medi ambient en funció de la seva relació en els processos de modernització de les societats valenciana i ebreca. Tot això s'ha fet mitjançant l'estudi de les principals dimensions del conflicte ecològic-social que subjauen en aquestes posicions ideològiques, centrant-nos en l'Albufera de València i en el Delta de l'Ebre.

Al tractar-se de realitats socials diferents, l'objectiu que s'ha proposat és l'anàlisi comparada dels discursos mediambientals i agraris d'ambdós territoris. Estudiar de manera qualitativa com s'han

incorporat a l'*habitus*⁹ els valors mediambientals, tot depenent de la realitat social i econòmica en la que s'ha viscut.

En termes concrets la investigació ens ha permès:

- Investigar els diferents discursos sobre el medi ambient al Parc Natural de l'Albufera i al Parc Natural del Delta de l'Ebre, així com la relació existent entre aquests discursos i les classes socials a les quals pertanyen els diferents agents socials.
 - o Descobrir els valors sobre l'entorn natural a partir de l'anàlisi del tractament que se li dóna de manera quotidiana i a partir de l'observació de l'evolució dels espais i aiguamolls on viuen.
- Analitzar els discursos i representacions socials que s'elaboren vers els problemes socioecològics que afecten a les zones d'estudi. En concret, analitzem el discursos vers els transvasaments dels rius Ebre i Xúquer i el conflicte del Barranc del Poio
- Analitzar els discursos vers zones de restauració d'hàbitat que estan portant-se a cap a cadascun dels Parcs naturals –per al cas de l'Albufera el Projectes de Restauració d'hàbitat del Tancat de la Pipa i els Tancats de Milia i l'Illa i al cas del Delta de l'Ebre el Projecte Life Delta Lagoon (a les llacunes de l'Alfacada i la Tancada).
- Analitzar l'evolució dels discursos agraris presents als Parcs Naturals; tot analitzant l'evolució de la mentalitat camperola en els processos de modernització agrària.
- Comparar les identitats que han cristal·litzat en la gent del territori i que estan ancorades a l'Albufera i al Delta de l'Ebre – entesos aquests espais com a béns comuns. Com ja hem dit, diverses investigacions assenyalen que aquests aiguamolls romanen a l'imaginari social i a la memòria col·lectiva de la població propera d'ambdós Parcs Naturals.
 - o Veure en quina mesura aquest tipus d'identitats s'hi expressen en una defensa del territori i una protecció dels recursos naturals que ofereixen els Parcs.

⁹ Sosté Bourdier (1984) que el *habitus* és una història social que porta implícita la totalitat d'un camp. És la incorporació d'un espai social estructurat gràcies al qual, la història i l'acció de cada agent no són més que l'especificació de la història i de les estructures col·lectives de classe. El *habitus* produeix un *ethos* que regula totes les pràctiques produïdes. No és un fenomen individual, és a dir, no regula actes solitaris sinó la interacció. Per això és un fenomen col·lectiu, una lògica derivada d'un conjunt comú de condicions materials d'existència per a regular la pràctica d'un conjunt d'individus com a resposta comú a eixes condicions.

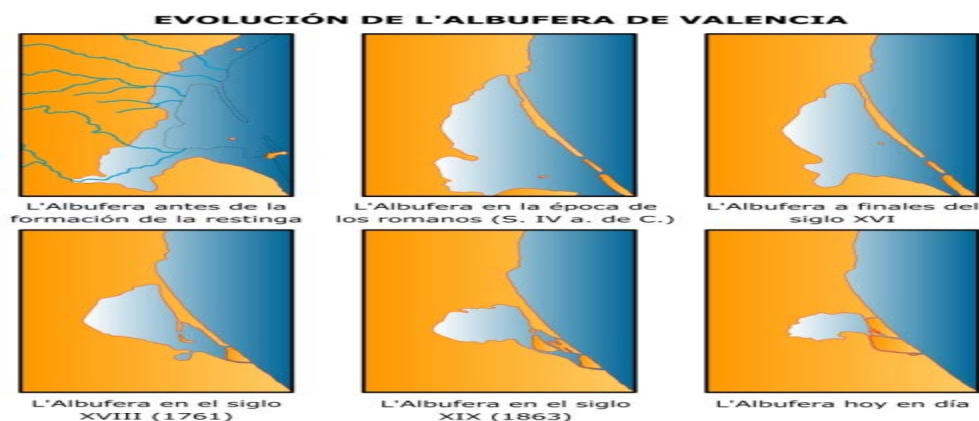
2. L'objecte d'estudi: els Parcs Naturals i les poblacions

En aquest capítol contextualitzem el nostre objecte d'estudi. Hi dedicarem un primer apartat per parlar del Parc Natural de l'Albufera i les àrees de reserva (incloses a l'objecte d'estudi). En el segon apartat tractem d'aproximar-nos a la realitat deltaica. Després incloem un apartat tot comentat les característiques sociodemogràfiques d'ambdós territoris. Per últim, redactem una secció que aborda les característiques de les poblacions on s'ha realitzat gran part del treball de camp.

2.1. El Parc Natural de l'Albufera: una llacuna amb caràcter identitari

L'Albufera és un espai natural integrat per tres elements: restinga, marjal i llac. Geològicament és el fruit del tancament d'un golf, per acumulació de sediments fluvials del Túria i de Xúquer, distribuïts des de nord pel corrent ocasionat pels esterps, pròxims al mar, de la serra de les Raboses de Cullera (Castelló, J., 1991). D'aquesta manera i com al llibre recentment traduït de Max Thede (1933) es nega la tesi que els romans la construïren per a pescar.

Imatge 1. Evolució geomorfològica de l'Albufera de València

Evolució geomorfològica del llac de l'Albufera. Extret de: *Estudio para el desarrollo sostenible de la Albufera: Estudio Histórico*. Ministerio de Medio Ambiente. Tyspa. 2003.

No és fàcil oferir xifres exactes, però segons les descripcions de Estrabón y de Avieno, el llac devia tenir una extensió aproximada de 30.000 hectàrees, reduïdes ja a unes 20.000 al final de l'època

musulmana, segons un plànol de Sidi Abu Said (Arazo i Jarque, 2005). Als segles següents, l'aterrament progressiu per causes naturals fou superat per un intens procés de dessecació per a convertir el llac en terreny cultivable; es varen plantar arrossars, que amb els anys, molts d'ells, foren transformant-se en camps d'hortalisses i tarongers. A causa d'aquesta acció antròpica la superfície de l'Albufera va disminuir a 14.000 hectàrees al segle XVIII; a 8.000 al segle XIX i a menys de 3.000, en l'actualitat. Exactament, avui s'estima la seva extensió en 2.837 hectàrees, de les quals 350 estan cobertes de vegetació palustre (Arazo i Jarque, 2005)

Fotografia extreta de Almerich, J.M., Cruz Orozco, J., Tortosa, P. (2003)

La història de la seva gestió la trobem molt ben relatada a Almerich, Cruz i Tortosa (2003), aquí n'hem fet un breu resum. Així sabem que des de 1238 l'Albufera i la Devesa van ser domini personal del rei Jaume I, qui va voler reservar aquests paratges com a patrimoni de la corona. L'any 1761, el rei Carles III va dictar una Reial Ordre per a la protecció especial de l'Albufera i el seu entorn, establint normes per a la conservació de la riquesa del paratge. Tanmateix, 34 anys després, Cavanilles ja va alertar de la progressiva reducció del llac, que en aquest període havia perdut la meitat de la seua superfície, fins a quedar en 8.190 ha. L'any 1865 la propietat del parc va passar de la corona a l'Estat, i el 1927- durant la Dictadura de Primo de Rivera- va ser adquirit per l'Ajuntament de València. El 1962 el mateix Ajuntament va fer una cessió de terrenys al Ministeri d'Informació i Turisme per a construir-hi un Parador Nacional i un Camp de Golf (encara avui existents). L'any 1967 comencen els projectes d'urbanització que només una contestació massiva, popular i periodística, sota el lema "El Saler per al poble", va aconseguir aturar, tot tenint en compte que ocorregué sota el règim dictatorial del General F.Franco. Finalment, l'any 1979, el primer Ajuntament democràtic va declarar la Devesa i l'Albufera lloc públic per a ús dels ciutadans i el 8 de juliol de 1986 el govern autonòmic valencià el va declarar l'Albufera Parc Natural. Tot i que, l'any 1992 el primer decret de declaració va ser anul·lat pel Tribunal Suprem per defecte de forma, i el 31 de maig 1993 es va tornar a fer la declaració de manera definitiva.

Al voltant de l'Albufera s'acumula un cinturó de poblacions, les més grans es troben a l'extrem occidental. Així l'àmbit territorial del Parc s'estén per nombrosos municipis de l'Horta Sud¹⁰ - Albal, Alfafar, Beniparrell, Catarroja, Massanassa, Sedaví i Silla-, de la Ribera Baixa- Albalat de la Ribera, Cullera, Sollana, Sueca-, de la Ribera Alta- Algemesí- i per València i les pedanies de Pinedo, El Palmar, El Saler i El Perellonet. Extensa àrea que ha influït negativament en el llac.

Pel que fa a la vegetació s'ha de dir que a dia d'avui les riberes de l'Albufera tenen una vegetació palustre de gran interès. Tanmateix pel que fa a la fauna, cal assenyalar que gairebé la totalitat dels grups zoològics de l'Albufera han patit reduccions intenses, que han dut fins i tot a la desaparició d'espècies, víctimes de la contaminació (García i Cabrejas, 1997). Malgrat això, l'Albufera conserva formes de vida silvestre, que encara li donen un valor rellevant en el context de zones humides.

Sosté Sánchez Díaz (1991) que hi ha un ampli consens sobre el fet que les principals amenaces als valors naturals del Parc són les següents: abocaments urbans i industrials que, molt sovint sense depuració, arriben al llac des de les sèquies i barrancs, o fins i tot directament. Inclouen matèries orgàniques, metalls tòxics, detergents, fosfats, nitrats, etc.; urbanització del litoral per a usos turístics i de segona residència — fet que ha comportat la destrucció de bona part del sistema litoral (dunes, mallades, bosc, etc); aterraments per a la conversió de l'arrossar en horta o en tarongers— pràctica detinguda en l'actualitat—; abocaments d'origen agrícola, herbicides i pesticides procedents de totes les zones de conreu que formen part del parc o que l'envolten que tenen impactes negatius sobre la flora i la fauna; caça abusiva, que ocasiona una elevada mortalitat d'exemplars d'espècies protegides; carreteres i altres infraestructures, que permeten un tràfic rodat intens que pertorba la nidificació d'algunes espècies, separen entre si els subsistemes del parc, faciliten la pressió derivada d'una presència humana excessiva o accentuen la degradació de les platges.

Avui dia, però, el problema clau de l'Albufera és la manca d'aigua; en qualitat i en quantitat. L'Albufera pateix la pressió d'un milió i mig d'habitants, on els abocaments industrials, urbans i agrícoles produïts bàsicament des dels anys 60 han danyat greument la qualitat de l'aigua. El seu aspecte opac i amenaçant està proporcionat per una sèrie de microalgues i fitoplàncton que evidencien un excés de nutrients i provoquen una falta d'oxigen. La introducció de mesures correctores basades sobretot en la depuració van reduir els abocaments contaminants a partir dels

¹⁰ La Comarca de l'Horta de València ha experimentat un procés de creixement econòmic i demogràfic sense precedents històrics (Almenar, Bono i García, 2001). La inqüestionable millora de les condicions de vida ha tingut així doncs un cost ambiental: molts elements singulars del paisatge i els ecosistemes d'aquesta plana litoral han estat destruïts o degradats (Sanchis, 2004). L'Horta ha estat ocupada per nuclis residencials i polígons industrials, esquarterada per autopistes i carreteres, i esquitxada per abocaments d'escombreries i residus sòlids. Centenars de quilòmetres de canals han estat coberts pel ciment i així, d'amagat, s'ha permès la connexió de clavegueres quan n'hi havia- i xarxes de reg (Sanchis, 2004). El paisatge de camps regats s'ha reduït, no sols en superfície, ans també en la ment dels seus pobladors (Sales, 1999)

anys 80, però resulten insuficients per recuperar la qualitat ecològica. En els últims anys la millora s'ha frenat encara més davant la disminució dels retorns d'aigua de reg per l'estalvi hídric que suposa el degoteig i també degut als transvasaments d'aigua del Xúquer cap al Vinalopó.

Les aigües que sí arriben al llac provenen dels vessaments de pluges, que contribueixen a introduir més contaminants a l'aiguamoll. Per ajudar a pal·liar la manca de recursos hídrics, el llavors Ministeri Medi Ambient va autoritzar el 2006 la reutilització de les aigües residuals de la planta de Pinedo per una Declaració d'Impacte Ambiental (DIA). Aquestes aportacions d'aigua, com denuncien Xúquer Viu i Ecologistes en acció, tenen un greu risc i poden produir danys irreparables a un llac que ja està força eutrofitzat. Pel que fa a la manca d'aigua, el problema clau per al futur de l'Albufera, el Pla Hidrològic de Conca del Xúquer 2015-21 quantifica les necessitats hídriques del llac en 167 hm³ a l'any, una quantitat molt inferior als recursos que rebia anteriorment. La sobreexplotació de l'aqüífer de la Manxa Oriental i el transvasament Xúquer Vinalopó són dos fets que amenacen que arribe aigua del Xúquer a l'Albufera.

El concepte d'espai natural protegit sempre comporta tensions entre conservació i ús sostenible amb el desenvolupament. L'objectiu conservacionista només sembla assolidor en la mesura que arribe a abastir-se de tot un model de l'organització social des de la producció fins a la urbanització i el lleure –menys agressiu i menys explotador de les funcions útils de la natura (García i Cabejas, 1997).

Pel que fa a la legislació que versa sobre la conservació del Parc, en podem dir, com ja s'ha esmentat, que va ser declarat Parc Natural pel govern autonòmic valencià pel Decret 89/1986 8 de Juliol de 1986. Amb data 23 d'Octubre de 1990 es va aprovar el document del Pla Especial de Protecció del Parc Natural i el decret 96/1995, del 16 de Maig, va aprovar el Pla d'Ordenació dels Recursos Naturals (PORN) de la Conca Hidrogràfica de l'Albufera. El 19 de Novembre del 2004 va ser aprovat pel Consell de la Generalitat Valenciana el Pla Rector d'Ús i Gestió (PRUG) de l'Albufera. Alguns punts d'aquest pla generaren enfrontaments i insatisfaccions sobre les mesures conservacionistes definides - com és el cas del recurs que Acció Ecologista Agró junt a nombrosos professor universitaris va fer al PRUG el qual va ser parcialment estimat- i, a més, han ocasionat polèmiques vers llurs aplicacions. Actualment es discuteix un nou esborrany de PRUG. A més a més l'Albufera ha estat inclosa a: el Catàleg de Zones Húmedes de la Comunitat Valenciana, la Xarxa Natura 2000 i al Conveni de Ramsar, declarada Zona d'Especial Protecció per a les Aus (ZEPA), en virtut de la Directiva 79/409/CEE, relativa a la conservació de les Aus Silvestres i com a Lloc d'Interès Comunitari (LIC), d'acord amb la Directiva 92/43/CEE, relativa a la conservació d'hàbitats naturals i de la fauna i flora silvestres.

Els nusos de conflicte i cooperació al Parc Natural de l'Albufera

En aquest apartat i de nou seguint a Ernest García i Mara Cabrejas (1997 i 1996) intentarem explicar quins són els nusos de conflicte i cooperació en la relació entre el desenvolupament, les activitats tradicionals i la conservació de la naturalesa al Parc Natural de l'Albufera.

La taula que presentem a continuació condensa el model bàsic d'anàlisi, seguint les categories de desenvolupament, usos sostenibles i conservació.

Taula 2. Nuclis de conflicte i de cooperació entre desenvolupament, activitats tradicionals i conservació

NUCLIS DE CONFLICTE I DE COOPERACIÓ ENTRE DESENVOLUPAMENT, ACTIVITATS TRADICIONALS I CONSERVACIÓ DEL MEDI AMBIENT AL PARC NATURAL DE L'ALBUFERA

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
	Agroindústria	Indústria	Urbanitz. turis.	Infraestructur.	Arrossar	Caça	Pesca	Recreació	Restinga	Llac	Marjal	Altres parcs	Resta conca
1. Agroindústria													
2. Indústria	*												
3. Urbanització-tur.	*												
4. Infraestructures	+	+	+										
5. Arrossar	*	*											
6. Caça	*	*	*		+								
7. Pesca	*	*	*										
8. Recreació	*	*	*+	*+					*				
9. Restinga	*		*	*									
10. Llac	*	*	*	*+	*	*	*+			+			
11. Marjal	*	*	*	*+	+	*				+	+		
12. Altres parcs	*	*	*	*						+	+	+	
13. Resta conca	*	*	*	*						+	+	*	+

* indica potencialitat o existència de conflicte

+ indica potencialitat o existència de consens i mutu reforçament

Font: Taula extreta de García,E. i Cabrejas,M. (1997) València, L'Albufera, l'Horta: medi ambient i conflicte social

Els punts de l'1 al 4 corresponen al *desenvolupament convencional*. La distinció per sectors es correspon amb la problemàtica de la zona: modernització d'una agricultura cada vegada més dependent d'insums¹¹ industrials, expansió industrial, urbanitzacions i serveis turístics, creació de noves infraestructures. Els punts del 5 al 8 són els referents a les *activitats tradicionals* que han implicat històricament una explotació més o menys sostenibles: arrossar, caça, pesca i visites amb finalitats recreatives. Els punts del 9 al 13 fan referència a la *conservació* de la biodiversitat i en general dels valors naturals.

Una enumeració dels nuclis de fricció hauria d'incloure, si més no, el següent:

1. El desenvolupament agrícola i industrial entren en conflicte per l'ús del sòl i per la contaminació de l'aigua de reg pels abocaments de les indústries. Quelcom semblant s'esdevé amb la relació entre desenvolupament agrícola i urbanització.

¹¹ L'insum és tot allò disponible per a l'ús i el desenvolupament de la vida humana, des del que trobem en la naturalesa, fins al que creem nosaltres mateixos. En aquest cas es fa referència a tots aquells que són de procedència industrial.

2. El desenvolupament agrari dificulta el manteniment del cultiu de l'arròs perquè pressiona cap a la seua substitució per produccions crematísticament més rendibles. Disminueix les potencialitats de la caça, en la mesura que les dessecacions i els contaminants d'origen agrícola deterioren les condicions de subsistència de les poblacions d'aus. Tanmateix també s'oposen a la continuïtat de la pesca donat que la contaminació de les aigües fa disminuir el número d'exemplars de les espècies o fins i tot espècies senceres.
3. El desenvolupament agrícola ha potenciat la transformació de mallades i dunes, sacrificades a l'expansió de cultius d'horta, cosa que altera les condicions naturals de la restinga. Ha contribuït al deteriorament de la vida silvestre, per la contaminació per adobs i pesticides. Ha reduït la zona inundada mitjançant dessecacions i transformacions agràries. I ha contribuït al deteriorament de les condicions ecològiques de la conca, especialment pel que fa a la contaminació dels aqüífers i a la intensificació de l'erosió com a conseqüència de tècniques de cultiu destructives del sòl.
4. El desenvolupament industrial crea problemes a la continuïtat de les pràctiques econòmiques tradicionals (cultiu d'arròs, caça i pesca): els abocaments d'origen industrial redueixen la qualitat de les aigües de reg i afecten severament a les poblacions d'aus i peixos, així com alteren els equilibris ecològics del llac i la marjal.

L'impacte de la contaminació urbana redueix les potencialitats de la caça i pesca. També fem troballa d'un nus de conflicte entre els usos recreatius i d'urbanització donat que aquesta redueix la qualitat paisatgística. A més a més, l'expansió urbanística aporta dosis addicionals de contaminants al llac i la marjal, i contribueix a la desforestació de la conca.
5. Alguns tipus d'infraestructures generen conflicte amb certs usos tradicionals en la mesura que disminueixen els valors estètics del parc i afavoreixen l'accés motoritzat. També entren en conflicte amb la conservació de la natura: l'ampliació del port i la reducció de les aportacions de sediments del Túria acceleren l'erosió de les platges; les carreteres alteren la intercomunicació entre sistemes ecològics de l'arc i afavoreixen l'accés motoritzat que pertorba la nidificació d'espècies.
6. Per últim, també trobem conflictes entre usos tradicionals i els objectius de conservació. Pel que fa a l'arrossar ha estat una contribució a la reducció de la superfície del llac.

Ja es comprèn , doncs, que, encarats amb un llac indecís com és l'Albufera, amb la transició de l'aiguamoll i el llac, els "meus" llauradors no s'hagen posat una hipòtesi més sensata que la de convertir-ho tot en "camp"(Fuster, 1993: 42)

En l'actualitat, la regulació del nivell de les aigües en funció del procés agrícola genera també disfuncionalitats i existeix també la contaminació produïda per les tècniques dominants del cultiu de l'arròs. La caça excessiva redueix les poblacions d'aus. Una forma no tradicional de pesca contribueix a la reducció d'anguiles. Les massives visites a la Devesa i altres punts de la restinga les deterioren.

També trobem, però, relacions de cooperació entre les diferents activitats. Per exemple la contribució de les infraestructures a la indústria, la urbanització, el turisme i l'agricultura comercial. És el cas de la influència positiva de la conservació dels diferents hàbitats naturals. Sobretot de la relativa simbiosi que sembla ser el resultat de la conflictiva relació històrica entre el conreu d'arròs i el llac, donat que a dia d'avui l'arrossar és un factor decisiu en el manteniment de l'extensió humida i ofereix a les aus aliment i aigües netes –tret que no lleva que continue aportant un excés de nutrients al llac.

I és que seguint a J.M. Rodríguez (2002) el Parc Natural de l'Albufera entranya un conflicte ecològic-social que condensa a xicoteta escala el conflicte entre creixement econòmic capitalista i degradació ecològica de la societat valenciana. Un model de conflicte ecològic-social que podem definir com hologramàtic- on cadascun dels punts que componen eixa realitat reflecteix d'alguna manera la totalitat del conflicte- i concentra el nus del conflicte entre productivisme i ecologisme on, al seu torn, estan representades totes les escales: físiques, biològiques, històriques i antropològiques.

D'aquesta manera, pel que fa al seu caràcter hologramàtic caldria destacar, continua afirmant Rodríguez (2002), tres dimensions. En primer lloc, l'articulació entre allò natural i allò cultural: els processos històrics que s'han donat a l'Albufera la converteixen en una artefacte cultural i un sistema natural. En segon terme, L'Albufera és un signe, històricament i culturalment, molt arrelat a la memòria col·lectiva de la societat valenciana. A l'imaginari social dels habitants propers al Parc rau en les imatges d'un paisatge que ha sofert nombroses transformacions, la intensitat de la degradació de les quals, s'accelera coincidint amb el procés de desenvolupament capitalista. I en tercer lloc, emfatitzar el caràcter- ja esmentat- de Parc Natural Protegit. Aquest fet intensifica les contradiccions entre productivisme i ecologisme ja que: per una banda, per tal que la protecció es tradueixi en conservació, les pràctiques més nocives contaminants i destructores han de detenir-se, el que reclama un nou model organitzatiu, com ja hem ressenyat abans; per altra banda, la conflictivitat que comporta la declaració de Parc Natural, per a determinats sectors tradicionals- caçador, arrossers i pescadors- ja que limita la seves pràctiques d'explotació intensiva del medi.

2.1.1. Projectes de restauració d'hàbitat al Parc Natural de l'Albufera: el Tancat de la Pipa, el Tancat de Mília i el Tancat de l'Illa

Els anomenats tancats de l'Albufera són zones d'arrossar nascudes per l'aterrament del llac. El nivell d'aigua, en aquest tipus de camps, és controlat per un motor que, quan és necessari, eleva fins al llac de l'albufera l'aigua sobrant. A diferència dels tancats, les partides es reguen amb aigües de sèquia procedents dels rius (Xúquer i Túria).

Els tancats es van guanyar al llac amb els històrics aterraments, que van llevar al llac unes 10.000 hectàrees de superfície. Aquest fenomen es va desenvolupar fonamentalment durant la segona meitat del segle XIX i les primeres dècades del XX (Martínez, 2008). La inundació i extracció de les aigües dels arrossars es fa a la força dels motors d'aigua. Als pobles de l'Horta Sud riberencs de l'Albufera (Alfàfar, Catarroja i Silla) hi ha alguns dels tancats més extensos del Parc Natural.

A partir de 2008 van començar a gestar-se una sèrie de projectes que tenien per objectiu: recuperar l'aigua de l'Albufera i recuperar habitats degradats. D'ençà s'han transformat tres tancats (camps d'arròs) en aiguamolls artificial. El principi bàsic d'aquests aiguamolls artificial consisteix en fer circular aigua per terrenys de vegetació. Les plantes s'alimenten dels nutrients presents en l'aigua, tot reduint la seua concentració i deixant una aigua més neta. El aiguamolls s'han 'construït' sobre antics camps d'arròs on s'ha plantat vegetació autòctona. Aquesta vegetació, a més de depurar l'aigua de la llacuna a compleix una segona funció: recrear ecosistemes 'naturals'.

El Tancat de la Pipa

El Tancat de la Pipa data de 1918. Està ubicat entre les desembocadures del barranc del Poio i la sèquia de Catarroja, on se situa el Motor de la Pipa i un embarcador. Fa unes dècades, aquest paratge tenia una gran bellesa i conservava amb vigor els ecosistemes de la marjal albuferenca. Era un lloc on la caça i la pesca hi abundaven, a partir dels anys 70 l'espai va començar a degradar-se per la contaminació de les aigües i va reduir considerablement la seua vegetació i la fauna. Gràcies a un conveni signat l'any 2002 entre les administracions estatal i autonòmica, que comporta un cofinançament per part del FEDER, i també gràcies al que ocorregué amb les obres del Barranc del Poio, l'any 2007 comença a gestar-se el projecte de Restauració d'Habitats per a l'Ús Públic a la Desembocadura del Barranc del Poio.

El Tancat de la Pipa, com a aiguamoll artificial, és el resultat del projecte de Restauració d'habitats i adequació per a l'Ús Públic en la desembocadura del Poio de la Confederació Hidrogràfica del Xúquer en col·laboració amb la Conselleria de Medi Ambient, Aigua, Urbanisme i Habitatge de la Generalitat Valenciana i el Parc Natural de l'Albufera, a més a més ha estat cofinançat pel FEDER en un 70%. Aquest projecte entra dintre del programa A.G.U.A.-Albufera. A través de les successives fases del projecte, iniciat en l'any 2007 s'han transformat 40 hectàrees de camps d'arròs, en un conjunt d'habitats d'aigua dolça típics del Parc Natural de l'Albufera amb caràcter de "Àrea de Reserva".

Els objectius d'aquest projecte són, per una banda, de caràcter medi ambiental: centrats en la recuperació de les espècies amenaçades i en la realització d'una experiència pilot per a la millora de la qualitat de l'aigua de l'Albufera; per altra, educatius i socials: centrats en potenciar l'ús didàctic i

educacional de l'espai donant a conèixer la importància del mateix en l'estudi i conservació dels ecosistemes palustres en els centres escolars, associacions, investigadors i particulars que la visiten; així com en preservar l'enclavament, possibilitant la seva incorporació com zona de reserva natural

Actualment està gestionat mitjançant un acord de custòdia del territori per dues ONG de referència del Parc: Acció Ecologista Agró i SEO/Bird Life. L'activitat didàctica es desenvolupa donant a conèixer la importància d'aquest espai en l'estudi i conservació dels ecosistemes palustres en els centres escolars, associacions, investigadors i particulars que la visiten.

Els Tancat de Mília

Emplaçat en la riba sud del llac de l'Albufera, està la reserva natural de 33,4 hectàrees que fou promoguda per l'empresa pública ACUAMED per l'actual Ministeri d'Agricultura, Alimentació i Medi Ambient, i comença a funcionar l'any 2012. Està gestionat per la Fundació Global Nature, experta en aquest tipus de sistemes, i compta amb la doble possibilitat de captar aigües del llac per a la seua depuració o rebre les aigües vessades per la depuradora RDAR D'Albufera-Sur. Tot donant a les aigües un últim tractament abans de la seua arribada al llac.

Tancat de L'illa

Està construït dins del marc del programa A.G.U.A.-Albufera, igual que el Tancat de Mília i amb la col·laboració de les mateixes entitats. Les 16 hectàrees del Tancat de l'Illa es troben junta a la reserva natural de l'Estany de la Plana. En una de les goles de connexió entre el llac i la mar. També pot depurar aigües de la depuradora.

2.2. El Parc Natural del Delta de l'Ebre: una plana amb molta vida

El delta de l'Ebre es troba a l'extrem meridional de la província de Tarragona, i per tant de Catalunya (40°42' N - 0°45' E), prop del límit amb el País Valencià i a mig camí entre les ciutats de Barcelona i València, dos pols de població importants. Tret d'important rellevància que defineix la identitat, l'economia i el caràcter en general d'aquesta zona.

Les terres del delta pertanyen a dues comarques, el Baix Ebre i el Montsià, al nord i al sud respectivament del riu Ebre, que creua el delta en direcció W-E. Es tracta de dues comarques bessones, no només perquè comparteixen uns mateixos elements físics, com el mateix delta o els Ports de Tortosa i Beseit, sinó també pels seus trets econòmics i històrics comuns.

Els llimars del Baix Ebre i el Montsià són: al nord les comarques del Baix Camp i la Ribera d'Ebre, a l'oest la Terra Alta i la comarca aragonesa del Matarranya (limitada pels Ports), al sud la comarca valenciana del Baix Maestrat i a l'est la mar Mediterrània.

Administrativament, el delta forma part de set termes municipals, que són: l'Aldea, Camarles, Deltebre i l'Ampolla del Baix Ebre i St. Jaume d'Enveja, Amposta i St. Carles de la Ràpita, del Montsià.

Imatge 2 . Mapa del Delta de l'Ebre

Font: Esparza, M. (2004)

El Delta de l'Ebre presenta una superfície de 330 Km² i una població propera als 50.000 habitants, dels quals sols 15.000 resideixen a l'interior del delta (bàsicament a Deltebre i Sant Jaume d'Enveja). Els altres 30.000 resideixen en poblacions situades junt al seu límit interior (Sant Carles de la Ràpita, Amposta, l'Aldea, Camarles i l'Ampolla) però que tenen la majoria el seu terme municipal en el delta, són: El Poble Nou, la urbanització d'Eucaliptus, Els Muntells, Balada i la urbanització Riumar (Ibáñez, Prats, Canicio i Curcó, 1999)

Pel que fa al poblament vegetal del delta de l'Ebre, per les seves peculiars característiques, és únic a les terres catalanes, no tant pel seu potencial quantitatiu, com per la diversitat de les seves comunitats vegetals. Les terres d'aquest delta presenten un gradient de salinitat notable que oscil·la des dels sòls salats fins a les terres fèrtils considerablement aptes per al conreu, i això hi genera una varietat de vegetació . Per això, la massa vegetal d'aquests indrets ofereix particularitats notables. S'hi poden trobar tots els biòtops característics de les zones humides en una varietat i, sobretot, en una quantitat més gran que a les altres zones humides dels Països Catalans. Les comunitats més importants són les salines. L'aigua marina entra per la capa freàtica que, en evaporar-se, concentra les sals a la superfície. La fauna del delta de l'Ebre és de gran importància internacional, especialment en el capítol de les aus aquàtiques i algunes espècies de peixos. S'han observat 330 espècies d'aus. *Birdlife International* ha catalogat el delta de l'Ebre com Àrea d'Importància Internacional per a les aus d'acords amb una sèrie de criteris poblacionals reconeguts per tots els ornitòlegs europeus. La fauna piscícola és també molt rica, amb 53 espècies de peixos detectades en la planura deltaica, sense contar les estrictament marines.

Pel que fa a la seva morfologia s'ha de dir que el delta de l'Ebre és la zona humida més gran de les terres catalanes. Amb unes dimensions de 30 km d'oest a est i de 20 km de nord a sud (30 si s'inclou la península de la Banyia) i una àrea emergida de 320,59 Km². Comprèn dues grans badies, el port

dels Alfacs al sud i el del Fangar al nord, formades a l'abric de les puntes o penínsules del mateix nom (Esparza, 2004). Les terres, totalment planes, en combinació amb el règim fluvial, els vents i la dinàmica costanera han influït dràsticament en el desenvolupament de les seves formes actuals¹².

Malgrat que l'origen del Delta de l'Ebre cal cercar-lo just en el moment en què el riu Ebre es va obrir pas cap a la Mediterrània, travessant l'extrem SW de les Muntanyes Cataladíniques¹³, el seu veritable desenvolupament, igual que el dels principals deltes recents, s'inicià cap al final de la darrera glaciació com a resultat de l'ascens eustàtic del mar.

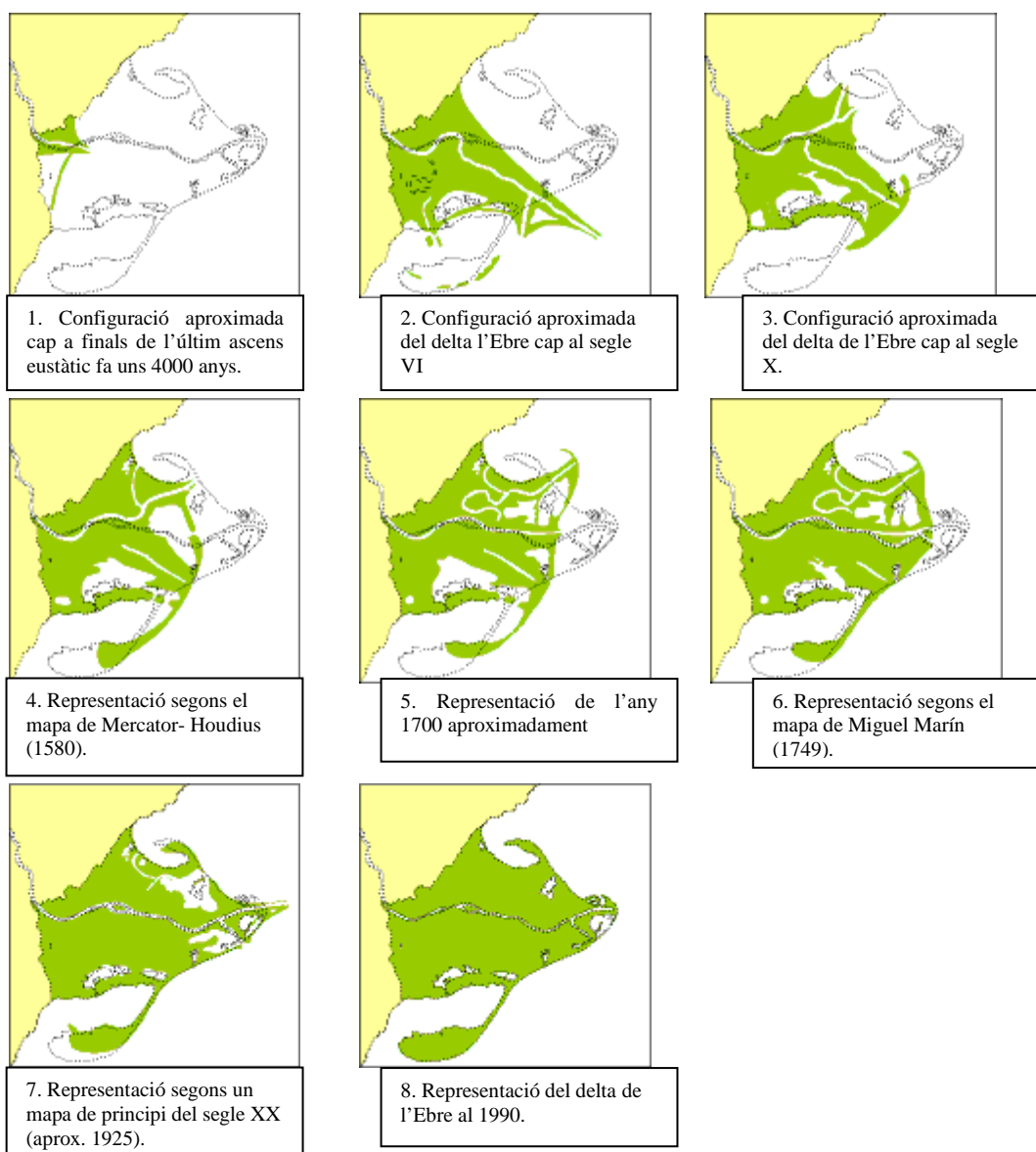
La seva formació es caracteritza per l'alternança d'etapes de relativa estabilització, en les quals, gràcies a la sedimentació es formava una placa deltaica més o menys extensa, amb d'altres on l'ascens del nivell del mar la submergia, permetent així l'assentament de la placa següent. Així doncs, la formació del delta no va tenir lloc de manera contínua, sinó que es van produir estabilitzacions temporals a diferents nivells (Esparza, 2004).

Als seus principis, el creixement del delta degué estar controlat per la dinàmica fluvial. El riu dipositava els sediments en direcció SSE i les ones s'encarregaven de distribuir-los formant una mena de con de dejecció que, amb l'augment dels sediments i l'elevació del nivell del mar, originà la Banya del delta. Posteriorment, el delta anà creixent cap al nord sobre la plataforma formada en etapes anteriors. Amb tot això la cobertura vegetal s'anà destruint, s'estengué la desestabilització dels sòls i la conca fluvial va anar perdent la capacitat de retenció de l'aigua de pluja. Les conseqüències van ser l'augment de l'erosió i l'inici de la desertització de la conca, encara ara vigents.

¹² El delta de l'Ebre és un exemple de delta en què es marquen tant la influència fluvial, per la notable projecció de la plana deltaica mar enllà, com els processos costaners (onades, corrents costaneres, marees), reflectits en la regularitat de la línia de la costa i en l'extensió de les fletxes (o puntes) litorals.

¹³ Durant bona part del paleogen i del neogen, la conca de l'Ebre va conformar un sistema endorreic, tancat a la Mediterrània. L'obertura de la conca terciària de l'Ebre data d'uns 5,3 milions d'anys. Les primeres evidències geològiques corresponen a la presència dels primers conglomerats poligènics d'origen fluvial en el tram inferior de la vall de l'Ebre i a la finalització de la sedimentació evaporítica a la conca terciària de l'Ebre. Els sediments corresponents al pliocè mitjà i superior (aproximadament d'uns 3,5 milions d'anys) posen de manifest una primera progressió costanera lligada al riu Ebre. El delta pliocènic devia tenir una extensió igual o superior a l'actual, tal com mostren les seqüències estratigràfiques obtingudes a partir dels sondeigs petrolers propers a la costa del delta. Alguns estudis recents suggereixen que els processos deltaics han tingut continuïtat al llarg de tot el quaternari, comprnent els darrers 1,8 milions d'anys. No obstant això, durant el període holocènic es van produir canvis en la localització i en la superfície de terra emergida causats per les variacions del nivell del mar associades a les fluctuacions glacials (Extret de: <http://www20.gencat.cat/portal/site/parcsnaturals/menuitem.93512201aa2411c0e6789a10b0c0e1a0/?vgnnextoid=1afa728d53b32210VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD&vgnnextchannel=1afa728d53b32210VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD&vgnnextfm t=default>, el 7/06/2011)

Imatge 3. Evolució del Delta de l'Ebre en la seua formació

Font: Esparza, M. (2004) *Biodemografia del Delta de l'Ebre : estructura matrimonial*. Memòria per optar al grau de Doctor en Ciències Biològiques. Universitat de Barcelona. Departament de Biologia Animal

Gairebé podríem afirmar que història i història natural són al Delta una mateixa cosa. El poblament i l'aprofitament dels recursos de la plana deltaica han anat sempre a remolc de la seva metamorfosi constant. Més tard, la introducció dels canals per a reg van significar l'impuls principal. La privatització de les terres no va ser, però, equitativa.

La contínua progressió de la línia de costa, les successives goles de l'Ebre i els ports resultants, l'ampliació de la superfície amb nous recursos per a caça, pastura, salines, recol·lecció de barrella i regalèssia, la formació de basses amb més possibilitats de pesca o exportació de sangoneres, els canals de navegació que irremissiblement havien de ser per a reg i, finalment, la progressiva ampliació d'una extensa xarxa hidràulica van ser els factors decisius del periòdic assentament de l'home, la dona i els seus xiquets ocupant i transformant amb sacrifici gegantí la Ribera. L'ajuda dels

animals de càrrega va ser imprescindible, i encara se'ls admira avui dia. D'aquesta manera s'ha acomplert la gradual història del Delta, lligada entorn de la família, màxim motor i institució.

Cal diferenciar, però, un primer assentament molt més antic que té lloc tot seguint la desapareguda línia de costa i una posterior ocupació de la plana deltaica, a mesura que l'aprofitament dels recursos la fa cada cop més atractiva. Tribus ilerconvòniques, romans i àrabs van viure a terra ferma, i a l'edat mitjana els comtes de Barcelona conquereixen aquestes terres i les repoblen gràcies a la fidel intervenció dels ordes del Temple i dels Hospitalers.

A començaments de l'edat moderna, com a la resta de l'Estat, són expulsats primer els hebreus i després els moriscs d'aquestes terres. Durant el segle XVI s'edifiquen noves torres de defensa a la vora del mar per al control de la pirateria turca. Al costat d'aquestes torres també sorgeixen petits nuclis de població dins la plana, però és als marges centrals del riu, més elevats i poc salabrosos, on s'estableixen a poc a poc la majoria dels riberencs. Altres nuclis de població sorgeixen al costat de les salines ja desaparegudes, o dels antics camins per on baixaven els ramats, traçats pels lligallos, institució medieval que a més regulava els usos i costums entre els pastors i les parades públiques de bestiar. La pastura de bous i ovelles que, en un principi, caracteritzava la Ribera passa després a un segon terme.

Un moment clau, malauradament fracassat, és el 1770-1780, quan Carles III pretén amb el canal de navegació i els plànols de "Nueva Población" fer de la petita Ràpita un nou nucli portuari de creixement anomenat San Carlos de la Ràpita.

Però el gran canvi històric que propulsa el creixement demogràfic de la Ribera es produeix quan s'inicia el regatge de les terres ermes intentant transformar-les en camps d'arròs, malgrat la por als mosquits i el paludisme, les catastròfiques riuades i altres penalitats¹⁴.

Quant a períodes, per tant, la divisòria també és molt clara: abans i després dels canals de reg. Això vol dir l'any 1860 per a l'hemidelta dret i el 1912 per a l'hemidelta esquerre, en què els primers canals donen pas a una expansió de terres de conreu, seguit d'un manifest creixement demogràfic a tot el Delta: dels 5.278 habitants l'any 1857 es passa als 20.013 l'any 1930! Abans dels canals, una economia primària i extractiva, basada en l'aprofitament dels recursos naturals —pesca, caça, recol·lecció, salines...—; després dels canals, un intens aprofitament agrícola -sobretot arròs- amb reminiscències del període anterior.

Aquesta barreja isolada d'activitats —pastors, caçadors, pescadors, pagesos o navegants— dutes a terme de manera combinada per gent vinguda d'arreu explica el caràcter diferenciat, heterogeni i

¹⁴ Amb l'obertura dels canals, seguida de forts brots de paludisme, fins al 1918 van morir unes 3.000 persones.

obert dels riberencs. Explica també molts aspectes culturals, de parla, indumentària, dansa o menjars elaborats en una síntesi autòctona i a la vegada forastera.

S'ha de mencionar, però, que l'aprofitament de la Ribera no ha sigut ni just ni equitatiu. La divergència entre grans propietats i les innumerables petites explotacions familiars que han perdurat fins avui —el 60% de les més de 3.000 explotacions arrosseres actuals no superen les 4 ha— ve de molt lluny. Ja des del 1719, amb les primeres concessions reials de latifundis per collir la barrella, junt amb les precipitades desamortitzacions del segle XIX, que subhastaven els “prados baldíos”, i les posteriors vendes fàcils als escassos adinerats són les principals causes de la desigual privatització dels terrenys estatals. Això provoca una substancial diferència en l'estructura de la propietat. D'aquesta manera, una immensa massa de bracers que, amb el seu esforç, van redimir la Ribera i van anar comprant a poc a poc un tros d'arrossar, on van edificar la casa —així s'explica també el perquè de la població dispersa—, als amos que posseïen les terres i vivien més lluny.

Amb la fi de comprendre des d'una perspectiva integrada els efectes de la intervenció humana sobre l'entorn deltaic, Ibáñez, Prat, Canicio i Curcó (1999) defineixen tres períodes en funció del tipus i la intensitat de l'explotació del territori. Així es refereixen a aquests períodes com el delta natural, el delta humanitzat i el delta amenaçat. El primer, el període del delta natural, es caracteritza per una explotació extensiva i poc impactant del territori, va des dels primers pobladors fins a l'inici de la colonització agrícola intensiva, a finals del segle XIX. Al delta natural el representaven les següent variables: població molt escassa; el delta estava creixent en extensió; hi havia molts hàbitats salins; el riu era net i amb sediments, la conca no estava regulada i tenia al seu voltat xicotetes hortes; l'economia de subsistència era la caça, la pesca i la ramaderia intensiva i l'economia de mercat es basava en la sal de les salines.

El segon període, al que els autors anomenen delta humanitzat, troba la seua peculiaritat en l'extensió de l'agricultura a expenses dels hàbitats naturals i compren el període des de finals del segle passat fins als anys 60. Aquesta època es caracteritza per: una transformació intensa; un augment de la població; un creixement de l'extensió deltaica; molts hàbitats dolços com a conseqüència de l'augment de canals; un riu net i amb sediments; sedimentació als arrossars; una conca moderadament regulada; agricultura tradicional de l'arròs; l'economia de subsistència es basava també en la caça, la pesca i la ramaderia extensiva però l'economia de mercat va augmentar i ja hi havia: agricultura, pesca, serveis, sal i indústria.

La tercera etapa, a la que els citats autors anomenen delta amenaçat, troba la seua particularitat en l'explotació intensiva i molt impactant del territori, així com en una forta regulació fluvial i va des dels anys 60 fins a l'actualitat. Tanmateix els autors separen aquest període en dos. El primer d'ells

va des de 1960 a 1980 i es basa en una transformació moderada; una població que creix poc, un delta que no creix en extensió; molts hàbitats dolços; un riu amb contaminació moderada i sense sediments com a conseqüència d'una conca molt regulada; una fauna exòtica; l'agricultura passa a ser química i mecanitzada és fa ús dels plaguicides i adobs i es produeix una desforestació; la caça és intensiva i les armes dels caçadors són més potents; ja no hi ha economia de subsistència i l'economia de mercat es basa en: agricultura, pesca, serveis, indústria, turisme i sal.

El segon subperíode va des de 1980 a 1995 i les variables que el defineixen respecte a les èpoques anteriors són: transformació escassa; una població que s'estabilitza; pocs hàbitats salins; el riu té una major contaminació, no té sediments i a més a més té menys aigua; l'agricultura és química i mecanitzada i hi ha una artificialització hidrològica; la caça passa a ser controlada i per últim, l'economia de mercat creix respecte al subperíode anterior i se li afegeix la caça i l'aqüicultura.

Esquema 1. Períodes històrics del Delta segons el model d'explotació humana del territori

<i>Hasta siglo XIX</i>	<i>XIX a 1960</i>
Delta natural. Población muy escasa. Delta en crecimiento. Muchos hábitats salinos. Río limpio y con sedimentos. Cuenca no regulada. Pequeñas huertas. Economía de subsistencia: caza, pesca, agricultura y ganadería extensiva. Economía de mercado: sal.	Transformación intensa. Población crece mucho. Delta en crecimiento. Muchos hábitats dulces (por los canales). Río limpio y con sedimentos. Sedimentación en arrozales. Cuenca moderadamente regulada. Agricultura tradicional de arroz. Economía de subsistencia: caza, pesca, agricultura y ganadería extensiva. Economía de mercado: agricultura, pesca, servicios, sal, industria.
<i>1960 - 1980</i>	<i>1980 - Actualidad</i>
Transformación moderada. Población crece poco. No crece en extensión. Muchos hábitats dulces. Río con contaminación moderada, sin sedimentos y fauna exótica. Cuenca muy regulada. Agricultura química y mecanizada. Plaguicidas, abonos, deforestación. Caza intensiva. Economía de mercado: agricultura, pesca, servicios, sal, turismo, industria.	Transformación escasa. Población estabilizada. No crece en extensión. Pocos hábitats salinos. Río con mayor contaminación, sin sedimentos y menor caudal. Cuenca muy regulada. Agricultura química y mecanizada, con artificialización hidrológica. Caza controlada. Economía de mercado: agricultura, turismo, pesca, servicios, industria, acuicultura, caza, sal.

Font: Ibáñez et al, 1999

Segons Molinet Coll (2006) les **amenaces** més importants que sofreix el delta a l'actualitat serien:

La manca de sediments produïda per:

- La retenció de sediments als embassaments: La conca de l'Ebre conta amb 7580hm2 de capacitat total d'embassament repartida en 200 preses¹⁵, de les quals 107 tenen una

¹⁵ Segons Ibáñez, Prat, Canicio i Curcó(1999) actualmet existeixen al voltant de 170 preses en tota la conca de l'Ebre. L'Ebre és, doncs, un riu completament regulat. El que aquestos mateixos autors (1999:60) anomenen l'"estratègia de la por", és a

capacitat major a de 1hm³. Això suposa que tan sols el 2,75% de la conca no està afectada per la regulació. Especialment importants són els efectes dels últims 3 embassaments (Mequinensa, Riba-roja i Flix, tots tres destinats a la producció hidroelèctrica)¹⁶.

- Disminució dels cabals: Malgrat que el cabal mig anual del riu Ebre és molt irregular es pot apreciar una tendència decreixent dels cabals des de les primeres dades conegudes, 1913. Aquesta disminució de cabal es deguda a dos causes molt lligades a la construcció de preses: la major evaporació que es dona en l'aigua embassada i l'augment de les derivacions, especialment cap als regadius (capacitat de retorn al riu del 20%).

- Laminació de les avingudes: La quantitat de material transportat pel corrent és una funció exponencial de la velocitat i per tant del cabal. Amb la laminació d'avingudes es redueix el cabal i la velocitat i per contrapartida s'allarga l'avinguda. Finalment el que hi ha és que per al mateix volum d'aigua hi ha menys sediment.

L'erosió marina. La manca de sediment analitzada en l'apartat anterior ha portat a tenir una dinàmica dominada per l'onatge. Als últims anys no s'ha produït una pèrdua de superfície emergida però sí una modificació de la seva forma, amb zones que retrocedeixen i altres que avancen. Els canvis que sofreix el Delta es poden classificar segons l'escala de temps en la que ocorren :

- Successos episòdics: Hi ha successos episòdics associats a fenòmens amb alt període de retorn, com per exemple tronades o combinacions de factors o com per exemple una marea meteorològica i onatge. La resposta a aquests successos és immediata i aquests es donen aleatòriament.

- Canvis a mig termini: Són els que es refereixen a l'evolució d'un xicotet tram de costa durant un període de diferents anys. Causat normalment pel transport longitudinal generat per onatge.

- Canvis a llarg termini: Poden considerar-se com l'evolució global de tot el Delta, en planta i perfil, i la variació del balanç del sediment. L'escala és de dècades, i els agents que causen aquests canvis són, entre altres, les aportacions de sediment del riu, la variació relativa del

dir, el fet de convèncer els ciutadans que els rius s'han de dominar per tal d'evitar riuadaes, que poden provocar danys, i fins i tot, causar víctimes humanes, ha estat un dels factors determinants a l'hora de construir embassaments i "vendre'ls" com la millor actuació possible. Tot i això sense informar-los sobre els efectes perniciosos que això podia tenir vers el Delta de l'Ebre.

¹⁶ La presa de Riba-roja es troba a set quilòmetres aigües amunt del poble i fa uns 53m d'alt; les obres s'iniciaren cap allà a 1960 i l'embassament va començar a funcionar el 1968 (Cabré, 1985:35). El pantà de Mequinensa, riu amunt, va entrar en funcionament el 1964 i és molt més gran que l'anterior: té una capacitat de 1530 milions de m³ i la seva resclosa una alçada de 80m (Boquera, 2009). Més important és el de Flix, que data del 1941. Totes tres, com ja hem dit, estan destinades a la producció hidroelèctrica però al costat de les petites dimensions de l'embassament de Flix, els altres dos es poden considerar grans infraestructures hidràuliques.

nivell del mar, intercanvi de sediment entre perfil actiu i plataforma, l'acció del vent i depass del onatge.

Augment relatiu del nivell del mar. Si la dinàmica marina pot modificar la línia de costa erosionant o depositant, l'augment relatiu del nivell del mar pot esfondrar al Delta sota les aigües. Aquest increment del nivell del mar respecte a la planura deltaica té dos causes principals:

- L'augment del nivell del mar com a conseqüència del canvi climàtic.
- La pèrdua de cota del Delta com a conseqüència d'una major subsidència.

Salinització. Al tram final d'un riu el jaç del mateix té una quota igual o inferior al nivell del mar, amb el que quan el cabal no és suficient, l'aigua del mar penetra en el riu formant una cunya salina. En el cas de l'Ebre és d'uns 40 Km. Aquest és un fenomen natural, però potenciat per la disminució dels cabals del riu.

Eutrofització i anòxia. L'eutròfia, és a dir, la massiva presència d'organismes en l'aigua, està provocada per un excés de nutrients (nitrogen i fòsfor). Les principals causes que se li atribueixen a l'augment de nutrients a l'aigua del delta són:

- Adició de fertilitzants en el cultiu de l'arròs: La contribució dels arrossars representa el 77,7 del 87,9% del total del nitrogen i el 93,9 al 99,8% del total del fòsfor que passa al ecosistema, com a conseqüència dels fertilitzants químics i de la palla de l'arròs de la collita anterior.
- Aportacions d'aigües residuals urbanes, industrials i de les granges porcínes: És important l'aportació dels efluents de les ciutats (Saragossa i Lleida) i l'activitat industrial en la conca de l'Ebre. Als embasses de Mequinensa i Riba-roja ja arriben grans quantitats de nitrogen i fòsfor.

Contaminació. A més a més de la presència de nitrats i fosfats que originen l'eutrofització hi ha altres tipus de contaminació en les aigües de l'Ebre en el Delta:

- Bacteriològica: Hi ha una elevada presència de bactèries i fongs al riu, que poden ser causa infecciosa. Aquests éssers creixen degut a l'eutrofització i contaminació orgànica, de la que ja hem parlat.
- Tèrmica i radioactiva: Excepte per abocaments excepcionals com el de l'empresa Ercros que veurem a continuació, és deguda a les centrals nuclears (dos d'Ascó i una en Garoña). La contaminació tèrmica es deu a la refrigeració de la central que utilitza gran quantitat d'aigua del riu. Al Delta afecta la que es produeix a Ascó.
- Radioactiva: Es deu a les fugues que inevitablement es produeixen a les centrals.
- Química: Aquesta és la més preocupant i procedeix de les indústries situades en la conca de l'Ebre. Especialment important és Saragossa encara que també destaquen Logroño, Flix o Pamplona.

El cas més destacat de contaminació dels últims anys és l'empresa d'Ercros, situada en un dels marges de l'embassament de Flix. Aquesta empresa química, en funcionament des del 1987, ha anat abocant els seus desfets al riu, hi ha anat formant capes de sediments contaminats. Són 300.000 tones de residus, entre les que destaquen entre 70 i 100 tones de residus miners radioactius, de 10 a 70 tones de metalls pesats i de 1 a 10 tones de compostos organoclorats.

La dada més preocupant prové la presència de fosforita, material necessari per a la producció de fosfat bicalcic per a usos agrícoles. Però no sols la radioactivitat es limita a contaminants. Ercros va fabricar fins als anys 80 DDT, un plaguicida cancerigen i avui prohibit, i abocava els residus al riu. El DDT també es troba present al Delta ja que va ser utilitzat pels agricultors als arrossars durant els anys 60 i els 70. Respecte a materials pesats, el més destacat és el mercuri. No es deu a cap abocament puntual, sinó a la contaminació dels sediments del riu, que s'han anat acumulant més de 10 anys de producció electroquímica.

Un focus de contaminació curiós al Delta és el de la caça com a conseqüència de l'ús de perdigons de plom a una zona pantanosa. En l'Encanyissada arriba a ser de dos milions i mig de perdigons per hectàrea. Això provoca una elevada presència de plom en la planura deltaica.

Però malgrat la gran quantitat d'abocaments els valors no són especialment alts inclòs amb alts cabals hi ha uns valors inferiors a la majoria de grans rius europeus.

Un recent estudi, dut a terme per Sandra Fatorić i Lorenzo Chelleri (2012), conclou que la **reducció** en l'aportació de sediments del riu Ebre ha estat, fins ara, el factor que més ha amenaçat el delta. Així mateix, la pujada del nivell del mar, prevista en les pròximes dècades com un dels efectes més importants del canvi climàtic, tindrà serioses implicacions sobre l'agricultura, els recursos naturals, el turisme i la indústria de la zona. Fatorić i Chelleri (2012) han investigat la vulnerabilitat del delta de l'Ebre als canvis ambientals, especialment els relacionats amb el canvi climàtic. Han identificat quines són les principals amenaces i han investigat quines són les possibles solucions per adaptar-se a les noves condicions. Segons el seu estudi, el delta de l'Ebre ja és un entorn molt vulnerable a causa del baix nivell d'aportació de sediments, un fet provocat, principalment, per la regulació dels rius. A banda, el delta s'enfronta a un futur molt incert, sotmès a una major degradació ambiental, tant per la pressió humana com pels efectes del canvi climàtic, especialment la pujada del nivell del mar. Aquesta pujada provoca efectes greus com la intrusió d'aigua salada i l'erosió de la línia costanera, fets que derivaran en el futur en una major pèrdua de terreny habitable i cultivable, així com en danys en els ecosistemes. A més a més, la població podria experimentar inundacions més freqüents.

L'estudi mostra que, fins ara, la gestió dels recursos, principalment el monocultiu de l'arròs i la construcció de preses, ha afectat molt més la zona del delta que els factors hidroclimàtics. Aquests factors estan accelerant tendències com l'erosió costanera i la intrusió d'aigua salada, i poden tenir conseqüències molt negatives per a l'agricultura, els recursos naturals i el turisme. Els investigadors també han documentat la percepció de la població local del delta de l'Ebre més implicada en els processos ambientals i econòmics. Dels resultats de l'estudi sembla evident que la millor opció per protegir i adaptar el delta de l'Ebre seria l'aportació de sorra per a la preservació de les dunes existents i per a la creació de noves dunes i aiguamolls. Aquesta és l'opció més respectuosa amb la natura. També hi ha una certa tendència a favor de la construcció de dics subaquàtics que frenin l'entrada d'aigua salada, o l'opció d'elevat el nivell de superfície del delta. De la investigació s'evidencia una varietat molt àmplia d'opinions respecte a la construcció de barreres artificials. L'opció d'abandonar la zona, també plantejada pels especialistes, no va ser acceptada entre les persones entrevistades en l'estudi—fet que remarca el que exposarem al capítol sis. Fatori i Chelleri plantegen una combinació d'aportació de sorra a les dunes i de transport natural de sediments com la millor opció disponible per a la protecció del delta de l'Ebre contra els efectes del canvi climàtic.

Quant als orígens del Parc Natural del Delta de l'Ebre daten de la mobilització popular que es va fer a Deltebre el 26 de juny de 1983 en contra d'unes dessecacions que s'havien fet al conjunt lacustre del Canal Vell i pel perill que això comportava per a la bassa de dessecar-se i convertir-se en arrossars. La mobilització i l'ocupació pacífica del Canal Vell pels ciutadans de Deltebre va sorprendre l'opinió pública de l'època, ja que no era habitual que un poble es mobilitzés per la conservació dels seus espais naturals. Uns quaranta dies després de la mobilització i com a conseqüència d'un seguit d'intenses negociacions entre l'Ajuntament de Deltebre i la Generalitat, el 4 d'agost de 1983 es va publicar el Decret del Parc Natural del Delta de l'Ebre, que en primera instància només protegia els espais naturals del marge esquerre del riu. Dos anys més tard, el Decret 332/1986 feia extensiva la protecció a les zones naturals del marge dret del Delta. De manera que el Parc Natural, actualment, compta amb una extensió total de 7.736 hectàrees (3979 hectàrees en el hemidelta dret i 3757 hectàrees en el hemidelta esquerre). Tot essent aquesta extensió un percentatge molt petit respecte a la totalitat del Delta. Doncs aquestes hectàrees tan sols inclouen: les llacunes costeres (l'Encanyissada, La Tancada, La Platjola, l'Alfacada, los Calaixos de Buda, el Garxal, el Canal Vell y les Olles), la gran majoria de les platges, arenals i marismes, una part dels ullals (surgències d'aigua dolça), una part de la badia del Fangar i una menuda part dels arrossars (Ibáñez, Prat, Canicio i Curcó, 1999). El tram deltaic del riu Ebre té uns 30 kilòmetres de llarg i es caracteritza pel seu caràcter estuari, amb les entrades d'aigua marina durant els períodes de caudals baixos.

El Parc Natural del Delta de l'Ebre va ser creat amb l'objectiu principal de "compatibilitzar una decidida acció preservadora amb el manteniment i millor aprofitament ordenat de les produccions i el foment del contracte amb la naturalesa per mitjà de la potenciació dels valors i atractius de la zona" tal com resa el decret de creació del Parc Natural (Ibáñez, Prat, Canicio i Curcó, 1999). Les zones del Parc Natural i algunes àrees properes van ser també incloses dintre del Pla d'Espais d'Interès Natural de la Generalitat de Catalunya que data de l'any 1993.

Per altra part, la importància internacional del delta de l'Ebre ha sigut reconeguda per diversos organismes. En l'any 1984 el Consell d'Europa el va declarar zona d'especial interès per a la conservació de la vegetació halòfila (Dijkema et. al., 1984). També ha sigut reconegut com a zona d'importància europea per a la conservació de la vegetació aquàtica. Ha sigut inclòs en la llista espanyola de zones Ramsar (1993), figura de protecció dels aiguamolls de importància internacional, i catalogat com Zona d'Espacial Protecció per a les Aus (ZEPA), d'acord amb allò disposat en la Directiva Aus de la Unió Europea. Per últim, en funció de la Directiva d'hàbitats de la Unió Europea el delta de l'Ebre ha passat a formar part de Xarxa Natura 2000, que té l'objectiu de garantir la conservació dels hàbitats naturals més destacats del continent.

Pel que fa als instruments normatius dels que disposa el Parc Natural del Delta de l'Ebre serà convenient fer primer una aclariment del que diu la llei 12/1985, d'espais naturals, els espais naturals protegits a Catalunya. Doncs, segons aquesta llei els espais naturals disposen de dos tipus d'instruments normatius d'ordenació i planificació dels usos i de la gestió. Els plans especials de protecció del medi natural i del paisatge tenen com a objectiu definir les principals línies d'actuació per a la conservació del patrimoni natural i per al desenvolupament sostenible de l'espai, i inclouen les normes generals d'ordenació i de regulació dels usos (urbanístics, aprofitaments dels recursos naturals, etc.). Per tant, es tracta d'un instrument de planificació transversal, l'aprovació del qual requereix els informes previs de la Junta Rectora de l'espai, del Consell de Protecció de la Natura i dels departaments i els ajuntaments afectats. Finalment, és aprovat pel Govern a proposta del Departament de Medi Ambient i Habitatge. El segon instrument, l'anomenat Pla rector d'ús i gestió - a dia d'avui encara inexistent - programa les actuacions de gestió a mig termini dins l'espai natural protegit, d'acord amb el Pla especial de protecció.

La responsabilitat de la gestió del Parc Natural del Delta de l'Ebre correspon al Departament de Medi Ambient i Habitatge, el qual té dos organismes col·laboradors: la Junta Rectora i el Consell Directiu. Segons el Decret 332/1986, les tasques que duu a terme el Parc Natural es regeixen per un Programa de gestió, prèviament proposat pel Consell Directiu i presentat per la Junta Rectora al Departament de Medi Ambient i Habitatge, al qual pertoca la seva aprovació final.

Malgrat que els òrgans gestor i rector han portat a terme unes tasques dilatades i diverses, el Parc Natural del Delta de l'Ebre encara no disposa de cap instrument normatiu de gestió (Pla especial o Pla rector), tal com va essent cada cop més habitual en bona part dels espais naturals protegits. L'elaboració d'un Pla especial de protecció del medi natural i del paisatge al Parc Natural del Delta de l'Ebre presenta una alta complexitat, ja que els usos existents a l'espai (turisme, caça, pesca, etc.) són múltiples i, sovint, interdependents, a més de l'elevat nombre d'actors socioeconòmics implicats, tant públics com privats. Des d'aquesta perspectiva, l'òrgan gestor del Parc Natural ha optat per elaborar un document previ, que pot servir de base per a una planificació normativa, en el qual es defineixen els objectius i les directives de gestió que ha de desenvolupar el mateix Parc a mig i llarg termini. Tot i no tenir rang normatiu, pretén ser un vehicle de participació, discussió i consens entre els diferents actors socioeconòmics representats a la Junta Rectora. La redacció d'aquest document, que anomenen Pla de gestió, es va iniciar el 2003 i és el fruit dels treballs realitzats conjuntament entre el CODE (Consorti de Serveis Agroambientals de les Comarques del Baix Ebre i Montsià) i l'equip gestor del Parc Natural del Delta de l'Ebre.

D'acord amb el Pla de gestió 2005/2009 elaborat per l'equip tècnic del Parc Natural del Delta de l'Ebre i aprovat per la Junta Rectora el dia 15 de desembre de 2005, es detallen els objectius principals a llarg termini i els objectius secundaris a mig termini: conservar i millorar els hàbitats de l'àmbit principal; conservar i millorar les espècies de l'àmbit principal; garantir les infraestructures intrínsecament necessàries per a la conservació i la millora del patrimoni natural; millorar l'aspecte natural del paisatge; promoure la recerca científica; establir el marc relacional entre tots els organismes públics o privats que actuen sobre l'àmbit principal i la zona d'influència; adequar, seguir i millorar l'àmbit legislatiu; fomentar l'ús públic de manera racional i respectuosa amb la conservació de l'espai natural; promoure l'educació ambiental; divulgar el patrimoni natural i cultural; contribuir al desenvolupament socioeconòmic sostenible de la població local. A dia d'avui encara no hi ha un altre Pla de gestió redactat i aprovat.

2.2.1 Projectes de restauració d'hàbitat al Parc Natural del Delta de l'Ebre: La Tancada i l'Alfacada

Aquest és un projecte cofinançat per la UE- projecte Life. El projecte està coordinat pel Programa d'Ecosistemes Aquàtics de l'IRTA, i participen com a socis l'Obra Social de Catalunya Caixa, el Parc Natural del Delta de l'Ebre i la Direcció General de Sostenibilitat de la Costa i el Mar del Ministeri de Medi ambient i Medi Rural i Marí (MARM). El projecte, que té una durada de quatre anys i es desenvoluparà en terrenys propietat de l'Obra Social de Catalunya Caixa i en altres públics, com el Parc Natural de les Ilacunes de la Alfacada i la Tancada. El seu objectiu principal és millorar l'estat

ecològic d'ambdues llacunes restaurant l'hàbitat, eliminant infraestructures com les línies elèctriques i crear nous hàbitat en arrossars existents i en instal·lacions d'aqüicultura abandonades, així com divulgar els valors naturals.

Els objectiu específics són:

- Millorar l'estat ecològic i la connectivitat hidrològica de la llacuna de l'Alfacada amb l'aplicació de mesures de restauració dissenyades per mitigar els efectes de la regressió de la costa i el canvi climàtic, així com millorar l'estat dels hàbitats i espècies prioritàries.
- Augmentar l'hàbitat de la llacuna costanera de l'Alfacada, restaurant àrees de la llacuna original que han estat convertides al conreu de l'arròs.
- Millorar l'estat ecològic i la connectivitat hidrològica de les antigues salines de Sant Antoni (zona de la llacuna de la Tancada), mitjançant la restauració d'àrees afectades per instal·lacions d'aqüicultura abandonades.
- Desenvolupar mesures de seguiment i difusió dels valors ecològics de les àrees restaurades, de manera a augmentar la conscienciació i el coneixement públic entre els usuaris i els gestors dels espais, així com, de la societat en general.

La llacuna de l'Alfacada

Pel que fa a la llacuna de l'Alfacada es troba situada al municipi de Sant Jaume d'Enveja, a la comarca del Montsià, província de Tarragona. La seva superfície és de 194,95 ha. La seva superfície respecte al Parc Natural és de 2,7% i respecte a la Xarxa 2000 el 2,2%.

Aquesta llacuna es va formar per l'aportació de sediments des del braç de Migjorn (antiga desembocadura de l'Ebre) i el creixement d'un front de platja que va tancar la massa d'aigua litoral. Com a conseqüència de la intensa activitat humana, especialment per la transformació de moltes zones humides en arrossars durant els segles XIX i XX, la superfície original de la llacuna es va reduir en un 80%. Al final dels anys 1990, l'aplicació de les mesures agroambientals de la Unió Europea va permetre la recuperació de 48 ha d'arrossars a zones humides, i avui dia la llacuna ocupa 195 ha.

Quan al valor ecològic de l'Alfacada podem dir-ne que representa una important unitat paisatgística i ecològica al delta de Ebre, perquè acull una gran biodiversitat en una superfície relativament reduïda i és un dels llocs més importants per a la nidificació dels ocells, gràcies a l'existència de diferents tipus d'hàbitats en funció de la salinitat i del grau d'inundació: aiguamolls dolços, salabrosos, salins i hipersalins. És un hàbitat especialment favorable per al bitó (*Botaurus stellaris*), ardeid que utilitza regularment aquesta llacuna tant durant els passos migratoris com a la hivernada.

L'any 2004, l'Obra Social de Catalunya Caixa va comprar 176 ha de la propietat on es troba l'Alfacada, amb l'objectiu de preservar els seus valors naturals i de recuperar tota l'extensió dels

hàbitats originaris. Amb l'aplicació del projecte *LIFE + Δ-LAGOON* es recuperaran 50 ha més de llacuna costanera abans del 2014, la qual cosa representa, fins ara, el més gran increment d'aquests tipus d'hàbitats al Delta de l'Ebre.

Les salines de la Tancada

La llacuna de la Tancada es troba situada al municipi d'Ampostà, comarca del Montsià i província de Tarragona. Aquesta llacuna té una superfície de 258,64 hectàrees. La seva superfície respecte al Parc Natural és de 3,6% i respecte a la Xarxa Natura 2000 2,9 hectàrees. Les antigues salines de Sant Antoni s'ubiquen entre la llacuna de la Tancada i la badia dels Alfacs. Aquest paisatge particular es caracteritza pels sòls salins que condicionen la presència d'una vegetació perfectament adaptada, on domina el sosar, formació vegetal que es troba sobre sòls argilosos a la zona de rereduna, al límit mateix de la platja i sota la influència directa del mar. Les filtracions marines en el subsòl i els temporals fan que aquests sòls estiguin humits o inundats gairebé tot l'any, tot i que a l'estiu s'hi poden formar crostes de sal a la superfície. En aquest ambient dominen les plantes halòfiles, tant les que acumulen sals i aigua als seus teixits, com les que excreten la sal. En aquest espai es troben 12 hàbitats diferents, entre els quals les llacunes i les estepes salines que les envolten es consideren hàbitats de conservació prioritaris. Aquest conjunt d'ambients naturals és una important unitat paisatgística i ecològica del delta de l'Ebre per la gran biodiversitat d'organismes que alberga.

Quan al valor ecològic de la Tancada hem d'esmentar que el delta de l'Ebre es considera un espai d'importància internacional per a la conservació de les llacunes i les estepes salines a Europa, amb espècies d'interès com moltes del gènere *Limonium* i la sosa de flor. Aquesta última té una distribució sahariana i a Europa només es troba al Delta i en algunes illes gregues. Als sosars també crien diverses espècies d'ocells amenaçats com el corriol camanegre, la perdiu de mar i el xatrac menut.

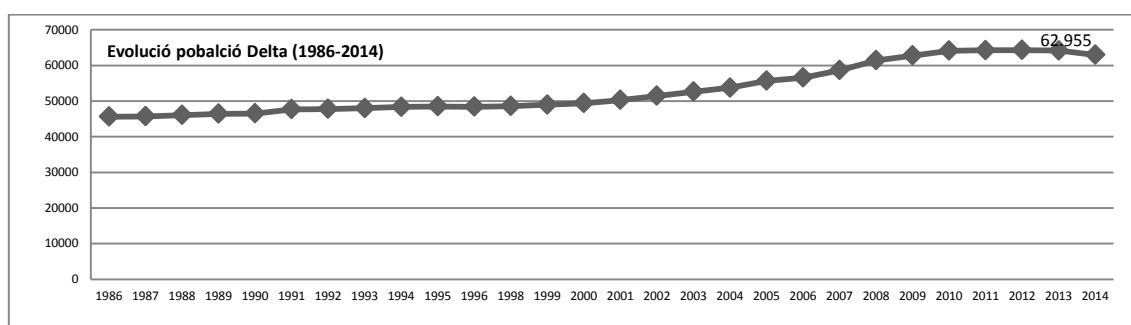
Gràcies a la connexió dels sosars amb el medi marí, les condicions hidrològiques afavoreixen la freqüentació d'aus aquàtiques durant tot l'any, com flamencs, gavines, xatrac i limícoles. Durant els passos migratoris i la hivernada, nombrosos estols s'alimenten i descansen als antics escalfadors de les salines. També hi destaca la presència d'una de les principals poblacions al Delta de fartet, un petit peix endèmic de la costa mediterrània de la península Ibèrica que està adaptat a condicions d'elevada salinitat, i que es troba en perill d'extinció. Les antigues salines són també una important zona d'alimentació, ja que presenten una gran producció d'invertebrats aquàtics que aprofiten el flamenc, el tètol cuanegre i diverses espècies de territs. Aquest espai natural (una part del qual es va transformar en una piscifactoria a finals dels anys 1980) és actualment propietat de l'Obra Social de Catalunya Caixa i s'està recuperant gràcies al projecte *LIFE + Δ-LAGOON*.

2.3. Característiques sociodemogràfiques del les poblacions que componen o envolten els Parcs Naturals del Delta de l'Ebre i l'Albufera de València

Pel que fa a l'evolució de la població que envolta el Delta podem dir que el canvi més significatiu es va fer a partir de 1900, amb la construcció dels canals el Delta va duplicar la seva població. La majoria de les poblacions que ara componen la plana deltaica, però, no eren municipis com tals, depenien de la ciutat de Tortosa. No obstant això, la població d'Amposta entre 1900 i 1936 va duplicar la seva població.

Com podem observar al gràfic la població, des de 1986, no s'ha incrementat gaire. De fet, durant els últims anys ha patit un retrocés motivat entre altres coses pel context de crisi social i econòmica. Com afirmen Ibáñez, Prats, Canicio i Curcó (1999) s'ha de ressaltar que aquestes comarques són unes de les més empobrides de Catalunya, sense un creixement demogràfic significatiu que pugui evitar la pèrdua de població en un futur pròxim

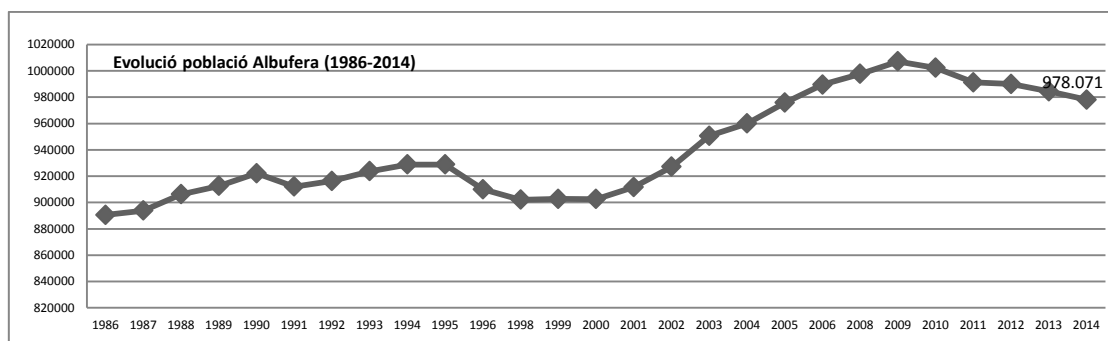
Gràfic 1. Evolució demogràfica de les poblacions que envolten el Parc Natural del Delta de l'Ebre

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE

Les poblacions que envolten l'Albufera han fet una evolució demogràfica força diferent que no pas les del Delta. Una de les comarques que en volta l'Albufera, la Comarca de l'Horta de València, ha experimentat un procés de creixement econòmic i demogràfic sense precedents històrics (Almenar, Bono i García, 2001). L'època de creixement més forta ha estat des de l'any 2000 fins a 2010. D'ençà la població va decreixent, tot i fer a un ritme molt baix. De les 978.071 habitants que hi viuen al voltant del llac només València acumula 786.424.

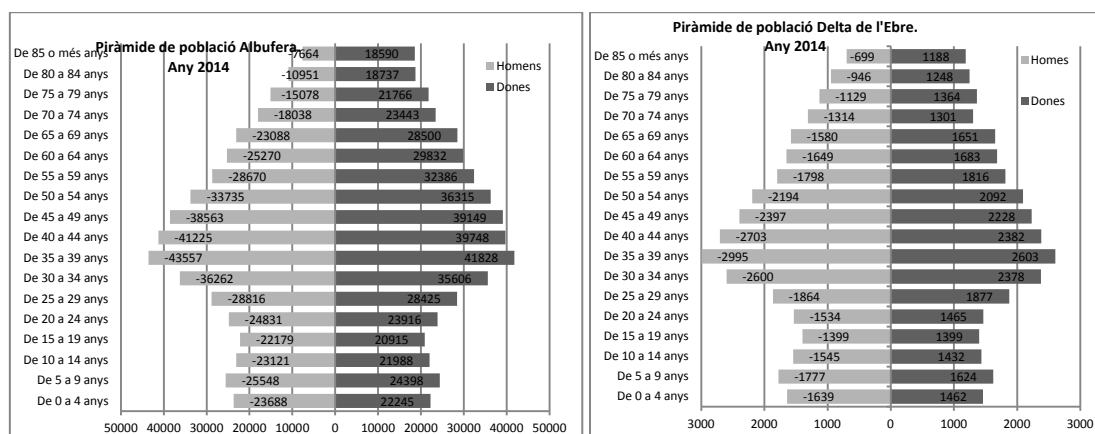
Gràfic 2. Evolució demogràfica de les poblacions que envolten el Parc Natural de l'Albufera

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE

Pel que fa a les piràmides de població, corresponents a les poblacions dels Parcs, presenten una població envellida i regressiva amb una base estreta i una cúspide ampla.

Gràfic 3. Piràmides de població del pobles del voltant del Delta i dels pobles del voltant de l'Albufera

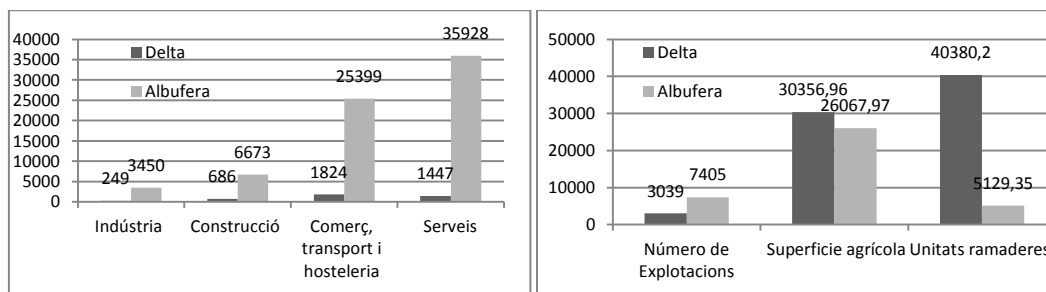
Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE

Segons l'Anuri de La Caixa en 2012 el pobles de l'Albufera sumaven un total de: 3226 indústries maufacteres, 1230 indústries transformadores del metall, 212 indústries de transformació de metalls i 218 d'energia i aigua. Les poblacions deltaiques, en canvi, aqueix mateix any tenien 177 indústries maufacteres, 93 de transformació de metalls, 37 de transformació i 14 d'energia i aigua. No obstant això, però, tal com mostren les dades de l'Ine, les empreses dedicades a serveis són les predominants a ambdues zones.

Al capítol 3 veurem amb més deteniment l'Estructura agrària dels pobles dels aiguamolls estudiats. Aquí deixem una breu síntesi que hem fet amb dades de l'últim cens agrari— 2009. Tot i que tenir una superfície en hectàrees semblant, l'Albufera té més del doble d'explotacions, fet que marca el minifundisme de la zona. Pel que a les unitats ramaderes, com observem a l'Albufera són quasi inexistent mentre que els pobles deltaics hi acumulen 40,380 Unitats.

Número d'empreses per sector econòmic, número d'explotacions agràries i d'unitats ramaderes de les poblacions compreses als Parcs.

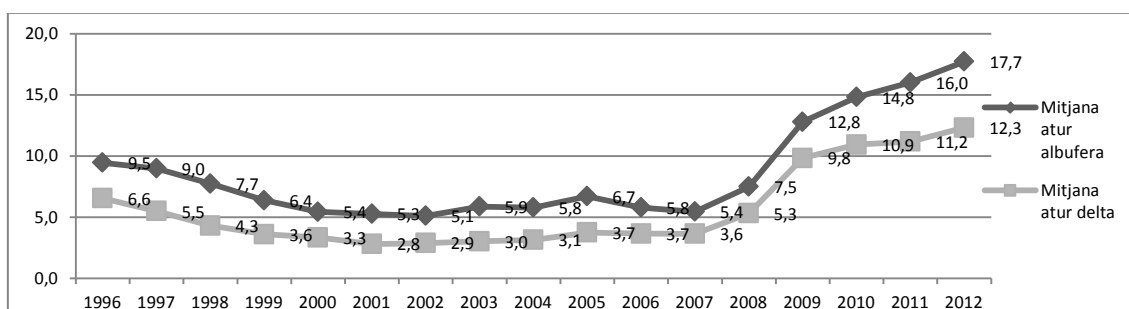
Gràfic 4. Número d'empreses per sector (2014) i número d'explotacions agràries, superfície i unitats ramaderes (2009)

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE

Quant a les dades dels percentatge d'atur registrat sobre la població activa hem de dir que, tot i seguir una evolució molt semblant, les relatives a les poblacions que envolten el llac de l'Albufera han estat sempre més elevades. Les poblacions que envolten ambdós Parcs, però, es troben força influenciades per el context econòmic actual. S'ha de dir que el percentatge d'atur de l'Estat espanyol està per sobre del que presenten les poblacions que envolten els aiguamolls .

Gràfic 5. Evolució del percentatge d'atur registrat als pobles que envolten els Parcs Naturals.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE

2.4. Característiques sociodemogràfiques de les poblacions d'estudi: Catarroja, Amposta i Sueca

Donat que en aquesta investigació s'ha volgut investigar també els discursos vers zones de recuperació d'hàbitat d'ambdós Parcs, hem escollit les ciutats on es troben aquestes zones de recuperació per tal que la població autòctona ens done el seu parer. A més a més s'han escollit unes ciutats que presenten algunes similituds, encara que també moltes divergències- fet que farà diferir els discursos mediambientals dels seus habitants.

A continuació es presenta una breu descripció de cadascuna de les ciutats a estudiar –Ampostà en el cas del Parc Natural del Delta de l'Ebre i Catarroja i Sueca en el cas del Parc Natural de l'Albufera. Més tard parlarem sobre les similituds i divergències que tenen- entre elles- aquestes ciutats.

2.4.1. Referent a la ciutat d'Ampostà

Ampostà és una ciutat de les Terres de l'Ebre¹⁷, al sud del Principat de Catalunya, i capital de la comarca del Montsià. La ciutat està situada al marge dret del riu Ebre, al límit entre la plataforma continental i el Delta de l'Ebre; de fet, la part situada més a l'est de la ciutat es troba construïda sobre aiguamolls. El terme municipal, el més gran de la comarca del Montsià, limita al nord amb el riu Ebre, a l'est amb Sant Jaume d'Enveja i amb el mar Mediterrani, al sud també amb el mar i amb Sant Carles de la Ràpita i a l'oest amb Freginals, Masdenverge i Tortosa. Dins el terme estan inclosos els nuclis de Balada i Poble Nou del Delta i les urbanitzacions de d'Eucaliptus i Favaret.

En l'estructura econòmica d'Ampostà, malgrat l'alça relativament important que en les dècades del 1980 i 1990 van experimentar els sectors secundari i terciari, les activitats agràries —tot i haver patit un cert retrocés— continuen tenint un paper important, amb una bona part del terme dedicat al conreu (Enciclopèdia catalana). Sobretot a partir de 1857, any en que es va fer realitat el Canal de la Dreta de l'Ebre i es va construir, a partir d'ell i de l'abandonat Canal Marítim, tota la xarxa secundària de canals i desguassos, tot possibilitant el sanejament de l'hemidelta dret i la introducció del cultiu de l'arròs. L'arròs és el cultiu que domina el paisatge agrícola del terme, ocupant tota la plana deltaica, mentre que els altres cereals, com el blat de moro, són molt més minoritaris. Són notables també les extensions d'hortalisses i de cítrics (taronges i mandarines). Al secà, el principal conreu és l'olivera, però també es pot esmentar algun clap d'ametller. Una dada important que reflexa la importància del sector és que segons les dades de l'INE, el 86% del territori està cultivat.

Actualment l'economia es troba més diversificada, el sector agrícola continua existint, però la pèrdua de la rendibilitat i la mecanització del camp han fet reduir el nombre de persones ocupades en aquest sector, així com el Valor Afegit Brut que aquesta activitat suposa; 27.9 milions d'euros l'any 2010, el 7.1% del VAB que genera la ciutat. No obstant això, La Cambra Arrossera del Montsià és una de les cooperatives més grans de l'Estat espanyol i la més gran de Catalunya, és a més també una de les principals empreses de la ciutat. La indústria ha passat a ocupar un lloc més important en

¹⁷ El nom *Terres de l'Ebre* es va popularitzar arran del llibre de l'escriptor rapitenc Joan Sebastià Arbó, escrit l'any 1932 i titulat també *Terres de l'Ebre*. Arbó pretenia dibuixar, sobretot, la vida al Delta de l'Ebre i a Ampostà. Com després veurem, és una novel·la en la qual es descriu la situació dels camperols del delta de l'Ebre, oblidats i humils que treballen en una terra poc agraïda i dura, envoltats de la fatalitat, malalties i la solitud. L'expressió de Terres de l'Ebre, més tard, va passar a designar les quatre comarques meridionals de Catalunya— Baix Ebre, el Montsià, la Terra Alta i la Ribera de l'Ebre— i el que abans s'entenia per la Ribera. Sembla que la idea va sorgir a les jornades realitzades en el marc del Congrés de Cultura Catalana a Tortosa (1977) i es va consolidar definitivament durant el moviment cívic en contra del Pla Hidrològic Nacional de 2001 i del transvasament de l'aigua l'Ebre articulat a través de la Plataforma en Defensa de l'Ebre.

l'economia. La indústria tradicional era la dels tallers de maquinària, la indústria paperera (abans de paper fet amb la palla de l'arròs) i l'alimentària però en els últims anys aquests sectors s'han desenvolupat enormement i apart han aparegut noves indústries com la del moble i la del metall. Tot i això el VAB, l'any 2010, per aquest sector suposava tan sols el 12.4%; 47.9 milions d'euros.

La construcció ha tingut un pes important però és un sector en recessió, aportava el 13.29% del VAB l'any 2010; 51,6 milions d'euros.

El sector terciari està molt desenvolupat, i la ciutat és un centre important de serveis no només per al Montsià, sinó que abraça altres poblacions de fora de la comarca. Té els serveis propis d'una capital de comarca i cap de partit judicial, algunes delegacions de la Generalitat i apart és centre comercial i té un creixent sector turístic relacionat amb el Delta, el Parc Natural i la costa. Aquest sector aportava l'any 2010 un 67,1% del VAB, el que representava 260,7 milions d'euros.

Segons les dades que ens proporciona l'Idescat, el PIB generat per la ciutat l'any 2010 era de 423,1 milions d'euros. El PIB per habitat, per a aquest mateix any, era de 20.3 milers d'euros (tot sent aquesta xifra per càpita més elevada que la mitjana comarcal—17,2— però més baixa que la mitjana del Principat— 27,7).

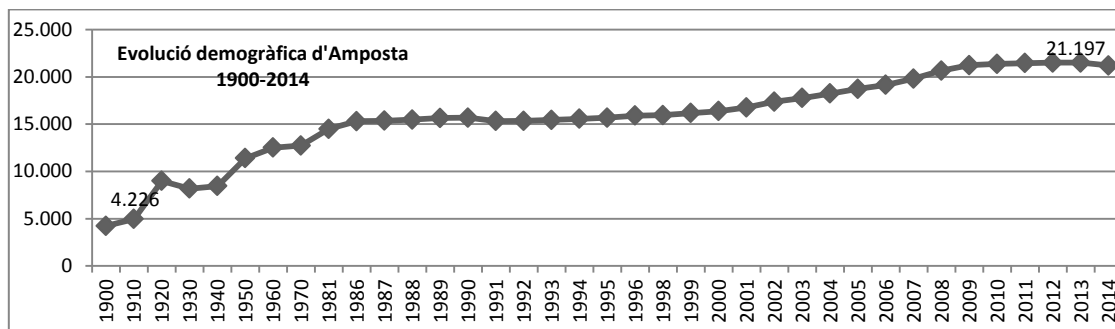
Pel que fa a les dades relatives al treball, Amposta compta amb població ocupada de 7.790 persones i 3.380 persones desocupades. La mitjana d'atur registrat l'any 2014 era de 2.102 persones. La mitjana d'atur, en aquest últim any computat, es distribuïa per sectors econòmics de la següent manera: 216,3 a l'agricultura, 258,1 a la indústria, 295,3 a la construcció, 1.218 al sector serveis.

La població d'Amposta no sofrí un veritable procés d'expansió fins a la segona meitat del segle XIX, amb la construcció del canal de la Dreta de l'Ebre, la introducció i expandiment del conreu de l'arròs i la colonització del delta dret. En una primera etapa, la del 1857 al 1887, el creixement fou moderat. Una segona fase, del 1887 al 1920, fou la de més fort creixement de la història recent d'Amposta. En aquests 33 anys es triplicà la població, dels 3.073 h s'arribà als 8.983 el 1920 (como podem veure al següent gràfic)

Hi hagué aleshores una etapa, la de 1920-40, d'estancament i fins i tot de lleugera pèrdua motivada per diversos factors, com la pèrdua de terres de conreu de molts pagesos que no tenien clars llurs títols de propietat i el caciquisme. Per tot això es fundà el 1927 la Cambra Arrossera, que volia combatre aquests problemes. La guerra afectà durament Amposta, especialment durant la batalla de l'Ebre (estiu del 1938), quan el front s'estabilitzà en aquesta part del riu. El dia 18 d'abril de 1938 la ciutat és ocupada per l'exèrcit nacional, comandat pel general García Valiño. El 1940 s'inicià una segona fase de creixement demogràfic que va continuar posteriorment, però amb menys intensitat que la de començament de segle. Foren de creixement intens els primers quinquennis.

Vingueren després uns 15 anys de creixement gairebé només vegetatiu fins a l'inici dels anys setanta, quan repregué un nou impuls, dinamisme, però, que no continuà els primers anys del decenni dels vuitanta. Entre el 1950 i el 1970, la ciutat va créixer a un ritme inferior al que seria l'estrictament vegetatiu, fet que significa l'existència d'un balanç migratori negatiu, especialment intens durant la dècada del 1960. A partir de l'arribada de la crisi, i a l'inrevés de la majoria de ciutats, Amposta incrementà el seu ritme de creixement. Així, en el període 1975-81 assolí el nivell més elevat, el 14% anual, a causa del fre del tradicional corrent emigratori. Posteriorment, i fins a la dècada del 1990, la taxa de creixement natural lleugerament negativa es veia compensada per un saldo migratori positiu, tot i que el 1997 era només del 0,4‰ enfront del -1,4‰ de la taxa de creixement natural. A la fi del segle XX i principis del segle XXI la població, després d'un cert estancament, experimentà un notable creixement: 16 865 h el 2001 i 18 719 h el 2005. D'ençà 2005, la ciutat no ha crescut gaire fins als nostres dies, és més ha experimentat un retrocés en l'últim any computat (2014).

Gràfic 6. Evolució demogràfica d'Amposta

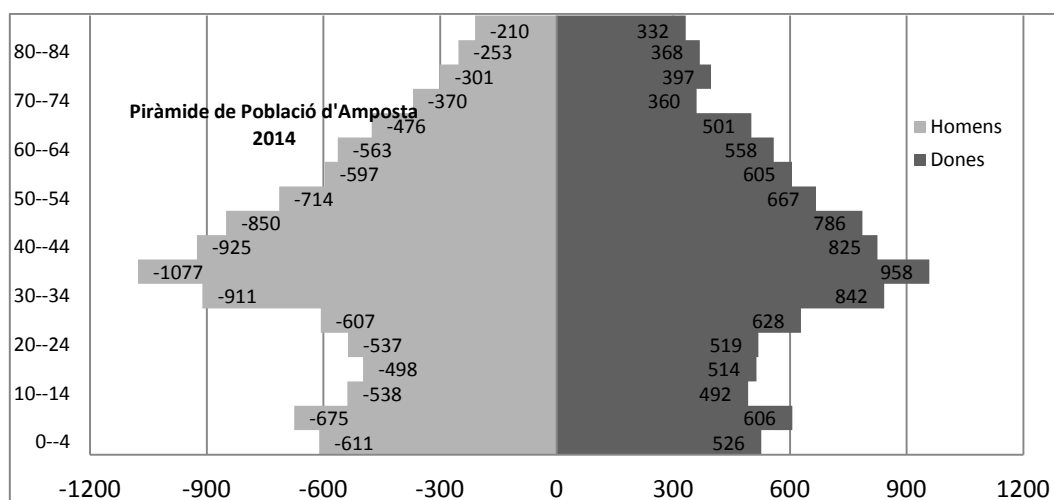

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'INE. 1900-1991: Poblacions de fet des de 1900 fins a 1991. Xifres oficials tretes dels Censos respectius. 1986-1995: Poblacions de dret des de 1986 fins a 1995. Xifres de les rectificacions i renovacions padronals. 1996-2014: Xifres Oficials de Població dels Municipis Espanyols: Revisió del Padró Municipal.

Pel que fa a la piràmide de població l'any 2014, com observem al gràfic, es tracta d'una piràmide regressiva o en forma de lletra omega. Això és, és més ampla en els grups superiors que a la base, a causa del descens en la natalitat i a l'envelliment continu de la seva població; per tant, la seva perspectiva de futura és de descens. Un altre fet important és la diferència entre homes i dones entre el 30 i els 54 anys. Fet que ens porta a concloure que són moltes les dones que decideixen viure fora del territori.

Aquesta piràmide també ens parla molt sobre l'estructura del treball i de la població activa que de no produir-se moviment migratoris prompte serà menor que la població inactiva.

Gràfic 7. Piràmide de població d'Amposta

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE

Per últim, pel que fa a l'evolució del poder polític representatiu local la ciutat, des de la transició ha fet l'evolució següent: des 1979 fins a 1983 PSUC, des 1983 fins a 1987 PSC, des 1987 fins a 2015 CIU i a les últimes eleccions, després de 28 anys de governs municipals de caire conservador, ha guanyat per majoria absoluta Acord Municipal una coalició de partits composta per Esquerra d'Amposta, Esquerra Republicana, Iniciativa per Catalunya i Sumem Amposta (tot sent aquests últims independents de la societat civil).

2.4.2. Referent a la ciutat de Catarroja

Catarroja és un municipi situat al sud de la València, a la comarca de l'Horta. S'ubica en l'eix meridional de l'àrea urbana de València definit per l'autovia V-31 i que engloba altres poblacions importants com Sedaví, Massanassa, Beniparrell, Alfafar i Silla i Benetússer. Es tracta doncs d'un territori densament antropitzat, amb abundància d'urbanitzacions i polígons industrials, però que conserva encara valuosos espais d'horta a est i oest i que gaudeix de la proximitat de l'Albufera de València. Catarroja és una ciutat de més de 25 000 habitants que per la seva localització a només 8 quilòmetres del Cap i Casal ha viscut un creixement sostingut al llarg de la segona meitat del darrer segle i principis del present. Catarroja s'està convertint amb una ciutat dormitori i poc a poc va perdent la seva identitat, no tan sols cultural, sinó també geogràfica, car cada volta la localitat està més físicament indefinida en difuminar-se i compactar-se progressivament amb les poblacions veïnes, tot formant un continu que arriba fins a la mateixa ciutat de València.

El seu port de l'Albufera es famós, gràcies al qual s'ha convertit en el bressol de *l'all i pebre* (plat típic valencià la base principal del qual és l'anguila).

S'estén per una extensa plana al·luvial enfonsada des del Miocè, que s'eleva des de la mar Mediterrània fins als turons de l'oest. L'horta i la marjal són els elements més definitoris del

paisatge, on l'Albufera amb les seues barques, la pesca, el port i el conreu de l'arròs són la raó de la seua existència. Els camps d'arròs amb les xicotetes construccions que alberguen els motors d'aigua i els horts de taronges conformen el paisatge agrari a l'actualitat. Segons dades de l'INE, la superfície cultivada ocupa un 64,8% del territori. Tal com s'explicita a l'Enciclopèdia Catalana, l'agricultura de regadiu (1.130 ha), ocupa gairebé la totalitat del terme; hom utilitza una xarxa de sèquies en gran part derivades de la sèquia de Favara, amb aigua del Túria, que travessa el terme vers l'Albufera, paral·lela al riu de Xest; l'aigua del subsòl és també aprofitada a través de nombrosos pous. El taronger (270 ha) es dona al sector occidental, més alt i de terres més soltes; les hortalisses, al voltant del poble, al sector central; l'arrossar (unes 480 ha) ocupa el sector més oriental, la zona de marjals pròxima a l'Albufera, i actualment va en regressió davant el blat de moro. Hi predomina el règim d'explotació directa de les terres (90%). Hi té importància la ramaderia establada (boví i avicultura). La pesca a l'Albufera i als canals que hi porten (entre els quals el canal de Catarroja, on hi ha l'embarcador anomenat Port de Catarroja) ja havia tingut importància a l'edat mitjana, a la qual remunta la comunitat de pescadors (la constitució actual data del 1865, any que l'Albufera passà a l'Estat). Encara que a poc a poc aquesta tradició es va perdent i roman més com a hobby.

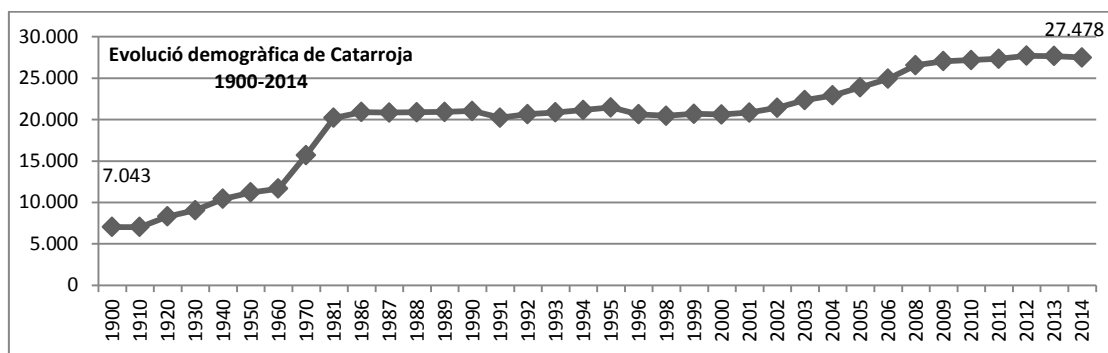
La indústria (molins arrossers, conserves, licors, preparació de fruites, a més de la tradicional fabricació d'escombres) s'ha desenvolupat darrerament, sobretot la fabricació de mobles, la d'emballatges de fusta, la del paper, la de gèneres de punt, les rajoleries i l'embotellament de vi. La població ocupada al sector secundari és del 42% i el polígon industrial iniciat el 1988 s'estén des de la via del ferrocarril fins a la pista de Silla. La proximitat de València ha afavorit aquesta industrialització. No obstant això, dels 1.090 inscrits a la Seguretat Social l'any 2007, el 67,4% pertanyien al sector serveis, el 17,3 % al sector industrial, el 13,7% a la construcció i tan sols l'1,6% al sector agrícola. Aquestes dades ens permeten concloure, la preponderància del pes del sector serveis té a la ciutat.

Segons l'Anuari Econòmic de La Caixa, l'any 2013 el Municipi presentava les següents dades econòmiques. Pel que fa al número d'activitats industrials ascendia a 242 de les quals un 61% pertanyia a la indústria manufacturera, un 30% a indústria transformadora de metalls, un 7% a extracció i transformació de minerals energètics i productes derivats, indústria química i tan sols un 2% a energia i aigua. El número d'activitats de construcció ascendia a 164. Tot i que experimentaren, ambdós tipus d'activitats— industrials i de construcció—, una variació negativa de 18,5 punts respecte el 2007. L'índex industrial de la ciutat es situava en 26 mentre que aquest mateix índex l'any 2005 era de 48. Pel que fa al nombre d'activitats comercials al per major era de 168— amb una variació negativa de 20,8 respecte a 2007— i el nombre d'activitats comercials al per menor era de 373— presentat una variació negativa de 28,3 respecte a 2007. L'índex comercial es

situava en un 66 (tot sent molt més elevat el de comerç al per major— 107— front al comerç al per menor— 34). L'índex de restauració i bars era de 50, mentre que l'índex turístic es quedava en un 7. En suma, l'índex d'activitat econòmica era de 32. Pel que fa al treball l'any 2014 el percentatge de gent associada a la Seguretat Social respecte a la població activa era d'un 35'8%, dada que ascendia a un 50,5% l'any 2005. El percentatge d'atur respecte a la població activa, ha passat d'un 5,7% en 2007 a un 18% l'any 2012.

Com s'explicita a la Gran Enciclopèdia Catalana la població, triplicada durant el s. XVIII, continuà el ràpid augment al llarg dels s. XIX i XX; els darrers anys hi ha hagut un fort corrent immigratori que ha doblat la població. Com mostren les dades de l'INE, al següent gràfic, podem observar un fort creixement entre els anys 60 i 80 del segle passat, després d'aquest creixement fort la població s'estabilitza, i fins a principis dels anys 2000 quan torna a experimentar una crecuda important. Finalment la població s'estabilitza a partir de la crisi econòmica.

Gràfic 8. Evolució demogràfica de Catarroja

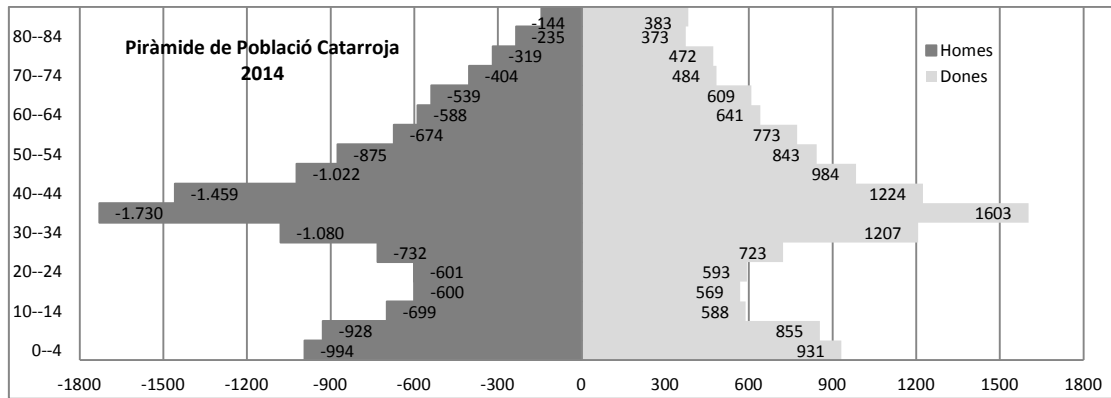

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE

La piràmide de població que dibuixa la ciutat revela el caràcter dormitori de la mateixa. Segons les dades del Ministeri de Foment, entre l'any 2000 i 2007¹⁸ es varen construir 2894 habitatges. Fet que explica en bona mesura el nombre de gent entre els 30 i 44 anys, així com el creixement de la base de la piràmide en un context de crisi.

¹⁸ Aquest mateix any es va paralitzar un projecte— Nou Mil·lenni— que preveia la construcció de 12.000 habitatges i d'un centre comercial, el que anava a suposar una transformació profunda del poble de Catarroja, triplicant la seua població, arribant als 60.000 habitants, i destruint l'última zona d'horta que queda al terme. Aquest creixement seria una anomalia en el context de l'Horta Sud, on solament la ciutat de Torrent supera els 50.000 habitants. Un altre punt conflictiu que es destacava en contra del projecte era l'aigua, que mentre des de l'Ajuntament es defensava que existeixen els recursos hídrics suficients per afrontar el creixement del consum, des de la Confederació Hidrogràfica del Xúquer no es va donar el vistiplau per no poder garantir l'abastiment a tanta població. A més, amb 40.000 habitants més, anaven a augmentar considerablement els residus sòlids i les aigües residuals, i açò podia posar en perill l'entorn natural de la població, en especial l'Albufera. (Informació extreta de: <http://maulets.blogspot.co.uk/2007/09/el-nou-millenni-contra-catarroja.html> el 24.07.15)

Gràfic 9. Piràmide de Població de Catarroja

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE

Pel que fa al poder polític representatiu local, des de la transició, ha fet la següent evolució: del 79 fins al 91 va governar el PSPV-PSOE, del 91 al 2003 el PP, del 2003 al 2007 UV, del 2007 fins al 2015 de nou el PP i des del 2015 Compromís per Catarroja.

2.4.3. Referent a la ciutat de Sueca

Municipi i cap de comarca de la Ribera Baixa, a la costa, està a la plana al·luvial de l'esquerra del Xúquer (que forma en part el límit meridional del terme). Arriba pel Nord fins a l'Albufera, i limita en aquest sector amb l'estany de la Plana (unit a l'Albufera), que desguassa a la mar per la gola del Perelló, on s'inicia la platja sorrenca del mateix nom, continuada vers el Sud per la de les Palmeres i la del Mareny de les Barraquetes, fins al límit amb el terme de Cullera. Excepte la petita elevació de la muntanyeta dels Sants (27 m alt.), formada per roques del Cretaci, tot el territori és format per al·luvions del Quaternari, producte del rebliment d'un sistema lacustre (l'Albufera n'és un residu) originat per una barra litoral a la fi de la darrera glaciació. Quasi tota la superfície conreada és ocupada pel regadiu, que aprofita les aigües del Xúquer (des de la segona meitat del s. XV) a partir dels assuts dels Quatre Pobles i de Cullera, distribuïdes per les sèquies de Campanar, la Major de Cullera i la sèquia Major de Sueca; completen la xarxa hidràulica el Sequial i gran nombre de sèquies, sequiols i desguassos.

Segons les dades de l'INE, el 2014, de les 1.720 empreses existents a la ciutat 700 es dediquen al comerç, transport (un 41% del total), 694 es dediquen a serveis (un 40%), 210 a construcció i 116 a indústria.

L'absència de muntanyes i l'escàs desenvolupament d'altres activitats consumidores de sòl (polígons industrials) fan de Sueca un dels pobles valencians amb major percentatge de sòl agrícola, (Piqueras, 2004) ni més ni menys que el 86,30% segons les dades del Cens Agrari de 2009. Agrícolament hom pot distingir tres zones: les vores del riu sembrades de taronger i farratge; les planes fondes o marjal, encara d'arrossars, i la restinga —realçada, com les motes del riu— on prosperen els

tarongers i les hortalisses primerenques (Gran Enciclopèdia Catalana, en línia). Sueca és el primer centre productor d'arròs dels Països Catalans, i la collita anual oscil·la entre 30 i 40 milions de kg. Hom dedica als arrossars, a hores d'ara, 6.520 ha, mentre que la resta de superfície de conreu es reparteix entre els cítrics (1.147 ha, el 80% de tarongers i la resta mandariners) i les hortalisses (115 ha).

La importància de l'arròs, iniciat al s. XV amb la introducció del sistema de regatge, motivà la creació, el 1913, de l'Estació Arrossera de Sueca, que ha dirigit les activitats a la millora i l'obtenció de noves varietats per hibridació i selecció i a la lluita contra les malures, i ha assolit prestigi internacional. (Gran Enciclopèdia Catalana, en línia). La ramaderia ha sofert un descens notori— de 418 unitats ramaderes en 1999 a 258 l'any 2009— en perdre interès com a activitat econòmica complementària en règim d'estabulació domiciliària, però encara manté una certa importància la presència al terme, a la tardor i l'hivern, de ramats d'ovelles transhumants, que aprofiten les pastures espontànies dels guarets de la marjal arrossera. Hom aprofita també aquestes marjals per a la cacera d'aus aquàtiques. Hi ha granges avícoles. La propietat de la terra, tot i haver canviat respecte a 1999, és força repartida, car d'un nombre total de explotacions de 1.360 explotacions—nombre que s'ha reduït gaire respecte a 1999, 2.504— 977 tenen menys de 5 ha. d'extensió. El règim de tinença que hi predomina és el de propietat directa, el 70,57% de la superfície roman en aquest tipus de règim.

La indústria ha estat tradicionalment poc desenvolupada, llevat de les activitats derivades de la comercialització agrícola. A finals del segle passat, però, va tenir cert increment (el cens de treballadors industrials era de 962 el 1970 i de 1.108 el 1980); els principals sectors són l'alimentari, amb plantes per a l'assecatge, la separació de la pellofa i l'emmagatzematge de l'arròs, les més importants del sindicat d'arrossers; així com una empresa escorxadora d'aus i el químic, amb insecticides, fertilitzants, amb una empresa important; també tenen significació la fusta i els mobles (dues empreses), els productes metàl·lics (tallers de xapatge, bolquets), arts gràfiques (etiquetes, impremta) i materials per a la construcció (alumini, prefabricats).

Tenia importància el sector de la construcció, potenciat pel desenvolupament urbà dels nuclis turístics costaners: el Perelló (antic poblat de pescadors de l'Albufera), el Mareny de les Barraquetes i el Mareny de Vilxes (antics llogarets de pagesos), les Palmeretes i la Bega de Mar. Però arran de la crisi econòmica aquest sector ha deixat de tenir importància (Gran Enciclopèdia Catalana, en línia),

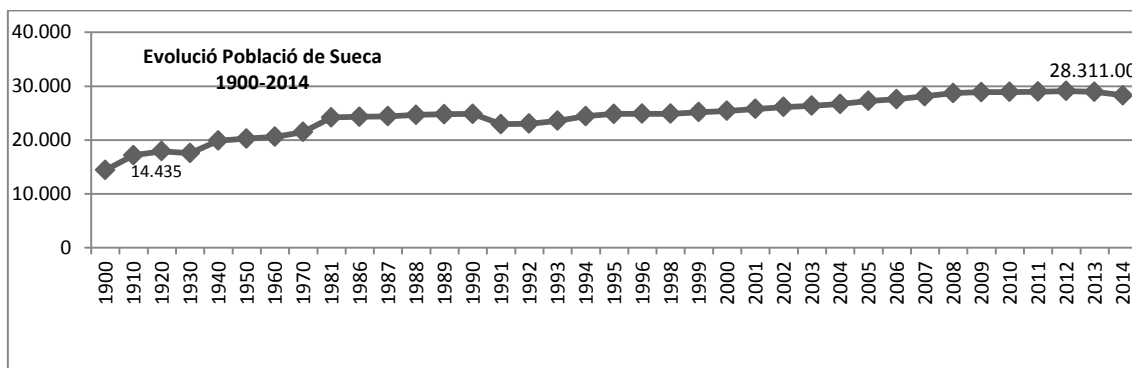
Si fa no fa, la mostra de les empreses més importants de la indústria suecana coincideix amb els sectors tradicionals de la indústria de l'àrea metropolitana de València (Vallés, 2004) Això significa que, a tots els efectes aquesta indústria cal relacionar-la amb les indústries de l'àrea central del País Valencià.

A Sueca el predomini de l'activitat comercial sobre el conjunt de les activitats econòmiques és indiscutible (Vicent Boira, 2004). De les 694 empreses, el 2014, dedicades al sector serveis el 35% són d'activitats professionals i tècniques, el 24% són relatives a altres serveis personals no catalogats, 17% es dedicat a empreses d'educació i sanitat, un 12% a activitats immobiliàries i 8% a activitats financeres i d'assegurances.

Hom pot calcular uns 4.000 apartaments i un bon nombre de xalets, així com 2 càmpings amb un total de 1.125 places.

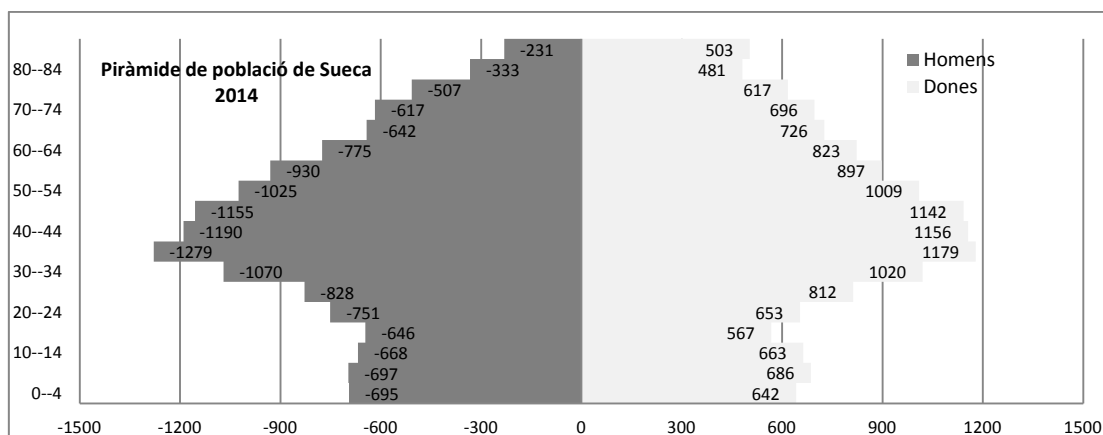
Malgrat l'expansió del turisme, el creixement demogràfic, que ja no havia estat gaire important al llarg de la primera meitat del s. XIX (de 14.439 h el 1900 a 20.290 h el 1950) fou molt migrat les dues dècades següents (21.500 h [1970]), però es va recuperar una mica a la dècada dels 80 del passat segle (24.099 h [1986]). A principi de la dècada dels 90 torna a tenir un creixement negatiu que sembla estabilitzar-se a meitat de aquesta mateixa dècada. Recentment, ha experimenta, però, una variació negativa.

Gràfic 10. Evolució Població de Sueca (1900-2014)

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE

Gràfic 11. Piràmide del població de Sueca a 2014

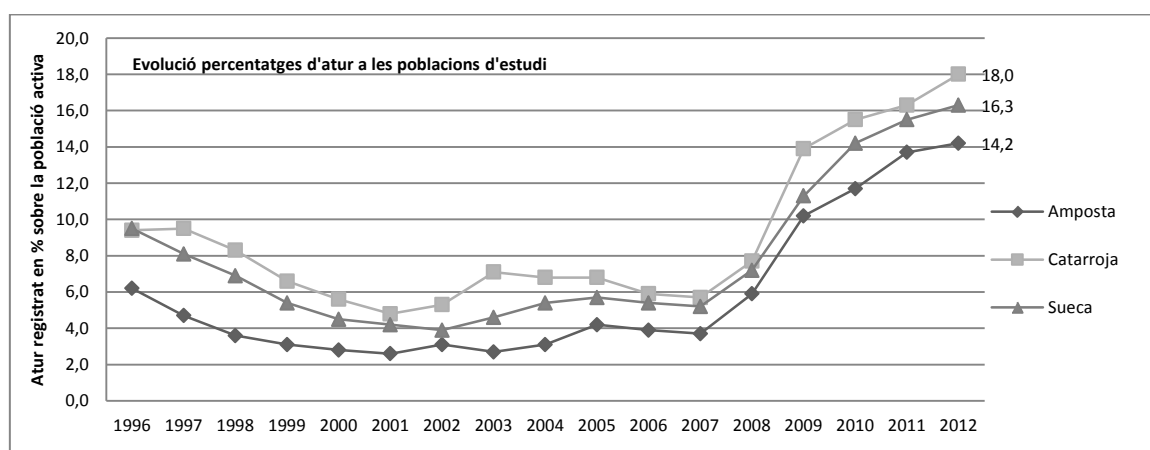

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE

Des de la recuperació de la democràcia i les primeres eleccions municipals el 1979 s'han anat alternant al capdavant de l'ajuntament de Sueca diversos partits PCE (1979-1983), PCPV (1983-1987) PSPV (1987-1991;1995-1999 i 2003-2007), CDS (1991-1995), i EIPV-BLOC (1999-2003), BLOC (2007-2011), Grup Independent Sueca, Perelló i Mareny (2011-2015). A les darreres eleccions municipals (2015) Compromís, va ser la força més votada i va obtenir 8 regidors, el PSPV 5, el PP 4, el Grup Independent Sueca, Perelló i Mareny 3 i Ciutadans 1. Canviem entre tots, Esquerra Unida, ERPV i Els Verds es quedaren fora del consistori amb el 4,09%, 3,51%, 3,38% i el 2,13%, respectivament. Aquest resultat va donar al consistori suecà una majoria d'esquerres i es va proclamar alcaldessa Raquel Tamarit i Iranzo, de Compromís amb el suport del Grup Independent Sueca, Perelló i Mareny.

Per concloure el capítol afegirem una gràfica tot mostrant l'evolució del percentatge d'atur registrat en amb tres poblacions. Aquesta serà una dada important que afectarà de manera significativa als discursos.

Gràfic 12. Evolució dels percentatges d'atur registrats a les poblacions d'estudi

Font:elaboració pròpia a mitjançant dades de l'INE

3. Estructura de les explotacions agràries al Delta de l'Ebre i a l'Albufera de València

Aquests dos parcs naturals tenen una característica comuna que afecta a la conservació dels mateixos, a saber: el cultiu d'arròs. El cultiu de l'arròs va suposar una marcada alteració de les condicions naturals originals. Tanmateix, és quasi de necessitat vital ja que es tracta de l'única opció agrícola compatible amb la conservació –qualsevol altre tipus de cultiu implicaria majors problemes de dessecació, salinització i contaminació. A més a més, aquest cultiu compleix un paper determinant en la conservació d'aiguamolls, ja que afavoreix la disponibilitat de recursos tròfics i el manteniment de bona part de les comunitats biològiques pròpies d'aquests ambients.

Així mateix, el conreu arrosser suposa una font de contaminació. A partir dels anys 60 les i els arrossaires es van veure obligats a canviar les maneres de producció, passant d'una producció tradicional a una altra modernitzada, açò, a la seua vegada, va suposar fer ús de insums contaminants. Tal com expliquen Ibáñez, Canicio i Curco (1999), el cultiu de l'arròs en aquests aiguamolls va transformar enormement el paisatge i va canviar els règims hídrics dels mateixos. Sobretot es va modificar la superfície del llac de l'albufera i les diferents llacunes del Delta que van perdre al voltant del 70% de la seua superfície. D'aquesta manera, sostenen els citats autors, van canviar d'un entorn natural a un altre humanitzat. No obstant això, el pitjor dels canvis va venir amb el pas de l'entorn humanitzat a l'entorn amenaçat que es produeix en els anys 60 motivat, entre moltes altres coses, pel canvi d'una agricultura tradicional a una altra química i mecanitzada. Una agricultura intensiva que permet obtenir majors rendiments quantitatius en els cultius amb menor mà d'obra. Aquest canvi de tipus d'agricultura tradicional al tipus d'agricultura modernitzada, però, va suposar, com sostenen Alonso, Arribas i Ortí (1991) la subsumció de l'agricultura pel capital. D'aquesta manera 'l'agricultor depèn i és explotat per les institucions financeres i urbanes (Gaviria, 1975: 48).

Des de mitjans del anys vuitanta, l'agricultura a l'Estat espanyol s'ha vist obligada a adaptar-se a nous marcs de funcionament. L'entrada en la Comunitat Europea o la reorientació en profunditat de la PAC ha marcat, a través de successives etapes, diferents objectius i mecanismes reguladors. En l'àmbit socioestructural, ajustos i reformes han anat postergant els clàssics objectius de modernització i concentració per donar peu a noves funcions per l'agricultura i els actors rurals — produccions ecològiques, conservació de l'entorn. No obstant això, al seu torn s'ha produït una

liberalització, una desregulació dels mercats. En aquest marc, en aquest capítol, pretenem efectuar un balanç de la situació assolida i dels canvis experimentats. Això inclou l'estudi de l'organització espacial de les explotacions, de la seva dimensió, del règim de tinença, de la fragmentació i de l'ús de la terra i de la mà d'obra. La seua anàlisi ens interessa perquè pot aportar informació sobre la situació que travessen els agricultors i els camps d'aquests Parcs Naturals. La situació dels agricultors serà un tret que marcarà els seu discurs, que només podrà entendre's des de les seves lògiques pràctiques. Alhora el capítol ens donarà informació sobre l'impacte de l'aplicació de la PAC, els problemes pendents i les limitacions a les que resta obert aquest espai.

Per tal de poder analitzar les condicions socials i econòmiques dels agricultors, en aquest apartat, estudiarem l'estructura de les explotacions agràries. Per tal d'assolir els objectius esmentats, aquest capítol s'estructura en tres grans apartats. Els dos primeres, de caire estructural, són: dotació de factors —on intentarem fer una caracterització estàtica de l'agricultura a ambdós zones d'aiguamolls— i dinàmica estructural —que ens orientarà sobre els canvis i ajustaments soferts per les explotacions agràries als darrers anys. En últim terme, presentarem alguns aspectes genèrics de l'entorn productiu agrícola — bàsicament ens referirem als canvis en les orientacions de l'OMC i de la PAC i els efectes sobre els territoris estudiats.

3.1. Factors de producció: terra, capital i mà d'obra

Les característiques que presenten els factors que intervenen en la producció agrària són, probablement, una de les informacions més rellevants per establir el perfil dominant de l'agricultura i les perspectives obertes. En aquest sentit, a continuació assenyalarem els aspectes que presenten, segons l'últim cens agrari —2009—, els tres factors clàssics de producció: terra, capital i treball.

3.1.1. La terra: aprofitament, distribució i explotació

Els set municipis¹⁹ que tenen part de superfície deltaica sumen una extensió agrària de 34.223,32 hectàrees de les quals 10.536,84 són secà i 23.686,48 són regadiu. Aquesta superfície té una SAU de 30.375,10 hectàrees que es divideixen en 3.038 explotacions. A més a més, aquests municipis, sumen un total de 40.380,19 unitats ramaderes. Amposta és la població amb més superfície agrícola (11.894,73 hectàrees) seguida per Deltebre (8.220,16 hectàrees) i l'Aldea, en canvi, és la població amb més unitats ramaderes (19.270,99).

¹⁹ Amposta, L'Aldea, L'Ampolla, Camarles, Deltebre, Sant Carles de la Ràpita i Sant Jaume d'Enveja.

Els 13 municipis²⁰ compresos al Parc Natural de l'Albufera sumen un total de 27.021,93 hectàrees, l'espai compta amb 23.855,56 de regadiu i 3166,37 de secà. La superfície agrària utilitzada és de 26,067,97 hectàrees que es reparteixen en 7,405 explotacions. A diferència de les poblacions que componen la superfície deltaica, els municipis albuferencs tenen molt poques unitats ramaderes, 5.129,35. Sueca és la població amb més superfície agrícola (7,983.64 hectàrees) seguida per València (4,224.67 hectàrees). Pel que fa a les unitats ramaderes, Algemesí és la població amb un major nombre: 2,620.46.

El tret més destacable, envers els Països Catalans i gran part de la resta de l'Estat, és la gran proporció del cultiu de l'arròs. El 67,34% de la SAU dels municipis que comprenen la superfície deltaica, és conreada amb arròs. Així mateix, més de la meitat de la SAU —51,4%— dels pobles Albuferencs és conreada amb aquest mateix cultiu.

Pel que fa a les explotacions agrícoles, observem un predomini del règim de propietat en ambdues zones d'estudi —així el 82,65% de les explotacions i el 74,87% de les hectàrees de l'Albufera es troben en aquest règim de propietat i al Delta el 76,79% i el 60,3%, respectivament— i d'un règim d'una organització jurídica personalista —el 97,55% de les explotacions de l'Albufera i el 94,60% de les del Delta estan classificades amb aquest règim de personalitat jurídica.

Quant a l'estructura, la distribució de les explotacions segons la seua dimensió física, mostra un espai força dualitzat al Delta mentre que a l'Albufera trobem porques grans propietats. Ambdues zones, però, estan acusades d'un entramat minifundista. Tal com podem veure a la taula que presentem més avall.

Per conèixer amb més precisió la distribució de la propietat dels municipis compresos en ambdues zones d'aiguamolls, s'han calculat els índexs de GINI i les corresponents corbes poligonals de LORENZ per a cadascun dels territoris estudiats. D'aquesta manera, s'han determinat, al quadre següent els percentatges acumulats del nombre d'explotacions i de la superfície ocupada per aquestes. A saber:

²⁰ Albal, Albalat de la Ribera, Alfafar, Beniparrell, Catarroja, Cullera, Massanassa, Silla, Sueca, Sollana, València, Sedaví, Algemesí.

Taula 3. Distribució de la propietat al Delta de l'Ebre i a l'Albufera de València

	Delta		Albufera	
	Expo	Sup.	Expo	Sup.
Explotacions sense SAU	1,086	0,038	0,216	0,004
De 0,0 a menys de 0,2 Ha	1,119	0,038	0,621	0,006
De 0,2 a menys de 0,5 Ha	2,336	0,082	19,932	1,860
De 0,5 a menys de 1 Ha	4,409	0,980	38,366	5,559
De 1 a menys de 2 Ha	32,116	4,541	62,174	15,293
De 2 a menys de 3 Ha	47,581	7,913	73,599	23,125
De 3 a menys de 4 Ha	57,387	10,947	80,594	29,828
De 4 a menys de 5 Ha	65,285	14,141	84,605	34,877
De 5 a menys de 10 Ha	81,310	24,331	92,721	50,445
De 10 a menys de 20 Ha	89,766	35,023	97,056	67,426
De 20 a menys de 30 Ha	93,551	43,232	98,420	77,100
De 30 a menys de 50 Ha	95,887	52,109	99,581	89,336
De 50 a menys de 70 Ha	97,598	61,448	99,757	92,120
De 70 a menys de 100 Ha	99,243	73,897	99,905	80,775
De 100 a menys de 150 Ha	99,671	78,506	99,973	97,755
De 150 a menys de 200 Ha	99,737	80,445	99,973	97,755
De 200 a menys de 300 Ha	99,803	81,896	99,986	98,504
Més de 300 Ha	100,000	100,000	100,000	100,000
IG	0,427		0,334	

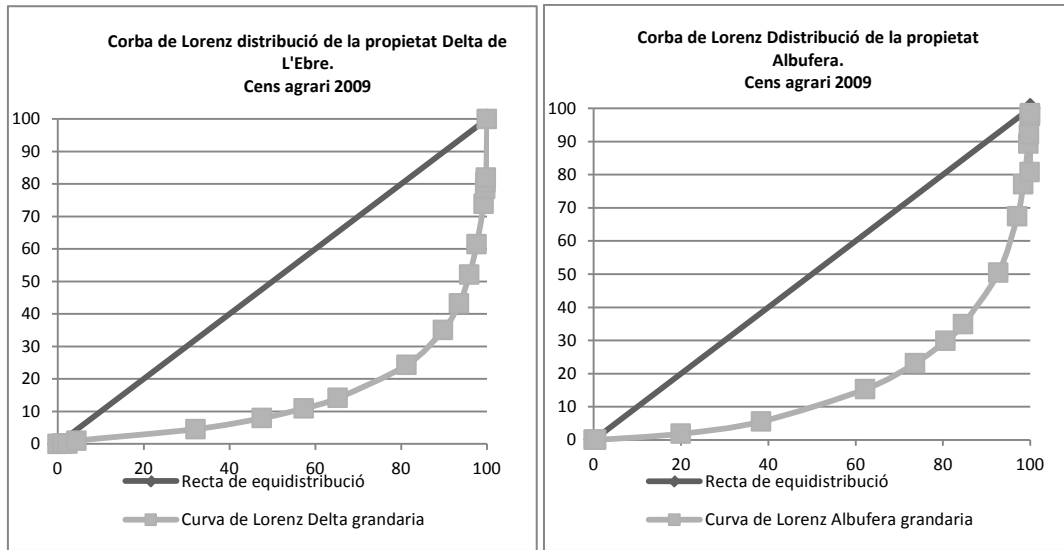
Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE (Cens Agrari 2009)

Teòricament, la distribució perfecta de la propietat de la terra tindrà lloc quan tots els propietaris posseeixen la mateixa superfície. En aquest cas, en representar els percentatges acumulats de la superfície front als percentatges acumulats de les explotacions, s'obtindrà la recta d'equació: $q_i = p_i$, coincident amb la bisectriu del primer quadrant, i l'índex de GINI valdrà 0. Òbviament, aquest índex es troba més pròxim a 1 quan pitjor està distribuïda la propietat de la terra²¹.

Aquest concepte pot precisar-se millor representant una Corba de Lorenz; això és, un diagrama la funció $p_i = f(q_i)$, o bé la seva inversa: $q_i = \varphi(p_i)$ que permet d'obtenir una línia poligonal bastida per sobre (o per sota) de la diagonal d'un quadrat que té un extrem en el centre o origen de coordenades i l'altre extrem en el punt de coordenades (100, 100) (Franquet, 1995). Aquesta figura ens denotarà una distribució de la propietat més equitativa quan la línia poligonal resultant (que tendirà a convertir-se en una corba en augmentar el nombre de punts en estudi) estigui més propera a l'esmentada diagonal (o G més pròxim a 0) i recíprocament.

²¹ Per a interpretar correctament el seu significat, és suficient observar que G varia entre els valors extrems 0 i 1, prenent el valor mínim o nul quan cada p_i és igual al seu corresponent q_i , que provoca l'anul·lació del numerador de la seva expressió definitòria; és a dir, quan qualsevol percentatge d'explotacions ocupava un percentatge igual de superfície. Altrament, $G=1$ si totes les q_i fossin nul·les, excepte la darrera o k-èsima (corresponent a l'últim interval de classe considerat) que concentraria tota la superfície agrària del territori estudiat.

Gràfic 13. Corbes de Lorenz distribució de la propietat al Delta de l'Ebre i a l'Albufera de València

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'INE (Cens Agrari 2009)

En el nostre cas, hem representat les corbes de Lorenz corresponents, i això ens posa de manifest, fefaentment, una inadequada distribució de la propietat agrària a ambdues zones. Tanmateix, al Delta l'índex de Gini assoleix un valor més elevat i per tant una distribució més desigual.

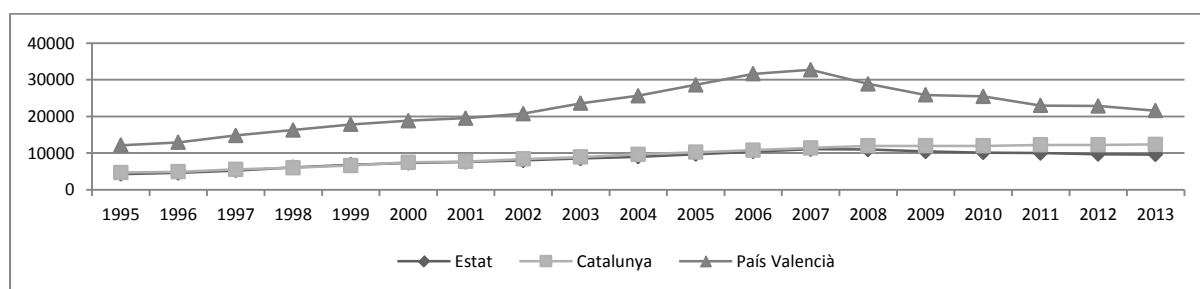
Aleshores, la diferència més acusada, evidencia al Delta de l'Ebre la coexistència d'una agricultura de grans dimensions —només el 4,11% de les explotacions de gran dimensió, les superiors a 50 hectàrees, es reparteixen el 47,9% de la superfície— amb un important entramat minifundista — el 65,3% de les explotacions tenen menys de 5 hectàrees. Als municipis que componen l'Albufera, en canvi, les explotacions de més de 50 hectàrees suposen el 0,41% de i acumulen el 10,67% de la superfície i les de explotacions amb menys de 5 hectàrees suposen un 84,60% però acumulen tan sols un 34,8% de la superfície.

Ara bé, la reduïda dimensió física de la majoria de les explotacions d'ambdues zones, no és compensada, tampoc, per la dimensió econòmica que és insuficient i ens mostra l'obvietat dels problemes de viabilitat als que s'enfronten un nombre considerable d'explotacions. Només hem tingut accés a la Producció Estàndard Total de les explotacions compreses als pobles deltaics. Així podem afirmar que el 70,8% de les explotacions tenen una Producció Estàndard inferior a 10.000 euros. Fet, en part, extrapolable als pobles albuferencs pel caràcter minifundista i per la presència majoritària del mateix tipus de cultiu: arròs. Ara bé, el més significatiu del Delta és que aquestes explotacions només acumulen el 4,57% de tot el gros de la Producció Estàndard Total de la zona.

3.1.2. El capital: terra, maquinària, llavors, adobs i productes fitosanitaris

En aquest àmbit la informació només permet una anàlisi parcial i referida a pocs dels components de les inversions agràries. Així mateix, pel que fa a l'evolució de les macromagnituds agràries, les dades es refereixen al conjunt de l'Estat espanyol, tot exceptuant el preu de la terra del que hem pogut trobar dades desagregades per Comunitats Autònomes. Pel que fa aquest component d'inversió — la terra— podem veure diferències significatives a les comunitats estudiades. El següent gràfic mostra l'evolució dels preus mitjans anuals del sòl agrari a Catalunya, País Valencià i l'Estat espanyol.

Gràfic 14. Evolució dels preus mitjans anuals del sòl agrari a Catalunya, País Valencià i a l'Estat espanyol

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del INE.

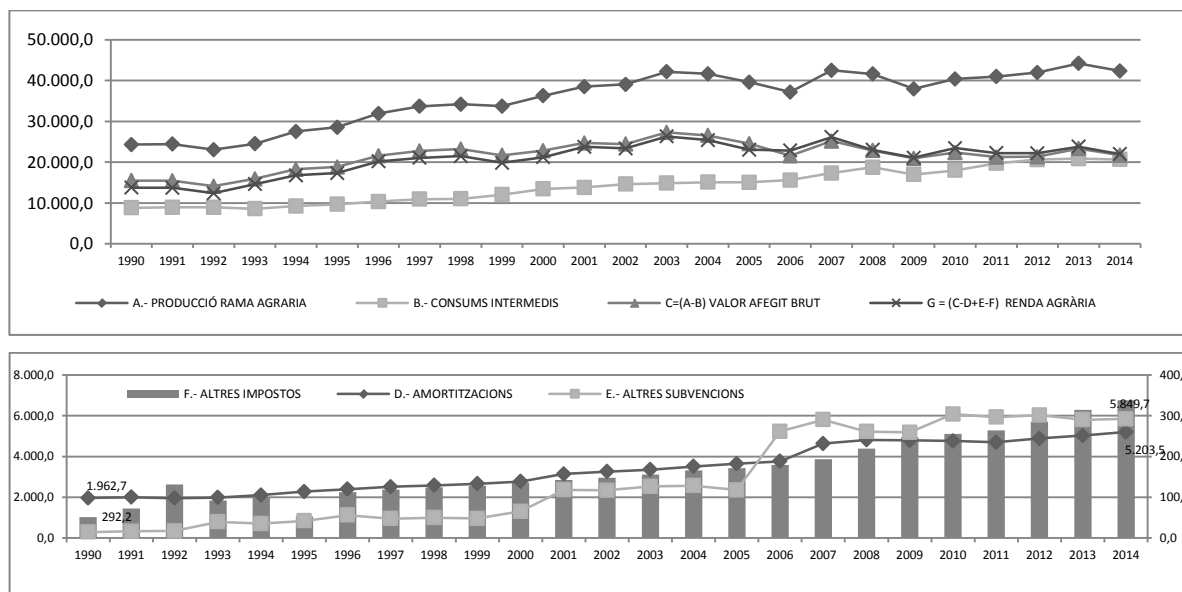
Tot i que aquestes dades de l'INE provenen d'una enquesta (Enquesta de preus de la terra) i no d'un registre, podem observar com aquest bé d'inversió és molt més car al País Valencià. A més hem de ressaltar que durant les èpoques que ha hagut una forta especulació amb el sòl, aquestes diferències, respecte al preu per hectàrea de sòl agrari, han tendit a aguditzar-se tot comparant amb el preu per hectàrea a l'Estat i a Catalunya.

La resta de béns d'inversió agrària han experimentat una pujada de preus que no ha anat acompanyada d'una pujada de preus de la producció de productes agrícoles per tones (en aquest cas, i com més tard veurem, de l'arròs). Així mateix, tal com vorem al capítol 4, l'agricultor depèn i és explotat per les institucions financeres i urbanes a través de dos mecanismes principals: 1) fent-li entrar al mercat per al seu proveïment i per a la seva venda de productes, i 2) reduint-li el contingut de les seves activitats, és a dir, tornant-lo més incapaç de resoldre els seus cultius amb mitjans propis, amb independència del mercat i dels intermediaris' (Gaviria, 1975: 48).

Com veurem als discursos, els llauradors critiquen amb gran claredat i precisió, l'empitjorament progressiu de la relació real d'intercanvi dels seus productes agrícoles amb els béns i serveis del sector urbà-industrial, i l'anul·lació a llarg termini de tota possibilitat competitiva de la xicoteta-explotació agrària, si tal procés prossegueix mitjançant la inflació sistemàtica i permanent dels preus industrials (maquinària, fertilitzants, etc.). Les dades que hem pogut extraure del Ministeri d'Agricultura mostren aquest empitjorament progressiu. Com podem veure al següent gràfic els

valors corrents a preus bàsics de la renda agrària —que es compona pel Valor afegit brut i les subvencions menys els impostos i les amortitzacions— des de 1990 han anat incrementant-se. No obstant això, els valors de la renda agrària, però, retallen el marge als valors corrents a preus bàsics que suposen els béns de consum intermedis (entre els que s'inclouen productes fitosanitaris, fertilitzants, adobs, manteniment de material...).

Gràfic 15. Evolució de les macromagnituds agràries a l'Estat espanyol (valors corrents a preus bàsics en milers d'euros) (1990-2013)

Font: Subdirecció General de Estadística. Ministeri d'Agricultura, Alimentació i Medi Ambient

Com que cada vegada l'intercanvi entre béns agraris i industrials és més desigual els agricultors que volen sobreviure es veuen obligats a comprar més terra que, com hem vist, és un bé el preu del qual ha estat condicionat pels processos d'especulació immobiliària i que, a més a més, és un bé que no s'ha tingut en compte alhora de calcular la renda agrària.

A banda, com observem a la segona part del gràfic, on s'inclouen la resta d'elements que componen la renda agrària (amortitzacions, subvencions i altres impostos), podem observar com la tendència a l'alça de les subvencions, s'ha acompanyat d'un fort increment de les amortitzacions.

Les últimes dades d'aquestes macromagnituds desagregades per Comunitats són referents a 2012. Tal com veiem a la següent taula, la renda agrària a Catalunya és més alta que al País Valencià. No obstant això, la diferència a la renda no és tanta com la producció. Pel que fa als béns intermedis, s'ha d'esmentar que a Catalunya la despesa és molt major, motivada, en gran part, per l'elevat consum de pinsos. Així mateix, hem de destacar que mentre a Catalunya les subvencions són majors, al País Valencià les amortitzacions són menors.

Taula 4. Macromagnituds agràries a Catalunya, al País Valencià i a l'Estat espanyol (2012) (valors corrents a preus bàsics en milers d'euros)

	CATALUNYA	PAÍS VALENCIÀ	ESPANYA
A. PRODUCCIÓ RAMA AGRÀRIA	4.318,26	2.824,14	41.954,52
PRODUCCIÓ VEGETAL	1.512,39	2.125,02	24.030,32
PRODUCCIÓ ANIMAL	2.684,87	625,31	16.245,06
B. CONSUMS INTERMEDIS	2.593,32	1.101,65	20.625,13
C=(A-B) VALOR AFEGIT BRUT	1.724,93	1.722,49	21.329,39
D. AMORTITZACIONS	468,30	363,75	4.884,54
I. UNES ALTRES SUBVENCIONS	398,97	255,09	6.033,70
F. ALTRES IMPOSTOS	21,09	28,89	285,07
G = (C-D+I-F) RENDA AGRÀRIA	1.634,51	1.584,95	22.193,47

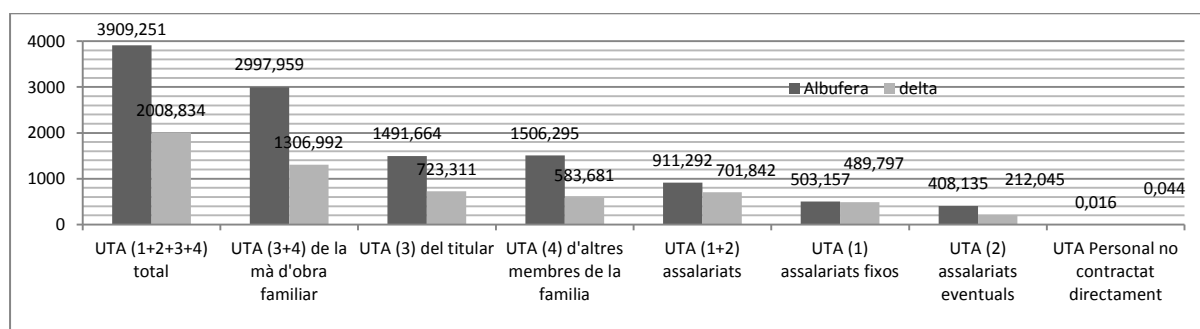
Font: Subdirecció General de Estadística. Ministeri d'Agricultura, Alimentació i Medi Ambient

3.1.3 Mà d'obra agrícola i l'estructura del treball en l'explotació

El còmput acurat de les necessitats de treball sembla força difícil. Segons les estimacions, la indefinició i la complexitat de la compatibilització esdevé, sobretot, de l'estacionalitat associada a determinades tasques agrícoles, la diferència de requeriments de treball segons els conreus, de les tècniques abastades, del pes dels ajuts familiars, del treball submergit o de l'existència d'agricultors pluriactius (Bartual, 2002). Realitats que afavoreixen, en conjunt un registre lax i imprecís del capital humà realment absorbit per les activitats agràries.

Davant d'aquestes limitacions, el tema que cal discernir, realment, és el grau d'ocupació dels actius agraris. En aquest sentit una solució aproximada ve de la conversió en els requeriments de treball en 'Unitats de Treball Any' (UTA, d'ara endavant). Des d'aquesta perspectiva, el nombre de persones que treballen en les explotacions compreses als municipis deltaics és de 2008,8 UTA i als pobles albuferencs és de 3909,25 UTAs. Pel que fa a la composició hem d'afirmar que el 76,6% de les UTA dels municipis albuferencs es compon de mà d'obra familiar mentre que aquest percentatge es un poc més reduït en parlar-ne del Delta —65,05%— tot i que suposa més de la meitat de la mà d'obra.

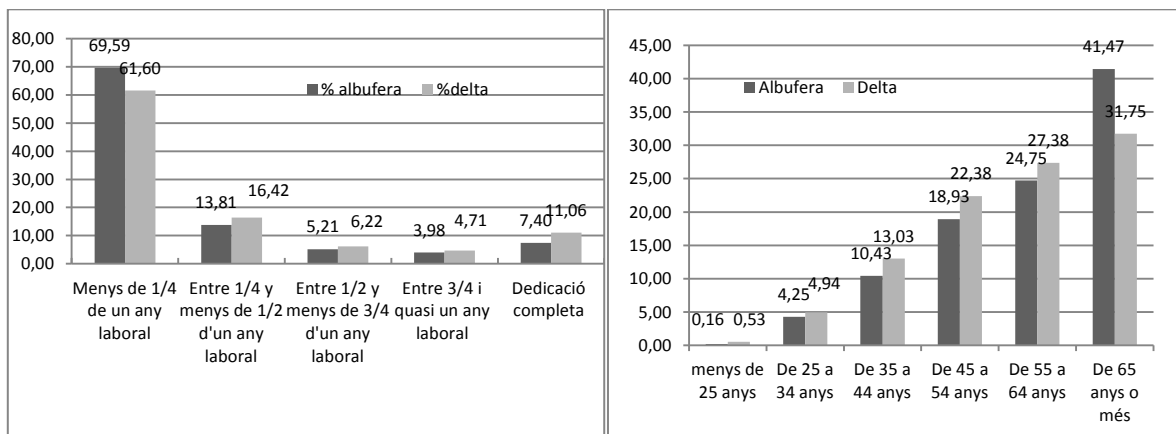
Gràfic 16. Número i composició de les Unitats Anuals de Treball al Delta de l'Ebre i l'Albufera de València

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE (Cens Agrari 2009)

La mitjana d'UTA per explotació a l'albufera se situa en 0,52 UTA i la del Delta en 0,66 UTA, el que evidencia la dificultat de moltes explotacions per mantenir amb dedicació completa. En el mateix sentit es destaquen les dades vers la dedicació a l'explotació. El cens de 2009, comptabilitza que només a un 7,4 % de les explotacions de l'Albufera el cap de l'explotació té una dedicació completa. Percentatge que es redueix en veure la dedicació dels titulars de l'explotació, 6,10%. Pel que fa al Delta trobem un percentatge un tant més elevat, en part, degut a què la grandària de les explotacions és major. Així un 11,05% dels caps d'explotació declara que es dedica de manera completa a l'activitat, percentatge que també es redueix a un 8,09% en preguntar als titulars de l'explotació.

Gràfic 17. Percentatge de temps dedicat a l'explotació i edat dels caps de les explotacions al Delta i a l'Albufera

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE (Cens Agrari 2009)

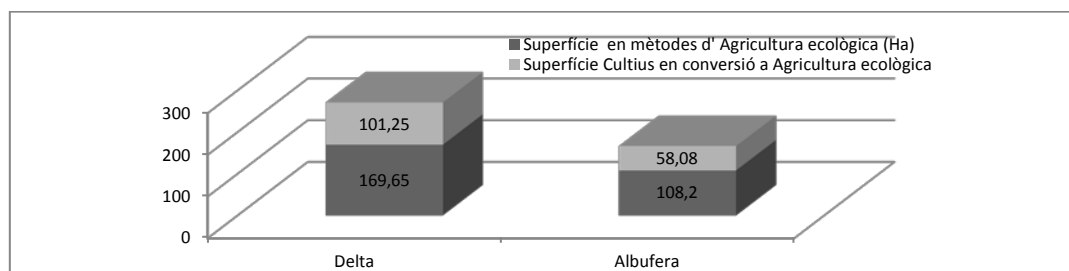
Un aspecte complementari és el grau d'envelliment dels ocupats agraris. En aquest sentit l'escenari tampoc sembla favorable ja que un 41,47% de les explotacions compreses als pobles albuferencs declaren tenir un cap de més de 65 anys, percentatge que es redueix al pobles deltaics a 31,75%.

Per últim cal esmentar dos trets que caracteritzen els caps d'explotació d'aquestes zones d'aiguamolls. En primer lloc, que el 79,76% de les explotacions deltaiques tenen per cap un home, percentatge que augmenta als pobles albuferencs fins a 86,41%. En segon lloc, el nivell d'estudis agraris declarats pels caps d'explotació d'ambdues zones es basa en l'experiència agrària exclusivament en percentatges molt elevats —82,4% a l'Albufera i un 86,21% al Delta.

3.1.4. Agricultura ecològica

De les dades que es desprenen del cens de 2009 podem observar com comença a haver-hi part d'agricultura ecològica als municipis que componen aquestes zones d'aiguamolls. Amb tot, representen un part molt menuda de la SAU total— el 0,89% al Delta i el 0,63% a l'Albufera tot sumant també les superfícies amb mètodes d'agricultura ecològica i els cultius en conversió. Amposta i València són les ciutats amb més cultius ecològics.

Gràfic 18. Hectàrees que es conreen en conversió o mètodes d'Agricultura ecològica

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Ine (Cens Agrari 2009)

3.2. Línies de transformació estructural

Com ja hem enunciat, el pas d'una agricultura moderna a altra modernitzada va alterar les estructures agràries. A més a més, des de mitjans dels vuitanta, arran de la integració en la Comunitat Europea, les successives reformes de la PAC i l'aplicació dels acords de la OMC, el sector agrícola ha vist alterar les seves directrius de funcionament, accentuant-se les necessitats de canvi i els ajustaments estructurals (Bartual, 2002). Tenint de fons aquest marc, en aquest apartat, pretenem fer un balanç dels canvis operats que posen, alhora, de manifest la dinàmica del procés reestructurador i aporten orientacions sobre les línies de transformació.

Per fer aquesta revisió partirem —amb les restriccions inherents a la comparació de fonts construïdes amb criteris no estrictament homogenis— de la informació dels dos últims censos agraris (1999 i 2009).

3.2.1. Les explotacions: nombre i distribució

Les explotacions de l'Albufera, en els deu anys estudiats (tram que separa els censos agraris de 1999 i 2009) han passat de 13.369 explotacions l'any 1999 a 7405 en 2009. La SAU no s'ha vist incrementar gaire (25.228 a 26.067 hectàrees).

En deu anys l'agricultura del Delta va perdre 1042 explotacions (de 4080 passa a tenir 3038) i guanyà, aparentment, 127 hectàrees de SAU. Els canvis més grans respecte al nombre d'explotacions en aquesta zona, però, els trobem, com estudia Bartual (2002), entre els censos de 1982 a 1999. En aquest vint anys el Delta va reduir el seu nombre d'explotacions en un 32,11%.

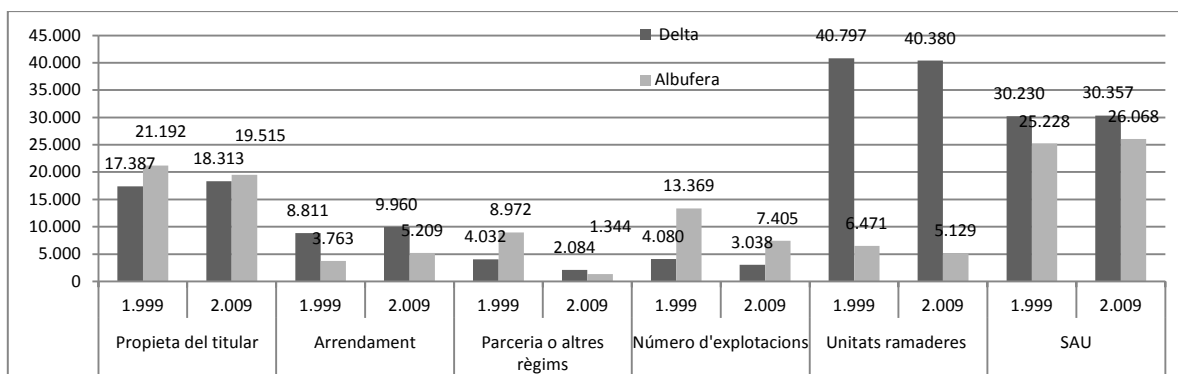
Les transformacions es deuen, bàsicament, a la desaparició de moltes explotacions de reduïda dimensió fent palès la seva dificultat de resposta als imperatius del mercat. Així a l'Albufera trobem que les explotacions de menys de 5 hectàrees han reduït el seu nombre quasi a la meitat (d'11.908 explotacions el 1.999 han Passat a 6.265 l'any 2.009). Al Delta aquesta reducció ha sigut menor (de

2.897 explotacions en 1.999 a 1.984 en 2.009) però sí que han augmentat en major mesura que a l'Albufera les explotacions amb més de 50 hectàrees (de 75 explotacions l'any 1999 a 125 el 2009, mentre que a l'Albufera tan sols han passat de 19 a 31).

El total de la producció econòmica i la seva distribució ha millorat a les explotacions compreses als pobles deltaics. Així la producció total en euros quasi s'ha duplicat —de 48.810.000 euros el 1999 passaren a una a 99.541.508 euros. No obstant això, però, —tot i que les dades no són del tot comparables perquè el 1999 utilitzen Unitats de Dimensió Econòmica (UDE) i l'any 2009 ens parlen de Producció Estàndard Total— les explotacions amb menys de 8 UDE suposaven el 76,5% mentre que les explotacions amb una producció inferior a 10.000 euros l'any 2009 comprenien el 70,8%, com ja hem dit. Ara bé, en ambdós censos observem que aquest tipus d'explotacions tan sols aporta un percentatge molt reduït al gros de la producció total. Fet que explica, en part, que més d'un 60% dels pagesos no dedique més d'un quart de l'any a treballar l'explotació. Pel que fa al número de les explotacions que guanyen més de 15.000 euros (més de 12 UDE) no s'ha incrementat gaire —de 642 el 1999 a 650 el 2009. L'augment al còmput en euros de la producció total ve determinat per l'existència d'unes 30 explotacions que l'any 2009 suposaven 55,7% del total d'euros de la producció.

La tendència als ajustaments és clara i en alguns casos intensa. No obstant això, malgrat la magnitud dels canvis el resultat està lluny d'aproximar-nos a una dimensió suficient com per poder sobreviure. Per tant, podem parlar d'una agricultura familiar, practicada a temps parcial i de economies reduïdes però, a la vegada d'unes grans explotacions que concentren molt de terreny i molta producció— sobretot per al cas del Delta de l'Ebre.

Gràfic 19. Evolució de règims de titularitat, número d'explotacions, unitats ramaderes i Superfície Agrària Utilitzada al Delta i a l'Albufera

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Ine (Censos Agraris 1999 i 2009)

Titularitat i tinença

El règim de tinença més estès en ambdues zones continua essent el de la propietat privada— el 60,57% de la SAU al Delta i el 74,8% a l'albufera. Tal com veiem al gràfic comparatiu, al Delta aquest

tipus de tinença ha augmentat respecte a 1999 mentre que a l'Albufera ha disminuït – fruit, possiblement, de la reducció en el nombre d'explotacions. Quant a la personalitat jurídica, la persona física és l'estructura predominant, i les diferències respecte al cens de 1999 no són significatives.

L'aprofitament de les terres llaurades

En l'aprofitament de les terres llaurades, tal com observem a la següent taula, continua havent una preponderància dels cultius herbacis a ambdues zones d'aiguamolls, a més han vist incrementar el nombre de superfície amb aquest tipus de cultiu. Amb tot, malgrat la supremacia dels cultius herbàcies, podem veure també un augment de la superfície dedicada a Cultius llenyosos però, sobretot, veiem un increment notable al que al cens s'engloba com a altres terres.

Taula 5. Evolució de l'aprofitament de les terres llaurades al Delta de l'Ebre i l'Albufera

		Cultius Herbacis	Hort Consum Familiar	Altres terres
Albufera	1999	15658	9475	87
	2009	16398.63	9567.19	1056.11
	Diferència	740.63	92.19	969.11
Delta	1999	20140	5806	314
	2009	21630.45	6251.53	6341.34
	Diferència	1490.45	445.53	6027.34

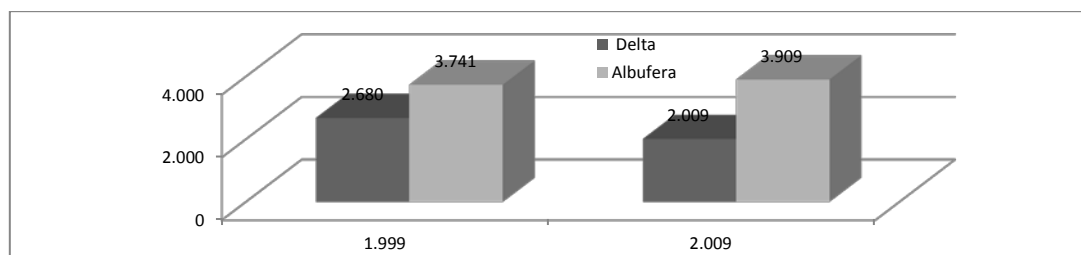
Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Ine (Censos Agraris 1999 i 2009)

Com argumenta Bartula (2002), la preponderància dels cultius herbacis, en especial de l'arròs, pot semblar una adaptació lògica a les recomanacions comunitàries materialitzades en termes d'ajuts. Subvencions i penalitzacions. Així mateix el grau de salinització d'ambdues zones no permet el conreu de moltes altres coses. Això no obstant, el predomini d'aquest cultiu, també recull la petjada que els nous patrons socials han estampat sobre treball domèstic a disposició de les explotacions familiars. En aquest sentit, no és exagerat que la confluència de factors com, per exemple, el progressiu refús dels joves per la professió agrícola, la creixent importància d'estratègies familiars independents, l'erosió de les rendes o la mecanització i terciarització de les tasques han remés en un major nombre d'agricultors a temps parcial i en una manca de reemplaçament generacional, perfilant un nou context que, orientat tal volta pels ajuts comunitaris, ha cedit pas als conreus extensius i amb escassos requeriments de treball (com ara l'arròs o els cítrics) (Bartual, 2002). Tanmateix, la greu situació econòmica que travessa l'arròs, com ara veurem, i, en major mesura els cítrics, estan produint en part l'abandonament de camps o la substitució de cultius. Hem de dir que les últimes dades del cens són de 2009 i que, encara que no hagen passat molts anys, el context econòmic i social serà determinant per als cultius.

3.2.2. Evolució del factor treball

Si ens atenem a vectors de tipus estructural, des dels huitanta fins a l'actualitat, la taxa de reducció del treball al sector agrari ha estat intens al Delta. Així entre l'any 1982 i l'any 1999 al Delta la reducció va ser d'un 31%. Del pas de 1999 a 2009 el número de UTAs s'ha vist reduït en 671. Tanmateix, el més sorprenent és que el número de UTAs a l'Albufera s'ha incrementat en 169 en els deu anys que separen els Cens de 1999 i 2009.

Gràfic 20. Evolució del Número de Unitats de Treball Anual al Delta i l'Albufera

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'Ine (Censos Agraris 1999 i 2009)

3.3. Alguns aspectes de l'entorn productiu: l'especialització subsectorial de la producció i la incidència de la política agrària

Després de l'estudi i dinàmica de les explotacions convé incidir en la transcendència, quantitativa i qualitativa, de les polítiques de caire agrari i rural envers la vertebració de l'espai, aspecte més important si tenim en compte que, el valor de la producció final agrària, inclou un nombre significatiu de producció garantida per la PAC— l'arròs— i implica, de retruc, un alt component públic en la formació de les rendes agràries; tal com s'explicita als discursos les subvencions semblen ser l'únic benefici dels agricultors. En aquest sentit, aquest apartat comença incidint en l'especialització arrossera d'aquestes zones, un cop introduïda la política comunitària de protecció d'aquest conreu, amb l'avaluació i aplicació dels principals eixos vertebradors de les polítiques de caire estructural i rural.

3.3.1. L'especialització subsectorial de la producció: el conreu de l'arròs

Al Delta hi ha 1947 explotacions arrosseres que impliquen el 67,3% de la SAU dels pobles deltaics. La superfície mitjana és de 10,4 hectàrees. No obstant això, el 75,29% de les explotacions tenen menys de 5 hectàrees. A l'Albufera, en canvi, hi ha 2387 hectàrees cultivades amb arròs— el 51% de la SAU. La dimensió mitjana de l'explotació és de 5,61 hectàrees. A diferència del Delta, les explotacions en menys de 5 hectàrees suposen el 65,4%. Seguint la distribució abans analitzada per al conjunt de la superfície agrària de la zona el que trobem és que al Delta el gros de la SAU es concentra en poques

explotacions— hi ha 111 explotacions amb més de 50 hectàrees. A l'Albufera, en canvi, només hi ha 20 explotacions amb més de 50 hectàrees.

Aquest alt percentatge d'explotacions amb menys de 5 hectàrees es tradueix també amb una minvada dimensió econòmica. Front a aquets minifundisme s'ha desenvolupat un model associatiu consolidat.

Al Delta l'Ebre, va haver un procés de fusió entre els anys 2002 i 2003 i de 6 cooperatives passaren a 2 —una al marge dret (Arrossaires del Delta²²) i l'altra a l'esquerre (Camara Arrosera del Montsià²³). Aquestes dues cooperatives comercialitzen el seu propi arròs i com veurem tenen un pes significatiu en vendes dintre de l'Estat espanyol.

A l'Albufera, en canvi, trobem que cada poble té la seva cooperativa i de vegades, com a Sueca tenen, dues. A més a més aquestes cooperatives no comercialitzen el seu arròs. Nogensmenys, s'ha de destacar el pes de la Cooperativa Unió la Cristiana de Sueca tant per la seva antiguitat —data de 1903—, pel nombre de socis que recull —més de 4000— així com pel volum d'arròs —al voltant d'unes 34.000 tones²⁴.

Així mateix, s'ha de destacar la presència de 4 sindicats agraris. Unió de Llauradors i Ramaderes (a l'Albufera) i la Unió de Pagesos (al Delta) que pertanyen a *Unión de Uniones (una excisió de la COAG, a nivell estatal)* i AVA-Asaja (a l'Albufera) i Asaja Tarragona (al Delta) que pertanyen a Asaja a nivell estatal (el sindicat agrari de la CEOE). D'aquest sindicats en parlarem al capítol 4 i al capítol 8.

3.3.2.L'Arròs a l'Estat espanyol, a Europa i al context internacional

La península Ibèrica va ser la primera zona europea en la qual es va introduir el cultiu de l'arròs, particularment en la conca mediterrània. La necessitat d'aigua d'aquest cereal ha limitat el seu cultiu gairebé per complet a les proximitats dels rius, la qual cosa facilita el cultiu en regadiu (Torró, 2010). L'entrada en la Unió Europea ha suposat grans canvis al mercat estatal de l'arròs, ja que la liberalització del cultiu ha donat lloc a l'expansió del mateix en zones no tradicionals. De les 60.000 Ha en la dècada dels 80 s'ha passat a 121.746 Ha a l'any 2012 (Requena, 2014).

²² L'any 2002 la Cooperativa Arrossaires del Delta de l'Ebre va dur a terme el primer gran acord de fusió en el sector de les cooperatives agràries a Catalunya. Impulsat, en bona part, per la Generalitat de Catalunya. La fusió va tenir lloc després de dos anys de debats i assemblees on les diferents cooperatives (Camarles, l'Aldea, Jesús i Maria i La Cava) posaren de manifest els seus neguits i la seva voluntat de tirar endavant amb un projecte engrescador i, segons consideraren, absolutament necessari. El primer pas fou la unificació de la comptabilitat, per tot seguit construir unes instal·lacions comunes que costaren prop de 25 milions d'euros i que abracen un espai de 100.000 m²

²³ L'any 2004 els socis de la Cambra Arrosera d'Amposta i de la Cooperativa de Sant Jaume d'Enveja votaren a favor de la fusió de les dues entitats i de la creació d'una cooperativa de segon grau.

²⁴ La producció d'arròs, l'any 2009, va anar de 33.503 tones. Així mateix, el nombre de fanecades— una fanecada equival a la dotzena part d'una hectàrea— inscrites al servei de l'arròs va ser de 50.606. D'elles, pràcticament 47.000 es van destinar a la producció d'arròs amb pela i la resta a llavors d'arròs. (Extret del periòdic Las Provincias 12-11-2009, edició La Ribera)

Pel que fa a les dades de la superfície, producció i rendiment de l'arròs a l'Estat es distribueixen de la següent manera:

Taula 6. Superfície, producció, rendiment i valor de l'arròs per Comunitats Autònomes a la campanya del 2011/2012

	Sup.(ha)	Prod.(t)	Rdt.(t/ha)	Valor
Andalusia	39358	361500	9,2	99.814.319,19
Aragó	13888	86100	6,2	23.773.202,99
Catalunya	20864	120800	5,8	33.354.273,19
Extremadura	29320	215000	7,3	59.363.979,60
País Valencià	15215	126300	8,3	34.872.886,62
Altres	3101	202000	6,5	55.774.529,67
Total Estatal	121746	929900	7,6	256.756.114,57

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Ministeri d'Agricultura, Alimentació i Media Ambient

Com veiem la major part de superfície i producció està a Andalusia i li segueix Extremadura. Al País Valencià, tot i haver-hi menys superfície la producció és major que a Catalunya— tot s'explica perquè hi ha un rendiment millor.

A l'Estat, tradicionalment, la major part del gra que s'ha produït és rodó o mitjà, encara que la tendència actual és a augmentar la producció d'arròs llarg o semillarg, dedicat principalment a l'exportació. La major part del gra de tipus índica es produeix a Andalusia i Extremadura. Cap destacar que al País Valencià i a Catalunya, les varietats Sènia i Badia, que han estat predominants fins recentment, estan deixant pas a varietats de talla més baixa i més productives com Fonsa, Montsianell, Jsendra i Gleva (Torró, 2010).

L'evolució que han seguit l'arròs en quant a producció, valor i rendiment a les Comunitats en els que es troben compresos els Parcs a estudiar ha sigut la següent:

Taula 7. Evolució de la superfície, producció, rendiment i valor de l'Arròs al País Valencià, a Catalunya i a l'Estat espanyol

		Total Estatal	Catalunya	País Valencià
Mitjana últim decenni	Sup.(ha)	113.853,0	21.394,0	15.126,0
	Prdu.(t)	827.740,0	128.840,0	118.980,0
	Rdto.(t/ha)	7,3	6,0	7,9
2002/03	Sup.(ha)	112.930,0	21.280,0	14.813,0
	Prdu.(t)	815.700,0	128.700,0	102.800,0
	valor	224.404.658,1	35.406.251,7	28.280.984,2
	Rdto.(t/ha)	7,2	6,0	6,9
2003/04	Sup.(ha)	118.283,0	21.521,0	14.779,0
	Prdu.(t)	861.900,0	119.500,0	111.300,0
	valor	236.839.872,9	32.837.179,3	30.583.916,8
	Rdto.(t/ha)	7,3	5,6	7,5
2004/05	Sup.(ha)	121.264,0	21.421,0	14.775,0

	Prdu.(t)	900.400,0	124.000,0	117.000,0
	Valor	187.193.000,0	25.779.578,0	24.324.279,2
	Rdto.(t/ha)	7,4	5,8	7,9
2005/06	Sup.(ha)	119.150,0	21.159,0	15.270,0
	Prdu.(t)	824.100,0	126.200,0	127.100,0
	Valor	157.735.000,0	24.155.026,1	24.327.288,6
	Rdto.(t/ha)	6,9	5,9	8,3
2006/07	Sup.(ha)	106.375,0	21.610,0	15.256,0
	Prdu.(t)	746.100,0	135.900,0	126.100,0
	Valor	162.787.608,1	29.651.301,4	27.513.091,2
	Rdto.(t/ha)	7,0	6,3	8,3
2007/08	Sup.(ha)	101.565,0	21.506,0	15.416,0
	Prdu.(t)	723.400,0	127.400,0	124.900,0
	Valor	196.338.000,0	34.577.635,1	33.899.110,0
	Rdto.(t/ha)	7,1	5,9	8,1
2008/09	Sup.(ha)	95.493,0	21.920,0	15.262,0
	Prdu.(t)	635.700,0	120.700,0	120.000,0
	Valor	235.331.327,1	44.682.226,2	44.423.091,5
	Rdto.(t/ha)	6,7	5,7	7,9
2009/10	Sup.(ha)	119.202,0	21.415,0	15.223,0
	Prdu.(t)	913.800,0	142.600,0	118.200,0
	Valor	275314100	42963220,25	35611869,8
	Rdto.(t/ha)	7,7	6,7	7,8
2010/11	Sup.(ha)	122.521,0	21.464,0	15.248,0
	Prdu.(t)	926.400,0	142.600,0	116.100,0
	valor	238.366.773,9	36.691.604,0	29.873.038,0
	Rdto.(t/ha)	7,6	6,6	7,6
2011/12	Sup.(ha)	121.746,0	20.864,0	15.215,0
	Prdu.(t)	929.900,0	120.800,0	126.300,0
	Valor	256.756.114,6	33.354.273,2	34.872.886,6
	Rdto.(t/ha)	7,6	5,8	8,3

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Ministeri d'Agricultura, Alimentació i Media Ambient

Als deu anys que contempen les dades disponibles, no ha hagut força canvis ni pel que fa al valor, ni pel que fa a la producció, ni pel que fa als rendiments. Per tant podem parlar d'un sector estancat si més no en recessió, tot tenint en compte que el valor ha estat calculat amb el preu de l'arròs en preus constants.

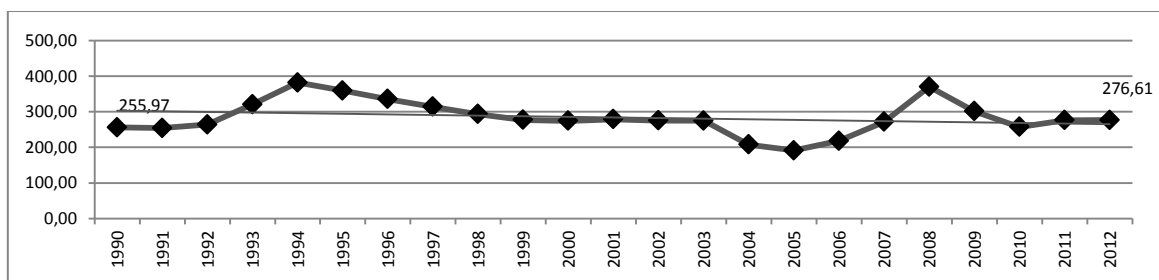
El sector de l'arròs, amb un valor de la seua producció en 2009 de 275 M€, va representar en 2009, el 0,73% de la PRA (Producció de la Branca Agrària) i l'1,19% de la PRV (Producció de la Branca Vegetal) a l'Estat espanyol. A Catalunya es produeix arròs en tres de les seves quatre províncies,

encara que és a Tarragona on es localitza el 97% de la producció, principalment a la zona del Delta de l'Ebre, en la qual es conreen unes 21.000ha amb un rendiment de 5.500-6.000Kg/ha. Com ja hem esmentat, aquesta zona és un aiguamoll de gran importància ecològica que es troba dins del Parc Natural del Delta de l'Ebre, la qual cosa comporta limitacions per al cultiu. És una zona de gran estabilitat productora, que aporta el 16-19% de la producció estatal. Una altra zona productora se situa a Pals (Girona), en la desembocadura del riu Ter, en la qual es conreen unes 800ha amb un rendiment de 6.500Kg/ha. En general, la climatologia d'aquesta comunitat és bastant benigna per al cultiu de l'arròs. Un problema molt important a la zona arrossera del Delta de l'Ebre és l'existència d'una gran infestació d'arròs vermell i també s'ha de mencionar l'aparició d'una plaga que està acabant amb bon part del cultiu de la marge esquerra del Delta, a saber: el caragol mançana.

Al País Valencià, la superfície de cultiu supera les 15.215 ha, en les quals es produeix el 14-17% de la producció estatal. El rendiment se situa entorn dels 8.000 Kg/ha. El 90% del total de la superfície conreada a la Comunitat Valenciana es localitza dins dels límits del Parc Natural de l'Albufera, del que suposa el 75% de la seva superfície, i la desembocadura del riu Xúquer. Quatre poblacions reuneixen el 75% del total de la superfície conreada: Sueca, Sollana, Cullera i Silla. També en la Marjal de Pegò-Oliva es conreen 267 ha d'arròs, de les quals 3,5 es dediquen al cultiu ecològic. L'any 1997 es va arribar al reconeixement oficial de la Denominació d'Origen "Arròs de València" (Ordre de l'11 de Juny de 1997 de la Conselleria d'agricultura, pesca i alimentació, D.O.G.V., 1997). Les varietats incloses en aquesta Denominació d'Origen són Badia, Sènia, Bomba i Jsendra.

Hi ha, però, una disminució de la rendibilitat econòmica de l'arròs, el que fa perillar la viabilitat futura del cultiu. Com mostra el següent gràfic, l'evolució del valor per tona d'arròs en preus constats, quasi no ha variat des de 1990.

Gràfic 21. Evolució del valor a preus constants per tona d'arròs (en milers d'euros) (1990-2011)

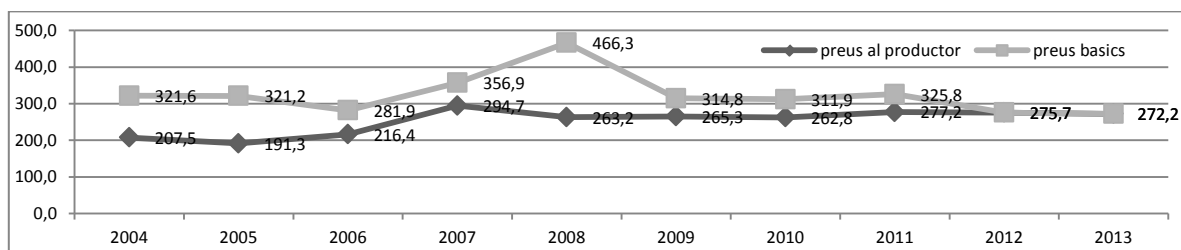

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE i el Ministeri d'agricultura, alimentació i medi ambient.

A més a més, si ens fixem en les dades d'Eurostat, hi ha una tendència a la convergència entre els preus al productor i els preus bàsics. Tot essent els preus al productor, els preus bàsics més els impostos bàsics sobre el producte (excepte l'IVA) menys les subvencions als productes. Tant ha sigut

aquesta convergència que, per als últims períodes computats, aquesta quantia és la mateixa. Fet que ens podria estar mostrant una davallada de les subvencions.

Gràfic 22. Evolució dels preus al productor i els preus bàsics de l'arròs a L'Estat espanyol (2004-2013)

Font: Elaboració pròpia a partir de dades d'Eurostat.

Aquesta convergència de preus al productor i preus bàsics podria estar indicant que les subvencions directes a la producció de l'arròs s'han reduït els darrers anys.

El sector de les empreses arrosseres a l'Estat es troba sotmès a un sistema oligopolístic si més no monopolístic. Als últims exercicis computats s'han registrat la venda de cinc marques del líder sectorial a altres grups. Es tracta de moviments per estabilitzar la situació del primer operador (Ebro Foods), un macrogrup que va adquirir en 2011 a la tercera empresa del sector (SOS), reforçant així uns nivells de concentració molt elevats. Amb aquesta adquisició, aquesta empresa multinacional controlava les quatre principals marques d'arròs, amb una quota del 40% del total en valor. Per aquest motiu, Ebro Foods va estar obligada a desprendre's d'algunes de les marques que tenia en la seva cartera per equilibrar en part la situació. Una de les marques (Nomen) la va vendre a la Cooperativa d'Arrossaries del Delta de l'Ebre. No obstant això, però, segueix registrant un volum de facturació per sobre de les 310.000 tones, de les quals 80.000 es dirigeixen al mercat nacional. De fet, controla el 30,9% de totes les vendes en volum d'arròs rodó i el 45% en valor. Aquests percentatges s'incrementen en el segment de marques, tot arribant fins al 74,5% del total en volum i valor. El segon grup envasador i comercialitzador d'arròs produeix 140.500 tones (59.500 destinades al mercat intern), mentre que el tercer arriba a les 56.000 tones, la cambra ronda les 54.500 tones i el cinquè es queda en unes 46.000 tones.

Taula 8. Volum de facturació de les empreses arrosseres a l'Estat espanyol (2012 i 2013)

Empreses arrosseres (en milions d'euros)	Vendes	
	2012	2013
Ebro Foods, S.A. - División Arroz	920,76	1105,74
Maicerías Españolas, S.A. (DACSA)	279,89	288
Coop. Arrozúa	45	48
Mars España Inc. y Cia. Food, SRC	43	-
Alimentos Naturales, S.A.	40	
Arrocerías Pons, S.A.	38,2	39,14
Coop. Càmara Arrossera del Montsià i Secció de Crèdit	28,98	25
Coop. Arrossaires del Delta del L'Ebre	35,8	23,38
Coop. Extremeña de Productos	-	28,98
Agroalimentarios, S.A*	-	12,4
Legumbres Luengo, S.A.	32,01	-
Arroces y Cereales, S.A. (Arcesa)	28	

Font: Elaboració pròpia a partir de dades d'Alimarket

Les marques de distribució acaparen el 59,1% de totes les vendes en volum de l'arròs rodó i el 41,8% en valor. La primera oferta de marques, per la seva banda, arriba fins al 19,1% i el 28,7% respectivament, mentre que la segona aconsegueix el 10% i el 13,8% i la tercera ronda el 5,1% i el 6,9%. En el cas de l'arròs llarg, el predomini de les marques blanques és encara més acusat, amb unes quotes del 93,8% del total en volum i del 89,8% en valor. La diferència amb les ofertes de marques és, per tant, molt gran, ja que el líder amb marca de fabricant amb prou feines suposa l'1,9% de totes les vendes en volum i el 3,6% en valor, el segon arriba fins a l'1,6% i el 2,6% i el tercer s'apropa al 0,7% i el 1%. Malgrat la competència que es registra en les envasadores de marques blanques, altres empreses aposten per la innovació, bàsicament de plats preparats i precuinats.

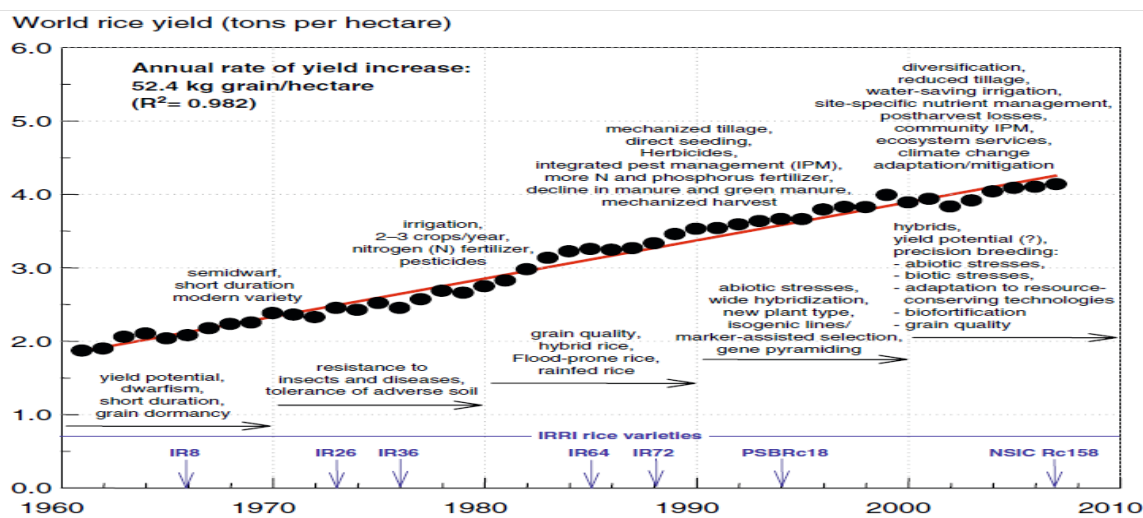
El mercat europeu i el context internacional

L'arròs, a diferència d'altres cultius, continua essent un producte de subsistència per a gran part de la població, segons les dades de la FAO (2015) la producció mundial del darrer any d'arròs en closca es va establir en 741,3 milions de tones (494,4 milions de tones d'arròs elaborat). Aquesta xifra representa una mancança de creixement respecte a campanyes anteriors. Aquesta falta de creixement ha d'atribuir-se principalment a fenòmens naturals però també a la persistent tendència a la baixa dels preus. De fet, el debilitament de les cotitzacions mundials fa que siga més difícil per als governs suportar la càrrega de les copioses existències i evitar les preocupacions relatives a les repercussions ambientals negatives del cultiu de l'arròs en closca. Com a conseqüència, diversos països, especialment d'Àsia, s'han orientat últimament cap a polítiques de producció menys expansionistes, per exemple, mitjançant la congelació dels preus oficials de l'arròs al productor o la imposició de límits més severes al seu cultiu. No obstant açò, al mateix temps, la cerca de l'autosuficiència segueix sent el pilar de les polítiques, especialment en els països importadors d'Àsia.

La producció d'arròs en els principals països productors (Índia, Vietnam, Tailàndia, Pakistan i EUA) ascendeix a 165,8 milions de t, que representen el 35% de la producció mundial d'arròs, sent el consum del conjunt d'aquests països de 136 milions de t (29% del consum total). Les existències finals se situen en 39,4 milions de t (36,0% dels estocs finals).

El següent gràfic mostra l'evolució de la producció mundial d'arròs des de 1960 fins 2007. En la part inferior de la línia de tendència s'indiquen els canvis en els objectius de millora i les varietats obtingudes a través de l'IRRI (Internacional Rice Research Institute²⁵). En la part superior, els principals canvis en el maneig del cultiu i els assoliments.

Gràfic 23. Producció mundial d'arròs i intervencions tecnològiques clau entre 1960 i 2007

Font: Zeigler i Barclay (2008).

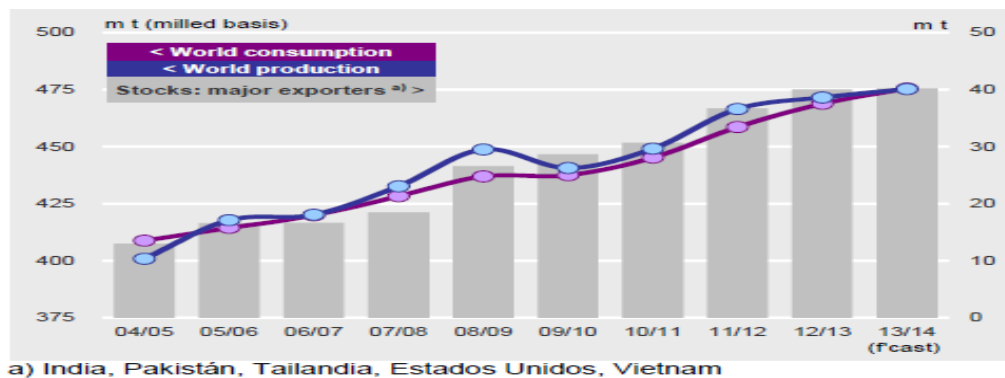
L'arròs ha estat sempre una peça clau en el proveïment d'aliments i l'estabilitat socioeconòmica a nivell mundial, però no va ser fins que el seu preu va arribar al pic més alt de la història quan es va entendre la gran importància d'aquest cereal: a principis de l'any 2008, el preu de les exportacions es va triplicar en pocs mesos, i l'arròs es va convertir en notícia de portada no només en el continent asiàtic, on és un element bàsic com a font de riquesa i d'alimentació, sinó en la resta de països del món en els quals amb prou feines es conrea i el seu consum és molt menor. Els motius d'aquesta escalada del preu són diversos i es van posar de manifest les conseqüències del desproveïment. Durant els anys 1950 i 1960, el ràpid augment de la població va provocar una alarma per la insuficiència dels recursos per proveir d'aliments a tota la població. En 1959 es va fundar el IRRI, en

²⁵ És l'Institut Internacional de recerca de l'arròs. A la seva pàgina web s'expressen com a objectius: reduir la pobresa a través de sistemes basats en l'arròs millorats i diversificats; assegurar que la producció d'arròs es manté estable i sostenible, fa el mal mínim al medi ambient, i pot fer front al canvi climàtic; millorar la nutrició i la salut dels pobres consumidors d'arròs i els agricultors; proporcionar un accés equitatiu a la informació i el coneixement sobre l'arròs i ajudar a desenvolupar la pròxima generació de científics d'arròs; proporcionar als científics i als productors la informació genètica i el material que necessiten per desenvolupar millors tecnologies i millorar la producció d'arròs. No obstant, tal com veiem al gràfic, els objectius mediambientals no sempre han estat una prioritat i s'ha vinculat el creixement de la producció amb l'ús de pesticides i fertilitzants químics. Més recentment, intenten reduir el seu ús però no parlen de producció ecològica.

el marc d'un acord forjat per les fundacions Rockefeller i Ford amb el Govern de Filipines, amb l'objectiu d'aplicar els avanços científics per resoldre els problemes de la producció d'arròs. Els resultats d'aquest esforç es van començar a notar a partir de 1966 amb l'aparició al mercat de la varietat ANAR8, la primera varietat indica d'alt rendiment, que va doblar el potencial de producció de l'arròs tropical conreat fins al moment. Això va ser l'inici del fenomen conegut com "la revolució verda" en l'arròs. Des de llavors el IRRI, juntament amb els NARS (National Agricultural Research Systems), han anat desenvolupant una sèrie de varietats millorades tant en la producció com en molts altres caràcters com la qualitat del gra, la durada del cicle de creixement, resistència a malalties i insectes i tolerància a estressis abiòtics. Tot això va fer que des de 1966 a 1990 la producció mundial d'arròs es duplicués i, conseqüentment, el preu de l'arròs descendís, resolent el problema de proveïment als països dependents de l'arròs, com els asiàtics. A principis dels 90, la inversió pública en recerca es va traslladar a altres camps, tot suposant que el problema de la seguretat alimentària estava resolt definitivament (Torró, 2010). Amb el descens de la inversió en recerca, el creixement de la productivitat de les dècades anteriors s'ha anat estancant, mentre que el creixent augment de la població implica un major consum d'arròs del que es produeix i les reserves d'arròs es van reduint, una de les raons del bruscat increment dels preus ocorregut en 2008. Per donar una resposta a aquesta nova crisi, al juny del 2008 des de les Nacions Unides es va aprovar reprendre l'agenda d'ajudes a la recerca per estimular la producció i la productivitat d'arròs. Això és de vital importància, ja que com es pot observar a la pàgina web del IRRI (www.irri.org), al mateix temps que augmenta la població disminueix la superfície disponible per al cultiu.

Si bé la producció d'aquest bé no ha fet més que augmentar, com hem comentat, també ho ha fet el seu consum. Aquesta última gràfica presenta una l'evolució d'aquestes dos variables —producció i consum— més el nivell d'estocs a nivell mundial.

Gràfic 24. Evolució de la producció, el consum i els estocs de l'arròs a nivell mundial (2004-2014)

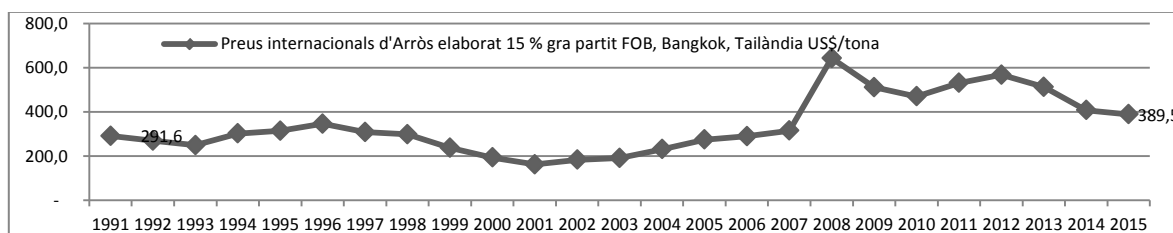
Font: Consell Internacional de Cereals (CIC)

El consum arriba a xifres històriques igualant-se als valors de producció, a causa de l'augment demogràfic mundial i a una major oferta dels consumidors principalment asiàtics. El comerç s'eleva

un 5% tot posicionant-se en 40 milions de t, fortament pressionat per la demanda dels compradors asiàtics. Les existències finals tendrien a descendir lleugerament i fixar-se en 109 milions de t un milió menys que la campanya anterior, per l'augment dels estocs previstos a Tailàndia, Vietnam i Pakistan que compensaria la disminució de les reserves previstes a Índia.

Pel que fa als preus de l'arròs varien constantment al llarg de l'any, ja que depenen de les condicions del mateix sector com: la producció, el consum, el comerç, els estocs, i d'altres factors relacionats amb el mateix: crisi econòmica, preu del petroli, fluctuació de la moneda, nolis i transport, actuació dels inversors financers etc., i també per ser un sector molt protegit està condicionat per les mesures polítiques, principalment als països asiàtics. Una producció reduïda en un país productor amb un consum estable, obliga a les autoritats del país a reduir les seves exportacions i augmentar els estocs, la qual cosa implica una pressió en el preu mundial. Un exemple recent s'ha donat a Tailàndia, després de la finalització del programa estatal i la liberalització posterior de les reserves, s'ha aconseguit augmentar les exportacions i descendir els preus respecte als seus competidors d'Índia i Vietnam. Tal com hem esmentat, el preu a les últimes campanyes sembla tenir una tendència descendent.

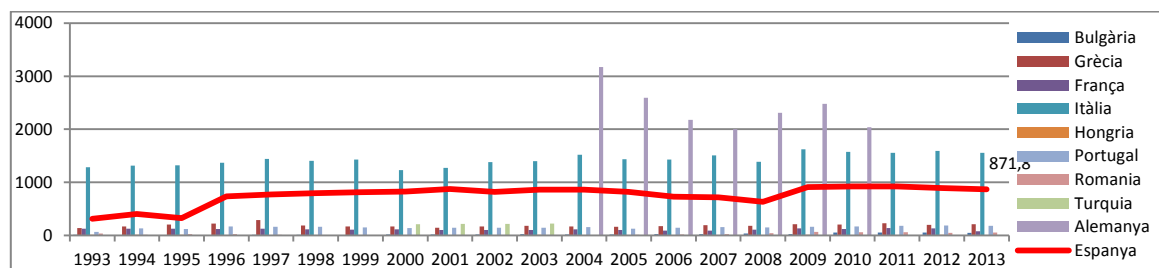
Gràfic 25. Evolució del preu de l'arròs en euros/tona (1991-2015)

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del FOB.

Centrant-nos en La Unió Europea, podem dir que, en el seu conjunt, és deficitària si bé Itàlia i Espanya són excedentàries. Així mateix cal remarcar que, les dades d'Eurostat mostren una quantitat enorme de producció d'arròs a Alemanya entre els anys 2004 a 2010— no podem saber si es tracta d'una errada.

Gràfic 26. Evolució del número de la producció d'arròs per països europeus (en milers de tones) (1993-2013)

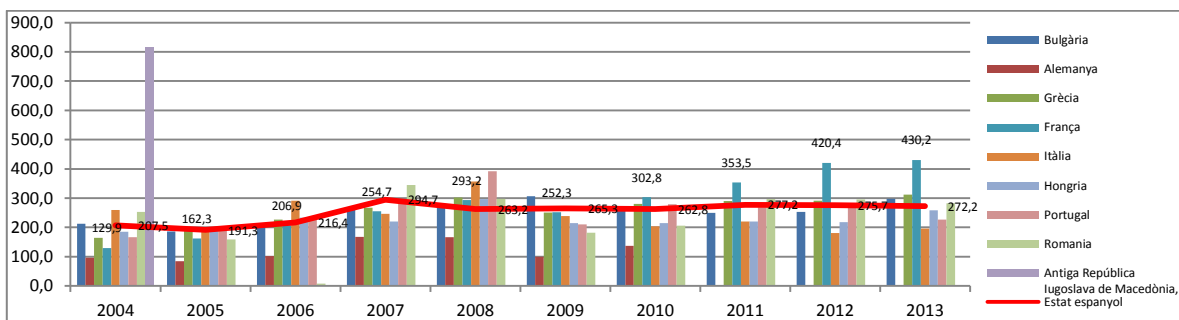

Font: Elaboració pròpia a partir de dades d'Eurostat

Deixant de banda l'alarmant xifra d'Alemanya el gràfic parla de l'elevada producció d'Itàlia i també de l'elevada producció a l'Estat espanyol, que semblen estar molt per sobre de la resta de països. Així mateix, Itàlia produeix quasi el doble de tones que l'Estat espanyol.

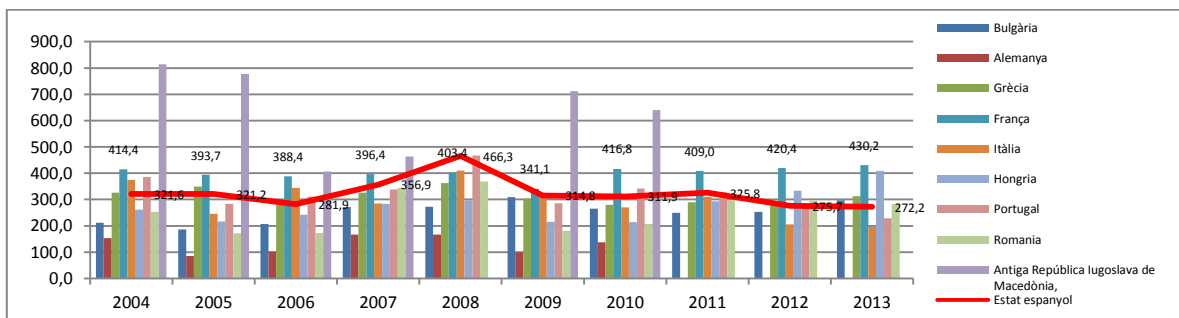
Pel que fa al preu hem de dir que de nou ens trobem les anomalies i convergències entre els preus bàsics i els preus al productor també per a altres països, com ara Itàlia o França. Tot indicant davallades a les subvencions que venen marcades per la Política Agrària Comuna. Als següents gràfics podem observar els elevats preus per tona d'arròs a França i, de manera puntual, a l'antiga República de Iugoslàvia.

Gràfic 27. Evolució del preu al productor per tona d'arròs als països europeus (2004-2013)

Font: Elaboració pròpia a partir de dades d'Eurostat

Gràfic 28. Evolució de preu bàsic per tona d'arròs als països europeus (2004-2013)

Font: Elaboració pròpia a partir de dades d'Eurostat

3.3.3. La (des)regulació del mercat agrari: l'organització comú del mercat, la PAC i les mesures agroambientals

La Política Agrària Comuna (PAC) constitueix el marc de regulació general de l'agricultura europea. Amb gairebé la meitat del pressupost total de la UE, els seus objectius eren inicialment l'autosuficiència del continent i l'augment de la producció. La PAC va convertir a la UE en el segon exportador mundial de productes agroalimentaris tot i que la seva aportació al PIB de la UE-15 no arribava al 2%, representant una mica més del 8% de les exportacions i del 11% de les importacions. Tal com argumenta Soler (2005), l'evolució de la PAC és el resultat de la confluència de pressions internes i externes. Entre els factors interns es destaca: l'aparició de forts excedents i els elevats costos financers de la seva gestió, la crisi de rendibilitat de l'agricultura industrial (exportadora) i la

creixent dependència dels agricultors de les subvencions, els impactes mediambientals i paisatgístics de la industrialització agrària, les creixents disparitats territorials entre els espais rurals i els urbans i les importants crisis de seguretat alimentària.

Amb tot, però, els factors externs també han estat molt importants a l'hora de reorientar la PAC. Aquests factors externs s'han reflectit en les negociacions de liberalització comercial agrària al si de l'Organització Mundial de Comerç (OMC). Així, des de la seva creació el 1994, l'OMC s'ha convertit en un organisme internacional central a la (des) regulació dels mercats agroalimentaris, ja que s'han inclòs plenament els productes agrícoles, com una mercaderia, en les negociacions de liberalització comercial. El resultat va ser un Acord específic en matèria agrària que incloïa l'obligació per als països signants d'imposar importants rebaixes aranzelàries a tota la protecció comercial per a l'agricultura (Soler, 2005). Es va acordar a més una important reducció de les subvencions a les exportacions agràries, freqüentment realitzades pels països centrals i causants de dúmping en els països perifèrics. Un altre aspecte central de l'Acord Agrari va ser la reducció de les ajudes internes a l'agricultura que es van considerar afectaven a la producció agrària i/o els preus, causant sobreproducció i "distorsió" en els mercats.

Es van catalogar les mesures en política agroalimentària en tres tipus o "caixes". Les mesures de la "caixa verda" eren les permeses, per considerar-se que no tenen efectes distorsionadors sobre els preus i els mercats. En aquesta caixa s'inclouïen polítiques que no es traduïen en pagaments als agricultors/es (per exemple: programes de formació, investigació i infraestructures, ajuda alimentària interna), també s'inclouïen els pagaments directes als i les agricultors/es que no estimulessin la producció (com els ocorreguts en cas de desastres naturals, els ajuts a la reestructuració de les explotacions agrícoles o de preservació del medi ambient).

A la "caixa blava" s'inclouïen una sèrie de mesures autoritzades però de forma excepcional. Com els pagaments directes a agricultors/es realitzats en el marc de programes de limitació de la producció (com era el cas dels ajuts de la PAC condicionades a la retirada de terres o reducció del nombre de caps de bestiar). Finalment la resta de les mesures (subvencions a l'exportació, vinculades a la producció, etc.) s'inclouïen en la "caixa ambre", i va quedar clar que havien de ser reduïdes fins a la seva extinció.

Un altre aspecte dels acords en l'OMC era l'Acord sobre Drets de Propietat Intel·lectual i Patents, sobretot en l'aspecte relacionat amb les patents biotecnològiques. L'acord exigeix als països de l'OMC que reconeixin les patents biotecnològiques i que modifiquin els seus sistemes de protecció dels drets de propietat intel·lectual per protegir-les. Aquesta fet, unit als avenços en la tecnologia i la

concentració del sector, s'ha traduït en un fort augment de les patents sobre aliments bàsics i llavors que estan en mans d'un reduït nombre d'empreses.

Les posteriors negociacions en l'OMC en matèria agrària es van iniciar informalment a principis de l'any 2000. L'agricultura s'inclou dins d'un tot únic de negociacions connexes sobre els principals temes. Els objectius dels negociadors occidentals en matèria agrària segueixen sent ampliar l'accés als mercats mitjançant la reducció d'aranzels i altres barreres al comerç per poder conquerir encara més quotes de mercat.

En el procés de negociacions de la Ronda de Doha l'anomenada "caixa ambre" desapareix, ja que les mesures en ella inclosa es consideren il·legals, però, es mantenen les mesures de la "caixa blava". Aquesta caixa inclou els pagaments directes en el marc de programes de limitació de la producció i pagaments directes que no requereixen producció. Amb tot, es mantenen les mesures de la "caixa verda". El manteniment d'aquestes mesures, ha enfortit les retòriques sobre la sostenibilitat agrària en general i en concret de la PAC. Tanmateix, el contingut d'aquest concepte i la seva plasmació en la pràctica agrícola estan lluny de ser precisats (Soler, 2005). Després dels acords de l'OMC a 2004 la UE i els EUA, en traslladar les subvencions suposadament indirectes o deslligades de la producció, fan que sigui una decisió buida de continguts i com a contrapartida reben els seus màxims objectius: la liberalització de serveis i productes industrials.

Com descrivien Alonso, Arribas i Ortí (1991), la necessitat que el camperol ha tingut d'un Estat intervencionista per no ser espanyolat per les estratègies de les multinacionals alimentàries, fa fefaentment fràgil la seva condició actual davant una tendència d'intervenció pública que van en minva i busquen la liberalització dels mercats i la màxima mercantilització en la relacions socials.

Aleshores, aquest context i línies marcades per l'OMC van tenir i tenen un paper important en el context de desenvolupament de la PAC. Per comprendre el seu funcionament i les seves reformes resulta fonamental comprendre el disseny inicial d'aquesta política que respon, també, al context econòmic del moment en què es crea. La PAC es crea amb la gestació de la Comunitat Econòmica Europea (CEE) en 1957. La importància geo-estratègica de l'agricultura es posa de manifest que la PAC és en el moment de constitució de la CEE. Doncs, és l'única política veritablement comuna a tots els països membres.

La industrialització general de l'economia després de la segona Guerra Mundial va impulsar un procés de modernització i transformació de l'agricultura (com veurem al capítol 4) que va ser impulsat i accelerat per unes polítiques agroalimentàries nacionals molt actives. Els principis bàsics que van guiar la PAC en els seus començaments van ser: a) unicitat del mercat, b) preferència comunitària i c) solidaritat financera comuna. El principi d'unicitat del mercat es basa en la lliure

circulació de productes agraris, l'harmonització d'altres polítiques relacionades (com la sanitària) i uns preus uniformes. El principi de preferència comunitària implicava la protecció del mercat europeu enfront d'importacions d'altres països garantint, mitjançant aranzels i altres barreres comercials, que els productes agraris europeus resultessin més barats. El principi de solidaritat financera es traduïa en què les despeses de la PAC es pagarien amb càrrec al pressupost comunitari. El funcionament intern de la PAC es va centrar essencialment en una intervenció de preus mínims per mitjà de preus de compra garantits per part de l'Estat, en el cas que els preus de mercat fossin massa baixos. Aquesta política de preus mínims requeria una forta protecció exterior del mercat agrari per evitar la caiguda excessiva dels preus. Per tant, les polítiques agrícoles com la PAC no només van ser dissenyades com polítiques d'aliments barats, sinó que van ser polítiques de suport decidit al procés d'industrialització agroalimentari en el seu conjunt i d'urbanització; amb el seu consegüent èxode rural. A la política de preus garantits, que estimulava la producció i l'abaratiment de la producció agrària, s'unia una política de suport financer i difusió tècnica, orientada a afavorir el canvi tècnic en el camp, que s'especialitza creixentment en produccions agràries orientades a la exportació (Soler, 2005).

La "reforma" de la PAC de 1992, la primera en profunditat, es va gestar en la dècada de 1980 i va ser resultat de pressions internes i externes. Les internes es van centrar en l'elevat cost financer vinculat als creixents problemes de gestionar els forts excedents. Encara que en el debat públic també va tenir rellevància les intervencions referents als impactes mediambientals derivats del model estimulat per la PAC. No obstant això, no es pot comprendre l'inici d'aquestes reformes sense tenir en consideració les pressions externes provinents de les negociacions de la Ronda Uruguai del GATT iniciada el 1986. EUA (recolzat per altres països amb especialització agrària) exercia una forta pressió perquè la UE desmantellés la protecció dels mercats. D'altra banda, les negociacions estaven subjectes al "principi de globalitat", pel qual no es conclourien sense arribar a un acord en tots els aspectes proposats en l'agenda inicial. Per tant, l'acord agrari vinculava altres acords en què la UE estava especialment interessada.

Aquestes pressions internes i externes s'han mantingut fins a l'actualitat i expliquen l'altra gran "reforma" de la PAC aprovada en el Consell de Berlín de 1999 i la posterior de l'estiu de 2003. El debat sobre la reducció de la despesa agrària es manté dins de la UE. A això s'uneix l'actual ronda de negociacions en el si de l'OMC, la Ronda Doha, i l'ampliació de la UE a l'Est (que genera unes despeses addicionals que els països rics de la UE no estan disposats a suportar de la mateixa manera com en els 80 i 90).

En aquest context, els objectius formals de la PAC resultant de les reformes de 1992 i 1999 es van centrar en la reducció de la producció, els excedents i la despesa pressupostària, garantir la

"seguretat i qualitat dels aliments" als i les consumidors / es , la "defensa del medi ambient", el manteniment de les rendes als i agricultors / es, així com la competitivitat internacional i l'eficiència productiva (Soler, 2005). Nogensmenys, en la pràctica no tots aquests objectius tenen el mateix pes en la PAC.

La conseqüència més important de les reformes de la PAC ha estat la reducció dels preus garantits als i les agricultors/es, ja que aquests s'inclouen en l'anomenada "caixa ambre"(a dia d'avui, pel que ens ateny el preu mínim garantit de l'arròs són 150 euros per tona i en 1997/1998 era de 333,45 euros tona). No obstant això, la UE no estava en 1992, ni està en l'actualitat, disposada a desmantellar la seva política de suport a l'agricultura, i pretén continuar sent la segona potència agroalimentària del món destinant recursos per garantir aquesta posició, que li atorga a més un important control sobre els sistemes agroalimentaris mundial (Soler, 2005). Això es posa de manifest en les successives reformes de la PAC. Així, la reforma de 2003 tractava de compensar les reduccions en renda dels agricultors per la caiguda dels preus d'intervenció mitjançant ajudes directes, els anomenats "pagaments compensatoris" en el cas dels cultius herbacis , desvinculats de la producció (mesura inclosa en la "caixa blava"). I mitjançant mesures estructurals, les anomenades "mesures d'acompanyament", entre les que s'inclouen les mesures mediambientals i estructurals (incloses a la "caixa verda"). La PAC també implicava l'ampliació de la política de desenvolupament rural, emmarcada dins de la política de desenvolupament regional de la UE i, per tant, també permesa per l'OMC. Aquesta ampliació de la política de desenvolupament rural respon més a un intent d'atendre objectius interns d'equilibri territorial i social. S'ha de dir que, actualment, més del 77 % del territori de la UE es considera zona rural: un 47 % de terres agrícoles i un 30% de terres forestals. En elles resideix aproximadament la meitat de la població, que es dedica a l'agricultura i altres activitats. Aquesta reforma intentava fer conviure una agricultura competitiva, orientada als mercats exteriors, amb una agricultura extensiva, respectuosa amb el medi ambient i sustentada en les explotacions familiars, que contribueixi a l'articulació territorial. Però com explica Soler (2005) aquesta dualitat productiva implica una contradicció interna insalvable que juga clarament a favor de la primera. D'una banda, com assenyala l'autora, les ajudes directes i mediambientals són clarament inferiors als ajuts productius, de manera que la PAC no trenca el seu caràcter productivista. D'altra banda, el suport de la UE a l'agricultura sostenible, la defensa del paisatge i la biodiversitat, i la defensa de les funcions socials no productives de l'agricultura sembla fins a la data més formal que real.

Mentrestant, com argumenten Atance i Tió (2000) la Comissió Europea no ha avançat en una definició precisa ni dels objectius concrets que implica la multifuncionalitat (concepte que inclouria entre aquestes altres les funcions socials i mediambientals del medi rural), ni de les mesures de política econòmica que permetrien avançar cap a ella.

Aquesta paradoxa només és aparent si assumim que l'argument de la multifuncionalitat va néixer essencialment per raons externes i, en definitiva, com una simple coartada ideològica que oposar als nostres principals rivals comercials (...). En altres termes, la UE amb el seu joc pretenia descol·locar als seus principals contrincants comercials dins de l'OMC canviant-los el marc de referència, en la mesura que les seves estratègies es basaven (i es basen) primordialment en arguments productivistes, i, en suma, en els eventuais avantatges que comporta la liberalització completa dels mercats agraris amb la paral·lela eliminació de tot tipus de proteccionisme (Massot, 2000: 10)

Per tant, la PAC configurava una política agrària que continua sent fortament productivista i creixentment orientada als mercats globals, a més de mantenir un elevat grau de proteccionisme, ara sota la nova retòrica de la sostenibilitat i la multifuncionalitat agrària. El resultat és una creixent polarització productiva i territorial, que implica la marginació d'una part creixent del medi rural com a resultat de la creixent pressió competitiva.

A 2002, el comissari europeu d'Agricultura Franz Fischler va proposar una reforma de la PAC. Igual que en 1992, aquesta "reforma" es produïa al final d'una ronda de negociacions de l'OMC. Aquesta coincidència es deixava també entreveure en les mesures concretes proposades i, sobretot, en les aprovades al juliol de 2003. A aquesta forta pressió a l'OMC s'unia la situació interna marcada per l'ampliació de la UE. De cara a la PAC la decisió del Consell implicava la congelació del pressupost agrari al nivell de 2006 per al període 2007-2013, que a més hauria de repartir-se entre 25 països i no 15 com fins llavors. Aquesta PAC va ser aprovada a 2003, Soler (2005) explica com s'articulava a través de tres instruments (el desacoblament o dissociació de les ajudes, la condicionalitat, i la modulació de les ajudes), als quals s'uneixen nous principis de funcionament (la flexibilitat, i la disciplina pressupostària).

Pel que fa al desacoblament de les ajudes agràries, el model de suport als mercats agraris europeus es basava en les "ajudes dissociades de la producció", de manera que les explotacions agràries rebien ajudes en forma d'un "pagament únic per explotació o hectàrea". Es tracta doncs d'una redefinició de les ajudes agràries adaptada a les mesures autoritzades per l'OMC incloses en la "caixa blava" i en la "caixa verda". Tanmateix, existeixen algunes contradiccions importants en les ajudes dissociades pel que fa als pretesos objectius de ruptura amb el productivisme i respecte al medi ambient. Una qüestió fonamental és que el càlcul de pagament únic es fa a partir de les muntants d'ajudes rebudes en un període de referència, per la qual cosa es consolida el productivisme històric premiant les explotacions de majors dimensions. Per tant, aquest sistema d'assignació de les ajudes manté la històrica font de desigualtat en la distribució de les ajudes a favor de les explotacions de majors dimensions, realitzant-se una forta pressió competitiva sobre les petites explotacions que, amb menor suport públic, seguiran buscant per la via del productivisme la seva subsistència (fet que marcarà el nostre objecte d'estudi).

Com planteja Massot (2000), a aquestes qüestions cal afegir que la dissociació proposada per la PAC no és completa en tres sentits. D'una banda s'ha legislat una certa "dissociació a la carta" que deixa als Estats l'opció d'aplicar una dissociació parcial mitjançant diferents percentatges per a determinats productes. Una segona excepció es posa de manifest en el "manteniment d'elements sectorials" en determinats productes com arròs, blat dur, els cultius energètics, la fruita seca, les lleguminoses de consum humà, entre d'altres. Una tercera excepció la constitueix la "regionalització amb dissociació asimètrica", que permet una revisió dels imports dissociats dels ajuts a nivell regional, el que obre la porta a una major diferenciació territorialitzada del suport agrari.

Al marge que la dissociació de la producció no sigui completa, aquests ajuts han contribuït a mantenir la producció agrària i ramadera a la UE i s'ha seguit encaminant tant als mercats nacionals com internacionals. No obstant això, els països empobrits amb elevats deutes externes i limitats pressupostos nacionals troben fortament limitades les seves possibilitats de desenvolupar aquest tipus de polítiques en igualtat de condicions. Aquesta desigualtat en els nivells de suport i protecció al sector agrari ha jugat a favor de la UE, enfortint el seu paper dominant en els mercats internacionals alimentaris.

La (eco) condicionalitat agrària surt arran de la profunda crisi de legitimitat interna de l'agricultura industrial després de repetits casos d'inseguretat alimentària que s'han traduït en la inclusió d'aquest instrument a la PAC. Els ajuts estan ara condicionats al "compliment de certs criteris no productius" que tracten de respondre a demandes ciutadanes sobre la "qualitat dels aliments" i "respecte pel medi ambient". L'incompliment d'aquestes normes donà lloc a sancions i la possible retirada de les ajudes. D'acord amb Soler (2005) podem afirmar que l'econdicionalitat és un instrument que s'adequa perfectament a les mesures acceptades per l'OMC dins de la "caixa verda", alhora que s'insereix dins el concepte de multifuncionalitat de l'agricultura en què les ajudes estarien vinculades en principi a qüestions de qualitat mediambiental i no a qüestions productives. Això apunta que es tracta essencialment d'una coartada per seguir subvencionant l'agricultura sense un compromís ferm amb la sostenibilitat ni amb l'equitat social (Soler, 2005) i per altra banda seguir amb la (des)regulació dels mercats

Per últim, la modulació obligatòria de les ajudes s'introdueix en el context que aquesta "reforma" va estar precedida per un debat sobre el repartiment de les ajudes. Les organitzacions sindicals de petits i mitjans agricultors reclamaven una modulació social de les ajudes a favor de les petites explotacions familiars. Malgrat això, aquesta concepció de la modulació social no és la que ha estat recollida a les reformes de 2003, 2009 i 2013. En aquest sentit, com relata l'organització Veterinaris sense Fronteres en un informe publicat a 2012 el 16% dels beneficiaris de la PAC es queden amb el 75% de tots els ajuts; és a dir, que la immensa majoria (el 84%) es reparteix tan sols el 25% dels

diners. Existeix per tant una petita oligarquia fortament subvencionada davant d'una gran massa d'agricultors i agricultores que no rep gairebé res. El pagament mitjà per beneficiari és de 3.000 €, en concret la meitat del total de persones que han rebut ajudes ha rebut quantitats per sota dels 1.250 €. Una petita explotació familiar pot rebre de mitjana una quantitat pròxima als 500 € anuals. Per contra el que reben grans empreses de la indústria alimentària és desorbitant. Per exemple, Nestlé (2,7 milions), Campofrío (2,5), Ebro Foods (3,2 milions) (la multinacional més gran d'arròs a nivell internacional) ... també Supermercats com Mercadona (2,6 milions), Lidl (700.000 euros), o Carrefour... i per suposat grans terratinents i famílies de l'aristocràcia com la famosa casa d'Alba (2 milions) entre d'altres, se'n porten tots els anys quantitats milionàries de diners públics sense que cap dels beneficiaris siguin agricultors ni ramaders, tot i que aquestes empreses i famílies presenten beneficis i patrimonis milionaris cada any. Alhora que succeeix tot això, l'agricultura familiar pateix una crisi de preus sense precedents, a la mercè dels mercats, fins i tot els especulatiu, és copejada per una agroindústria cada vegada més poderosa i uns supermercats més agressius

Per últim, la reforma de 2013 va suposar l'última fase d'aquest procés d'adaptació de la PAC obert i inconclús. Les línies generals de la PAC per al període 2014-2020 persegueixen:

-la conversió dels ajuts dissociades en un sistema d'ajuda multifuncional. La fase de dissociació de la producció respecte de les ajudes agrícoles en benefici d'una ajuda genèrica a les rendes, iniciada el 2003, cedeix el testimoni a una fase de revinculació dels instruments respecte a objectius específics. Els pagaments únics a les explotacions se substitueixen per un sistema de pagaments, per nivells o estrats, amb set components: 1) un "pagament bàsic" per hectàrea; 2) un ajut complementari per compensar els costos associats al subministrament de béns públics mediambientals no remunerats pel mercat (component ecològic o "verda"); 3) un pagament complementari als agricultors joves; 4) un pagament redistributiu per reforçar l'ajuda a les 30 primeres hectàrees d'una explotació; 5) un ajut addicional a les rendes a les zones condicionades per limitacions naturals; 6) ajuts vinculats a la producció per motius econòmics o socials; 7) finalment, es pot establir un règim simplificat en favor dels petits agricultors beneficiaris de menys de 1 250 euros. Els nous ajuts per hectàrea es destinen únicament als agricultors actius (la qual cosa acabarà amb la dedicació a la terra de la gent jubilada tan característica a les zones d'estudi). A més, afirmen que, les dotacions de pagaments directes disponibles per a cada Estat membre s'ajustaran progressivament de manera que tothom pugui accedir a un pagament mínim en euros per hectàrea d'aquí a 2019;

-la consolidació dels dos pilars de la PAC: el primer pilar, que finança les ajudes directes i les mesures de mercat, íntegrament a càrrec del FEAGA; el segon pilar en favor del desenvolupament rural, en règim de cofinançament. La modulació dels ajuts directes en favor del segon pilar s'elimina i se substitueix per una reducció obligatòria dels pagaments bàsics a partir de 150 000 euros. D'altra

banda, diuen que es reforçarà el potencial de redistribució del nou sistema de pagaments directes als agricultors actius (però tornen a fer èmfasi per una banda al concepte d'actius i per altra al concepte abans esmentat: orientació multifuncional).

-la consolidació de les eines de l'OCM única com "xarxes de seguretat", que només s'apliquen en cas de crisi dels preus i pertorbacions dels mercats. D'altra banda, es confirma la supressió de totes les mesures de control de l'oferta. A més, la nova OCM única crea una altra reserva de crisi per respondre a possibles pertorbacions dels mercats.

-Així mateix, està prevista una millor coordinació de les mesures rurals amb la resta dels Fons Estructurals. Se simplifica la gamma d'eines existents dins del segon pilar de la PAC per concentrar-se en l'ajuda a "la competitivitat, la innovació, l'agricultura basada en el "coneixement", l'establiment de joves agricultors, la gestió sostenible dels recursos naturals i el desenvolupament territorial equilibrat". Tornen a remarcar la competitivitat i la gestió sostenible, binomi que ens porta a pensar amb la figura literària d'Oxímoron. Tampoc s'aclareix massa què es vol dir amb això de 'agricultura basada amb el coneixement'.

La PAC i l'arròs a l'Estat Espanyol i les mesures agroambientals a les zones d'estudi.

Com a suport directe de la Política Agrària Comuna, i fins a l'any 2012, el sector agrari a l'Estat espanyol rep 49,993 M€, corresponents a l'ajuda específica al cultiu de l'arròs, que ascendeix a 476,26 €/ha. L'any 2012, es va desacoblar aquesta ajuda, integrant-se en el règim de pagament únic, igual que va ocórrer en 2006, quan es va integrar part de l'ajuda acoblada que rebia el sector.

Després del desacoblament total de les ajudes del primer pilar, en 2012, el sector solament rep un suport directe, a través de les mesures del segon pilar incloses en els Programes de Desenvolupament Rural (PDR's) de les Comunitats autònomes, que són cofinançades per la UE, el Ministeri i les pròpies Comunitats Autònomes. Dins d'aquestes mesures, cal destacar, les mesures agroambientals per a la producció integrada d'arròs implantades en Comunitats autònomes com Andalusia (4,96 M€), Aragó (1,7 M€) o Extremadura (17,7 M€). A més Andalusia (24.000 €) i Aragó (143.850 €) destinen fons, dins dels seus respectius PDR's, per a la producció ecològica d'arròs en el marc de les ajudes agroambientals.

Igualment, aquests ajust agroambientals contempen a la producció d'arròs a zones humides incloses al conveni Ramsar. Per al cas de les zones d'aiguamolls estudiades— l'Albufera i el Delta,— les ajudes agromambientals estan sotmeses a unes condicions que si bé les marquen els PDR de les comunitats autònomes on estan inserits els aiguamolls tenen algunes característiques comunes.

Taula 9. Condicions de les ajudes agromambientals al cultiu de l'arròs en zones humides al País Valencià i Catalunya (2014-2020)

País Valencià	Catalunya
– La superfície serà com a mínim de 0,3 hectàrees.	–La superfície mínima d'arròs serà de 0,5 ha
– Realitzar el cultiu de l'arròs exclusivament, sense practicar un cultiu secundari.	–Realitzar els tractaments contra el Chilo suppressalis mitjançant tractaments obligatoris de captura massiva o confusió sexual. Aquests tractaments podran ser complementats amb tractaments insecticides, només per a zones que superin els límits de tolerància establerts i consensuats entre les ADV i el Servei de Sanitat Vegetal del DAAM, i amb productes fitosanitaris que no continguin al seu full oficial de registre les frases de risc R50 (molt tòxic per als organismes aquàtics), R51 (tòxic per als organismes aquàtics) i R55 (tòxic per a la fauna).
– Utilització de llavor certificada (dosi mínima de 100 kg/ha).	– En l'aplicació d'herbicides en un camp d'arròs, no es podrà abocar als canals de desguàs aigua procedent de la parcel·la tractada durant els 4 dies següents al de l'aplicació del producte, mantenint en el camp 4 dies el nivell d'aigua necessari perquè el cultiu es desenvolupi en les millors condicions possibles.
– Mantindre els límits de les parcel·les lliures d'invasió de males herbes a través d'escardada manual o mecànica, sense l'ús d'herbicides durant l'època de no cultiu.	– Mantenir i conservar els elements de retenció d'aigua com a petits discs i comportes.
– Mantindre els elements de conducció d'aigua, en bones condicions i lliures de males herbes.	–Realitzar el control de brosses i males herbes, els canals i desguassos de la superfície acollida de manera mecànica i / o manual. De primer d'octubre a últim de març el control de les males herbes es farà de manera mecànica
–En la zona baixa es mantindran la superfícies inundades després de la collita, fins al 15 de gener de l'any següent. Per a evitar l'aparició d'aigües anòxiques durant la inundació els agricultors hauran de realitzar alguna de les pràctiques següents:	Compromisos secundaris:
–Retirada de la palla de l'arròs abans de la inundació postcollita.	–Realitzar el control de brosses i males herbes, els canals i desguassos de la superfície acollida de manera mecànica i / o manual. Realitzar el control de brosses i males herbes, els canals i desguassos de la superfície acollida de manera mecànica i / o manual.
– En la zona alta s'optarà per realitzar la inundació després de la collita, en les mateixes condicions que en la zona baixa o per mantindre el restoll fins al 15 de desembre de l'any de la recol·lecció. No obstant això, una vegada iniciada la pràctica del manteniment del restoll, si la climatologia ho permet, al registrar-se pluges tardorenques (mesos novembre-desembre) per damunt de 30 mm/setmana, es permetrà el soterrat d'este mantenint la inundació natural del sòl.	Compromisos excoents
– Assecat de la palla de l'arròs durant quinze dies immediatament després de la collita i abans de la inundació postcollita	–Fer la sembra de l'arròs amb llavor certificada, en com a mínim un 50% de l'explotació, d'acord amb les dosis recomanades pel distribuïdor. Realitzant la justificació mitjançant la factura de compra, abans del 15 de setembre
– Soterrat de la palla de l'arròs immediatament després de la collita i abans de la inundació postcollita.	Ajuda
– Recirculació de l'aigua de la inundació postcollita, fins al 15 de novembre.	Millora de la qualitat mediambiental de les aigües i les terres dedicades al cultiu de l'arròs: 377 €/ha.
– Mesures excepcionals d'eliminació de la palla de l'arròs després de l'autorització prèvia mediambiental.	Utilització llavor certificada: 66 €/ha.
– En la zona alta s'optarà per realitzar la inundació després de la collita, en les mateixes condicions que en la zona baixa o per mantindre el restoll fins al 15 de desembre de l'any de la recol·lecció. No obstant això, una vegada iniciada la pràctica del manteniment del restoll, si la climatologia ho permet, al registrar-se pluges tardorenques (mesos novembre-desembre) per damunt de 30 mm/setmana, es permetrà el soterrat d'este mantenint la inundació natural del sòl.	
Compromisos secundaris:	
– En absència del cultiu, el control de les males herbes es realitzarà mecànicament per mitjà d'enfangada o per mitjà de fresadora.	
Ajuda	
L'import d'ajuda serà de 440,08 €/ha	

Font: Elaboració pròpia a partir dels Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya i Diari Oficial de la Generalitat Valenciana.

4. La sociologia crítica agrària. L'auradors: de propietaris molt pobres a agricultors empresaris

Com ja hem esmentat, les àrees d'estudi proposades tenen una característica comuna molt rellevant i que afecta a la conservació de les mateixes, a saber: el cultiu d'arròs. Aquest cultiu en aquests aiguamolls és crucial ja que es tracta de l'única opció agrícola compatible amb la conservació – qualsevol altre cultiu implicaria majors problemes de dessecació, salinització i contaminació. Alhora, l'arrossar, en romandre inundat gran part de l'any, afavoreix la biodiversitat, a més d'actuar com a filtre biològic. Tanmateix aquest cultiu suposa una marcada alteració de les condicions naturals originals així com, més recentment, també, una font de pol·lució. A partir dels anys 60 els arrossers es van veure obligats a canviar les maneres de producció, passant d'una producció tradicional a una altra química i mecanitzada, amb el consegüent ús d'insums força contaminants.

El discurs mediambiental emanat pel sector tradicional, però, sols pot entendre's des de les seues raons i lògiques pràctiques— enteses aquestes en els termes en què les va ressenyar Bourdieu (1997). En aquest capítol, per tant, intentem esbossar un paradigma teòric, basat en la sociologia agrària, que ens ajudarà a interpretar aquests discursos i les lògiques pràctiques que el sustenten; explicarem l'evolució i perspectives de l'agricultura familiar.

En un primer apartat ens centrem en resumir els aspectes bàsics del pensament clàssic respecte a l'agricultura. Tractem de veure com tant les aproximacions fisiòcrates i liberals així com les marxistes interpretaven que l'agricultura havia de ser subsumida pel capital. Acabem l'apartat amb les aportacions de Chayanov qui va donar una visió completament diferent i va defensar el manteniment de l'economia pagesa i la xicoteta propietat.

En el segon apartat, tractem de sintetitzar la qüestió agrària a l'Estat espanyol. Amb aquest propòsit, seguint a Ortí (1992 i 1997) fem una anàlisi que pretén situar, el desplegament dialèctic de la Sociologia Agrària al marc històric-estructural del desenvolupament del capitalisme a l'agricultura estatal, quan procés totalitzador, a la vegada estructurat en tres fases històriques i tres debats ideològics fonamentals.

El tercer i últim apartat d'aquest capítol el destinem a sintetitzar els canvis essencials esdevinguts en la pagesia i que, malgrat tot pronòstic teòric, l'han fet sobreviure. Abans d'intentar reduir l'heterogeneïtat de la condició de pagesia a la lògica pura del desenvolupament econòmic, l'única

forma de donar compte de la pervivència de la pagesia considerada com a tradicional era la de percebre la seva funcionalitat en les xarxes mercantils més modernes i desenvolupades (Alonso, Arribas, Ortí, 1991), així com la seva integració al mode de producció capitalista (Servolin, 1977). La pagesia, doncs, sembla ocupar un lloc intern dintre del procés de producció de mercaderies agràries i l'economia de la xicoteta explotació, com afirmen Vaello (1977) i Servolin (1977), lluny de dissoldre's, tendia a reproduir-se tot adaptant els seu funcionament a les característiques de la dominació de les empreses capitalistes. D'aquesta manera, d'acord amb Castillo (1979), l'autoexplotació del xicotet camperol va passar a convertir-se en sobrebenefici de les empreses que controlen els canals de comercialització.

4.1. El pensament clàssic i la qüestió agrària

Quasi des del principi, gran part del pensament social, econòmic i polític, no va tenir dubtes que la xicoteta explotació individual, nascuda de la dissolució del mode de producció feudal, seria progressivament víctima de la concertació capitalista (Servolin, 1979). Així, durant els segles XVII i XIX el debat entre la xicoteta i gran explotació va tenir com a eix central la qüestió dels avantatges econòmics comparatius de la gran explotació (Calva, 1988).

En aquest apartat repassem el pensament clàssic i les visions que aquest deixa per a entendre la qüestió agrària. Aquesta gènesi serà important per tal d'entendre el procés i evolució del pensament agrari que intentarem explicar als subapartats següents.

4.1.1. Fisiòcrates i Liberals: la racionalització econòmica a l'agricultura

Des del segle XVIII hi va haver un interessant debat sobre quines eren les institucions més aptes per aconseguir una explotació de la propietat territorial més eficient. Els fisiòcrates, primer i A. Smith, després, debateren àmpliament sobre els factors que havien intervingut en el creixement agrari d'algunes àrees europees, en particular Anglaterra i la França del Nord, i van posar èmfasi en els factors institucionals que havien possibilitat la implantació d'una nova agricultura (Garrabou i Sagner, 2006). El règim de tinença fou un element clau en els seus models interpretatius. Per a aquests autors, l'èxit de la nova agricultura es devia en bona mesura a la introducció de formes de tinença més eficients —i capaces de crear poderosos estímuls per a la inversió i la introducció d'innovacions tècniques. En altres formes de tinença, com ara la parceria, se suposava que els estímuls eren menors perquè el parcer havia de compartir amb el propietari qualsevol increment del producte final. A més, les explotacions portades a parceria —com les petites propietats pageses— obtenien uns resultat pitjor a causa de la insuficiència de recursos, les dificultats per accedir al crèdit i la manca de coneixements científic-agronòmics (Garrabou i Sagner, 2006).

Prova d'això és l'opinió d'un dels reconeguts fundadors de la fisiocràcia, François Quesnay, en afirmar que "el ric colon que treballa a gran escala crea el bé general; són les seves riqueses les que fertilitzen la terra, multipliquen la ramaderia...i creen la força i la prosperitat de la nació". Per contra, continua argumentant Quesnay, "el mal cultiu exigeix molt de treball, però com que l'agricultor no pot realitzar les despeses necessàries, els seus treballs són infructuosos i sucumbeix" (Quesnay, 1974: 108 i 187). Per tant, Quesnay conclou que "les terres per a cereals devien estar reunides en la mesura del possible en grans finques rústiques explotades per llauradors rics, doncs a les grans explotacions les despeses d'edificis, i proporcionalment els costos de producció, són molt menors i el producte net molt major que en les xicotetes" (Quesnay citat a Kautsky, 1974).

Els fisiòcrates van formar un grup compacte entorn de la defensa d'una idea central: la transformació de l'economia francesa concedint primacia a l'explotació agrícola en règim de llibertat. Els *économistes* de la fisiocràcia van comprendre que mitjançant la racionalització de les tècniques agrícoles es podia aconseguir una agricultura moderna i eficaç, amb una abundant producció, en la qual se sustentaria tot el sistema econòmic. Quesnay, en la cerca de les activitats productives que foren capaces de proporcionar perpètuament béns consumibles, sense menyscar de la font de la seva producció, només va trobar una branca de la producció que subministrà un producte net, és a dir, una quantitat de béns superior als utilitzats com a matèria primera, com a reposició del capital productiu i com a pagament dels assalariats (en general com a costos de la producció): l'agricultura. Totes les altres branques de la producció eren, sota els seus parer, "estèrils", ja que no gaudeixen de cap de les característiques de l'agricultura: no creen físicament béns excedents, ni la seva productivitat és un do gratuït (sense vinculació a un cost) ni sustenten tota l'activitat econòmica de la societat. Aquestes restants activitats econòmiques l'única cosa que fan és traslladar de lloc, combinar o transformar alguna cosa ja existent amb anterioritat.

Malgrat ser els primers en utilitzar la frase *laissez faire, laissez passer*, s'ha de dir, però, que el *laissez faire* fisiòcrata era molt relatiu; per posar en pràctica el seu liberalisme es necessitava una activa intervenció governamental (Schumpeter, 1954: 274) que remoguéssin tots els obstacles que dificultessin la consecució dels alts preus agrícoles i per promoure les condicions adequades que els possibilitessin. Entre altres mesures van proposar un màxim legal dels tipus d'interès i restringir l'exportació de manufactures per evitar d'aquesta manera entrar en la competitivitat internacional, que conduiria als baixos costos salarials, i a la reducció del cost de la vida (o sigui, del preu de les subsistències provinents de la producció agrària). Tot això implicava profundes reformes administratives i institucionals. Per això van propugnar el despotisme il·lustrat com a forma de govern per dur a terme, des de dalt, la modernització i racionalització de l'economia, i com a forma

social per mantenir a l'aristocràcia en la seva posició de classe elitista (a la qual en la seva teoria havien elevat a motor del procés econòmic).

Els fisiòcrates van tenir una important influència durant la dècada de 1760; les seves idees sobre l'economia de mercat van influir en Adam Smith. No obstant això, aquest i el seu deixeble David Ricardo estaven en contra dels seus postulats sobre l'agricultura, per la qual cosa van definir la teoria del valor del treball. També creien que existia un preu natural just, que seria el que establiria el mercat, i que els terratinents, i no els agricultors, eren els que havien de rebre els beneficis de l'explotació de la terra. I a més, Smith no estava d'acord en què la classe camperola era la principal productora de riquesa autèntica ni que les classes manufactureres i mercantils eren estèrils (més no inútils). Així mateix, el *laissez faire* en aquests autors pren una forta determinació i no és tan relatiu com al pensament fisiòcrata. Sota les seues premisses, l'economia de mercat constitueix la millor manera de garantir el creixement econòmic i de millorar el nivell de vida de la població d'una societat donada. Es tracta d'un sistema basat en la propietat privada i en el qual les decisions de producció es fan per la iniciativa descentralitzada dels agents econòmics, principalment per les empreses, amb l'objectiu d'obtenir beneficis, sota el senyal del sistema de preus i en un context de competència. L'obtenció del benefici recompensa el fet que la iniciativa privada va anticipar correctament les necessitats socials, tal com es manifesten en una demanda als mercats. La falta d'obtenció dels beneficis sanciona la situació oposada, és a dir, un error quant a l'anticipació de la demanda social. Tant les pèrdues com els beneficis s'assumeixen privadament (teòricament), els fracassos acumulats comporten, a través d'un procés darwinià, a la desaparició de les empreses. Per funcionar, aquest sistema es basa en una palanca de comportament molt potent: la cerca de l'interès personal. S'afirma que aquesta palanca implica un mecanisme autoregulator anomenat la "mà invisible del mercat", una metàfora proposada per Adam Smith per designar la competència econòmica, declarada com el motor del desenvolupament.

Respecte a l'agricultura, Adam Smith, observa que aquesta branca econòmica té especificitats respecte a la indústria i va sostenir que: "En l'agricultura el treball del país ric no sempre és més productiu que el del país pobre: o almenys mai excedeix tant en allò fecund com el treball en les (empreses) manufactureres" (Smith, 1794: 11). Tanmateix, però, per al debat que aquí ens ocupa, afirmarà el següent: "en tots els països, els que fan més millores en les terres són els colons rics i acabats" (Smith, 1958: 9 citat a Calva, 1988).

Tanmateix, podem esmentar que amb John Stuart Mill trobem la posició que més defensa la xicoteta propietat. D'acord amb Calva (1988) podem afirmar que Mill admet la llei de l'eliminació i absorció de la xicoteta producció per la gran en la indústria, però la nega a l'agricultura; analitza detalladament els avantatges tècnics i comercials comparatius entre la xicoteta i la gran explotació i

conclou que no és cert que existisca la suposada inferioritat del cultiu camperol familiar i el desplaçament d'aquest per l'agricultura capitalista no deriva, per tant, en una llei econòmica: pel contrari, sota les premisses d'aquest autor, és factible la prosperitat i estabilitat de l'agricultura pagesa en la societat capitalista.

La base dels plantejaments liberals, i la concepció sociològica de la modernització com a procés racionalitzador tindrà un ressorgiment a la sociologia funcionalista nord-americana que Ortí situa al debat de la Segona Modernització Agrària. Aquest ressorgiment va ser degut, entre altres fets, a l'efecte combinat de l'anomenada crisi energètica dels anys 1970, com a determinant de la crisi de l'agricultura moderna, associat a la crisi global del propi model industrial (fordista/keynesià) dels anys 1960-70.

4.1.2. Kautsky i Lenin: l'esvaïment de la xicoteta explotació

...la propietat parcel·lària (...) serà incapaç de fer front a la competència de l'agricultura capitalista, ja que exclou per la seva pròpia naturalesa el desenvolupament de les forces socials productives del treball, les formes socials del treball, la concentració social dels capitals, la ramaderia a gran escala i l'aplicació progressiva de la ciència (Marx, 1973: 747)

Des de mitjan segle XIX, els teòrics socialistes van introduir el debat sobre l'anomenada qüestió agrària, centrada en el dilema de com resoldre l'explotació capitalista en el camp. Sevilla Guzmán i González de Molina van sintetitzar aquell "marxisme agrari" com:

"L'esquema teòric que interpreta l'evolució de les estructures agràries en el procés històric a través de les següents característiques: 1) una evolució unilineal de l'agricultura determinada pel creixement de les "forces productives" i la configuració del progrés com a resultat²⁶; 2) una seqüència històrica de fases o maneres de producció irreconciliables entre si i que disciplinen els canvis en l'agricultura; 3) la centralització i concentració com a processos necessaris al capitalisme industrial eliminen a la pagesia de l'agricultura en ser aquesta incapaç d'incorporar-se al progrés tècnic; 4) la gran explotació agrària posseeix una potencial superioritat tècnica que, a través dels avantatges de les "economies d'escala", permeten el creixement de la seua composició orgànica del capital, avançant així cap a la socialització de la producció agrària, i 5) l'existència d'una contraposició bàsica entre la gran i la petita explotació, el desenllaç de la qual és la proletarització de la pagesia i la polarització social en el camp" (Sevilla-Guzmán i González de Molina, 1990: 14).

Les recerques que tracten d'englobar el conjunt de posicions que, malgrat les seves diferències, caracteritzen plantejaments dominants situen com a referents clàssics del Marxisme agrari les aportacions de K.Kautsky i V.I.Lenin— amb les obres 'La qüestió agrària' i el 'Desenvolupament del capitalisme en Rússia', respectivament— això tant per la seva elaboració teòrica —a partir d'un

²⁶ Sevilla-Guzmán (1997) afegeix que aquest augment de les forces productives genera formes de polarització social en les que es produeix un procés acumulatiu de formes d'explotació. Així l'esclavitud és la primera forma d'explotació, la forma pròpia del món antic; li succeeix la servitud, a l'Edat mitjana, i el treball assalariat als temps moderns.

mateix fons doctrinal, això és: l'anàlisi del Volum III d'El capital de Marx— com per la influència sociopolítica d'aquesta (Pérez Touriño, 1983).

La versió Kautskiana del Marxisme agrari, es considera una de les més completes interpretacions, dins de l'ortodòxia marxista, de la introducció del capitalisme en l'agricultura. Kautsky planteja l'objectiu de la seva investigació entorn a l'estudi de les transformacions que el capitalisme ocasiona en l'agricultura i intenta demostrar que la conformació i dinàmica d'aquesta respon a les lleis del model de producció capitalista (Bartual, 2002). Els seus fonaments teòrics descriuen l'enfrontament que genera el desenvolupament industrial entre el camp i la ciutat i que porta al trencament de les formes de producció rural —això és, desaparició de les economies de subsistència i substitució del treball familiar per l'assalariat— i a la conseqüent subordinació de la població camperola al convertir en imprescindible l'ús dels diners a les seues economies, assentant, d'aquesta manera, les condicions de mercantilització de l'agricultura i la seua posterior industrialització (Bartual, 2002). Així, a grans trets, podem afirmar que, sota el parer d'aquest autor, el desenvolupament capitalista esdevindria sinònim de reproducció ampliada de les grans explotacions.

L'anàlisi de Kautsky jeu, doncs, en el desenvolupament industrial com a motor bàsic de les transformacions agràries, tot considerant que l'agricultura és un sector induït per aquest—via mecanització i progrés tècnic. Tals transformacions es concreten en la confrontació xicoteta-gran explotació. En aquest context, la supeditació de la segona es justificada per la capacitat de beneficiar-se d'importants economies d'escala a mesura que incrementa la grandària de l'explotació i per la major facilitat d'accés a les condicions creditícies i de comercialització de la producció.

No obstant això, Kautsky no preveu la desaparició immediata de la xicoteta explotació sinó que situa en ella els límits que troba el desenvolupament de la gran. De fet reconeixia que “la teoria marxista del mode de producció capitalista no consisteix senzillament en reduir el desenvolupament d'aquest mode de producció a la fórmula: desaparició de la xicoteta explotació front a la gran” (Kautsky, 1974: 12). La socialdemocràcia, escriu Kautsky (1974), “esperava que la lluita entre la xicoteta i la gran explotació conduïra a la supressió de la primera, de manera que aleshores seria fàcil conquerir, inclòs com a partit purament proletari, la massa de població camperola” (Kautsky, 1974: 10). Tanmateix, com explicita Servolin (1977), Kautsky s'esforça per mostrar que el sistema capitalista, encara quan exigeix d'una part la concentració de les explotacions, d'altra part posa obstacles a aquesta concentració. A més a més, continuava argumentant Kautsky (1974), la gran explotació al desenvolupar-se a expenses de la xicoteta, expulsa a la població rural i es priva de la mà d'obra abundant i barata que necessita. D'aquesta manera, a mesura que es desenvolupa fa més difícil la prossecució dels seus propis progressos.

Però, per altra banda, la xicoteta explotació sofreix l'efecte destructor del sistema. Conforme la xicoteta explotació s'allunya de manera apreciable de l'economia de subsistència, a mesura que pesen sobre ella els pagaments en diners, es converteix en presa del capital usuari que acaba per desposseir a la pagesia de la terra i el convertirà en un proletari (Servolin, 1977). Però allí on substitueix la xicoteta explotació, no és en virtut d'una productivitat superior, sinó perquè ha deixat de competir amb la gran explotació i li és útil com a reservori de mà d'obra. D'aquesta manera, Kautsky (1974) conclou, la gran explotació i la xicoteta se superposen mútuament.

A l'últim capítol del seu llibre, Kautsky fa unes observacions al voltant del paper creixent de les indústries agrícoles i alimentàries. Els hi atribueix un efecte de proletarització dels xicotets agricultors, tot entenent aquest terme en el sentit d'empobriment i de pèrdua de llibertat, de sotmetiment als interessos dels industrials, i no de canvi en les relacions de producció (Servolin, 1977). Kautsky (1974) afirma que el xicotet agricultor es converteix en serf de la fàbrica.

Aleshores, sota la seva perspectiva, la tendència del sistema és cap a la concentració de la explotació, inclòs si aquesta és contrariada i retardada. Tots els fenòmens que semblen provar alguna cosa contrària, argumenta Kautsky, no proven la falòrnia del 'dogma' marxista; això prova, senzillament, que la xicoteta explotació, en la seva decadència, segueix un procés molt complicat en el que s'entrecreuen tendències contràries, que el pertorben o retarden únicament, que semblen modificar-lo en sentit oposat, però que, en realitat, no poden detenir-lo (Kautsky, 1974: 173). La qüestió agrària fonamental, sota la perspectiva d'aquest autor és, doncs: "el capital s'apodera de l'agricultura la transforma i fa insostenibles les velles formes de producció i de propietat, i crea la necessitat d'altres noves" (Kautsky, 1974: 12)

El conjunt de l'obra de Lenin, en canvi, intenta mostrar que el capitalisme és ja una realitat inevitable, que es desenvolupa a partir de l'agricultura i en el propi sector agrícola i, per tant, no té sentit l'estudi i defensa d'altres formes d'organització de la producció agrària (Bartual, 2002). La seva anàlisi parteix del supòsit que el desenvolupament generalitzat de la circulació mercantil, i per derivació, la competència i l'intercanvi, portaran a la descomposició de la pagesia i la conseqüent aparició, en l'espai rural, de dos classes socials: burgesia rural — empresaris capitalistes que recorreran a l'explotació del treball aliè— i proletariat agrícola— pagesos que vendran la seva força de treball al capital.

"L'antiga pagesia no solament s'està diferenciant, s'està dissolvent totalment, està deixant d'existir, està essent desplaçada per nous tipus d'habitants rurals (...). Aquests tipus nous són la burgesia rural i el proletariat del camp, la classe de productors de mercaderies en l'agricultura i la classe d'obres agrícoles assalariats" (Lenin, 1975: 163).

Tal com assenyala A. Ortí (1992), Lenin insisteix en què és precisament el desplaçament del productor directe dels mitjans de producció, és a dir, la seva expropiació —base del procés de disgregació dels xicotets agricultors— el que assenyala el pas de la producció mercantil simple a la capitalista i crea el mercat interior. Però aquest procés d'expropiació dels xicotets agricultors es considerat per Lenin, i en contra dels populistes russos, com un procés absolutament compatible amb la llavor històrica progressista del capitalisme que lliga a tots els països del món en un tot econòmic únic. Una perspectiva leninista fonamental per a enfocar la qüestió agrària, ja que, com sosté A. Ortí (1992), aquest emfatitzat caràcter progressista del capitalisme al món rural entranya la superació dels intents de resoldre la qüestió agrària dintre dels límits del propi món rural, tot desplaçant per complet l'anàlisi del problema particular de l'agricultura a l'estudi del desenvolupament capitalista en general. Ara bé, al plantejament estratègic de Lenin, aquest desplaçament de la qüestió agrària del món rural al nivell global o macroeconòmic del desenvolupament capitalista general (agrari o no agrari) suposava el projecte i l'esperança d'una revolució socialista de caràcter proletari que al socialitzar tots els mitjans de producció (la indústria i la terra) resolgués, al seu torn, la qüestió social industrial i la pròpia qüestió social agrària d'una forma definitiva (A. Ortí, 1992: 240).

En línies generals, el plantejament de Lenin és comú amb els de Kautsky en molts aspectes, si bé es poden apreciar, respecte a la desaparició de la xicoteta explotació —més lenta en Kautsky pels elements retardadors que introdueix—, dos punts diferencials: la forma —mercantilització davant d'industrialització— i la velocitat de transformació capitalista.

Aleshores, a grans trets, podem concloure d'acord amb Bartual (2002) que, tant en Lenin com en Kautsky, el plantejament de la qüestió agrària en el capitalisme ve donat per l'estudi de com la circulació mercantil generalitzada i el desenvolupament del progrés tècnic condueixen a fer que l'evolució de l'agricultura no pugui entendre's al marge de l'expansió del capitalisme i això porta, per tant, a un desenvolupament capitalista en l'agricultura. Ambdós coincideixen en situar que la diferència central rau entre l'explotació agrícola que s'industrialitza— i per tant, utilitza maquinària, adobs químics..— i l'explotació menuda de caràcter familiar que no pot utilitzar aquests mitjans i que pateix una competència que acabarà per eliminar-la, tot conduint, ineludiblement, a la reestructuració de la societat en dues classes fonamentals: els capitalistes i els proletaris. Així, doncs, el procés d'acumulació del capital es presenta com autoalimentat, excloent, necessàriament, la producció familiar que és considerada com un obstacle a la penetració del capital, al que correspon una visió com un element residual— visió justificada a partir de la pròpia autoexplotació que genera aquest tipus de producció— i, per tant, incompatible amb el desenvolupament econòmic i amb el progrés tècnic i social.

“La penetració de la producció mercantil en el camp fa que la riquesa de cada família camperola depengui del mercat creant, mitjançant les oscil·lacions d'aquest, una desigualtat que s'accentua al concentrar els diners lliures en mans d'uns i arruïnar a d'altres. Aquests diners serveixen, naturalment per explotar als camperols que, essent a la vora de la ruïna encara conserven les hisendes, i al deixar-los que segueixin treballant la terra amb antics mètodes, tècnicament irracionals, poden explotar-los comprant el seu producte de treball. Però la ruïna del camperol assoleix per fi tal grau, que aquest es veu obligat a abandonar per complet la seva hisenda: ja que no pot vendre el producte del seu treball, no li queda més remei que vendre el seu treball” (Lenin, 1976 citat a Pérez Touriño, 1983:225)

Tanmateix, dintre dels revisionistes, entre ells Bernstein i Sombart, es va assumir una altra posició més propera a la defensa de la xicoteta propietat. Així per exemple Bernstein (1975) va afirmar que “ quan considerem l'agricultura com una sèrie d'empreses aïllades, ens trobem amb un moviment que aparentment contradia tot el que la teoria socialista havia fins aquí establert. La indústria i el comerç mostren un moviment ascendent amb les grans empreses (...) però l'agricultura mostra una parada o retrocés directe amb relació a la magnitud de les propietats” (Bernstein, 1975:62) i Werner Sombart deia: “la teoria de la concertació no és aplicable a la producció agrícola” (Sombart, 1975: 79 citat en Calva, 1988), ja que “...falla ací en allò essencial el sistema de Marx; pues sota el meu parèixer, les deduccions de Marx no poden trasplantar-se sense més, al domini de l'agricultura” (citat a Kautsky 1974:11).

Kautsky i Lenin, doncs, varen sostindre la tesi de la inevitable eliminació i absorció de la xicoteta agricultura mercantil pagesa en la societat capitalista, defensant la concepció marxista ortodoxa en tota la seva complexitat teòrica contra la seua simplificació i vulgarització pels revisionistes, que l'havien convertit en una llegenda devoradora segons la qual la desaparició de la xicoteta propietat devia d'ocórrer quasi de la nit al mati (Calva, 1988).

Les obres citades de Kautsky i Lenin varen configurar la perspectiva renovadora de l'economia/sociologia/història agrària a l'Estat espanyol dels anys 1960/70. Aquesta nova orientació, com després veurem en parlar-ne de la Segona Modernització agrària, pressuposava essencialment adoptar la visió històrica de les transformacions de la agricultura sota el mode de producció capitalista centrant-la en la qüestió fonamental, plantejada per Kautsky, de com el capital s'apodera de l'agricultura la transforma i fa insostenibles les velles formes de producció i de propietat, i crea la necessitat d'altres noves. Tan sols la crisi ecològica i el qüestionament subsegüent tant de l'impacte del desenvolupament tecnològic com del concepte mateix de progrés podrà posar en qüestió aquests axiomes.

4.1.3. A. V. Chayanov i l'economia camperola

Alexander V. Chayanov va elaborar una particular visió de l'economia camperola, fonamentalment preocupada per explicar la seva especificitat. En aquest sentit, la veritat és que la seva interpretació de l'organització camperola, i especialment la seva gran influència en autors posteriors, justifiquen una breu referència a la seva obra (Cayuela, 2013). Amb tot, allò realment important de l'obra chayanoviana per a nosaltres és la seva visió de l'economia camperola com un particular "subjecte econòmic", articulada sobre la base del treball domèstic o familiar, i en el qual estan absents les categories de salari i benefici en sentit rigorós. La invalidesa d'aquestes categories per al camperol explica que les seves motivacions siguin diferents a les del capitalista i l'obrer, fet que defineix precisament la seva especificitat respecte a la manera de producció capitalista, i amb ella la seva capacitat d'adaptació. En conseqüència, com argumenta Bartual (2002), l'agricultura familiar constitueix una racionalitat i lògica econòmica pròpia, pot reproduir-se autònomament.

"La primera característica fonamental de l'economia del camperol consisteix en què és una economia familiar. Tota la seva organització està determinada per la composició de la família del camperol, el nombre de membres que integra, la seva coordinació, les seves demandes de consum, i el nombre de treballadors. Això explica per què la concepció de benefici en l'economia del camperol difereix del de l'economia capitalista, i per què la concepció capitalista del benefici no pot ser aplicada a l'economia del camperol. El benefici capitalista és un benefici net calculat sotraient totes les despeses de producció del resultat total. El càlcul del benefici en aquest sistema és inaplicable a l'economia del camperol, a causa que, en aquesta última, els elements que entren en les despeses de producció estan expressats en unitats que no tenen correlació amb els de l'economia capitalista. (...).La comparació del valor de cert esforç de la família amb el valor d'un ruble evidentment pot ser molt subjectiva, ja que pot variar segons el grau en què les necessitats de la família estiguen satisfetes, i segons les penalitats que el treball implique, així com a causa d'altres condicions. Si les necessitats d'una família camperola no estan satisfetes, la significació subjectiva de la seua satisfacció és valorada en major mesura que la càrrega de treball necessària per a la seua satisfacció, per la qual cosa la família camperola treballarà per una remuneració tan xicoteta que no seria considerada com a profitosa en una economia capitalista" (Chayanov, 1931: 144-145).

El major interès de l'explotació pagesa no radica, doncs, en la remuneració de la unitat de treball (el treball diari), sinó en la del treball de tot l'any. El perenne problema de la pagesia consisteix, doncs, a equilibrar les demandes del món exterior amb la necessitat d'aprovisionament del camperol per a la seua casa. Per resoldre aquest problema essencial, els camperols posen en pràctica dues estratègies diferents. La primera és augmentar la producció; la segona, reduir el consum (Wolf, 1974: 273).

L'economia camperola, per Chayanov, doncs, està lligada de diferents maneres al mercat capitalista i sotmesa en diverses formes al capital financer. Però això no elimina les unitats familiars d'explotació agropecuària. Va raonar, doncs, que en el futur immediat la unitat d'explotació domèstica camperola seguiria sent part important i imprescindible de la vida de molts països i que en el seu conjunt

l'agricultura mundial es caracteritzava i se seguiria caracteritzant per l'heterogeneïtat. Mitjançant l'estudi del mode de producció camperol, Chayanov, va analitzar el material a partir del qual hauria d'evolucionar en el futur el camp, per mitjà de cooperatives progressivament integrades. Va ser, per tant, un defensor de la cooperació agrícola, però un escèptic pel que fa al foment indiscriminat de la producció agrícola a gran escala. Considerava que per vincular la pagesia a l'economia general i garantir el desenvolupament agropecuari, havia de predominar la concentració vertical i no l'horitzontal, és a dir: s'havia de fomentar l'associació i la integració cooperativa i només secundàriament la col·lectivització de la producció camperola. Fet que s'oposava amb la política de col·lectivització d'Stalin. La qüestió del cooperativisme adquireix així un paper decisiu a l'hora de resoldre les possibilitats de supervivència de les explotacions camperoles en un marc definit de manera creixent pel mercat. Les cooperatives, per a Chayanov, estableixen un procés d'integració ben diferent del de la gran empresa industrial, en permetre la conservació de les característiques pròpies de les empreses agràries de tipus familiar. Les empreses cooperatives des del punt de mira tecnològic es converteixen en fermes impulsores de la innovació tècnica i organitzativa en les empreses agràries associades i faciliten la seva adequació a les demandes dels mercats.

4.1.4. Consideracions finals

Els escrits clàssics sobre la qüestió agrària i específicament pagesa són anteriors a la revolució tècnica introduïda en l'agricultura per la màquina de combustió interna que va desenvolupar a l'agricultura un paper quasi equivalent al que la màquina de vapor va exercir a la indústria, i la difusió de la qual no es va donar sinó a partir del període d'entre guerres (Calva, 1988). Mentre esta màquina és susceptible d'utilització en granges familiars, la maquinització basada en el vapor i l'electricitat que varen observar els clàssics europeus— inclosos Kautsky i Lenin— sols era viable a les grans explotacions capitalistes. És evident que aquesta classe de canvis tècnics — així com la revolució verda posterior a la segona guerra, la mecanització de la ramaderia, la biotecnologia, etc— han afectat a l'anàlisi teòric-econòmic. Fins a la primera guerra mundial l'agricultura es trobava propera al període manufacturer del capitalisme: l'explotació capitalista es basava essencialment en la cooperació d'obers manuals i amb l'ús de màquines i ferramentes amb tracció animal o humana — i en menor mesura pel vapor i l'electricitat— i en el conjunt de l'agricultura predominava la xicoteta explotació basada en el treball manual del camperol.

Fet que és necessari per a contextualitzar els pensaments tant marxistes com liberals. Els marxistes, per una banda, veien l'opressió dels agricultors en la petita explotació en la que no es podien aplicar els avenços. Així mateix, la xicoteta explotació era desangrada lentament per la renda del sòl i per les exaccions del capital usuari i totalment sotmesa a les indústries agrícoles i alimentàries (Servolin,

1977). A més ja hem ressaltat les bondats que els marxistes ortodoxos veien en el capitalisme. El pensament liberal, per altra banda, que propugnava la modernització i racionalització de l'economia, veia la xicoteta propietat com quelcom improductiu.

4.2. La qüestió agrària a l'Estat espanyol i als països catalans: les tres modernitzacions del desenvolupament capitalista

A. Ortí (1992 i 1997) fa una ponència sobre la visió o desenvolupament històric de la Sociologia Agrària a l'Estat Espanyol, tot tenint una concepció històrico-social de l'agrariisme estatal com una "totalitat en marxa" que podia ser evocada, en termes històrics simplificats, com la qüestió agrària a l'Estat espanyol. Amb el que acollint-se a la ja citada obra de Kautsky, Ortí (1992 i 1997), configura una visió a la vegada unitària i dialèctica, com un 'tot estructurat en procés', del desenvolupament de l'agricultura estatal en l'època contemporània quant a marc històric-social bàsic i de referència en la gènesis i evolució de la Sociologia Agrària estatal.

Amb aquest propòsit, Ortí fa una anàlisi històrica i concreta de les successives alternatives teòrico-ideològiques fonamentals (liberals o anti-liberals, funcionalistes o marxistes, productivistes o ecologistes, etc.). Una anàlisi que pretén situar, el desplegament dialèctic de la Sociologia Agrària al marc històric-estructural del desenvolupament del capitalisme a l'agricultura estatal, quan procés totalitzador, a la vegada estructurat en tres fases històriques i tres debats ideològics fonamentals, a saber:

4.2.1. Primera modernització agrària: liberalisme individualista *versus* liberalisme social reformista

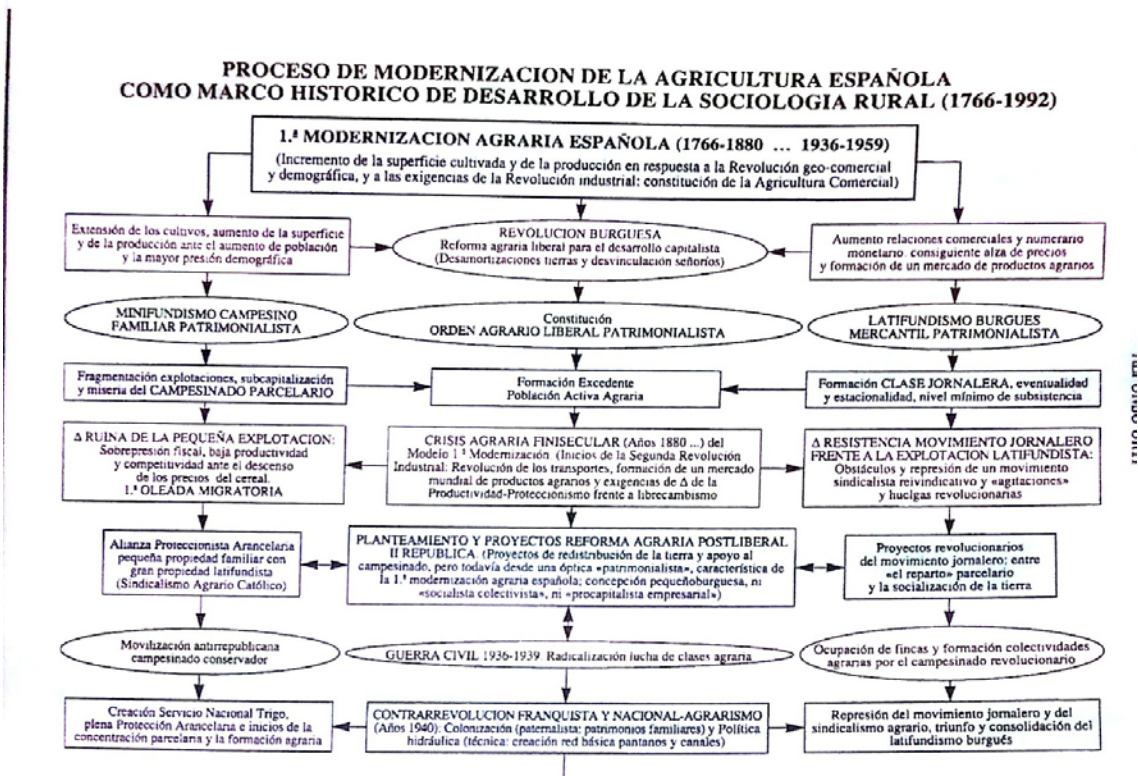
La primera modernització agrària (1766-1880...1936-1959) i debat ideològic, bàsicament, enfronta el patrimonialisme burgès lliberal individualista (primer) o antiliberal autoritari (després de la guerra civil del 36)...amb el liberalisme social reformista (també patrimonialista, però redistribucionista). Concepcions patrimonialistes (reformistes o no) de l'agrariisme tradicional del segle XIX i primera meitat del XX. Concepcions que aproximadament el 1959, es concentraven entorn a la qüestió de la propietat i/o reforma agrària, desconeixent o pretenent ignorar la dinàmica de les exigències del desenvolupament capitalista a l'agricultura.

Dintre d'aquesta primera modernització, com argumenta Tébar (2006), cabria citar el debat de la dialèctica generada durant la Segona República entre dues concepcions respecte a la socialització de la terra. La CNT defensava la col·lectivització gestionada pel municipi amb formes de govern pròpies del comunisme sota direcció dels comitès revolucionaris locals. I, en sentint contrari, Unió de

Rabassaires i la UGT, el PSUC a Catalunya, i el PCE i el PSOE a la resta de l'Estat, defensaven la propietat individual i propugnaven la nacionalització de la terra, i concebien el procés com una reforma agrària controlada estatalment.

Pel que fa al procés històric que Ortí (1992 i 1997) concreta en aquest quadre, n'hem fet un breu resum.

Esquema 2. Primera modernització agrària

Font: Ortí (1997: 94)

La Primera Modernització Agrària comprén des de 1766 fins a 1959 i es va caracteritzar per l'increment de la superfície cultivada i la producció en resposta a la Revolució geo-comercial i demogràfica, i a les exigències de la Revolució Industrial que desembocaren en la constitució de l'Agricultura comercial. Aquesta primera modernització, a grans trets podria dividir-se en tres fases. La primera fase comprén de 1766 a 1880 i va estar marcada per la Revolució burgesa— que va assumir la tasca de desmantellar les institucions de l'Antic Règim i d'implantar un règim liberal, constitucional i de monarquia parlamentaria—. La consegüent reforma agrària liberal que amb la intenció d'implantar els principis del liberalisme econòmic incloïa tres aspectes essencials: la dissolució del règim senyorial, la desvinculació de les terres —essencialment primogenitures— i la desamortització civil i eclesiàstica²⁷. Aquesta reforma consagrava els principis de propietat privada i

²⁷ Una de les principals conseqüències de les desamortitzacions, però, va ser que foren el motor de l'erosió i privatització de la propietat col·lectiva.

de lliure disponibilitat de la propietat; es va constituir l'ordre agrari liberal patrimonialista. D'acord amb Garrabou i Saguer (2006) la revolució liberal va reforçar encara més el paper vertebrador de la propietat i la convertí en carta de ciutadania. La nova societat sorgida de la Revolució Francesa, establerta sobre els principis liberal i individualistes, va reconèixer la propietat com un dels seus pilars bàsics. Les successives lleis electorals que varen presidir el sufragi universal varen limitar el cens d'elegibles i d'electors utilitzant la quota pagada en concepte de contribucions directes, la principal de les quals era la contribució territorial. Aquest ordre va desembocar en la creació d'un minifundisme pagès familiar patrimonial —fruit de l'extensió de cultius, l'augment de la superfície i de la producció davant de l'augment de la població i de la major pressió demogràfica—, per una banda, i un latifundisme burgès mercantil —propiciat per l'augment de les relacions comercials i numerari monetari: conseguint alçada dels preus i formació d'un mercat de productes agraris—, per altra banda²⁸. Tot un seguit de mesures econòmiques van provocar un creixement de la producció (no tant de la productivitat) que van fer possible el creixement de la població. Tanmateix, aquesta revolució burgesa també va desembocar en importants canvis socials concretats en la formació d'excedent de la població activa agrària. Aquest fet va comportar tant la de les menudes parcel·les —la seva fragmentació, subcapitalització i misèria— com la formació d'una abundant classe jornalera —eventual i estacionària— que vivia per davall de nivells de subsistència.

Amb la Segona Revolució Industrial, es va apropar el món fet que va desembocar en una crisi agrària finisecular²⁹ que es va iniciar a Europa cap a finals del segle XIX. Va ser a partir de 1870-1880 quan els preus dels principals productes agraris varen iniciar una forta caiguda³⁰. Aquest esfondrament general de les cotitzacions va obeir a què l'agro europeu es va mostrar incapaç de fer front a uns nous competidors que, malgrat trobar-se en llunyanes regions, podien oferir els seus productes en el mercat europeu a preus inferiors als continentals gràcies als seus baixos costos en

²⁸ D'acord amb Garrabou i Saguer (2006) podem afirmar que no hi ha un consens sobre el caràcter general de l'evolució de la propietat amb posterioritat a les reformes liberals. Alguns autors han deduït que les estructures de la propietat haurien romàs immòbils, especialment després dels processos desamortitzadors i ho han atribuït al fracàs del projecte de la reforma agrària. Malefakis (1971) va exposar aquest tòpic d'una manera clara quan va afirmar que per parlar dels fenòmens descrits pel cadastre es podia utilitzar el present o el passat. No hauria afectat en res que desenes de milers de persones haguessin abandonat el camp, o que s'haguessin romput terres on abans hi havia pastures comunals, o que la superfície regada s'hagués incrementat de forma significativa. Com afirma Naredo (1996) la mala distribució de les terres, els "problemes estructurals" del sector agrari haurien continuat plantejats en els mateixos termes. A molts llocs la intensitat d'aquest procés fou massa dèbil per frenar i atenuar les tensions que van desembocar en el conflicte agrari de la dècada de 1930.

²⁹ Com expliquen Garrabou i Saguer (2006) per al cas dels Països Catalans, davant del declivi enregistat a la major part de les comarques des del temps de les crisis agràries de la fi de segle, i davant les oportunitats obertes en altres sectors, molts terratinents varen tendir a diversificar les seues inversions i adquirir de forma creixent actius industrials, financers i urbans. No obstant, d'acord amb els mateixos autors, la pèrdua d'atractiu de la terra que pot detectar-se des de finals del segle XIX és una expressió no tan sols de la davallada de la renda, sinó també, i potser sobretot, del seu desplaçament com a valor segur i com a base de prestigi social.

³⁰ Tal com a ocórrer a Europa, a l'Estat espanyol, tant la ramaderia com els tres cultius bàsics de l'agricultura estatal, els cereals, la vinya i l'olivar, es varen veure envoltats en la tendència depressiva finisecular. Per a fer front a aquesta situació es va optar per implantar una política proteccionista.

mitjans i a l'abaratiment del transport. Aquest fet, va fer inclinar la balança cap a un major proteccionisme³¹ que agreujarà, si més no, la situació de la major part de la societat (es paga un preu molt més elevat del pa a Espanya que a Anglaterra). Pel que fa a la població agrària, aquesta crisi, va comportar, per una banda, que la creixent classe jornalera augmentarà un moviment de resistència front a la explotació latifundista, per una banda, i, per altra banda, va augmentar la ruïna de la xicoteta explotació, asfixiada per la sobrepressió fiscal, la baixa productivitat i competitivitat davant dels descens dels preus dels productes agraris. Això va provocar la primera onada migratòria.

La segona fase, malgrat la seva brevetat —1931 a 1936³²— ve marcada pels plantejaments i projectes de la reforma agrària postliberal de la Segona República. Tot tenint en compte la importància de la agricultura a l'Estat³³, la reforma pretenia redistribuir la terra i recolzar a la pagesia sense terres i als arrendataris³⁴. No obstant això, l'objectiu de la Llei de Reforma agrària no suposava un canvi radical de la situació del camp ni una col·lectivització de la terra, sinó l'expropiació de latifundis i l'assentament de camperols. Per això podem dir que la reforma es va fer des d'una òptica "patrimonialista", característica d'aquesta primera modernització; concepció burgesa, ni socialista col·lectivista, ni procapitalista empresarial. L'aplicació de la reforma, però, tingué conseqüències socials importants. D'una banda, els grans propietaris mostraren el descontentament i sovint mantingueren una actitud desafiant envers els camperols. A més la majoria dels propietaris agrícoles (grans i menuts) es van aliar amb els enemics del règim i això va afavorir, sens dubte, la unió de les forces conservadores en la seva oposició a les reformes republicanes, tot creant el Sindicalisme Agrari Catòlic. D'altra banda, els camperols quedaren decebutos en veure frustrades les esperances dipositades en la República. S'iniciaren projectes revolucionaris dintre del moviment jornalero, que com ja hem dit, es dirimien entre el repartiment de la terra i la socialització de la terra³⁵.

³¹ Des de 1891 l'arancel es va convertir en una peça fonamental

³² Els propietaris agraris i entramat institucional que sostenia la renda varen perdre el nivell d'acceptació submissa que després de la revolució liberal havien aconseguit. La creixent conflictivitat real de primer terç del segle XX— que va desembocar en els conflictes sociopolítics de la Segona República i les col·lectivitzacions de la Guerra Civil— poden ser explicats a partir del trencament del que Scott (1976) o Thompson (1995) han convingut en denominar economia moral pagesa— es tracta d'una moral basada en principis bàsics com el de reciprocitat i el dret a subsistència. Allò que violenta l'economia moral pagesa, segons Garrabou i Saguero (2006), va ser: per una banda, la davallada dels preus relatius a les principals produccions agràries; per altra banda, el grau d'integració mercantil dels agricultors amb un progressiu increment de la despesa corrent associat al procés de transformació i reorganització agrària. Aquests factors se li sumaren l'absentisme dels propietaris i els costos creixents que havia d'assumir qui es mantenia com a agricultor i, finalment, l'impacte desigual i no sempre unidireccional del desenvolupament urbà i industrial sobre les activitats rurals.

³³ D'una població activa d'uns 8,5 milions de persones, quasi la meitat treballaven a l'agricultura, de els quals 2 milions eren jornaleros, 750.000 arrendataris i parciers, i la resta, menuts i mitjans propietaris (Carrión, 1932)

³⁴ Van establir la prohibició de posar fi als contractes d'arrendament, van establir la jornada laboral de huit hores al camp, determinaren l'establiment de salaris mínims i l'obligació dels propietaris de posar en conreu les terres que foren aptes per a aquest fi.

³⁵ Les vagues, les insurreccions i les ocupacions de la terra van anar en augment. Són destacables les revoltes de l'Alt Llobregat, el 1932 i la de Casas Viejas el 1933. Aquestes revoltes consistien a ocupar l'ajuntament, cremar el registre de la propietat, col·lectivitzar la propietat i declarar el comunisme llibertari.

La tercera fase d'aquesta primera modernització, comprén des de 1936-1959. La resposta petitburguesa republicana, que no va entendre la profunditat dels mals que afectaven a l'agricultura, no va poder solucionar la greu situació socioeconòmica dels jornalers i del món rural. El resultat va ser una guerra provocada pels latifundistes i els menuts propietaris conservadors catòlics (entre d'altres) junt un intent de revolució dels sectors sindicals i polítics de més a l'esquerra que estaven impacients per eixir de la misèria. El franquisme triomfant va imposar una política agrària "contrarrevolucionària" que es va basar en el control artificial dels preus, junt a una política hidràulica (marcada per la creació de nombrosos pantans que varen regular els rius més cabalosos de l'Estat), així com una forta repressió del moviment jornalero i del sindicalisme agrari i el triomf i consolidació del latifundisme burgès.

4.2.2. Segona modernització agrària: funcionalisme versus marxisme

La Segona modernització agrària queda centrada en el debat de l'empresarialització productivista front al ruralisme o pagesia tradicional (1959-1986). En aquesta segona modernització hi ha una ruptura epistemològica del nou enfocament estructural (marxià o marxianista, però post-marxianista) de la qüestió agrària front al patrimonialisme individualista o reformista de l'agrariisme estatal. Aquesta ruptura va suposar la tàctica reconversió del model marxista de desenvolupament capitalista teòric dominant. Prenent com a referents les obres ja esmentades de Lenin i Kautsky, i per suposat de Marx, aquest nou enfocament estructural (marxista) suposava el desplaçament sistemàtic de l'obsessió (dels agraristes tradicionals) per la propietat de la terra; obsessió patrimonialista substituïda per l'anàlisi estructural del capital com a potència dominant de l'agricultura. Ara bé, mentre que en l'obra de Lenin aquesta substitució suposava l'esperança d'una revolució que socialitzara tots els mitjans de producció, aquesta situació prerevolucionària resultava difícilment creïble a l'Estat espanyol del miracle o desenvolupament dependent del neocapitalisme franquista dels anys 1960. Amb el que, malgrat les seves fonts marxistes, els anàlisis de la nova economia/sociologia agrària desembocaren, de forma paradoxal, en una reafirmació de la inexorabilitat i de les pròpies exigències del desenvolupament capitalista en el seu procés d'absorció/liquidació de l'agricultura tradicional o del món rural pagès. Tot clausurant definitivament el debat agrari tradicional (dominant fins a 1959) sobre les mesures de preservació del món rural front a la crisi de l'agricultura, o sobre la reforma agrària pendent. Debats que varen ocupar la Primera Modernització Agrària en el context del que Ortí ha convingut en denominar 'liberalisme social' fins a la II Segona República, de forma progressista i també pel propi nacionalagrariisme franquista dels anys 1940, de forma reaccionària.

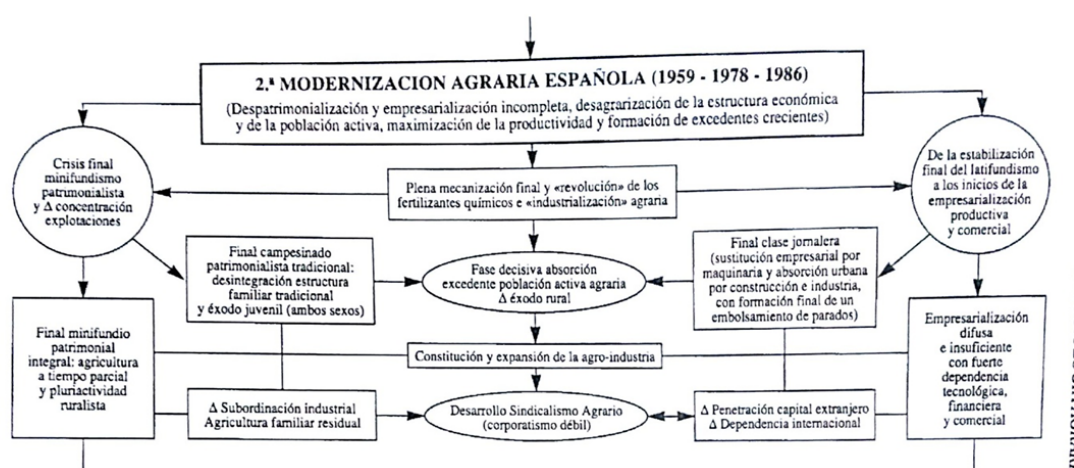
Les i els adherits a aquest nou enfocament estructural, però, no eren els únics que se sorprenien davant la mala voluntat de la petita explotació per a esvanir-se davant la gran. Aquesta anomalia, tal com apunta Servolin (1977), xocava també amb les adeptes de la 'mística del progrés'. Aquest nou enfocament troba, per tant, conciliació o compatibilitat amb la sociologia funcionalista nord-americana que pretén convertir el procés de modernització en un model d'explicació causal, una anàlisi estructural del creixement econòmic o inclús del desenvolupament social contemporani a partir de la simple racionalització econòmica i tecnològica que tendeix a reduir la modernització agrària a un procés abstracte de passiva integració del món rural tradicional en el procés de creixement de la industrialització. Malgrat això, la visió funcionalista deixa de banda els conflictes de classe i les lluites polítiques constituents a la modernitat.

Com explicita Ortí (1984) cap a 1972-73, en el moment culminant – en aparença— del triomfalisme desenvolupista a Espanya, la qüestió jornalera se subsumia pràcticament – en la majoria de textos d'economistes i sociòlegs—, com un cas particular, i quasi irrellevant, dintre de la qüestió del 'final de la pagesia', segons el significatiu títol d'una popular obra de síntesi de l'economista Enrique Barón. Per a molts autors (d'orientació marxista i no), les diverses classes i capes de la pagesia tradicional constituïen ja simples residus en descomposició, que el procés de modernització neocapitalista conclouria per assimilar en un breu termini. O en termes més concrets, el desenvolupament de la modernització agrària estava suposant la supressió definitiva de la pagesia com a forma d'existència heterogènia (respecte al món urbà) i com a relació de producció (autònoma o eventual) diferenciada respecte al treball industrial assalariat. "El que constituïria una fase necessària i irreversible en la plena instauració de la gran empresa agrària eficient, racional, rendible i adequada a les exigències del mercat" (Ortí, 1984: 182)

Aquesta segona modernització, però, tendeix a culminar en una autocrítica del seu productivisme inicial front a la creixent crisi energètica.

Pel que fa als canvis històrics, Ortí (1992 i 1997) aporta el següent esquema, del que també n'hem fet un breu resum.

Esquema 3. Segona Modernització agrària

Font: Ortí (1997: 94)

La segona modernització agrària abasta des de 1959— inici del primer pla d'estabilització— fins a 1986— any en què l'Estat passa a formar part de la Unió Europea. Tot passant per l'any 1978— naixement de la Constitució vigent i establiment del règim democràtic i parlamentari. Aquesta segona modernització es caracteritza per la despatrimonialització i empresarialització incompleta, la desagrarització de l'estructura econòmica i de la població activa, la maximització de la productivitat i la formació d'excedents creixents.

Els resultats d'aquesta segona modernització es plasmen per una banda, en l'expulsió de la mà d'obra del camp³⁶ (degut a la plena mecanització i revolució dels fertilitzants químics i industrialització agrària) i la seua parcial absorció urbana per la creixent construcció i indústria i sobretot per l'emigració cap Europa, principalment. Pel que s'arriba al final de la classe jornalera. I, per l'altra banda, aquesta modernització suposa la concentració de les menudes propietats i la desaparició del " món tradicional agrari". La família rural es desintegra i a les menudes propietats s'ha de compartir el treball a temps parcial. L'agricultura se supedita a la indústria al mateix temps que també s'industrialitza, passant a un segon lloc i amb aportacions de capital estranger. Amb tot d'un Sindicalisme vertical es passa al desenvolupament d'un sindicalisme agrari de corporativisme dèbil, del que després farem esment.

³⁶ El pla d'estabilització va suposar un canvi en l'economia i en la societat i, per tant, també en l'agricultura. L'agricultura que en 1950 concentrava un 47,6% de la població activa (segons dades de l'INE) i aportava al voltant d'un terç del PIB (segons Prados de la Escosura, 1995), disminuí dràsticament la seua importància. D'aquesta manera, l'any 1964 la població ocupada al sector primari va passar a representar el 36,7%. I aproximadament una dècada després (1973) mentre el sector primari perd més d'un milió de treballadors, la població activa creix en també en més d'un milió.

4.2.3. Tercera modernització agrària: productivisme *versus* ecologisme

La tercera modernització agrària (a partir de 1986) replanteja ara el debat entre un neoliberalisme de mercat transnacional desagraritzador front a un neoruralisme ecològic amb major o menor protagonisme de la pròpia població rural.

A partir dels anys 1990, amb la integració europea, comença el que Ortí ha convingut en denominar la Tercera Modernització Agrària quan la pròpia ruralitat, quant a espai geogràfic diferenciat i com a espai social ocupat per sectors agraris tendeix a difuminar-se, plenament absorbida pel món urbà industrial. El procés de desenvolupament capitalista sembla haver arribat, a més, a la seva plena consumació, quant a instauració de la sobirania del mercat front a la retòrica proclamació— pel nacionalagrisme franquista dels anys 1940— del que Sevilla-Guzmán (1979) va caracteritzar com sobirania de la pagesia. Sobirania del mercat capitalista que sembla confirmar l'adequació al context teòric-crític global i unitari de la determinació del sentit de l'evolució de l'agricultura com “ procés de subsumció del món rural pel capital” (Marx, 1973: 54 i 55 citat en Ortí, 1992)

Per altra banda, el mateix model economicista de modernització agrària quant a simple reducció de la modernització a un creixement rellevant de l'eficàcia productiva sembla haver entrat també en crisi, o al menys haver aconseguit els seus límits explicatius des de la perspectiva econòmica, a partir de la crisi de l'agricultura moderna. Sostenia Sumpsi (1982 citat en Ortí, 1992) que el desenvolupament accelerat de l'agricultura moderna en els anys 60, amb forts augments de la productivitat i ampla diversificació de les produccions, va tenir com a base una utilització de les tècniques de producció intensives en capital amb una elevada dependència energètica, respecte a inputs tals com fertilitzants, gasoil, herbicides, insecticides, plàstics, electricitat, etc. derivats més o menys del petroli (a baix preu en aquell moment); però per aquesta mateixa raó la crisi energètica dels anys 70 anava a determinar elevats preus d'aquests mateixos inputs energètics reduint la rendibilitat de les explotacions agràries modernes i dificultant la seva estabilitat dintre del sistema econòmic. Des d'una altre punt de vista, per a Naredo (1983) el que hauria entrat en crisi és la pròpia modernitat, quant a concepció d'un abstracte progressisme lineal mecanicista, que considera a la terra com una gran màquina per tal que les persones la conformem a les nostres necessitats. Aquesta concepció hauria inspirat l'optimisme tecnològic de la modernitat, que aplicat a l'agricultura estaria donant un productivisme a ultrança, desbocat i depredador, causant de l'esgotament dels recursos naturals i fonts energètiques a mig termini, així com de radicals desequilibris ecològics i econòmics a escala planetària.

En aquest sentit, Carlos Taibo (2014) ha plantejat la idea de l'agroecologia com a projecte relocalitzador. Entesa aquesta com la reducció de l'ús de productes artificials, minimitzar l'ús de

substàncies tòxiques i contaminants, generar de forma més eficaç els elements nutritius, promoure l'activitat biològica dels sòls per a així fer créixer la seua fertilitat i licitar per preservar una gran varietat d'espècies. Bona part de les pràctiques ressenyades, sosté Taibo (2014), exigeix recuperar molts dels elements de la vida pagesa tradicional, a l'empar d'una agricultura en la qual la gratuïtat, el caràcter sa dels elements i la sostenibilitat siguen dimensions vitals.

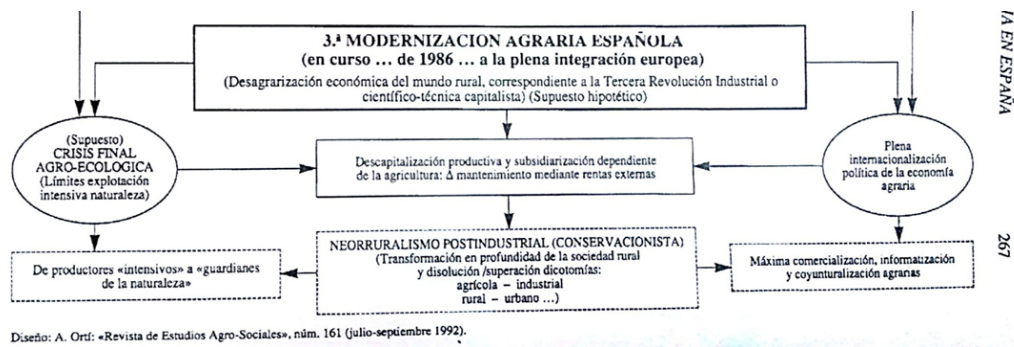
Sevilla-Guzman i López (1993), seguint a Norgaad (1987), expliquen les bases epistemològiques de l'agroecologia a partir de les següents premisses: 1) els sistemes biològics i socials tenen potencial agrícola; 2) eixe potencial agrícola ha sigut captat pels agricultors tradicionals a través d'un procés d'assaig, errada, selecció i aprenentatge cultural; 3) els sistemes biològics i socials han coevolucionat de manera tal que la sustentació de cadascun d'ells depèn dels altres. Els coneixements incorporats per les cultures tradicionals mitjançant l'aprenentatge cultural estimulen i regulen la sostenibilitat dels sistemes socials i biològics; 4) la naturalesa del potencial dels sistemes socials i biològics pot comprendre's millor donat el nostre estat actual de coneixement formal social i biològic, estudiant com l'agricultura de les cultures tradicionals ha captat tal potencial; 5) el coneixement formal, social i biològic; el coneixement obtingut de l'estudi dels sistemes agraris tradicionals, el coneixement i alguns dels inputs desenvolupats per les ciències agràries convencionals i l'experiència acumulada per les tecnologies i institucions agràries occidentals, poden combinar-se per a millorar tant els agroecosistemes tradicionals com els moderns; 6) el desenvolupament agrari pot, mitjançant l'agroecologia, mantenir, per una banda, unes opcions culturals i biològiques per al futur i, per altra, produir un menor deteriorament cultural, biològic i mediambiental que els enfocaments de les ciències agràries per si soles.

Les dues últimes premisses relatives al coneixement local, suposen, com bé sostenen Sevilla-Guzmán i López (1993), una innovació substantiva respecte a la epistemologia hegemònica en la pràctica totalitat, tant de les ciències naturals com de les ciències socials: el pensament liberal.

Ara bé, front a les visions que propugnen una agricultura ecològica que no destrueisca el territori ni la pagesia com a classe social, s'oposen les visions enfocades en el neoliberalisme de mercat que propugnen justament lo contrari —és a dir: una agricultura centrada en la productivitat que explote el territori i a la pagesia— i que són les dominants.

La tercera modernització agrària comença amb la integració de l'Estat espanyol en la Unió Europea (1986) i consisteix, tal com observem al següent esquema, en la desagrarització del món rural corresponent a la Tercera Revolució Industrial o científico-tècnica.

Esquema 4. Tercera modernització agrària

Font: Ortí (1997: 94)

4.2.4. La discòrdia social de la modernització agrària: desenvolupament capitalista i subsumció de la pagesia pel capital

“Una lluita de classes és una regla de joc que fa que un jugador guanyi sempre i altre perdi sempre (...) la relació entre el món rural i el món urbà està regulada en la lluita de classes: els que viuen als pobles són classe oprimida, els que viuen a la ciutat classe dominant (...) La ciutat és una fàbrica de merda: receptora d'aliments, emissora d'excrements. El camp — pel contrari— emissor d'aliments i receptor d'excrements” (Ibáñez, 1991: 96:98)

En els textos de referència d'aquest apartat, Ortí (1992 i 1997) conclou que sota la perspectiva de la sociologia crítica, la paradoxa de la modernització agrària és una paradoxa econòmica —en el procés de subsumció pel capital, l'activitat agrària tendeix a ser cada vegada més productiva però menys rendible— però també entranya una paradoxa social. D'aquesta manera, modernitzar-se productivament a curt termini ha suposat per a la majoria dels agricultors contribuir a mig termini al seu suïcidi social com a classe agrària i de forma de vida, i a llarg termini a col·laborar en la liquidació del propi món rural.

Una discòrdia que era viscuda dramàticament, com una via sense sortida, per una gran part dels majoritaris xicotets propietaris, de manera immediata després dels desenvolupistes anys 1960. A les diverses investigacions del propi Ortí, la majoria dels agricultors, amb forçada impotència davant de les avassalladores exigències de modernització productiva imposada pel desenvolupament capitalista, com a propietaris molt pobres se sentien presos i alienats en el circuit asfixiant d'una modernització productiva que els feia més dependents del complex capitalista de l'agroindústria, obligant-los a adquirir inputs industrials cada vegada més intensius i cars— això és, maquinària, fertilitzants químics, etc.— en un procés paradoxal que empètia la dimensió econòmica de la seua explotació (Alonso, Arribas i Ortí, 1991).

Aquest procés de reestructuració social desigualitària de l'agricultura, continua acervat Ortí (1992 i 1997), que s'inicià amb la Primera modernització Agrària — violentament a l'Estat espanyol sota la

forma de una guerra civil recurrent— s’accelera amb la Segon modernització— el cost social de la qual va ser l’èxode rural— i sembla conservar-se —al menys simbòlicament, en les representacions socials avui circulants sobre el feliç futur del món rural— en l’actual Tercera modernització agrària a través d’una dolça eutanàsia, mitjançant la predicada reconversió dels xicotets camperols residuals en ‘guardians de la naturalesa’ i del món rural com a espai per a l’oci per a la societat global. D’acord amb Figueiredo (2008) allò rural té una profunda nova definició en l’espai social: d’un espai productiu passa a ser un representat, d’un espai pretèrit es torna en un d’alternatiu, de l’espai on u va tenir l’origen, a l’espai cap a on un es dirigeix. Aquesta nova definició d’allò rural, continua afirmant Figueiredo (2008) es manté principalment per les poblacions de les societats desenvolupades, industrialitzades i urbanitzades, on es caracteritza i es representa allò rural com una reserva de memòries i de la naturalesa i exigeix que aquests espais siguin preservats i protegits.

No obstant això, a totes les seues èpoques, des d’un punt de vista social i personal, el procés històric de la modernització agrària sembla haver consistit en un procés no sols desequilibrat, sinó també desigual del desenvolupament del món urbà-industrial a costa del món rural.

4.3. PAGESIA, CRÒNICA D’UNA MORT ANUNCIADA? Els llauradors, ni es creen ni es destrueixen, simplement es transformen

4.3.1. La modernitat com a procés diacrònic: el trencament de la visió lineal i dicotòmica de la modernitat als estudis de la pagesia

“Hi ha quelcom divertit, si no grotesc, en la incapacitat dels acadèmics per a aplegar a una acord general sobre l’existència de la pagesia com un concepte vàlid” (Shanin, 1979:8)

“És imprecís el concepte de pagesia” (...) “en Occident la noció de pagesia és encara més indefinida que entre nosaltres” (Lenin, 1969: 129 i 189)

Com és sabut una gran part del pensament social clàssic que al llarg dels anys han estudiat els processos de modernització capitalista han tendit a caracteritzar-los com unes dinàmiques reductoremment lineals i evolutives que enfrontaven de forma relativament dicotòmica les estructures tradicionals, habitualment valorades de forma negativa, com alguna cosa ja passada, com alguna cosa a superar, i les estructures més "modernes", valorades més positivament com alguna cosa a desenvolupar de forma "unilateral". Ja siguin les aproximacions de Tónnies sobre la "comunitat" i la "societat"; les de Weber sobre la progressiva "racionalització" de la societat i el pas de l’acció afectiva conformement a valors a l’acció més racional conformement a finalitats; les de Durkheim sobre el desenvolupament progressiu de la divisió del treball social i el pas de la solidaritat

mecànica a la solidaritat orgànica; les de Parsons sobre el desenvolupament de l'individualisme; les de Giddens sobre el desenclavament de les societats modernes, etc., (Conde, 2009). En suma, el que observem és que una gran part dels teòrics de les Ciències Socials han tendit a dicotomitzar aquest procés de modernització social i a carregar amb valors negatius i positius, ja sigui de forma més explícita, ja sigui de forma més implícita i connotativa, als pols d'aquest procés, al teòric "origen" més tradicional i a l'ulterior desenvolupament més "modern".

En concret, com afirma Newby (1983), s'ha d'assenyalar la importància de Tönnies com un dels fundadors de la sociologia rural. Fet que ajuda a què molts dels primers estudis rurals s'hagen 'realitzat quasi totalment dintre del marc conceptual de *gemeinschaft-gesellschaft*' (Newby, 1983:97). O el no menys cèlebre model teòric del *continuum* rural-urbà atribuït a Sorokin i Zimmerman els plantejaments del qual responien a una concepció essencialista de la ruralitat vinculada a una determinada forma de vida i a la seva indissoluble associació amb l'agricultura i la propietat de la terra com base material de la vida econòmica, política i social de les comunitats rurals' (González i Moyano, 2007).

Dintre d'aquesta manera dicotòmica de veure la realitat social, tal com plantegen Alonso, Arribas i Ortí (1991) parlar de camperols era tractar d'imposar les categories habituals del discurs convencional sobre el desenvolupament econòmic— entès aquest com un procés homogeni i evolutiu— al món agrari, amb el que s'arribava a categoritzar la pagesia amb conceptes com 'residual', 'endarrerit' o 'marginal'. Per tant, des de diversos corrents teòrics, tant corrents conservadors com progressistes, es va anunciar la fi de la pagesia o bé pel vector tecnològic que no només servia per a desagraritzar a la població sinó, a més a més, per a recol·locar-la en la producció industrial; o bé per la seva reconversió en altre subjecte social molt més homogeni i conflictiu.

Newby (1983) explica com el canvi en la composició social de la població rural, junt amb l'increment de la intervenció estatal en l'agricultura, el pas cap a la agroindústria corporativa verticalment integrada i la decreixent autonomia de les comunitats rurals, ha tendit a incrementar la integració entre els sectors rurals i urbans de les societats industrials avançades. Això ha comportat la reconsideració que s'està presenciant la destrucció d'una societat específicament rural o si cal un nou aparell conceptual per a interpretar aquesta transformació i per a poder arribar a una teoria explicativa més adequada del canvi social i rural.

En aquest sentit, Ortí va observar que el procés de modernització significava una dinàmica de canvi social molt més complexa que la dicotomia "abans-ara", "comunitat-societat", "grup-individu", "dolent-bo". Per a Ortí; la modernització és un conjunt de processos en els que, de forma simultània, coexisteixen conflictivament elements dels plànols que analíticament les citades tradicions

sociològiques havien assenyalat com a pertanyents, ja sigui a "l'ordre tradicional", o bé a "l'ordre de la modernitat", de la mateixa forma que aquests ordres estan carregats d'ambivalències valoratives, lluny de les dicotomies de dolent/bo de les tradicions citades (Conde, 2009).

Per al cas que ens ocupa, es va observar que abans d'intentar reduir la heterogeneïtat de la condició de pagesia a la lògica pura del desenvolupament econòmic, l'única forma de donar compte de la pervivència de la pagesia considerada com a tradicional era la de percebre la seva funcionalitat en les xarxes mercantils més modernes i desenvolupades (Alonso, Arribas, Ortí, 1991), així com la seva integració al mode de producció capitalista (Servolin, 1977). La pagesia, doncs, sembla ocupar un lloc intern dintre del procés de producció de mercaderies agràries i l'economia de la xicoteta explotació, com afirmen Vaello (1977) i Servolin (1977), lluny de dissoldre's, tendia a reproduir-se tot adaptant el seu funcionament a les característiques de la dominació de les empreses capitalistes. D'aquesta manera, d'acord amb Castillo (1979), l'autoexplotació del xicotet camperol va passar a convertir-se en sobrebenefici de les empreses que controlen els canals de comercialització.

Stein (1960) a la seua afamada obra *The Eclipse of Community*, parla de la localitat com a principi organitzatiu que es trobava en una crisi. Aquest procés representa 'l'eclipse' de les comunitats produït com a resultat de tres processos socials: la industrialització, la urbanització i el creixement de la burocràcia. Aquests processos varen destruir l'autonomia de les comunitats locals i varen erosionar els aspectes característics del les mateixes. La societat moderna es va convertir en una societat de masses i es varen eliminar els recolzaments estructurals a la segmentació social. Aquestes tendències centrípetes de la societat moderna varen implicar una sèrie de conseqüències socials: no sols s'observa un menor grau d'autonomia local, sinó també un major grau d'interacció rural-urbana, un distanciament respecte als centres de decisió, tant privats com públics, i la creació d'un mercat de consum de masses amb estils de vida uniformes (Newby, 1983)

Aquest procés amb termes de Marx podria expressar-se com la "subsumpció del món rural pel capital" (Marx, 1973: 55). Un procés cada vegada més extens, i sobretot més intens, en el que l'agricultura tradicional —sorgida de la Revolució liberal burgesa— se subordina primer, externament a les creixents exigències de la industrialització capitalista nacional, per a ser, finalment, absorbida o devorada reconvertida i transformada en una simple i rama del propi mercat capitalista transnacional, en funció de la rendibilització dels grans oligopolis capitalistes multinacionals (Ortí, 1992 i 1997). Tot aplicant de forma analògica aquest concepte de subsumpció, Alonso, Arribas i Ortí (1991) resumien aquest procés de subsumpció de l'agricultura pel capital per al cas de la pagesia tradicional, en observar que "el procés d'universalització social de la mercaderia suposa el pas d'una subsumpció formal dels llauradors sota el capital— en la qual el capital subordina al llaurador sota la base de les mateixes condicions tècniques, socials, personals i culturals

que tenia tradicionalment—, a una subsumció real dels llauradors pel capital, en la que el capital recrea constantment tant les condicions de treball com la forma de consum de cara a la permanent acumulació de plusvàlua relativa al conjunt de l'economia global" (Alonso, Arribas i Ortí, 1991: 38). D'aquesta manera, subsumida plenament l'agricultura pel desenvolupament capitalista transnacional, el món rural deixaria de contraposar-se al món urbà. O el que és el mateix, sosté Ortí (1997), es confirmaria 'l'abolició de la separació entre la indústria i l'agricultura' prevista i subratllada per Kaustky en 1899, però no per a dirigir-se cap al socialisme, al igual que la indústria (com desitjava Kautsky), sinó com una part de "l'homogenització social depenent pel capital" (Ortí, 1992: 244). Amb el que, les dramàtiques lluites agràries entorn a la propietat i l'ús de la terra —procés fonamental de la gènesi de la Sociologia Agrària estatal— haurien quedat subsumides i superades —mitjançant l'expropiació i desarrelament final de la pagesia tradicional—, en un dilatat i conflictiu procés de modernització, fet, sense cap mena de dubte, necessari per les exigències de la industrialització, però que hauria pres la forma (final o transitòria) del ple triomf de la rendibilització capitalista transnacional.

Però, la modernització progressiva de les bases de producció i reproducció a l'espai agrari no varen suposar, com es va pretendre, la fi de la pagesia sinó la cristallització d'una pagesia capitalista que es comporta segons els paràmetres de conducta diferenciats a la mentalitat tradicional: ara la tinença de la terra es negociable, el domini de la producció per al mercat és absolut, la sensibilitat cap als mercats de béns i treball internacionals és cada cop major i, a més a més, existeix una propensió a la utilització i renovació d'innovació tecnològica (Alonso, Arribas i Ortí, 1991). Aquests trets no signifiquen l'opulència de la pagesia doncs en la majoria dels casos necessiten assalariar-se a temps parcial o bé a grans cultius o bé a la indústria, per tal de poder sobreviure. La seva supeditació respecte a les estructures comercials és terminant. Les decisions sobre la inversió, la venda de la producció, els adobs químics, la sembra, la mecanització, etc. queden fora del seu abast. D'aquesta manera, com després veurem amb detall, podem afirmar que 'l'agricultor depèn i és explotat per les institucions financeres i urbanes (Gaviria, 1975:48).

Tot aquest procés porta a l'abandonament del mode de vida tradicional dels llauradors que en certa manera es veuen obligats a canviar el tipus d'agricultura i a substituir la mà d'obra per capital. Tanmateix, la mentalitat llauradora no deixa de veure el progrés amb recel i com quelcom que acaba amb el medi que ells treballen (Rodríguez, 2002) però sense oblidar que ells també, obligatòriament, hi formen part i han canviat radicalment el seu mode de treball tradicional i en general el seu mode de vida. I saben que de no haver sigut així no hagueren sobreviscut. Amb tot, malgrat la tendència cap a la integració vertical de la agricultura i el creixement de les empreses agrícoles amb una estructura pareguda a la que podem trobar a la indústria, l'agricultura segueix estant en mans de

propietaris familiars (Newby, 1983) i en molts casos, i pel que aquí ens ateny, en mans de xicotets propietaris.

4.3.2. La xicoteta propietat agrària, un regal per al mode de producció capitalista

“El capital treu de l’agricultura parcel·lària guanys, interessos i renda...deixant a l’agricultor que s’arregli com pugui per treure el seu salari (Marx, citat a Pérez Touriño, 1983:109)

D’acord amb Garrabou i Sagner (2006) des del segle XIX, socialment la petita propietat ha estat considerada com un factor d’estabilitat, però des d’una perspectiva econòmica sovint ha estat avaluada negativament i se l’ha qualificada d’ineficient. L’allunyament de l’òptima eficiència s’ha explicat per diversos motius: per la manca de capitals que permetessin fer inversions i millores productives, perquè en el cas de disposar capital per invertir aviat podia arribar-se a una sobrecapitalització, per les reduïdes dimensions de l’explotació, perquè la intensitat amb què s’aplica el treball familiar —regit per una dinàmica d’autoexplotació— entrava fàcilment en rendiments decreixents. Si bé aquest conjunt de desavantatges implicaven una gran fragilitat, el cert és que la petita propietat burgesa no tan sols va resistir les conjuntures agrícoles successives; també va reforçar i ampliar la seva presència. El factors que van contribuir-hi foren múltiples, però segons Garrabou i Sagner (2006), paga la pena destacar-ne dos: la capacitat de la petita explotació per adequar-se a la forta estacionalitat dels cicles agrícoles, que distribueixen les exigències de treball de forma molt irregular durant l’any; i també el paper jugat per les cooperatives, sindicats i altres fórmules d’associació rural a l’hora de cobrir i completar algunes mancances de la petita explotació. La consolidació i avenç de la petita propietat durant el primer terç del segle XX, segons els autors abans citats, és un procés paral·lel a la integració mercantil i el desenvolupament capitalista de l’activitat agrària. No hi ha una oposició entre petita propietat i agricultura capitalista. L’explotació pagesa es va integrar en el mercat i al sistema alimentari modern amb tanta eficàcia com la gran empresa agrària, i va respondre a les demandes externes i va ajustar els preus a un mercat molt competitiu —tot i els nivells de protecció extingits. Ho va fer a costa de la sobreexplotació del treball i l’acceptació d’un ingrés limitat a la remuneració del treball, sense components derivats del guany i de la renda, que en qualsevol altre tipus de negoci s’haurien compatibilitzat. Els comptes de pagès no tenien res a veure amb els comptes de comerç. “La lògica que regia les propietats i les explotacions pageses podia no ser capitalista, però estava plenament al servei d’una economia capitalista” (Garrabou i Sagner, 2006: 385). Aquets arguments, però, no disten massa dels argumentats per Chayanov a l’apartat anterior.

Ara bé, des dels anys setanta del segle XX a tots els Estats capitalistes l’agricultura presenta característiques que li atorguen un alt grau d’especificitat. La mancança, la debilitat, la insuficiència

etc. del seu desenvolupament capitalista han sigut i són, per regla general, vertaderes acusacions llançades contra una realitat que resulta difícil d'aprehendre. Per a molts marxistes la seva no transformació capitalista integral apareixia com una heterodòxia insuportable, únicament imputable a la presència d'un feudalisme de rara porfídia o a la desmesurada voracitat d'uns monopolis disposats a tragar-ho tot. I això, clar està, encontrava el seu fidel reflex en els programes polítics dels partits obrers, que es llançaven denodadament contra una 'oligarquia terratinent' en realitat exhausta o contra una 'burguesia monopolista' elegida per a carregar-li tots els mals de la terra. Per últim, els partits molt obrers decidien que els canvis són tan obrers com el que més i que no s'ha d'inventar fantasmes on no hi ha. Aquesta tendència es concreta en la progressiva ampliació i consolidació de la dominació del mode de producció capitalista. La concepció política biclássica té la seva expressió específica en la concepció de la qüestió agrària. Explícitament o implícitament s'entén que l'agricultura està enterament envaïda pel mode de producció capitalista quedant com a màxim resquícies feudals que, o bé tendeixen espontàniament a passar al mode de producció capitalista, o bé deuen ser portats en eixa direcció a través d'una reforma agrària.

Tanmateix, el fet cert és que, després de segles d'una crònica de mort anunciada, una part molt considerable de la producció agrària està encara avui a càrrec d'unitats no capitalistes, d'explotacions pròpies de la xicoteta economia mercantil. Subsisteixen modes de producció no capitalistes, subordinats però no aniquilats. Aquestes explotacions constitueixen la base material i social d'una classe que està entre la burgesia i el proletariat, que no és ni una cosa ni l'altra, que és la classe dels xicotets productors agrícoles mercantils. En aquest sentit, són importants, les reflexions de Sevilla–Guzmán i López (1993) en afirmar que ha quedat clar que tant el pensament marxista com el liberal varen errar en les seves prediccions respecte a la desaparició de la pagesia.

A grans trets, ja Vaello (1977) es preguntava, en primer lloc, com era possible que aquests xicotets productors mercantils hagen sobreviscut fins avui, més de cent anys després d'haver anunciat la seva propera desaparició. Per a respondre's aquesta pregunta, el citat autor, intenta comprendre com l'agricultura s'inserta en el desenvolupament capitalista i sosté que aquesta activitat presenta 4 barreres per a la inserció completa al mode de producció capitalista, a saber: 1) la presència d'una característica de l'agricultura com una activitat d'aprofitament de les condicions naturals del sòl, que és el caràcter limitat i no reproduïble a voluntat d'aquesta, la seua base material insubstituïble. 2) la presència de modes de producció prèviament establerts que deuen ser destruïts per a donar lloc a la implantació de les relacions capitalistes de producció. 3) l'existència de la propietat territorial, monopoli històric de la terra que té el seu reflex econòmic en la renda del sòl. 4) La supeditació de l'agricultura com a activitat de reproducció d'éssers vius, als diferents ritmes de reproducció de dits éssers vius.

La presència d'aquests factors ve a constituir la base d'anàlisi històric del desenvolupament de l'agricultura en la seva relació al mode de vida capitalista. La dominació del mode de producció capitalista en l'agricultura suposa el desplaçament de les relacions socials no capitalistes per les relacions capitalistes o la seva subordinació a aquestes. La subordinació, que lògicament implica recaptació, sembla que n'és el procés propi de la xicoteta producció mercantil en l'agricultura. D'una part, este mode de produir conserva el seu règim de treball familiar. D'altra banda, la xicoteta explotació mercantil es vincula cada vegada més estretament amb el mercat, dominat pel mode de producció capitalista, i amplia la seva absorció d'una tecnologia moderna que el capitalisme desenvolupa a partir de la indústria. S'ha constituït una nova xicoteta producció mercantil, però que conserva les característiques essencials d'aquesta. El seu nou caràcter resideix en l'adequació de les seues relacions bàsiques de tal forma que servisquen i se subordinen, al mode de producció capitalista dominant en la forma social. Dos són les formes principals, que enumera Vaello (1977), en les que s'expressa aquesta dominació: la primera opera a través del mercat, tot havent d'adaptar-se els xicotets productors mercantils a les condicions de la circulació capitalista. La xicoteta producció mercantil agrícola subordinada al mode de producció capitalista dominant en la formació social seria aquella que produeix directament per al consum humà fresc. La segona forma opera a través de les indústries de base agrària. Els xicotets productors agrícoles que tenen el seu mercat en les indústries de transformació es veuen obligats a subordinar-se a elles. Deuen acceptar les condicions que les indústries imposen, fixant els preus dels seus productes i, a sovint, les superfícies a cultivar. Aquesta forma de subordinació, per tant, entra ja en el propi terreny de la producció no limitant-se, com l'anterior, a operar en el camp de la circulació. Els xicotets agricultors mercantils només conserven la propietat de la terra tot rebent la resta de mitjans de mans de les indústries i a més a més han d'acceptar intervencions directes en la gestió.

En aquest punt, i seguint a diversos autors recollits en el seu compendi -especialment Postel-Vinay, Servolin i Lebossé-Ouisse-, Miren Etxezarreta (1979) enumera altres factors encarregats d'explicar les possibles causes de la supervivència dels petits agricultors. En primer lloc, resulta que la superioritat tècnica de les grans explotacions no és en absolut tan palès. D'una banda, l'absorció dels principals avanços tecnològics tals com les llavors, els abonaments o les millores genètiques dels productes, no és un gran problema per a la petita explotació. La incorporació de maquinària, d'altra banda, ha estat igualment assolible per a la petita explotació, si bé la maximització de la seva eficiència requeriria de grans extensions agrícoles. En segon lloc, si atenem a l'especificitat del procés de producció agrícola, resulta que les diferents operacions productives no poden realitzar-se de forma simultània, la qual cosa suposa que les possibilitats de divisió del treball i de cooperació complexa -pròpies de la producció capitalista- siguin molt febles (Servolin 1979: 165). Un tercer

factor que explica la supervivència de les petites explotacions agrícoles en el desenvolupament del capitalisme deriva, precisament, de les dificultats que la gran empresa ha de fer front en el seu definitori procés de concentració de la terra. En efecte, la terra és un element limitat, necessari per a la pròpia supervivència del petit agricultor, la qual cosa suposa que el seu preu de mercat sempre serà major a la seva pròpia rendibilitat purament econòmica (Servolin 1979: 164). La validesa d'aquesta afirmació fluctuarà, d'altra banda, depenent tant del tipus de cultiu i les exigències pròpies per al seu desenvolupament a cada zona analitzada, com de les pròpies dimensions de l'explotació exigibles per al mateix -elements que d'altra banda no desautoritzen la tesi en absolut (Cayuela, 2013).

Un altre element a tenir en compte en aquesta explicació és, precisament, l'Estat. En efecte, i per diversos motius polítics i econòmics, els Estats de l'Europa occidental han protegit i recolzat de fet a les petites explotacions agrícoles. L'Estat determina en gran mesura el valor de la força de treball, el preu dels productes alimentaris és verdaderament un 'assumpte d'Estat' (Servolin, 1977: 119). Si es efectiu que una agricultura de xicoteta producció mercantil entregue els seus productes al més baix preu possible, és natural que l'Estat organitze i arbitre la seva coexistència amb el mode de producció capitalista en benefici d'aquest. Per tant, cuidarà permanentment que les apropiacions de valor realitzades a costa de la xicoteta producció mercantil no apleguen a retallar l'ingrés mínim necessari per als xicotets productors i a desalencar la producció. Essent els preus pagats als productors, continua afirmant Servolin (1977), els principals determinants de la remuneració del seu treball, és lògic que el recolzament i regulació d'aquests preus hagen sigut un dels principals elements de tota política agrícola de l'Europa occidental. És igualment justificat, dirà Servolin (1979), que hagen constituït el tema central de les reivindicacions de les organitzacions sindicals agrícoles, que esperaven, legítimament, més equitat en els intercanvis entre els agricultors i el mode de producció capitalista.

No obstant això, d'acord amb Alonso, Arribas i Ortí (1991), podem afirmar que la necessitat que l'agricultor en els països del capitalisme avançat ha tingut d'un Estat intervencionista i desmercantilitzador per a no ser arrasat per les estratègies de les multinacionals alimentàries establides ja a nivell universal, ha fet tremendament dèbil la seva posició actual front a unes tendències d'intervenció estatal que són justament les contràries: liberalització dels mercats, màxima mercantilització en les relacions socials i dinàmiques microcorporativistes o dualistes, d'aconseguir acords sols en aquelles rames i sectors que tenen una potencialitat de creixement autosostingut i acumulació de capital, deixant en altre lloc extern, precari i difós tots aquells espais productius d'escassa intensitat capitalista.

Un cinquè factor pertinent per a la supervivència de la petita explotació agrícola és, precisament, el seu propi caràcter de producció mercantil simple, la qual cosa li permet afrontar tant les crisis agrícoles com la competència de les grans explotacions (Cayuela, 2013). En efecte, allò conegut com a manera de producció mercantil simple, “La fi de la producció no és la valoració d'un capital i l'obtenció d'un guany, sinó la subsistència del treballador i la seva família i la reproducció dels mitjans de producció necessaris per assegurar aquesta subsistència” (Servolin 1979: 163). Wolf (1971) assenjala que a més de restringir el consum (minorant la ració calòrica o reduint les seves compres a l'essencial) el pagès també pot incrementar fins al màxim possible el treball del seu propi grup domèstic. En aquest sentit, el petit agricultor s'hi troba en posició de competitivitat amb la gran explotació perquè està disposat a acceptar una remuneració total pel seu producte en ocasions menor que la de la gran explotació. Lebossé i Ouisse es refereixen a això mateix com segueix: “La rendibilitat del capital de l'agricultor invertit en l'explotació no és l'element determinant de la seva permanència o no en aquesta activitat. Això es relaciona amb el fet (...) que l'agricultor posseeix els mitjans de producció necessaris per a l'exercici de la seva professió, i no un capital a la cerca de la millor taxa de benefici” (Lebossé i Ouisse 1979: 201).

Aleshores, sosté Vaello (1977) que per a mantenir a l'agricultura, el capital combina dues formes d'actuació fonamentals. Tradicionalment ha conservat per a sí la producció cerealista. Entorn a aquest tipus de produccions s'ha creat un sistema estatal de protecció que sembla que la seva existència sigui l'única o principal explicació de la subsistència de capital. Preus oficials garantits per a cada temporada, fons de reserva de cereals finançats, gran volum de crèdit oficial a baix interès, inversions públiques de recolzament, etc. han constituït les bases del capital en aquesta rama durant anys. També ha adquirit importància la integració de l'explotació de la terra amb determinades finalitats com una baula més en la cadena productiva que culmina en la transformació industrial i la comercialització del producte final. Aquestes— creació d'un sistema de protecció oficial i integració en una cadena de producció capitalista completa— semblen haver estat les vies de sortida que el capital ha trobat per a superar la contradicció derivada de l'existència de la renda.

De fet, al marge d'aquests exemples i per al cas que ens aborda, sembla que la contradicció entre capital i propietat territorial i la renda ha conduït a quasi la desaparició del capital com a relació social de producció en l'agricultura. Aquest procés s'ha pogut observar en explotacions que han passat al menys per una etapa de desenvolupament capitalista i que després han retornat a la xicoteta producció mercantil, encara que amb el caràcter abans mencionat de 'nova' xicoteta producció mercantil. Ha sigut el cas d'explotacions de grandària mitjana, on la introducció de la tecnologia moderna, en particular de la maquinària, ha conduït a l'eliminació progressiva de mà d'obra assalariada. Però a diferència de la indústria s'ha eliminat la totalitat de la mà d'obra, tot

convertint a l'explotació capitalista en una xicoteta explotació mercantil. Podem afirmar doncs, d'acord amb Servolin (1977) tot el desenvolupament tecnològic en l'agricultura s'adapta perfectament a les condicions de la xicoteta explotació mercantil, i en alguns casos eixa adaptació s'efectua millor que en la gran explotació amb treball assalariat. L'agricultura està plenament inserida en el sistema de producció capitalista però no hi ha dubte que això tampoc s'ha traduït en una transformació generalitzada del sector. Gran part de les produccions continuen essent realitzades per menudes explotacions mercantils que lluny de romandre en un estadi primitiu es varen modernitzar per a adaptar-se a les exigències del mode de producció capitalista (Vaello, 1977). El fet que les formes capitalistes de producció no s'hagen generalitzat i que algunes d'elles substeixquen gràcies a un ampli sistema de recolzament públic fa evident la dificultat del capital per a penetrar en l'agricultura.

Tal com afirma Vaello (1977) per tal d'examinar el problema de la lluita de classes a l'agricultura cal fer algunes consideracions. Pel que aquí ens ateny i seguint al mateix autor podem limitar-nos als grans grups socials. El primer correspon a les relacions socials capitalistes i en ell hi ha dues classes: la burgesia agrària i el proletariat agrícola. Aquest últim compost per treballadors lliures desproveïts de mitjans de producció propis i que sols poden subsistir gràcies a la venda de la seva força de treball. Per burgesia agrària entenem aquella fracció dels agricultors, propietaris o no, els ingressos dels quals provenen de l'explotació de treballadors assalariats. El segon regim és la xicoteta producció mercantil. Aquest té la peculiaritat de generar una única classe, la de xicotets agricultors mercantils *independents*. Lluny han quedat les aspiracions dels camperols dirimides en la dialèctica, generada durant la Segona República, individualisme ('la terra per al qui la treballa') enfront les aspiracions d'aquells propers als sindicats anarquistes que aspiraven a les col·lectivitzacions (Tébar, 2006). Cada vegada més, és fa evident que l'accés a la terra no ressol els seus problemes. Així mateix, com ja va analitzar Vaello (1977), aquesta classe opera com a productors independents i presenten la particularitat de no enfrontar-se a una classe explotadora dintre de la seva pròpia activitat productiva. Com tota classe immersa en un sistema d'economia mercantil, els xicotets propietaris centren la seva lluita en l'obtenció d'una massa de diners. Però, a diferència de la burgesia i el proletariat, aquesta lluita no es concreta en la disputa per la distribució d'una massa de diners determinada amb la classe antagònica en els seu règim de producció. La lluita no se situa en l'esfera de la producció, sinó en l'esfera de la circulació. Al pol oposat, front als camperols, trobem compradors d'objectes útils creats inicialment a partir de l'explotació de la terra. Entre ambdós s'interposen diverses figures que mediatitzen la contradicció entre venedor i comprador, convertint-los en un productor primari i un consumidor final sense relació entre sí. La contradicció es desplaça, situant al comprador front a un comerciant minorista i la pagesia front a un industrial majorista. El

terreny de la lluita per al pagesia continua essent l'esfera de la circulació, però el seu antagonista no és un comprador de valors d'ús sinó un comprador de valors de canvi (Vaello, 1977). Com a productor mercantil el llaurador es relaciona amb el mercat també com a comprador. Novament el terreny de lluita es localitza en l'esfera de la circulació, ara, però, els seus antagonistes són altres comerciants i industrials, secundats pel capital financer. Com a comprador i com a venedor el camperol s'enfronta directament a determinats sectors de la burgesia, perfectament identificables. Però molts dels ressorts fonamentals que determinen la seua sort estan en mans de diferents graus d'Administracions Públiques: subvencions, accés a mercats, política tributaria, política de seguretat social... Per al camperol, la burgesia està primàriament constituïda per alguns individus aliens al camp que li venen car i li compren a baix preu. Però quan supera aquesta consciència primària, totes les seves reivindicacions van dirigides a l'Estat i totes les formes de lluita estan orientades a pressionar per a obtenir d'ell respostes satisfactòries a les seves demandes.

4.3.3. La dependència dels agricultors

D'acord amb Gaviria (1975) l'agricultor depèn i és explotat per les institucions financeres industrials i urbanes a través de dos mecanismes principals: 1) Fent-lo entrar en el mercat per als seu abastiment i per a la seua venda de productes (açò es presentat pel capitalisme com a progrés). 2) Reduint-li el contingut de les seues activitats, és a dir, de resoldre els seus cultius amb mitjans propis, amb independència del mercat i dels intermediaris. Aquesta és la forma que el capitalisme adopta en la contradicció entre camp i ciutat entre treball agrícola i capital financer. Per al cas de l'Estat espanyol, Gaviria l'any 1975, sostenia que l'evolució de l'agricultura dintre de les finalitats del desenvolupament capitalista es va concretar en: 1) incorporar als agricultors al mercat, controlat aquest per part del capital financer i bancari; i 2) reducció de l'ocupació de mà d'obra en l'agricultura, amb el que aquesta és expulsada dels pobles i proletaritzada a les ciutats. Els que queden als pobles van perdent cada vegada més les possibilitats d'emprar la seua energia metabòlica en la pròpia agricultura.

Tot açò es torna més paradoxal quan es justifica la necessitat del desenvolupament industrial sota la ideologia que és necessària la creació de llocs de treball. Aquests llocs de treball desapareixen del camp com a conseqüència de l'ocupació massiva de la tecnologia i de la substitució de la mà d'obra per elements exteriors.

Gaviria (1975) ens explica casos concrets. En primer lloc explica com el agricultor depèn cada vegada més per als seus cultius de cases de llavors, en la seva gran majoria estrangeres, que marquen el preu i els tipus de productes que acabaran produint els llauradors. Així mateix explica la gran dependència dels llauradors als adobs químics de companyies químiques multinacionals, tot tenint

en compte els problemes mediambientals d'eutròfia que comporta la substitució del fem per l'adob químic. Aleshores, els fertilitzants han fet als agricultors dependents de la indústria química multinacional. Com les produccions s'han intensificat i han augmentat, els preus dels productes agrícoles s'han mantingut proporcionalment baixos per als llauradors. La trampa del futur, advertia Gavira (1975), serà que al fer-se costosíssims els adobs químics com a conseqüència de l'augment de la matèria prima i de l'energia, els agricultors hauran de tornar a l'adob orgànic, tot obtenint collites amb un rendiment molt menys intens, pel que per a poder mantenir un nivell de rendes haurà de pujar els preus, cosa que el govern i les polítiques agràries no estan disposats a fer, ja que pretenen seguir oferint aliments barats a la ciutat. A més, fins als anys 60 el tractament del fem, la seva aplicació, es realitzava amb mà d'obra que ha sigut suplerta pel confort de distribuir-ho amb tractor o de manera líquida per cases especialitzades en el cas dels fertilitzants. Altra activitat, doncs, que ha d'anar en mans de terceres persones, deixant dependents i sense contingut d'ocupació de la mà d'obra l'agricultor.

Una tercera dependència dels llauradors ve donada amb la feina de llevar l'herba. Aquesta, sosté l'autor, era una feina feta amb tracció de sang i que produïa fem i era fàcilment realitzable per l'agricultor, tot utilitzant el seu temps i la seua activitat. Aquesta feina, però, ha sigut substituïda pels herbicides, que destrueixen els microorganismes i acaben esterilitzant la terra i, a més, deuen ser pagats pels agricultors a les companyies productores. La quarta dependència enumerada és l'ús d'insecticides. Tot tipus de tractaments contra plagues i enemics de l'agricultura s'han vist exacerbats. El raonament que se li fa a l'agricultor és que si mata les plagues tindrà més collita. Però amb l'ús d'aquest insum l'equilibri ecològic entre les plantes, la terra, els microorganismes i els enemics dels cultius es trenca i cada vegada es necessària més quantitat de plaguicides per a poder seguir cultivant. L'agricultor que al llarg de la història ha cultivat emprant mitjans naturals tot mantenint l'equilibri que eren barats i fàcils, es veu submergit en creixents costos a pagar.

Un altre dels exemples en els que Gavira (1975) concreta la dependència dels llauradors és l'abandonament d'aquest de l'autoabastiment d'aliments. Inspirats pel mimetisme, els agricultors i els obrers agrícoles varen anar abandonant durant els anys setanta la producció de béns per a l'autoconsum. El monocultiu va desplaçar el cultiu d'hortalisses i la cura de gallines, conills i porcs. Així mateix, els agricultors depenen cada vegada més del consum d'energia tant per a les feines del camp com per a la seva vida quotidiana. Així mateix, altra subordinació de la pagesia al capital ha estat la construcció del propi habitat. L'abandonament del guix els ha portat a l'utilització de la rajola i el ciment, ambdós procedents de la indústria amb preus creixentment elevats i, per tant, una dependència per a la construcció de la seva pròpia casa.

En aquest sentit, Servolin (1979) explica com quan es generalitza la producció capitalista industrial, tota la producció tradicional de béns de producció (ferramentes-màquines) i de béns de consum (roba, utensilis domèstics, mobles, cases...), realitzada en el marc domèstic o per artesans, és radicalment destruïda. Els béns corresponents deuen ser aleshores comprats amb diners als productors i als comerciants capitalistes. D'aquí sorgeix també, per al xicotet agricultor, la necessitat d'augmentar la seva producció per al mercat, d'accentuar la seva inserció en l'economia monetària.

Així mateix, com varen assenyalar Alonso, Arribas i Ortí (1991), ja no sols s'emfatitza que els agricultors depenguen de la producció industrial sinó que, a més a més, aquests critiquen l'empitjorament progressiu de la relació real d'intercanvi dels seus productes agrícoles amb els béns i serveis del sector urbà-industrial, i l'anul·lació a llarg termini de tota possibilitat competitiva de la petita-explotació agrària, si prossegueix la inflació dels preus industrials (maquinària, fertilitzants,..).

Una de les majors supeditacions del llaurador al capital de la que fa èmfasi Gaviria (1975) és la de la mecanització. L'aparició de la maquinària agrícola ha anat buidant de contingut a la activitat de la majoria dels menuts llauradors que no tenen capacitat per a mecanitzar-se. La mecanització ha portat la quasi desaparició de l'obrer agrícola, que va emigrar a ciutats. Però alhora la mecanització ha portat a la proletarització creixent del menut agricultor, que ha d'emplear-se en altres activitats a temps parcial per a poder pagar totes les despeses d'inversió en agricultura, llavors, adobs, feines, tractors aliens, transports al mercat, etc. L'alta mecanització requereix major superfície de terres cultivades, pel que, existeix una fam de terres, especialment entre els propietaris de maquinària. La majoria dels que tenen poca terra no poden emprar la força de treball perquè estan dependents de la maquinària, que està en part en mans d'agricultors que, o tenen poca terra, o no tenen cap, o d'empreses de maquinària. En el fons, com sostenia Gaviria (1975), la mecanització apareix com un fenomen molt clar i és que es confon tecnologia i mecanització amb reforma d'estructures. La realitat és que els aspectes fonamentals dels problemes agraris de l'Estat no han estat tocats, és a dir la reforma agrària, els preus percebuts pels agricultors, en el fons la lluita de classes. Únicament en lloc de resoldre el problema es va eliminar, és a dir, es va fer emigrar als obrers agrícoles i, així mateix, es va fer treballar en altres sectors als xicotets agricultors o estancar-se en els seus ingressos. És precisament conseqüència de la modernització i la mecanització del camp on apareix el cultiu intensiu d'hortalisses o l'emigració i el temps parcial de treball a les ciutats o en indústries properes, així com en els serveis. L'agricultura a temps parcial apareix com una etapa de transició entre l'antiga forma de cultivar amb poca energia i la forma de monocultiu d'alt consum d'energia i concentració de maquinària en poques mans.

Com bé descriu Bartual (2002), la producció pagesa apareixerà com un esglaó més del sistema, determinat, normalment en tots els seus aspectes (ingressos, recursos, tècniques de treball, volum

de producció) a través d'una contracte de subministrament de mitjans de producció amb l'empresa integradora i/o la corresponent entrega del producte. En aquestes condicions l'agricultor es converteix en un empleat del complex agroindustrial, ja no és el propi agricultor que retira del producte agrari el valor que contingui, sinó que això ho fa per ell l'empresa integradora, la qual cosa porta, en realitat, a una proletarització encoberta dels agricultors, una submissió total al sistema, donat que de la seva autonomia només resta en l'aspecte formal (és el propietari jurídic dels medis de producció i treballa com autònom); i en altres paraules, sota l'aparença de l'intercanvi de mercaderies s'amaga, realment, una relació salarial, una venda de força de treball.

Inclús, afirma Gaviria, per a les pautes culturals, el rural i el camperol s'han vist sotmesos a pressions exteriors creixents. En suma, la reforma agrària no s'ha produït. Les estructures de la comercialització no els afavoreixen. Les lluites agràries persisteixen, adormides provisionalment' (Gavira, 1975: 52).

4.3.4. Canvis a l'associacionisme agrari: de la conducta col·lectiva a l'acció corporativista

Els processos d'articulació d'interessos que han tingut lloc en l'agricultura dels països de la Unió Europea es diferencien clarament dels esdevinguts a l'Estat espanyol. Com descriu Moyano (1986, 1988 i 2002) a l'agricultura estatal no ha existit continuïtat històrica durant el procés d'articulació d'interessos. La riquesa associativa del primer terç de segle, amb nombroses experiències sindicals, va ser truncada per la imposició, després de la guerra civil, en 1940, d'un sistema corporatiu d'articulació obligatòria. Fins a eixe moment, el sindicalisme agrari estatal no desmereixia del de la resta d'experiències europees.

Com afirma Ortí, destruïdes les organitzacions polítiques camperoles, negada la seva identitat, diluïts tots els seus símbols per la contrarevolució franquista, els un dia conscients i combatius moviments populars —l'anarquisme jornalero que promulgava les col·lectivitacions, el socialisme proletari amb la defensa de 'la terra per al qui la treballa', els nacionalismes d'esquerres, etc.—, varen ser reduïts— a partir del 36/39— a una fragmentada i silenciada massa popular sobre la que gravar a sang i foc la ideologia dominant (Ortí, 1984: 179).

El procés de construcció sindical, apuntalat amb la Ley de Unidad de 1940, preparava l'absorció per part de les Centrals Nacional Sindicalistas (CNS) de totes les formes d'organització d'aquest tipus existents tant al camp com a la ciutat (Tébar, 2006). Al camp, tanmateix, s'hagué d'aplicar una llei específica sobre la constitució dels sindicats agrícoles per tal que s'hi produís la immediata i definitiva integració de tots els organismes agraris. Això trencava, com segueix argumentant Tébar (2006), el desenvolupament de la xarxa civil que havia estat predominant fins aleshores. Alhora imposava per llei l'harmonització de les classes socials per *Sindicat Vertical*, en el qual havien de ser

presentes propietaris, conreadors i jornalers. Vint anys després de la Guerra Civil, el poble s'havia convertit en un amorf conjunt de famílies i individus, colonitzats pels mites ascendents de la societat de consum, però en aparença indiferents a tota qüestió política i ideològica (Ortí, 1984: 179).

Jean Ziegler (1988) ha descrit aquest procés com un procés de la segmentació de les identitats culturals provocat per la lògica instrumental del capitalisme de consum, desapareixent amb açò un únic referent simbòlic que organitze la vida econòmica, política, cultural i religiosa de la pagesia. Passaríem, doncs, de la primera integració de la pagesia en els canals mercantils com a col·lectiu explotat però mantenint pautes de comportament tradicionals, a la seua subsegüent desintegració com a col·lectiu unificat per un imaginari social simètric i la seua resocialització en maneres de vida particulars, però complementaris i ajustables a la norma de consum de masses desplegada per la producció capitalista. Amb el que, com ja hem explicat a través d'Alonso, Arribas i Ortí (1991) es passa d'una subsumpció formal de la pagesia sota el capital a una subsumpció real de la pagesia sota el capital, en la que el capital recrea les condicions de treball i de consum de cara a la permanent acumulació de plusvàlua relativa.

El petit camperol capitalista es veu forçat, doncs, a ocupar un lloc subordinat i dependent en l'estructura associativa del capitalisme contemporani. Les seues relacions d'intercanvi per tant, ja no s'estableixen a partir d'un imaginari social simètric, sinó a partir del seu ajust forçat a la manera de vida i treball de les necessitats de valorització social del capital. La mobilització camperola ja no és una simple conducta col·lectiva no institucionalitzada, expressió d'energia social incontrolada en defensa d'una identitat comunitària ideal, sinó una acció col·lectiva finalista en la qual els incentius d'identitat es combinen amb incentius selectius dominants —açò és, amb els beneficis particulars esperats en la mobilització, beneficis que fan que el grup latent s'organitze enfront d'altres grups i enfront de l'Estat generant així un tipus d'acció corporativista de caràcter eminentment defensiu, constituïda a partir de l'obtenció d'un preu dels productes agraris el més rendible per a l'explotació xicoteta (Alonso, Arribas i Ortí, 1991). El camperol entra a formar part, com descriuen els autors que acabem de citar, d'aqueix ordre associatiu-corporatiu, o del corporativisme societari que integra dins del capitalisme avançat als grups socioeconòmics de la producció en un sistema de representació i mútua interacció cooperativa d'interessos en el nivell del lideratge (i de control social de la mobilització en el nivell de les masses), legitimat, sancionat i articulat activament per l'Estat intervencionista.

L'horitzó ideològic del camperol capitalista ha de constituir-se bàsicament, llavors, com una apel·lació a la defensa estatal dels seus interessos enfront de la situació d'hegemonia dels agents comercials que controlen, tant pel costat de l'oferta d'inputs productius com pel costat de la demanda de béns finals, les relacions mercantils agràries. Les interpel·lacions ideològiques del

camperol capitalista es despleguen més en contradicció que en oposició directa als grans grups comercials-industrials i troben en l'Estat el seu objectiu final, tractant de trobar en ell un mecanisme defensiu i compensador de la seua feblesa estructural en els mercats nacionals i internacionals (Alonso, Arribas i Ortí, 1991) . A més, com ha insistit Moyano (2002) en la seua anàlisi sobre el corporativisme agrari, la lògica de l'acció col·lectiva agrària es troba limitada per la diversitat estructural, heterogeneïtat, particularitat local i desestructuració de l'univers rural, impedit tot açò que ni els discursos ideològics universalistes, ni la certesa d'interessos concrets comuns puguen suturar els múltiples estripats que provenen de la diferenciació econòmica, espacial i social típiques de l'agricultura moderna. La dificultat perquè existisca qualsevol tipus de consciència de classe es manté, doncs, inalterable respecte a la pagesia tradicional³⁷ però, per afegiment, la condició del camperol parcel·lari reforça la lògica del free-rider, corc que corroeix i afebleix l'acció instrumental i finalista.

D'aquesta manera, el camperol actual tendeix a formar grups d'interès en l'entramat associatiu-corporatiu del capitalisme contemporani, però aquests grups d'interès en bona mesura esdevenen en molts moments en grups d'interès anòmics —o bé perquè els seus interessos són relativament difusos, o bé perquè no troben canals, organitzacions capdavanteres, o moviments capaços d'expressar-los eficaçment, o bé perquè els detonadors del poder de gestió d'aqueixos interessos han eludit reiteradament les seues demandes i relegat les seues preferències—, amb la inestabilitat potencial d'aquests grups, passant amb facilitat del tarannà negociador a moments en els quals sorgeix una percepció dramàtica de la seua situació i associada a ella la tendència al tumult, la manifestació, el motí o qualsevol altre tipus de conducta col·lectiva multitudinària (Alonso, Arribas i Ortí, 1991) .

Molt ha canviat, per tant, d'aquell propietari molt pobre de mentalitat comunitària absorbit, però escassament modelat, per la racionalitat mercantil, a l'actual camperol capitalista relativa o incompletament professionalitzat (Arribas i López, 1989: 107-134), i instal·lat, per a tots els efectes, encara que d'una manera ben dependent i subalterna en els mecanismes de representació d'interessos del corporativisme societatari contemporani. Amb tot, trets essencials com la seua desestructuració, inestabilitat conflictiva i dificultat d'organització, se segueixen preservant, i tot açò obri incògnites poc alentidores sobre el seu avenir social. Com ja hem esmentat i d'acord amb Alonso Arribas i Ortí(1991) la necessitat que la pagesia ha tingut d'un Estat intervencionista i

³⁷ Expliquen Alonso, Arribas i Ortí (1991) que a la pagesia tradicional, la condició camperola tendeix a bloquejar el pas de classe en sí a classe per a sí impedit, d'aquesta manera l'organització política activa, estable i estructurada segons interessos que són considerats com transcendents i universalitzables. La mobilització pagesa tradicional, sol estar presidida, d'acord amb Hobsbawm (1987), per un caràcter desintegrat, espontani i localista i sol trobar unificació ideològica i política quan li ve atribuïda des de l'exterior o des de dalt, per altres sectors socials que tracten d'aprofitar l'energia col·lectiva que genera la pagesia.

desmercantilizador per a no ser arrasat per les multinacionals fa dèbil el seu lloc existent enfront d'unes tendències d'intervenció estatal que són quasi inexistentes.

Discursos diferenciats en els organitzacions agràries

Aleshores, d'acord amb Moyano (2002), podem afirmar que el llarg parèntesi de la dictadura i la presència continuada d'organismes corporatius lligats a ella varen impedir, aleshores, que s'assentaren en l'agricultura estatal les bases per a una consolidació d'un moviment associatiu equiparable al d'altres països europeus, bases en què aquests països europeus varen estar fortament connectades amb els processos de modernització agrícola experimentats durant els anys cinquanta i seixanta. En aquests processos es va donar una estreta relació entre poders públics i organitzacions professionals, que varen rebre, a canvi, el reconeixement institucional així com importants recursos per tal de facilitar la seva implantació entre els agricultors (Moyano, 1993). Per al cas estatal, per contra, la modernització agrícola dels anys seixanta no va ser el resultat d'un procés intern de concertació social, sinó fruit més aviat de la confluència de factors lligats a la conjuntura econòmica internacional i als canvis en la composició de l'elit política del franquisme, amb la qual cosa no es van poder aconseguir a l'agricultura estatal nivells similars d'articulació social ni experimentar les pràctiques de concertació que tant èxit van tenir en els altres països europeus. Amb la instauració del règim democràtic i el reconeixement de les llibertats d'associació en 1977, el sindicalisme agrari va començar una nova etapa, si bé en condicions poc favorables per al seu desenvolupament (De la Fuente, 1993). La reforma a l'agricultura ha consistit en permetre la llibertat sindical i transformar les antigues institucions. No obstant això, derogada la sindicació obligatòria i no havent-se produït la plena desarticulació del marc institucional del sindicalisme vertical, la situació que s'ha plantejat a l'agricultura estatal ha sigut la de l'aparició de noves organitzacions sindicals i la permanència d'herències institucionals de l'anterior règim que han interferit l'activitat d'aquestes, obstaculitzant el seu desenvolupament i consolidació en la societat rural (Moyano, 1986). Les antigues '*Hermandades de Labradores y Ganaderos*', eixos fonamentals del sindicalisme vertical, no varen desaparèixer, sinó que es varen transformar en corporacions de Dret públic, en les actuals Cambres Agràries, conservant els seus propis funcionaris un nombre elevat de funcions burocràtiques i administratives i de representació. Això ha suposat una seriosa dificultat per al desenvolupament del sindicalisme agrari democràtic, ja que com bé sosté Moyano (1986), el manteniment d'aquest nombre de funcions al si de les Cambres Agràries ha posat en dubte la raó de ser dels nous sindicats davant la població agrícola, la qual no s'ha sentit motivada a afilar-se a aquests, tot donades les escasses competències assumides per aquests sindicats i els importants serveis que han continuant presentant aquelles corporacions de Dret Públic.

Àdhuc, malgrat aquest desfavorable context, el sindicalisme agrari estatal ha acabat per consolidar, després d'ardus esforços i diversos projectes de fusió, un panorama associatiu basat principalment en tres opcions (ASAJA, UPA i COAG³⁸) que són reconegudes tant pels poders públics nacionals, com per les institucions comunitàries de Brussel·les. D'acord amb Moyano (2002) pot ser útil analitzar els discursos ideològics que poden observar-se en el sindicalisme agrari estatal, discursos que no tenen per què coincidir íntegrament amb determinades opcions organitzatives, sinó que poden estar presents, amb més o menys importància, en totes elles. Si prenem com a criteris d'anàlisi les diferents actituds respecte al paper de l'agricultura, a l'estatus de la professió d'agricultor, al rol assignat a l'Estat i a la política agrària o a les relacions entre agricultura i medi ambient, segons Moyano (2002), poden apreciar-se dos discursos dominants clarament diferenciats (empresarial i neo-camperols).

Taula 10. Discursos dominants de les organitzacions professionals agràries

ELEMENTS\DISCURSOS	Empresarial	Neo-camperol
Concepció de la activitat agrària	Dimensió productiva orientada a la filière.	Dimensió social i econòmica (plurifuncional) integrada al territori.
Status del agricultor	Professional de la agricultura (empresari).	Multifuncional i polivalent (treballador del medi rural)
Concepció de l'explotació agrària	L'explotació agrària com empresa en la que s'ha de rendibilitzar el capital invertit (la seua viabilitat es mesura en termes econòmics, guiada per una lògica de mercat)	L'explotació agrària com a lloc i instrument de treball: la seua viabilitat es mesura no sols en termes econòmics, sinó socials (per la seua contribució al interès general).
Paper assignat a l'Estat	Mínima intervenció estatal (garantir l'estabilitat de los mercats). Crear condicions necessàries per tal que el propi sector s'autoregule i s'integre en el sistema econòmic a través d'estructures interprofessionals.	Màxima intervenció estatal (garantir rendes agràries i corregir desigualtats). L'Estat deu vetllar per l'equilibri territorial, regulant les dinàmiques del mercat.
Funció de la política agrària	Caràcter subsidiari (acudir allí on el propi sector no pot regular-se amb els seus propis mitjans). Naturalesa productiva (en la seva doble dimensió de política de mercats i política d'estructures), guiada per una lògica de mercat. Caràcter compensatori de las ajudes públiques (rebuig de la modulació).	Caràcter central de la política agrària en la regulació del sector agrícola i ramader. Naturalesa integral (productiva i no productiva) al marc de polítiques de desenvolupament rural guiades per una lògica d'equilibri territorial. Política guiada per criteris de equitat i de justícia distributiva (ferm suport a la modulació en la distribució de les ajuda públiques).
Relacions entre agricultura i medi ambient	Ocupen un lloc secundari al seu discurs. El medi ambient com a recurs productiu (capitalisme verd). Relacions basades en la sostenibilitat econòmica. Suport a la política agroambiental com a complement de rendes. L'agricultura ecològica com a nou nínxol de mercat, i l'agricultura integrada com una major racionalització en l'ús dels insums.	Ocupen un lloc central al seu discurs. El medi ambient com a element de l'equilibri territorial. Relacions basades en la sostenibilitat social. Suport a la política agroambiental com a complement de renda i com una nova legitimitat social per a l'agricultor. L'agricultura ecològica com una forma d'evitar l'exclusió social i econòmica dels petits agricultors.

Font: Moyano (2002: 580)

³⁸ Aquesta organització, però, ha sofert recentment una escissió de nombroses organitzacions autonòmiques que ara pertanyent a altra organització de caràcter estatal, "Unión de Uniones". Per al que aquí ens interessa s'ha d'esmentar que tant Unió de Pagesos de Catalunya com Unió de L'auradors del País València, ara formen part de 'Unión de Uniones'. A aquest subapartat teòric, però, considerarem aquestes organitzacions dintre de l'apartat de COAG, tal com a teoritzat Moyano.

Diferents estratègies d'acció col·lectiva

Per últim, Moyano (2002) conclou que els canvis en el paper de l'agricultura i en les limitacions de la política agrària estan començant a mostrar també els seus efectes sobre les estratègies de les organitzacions professionals agràries, independentment que s'identifiquin amb un dels discursos anteriors. Per comprendre tals efectes, caldria començar per admetre que la política agrària ha perdut part de l'autonomia que fins ara tenia com a política sectorial, de manera que la tendència actual és cap a la seva pràctica subordinació a la lògica de la política econòmica global, una política cada vegada més determinada per decisions que s'adopten en fòrums supranacionals allunyats de l'àmbit específic de l'agricultura. L'èmfasi posada fins ara per les Opes en l'àmbit de les institucions públiques se'ls està descobrint com una acció insuficient, ja que molts dels factors que determinen el contingut de la política agrària procedeixen cada vegada més d'àrees de decisió que escapen a la seva pròpia capacitat d'influència. Per això, el sindicalisme agrari de qualsevol signe comença a prendre consciència que aquest àmbit, si bé no ha de ser abandonat, no pot continuar sent l'àrea exclusiva en la qual concentrar tots els seus esforços d'acció col·lectiva.

Així, pel que fa a les organitzacions identificades amb el discurs "empresarial", com ASAJA, àdhuc sense abandonar el seu interès per aquest àmbit polític, emfatitzen cada vegada més la importància de desenvolupar les seves accions en l'àmbit de les institucions de la societat civil, potenciant les seves pròpies xarxes de prestació de serveis, desenvolupant activitats de formació per facilitar la introducció de noves tècniques productives en l'agricultura i impulsant la incorporació dels agricultors a les noves tecnologies de gestió empresarial; tot això, amb l'objectiu de seguir avançant en el procés de modernització de les explotacions agrícoles encara que des de coordenades diferents de les quals van guiar la modernització dels anys seixanta. Des d'un punt de vista organitzatiu, proposen una major integració amb el sector de les indústries agroalimentàries a través d'estructures de tipus interprofessional dins de cada filière i aposten per un model sectorial per a la vertebració dels interessos agraris, en detriment dels models tradicionals de caràcter multisectorial.

Per a les organitzacions participants del discurs "neo-camperol", com COAG o UPA, l'àmbit de les institucions públiques continua sent emfatitzat com un àrea important d'actuació que no ha de ser abandonada, ja que, per a elles, l'Estat ha de continuar jugant un paper equilibrador que compensi les desigualtats pròpies del mercat. La participació en aquest àmbit ha de fer-se, en opinió d'aquestes organitzacions, a través de models de representació general i no sectorial, ja que tals models són els únics que garanteixen una percepció integral dels problemes de l'agricultura i el món rural. Advoquen, amb tot, per anar donant major èmfasi a les actuacions en l'àmbit de la societat civil, però amb un matís diferent al de les organitzacions de tipus empresarial, a saber: proposant vies de diàleg i col·laboració amb altres grups socials que participen en la utilització de l'espai rural

(ecologistes, joves rurals...), per participar conjuntament en el disseny de les polítiques de desenvolupament rural³⁹. Respecte als temes de formació, aquestes organitzacions emfatitzen la multifuncionalitat de l'agricultor i, a partir d'aquest principi, proposen un perfil polivalent en el qual es combini la dimensió productiva amb la d'altres més concordes amb les noves demandes de la societat.

La major importància que totes les Ope, sense excepció, li donen a l'àmbit de la societat civil, les està portant a adoptar posicions que van més enllà d'una simple qüestió estratègica. En efecte, en canviar l'ordre de prioritats de les seves actuacions, s'estan veient també obligades a dotar-se de noves estructures organitzatives —més descentralitzades, més arrelades als nivells locals i comarcals—, concordes amb el nou escenari en què hauran de desenvolupar la seva acció col·lectiva.

³⁹ Com esmenta Moyano (2002), els acords de col·laboració d'UPA amb l'associació ecologista SEO (Societat Espanyola d'Ornitologia) són un bon exemple, així com la creació de la Plataforma Rural per part de COAG

5. L'ecologia política com a marc de referència

El medi ambient és una construcció social. Un fenomen social total (Mauss 1971). Cada fenomen és una expressió particular però unitària de la vida social (Ibáñez, 1969). El seu estudi ens posa sempre en presència de dues totalitats –úniques estructures significatives de qualsevol fenomen social: la totalitat històrica que és la societat, la totalitat biogràfica i personal que és l'individu. En funció dels processos històrics i socials de cada societat i en funció de la de les situacions soci-econòmiques els diversos grups socials que en elles viuen construeixen les seves representacions sobre les seves relacions amb l'entorn natural.

En aquest capítol intentem abordar, doncs, en primer lloc, el substrat socio-històric en la percepció dels problemes mediambientals. En segon lloc, intentem dibuixar una matriu epistemològica que, a grans trets, ens ha permès situar els desenvolupaments teòrics, metodològics i les propostes ètic-polítiques de les diferents interseccions entre coneixement científic, Ciències Socials i Ecologia. Es tracta d'una proposta de classificació que fem seguint a Rodríguez (2002) i que ens permet situar tant teòricament i metodològicament la recerca que aquí es defensa. En tercer lloc, esbossem una ampla definició del concepte 'conflicte ecològic-social'. Així mateix, intentem explicar dues classificacions per a aquests tipus de conflictes. A l'apartat quart delimitem els diversos corrents dintre del moviment ecologista. Hi fem també, seguint de nou a Martínez Alier, una classificació dels diversos tipus de moviments ecologistes que hi ha hagut al llarg de la història. Per últim, al últim apartat, el cinquè, fem una síntesi dels resultats aportats per diverses investigacions sobre la consciència mediambiental a l'Estat espanyol.

5.1. Gènesi de la producció social de la problemàtica mediambiental

“La nostra tesi és que la idea d'un mercat autoregulat implicava una utopia total. Tal institució no podria existir durant llarg temps sense aniquilar la substància humana i natural de la societat; hauria destruït físicament a l'home i transformat el seu ambient en un desert. (Polanyi, 2006: 49).

“El creixement econòmic ha estat la substància de la democràcia posterior a 1945 a la zona nord-occidental del planeta. La representació política pluralista ha estat la seua forma. El conjunt integrat per les dues dimensions s’ha basat en un pacte social implícit, mantingut a costa de la Mare Terra, del Tercer Món i de les generacions futures. A mesura que el model troba dificultats per a l’exportació dels seus costos inherents en aqueixes tres direccions, la confiança en el creixement va essent erosionada i açò llança ombres sobre les llibertats. Apareix aleshores la necessitat de nous objectius i noves estructures per als sistemes socials i polítics” (García, 1995: 31)

El coneixement sociològic permet explicar i interpretar la diversitat social en els seus contextos sociohistòrics. La investigació sociològica, per la seva banda, consisteix, en paraules d'Alfonso Ortí (2005: 71): “en la preocupació i el millor coneixement del sentit final d'allò que està canviant en la vida col·lectiva d'una comunitat i, de manera conseqüent, (comprendre) el camp praxeològic de possibilitats d'intervenció institucional per a la seva regulació ‘meliorista’ des d'una perspectiva ètic-ideològica”. Situats en la perspectiva anterior, apropar-se a la problemàtica medi ambiental requereix, en primer lloc, comprendre la seva gènesi. Els processos sociohistòrics i la diversitat de situacions socioeconòmiques dels diferents grups, sectors i classes socials conformen la matriu que estructura les seves diferents representacions discursives sobre les seves relacions amb l'entorn natural.

La imposició coactiva del model productiu occidental a la resta del món ha pres diverses formes. La seua expansió inicial va ser lenta i erràtica, tot adquirint una desmesurada agressivitat en la situació actual (Sevilla-Guzmán, 2006). En tan llarg camí, el moment clau ho constitueix l'establiment de l'estructura del poder internacional elaborat a partir de la institucions de Bretons Woods i la utilització del coneixement com poder a través del concepte de desenvolupament i la seua implementació (Sachs, 1992).

D'acord amb Riechmann i Fernández Buey (1994: 111-112) la capacitat destructiva del primer capitalisme industrial, el capitalisme del carbó i la màquina de vapor, era encara relativament menuda— malgrat ser enormement superior a la de les societats agrícoles que la varen precedir. La industrialització i la mercantilització eren encara incipients i estaven concentrades al l'espai; les contaminacions tenien la mateixa naturalesa local; la població era quatre o cinc vegades inferior a l'actual. Però en 1930-1950 té lloc a les societats industrials avançades una transformació que multiplica l'impacte humà sobre la biosfera, en una escala històricament desconeguda. Es tracta, a grans trets, de la maduresa industrial de les tecnologies de la segona revolució tecnològica i de l'inici de la fase fordista del capitalisme. Aquí es localitza, sota l'entendre de Riechmann i Fernández Buey (1994), una censura històrica encara més important que l'inici de la Revolució Industrial, i que constitueix el vertader origen immediat de la crisi ecològica global posada de manifest des dels setanta. Els citats autors proposen situar dues

grans ruptures modernes al metabolisme de la humanitat amb la naturalesa en 1750-1800— desenvolupament del capitalisme industrial, primera revolució tecnològica — i en 1930-1950— transició de la fase fordista del capitalisme, segona revolució tecnològica — tot subratllant aquesta segona fase pel que aquí ens ateny: tan sols amb ella entrem a l'era d'una crisi ecològica global. Un crisi ecològica mundial generada per l'expansió dels sistemes socioeconòmics humans quasi fins als límits absoluts de la biosfera, caracteritzada per la globalitat i la creixent irreversibilitat dels danys causats, per la modificació dels grans equilibris biogeoquímics del planeta i l'extensió de macrocontaminats ja no circumscrits a ecosistemes o regions determinades, sols es fa evident a partir dels anys setanta. A mesura que es multipliquen les evidències del destructiu impacte humà sobre la biosfera i de la inviabilitat a llarg termini de molts hàbits, pràctiques i institucions de la part més rica de la humanitat, va estenent-se la percepció que probablement el període iniciat en la Revolució Industrial, representa, en paraules de Riechmann i Fernández Buey (1994), una espècie d'estat d'excepció històric que no podrà prolongar-se molt més. L'optimisme productivista es veu desmentit pels fets. Veus informades van alçant-se contra aquesta situació.

En la construcció del nostre actual imaginari medi ambiental van ser decisius tot un seguit d'esdeveniments històrics, catàstrofes, publicacions, trobades i conferències internacionals que s'han anat produint des dels anys quaranta del segle passat (Rodríguez, 2002). La seva difusió mediàtica va influir en la producció social de la consciència medi ambiental. A grans trets, el primer el podríem datar en 1944 quan Karl Polanyi va publicar la seva obra mestra, *La gran transformació*, que analitza les formes en què el creixement del mercat capitalista deteriora o destrueix les seves pròpies condicions socials i ambientals o, a nivell més institucional, el 1948 amb la creació de la *International Union for the Conservation of Nature (IUCN)*; l'últim en 2011 amb l'accident nuclear de Fukushima a Japó.

Taula 11. Cronologia dels principals successos i conferències Internacionals relacionats con la consciència ecològica de la població (1944-2012)

1944	Karl Polanyi va publicar <i>The great transformation</i> , que analitza les formes en què el creixement del mercat capitalista deteriora o destrueix les seves pròpies condicions socials i ambientals
1948	Creació de la International Union for the Conservation of Nature (IUCN)
1955	Simposi sobre <i>Man's role in changing the face of the Earth</i> , Princeton (USA) Conferència dels Països no alienats, Bandung.
1960 - 1970	Publicació de llibres d'impacte: R. Carson, <i>Silent Spring</i> (1963); Barry Commer, <i>Science and Survival</i> (1963); René Dumont, <i>Nous allons tous à la famine</i> (1966); K. Boulding, <i>The Economics of the Coming Spaceship Earth</i> (1966); P. Ehrlich, <i>The Population Bomb</i> (1968)
1971	Publicació del I Informe Meadows, <i>The Limits of the Growth</i> , Club de Roma. Creació del programa <i>Man and Biosphere</i> (MaB) de la UNESCO. També publicació de: <i>The closing circle</i> (1971)
1972	Conferència de Nacions Unides sobre El Medi Humà, Estocolm (Suècia) Creació del Programa de Nacions Unides sobre Medi Ambient (PNUMA)
1973	Primera "Crisis energètica"
1976	Primera Conferència de Nacions Unides sobre Assentaments Humans (Hàbitat- I), Vancouver (Canadà)
1979	Segona "Crisi energètica"
1980	Creació del Programa Ecoville de la Federació Internacional d'Instituts d'Estudis Avançats (IFUAS)
1970 - 1980	Publicació de nombrosos llibres d'impacte: H. T. Odum, <i>Environment, Power and Society</i> (1971); B. Commoner, <i>The Closing Circle</i> (1971); E. F. Schumacher, <i>Small is Beautiful</i> , (1973); H. T. i E. C. Odum, <i>Energy Basis for Man and Nature</i> (1976); A. Lovings, <i>Soft Energy Paths</i> (1977); B. Commoner, <i>The Poverty of Power</i> (1979), G. E. Barney (dir.) (1981) <i>The Global 2000. Report to the President</i>
1980 - 1999	Abaratiment del petroli i de las matèries primes. Comencen a proliferar les publicacions sobre instruments econòmics per a la gestió de residus i valoració d'externalitats amb la finalitat d'incloure temes ambientals al raonament econòmic estàndard
1987	Publicació del Informe Brundtland de la Comissió Mundial del Medi Ambient i del Desenvolupament: <i>Our Common Future</i> . S'encunya l'expressió de desenvolupament Sostenible.
1988	James O'Connor publica <i>Capitalism, Nature and Socialism: a theoretical introduction</i>
1989	Final de la guerra freda
1991	Publicació del Llibre verd sobre el Medi Ambient Urbà de la Comissió Europea
1992	Conferència de Nacions Unides sobre Medi Ambient (UNCED), Rio de Janeiro, (Brasil) Tractat de Maastricht i V Programa de Acció sobre Medi Ambient de la Unió Europea
1993	Publicació del Llibre Blanc Creixement Productivitat i Treball de la UE. Creació del projecte de ciutats europees sostenibles
1994	Apareixen les Agendes de Desenvolupament Local
1996	Segona conferència de Nacions Unides sobre Assentaments Humans (Hàbitat- II), Istanbul (Turquia)
1999	Conferència de Nacions Unides sobre el Canvi Climàtic, Kyoto (Japó)
2003	Segona guerra d'Irak, por el control de les reserves de petroli
2007	Inici de la crisi financera i intensificació de la crisi ecològica a escala planetària
2009	Fracàs de la cimera mundial sobre el canvi climàtic en Copenhague (Dinamarca)
2011	Accident nuclear en la central de Fukushima (Japó)

Font: Elaboració pròpia a partir de Naredo (1999; 2007), Rodríguez Victoriano (2002), Rodríguez Victoriano i Requena (2012)

En conseqüència, des de la dècada dels setanta fins a 2007 podem distingir dos períodes clarament diferenciats; a partir d'aquest any sembla que s'ha iniciat un tercer període, la principal característica del qual consisteix en la intensificació de la crisi energètica i la crisi socioeconòmica. El primer període comprèn des 1944 fins 1980 i es caracteritza per l'avanç de la consciència medi ambientalista en paral·lel a la presa de consciència dels límits al creixement. El primer període està travessat per la guerra freda i la qüestió de la confrontació nuclear. Com assenyalen Riechmann i Fernández Buey (1994: 204-206), entre 1945 i 1990 es van produir 1814 proves nuclears reconegudes oficialment, durant aquest període, els governs dels països occidentals, van gastar entre 3 i 4 bilions de dòlars per a la construcció de un arsenal de més de 50.000 armes atòmiques. Al seu torn, en aquests quatre decennis els

pressupostos militars van anar creixent progressivament donant lloc a la creació de poderosos complexos militars-industrials; en termes reals, la despesa mundial en armament el 1990 era quinze vegades superior al de 1930. Totes aquestes notícies aniran arribant a través dels mitjans de comunicació de masses a la ciutadania de les societats occidentals. El 1960 comença a publicar-se en EE. UU -en forma de llibre per entregues, aparegut al setmanari *New Yorker*- *Silent Spring* de la biòloga nord-americana Rachel Carson. Rescatarem una reflexió sobre la línia que Carson va marcar i que va ser seguida en aquells anys: "...El llibre de Carson va marcar el camí amb la seua concepció abstracta i pessimista, dosis subtils d'alarmisme, i una ocupació acurada de la informació científica, a tota l'allau de publicacions que van aparèixer en els anys següents: ni una paraula sobre el caràcter històric i social del coneixement i la tècnica i, en conseqüència, cap alternativa sobre la possibilitat de modificar-los; per tant, el vertader culpable de la crisi ambiental és "L'Home", és a dir, tots i ningú..." (Toledo,1993: 901). Una altra publicació destacada va ser "The population Bomb", en 1968, del biòleg nord-americà Paul Erlich, que vinculava el caràcter limitat dels recursos naturals amb el creixement desmesurat de la població. Posteriorment, un informe de l'equip d'investigadors de l'Institut Tecnològic de Massachusetts, dirigit per D. Meadows, es va titular "Limits to Growth" i va ser preparat pel "Club de Roma". En contraposició a les mite-ideologies de les teories de la modernització i del desenvolupament tècnic-industrial de la dècada dels seixanta, l'Informe Meadows mostrava empíricament la inviabilitat del creixement permanent de la població, així com la dels seus consums. A més de publicacions i debats internacionals, es va desenvolupar la "Conferència de Nacions Unides Sobre el Medi ambient", a Estocolm, en 1972. Uns mesos després, l'anomenada "crisi del petroli" –l'increment del seu preu determinat pels països exportadors— va generar un altre senyal d'alarma sobre els "límits". A finals de 1973, el *shock* petrolífer, consegüent a la guerra àrab-israeliana del Yom-Kippur, és el detonant d'una greu crisi econòmica larvada ja en anys anteriors, i posa sobre el tapet la qüestió energètica en tota la seva gravetat (Riechmann i Fernandez Buey, 1994). Els plans de nuclearització en què s'embarquen la majoria dels governs occidentals per eixos anys provocaran la intensa resposta d'un ecologisme polititzat i radicalitzat. Aquesta dimensió planetària del debat sobre l'ambient es va traduir en els anys següents en la creació de nombroses organitzacions socials i polítiques (Toledo, 1993). També és la dècada on es produeix la major fallida entre el moviment conservacionista i el "nou ecologisme", exemplificat per la ruptura de el "Serra Club" i la creació "d'Amics de la Terra", com a cas referent. Aquest període es tanca amb la publicació de The Global 2000 (1981), informe encarregat pel president Carter dels Estats Units i dirigit per G. Barney. L'informe va adonar d'una realitat molt ombrívola en relació amb els límits del creixement i va tornar a posar l'èmfasi en la urgent necessitat d'actuar per evitar danys

irreversibles en el futur, sobretot, al que feia referència a la millora de les condicions socials i econòmiques, la reducció de la fecunditat, el millor aprofitament dels recursos naturals i, com no, la protecció del medi ambient (Rodríguez, 2002).

Ara bé, el 1944, Karl Polanyi va publicar la seva obra mestra, *La gran transformació*, on analitza les formes en què el creixement del mercat capitalista deteriora o destrueix les seves pròpies condicions socials i ambientals. Tot i que aquest llibre està ple d'idees sobre el problema del desenvolupament econòmic i el medi ambient social i natural, va ser àmpliament oblidat (O'Connor, 1988). El tema dels límits ecològics al creixement econòmic i les interrelacions entre desenvolupament i medi ambient es va tornar a introduir al pensament burgès occidental a finals de 1960 i principis de 1970. Els resultats han estat mixtos i altament dubtosos. El treball de Polanyi, en paraules d'O'Connor (1988), continuava essent una llum que brillava en un cel ple d'estrelles moribundes i forats negres del naturalisme burgès, neo-maltusianisme, el tecnocraticisme del Club de Roma, romanticisme de l'ecologia profunda, i el mundialisme de les Nacions Unides. L'explotació de classe, la crisi capitalista, les lluites d'independència nacional, i així successivament falten en aquest tipus de comptes. Els resultats d'aquests corrents, així com la majoria dels esforços moderns per discutir el problema del capitalisme, de la natura, i el socialisme es marceixen perquè no poden centrar-se en la naturalesa de l'escassetat específicament capitalista, és a dir, el procés pel qual el capital és la seva pròpia barrera o límit causa de les seves formes autodestructives de la proletarització de la naturalesa humana i l'apropiació del treball i la capitalització de la naturalesa externa. "Els enfocaments habituals per al problema - la identificació dels "límits del creixement "en termes de "escassetat de recursos", "fragilitat ecològica", "tecnologia industrial nociva", "valors culturals destructius", "tragèdia dels comuns", "la sobrepoblació", "consum desmesurat", etc., ignoren o destrossen les teories de Marx de les formes produïdes històricament de la naturalesa i de l'acumulació capitalista i el desenvolupament." (O'Connor, 1988: 12-13)

El segon període, abasta des de 1980 fins 2007. La característica més rellevant radica en el 'nou desenvolupisme ecològic'; la centralitat del concepte multiús de 'desenvolupament sostenible' i la consciència àmplia dels límits del creixement (Rodríguez, 2002). Aquest segon període, comporta un gir significatiu en el discurs ambientalista. L'hegemonia de les doctrines econòmiques neoliberals i l'augment de les polítiques conservadores en l'àmbit occidental d'aquesta etapa van acompanyades per l'abaratiment del petroli i les matèries primeres i el progressiu ensorrament de l'antic bloc de l'Est. La reestructuració del sistema capitalista que s'inicia en aquestes dècades, ressuscita, amb una nova imatge, el mite del progrés via creixement econòmic, ara sota el nou nom de 'desenvolupament sostenible', un nou

oxímoron, que com indica aquesta figura de la retòrica, es caracteritzarà per ser una definició feta mitjançant una combinació de termes contradictoris. Com expliquen Naredo i Riechmann (1995) es va generalitzar l'ús d'una fórmula ideològica, d'una espècie de conjur màgic amb el qual governants, tecnòcrates i industrials esperen poder continuar el seu productivisme capitalista de sempre després d'haver efectuat les correccions ecològiques del sistema industrial que ells ja han vist que són imprescindibles, i que esperen poder minimitzar. La fórmula màgica és creixement sostingut, o desenvolupament sostingut. Amb ella es tradueix -malament- l'expressió anglesa *sustainable development*, tal com va anar definitivament encunyada en 1987 en l'informe El nostre futur comú de la Comissió Mundial per al Medi ambient i el Desenvolupament. Aquest important informe rep habitualment el nom de "informe Brundtland", segons el cognom de la presidenta de la comissió, la política socialdemòcrata noruega Gro Harlem Brundtland.

L'èxit d'aquest terme, com assenyala Naredo, no té tant a veure amb la seva novetat -els fisiòcrates del segle XVIII ja proposaven que l'objectiu de la naixent ciència econòmica era "augmentar la producció de riqueses sense detriment dels béns fons-, si no, amb la seva calculada ambigüïtat que permetia aconseguir tothom, tendint un pont a la bretxa oberta en 1971, en el debat entre economistes "desenvolupistes" i "conservacionistes" (Rodríguez, 2002). En aquest sentit, d'acord amb l'anàlisi de Naredo, l'objectiu del desenvolupament sostenible té la capacitat de complaure les dues perspectives: d'una banda, la dels economistes que revitalitzen el seu vell concepte de desenvolupament sostingut -utilitzat per proposar un desenvolupament no alterat per crisi i desequilibris- i que amb la introducció de la qüestió mediambiental l'actualitzen i el converteixen en sostenible, sense necessitat de transformar els seus punts de vista. Per una altra, la dels conservacionistes que veien en l'adjectiu "sostenible" el compliment de les seves expectatives sobre la conservació del patrimoni natural. La seva contínua invocació, en paraules de Naredo, perseguia dos objectius: "sostenir el mite pur i dur del creixement econòmic, que s'havia trontollat amb les crítiques dels setanta i per tranquil·litzar la població, donant a entendre que les seves reivindicacions ecològic-ambientals estaven sent tingudes en compte. Mentrestant el creixement econòmic s'ha seguit mesurant exactament igual que abans que fos impugnat a principis dels setanta: pel simple agregat del producte o renda" (Naredo, 1999: 16).

En suma, seguint a García (1995) podem afirmar que "la conservació de les bases naturals de la vida humana és un problema més, i un de molt important, que situa la societat davant l'oportunitat de conrear una forma de saviesa no gens freqüent avui. El desenvolupament

sostenible, en canvi, és un trampolí fàustic bastit amb matèria de fum, el somni boig d'un salt cap al control definitiu de la història" (García 1995:153).

En aquest nou context de reestructuració del sistema capitalista la realitat i la seva descripció tendeixen a separar-se. En el que Fernández Durán (1993) va anomenar nou ordre/desordre neoliberal, la cultura de la virtualitat real (Castells, 1997) s'imposa com a propaganda política i publicitat mediàtica (Rodríguez, 2002). En els contes, és a dir, en les descripcions mediàtiques i en les prescripcions de la ciències socials dominants, s'abandonen les advertències del període anterior qualificades de catastrofistes. Ideològicament, com bé descriu Castoriadis (1996), es potencia el conservadurisme social i el conformisme generalitzat, tot fent ús de l'amplificació mediàtica de l'anomenat, per Chomsky i Ramonet (1995), Pensament Únic. Tal com descriu Rodríguez (2002), a les ciències socials proliferen els decrets post-moderns de la fi de les ideologies i la història —per a autors com Bell (1964) o Fukuyama (1992)— aquests últims, cedeixen davant la implantació universal de la democràcia i de l'economia de mercat— ; en economia reapareix el marc, incomparablement mític, del lliure mercat. La pròpia dinàmica, d'aquest lliure mercat, optimitza —deien els polítics i amplificaren els mitjans de comunicació de masses— l'efectivitat de la gestió privada enfront de la pública, la competitivitat, la flexibilitat i la rendibilitat (Rodríguez Victoriano, 2002)

L'actual crisi iniciada en 2007 i el seu progressiu agreujament sembla que està donant pas a un tercer període. La sensació d'estar 'enfront de l'abisme' (Reichmann, 2011) seria el seu denominador comú. Junta amb la crisi energètica —final de l'era del petroli barat i desestabilització del clima del planeta—; convergeix una altra crisi socioeconòmica caracteritzada per l'increment de les desigualtats a escala local i global i per l'hegemonia econòmica de la doctrina neoliberal. Tot atenent als diagnòstics de rellevants científics socials tals com Wallerstein (2008), Touraine (2009), Bauman (2010), Naredo (2007), Beck (2007), Vidal-Beneyto (2010) o Morin (2010), tot sembla indicar, que l'èxit de la utopia conservadora de la globalització neoliberal ens està conduint a l'abisme, a una nova crisi sistèmica que tenallarà les possibilitats d'una vida humana decent sobre el planeta (Rodríguez i Requena, 2012).

5.2. La intersecció entre sociologia i medi ambient: tres corrents teòrics

“L'ecologia política és(...) el terreny de lluita per la desnaturalització de la naturalesa: de les condicions “ naturals” d'existència, dels desastres naturals, de l'ecologització de les relacions socials” (Leff, 2003)

Sosté Rodríguez (2002) que la sociologia ofereix una notable diversitat de propostes teòriques per a donar compte de la problemàtica ecològica-social. Podríem parlar de tres grans grups. La primera proposta enfonsa les seves arrels en l'ecologia humana i va evolucionant al llarg de la segona meitat del segle passat cap a una sociologia mediambiental que postula la interdependència dels éssers humans en les relacions de l'ecosistema global. Entre els seus representants podríem citar a: Catton, Dunlap, Van Liere o Jiménez Blanco, entre d'altres. La segona proposta, que podríem denominar sociologia ecològica, es construeix històricament com una crítica radical, des de la perspectiva ecològica, a la civilització industrial i al seu concepte de canvi social basat en la modernització social i el creixement econòmic. Els límits al desenvolupament des de les escales físico-energètiques i del desenvolupament humà són el seu punt de partida. La idea de sostenibilitat (García, 2001: 162) és un concepte clau. En ell convergeixen quatre qüestions: el manteniment de l'escala física de la societat dins de la capacitat de càrrega del planeta; la conservació de la diversitat biològica per evitar una simplificació catastròfica de la biosfera; la reserva enfront de la intensificació innecessària de la degradació entròpica que acompanya a tota activitat productiva i el manteniment de les condicions d'espai i temps de l'aprenentatge social. La tercera proposta s'inscriu en la perspectiva de l'Ecologia política, des d'aquest lloc Riechmann, Martínez Alier, Naredo, Ibáñez, Leff, Taibo, Latouche o Vanda Shiva assenyalen la contradicció estructural entre l'ecosistema del planeta terra que és finit i la tendència d'acumulació del capital que és potencialment infinita. Alhora, des d'aquesta perspectiva, resulta 'políticament' necessari treballar per la superació de l'actual model de relació amb la naturalesa el que pressuposa una transformació global, no només de les maneres de producció, sinó també de les formes de socialització, dels universos simbòlics, dels estils de vida, dels usos actuals del coneixement científic. Els seus plantejaments, apunten cap a una repolització de la realitat social dirigida cap a una transformació de caràcter local i global. El seu mètode és la democràcia radical exercida per una nova ciutadania individual i col·lectiva. El segon i el tercer grup comparteixen, amb els matisos oportuns, el pressupost que les relacions entre la humanitat i la naturalesa són històriques. De la mateixa manera, comparteixen, les percepcions i les interpretacions

d'aquestes relacions –entre humanitat i naturalesa– i les seves expressions a través de llenguatges cultes i/o populars.

Tot seguit, i d'acord amb Rodríguez (2002), dibuixarem una taula on exposarem resumidament, de cadascuna de les propostes teòriques, què postula, quin és el seu model de coneixement, quina la seva regulació metodològica, quines les seves propostes d'acció cultural així com polítiques i per últim en què consisteix la seva proposta ideològica.

Taula 12. Propostes teòriques entre la intersecció sociologia i medi ambient

Denominació de la proposta teòrica	El que postula	Model de coneixement	Regulació metodològica	Propostes d'acció cultural i política	Proposta ideològica
Arrels de l' ecologia humana	Postula la interdependència dels éssers humans en les relacions de l'ecosistema global.	Seu epistemològicament en el paradigma de la ciència clàssica			
 Evoluciona cap a una sociologia mediambiental		Humanisme subjectivista	Privilegia la "perspectiva distributiva" i l'objectivisme quantificador de la tècnica d'investigació de l'enquesta estadística. Suposa una reacció front al model objectivista i quantificador de la "física social" i privilegia mètodes qualitius però cau en la simplificació de reduir el món social a les simples representacions que els agents es fan d'ell oblidant les determinacions estructurals de la seva posició social.	Cal distingir entre : implícites- s'expressen en termes culturals: educació ambiental- explícites- s'expressen en termes polítics: regulació social que contemple el medi ambient però no entre en contradicció en els sistema econòmic.	Funciona com un coneixement científic que reproduïx la ideologia dominant del desenvolupament sostenible" i, creu que l'increment del creixement econòmic és el camí per a solucionar la degradació mediambiental.
Sociologia ecològica	Es construeix com una crítica radical, des de la perspectiva ecològica, a la civilització industrial i al seu concepte de canvi social basat en la modernització social i el creixent econòmic. Els límits al desenvolupament són el seu punt de partida . La idea de sostenibilitat és clau.	Assumeix la ruptura amb el paradigma de la ciència clàssica i s'instal·la en el paradigma de la complexitat	Enfocament estructural que busca combinar el coneixement realista de la distribució de l'intercanvi dels fluxos d'energia entre la societat i la naturalesa amb la investigació de les representacions i percepcions que els agents socials es fan d'elles. Un enfocament que tendeix a completar l'objectivisme quantitatiu amb el subjectivisme qualitatiu.	Desenvolupa una cultura alternativa que assumeix els problemes ecològics com una orientació errònia del progrés industrial i entén que el benestar deu ser aconseguit a través d'un intercanvi més simètric . En termes polítics aposta per una socialdemocràcia	El seu nucli bàsic es centra en la insostenibilitat física i social de la civilització industrial
Ecologia Política	Assenyala la contradicció estructural entre l'ecosistema del planeta terra que és finit i la tendència a l'acumulació del capital que és potencialment infinita. Des d'esta perspectiva resulta políticament necessari treballar per la superació del actual model de relació amb la naturalesa, el que pressuposa una transformació global dels modes de producció i d'aprenentatge global	S'instal·la en el paradigma de la complexitat i aposta per una tercera ruptura epistemològica que integre el coneixement científic de la complexitat i el saber comú en direcció cap a la emancipació social. Se sosté en una epistemologia política que, assumeix l'estreta imbricació entre el coneixement i els seus interessos	S'inscriu en la perspectiva dialèctica on l'investigador és un instrument per a la transformació social. Les metodologies de la investigació-acció-participativa i el socioanàlisi són els seus instruments privilegiats.	En termes culturals els camins per a la resolució de la problemàtica mediambiental passen per la construcció d'una nova racionalitat productiva i política i, en termes de coneixement, per una nova reelaboració interdisciplinària del saber. En termes polítics afirma que la única possibilitat de frenar les macro-contaminacions passa per una confrontació amb el capitalisme i per un canvi de mode de vida.	Presenta el problema ecològic com un problema polític i social, per eixe ordre. En la crítica als corrents anteriors sosté que l'ecologia, té cabuda en els discursos teòrics del desenvolupament sostenible; i, en tant que ho fa com a tècnica correctora dels desequilibris mediambientals, serveix per a legitimar políticament els actuals processos de producció i consum.
Font: Elaboració pròpia a partir de Rodríguez (2002)					

La perspectiva epistemològica de la present investigació s'inscriu, en termes amplis, dins el tercer grup, és a dir, a l'espai que obre l'ecologia política a les ciències socials. L'ecologia política estudia les relacions de poder i els processos de significació, valorització i apropiació de la naturalesa que no es resolen ni per la via de la valoració econòmica de la naturalesa ni per l'assignació de normes ecològiques a l'economia (Leff, 2003). En aquest sentit, Escobar (2000), es refereix a les "ecologies de la diferència", destacant la noció de "distribució cultural", vinculada als conflictes que emergeixen de diferents significats culturals, doncs, sosté: "el poder habita en els significats i els significats són la font del poder".

L'ecologia política, per tant, es troba en contraposició al primer corrent sociològic que incorpora la problemàtica ecològica des d'una perspectiva tecnològica i que aposten per estratègies correctes de gestió mediambiental compatibles amb l'actual racionalitat productiva capitalista i capaços de resoldre mitjançant la racionalitat científica les irracionalitats o externalitats del sistema. En paraules de Riechmann (1996: 27), la qüestió es planteja de la següent manera: "Si no aconseguim combinar difícils lluites col·lectives amb profunds canvis individuals en les vides de molta gent, no tenim possibilitat d'èxit. Les dues dimensions són imprescindibles crec que no caldria tenir por de la paraula revolució." Ibáñez (1997)- inscrit en l'àmbit de l'ecologia política - defensava que el paradigma ecològic tenia tres trets importants. En primer lloc, és ecològic. Això és, no hi ha sistema sense ecosistema, i qualsevol sistema és ecosistema per a un altre qualsevol. No es pot analitzar un sistema sense analitzar les seves relacions amb l'ecosistema. La unitat de supervivència no és el sistema sinó el circuit entre sistema i ecosistema. En segon lloc, és global. Qualsevol ecosistema és ecosistema per a altre qualsevol. Cap ecosistema pot sobreviure sinó sobreviuen tots els ecosistemes que el comprenen. I per últim, és complexe. S'ha de substituir el "paradigma de la simplificació" per un "paradigma de la complexitat". El paradigma de simplificació opera per reducció, reinjecció i disjunció - aquesta idea la recull de Morin. El paradigma de la complexitat implica: anar d'allò simple a allò complex, integrar l'atzar- el desordre i el soroll, donar compte d'allò singular, analitzar cada sistema en les seves relacions amb els seus ecosistemes i incloure a l'observador en l'observació. En aquest sentit, Ibáñez va sostenir que la competència, l'explotació i l'acumulació no tenien valor de supervivència, a diferència de la cooperació, l'ús i l'emmagatzemament.

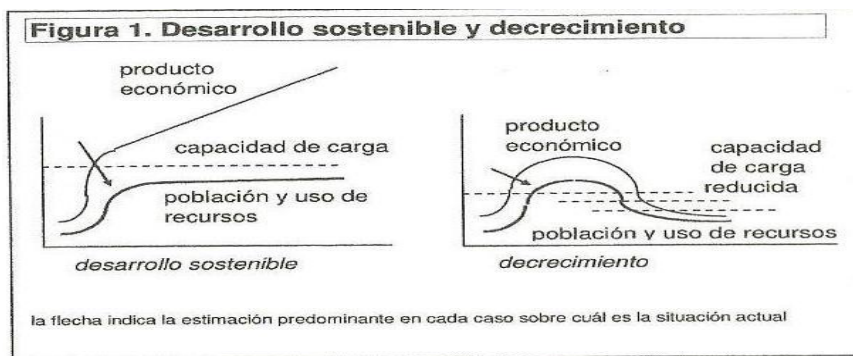
5.2.1. Desenvolupament sostenible versus Decreixement

Posar en dubte el creixement econòmic és un tret fonamental de l'ecologia política, on no és possible un creixement infinit en un planeta finit (Clémentin i Cheynet, 2006). Un planeta finit que com sosté García (2006) pot haver ja entrat en una fase de translimitació -els límits naturals al creixement ja han estat traspassats. De ser així, la frontera representada pels esmentats límits ja no ens espera en el futur, sinó que forma part del passat.

Sota aquesta perspectiva, cal fer èmfasi en què si és cert que hem entrat en una fase de translimitació, aleshores les visions actualment dominants sobre la direcció del canvi social van a veure's substancialment alterades.

Seguint a García (2004) la discussió que es produeix, almenys en Europa, en els seus extrems més generals podria resumir-se en dos pols:

Esquema 5. Desenvolupament sostenible i drecreixement

Font: García (2006: 5).

Una de les posicions —a la que l'autor anomena *confianza productiva* (2004: 121) o *desenvolupament sostenible* (2006)— sosté que la transició demogràfica establirà la població mundial abans que la seva dimensió es faci insostenible, que les demandes que exerceixen una pressió més directa sobre l'aigua, els sòls i els hàbitats creixerà més espai o s'establirà a mesura que se saturen les necessitats dels aliments, paper etc., que el desacoblament entre el creixement econòmic i el consum de recursos s'intensificarà com a conseqüència del desplaçament de les activitats econòmiques cap als serveis i la informació, que una sèrie de reformes i ajustos en les institucions existents permetrà la gestió de les tensions més agudes i que la situació actual pot entendre's com la fase inicial de la transició cap a una economia sostenible, transició que ha de culminar abans que la capacitat de sustentació de la Terra es vegi sobrepassada. Ara bé, si aquesta ja està sobrepassada la descripció de la situació present ha de ser distinta.

Diversos estudis han anat mostrant que estem entrant en una fase de translimitació. Així, el primer informe del Club de Roma *The limits to the Growth* (1972), publicat poc abans de la primera crisi del petroli, ja parlava dels límits del creixement i afirmava que: “si l'actual increment de la població mundial, la industrialització, la contaminació, la producció d'aliments i l'explotació dels recursos naturals es manté sense variació, aconseguirà els límits absoluts de creixement en la Terra durant els propers cent anys”. En 1992 es va actualitzar una nova versió de l'informe titulat *Beyond the limit*, en el qual s'exposava que la humanitat ja havia superat la capacitat de càrrega del planeta per sostenir la seva població. I 30 anys després, es publicà la versió actualitzada i integral de les dues versions anteriors, amb el títol *Limits to Growth: The 30-Year Update* (Meadows et al., 2004). Entre altres coses s'assenyala que: “no pot haver-hi un creixement poblacional, econòmic i industrial il·limitat en un planeta de recursos limitats. Per altre costat, el *Living Planet Report* (WWF, 2004)⁴⁰ ens informa que la petjada ecològica⁴¹ supera més del 20% sostenible. L'anàlisi indica que el pes de la humanitat requeria més o menys la meitat de la capacitat regenerativa de la biosfera en 1961, que està per sobre dita capacitat des dels anys 80 del passat segle i que ara està consumint-la sense remei al mantenir-se any rere any per sobre de la mateixa. Sense deixar de banda el pic petroler⁴². El petroli està consumint-se quatre vegades més de pressa del que es descobreix, la bretxa entre demanda creixent i adició de reserves declinant continua ampliant-se i la situació està tornant-se crítica. Amb molt d'esforç i molta despesa, nivells de producció iguals als d'avui podran ser mantinguts durant alguns anys, però després començarà un declivi irrevocable. A més s'ha de tenir en compte que no existeix avui dia alternatives energètiques capaces de mantenir les formes i dimensions presents de la societat industrial, i molt menys en la seva històrica tendència expansiva. Per últim també cal mencionar l'Avaluació dels ecosistemes del Mil·lenni⁴³ que ha conclòs que 2/3 dels serveis de la naturalesa estan deteriorant-se al món.

⁴⁰ El Living Planet report és l'anàlisi davant que investiga la salut del planeta i l'impacte de l'activitat humana. Es portat a terme per WWF(World Wildlife Fund)

⁴¹ La petjada ecològica calcula la quantitat de territori terrestre i marí necessari per a sostenir la despesa associada al mode de vida d'una persona (Extret del glossari de la UNED d'ecologia, <http://www.uned.es/122049/p207-glosario-a-l.htm#huella> ecològica). Representa «l'àrea d'aire o aigua ecològicament productius (cultius, pastures, boscos o ecosistemes aquàtics) necessaris per generar els recursos necessaris i a més per assimilar els residus produïts per cada població determinada d'acord a la seva manera de vida en específic, de forma indefinida» (Extret de <http://www.footprintnetwork.org> el 27/09/2011) L'objectiu de calcular les petjades ecològiques consisteix a avaluar l'impacte sobre el planeta d'una determinada manera o forma de vida i, comparar-ho amb la biocapacitat del planeta. Conseqüentment és un indicador clau per a la sostenibilitat.

⁴² El pic petroler és el moment en el qual s'assoleix l'índex màxim d'extracció de petroli, després del qual la producció inicia un decreixement terminal. La teoria del pic petroler o pic de Hubbert proclama l'inevitable declivi i el conseqüent acabament de la producció de petroli en qualsevol àrea geogràfica en qüestió.

⁴³ L'Avaluació dels Ecosistemes del Mil·lenni (EM) va ser convocada pel Secretari General de les Nacions Unides. Iniciada en 2001, la EM va tenir com a objectiu avaluar les conseqüències dels canvis en els ecosistemes per al benestar humà i les bases científiques per a les accions necessàries per millorar la conservació i l'ús sostenible dels mateixos, així com la seva contribució al benestar humà. Extret de: <http://www.maweb.org/es/About.aspx#1> el 29/09/2011.

L'informe⁴⁴ presenta com a quelcom confirmat: que la capacitat del planeta per a subministrar serveis està decreixent; que les properes dècades la situació pot empitjorar —el que implica una manera d'al·ludir al col·lapse— i que les mesures adoptades fins avui no han estat suficients.

Aleshores, a la llum de les dades que ens ofereixen tots aquests estudis, podem considerar la segona premissa alternativa, sota la qual la població i l'ús dels recursos estan ja per dalt de la capacitat de carrega, la desmaterialització del creixement econòmic segueix pendent i l'equilibri entre societat i naturalesa podria recuperar-se a una escala sensiblement inferior a l'actual, després d'una reducció de la població, de l'economia i de l'ús de recursos (García, 2006). Des d'aquesta posició —que García anomena *prevenció ecològica* (2004: 121) o *decreixement* (2006)— es tendeix, més bé, a pensar que si les tendències existents no s'inverteixen d'una manera substancial, els efectes del sobrepassament s'agarbaran fins al punt de causar greus conflictes de desorganització i descomposició social, més difícils d'afrontar a mesura que la pròpia capacitat de sustentació vaja reduint-se.

El decreixement és doncs, un corrent de pensament polític, econòmic i social favorable a la disminució regular controlada de la producció econòmica amb l'objectiu d'establir una nova relació d'equilibri entre l'ésser humà i la naturalesa, però també entre els propis éssers humans. Rebutja l'objectiu de creixement econòmic en si del liberalisme; en paraules de Serge Latouche (2006) la consigna del decreixement té com a finalitat, sobretot, insistir fortament a abandonar l'objectiu del creixement pel creixement. En tot rigor, continua afirmant el citat autor, convindria més parlar d'acreixement, tal com parlem d'ateisme. Per això també se solen denominar "objectors de creixement". El decreixement doncs, s'inscriu en un moviment més ampli de reflexió sobre la bioeconomia i el postdesenvolupament, que implicaria un canvi radical de sistema. A més, també qüestionen la capacitat del model de vida modern per produir benestar. Per aquestes causes s'oposen al desenvolupament sostenible. El repte estaria a viure millor amb menys. Aquesta transició es realitzaria mitjançant l'aplicació de principis més adequats a una situació de recursos limitats: escala reduïda, relocalització

⁴⁴ Aquest informe conté 4 conclusions principals: 1) En la segona meitat del segle XX, els ésser humans han transformat els ecosistemes més ràpidament que en qualsevol altre període i com a resultat els danys escomesos a la diversitat biològica han sigut en bona mesura irreversibles. 2) Eixos canvis estan connectats a un increment considerable del desenvolupament econòmic i de l'abundància material, però amb despeses severes en el que respecta a la degradació de molts serveis dels ecosistemes, a un risc major de canvis no lineals i a l'agreujament de la pobresa d'una part de la humanitat, de manera que la prolongació d'eixos costos, de no ser corregida, disminuirà considerablement els beneficis que les generacions futures podran obtenir dels ecosistemes. 3) La degradació dels ecosistemes podria ser parcialment reinvertida mitjançant canvis substancials en les polítiques, les institucions i les pràctiques socials; pel moment eixos canvis no s'estan produint (García, 2006)

(renaixement d'allò local), eficiència, cooperació, autoproducció (i intercanvi), durabilitat i sobrietat. En suma, i prenent així mateix com a base la simplicitat voluntària, busquen reconsiderar els conceptes de poder adquisitiu i nivell de vida. De no actuar raonadament s'opina que s'arribaria a una situació de decreixement forçat a causa d'aquesta manca de recursos. Aleshores si no decreixem, en virtut d'un projecte racional, mesurat i conscient, acabarem per decreixer, de resultes, per l'enfonsament sense fons del capitalisme global (Taibo, 2008). Ara bé, molts dels aquí posicionats argumenten que no s'ha de pensar en el concepte decreixement com quelcom negatiu, sinó més bé al contrari: Quan un riu es desborda, tots desitgem que decreixi perquè les aigües tornin a la seva llera. Quan més aviat possible siguem conscients de la necessitat de desprendre'ns d'una manera de vida inviable, millor per tots i per al planeta (Gisbert, 2007).

I si és cert que el nostre *sobrecreixement* econòmic s'estavella contra la fi de la biosfera i sobrepassa de llarg la capacitat de càrrega de la terra, què s'ha de fer? Latouche (2007) planteja que s'ha de: 1) retrobar una petjada ecològica igual o inferior a un planeta, és a dir, una producció equivalent a la dels anys 60 i 70; 2) internalitzar els costos de transport; 3) relocalitzar les activitats; 4) restaurar l'agricultura agrària; 5) transformar els beneficis de productivitat en rebaixa del temps laboral i en creació de llocs de treball, mentre hi haja desocupació; 6) impulsar la producció de béns relacionals; 7) reduir el malbaratament d'energia a un factor 4; 8) penalitzar amb força les despeses en publicitat; 9) decretar una moratòria sobre la innovació tecnològica, fer un balanç seriós i reorientar la investigació científica i tècnica en funció de les noves aspiracions. Latouche (2007), però, conclou que el programa d'una política de decreixement és paradoxal. La perspectiva de posar en marxa proposicions realistes i raonables té poques probabilitats de ser adoptada, i, encara menys, d'assolir-se sense una subversió total. Aquesta passa per la realització d'una utopia: la construcció d'una societat alternativa. Però és la utopia o la mort. Reflexionar actualment sobre la democràcia sense replantejar-se prèviament el funcionament d'un sistema en què el poder està posseït pels nous amos del món, és una forma de complicitat amb el totalitarisme de la globalització econòmica.

Per la seva banda Carlos Taibo (2008) planteja que al darrere de l'esmentat corrent — decreixement— hi ha una mitjà dotzena de pilars bàsics, a saber: 1) sobrietat i simplicitat voluntària: terme per a definir l'actitud de les persones que desitgen viure amb menys, consumir de forma responsable i examinar les seves vides per a així determinar el que és important i el que no ho és; 2) defensa de l'oci enfront del treball obsessiu i, amb ella, la defensa del repartiment de treball, una vella demanda sindical avui visiblement oblidada. Cal

apostar per la reducció del temps de treball, per l'oci i per l'abandó d'un sens fi de productes inútils. Enfront del més de pressa, més lluny, més sovint i menys car ha de contraposar-se, en altres paraules, el més a poc a poc, menys lluny, menys sovint i més car. La reducció del treball no és simplement un mitjà de gestió del sistema. També és una fi en si mateixa, mentre que redueix les pressions sistematitzadores i les alienacions que pesen sobre els individus per efecte de la seva participació en els processos socials de producció; 3) el triomf de la vida social enfront de la lògica de la propietat i del consum il·limitat. Cal postular una major oferta de serveis en lloc de la venda dels productes, i la fabricació de béns més duradors en un escenari en el qual la possessió ha de perdre terreny en profit del redescobriments del ja usat; 4) reducció de les dimensions de moltes de les infraestructures productives, de les organitzacions administratives i dels sistemes de transport; 5) primacia del local sobre el global. S'imposa reduir sensiblement els transports i els seus efectes nocius; 6) polítiques actives de redistribució dels recursos en profit dels desfavorits i en franca contestació de l'ordre capitalista imperant. En els països del Nord aquestes polítiques han de preconitzar l'establiment d'una renda bàsica de ciutadania que, universal, incondicional i individual, acreixi les possibilitats dels més desfavorits.

L'ecologia política, doncs, es diferencia de la resta de corrents teòrics aquí enunciats pel fet d'estar més prop de la visió del decreixement. Des d'aquesta perspectiva es critica el desenvolupament sostenible, perquè com bé afirma Latouche:

“És diu oxímoron o antinòmia a una figura retòrica que consisteix en juxtaposar dos paraules contradictòries, “ l'obscura claredat que cau de les estrelles”. Existeix, doncs, una aparent divergència entre el significat de sostenible/duratiu, per a uns el desenvolupament sostenible/duratiu és un desenvolupament respectuós amb el medi ambient, el desenvolupament significa, en aquest cas benestar i qualitat de vida satisfactòries, i no s'interroga massa sobre la compatibilitat d'ambdós objectius, desenvolupament i medi ambient” (Latouche, 2006: 23)

Ara bé, el concepte de desenvolupament sostenible que sosté que són compatibles –amb diverses correccions segons les seves versions— l'actual desenvolupament econòmic capitalista i la conservació de la naturalesa és el nucli central de l'actual ideologia dominant, és a dir, la ideologia de la classe dominant sobre el medi ambient. L'efectivitat política i mediàtica de l'ús d'aquest terme i les seves connotacions discursives han sigut molt rendibles i no sembla, que vaja a deixar de ser-ho a curt termini, els exemples abunden (Rodríguez, 2002). La seva polisèmia semàntica el converteix en un concepte “tot terreny”, útil des de qualsevol opció política. Com bé argumenta Roca Jusmet (2007), “...gran part de l'èxit del terme desenvolupament sostenible es deu a la seua ambigüitat i, encara més, al fet que tradicionalment s'havia identificat 'desenvolupament econòmic' amb 'creixement econòmic'

de manera que el desenvolupament sostenible s'identificava —i s'identifica— sovint, amb creixement econòmic” (Roca Jusmet, 2007: 15). I, no és que el “desenvolupament sustentable” aconsegueix superar els problemes ambientals, i/o sostenir l'actual nivell de producció/consum amb la seua màgica forma de racionalització econòmic-ambiental. Més aviat el concepte emmascara l'inherent “conflicte ambiental” que l'anàlisi de la reubicació dels processos productius deixa clar. No podem parlar, per tant, de problemes ambientals que representarien riscos per a la humanitat com un tot, tenint en compte que aqueixos problemes representen guanys i solució de problemes per a molts inversionistes i països (Henrique, 2010). Cal que parlem de conflictes ambientals que la ideologia del desenvolupament sustentable intenta neutralitzar i gestar com a Doxa (discurs) dominant:

“...històricament, la perspectiva del “desenvolupament sustentable” es va afirmant com una doxa del camp de la qüestió ambiental en la mesura en què aconsegueix excloure les concepcions dissidents. El que fins a mitjan dels anys '80 era amb prou faenes una de les visions heterodoxes enfront de l'ortodòxia desenvolupadora hegemònica, es torna amb el temps l'ortodòxia del camp dels conflictes sobre les condicions naturals ,imposant-se després com la seua pròpia doxa, en fer-se reconèixer com a universal en l'exacta mesura en què es fa desconeguda com a 'arbitrària', això és, com a imposició d'un punt de vista particular, situat en les fronteres de “l'horitzó intel·lectual” (LÖWI,1987) del capital.” (Carneiro, 2005:20)

Aquesta ideologia aconsegueix ambientalitzar el capitalisme en la mateixa mesura que no qüestiona les seues bases productives. Actua així clarament com un “aparell ideològic d'Estat” (Althusser, 2003: 24), que té com a fi essencial la reproducció de les relacions de producció i reproducció de les condicions de producció, encara que siga en un plànol discursiu ideològic i per un període de temps limitat i no “sostenible”.

5.3. Conflicte ecològic-social: cap a una definició

Totes les societats depenen dels processos productius que mantenen les seues estructures (García, 1997). L'antropocentrisme propi de la nostra cultura sempre ha estat propens a pensar que seria la humanitat qui finalment posaria ordre sobre la díscola natura. Ara més aviat ens aclapara un altre tipus de consciència: l'evidència que l'ésser humà no ha fet altra cosa que accelerar la precipitació vers màxims d'entropia.

El conflicte ecològic-social es produeix aleshores quan hi ha grups, organitzacions o altres agents socials que consideren que determinada activitat econòmica implica una explotació excessiva de recursos naturals o una contaminació excessiva que els dipòsits naturals no poden reabsorbir (García, 1997: 24)

Aquest tipus de conflictes no es poden comprendre sols amb dades provinents de l'economia, no són el resultat d'un tall entre naturalesa i societat. Pel contrari, són l'expressió d'una

convulsió en la cultura. Ara bé, trobem una gran heterogeneïtat pel que fa a quins actors socials i en quines conjuntures poden protagonitzar un conflicte ecològic-social. Ernest García (1997) apunta dos observacions preliminars, a saber: una característica comuna dels conflictes ecològic-socials sembla ser la transversalitat —molts grups i moltes institucions socials apareixen esquinçats— i l'altra característica comuna, apunta l'autor, seria la distància que sovint existeix entre ideologia i fets.

Portat a l'extrem reduccionista es podria afirmar que un conflicte ecològic-social és un conflicte entre ecologisme —que tendeix a un ús lent de les fonts naturals d'energia— i productivisme —que tendeix a la màxima explotació de les fonts de baixa entropia. No obstant això, sosté García (1997) que una modelització mínimament realista dels conflictes ecològic-socials haurà de combinar formes d'estructuració de les societats basades en l'interès econòmic amb noves formes d'estructuració de les societats fonamentades en la distribució dels recursos naturals i dels costos ecològics de les activitats productivistes.

A través d'una anàlisi de casos de conflictes ambientals Folchi (2001) sosté que una de les claus per a entendre aquests fenòmens es troba en la relació que s'estableix entre una comunitat amb l'ambient. Una relació soci-ambiental consolidada històricament, caracteritzada per un vincle societat/naturalesa específic que tendeix a fer-se tradicional o normal. Un conflicte es produeix quan es tensiona aquesta estabilitat històrica entre una comunitat i el seu hàbitat: com a conseqüència de l'acció d'un agent estrany que altera o pretén alterar les relacions preexistents entre una comunitat i el seu ambient, o bé, al revés, quan una comunitat decideix modificar la seua vinculació amb l'ambient afectant els interessos d'algú més. L'historiador es refereix llavors a conflictes de contingut ambiental -en comptes de conflictes ambientals- per a abastar la pluralitat de conflictes vinculats a la dimensió ambiental i no solament aquells en els quals es defensa el medi ambient. El seu objectiu és diferenciar el contingut de l'aparença externa. També s'ha postulat que en la mesura que els problemes ambientals es tornen cada vegada més evidents i ubics, la consciència ambiental sobre ells tendeix a escampar-se per tots els sectors de la societat, independentment de les seues característiques socioeconòmiques (Jones i Dunlap 1992).

Diversos autors han tractat de definir aquest concepte. Així, mentre algunes aproximacions afirmen que les mobilitzacions entorn de l'ambient són el resultat del sorgiment de nous valors en una era post-industrial, una altra línia de recerques sosté que l'ambient no és necessàriament un luxe post-material per a les comunitats que no tenen les seues necessitats bàsiques cobertes (Walter, 2009). Des d'aquesta perspectiva, els conflictes ambientals són conceptualitzats com a conflictes ecològics-distributius. Un concepte nascut de l'economia

ecològica i l'ecologia política que vincula aquests processos amb el creixement del metabolisme de les societats del Nord que consumeixen cada vegada més materials, energia i aigua impulsant un desplaçament geogràfic de fonts de recursos i embornals de residus cap a la perifèria (Martínez Alier, 2004). La distribució ecològica es refereix, així, a: les asimetries o desigualtats socials, espacials, temporals en l'ús que fan els humans dels recursos i serveis ambientals, comercialitzats o no, és a dir, la disminució dels recursos naturals (incloent la pèrdua de biodiversitat) i les càrregues de la contaminació (Martínez Alier, 1997). El concepte de la distribució ecològica apunta també cap a processos de valoració que depassen a la racionalitat econòmica en els seus intents d'assignar preus de mercat i costos crematístics a l'ambient, mobilitzant a actors socials per interessos materials i simbòlics (de supervivència, identitat, autonomia i qualitat de vida), més enllà de les demandes estrictament econòmiques de propietat dels mitjans de producció, d'ocupació, de distribució de l'ingrés i de desenvolupament (Leff, 2003).

Segons sostenen Sabatini i Sepúlveda (1996), la fase actual d'acumulació capitalista està significant una agudització de les pressions sobre els recursos naturals, provocant degradació, escassetat i privacions socials, tots factors propicis per al desenvolupament de conflictes. Tanmateix, els conflictes ambientals actuals són molt més que meres disputes per la propietat d'un recurs. En ells es troben enfrontades cosmovisions ambientals i de vida. D'una banda, el medi ambient és vist com a espai econòmic en tant sistema de recursos naturals; i per un altre, com l'espai vital on es desplega la vida (Sabatini, 1997). Per això, d'acord amb Martínez Alier (2004), convenim a sostenir que els conflictes ecològics distributius, no contempen tan sols aspectes naturals, ja que seguint al mateix autor, per distribució ecològica s'entenen:

“...els patrons socials, espacials i temporals d'accés als beneficis obtenibles dels recursos naturals i als serveis proporcionats per l'ambient com un sistema de la vida. Els determinants de la distribució ecològica són alguns aspectes naturals. També són clarament socials, culturals, econòmics, polítics i tecnològics” (Martínez Alier, 2004: 105).

Alonso i Costa (2002), també avancen en aquets sentit i plantegen una definició dels conflictes ambientals que integra els aspectes socials i ambientals. Per això, afirmen que “...és en el desplegament de dinàmiques d'interacció (cooperativa o conflictiva), generació d'aliances i adhesió a valors, quan es generen els conflictes pel control de béns i recursos, la contaminació o, més globalment, el poder de generar o imposar certes definicions de realitat.”

Aquestes últimes definicions, però, formen part del camp de l'ecologia política, com ja hem dit, un creixent i fèrtil camp de recerca que estudia els conflictes ecològics distributius (Martínez Alier, 2004). Aquesta línia de recerca, a diferència d'altres perspectives, discuteix la relació

que usualment s'estableix entre l'escassetat de recursos i els conflictes argumentant que l'escassetat no és un fenomen apolític (Robbins, 2004)

Els diversos autors que han teoritzat sobre el concepte de conflicte ecològic-social- és a dir aquell conflicte que inclou en la seva definició un referent ambiental- han arribat a la conclusió que aquest pot tenir moltes cares i ser de molts tipus. Seguint a García (2004) direm que totes les teories que han anat a la recerca de comprendre els problemes mediambientals són massa generals alhora que només és centren en una dimensió. Per això el citat autor aconsella anar endavant en dos direccions, a saber: per una banda, perfeccionar les propostes més generals, explorant les seves possibilitats d'aplicació; per altra, acumulant informació sobre episodis concrets de conflicte. Per tal que aquestes direccions puguin arribar en lloc és convenient que els estudis de cas dediquen atenció a tres aspectes: 1) una determinació de quines són les variables rellevants i de com evolucionen els seus valors; 2) un examen de com el factor mediambiental altera les relacions entre els actors implicats; 3) per últim, una anàlisi de les percepcions i actuacions dels actors que reculla en la mesura del possible la seva diversitat. Els tres aspectes, mediambiental, estructural i actoral, han de ser posats en connexió per a aconseguir aproximar-se a una comprensió del conflicte.

Tot i això, s'ha d'esmentar que gran part dels conflictes ecològic-socials presenten centres de referència: l'Estat centralitzat prolongat per una administració i una empresa pública; els grans promotors privats del desenvolupament sovint aliens a l'àrea afectada; i els grups locals formats per associacions ciutadanes conservacionistes i per nuclis locals d'activitats i interessos. El primer dels pols de referència- l'administració - segons Lafaye i Théverot (1993) pot definir-se per la presència de tres llenguatges, que poden donar-se de manera simultània: el reglamentarista- veu la gestió de la natura en temes d'ordenances; el teòric: que tendeix a la concepció unilateral que veu només una funció del sistema i ignora les altres, i l'econòmic: que només veu recursos a optimitzar. Els grups socials que poden estar presents al conflicte pertanyent a tres categories: promotors- agents dels grans projectes de desenvolupament- els ecologistes- que al seu torn tenen tres dimensions: la militant i crítica; la del control i la gestió; i la decisió experta- els autòctons- inclouen usuaris tradicionals, lligats a grups de pressió.

5.3.1. Classificacions de conflictes socioecològics

El camp de la mediació de conflictes s'ha esforçat per elaborar una classificació de conflictes ecològic-socials doncs potser la clau a l'hora de concebre estratègies d'acostament i resolució de disputes. Una de les propostes, en aquest sentit, és la desenvolupada per Moore (1989) que planteja una classificació a partir dels orígens que pot tenir un conflicte —informació,

relacions, interessos, valors i estructura. No es tracta d'una classificació rígida sinó més bé de tipus ideals —en sentit weberian— de la identificació de certes dimensions recurrents que poden conviure i permeten una millor aproximació a l'enteniment de les disputes.

Taula 13. Classificació a partir dels orígens que pot tenir un conflicte ecològic social de Moore (1989)

Per informació	Succeeixen quan a les persones els falta la informació necessària per a prendre decisions correctes, estan mal informades, difereixen sobre la interpretació de les dades. Pot deure's a una manca d'informació o a l'ús de tècniques de recollida que fan que la recollida de dades siga incompatible
Per relacions	aquestes poden ser eix de conflicte quan el conflicte naix de la desconfiança, la falta de credibilitat o el dubte sobre la integritat de les parts. La confiança és un element central en els processos de presa de decisió i participació, entesa com la voluntat d'un actor de delegar en la competència i discreció d'uns altres per a gestionar el risc en el seu lloc, tant en referència als altres actors com a les autoritats públiques que prenen les decisions.
Per interessos	Aquests conflictes s'expressen com a disputes sobre posicions, però per darrere d'ells es dirimeixen necessitats, temors i preocupacions que podrien ser contraposats. Aquest tipus de conflictes pot adoptar una dinàmica violenta quan els interessos són incompatibles entre si.
Estructurals	Són causats per estructuracions opressives de les relacions humanes. Aquestes estructures estan configurades moltes vegades per forces externes a la gent en conflicte. Recursos físics o autoritat limitada, construccions geogràfiques (distància o proximitat), temps (massa o massa poc), estructures organitzatives etc, promouen amb freqüència conductes conflictives. Es produeixen quan hi ha límits físics, Institucionals o formals que impedeixen als diferents actors resoldre les seues demandes.
Per valors	Aquests conflictes es vinculen amb una disputa al voltant de diferents sistemes de creences. En aquest sentit, s'ha sostingut que on existeixen conflictes ambientals irresolts, segurament no solament es dirimeix una discrepància entorn d'un únic sistema de valoració sinó una incommensurabilitat entre les formes de valoració. S'entén per incommensurabilitat l'absència d'una unitat comuna de mesura entre valors plurals. És a dir que existeixen percepcions culturals que s'expressen en llenguatges de valoració diferents (estètic, moral, ambiental, econòmic, social, cultural, etc.) que no són comparables en una mateixa escala de valors.

Font: elaboració Pròpia a partir de Moore (1989)

Encara que aquesta classificació permet identificar diverses de les dimensions clau que s'articulen en un conflicte ambiental, és pertinent esmentar ací una crítica que s'ha fet des d'aquest tipus d'enfocaments pragmàtics orientats cap al maneig dels conflictes. Bustamante (1999), planteja que aquest camp sembla ometre la tradició sociològica en l'estudi de models explicatius de les disputes. Destaca que la formulació del problema del conflicte social en termes de gestió deixa de banda els models clàssics quan intenta crear noves eines d'observació i d'intervenció. Quan es perd el discurs polític referent a la globalitat, els conflictes adquireixen una tendència particularitzant i els discursos es tornen retòrica.

Una altra proposta és la desenvolupada des de l'economia ecològica. Aquesta es basa en el concepte de metabolisme social que entén l'economia com un sistema obert a l'entrada d'energia i materials i a l'eixida de residus. D'acord amb aquest enfocament s'identifiquen per extracció, transport i per la generació i tractament de recursos. No es tracta, però, d'una llista

acabada, però es modela dia a dia de la mà dels activistes i els moviments socials que s'alcen en aquestes disputes.

Els conflictes en l'etapa *d'extracció de materials i energia* inclouen: conflictes relacionats amb la mineria metal·lífera, petrolera, de pedrera, amb la degradació i erosió de les terres, amb les plantacions, amb la biopirateria, amb la defensa dels manglars, contra la indústria camaronera d'exportació, amb l'aigua, amb la sobrepesca.

Els conflictes en l'etapa de *transport* es vinculen amb l'augment mundial en el moviment de materials i energia i els seus impactes. Es contemplen els vesses petrolers, els accidents en oleoductes o gasoductes, els conflictes sobre hidrovies, vinculats amb l'ampliació de ports i aeroports i la creació de noves autopistes.

Els conflictes per *la generació i tractament dels residus* es vinculen amb les lluites contra la contaminació, la seguretat dels consumidors i ciutadans en relació amb la incidència i distribució dels riscos incerts de les tecnologies (així com el DDT), l'exportació de residus tòxics, la contaminació transfronterera i els embornals de carboni.

Taula 14. Dels fluxos metabòlics a conflictes ecològic-distributius: Una classificació provisional d'alguns conflictes de distribució ecològica (molts d'ells són "glocal")

<i>Geographical scope</i> ----- <i>Stage</i>	Local	National and Regional	Global
Extraction	Resource conflicts in tribal areas, such as bauxite mining in Orissa or Andhra Pradesh, oil in Achuar territory in Peru...	Mangrove uprooting. Tree planting for export Collapses of fisheries	Worldwide search for minerals and fossil fuels, and bio-piracy by MNCs Regulation of "corporate accountability"
Transport and Trade	Complaints on urban motorways because of noise, pollution, landscape loss	Inter-basin water transport Oil/gas pipelines (e.g. Burma to Thailand, Chad-Cameroon)	Oil spills at sea "Ecologically unequal exchange" because of large South to North material flows
Waste and pollution, post-consumption	Conflicts on incinerators (dioxins) or ozone in urban areas	Acid rain from sulphur dioxide Nuclear waste, Yucca Mountain, Nevada, USA	CO ₂ , CFC as causes of climate change/ ozone layer destruction POPs even in remote pristine areas Claims for a "carbon debt"

Font: Martínez Alier (2011: 9)

Com planteja Martínez Alier (2004), aquests conflictes locals i globals s'expressen a través de diversos llenguatges de valoració. El discurs indigenista en defensa del territori i la seua sacralitat ha sigut en diverses oportunitats el llenguatge que va sostenir l'oposició a l'explotació petrolera. Aquestes disputes s'han articulats també entorn de nocions com el deute ecològic, el deute de carboni, la sobirania alimentària, la justícia ambiental, la salut i l'ecofeminisme (Walter, 2009).

5.4. Moviment ecologista: entre l'ambientalisme, el proteccionisme i l'ecologisme

En paraules de Pardo (2000: 33) moviments ecologistes serien “tots aquells grups, més o menys formalitzats, l'objectiu dels quals és l'ecologia, el medi ambient, la naturalesa, la qualitat mediambiental, amb activitat principalment reivindicativa i de resposta a accions, tot plantejant alternatives”. Així mateix, estem d'acord amb Castells (1997), en afirmar que l'acció col·lectiva, la política i els discursos que s'agrupen sota el nom d'ecologisme són tan diversos que posen en dubte la idea d'un moviment. I, no obstant açò, és precisament aquesta diversitat de teories i pràctiques la que caracteritza a l'ecologisme com una nova forma de moviment descentralitzat, multiforme, articulat en xarxa i omnipresent. Els primers analistes que es varen adonar de l'emergència de l'ecologisme ho van percebre com un més dels Nous Moviments Socials⁴⁵ – feminisme, pacifisme i ecologisme- que, en les seues formes polítiques de fer política, aportaven noves perspectives a la cultura política (Mainwaring i Viola, 1985). Enriquet Leff (2004) afirma que els grups ecologistes o ambientalistes es diferencien d'altres nous moviments de la societat civil, pels seus mòbils i objectius, com així també per les seues formes específiques d'organització, les seues estratègies de lluita, i les diverses formes en les quals signifiquen i valoritzen la seua naturalesa des de les seues cultures. La seua diversitat dificulta sistematitzar les seues experiències, tipificar les seues estratègies i determinar les seues tendències. Els moviments ambientalistes mostren, però, un major grau de flexibilitat, adaptabilitat, capacitat de resposta i possibilitats de radicalitzar les seues demandes, la qual cosa els ofereix avantatges estratègics enfront de les organitzacions polítiques institucionalitzades, partits polítics i sindicats. És un moviment que travessa tot el teixit social.

“...Si bé el moviment ambiental arriba a fragmentar-se per la diversitat de les seues demandes, formes d'organització i estratègies de lluita, també pot generar una força social capaç d'incorporar les reivindicacions ambientalistes en els programes de l'Estat i dels partits polítics tradicionals, obrint nous espais de participació per a la societat civil en la gestió ambiental, així com per a la gestió de nous drets ambientals, legitimant noves vies per a l'apropiació social de la naturalesa...” (Leff, 2004:400).

Així mateix, Leff (1994), també planteja alguns continguts de les demandes d'aquests actors i moviments socials emergents: l'obtenció de béns simbòlics, la recuperació d'estils tradicionals de vida, la defensa de nous drets ètnics i culturals, la reivindicació del seu ancestral patrimoni

⁴⁵ A diferència de les categories ideològiques prèvies, com a classe obrera i lluita de classes per al marxisme, els Nous Moviments Socials es caracteritzen pel pluralisme de valors i idees, la seua orientació pragmàtica i la proposta de reformes institucionals tendents al desenvolupament de sistemes que amplien la participació en les decisions d'interès col·lectiu (Melucci, 1994).

de recursos ambientals, la lluita per la dignitat i la democràcia, contra la submissió i sobreexplotació de grups socials, i pels drets d'autogestió dels seus recursos naturals.

D'altra banda, altres autors consideren a l'ambientalisme com l'únic moviment “nou” dins els esmentats Nous Moviments Socials. Per la novetat de la seua resposta social cap a un fet sense precedents en la història: la destrucció ecològica i el canvi global (Gunder Frank i Fuentes, 1988). Riechmann i Fernández Buey (1994) avancen en aquest sentit. Per a aquests autors, l'ecologisme es relaciona amb moviments o submoviments socials anteriors, des de l'incipient ambientalisme del moviment obrer vuitcentista fins al moviment pro-“ciutats jardí” en els primers anys del Segle XX, des del proteccionisme que va lluitar en el segle XIX per la creació de parcs nacionals fins al naturisme burgés o l'anarquisme obrer que en els primers decennis del segle XX intentava noves formes de treballar, produir i consumir.

“...Però des de l'higienisme vuitcentista, l'ambientalisme obrer, la protecció dels paisatges i el naturisme, fins a la presa de consciència de l'amenaça ecològica global, intervé un vertader salt qualitatiu que no es produirà sinó en la segona meitat del segle XX, i molt senyaladament a partir dels anys setanta. El que així es forma és un nou moviment social, l'ecologisme, que respon a una situació socioecològica radicalment nova.” (Riechmann i Fernández Buey, 1994:111).

Com hem esmentat al primer apartat d'aquest capítol, a la dècada dels '60, i principalment en la dels anys '70 i '80, van a confluïr diversos successos que van col·locar la problemàtica ambiental en l'agenda internacional: accidents i/o negligències que van evidenciar impactes ambientals de gran magnitud en diferents activitats, llibres, informes i conferències internacionals sobre medi ambient, que van començar a posar l'accent sobre els límits del planeta davant la industrialització, la contaminació i el creixement econòmic... Leff destaca que les recerques sociològiques sobre els NMS han posat en relleu els problemes teòrics i metodològics que sorgeixen per a la percepció i caracterització de l'ambientalisme, a causa de la seua complexitat que no pot ser abordada des de la tipologia dels actors dels moviments socials tradicionals, no poden ser definits en funció de sistemes de referència als quals es remet l'acció col·lectiva (Leff, 2004). Per a aquest autor, els moviments ambientals emergents lluiten per construir un nou ordre social. És a dir, les demandes de democràcia, equitat i justícia social estan portant a la construcció d'un nou ideari polític on conflueixen idees, valors i interessos que, si bé no constitueixen una visió del món homogènia, estan obrint espais de poder i mobilitzant processos polítics on sorgeixen nous actors dels moviments ecologistes.

Però, seguint a Wagner (2010), la pregunta que ens fem —i què hi serà un debat important dintre dels discursos socials analitzats— és: ¿són ecologismes o ambientalismes? I, a més a més,

¿quina és la diferència entre ambdues definicions?. Alguns autors les utilitzen de forma indistinta. D'altres, utilitzen el terme “ambientalismes” per a referir-se als diversos corrents dins del moviment, i utilitzen “ecologisme” o “moviment ecologista” per a referir-se a un dels corrents, de caràcter més radical.

En aquest sentit, González de Molina i Martínez Alier (2011), respecte als temes que ha d'abordar la Història Ambiental i la vinculació amb aquests moviments, afirmen que:

“...No va ser casual que la història ambiental sorgira i es difonguera ràpidament a Alemanya i Estats Units, països on el moviment ecologista va ser pioner i va gaudir des del principi de bastant recolzament social. Les peculiaritats del procés polític espanyol, marcat per la transició política i la tardana crisi dels partits i moviments socials vinculats a l'esquerra tradicional, expliquen la tardana implantació del moviment ecologista...” (González de Molina i Martínez Alier, 2001:11).

D'altra banda, aquests autors, remarquen el relatiu divorci de l'ecologia com a ciència i la història ecològica com a enfocament historiogràfic, i argumenten que aquest fet té la seua raó de ser “...en la vinculació d'un grapat d'historiadors al moviment ecologista i en el rebuig de la majoria dels ecòlegs professionals per aquest moviment social...” (González de Molina i Martínez Alier, 2001: 12).

L'últim aspecte esmentat, la separació/vinculació entre ecologia –o ecòlegs- i ecologistes, també és abordat per altres analistes. Amb aquest propòsit Gudynas (1997) pensa que és possible identificar dues maneres d'abordar l'ecologia: una que apunta a la investigació bàsica, tot estudiant ara la distribució i abundància de plantes i animals i les característiques dels ecosistemes, però deixant en segon lloc a l'ésser humà, ja sigui per invocar una restricció epistemològica (neutralitat valorativa) o l'especificitat del seu objecte d'estudi (restringit als components naturals). L'altra perspectiva estudia l'ésser humà integrat en aquests ecosistemes i les conseqüències de les seves accions, i des d'allà opina sobre múltiples temes, com els polítics i econòmics. L'ambientalisme sorgeix del segon corrent (Gudynas, 1997).

Per la seua banda, Manuel Castells (1998), considera al mediambientalisme com “... totes les formes de conducta col·lectiva que, en el seu discurs i pràctica, aspiren a corregir les formes de relació destructives entre l'acció humana i el seu entorn natural, en oposició a la lògica estructural i institucional dominants” (Castells, 1998: 205). Així mateix, continua afirmant Castells (1998), : “ Per "ecologia", en el meu plantejament sociològic, entenc una sèrie de creences, teories i projectes que consideren a la humanitat un component d'un ecosistema més ampli i desitgen mantenir l'equilibri del sistema en una perspectiva dinàmica i evolucionista.” (Castells, 1998: 205)

Riechmann i Fernández Buey (1994), fan una diferenciació terminològica que ens resulta especialment interessant per a la sociohermenèutica dels discursos i que entronca amb un dels debats dialèctics dels conflictes ecològics i socials estudiats. Aquests autors, distingeixen entre conservacionisme, ambientalisme i ecologisme. *El conservacionisme o proteccionisme* és el moviment de protecció de la natura, els paisatges i les espècies vives. Per a aquests autors, no es tracta d'un moviment directament polític, pren cos en el teixit d'associacions i grups de pressió que lluiten per la conservació de la naturalesa local, nacionalment o internacionalment, però se centren en els efectes i en allò més puntual, en lloc de considerar també les causes i els contextos globals. *L'ambientalisme* és aquella activitat i aquells moviments socials que lluiten per un millor ambient i una millor qualitat de vida per als éssers humans, des d'un punt de vista exclusivament antropocèntric. Només les amenaces contra la salut humana i la qualitat de vida mobilitzen els ambientalistes. És a dir, tant l'ambientalisme com el proteccionisme tendeixen a ser reformistes: no qüestionen de manera radical les maneres actuals de producció i consum. El vell conservacionisme separava a la naturalesa de la societat, i actuava pressuposant eixa separació per a mantenir-la: tal és l'objectiu de la vida silvestre i els espais naturals. *L'ecologisme*, en canvi, es constitueix com ecologia política, ecologia social o ecologia humana, anul·lant la separació que plantegen el proteccionisme i l'ambientalisme. L'ambientalisme ignora que la protecció del medi ambient no és una feina més que afegir a la llista de les nostres activitats econòmiques i socials, deixant intacte la resta: és una finalitat que exigeix altra manera de produir i consumir, altra manera de viure i de treballar. Sense una ecologització estructural de les societats industrials— per la qual les societats han de canviar de base material— les mesures de política ambiental no seran més que inútils cataplasmes sobre un càncer en proliferació. Superador de la parcialitat inherent als plantejaments merament conservacionistes o ambientals és l'ecologisme, que aborda la qüestió de les relacions humanitat-naturesa d'una manera renovadorament global. Aquest moviment social, actiu des dels anys setanta en els països capitalistes avançats i radicalitzat sobretot per la lluita antinuclear, desitja reestructurar la totalitat de la vida econòmica, social i política i tendeix, per tant, a ser un moviment anti-sistema.

En coincidència amb l'anterior, Maiwaring i Viola (1985) , expliciten que, és necessari diferenciar el "moviment ecologista" del "moviment mediambiental", "... el qual s'ha centrat en preocupacions més específiques relacionades amb la preservació i protecció de l'ambient, els efectes de la contaminació, la protecció dels boscos i la conservació del sòl. El moviment ecologista participa d'aquestes preocupacions respecte del medi natural, però també proposa i practica formes actives d'organització social. El moviment ecologista, en general, ha suscitat

interrogants pel que fa a les formes d'interacció humana, a les relacions de l'individu amb el seu treball i al voltant d'altres qüestions relacionades amb l'estil de vida ... "(Maiwaring i Viola, 1985: 50). Per últim, ens farem servir de les distincions d'Andrew Dobson (1997), qui considera l'ambientalisme com una aproximació administrativa als problemes ambientals, sense canvis fonamentals en els actuals valors o models de producció i consum i l'ecologisme, en canvi, com un moviment que planteja canvis radicals en la nostra relació amb el món natural i en la nostra forma de vida social i política.

5.4.1. Cacofonia de l'ecologisme: el culte al silvestre, l'ecoeficiència i la justícia ambiental i ecologia dels pobres

Joan Martínez Alier (2004), parla de tres corrents dintre del moviment ecologista que, a més a més, ordena de manera cronològica. El primer corrent seria el "culte a allò silvestre" , el segon, "l'evangeli a l'ecoeficiència" i, finalment l'autor, posa l'accent en el que ell anomena el "tercer corrent del moviment ecologista o ambientalista", anomenat "justícia ambiental", "ecologisme popular", o "ecologisme dels pobres" A continuació, fem un breu resum de cadascun dels tres corrents que ens serà molt útil per a interpretar part dels discurs a dintre del que hem caracteritzat com "sectors conservacionistes".

El culte a allò silvestre

Aquest corrent es basa en la defensa de la natura immaculada. Està representat des de fa ja més de cent anys per John Muir i el Sierra Club dels Estats Units. No ataca el creixement econòmic, sinó que es preocupa per preservar i mantenir el que queda dels espais naturals prístins fora del mercat. Durant els últims 30 anys, el culte al silvestre ha estat representat en l'activisme occidental pel moviment de la "ecologia profunda", que propugna una actitud biocèntrica davant la natura. La principal proposta política d'aquest corrent consisteix a mantenir reserves naturals, lliures de la interferència humana. En síntesi podríem dir que es tracta d'organitzacions conservacionistes, en molts casos del Nord, que se centren en la preservació de la natura salvatge, intacta, així com en la restauració d'àrees degradades. A més a més, dintre dels que fem encabir en aquesta proposta, no hi ha un qüestionament, explícit, al creixement econòmic com a tal però es busca la preservació de la natura, deixan intacte el mercat (Wagner, 2010)

Una de les crítiques cap a aquesta perspectiva està dirigida cap a la interpretació de l'increment de la inclinació a la vida silvestre en termes de post-materialisme. Com apunten

Richemann i Fernandez Buey (1994) el terme "Posmaterialisme"⁴⁶, encara que s'ha generalitzat tant que sembla ja impossible d'eliminar, sembla molt desafortunat.

"Resulta filosòficament confús parlar de "posmaterialisme" per a referir-se, per exemple, al desig de la gent de no ser aniquilada en una guerra nuclear, o de no desenvolupar un càncer induït químicament. Els interessos per la democratització de la vida social, pel control del procés de treball o per la preservació d'un medi ambient habitable són nítidament materialistes. Més encertat em semblaria el concepte de "valors posconsumistes" o "postadquisitius". El que ací està en joc, al cap i a la fi, és la disjuntiva expressada en el títol del conegut llibre d'Erich Fromm Tenir o ser?; i els valors postconsumistes comporten una decidida opció per l'ésser i contra el tenir. Resulta, per tant, que els "nous" valors postmaterialistes no són postmaterialistes si volem mantenir el sentit que "materialisme" ha tingut en moltes de les principals tradicions intel·lectuals d'Occident" (Riecham i Fernandez Buey, 1994: 11)

En aquest sentit, Guha i Martínez Alier (1997) també indiquen que el terme "post-materialisme", és terriblement equivocat en societats com la dels Estats Units, la Unió Europea o el Japó, on la prosperitat econòmica depèn de l'ús per càpita d'una quantitat molt gran d'energia i materials, i de la lliure disponibilitat d'embornals i dipòsits temporals per al diòxid de carboni . Més recentment, Martínez Alier (2008) feia la següent afirmació:

"Al cas d'Espanya, i almenys fins a 2008, es comprova que l'economia no es "desmaterializa" ni tan sols en termes relatius al PIB. Açò ha sigut estudiat per Óscar Carpintero , Cristina Sendra i altres autors. Aquesta tendència de creixement material accelerat és similar a la de països llatinoamericans i també a la de l'Índia i Xina, on s'observa una tendència creixent en la intensitat material, on cada vegada es necessiten més quilograms per a produir un euro en l'economia, una direcció oposada al paradigma de la desmaterialització i el desenvolupament sostenible" (Martínez Alier, 2008:16)

Per això, Martínez Alier (2009), rebutja la interpretació que alguns feren sobre l'ecologisme com un nou moviment social mono-temàtic, propi de societat pròsperes, típic d'una època post-materialista. En primer lloc, l'ecologisme - amb altres noms - no és nou. En segon lloc, les societats pròsperes, consumeixen quantitats creixents de materials d'energia i produeixen quantitats creixents de deixalles. Si de cas, segons Martínez Alier (2009) "la tesi que l'ecologisme té arrels socials que sorgeixen de la prosperitat, es podria plantejar, no en termes d'una correlació entre riquesa i interès 'post-materialista' per la qualitat de vida, sinó precisament en termes d'una correlació entre riquesa i producció de deixalles i esgotament de recursos..." (Martínez Alier, 2009: 3). D'aquesta manera, fonamenta perquè considera que l'ambientalisme occidental dels anys '70 no va créixer a causa que les economies haguessin

⁴⁶ L'influent llibre Inglehart publicat en 1977, *The Silent Revolution*, apuntava al sorgiment d'un cos de nous valors posmaterialistes en les societats industrials avançades, que s'oposarien als vells valors materialistes prèviament dominants. Es tractaria d'un fenomen de saturació propi del «capitalisme del benestar»: en aquest els valors emergents serien l'autorealització personal i la participació política, mentre que s'estimarien menys (per ser donats per descomptat) el benestar material i la seguretat física.

arribat a una etapa 'post-materialista', sinó que, contràriament al que sustenten les tesis d'Inglehart, precisament per les preocupacions sobre la creixent contaminació química i els riscos o incerteses nuclears són 'molt materials'. D'altra banda, una altra crítica cap al post-materialisme, és que les necessitats bàsiques de l'ésser humà poden satisfer-se de múltiples maneres, és a dir, la riquesa es defineix culturalment. La relació entre eleccions, valors i necessitats és complexa. Quant a l'impacte dels valors en la conducta, es critica l'afirmació d'Inglehart que l'impacte dels valors sobre la conducta tendeix a ser més gran entre els que tenen nivells relativament més alts d'educació, informació, interessos i habilitats polítiques. Les persones amb aquestes característiques poden també ser d'estrats privilegiats de la societat, i tenen també més interès per defensar globalment l'estatus quo (Riechmann i Fernández Buey, 1994).

L'evangeli de l'ecoeficiència

El credo o evangeli de l'ecoeficiència atén a la preocupació i desafiaments que planteja el creixement econòmic, basat en l'ús d'energies, recursos i producció obtinguts d'àrees naturals, agrícoles, industrials i urbanes, generant impactes ambientals complexos, creixents i interdependents. Aquest corrent, doncs, es preocupa pels impactes ambientals i els riscos per a la salut de les activitats industrials, la urbanització i també l'agricultura moderna. Creu en el desenvolupament sostenible o "ús prudent" dels recursos naturals, i en el control de la contaminació a partir de la "modernització ecològica". En aquest sentit, descansa en la creença que les noves tecnologies i la "internalització d'externalitats" són instruments decisius de la modernització ecològica. Està recolzat per la "Ecologia Industrial" i la "Economia Ambiental". A diferència del primer corrent, es preocupa pels impactes de la producció de béns i pel maneig sostenible dels recursos naturals, i no tant per la pèrdua dels atractius de la naturalesa o dels seus valors intrínsecs.

Des d'ací es va encunyar el concepte de recurs o capital natural, serveis ambientals i el discurs sobre ecoeficiència⁴⁷ com a mesura per a enfrontar el desafiament de la sustentabilitat,

⁴⁷ En paraules de Pérez-Agote: "El discurs sobre el medi ambient cobra vigor en un moment històric en què la tesi de l'ocàs de les ideologies ja ha cobrat cos. El 1955, Shills, Lipset i Aron parlen de la fi de la ideologia. Bell, el 1960, recapitula aquesta idea. La tecnocràcia s'instal·la en les estructures polítiques i econòmiques. És el regne de la tècnica, les decisions es funcionalitzen; és el culte a l'eficiència; amb la qual cosa la tecnocràcia s'ha d'instal·lar a l'estructura ideològica. El medi ambient és un problema tècnic. Mesurable. Només el racional és real: tot és quantificable, només allò quantificable és significatiu. La degradació de la naturalesa és mesurable. Si no pot ser restablert un preu -de mercat o polític-, si almenys és possible el càlcul del cost de la restauració de la natura primitiva. Una natura construïda, una naturalesa venuda; la lluita contra la pol·lució és un producte vendible; amb un mercat assegurat. Però la naturalesa construïda deixa de ser natura. La naturalesa reconstruïda és un producte acabat, és una de les possibles reconstruccions; es farà efectiva, es farà realitat la més rendible; la naturalesa reconstruïda no és ja naturalesa i en ser presentada com natura esdevé ideologia. La naturalesa és una ideologia."(1979: 37)

promovent innovacions científiques i tecnològiques dirigides a la demanda de materials, augmentar eficiència energètica, avaluar impactes ambientals i efectes en la salut, a més d'establir polítiques basades en ecoimpostos, comprats d'emissions i internalització d'externalitats. Té un fort enfocament gerencial per a regular, netejar o remeiar la degradació que causa la industrialització; destaca la participació d'economistes i enginyers, i conté una notable influència empresarial. L'Institut Wuppertal s'identifica com el 'temple' d'aquesta religió: "...l'ecologia es converteix en una ciència gerencial per netejar o posar remei a la degradació causada per la industrialització ..." (Visvanathan, 1997: 37). Les seves eines són els indicadors i índexs d'ús de materials o energia per unitat de servei, l'anàlisi del cicle de vida de productes i processos, i l'auditoria ambiental, entre d'altres. En paraules de Martínez Alier, "...aquest és avui un moviment d'enginyers i economistes, una religió de la utilitat i l'eficiència tècnica sense una noció del que és sagrat..." (Martínez Alier, 2004: 20).

En suma, els qui postulen aquest corrent, no s'oposen al creixement econòmic, però promouen un "aprofitament racional / eficient recursos". Els conceptes clau podrien resumir-se, segons Wagner (2010), en: "desenvolupament sostenible", "certeses científiques", "experts", "innovació". Per últim hem d'esmentar que al contrari del primer corrent, no hi ha lloc per a apreciacions de la naturalesa en termes de sacralitat.

Hi ha autors que postulen que als Estats Units, el culte a allò silvestre és més recent que l'evangeli a l'ecoeficiència. Més enllà de quin dels corrents s'haja donat primer, el que sí que podem afirmar és que conviuen actualment. Poden, en algun cas, oposar-se una a l'altra quant als seus interessos, o desenvolupar discursos compartits.

"...De vegades, aquells que tenen interès en l'ambient pertanyen exclusivament a l'esfera de la preservació d'allò silvestre exagereu la facilitat amb què pot desmaterialitzar-se l'economia, i es converteixen en creients oportunistes en l'evangeli de l'ecoeficiència. Per què? Perquè en afirmar que el canvi tecnològic farà compatible la producció de béns amb la sostenibilitat ecològica, emfatitzen la preservació d'aquella part de la natura que encara queda fora de l'economia. Llavors, el culte al Silvestre i el Credo de l'ecoeficiència de vegades dormen junts..."(Martínez Alier, 2004: 26).

Ambdós corrents, nascudes en països rics, seran posades en qüestió per un tercer corrent, que ve dels països pobres (encara que també reconeix arrels en els grups menys afavorits dels països rics) : la Justícia Ambiental, l'Ecologisme Popular o l'Ecologisme dels Pobres.

Justícia ambiental i ecologisme popular⁴⁸

L'ètica d'aquest tercer corrent neix d'una demanda de justícia social contemporània entre humans. A més que el creixement econòmic implica impactes al medi ambient, aquest corrent emfatitza el desplaçament geogràfic tant de les fonts de recursos com dels embornals de residus.

"... Això crea impactes que no són resolts per polítiques econòmiques o canvis en la tecnologia, i per tant cauen desproporcionadament sobre alguns grups socials que moltes vegades protesten i resisteixen (encara que tals grups no se solen cridar ecologistes) ..."
(Martínez Alier, 2004: 27).

Es podria dir que aquesta perspectiva combina l'apel·lació a la sacralitat de la natura amb l'interès material pel medi ambient com a font i condició de sosteniment. D'aquesta manera, l'autor subratlla que l'eix principal de l'ecologisme dels pobres "...no és una reverència sagrada a la naturalesa sinó un interès material pel medi ambient com a font i condició per a la sustentació; no tant una preocupació pels drets de les altres espècies i generacions futures humanes sinó pels humans pobres d'avui..." (Martínez Alier, 2004: 28) per aquest motiu, els actors d'aquests moviments moltes vegades no utilitzen un llenguatge ambiental, raó per la qual aquest corrent de l'ecologisme es va identificar amb prou faenes als anys vuitanta.

Algunes dades il·lustren la creixent explotació de recursos en territoris ambientalment fràgils i l'augment de fluxos de mercaderies físiques i energia del Sud al Nord, portant a conclusions que l'economia, tal com està plantejada, no és compatible amb el medi ambient per la grandària de la petjada ecològica que representa (mesura en hectàrees de terra requerida per a la producció d'aliments, béns d'ús i energia). Martínez Alier (2004) proposa l'economia ecològica, com a ciència transdisciplinar que atén el desenvolupament d'indicadors i índexs físics de (in)sustentabilitat, examinant a l'economia en termes del metabolisme social⁴⁹, que entén l'economia com un sistema obert a l'entrada d'energia i materials i a l'eixida de residus, incrustada en un ecosistema i que planteja instruments de política pública orientats cap a la sustentabilitat (sostenibilitat) i no al desenvolupament, que comporta la connotació de

⁴⁸ La convergència entre la noció rural de l'ecologisme dels pobres i la noció urbana de la justícia ambiental com es emprada als Estats Units, va ser suggerida per Guha i Martínez Alier (1997). Un de les feines del Martínez Alier (2004) precisament és comparar el moviment per la justícia ambiental als Estats Units amb l'ecologisme dels pobres, més difós i més extens a nivell mundial, per tal de mostrar que es pot entendre com una sola corrent

⁴⁹ L'enfocament del metabolisme social s'ha desenvolupat des dels anys seixanta per Nicholas Georgescu-Roegen, Robert O. Ayres, Herman Daly, RenéPasset, Manfred Max-Neef, Víctor Toledo, José Manuel Naredo, Óscar Carpintero, Marina Fischer-Kowalski i el seu grup, John McNeill, Mario Giampietro, Roldán Muradian, Jesús Ramos, Fander Falconí, María Cristina Vallejo, Mario Alejandro Pérez Rincón, Walter Pengue i uns altres en l'economia ecològica, l'ecologia industrial, l'agroecologia i la història ambiental. Els principals mètodes per a estudiar el metabolisme social són la comptabilitat dels fluxos d'energia i materials, la comptabilitat de l'Apropiació Humana de la Producció Primària Neta –ja que en créixer disminueix segurament la biodiversitat– i el càlcul de l'aigua "virtual". (Martínez Alier, 2008).

creixement econòmic. En parlar esment en el metabolisme de la societat, les externalitats no són ja esporàdiques fallades del mercat o fallades de l'acció governamental, sinó que adquireixen caràcter sistèmic inevitable. L'economia humana és un subsistema d'un sistema físic més ampli. L'economia rep recursos (i sovint els explota més enllà de la seua capacitat de regeneració) i produeix residus. No existeix una economia circular tancada. Els perjudicats no solament són altres espècies no-humanes i les pròximes generacions d'humans (que no poden protestar) sinó que sovint són també gent pobre, que protesta.

Amb aquesta perspectiva, l'autor exposa crues situacions associades a conflictes ecològics derivats d'activitats antròpiques⁵⁰. El denominador comú és la presència de grans companyies i corporacions amb abast local o global, els qui obtenen el màxim aprofitament econòmic en aquells llocs que disposen de riqueses naturals (i coneixements) que els resulten atractives. Als països industrialitzats, les grans empreses transnacionals i les ciutats, tenen un gran deute ecològic cap als llocs que els sostenen i proveeixen de béns naturals, a causa de l'intercanvi ecològicament desigual al que subjecten a un sens fi de comunitats i ecosistemes. La justícia ambiental, acollida pels drets humans i promoguda per moviments ambientals que naixen als pobles i es projecten amb abast global, defensen la vida des dels ecosistemes que habiten; són, com descriu Martinez-Alier (2004) dones i homes comuns i corrents que lluiten per a corregir el dany provocat a la terra, l'aire i l'aigua i, el coneixement i difusió d'aquests conflictes inspira a uns altres a lliurar una batalla contra les forces que danyen el medi ambient local i global.

Aquest tercer corrent rep el suport de l'Agroecologia, l'Etnoecologia, l'Ecologia Política, i en alguna mesura de l'Ecologia urbana i l'Economia Ecològica. En síntesi, aquesta perspectiva s'adhereix a la protecció de l'ambient no com a valor post-material, sinó en defensa de les bases de supervivència davant els impactes i riscos del creixement econòmic. Per tant, no consideren que l'ambient n'és un objecte de luxe o esplai. L'ambient, però, està associat a una diversitat de llenguatges de valoració: cultural, social, econòmic, cognitiu, etc. Arturo Escobar es refereix a tres dimensions clau en els conflictes ambientals: economia/ecologia/cultura.

⁵⁰ Així descriu la destrucció que suposen les activitats mineres; descriu la destrucció de manglars per la indústria camaronera; la destrucció i substitució de boscos per plantacions forestals; la biopirateria i expropiació de coneixements locals en el maneig de biodiversitat; la construcció d'embassaments (hidroelèctriques), el desviament de cursos fluvials i l'apropiació d'aigües subterrànies, entre altres situacions.

5.5. La consciència mediambiental a l'Estat espanyol, altre pas de rosca: les lògiques pràctiques atrapades pel doble vincle

En aquest apartat, farem una ressenya de les característiques més rellevants dels estudis sobre la percepció del medi ambient a l'Estat espanyol. Amb aquest propòsit, ens centrarem en les presentacions que sobre aquests treballs han realitzat Pérez Agote (1979), Tábara (1996, 1999), Martín Crespo (1999), Callejo (1996), Aguilar (1997), Ibañez (1997), García (2000), Sempere i Riechmann (2000) i el treball de Rodríguez Victoriano (2002).

El primer treball del que ens fem servir compta amb un enfocament qualitatiu sobre la consciència mediambiental i es realitza per Pérez-Agote. En aquesta investigació s'explora la construcció dels discursos sobre el medi ambient i la conformació discursiva de la consciència mediambiental durant les dècades dels seixanta i setanta a les societats occidentals. Pérez-Agote presenta i crítica les tipologies de posicions discursives al voltant del medi ambient Sachs (1971) i Schanaiberg (1971). Als treballs de Sachs, trobem una classificació, basada en una escala de menor a major implicació sociopolítica, de sis grups discursius. Que poden resumir-se en la següent taula:

Taula 15. Tipologia posicions discursives al voltant del medi ambient de Sachs (1971)

	Denominació de la proposta	Definicions del problema del medi ambient i les modalitats d'acció individual i col·lectiva que proposen
Descontextualització sociopolítica; tendeixen a abstrure la problemàtica de la degradació ambiental del context socioeconòmic on es produeix	Desviacionistes	La destrucció del medi ambient està prenent proporcions alarmants i, com a conseqüència, crida a tots els ciutadans perquè s'organitzin entre ells. Les accions que proposen són de caràcter conservacionista i desvinculades del context sociopolític. La conservació ambiental apareix com una preocupació conservadora
	big bussines	Es tracta de discurs procedent del sector industrial empresarial i es caracteritza per la seva ambivalència. Mentre per a uns sectors la degradació del medi ambient significa nous costos que posen en perill la seva competitivitat, per a altres, la lluita contra la degradació ambiental, significa un nou mercat i un pretext de noves despeses de fons públics que incrementin els beneficis privats. En aquesta literatura apareix la qüestió de la relació entre contaminació ambiental, legislació ambiental i Tercer Món
	Neomalthusians	Les seves argumentacions insisteixen en la contradicció entre els recursos limitats i el creixement il·limitat de la població i suposa una crítica retrògrada a les teories de la modernització; en un context de recursos limitats, els països subdesenvolupats mai podran assolir la forma de vida 'occidental'
	Institucionalistes	Un tipus de literatura sobre el medi ambient que parteix de la convicció de la insuficiència de l'acció individual i insisteixen en la promulgació de lleis que facin possible l'acció.
El context sociopolític està a la base dels seu discurs per a entendre la problemàtica medioambiental; es caracteritzen per la seva actitud radical	Radical (1)	La seva actitud "radical" consisteix a entendre el problema del medi ambient com un fals problema des del punt de vista dels treballadors i les classes populars. La preocupació pel medi ambient és descrita com un típic problema de les classes altes i mitjanes; Pérez-Agote, en el comentari que realitza d'aquesta posició discursiva introdueix una qüestió bàsica: el fet que la problemàtica de la degradació mediambiental no es pugui analitzar prenent el fil conductor de les anàlisis de classe social, no exclou que els elements de la seva composició discursiva no siguin els de la ideologia dominant
	Radical (2)	la seva actitud "radical" rau en entendre que la degradació ambiental fa objectivament l'home pobre; la classe obrera, des de principis de la revolució industrial ha estat exposada a tota mena de regis ambientals. Aquest discurs vincula l'ecologisme popular a la classe treballadora i els pobres, i l'ecologia a una pràctica de llibertat, la consciència podria conduir a processos de transformació social

Font: Elaboració pròpia a partir de Pérez-Agote (1979: 38-40)

La segona tipologia de discursos sobre el medi ambient que presenta Pérez Agote és la del sociòleg nord-americà, Allan Schaineberg. Aquesta classificació es basa en la distinció entre definicions del problema del medi ambient i les modalitats d'acció individual i col·lectiva que proposen. Pot resumir-se en la següent taula:

Taula 16. Tipologia posicions discursives al voltant del medi ambient de Schanaiberg (1971)

Denominació de la proposta	Definicions del problema del medi ambient i les modalitats d'acció individual i col·lectiva que proposen
Enfocament cosmètic (<i>Cosmetologist</i>)	El motor d'aquesta tendència el constitueix una percepció sensitiva; el depriment espectacle de l'acumulació urbana de deixalles. Una visió simplista que no es pregunta per les conductes que causen les acumulacions. Les seves propostes d'acció passen per la seva recol·lecció de residus.
Enfocament Millorista (<i>Meilorist</i>)	Postula un major coneixement dels problemes del medi ambient. La plataforma més important des de la que parteixen és la crítica dels procediments municipals de destrucció del fem urbà, que no solen constituir una veritable solució; per una banda, no acaben amb el problema dels residus i per altra creen una font de contaminació atmosfèrica. No centren l'atenció en el consum sinó en el destí dels subproductes de consum. De forma complementaria, porten a termini campanyes publicitàries.
Enfocament Reformista	Caracteritzat per un plantejament tècnic que proposa -amb un alt grau de coneixement de les tècniques econòmiques i els aspectes físics i biològics del medi ambient-, adequar la protecció del medi ambient amb l'estructura econòmica. Les seves campanyes de acció es van dirigir cap a la producció i el consum
Enfocament Radical	Proposa una total reestructuració del sistema social capitalista començant per la dimensió econòmica, en aquest enfocament s'acusa a l'imperialisme occidental de la rapinya sistematitzada i de la degradació ecològica dels països dominants. Mentre que el grup anterior posa la seua èmfasi en els mitjans, aquest últim el posa en els fins.

Font: Elaboració pròpia a partir de Pérez-Agote (1979: 40-45)

Després de la presentació d'aquestes tipologies dels discursos Pérez-Agote caracteritza, mitjançant una anàlisi de les seves formes ideològiques, l'estructura tipus del discurs mediambiental dominant. Una estructura amplificada pels mitjans de comunicació/formació de masses. Les seves conclusions són un punt de partida bàsic per aproximar-nos a la comprensió de la gènesis de la percepció de la problemàtica mediambiental en les societats occidentals. En primer lloc, l'objectiu del discurs sobre el medi ambient, per part de les societats occidentals avançades en la dècada dels setanta, va consistir en impulsar i socialitzar la ciutadania en una determinada manera de problematitzar el fenomen de la degradació del medi ambient, neutralitzant el component crític que aquesta qüestió va tenir en els anys seixanta. En segon lloc, la formació d'aquesta nova consciència es basa en l'ensenyament, amplificada pels mitjans de comunicació de masses, que el problema del medi ambient exigeix d'una tècnica 'benevolent' posada al servei de les persones i de la comunitat enfront d'una amenaça, la degradació ambiental. D'aquesta manera, el perill actual de la catàstrofe ambiental futura, funciona en el discurs mediambiental dominant, com un recurs que potencia la integració del propi sistema i permet defugir les seves contradiccions socioeconòmiques internes. En tercer lloc, l'element discursiu central de la ideologia dominant occidental contra la crítica de l'ecologisme dels seixanta, serà la definició del medi ambient com un problema tècnic que estableix la necessitat del control i mesura, així com, la necessitat de reorientar el

creixement econòmic. El concepte de 'desenvolupament sostenible' es forja en el nucli mateix de la revolució científic-tècnica de la teories de la modernització postindustrial.

D'acord amb Rodríguez (2002), podem afirmar que la situació política de la societat espanyola en les dècades estudiades per Perez-Agote fa difícil la comparació amb la resta de les societats del seu entorn. Tanmateix, a una altra escala, les campanyes ambientals de l'Espanya dels seixanta i setanta repeteixen l'estratègia discursiva. Seguint de nou a Rodríguez Victoriano (2002) podem citar com a exemples des de l'eslògan ranci del franquisme de 'Mantingui Espanya neta' dels seixanta; passant per les campanyes de prevenció dels incendis forestals pre-democràtiques: 'Quan la muntanya es crema una cosa teva es crema'; i acabant pels programes televisius de Rodríguez de la Fuente que van socialitzar a les generacions espanyoles en la conservació de la 'naturalesa' com un valor en si mateix per sobre de qualsevol determinació social o política (Rodríguez Victoriano, 2002)

Quant als models teòrics des dels quals s'ha explicat per què els individus perceben o temen determinats problemes mediambientals i no uns altres, podem, seguint les recerques sobre la percepció dels problemes del medi ambient de David Tábara (1996), distingir els següents tipus.

Taula 17. Models teòrics a través dels quals s'explica com les persones perceben els problemes mediambientals (David Tábara, 1996)

Teories	Que propugnen
Les teories realistes	Afirmen que l'increment del nivell d'informació sobre l'existència d'un risc o perill comporta una reacció social davant el mateix
Les teories de tipus psicològic	Afirmen que les diferències en la percepció estan en funció dels trets personals dels individus
Les teories de caràcter econòmic (amb un doble vessant)	Unes que afirmen, que les classes altes de la societat tenen menor preocupació ambiental que les classes populars a causa que estan millor protegides contra les seues conseqüències negatives, Unes altres que sostenen, el contrari; les teories de tipus pos-materialista, segons les quals, els beneficis de la industrialització en les classes altes han promogut una actitud de reivindicació de les millores medi-ambientals; per a aquest segon grup de teories la demanda de major protecció ambiental és un indicador d'un canvi cultural en les societats post-industrials, un canvi d'uns valors 'materialistes' - basats en les necessitats de subsistència, benestar material, protecció i seguretat-, a altres valors 'post-materialistes' - basats en major qualitat de vida i que satisfan les necessitats d'autorealització, de pertinença, d'autoestima, etc-.
Les teories polítiques i socials	Les percepció dels riscos mediambientals són l'expressió de conflictes entre interessos i posicions socials divergents en el si de la societat
Teories culturalistes	Els temors dels individus enfront dels riscos estan en funció de la seua integració social, els seus valors i les seues formes de vida; els individus trien els seus riscos ambientals per a donar coherència a la seua forma de vida.

Font: Elaboració pròpia a partir de David Tábara (1996)

Un dels problemes més rellevants que han assenyalat les revisions sobre la percepció social dels problemes del medi ambient (Sempere i Riechmann, 2000; García, 2000; Martín-Crespo 1999) és la contradicció manifesta en aquests treballs entre la preocupació mediambiental que tendeix a ser mitjana-alta i alta en les societats occidentals i la seua ocupació, és a dir, les accions empreses com a conseqüència de la preocupació manifestada que tendeix a ser baixa o mitjana baixa. En suma, la protecció del medi ambient, des de la dècada dels seixanta, s'ha convertit en un valor 'acte-evident', una referència positiva i desitjable; s'ha generalitzat un consens ambientalista segons el qual les poblacions consideren 'urgent' o 'molt urgent' que s'actue en la seua protecció, encara que les actuacions i pràctiques socials d'ells mateixos és molt menor (Rodríguez Victoriano, 2002).

La societat a l'Estat espanyol, però, no és una excepció; el consens ambientalista ha anat progressivament equiparant-se al de les societats europees més industrialitzades del seu entorn (García Ferrando, 1991; Aguilar, 1997). Les dades de les enquestes de l'opinió pública han anat revelant un nivell de preocupació alt per part de la població i un ampli consens en el reconeixement que l'administració ha de prendre mesures contundents per a tractar de resoldre'ls (Rodríguez Victoriano, 2002). Podem assenyalar quatre conclusions habituals en els estudis d'opinió sobre medi ambient, d'acord amb García (2000), a saber: la majoria de persones es declara preocupada o interessada pels problemes ecològics; l'estat del medi ambient en general, així com els problemes mediambientals es consideren assumptes greus o molt greus; la solució dels problemes mediambientals ha de ser abordada al més prompte possible i no diferida al futur; i per últim, els moviments ecologistes i ambientalistes tenen un alt grau d'acceptació i credibilitat.

En un exhaustiu treball sobre la percepció social del medi ambient a l'Estat espanyol, Teresa Martín Crespo va comparar les enquestes de la primera meitat de la dècada dels noranta de tres-centres de recerca: el Centre de Recerques Sociològiques, el CIRES, i l'Eurostat. Els seus resultats ens permeten contextualitzar les conclusions anteriors. En primer lloc, Martín-Crespo assenyala que la comparació de les dades revela una alta sensibilització ecològica, però ofereixen una informació superficial sobre la percepció de la crisi ecològica com a component dialèctic de la realitat social: les dades procedents de les enquestes analitzades mostren la inconsistència de la identificació entre declaracions i valors o declaracions i accions. En segon lloc, a la llum de la informació estadística, es constata que la posició preminent que té la protecció de l'entorn natural en si mateixa disminueix quan es planteja com un objectiu polític a triar entre uns altres. En aquest últim cas la prioritat que li atribuïsquen els ciutadans aquesta en funció de quines siguen les opcions que se'ls ofereixen en les preguntes tancades.

Al seu torn, la comparació dels resultats mostra que la importància atribuïda pels enquestats al medi ambient és major quan es planteja en termes amplis, com un problema de debat polític, com un objectiu global, abstracte o desitjable; que quan es planteja com un problema que afecte als ciutadans en la seua vida quotidiana, fins i tot quan la gent percep que la situació en el seu entorn pròxim ha empitjorat. En suma, la valoració de la deterioració ecològica varia no solament en funció de l'enfocament escollit per a plantejar el tema, sinó també segons quin siga el tipus de preguntes realitzades (obertes o tancades) , i, en aquest cas, segons siguen les alternatives a les quals s'enfronten aquelles. En tercer lloc, a la llum de les conclusions anteriors, la recerca social sobre la preocupació mediambiental basada en enquestes d'opinió és un instrument limitat que ha de ser completat amb un altre tipus de recerca. Per això, d'acord amb Cerrillo (2010), en les aportacions de David Tábara (2001, 2006), en defensa de la utilitat de la metodologia qualitativa i les mostres a poblacions concretes a l'hora de comprendre la consciència ambiental en el seu context; de Moral Ituarte i Pedregal Mateos (2002), proposant l'ús de tècniques participatives que impliquen a la ciutadania en la formació de noves maneres de coneixement i interacció entre la societat i el medi ambient natural; o de Pardo (1996, 1998), plantejant marcs teòrics innovadors sobre la co-evolució entre naturalesa i societat.

Pel que fa a les recerques qualitatives més recents que tracten temes mediambientals (García, 1997; Rodríguez 2002, Almenar, Bono i García et al., 2002; Ibáñez, 1997, Callejo 1996 entre altres), podem afirmar que en termes generals, els discursos socials descriuen —amb les diferents tonalitats, tot depenent les classes social a les que pertanyen— com la societat de “l'interès econòmic” s'ha imposat a la naturalesa. En suma, enfront de la idea del consens ambientalista de les enquestes d'opinió segons la qual el creixement econòmic pot ser compatible amb la conservació de la naturalesa a les recerques qualitatives, s'ha constatat que preval la constatació realista que el creixement econòmic i la modernització no han sigut compatibles en el passat i no ho són en el present. La modernització de la societat s'ha fet, doncs, en contra el territori natural (Rodríguez, 2002). És a dir, ha sigut una modernització anti-ecològica. Aleshores, tot i que la majoria de la població ha assumit punts de vista ambientalistes, els comportaments coherents són més bé escassos, i encara més minoritària és la participació en pràctiques col·lectives (García i Cabrejas, 1996). La dissociació entre creences, valors i conductes és el resultat de dos consensos, productivista i ambientalista, imbricats de manera tal que el primer és més fort. Produint una estructura del doble vincle (Bateson, 1988)- resultat de la vigència de dos manaments contradictoris, que no poden ser obeïts simultàniament. La utopia de seguir negant la gravetat de la crisi ecològica sotmet als

ciutadans a una estructura d'aquest calat. Així, s'imposen dos manaments contradictoris: "viu com si el medi ambient no importés perquè, en cas contrari, t'amenacen la pobresa i l'atur" i "protegeix la natura perquè, en cas contrari, t'amenacen la catàstrofe i l'extinció" (García i Cabrejas, 1997). Que apareguin valors contradictoris, comportaments erràtics, pors, paràlisi o incapacitat d'acció, és qualsevol cosa menys sorprenent. Amb tot, l'escissió cultural que es deriva representa un problema. La recerca col·lectiva d'una redefinició de prioritats, d'un nou equilibri, de nous principis de construcció social de les necessitats, de noves articulacions socials, tendeix a fer-se ineluctable. Doncs el preu de mantenir-se en l'escissió durant massa temps no és altre que l'esquizofrènia (Almenar, Bono, García, 2000). Ara bé, mantenia Ibáñez (1997) que si el sistema no funciona, s'ha de saltar a un metasistema. I tan sols hi ha dos metasistemes disponibles: revolució (enquadrar la realitat mitjançant una puntuació de tipus lògic més alt: pensament crític) —que podria estar passant a "decreixement" (Latouche, 2008) en societats occidental— o mort (col·lapse en l'esquizofrènia).

En aquest sentit, el resultat de la intersecció entre naturalesa/societat tant en allò micro-ecològic com en allò macro-ecològic és la d'un medi ambient contaminat per la intervenció humana. A la investigació de Rodríguez Victoriano (2002), no s'identifica als discursos o trets discursius cristal·litzats una explicació del que el medi ambient és. El medi ambient "és el que és", i es constitueix com negativitat produïda pels residus del sistema social, la suma de l'interès dels individus particulars. Com ja va assenyalar Javier Callejo a la seva investigació sobre la problemàtica mediambiental a Andalusia (1996), aquí és on es troba una de les dificultats per a parlar de medi ambient en positiu com naturalesa doncs es tracta de construir un discurs des del ser —és a dir, des del propi sistema en el que està integrat el subjecte que construeix el discurs— sobre el no ser —és a dir, l'ambient com naturalesa. La construcció dels discursos sobre el medi ambient va acompanyada d'un qüestionament i presa de posició sobre la societat en la que es viu. D'una manera implícita o explícita és evident que l'acceptació d'aquest model de societat implica el deteriorament ambiental (Rodríguez Victoriano, 2002). A la vegada que transformar el medi ambient actual exigeix imaginar un canvi de societat que faça que la societat deixi de ser com és: un sistema social no degradat per l'explotació de la naturalesa.

La dificultat de passar de la pre-ocupació ecològica a l'ocupació ecològica estriba en la dificultat de passar d'un discurs que passe d'allò "negatiu" de la descripció d'allò "positiu" de la proposta. En això no es vol dir que les posicions intermèdies no s'enuncien. En funció de la posició social cada sector planteja apunts discursius reformistes que evoquen la necessitat de modificacions.

Tanmateix, i com ja hem esmentat, els discursos socials sobre la destrucció ecològica estan atrapats en un doble vincle (Bateson, 1988). Una contradicció repetida amb freqüència entre un missatge, expressió de la pròpia consciència ecològica, que assenyalava la necessitat de protegir la naturalesa; i un missatge d'ordre superior que des de l'acceptació de l'actual desenvolupament econòmic, assenyalava la seva impossible realització. Aquest doble vincle com ha observat Rodríguez Victoriano (2002), tanca a la naturalesa al temps que imposa el sistema capitalista. Un temps que nega la història i que naturalitza les relacions d'explotació dels éssers humans, de la naturalesa i del sistema per si mateix com l'únic futur possible, encara que, això sí, atenuat per la (única) legitimació que introdueix el 'nou esperit del capitalisme' (Boltanski i Chiampello, 2002): els progressos de la ciència i les seves aplicacions tecnològiques.

Els discursos del medi ambient, a la investigació de Rodríguez Victoriano (2002), estan tancats en aquesta dimensió del present immediat que imposa l'actualitat del temps capital. El discurs dels implicats trasllada al passat la responsabilitat en l'origen del problema i projecta la seva resolució cap al futur, el progrés científic. Un futur idealitzat on el saber científic, les noves tecnologies o la progressiva conscienciació, sensibilització i educació ambiental de la ciutadania permetrà una imaginària resolució. Mitjançant aquesta operació els progrés, entès com el creixement econòmic capitalista —i totes les contradiccions concretes que viuen i pateixen els sectors implicats—, queda salvaguardat als discursos. La preocupació queda immobilitzada al present, atrapada en un forat negre i l'ocupació per a resoldre els problemes ecològic-socials es trasllada al futur. No obstant això, malgrat la pressió extrema que l'organització social del capitalisme actualment existent exerceix sobre la naturalesa i la pròpia societat, la qüestió ecològica mobilitza als actors. Té la capacitat d'introduir en els discursos la necessitat de plantejar-se l'interès col·lectiu i la transformació social. En els discursos, quan imaginem la resolució de la problemàtica ecològica, quan trenquem la immobilitat del present i s'obren cap a altres futurs amb història, apareix, el reconeixement de la necessitat d'un canvi d'organització social incompatible amb el creixement econòmic (Rodríguez Victoriano, 2002).

6. Les àrees protegides: un intent per salvar la naturalesa o una manera de conciliar creixement econòmic i sostenibilitat?

"Sempre hi haurà reserves d'animals i reserves indígenes per ocultar el fet que estan morts, i que tots som indis " Baudrillard (1976 [1993]: 19)

Com hem analitzat al capítol anterior, en aquests anys inicials del segle XXI s'estan acumulant veus que, a partir de dades i esquemes conceptuals no sempre coincidents, emeten un mateix missatge: la civilització industrial ha entrat en una fase de translimitació, en la qual els límits naturals al creixement han estat ja traspassats (García, 2004). La consciència que la crisi ecològica és cada vegada major i la cerca d'alternatives ha conduït a respostes de diferent tipus. Moltes d'aquestes respostes, però, estan emmarcades dins de les polítiques neoliberals que concilien desenvolupament econòmic i sostenibilitat i, d'aquesta manera, neguen el conflicte ecològic. Entre aquestes solucions està l'establiment de determinats espais en els quals es pretén preservar la naturalesa.

Dins d'aquest tema, però, convergeix l'interès recent de les ciències socials en les interaccions entre allò local i allò global i la seva antiga preocupació per les relacions entre els pobles i els seus voltants (Requena i Rodríguez, 2014). El terme "entorn" dona per fet que el món està fet material i simbòlicament a través de l'acció humana, una proposta que els científics socials han acceptat des que Arturo Escobar (1995) fera una fusió de l'ecologia política i el postestructuralisme (West, Igoe, i Brockington, 2006). Aquesta consideració suggereix que el medi ambient no és una cosa externa que les persones percebem. Més aviat, sembla que pren forma i inclús la seva existència depèn del lloc de les posicions socials⁵¹ de les persones (Carrier, 2005). Aquest interès, ha produït un gran nombre d'estudis sobre els efectes socials de les àrees protegides.

En aquets apartat fem, en primer lloc, un breu resum de la sociogènesi de les àrees protegides. En segon lloc, parlem del creixement d'aquests espais al món, a Europa i, per finalitzar l'apartat, fem una síntesi de la història i del creixement de les àrees protegides a l'Estat

⁵¹ L'espai social és en efecte la realitat primera i última, donat que segueix ordenant les representacions que els agents social puguen tenir d'ell (Bourdieu, 1994:24).

Espanyol. Dediquem un tercer apartat a recapitular i analitzar el que han suposat les àrees protegides i la conservació inserida al neoliberalisme.

Aquest capítol ens servirà per tal d'examinar les àrees protegides, objecte d'estudi d'aquest treball, "com una manera de veure, la comprensió i la producció de la naturalesa (medi ambient) i la cultura (la societat) i com una manera de tractar d'administrar la relació entre el control d'ambdós" (West, Igoe, i Brockington, 2006: 251). Aquest paradigma teòric ens dóna les claus per tal de centrar-nos en els canvis socials, econòmics, científics, educatius i polítics que hi ha hagut a aquests llocs protegits i als centres urbans que controlen aquestes àrees. Així mateix ens dóna eines per a examinar la violència, els conflictes, les relacions de poder i la governabilitat, que estan connectats als processos de protecció. Finalment, els diversos estudis compresos dintre d'aquest apartat del marc teòric ens indiquen que s'han d'analitzar els discursos socials de la gent local, com hem intentat fer, de manera modesta, a aquesta recerca. Tal com va afirmar Escobar (1995) les àrees protegides comporten processos complexos que afecten tant al territori com als seus habitants, regulant la naturalesa i convertint-la en mercaderia.

6.1. Sociogènesis de les àrees protegides. De la naturalesa prístina al servei de la identitat nacional a la mercantilització de l'espai al servei del consum identitari

Santamarina, Vaccaro, Beltran (2014), afirmen que la sociogènesis de la conservació moderna, que arranca a la fi del segle XIX a Estats Units i Europa, pot dividir-se en tres etapes. La primera estarà marcada per la troballa de l'anhelat paradís perdut: a finals del segle XIX, el paisatge concentrava valors identitaris, patriòtics i nacionalistes. La segona es caracteritza per l'expansió de les àrees protegides i la multiplicació d'institucions, agents i figures proteccionistes emmarcades al context d'una crisi ambiental creixent. I la tercera, desplegada a les dues últimes dècades, ve definida per l'entrada d'un nou model de conservació participativa a la vegada que es produeix la irrupció de l'anomenada conservació neoliberal amb la concentració del capital i la privatització de les àrees protegides.

6.1.1. Primera etapa: naturalesa prístina al servei de la identitat

La primera fase comença a la fi del segle XIX a Estats Units i Europa (Santamarina, Vaccaro, Beltran, 2014). Els primers parcs nacionals a EUA (Yellowstone i Yosemite) i Canadà (Jasper i Banff) iniciaran un moviment proteccionista que s'estendrà amb rapidesa i èxit a altres països. Aquests parcs, com a conseqüència directa de les societats que els van declarar, adopten un

model elitista i colonial i participen directament de les estratègies de construcció nacional. D'aquesta forma, la naturalesa s'integra com una part essencial de l'imaginari col·lectiu. El descobriment del paisatge i el gust aristocràtic pel paisatgisme pictòric seran els precursors d'aquest moviment. Els primers espais naturals, aleshores, buscaven preservar una naturalesa idíl·lica en estat primigeni.

Tradicionalment, doncs, les històries de les àrees protegides comencen amb Yellowstone, el primer parc nacional als EUA, establert en 1872. No obstant açò, d'acord amb Brockington, Duffy i Igoe (2008), podem afirmar que una de les maneres d'explorar el poder d'una idea és examinar els mites que persisteixen al seu voltant. Aquests mites poden ser falsos però serveixen per reforçar les idees que estan associades a ell. Les àrees protegides tenen un mite originari. Així, les històries es remunten a una primerenca visió del pintor George Catlin que va viatjar a per l'oest americà en el 1830, tot visitant més de 50 tribus, i, d'aquesta manera va fer ús, per primer cop, de la paraula parc nacional. Catlin va advocar perquè:

“...Alguna política de protecció del govern ha de preservar grans extensions de terra en tota la seva bellesa prístina i salvatge... on el món pot veure per segles futurs, l'indi nadiu en el seu abillament clàssic, al galop del seu cavall... enmig de les rajades d'ants fugaços i búfals... un Parc conté l'home de la nació i les bèsties, en tota la frescor natural la seua bellesa” (Spence, 1999: 10).

Visionaris posteriors van posar el pla de Catlin en acció, tot protegint extensions de terra que van passar a ser monuments apropiats per a la grandesa creixent d'Estats Units (Brockington, Duffy i Igoe, 2008).

Els comptes de les àrees protegides han de prestar especial atenció a Yellowstone perquè aquest és el lloc i la data en què el moviment d'àrees protegides s'imagina el seu inici. De fet, la Base de Dades Mundial d'Àrees Protegides pren Yellowstone com a punt de partida. No obstant això, seguint de nou a Brockington, Duffy i Igoe (2008) podem afirmar que aquesta història és problemàtica per tres raons. En primer lloc, la gent que Catlin va imaginar que formaria part del paisatge van ser purgats sistemàticament dels parcs nacionals. D'altra banda, el fet de la seva eliminació ha estat oblidat fins les recents dècades (Spence, 1999). En segon lloc, tot i que Yellowstone pot ser el començament dels parcs nacionals dels Estats Units, la història de les àrees protegides no va començar ahí. Hi ha una gran quantitat d'exemples que evidencien aquest fet. En tercer lloc la història oficial d'àrees protegides només és un registre fet per grans societats poderoses (Estats). Hi ha molts exemples de societats de menor escala que han conservat llocs o recursos per tal de garantir el subministrament d'aliments (Berkes, 1999).

Clarament les històries de les àrees protegides que comencen a Yellowstone són defectuoses. Però quan es cometen errades d'aquest tipus, el més important a tenir en compte és per què s'han produït, per què hi persisteixen, i a quins interessos serveix (Ferguson, 1990). Veiem el domini del mite de la creació de Yellowstone com el reflex de l'energia de la conservació del corrent principal (mainstream), i en particular de les organitzacions de la conservació eradicades al nord i sobretot als Estats Units (Brockington, Duffy i Igoe, 2008)

A la Unió Soviètica es desenvolupava una història diferent. Aquí l'esforç inicial, amb el suport dels bolxevics, es va centrar en l'establiment de reserves zapovedniki- zones prístines sense ús turístic o de recursos, que van ser cercades com a ecosistemes de referència per a finalitats d'investigació científica. Els científics russos van ser els primers a proposar reservar terres per estudiar comunitats ecològiques senceres, i el govern rus va atendre les seves demandes (Weiner, 1988). No se sap quantes persones es van traslladar al crear aquests llocs, però seria sorprenent que no hagués hagut cap moviment de població; els moviments poblacionals sota el govern Stalin eren enormes i bastant brutals. Weiner assenyala que la zapovedniki es va convertir en "un arxipèlag de la llibertat" (Weiner, 1988: 38) que els biòlegs van lluitar per defensar. Però després de la Segona Guerra Mundial molts zapovedniki van ser liquidats per donar pas a les demandes dels grans plans de la Unió Soviètica.

Altres investigadors, situen la primera reserva natural del món a la França del Segon Imperi en 1853-1861...precisament per iniciativa d'un grup de pintors que aconseguirà la protecció de 624 hectàrees en el bosc de Fontainebleau (Parra, 1894 citat en Riechmann i Fernández Buey, 1994). Siga com fos, el que no es dubta en afirmar és que Yellowstone es va convertir en un model per a la creació de paisatges virtuals, en forma de parcs temàtics juntament amb els centres comercials, hotels internacionals i altres espais destinats a presentar als consumidors experiències genèriques d'històries i paisatges desinfectats d'indígenes (Wilson, 1992). La creació de Yellowstone va ser instigada per les elits que van deixar el parc lliure d'indígenes tot sent necessari fer ús els serveis de l'Exèrcit d'EUA per a convèncer als turistes que el parc era segur (Burnham, 2000). La construcció d'aquest parc, per tant, es va basar en una naturalesa sense éssers humans, però per a ser visitada i contemplada per humans (Selmi i Hirtzel, 2007). Un suposat central subjacent a aquest model és que totes les àrees silvestres han estat sempre prístines i al marge de l'activitat humana. Tot oblidant que, tradicionalment, la terra i la mà d'obra no han estat mai separades; el treball forma part de la vida, la terra segueix sent part de la naturalesa, la vida i la natura formen un tot articulat (Polanyi, 1957).

El passat, en versió naturalesa prístina, es va convertir en escut enfront dels intensos canvis i en un instrument per a la construcció d'identitats (Lowenthal, 1998). Aquest passat

“reinventat” — en els termes en els quals ho descriuen Hobsbawm i Ranger et al. (1983) —, que va aplicar el model de Yellowstone, ràpidament es va repetir per tot l'oest d'Estats Units. Al seu torn, els parcs nord-americans, van servir de model per emfatitzar els esforços conservacionistes i l'expropiació de terres alsadius de tot el món (Spence, 1999). La consagració de la catedral de la Wilderness suposava la protecció d'espais naturals per admirar ‘en viu l'espectacle’ la natural naturalesa (Descola, 2007), una sort de museus ‘in situ’ per preservar un passat mitificat, intervingut i ennoblit (Santamarina, 2009).

En suma, al segle XIX, seguint el paradigma ‘proteccionista’, al moment d'activar un espai protegit el que es feia era, d'una banda, un esborrat sistemàtic de la gent que habitava a la zona, ‘protegint’ una ‘naturalesa verge’, ‘salvatge’, que just per aquesta convicció calia protegir. I per una altra, una protecció amb finalitats científiques i finalitats de contemplació, creant un museu a l'aire lliure per al gaudi i aprenentatge dels seus visitants. Donant-se, per tant, una ‘primerenca politització de la naturalesa’ (Riechmann, 2000: 13).

Seguint aquest paradigma ‘proteccionista’ hegemònic, es poden identificar, segons Wilshusen et al. (2002), cinc elements fonamentals que resumeixen determinades dinàmiques de protecció: les àrees protegides requereixen una protecció estricta, la conservació de la biodiversitat és un imperatiu moral, la conservació vinculada al desenvolupament no protegeix la biodiversitat, les comunitats que estan en harmonia amb la naturalesa i són ecològicament amigables són mites, les situacions d'emergència requereixen mesures extremes. Com veiem aquest paradigma defensa un parc sense gent, mantenint la visió de “bosc buit” (Struhsaker, 1999) i argumentant que tota la gamma de la diversitat biològica és impossible que se sostingui si no es protegeix de “gairebé totes les activitats importants dels éssers humans” (Redford i Steraman, 1993).

Caldrà esperar a principis del segle XX perquè es doni, fruit de l'I Congrés Internacional per a la Protecció de la Naturalesa celebrat en 1923, una institucionalització dels moviments conservacionistes. Encara que no serà fins a la fi de la II Guerra Mundial, en 1948, quan es promoció, per part de l'ONU, la Unió Internacional Provisional per a la Protecció de la Naturalesa (Santamarina, 2006) donant-se, aleshores el que diversos autors consideren, el *conservation boom* (Neumans, 2002 citat a Adams i Hutton, 2007).

Entre les dècades dels 40 i 60 d'aquest segle no solament es dona un creixement accelerat dels països desenvolupats, provocant un augment del ‘nivell de vida’ i del ‘benestar’ sinó que també s'alteren els cicles naturals com mai abans havia ocorregut. Per tant, la crisi ambiental, la contínua degradació i la creixent preocupació per la naturalesa impulsen la creació de més

àrees protegides. Així mateix, la segona revolució industrial porta una capacitat depredadora sense límits (Riechmann i Fernández Buey, 1999). Les conseqüències d'aquesta industrialització van ser evidents. Un canvi sense precedents en la percepció de degradació ambiental va ser la primera bomba atòmica, el 16 de juliol de 1945, en aquest moment és quan desapareixen obertament, i sense possibilitat de qüestionar-ho, les fronteres de la contaminació i la destrucció, la crisi del medi es converteix ja en un problema global, traspasant fronteres. D'aquesta forma, en 1958, la IUCN estableix el *Provisional Committee on National Park* convertit ara en *World Commission on Protected Areas*. En 1962 la *United Nations General Assembly* adopta la *World List National Parks and Equivalent Reserves* (Adams i Hutton, 2007).

6.1.2. Segona etapa: la institucionalització de la conservació

Entre els 60 i 70 del segle XX augmenten tant els riscos i els perills mediambientals com els discursos que denuncien aquesta situació. La crisi mediambiental es fa evident a través de diversos desastres ecològics successius i, als països occidentals, l'activisme ecologista i la ciència porten aquesta qüestió al primer plànol de la vida política, realitzant-se les primeres cimeres internacionals de la Terra (Santamarina, Vaccaro i Beltran, 2014). En aquest context, no és estrany que en la dècada dels 70 es dupliquen les àrees protegides a tot el món (Adams i Hutton, 2007) i es dupliquen els organismes dedicats a la seva tutela. A més, no solament es produeix un augment, també la forma de protegir es veu interrompuda. Així, es creen zones específiques delimitades per diferents 'nivells' de protecció; la UNESCO en aquest moment elabora el concepte de 'zona de la biosfera' que està basat en la zonificació, tot quedant un nucli estrictament protegit i creant una zona d'esmoreïment on l'activitat econòmica només pot tenir lloc en un espai considerat com 'apropiat' (Adams i Hutton, 2007).

Aquesta segona etapa es caracteritza, per tant, per l'expansió industrial i del consum en les societats urbanes occidentals, la democratització de l'accés a l'oci i als espais no urbanitzats, i la consciència cada vegada major sobre la degradació ecosocial.

En aquest període històric és quan creixen i s'expandeixen les primeres veus que demanden límits per l'amenaça provocada pel progrés del sistema polític i econòmic (Riechmann i Fernández Buey, 1994). Augmenten els discursos i les pràctiques en defensa del medi ambient, assimilant-se i normalitzant-se. En 1972, amb el primer informe del Club de Roma, es posa sobre la taula els límits del desenvolupisme industrial que tants riscos i amenaces provoquen. Com sostenen Santamarina, Vaccaro i Beltran (2014), les conseqüències més importants d'aquests debats van ser, en primer lloc, la formació i el ràpid creixement de les organitzacions

ecologistes a EUA i a Europa. Les velles entitats conservacionistes van multiplicar el nombre dels seus activistes alhora que es van crear altres grups (World Wildlife Fund, 1961; Environmental Defense Fund, 1967; Friends of the Earth, 1969; Greenpeace, 1971, entre altres), donant lloc a una transició des del veterà conservacionisme al nou ambientalisme (“dels vells caçadors als nous verds”), en un context de fortes reivindicacions polítiques, socials i econòmiques, tant en regions industrialitzades com en països en vies de desenvolupament. I, en segon lloc, es van formalitzar les primeres accions governamentals orientades a la preservació del medi ambient. L'establiment de les primeres legislacions i programes ambientals, la celebració del Dia de la Terra, les conferències internacionals sobre parcs nacionals (a partir del 1962) així com el primera Cimera de la Terra (en 1972) constitueixen alguns signes del reconeixement incipient de la crisi ambiental i de la necessitat d'implementar unes polítiques globals. Tot açò emmarcat en una conjuntura sociopolítica determinada, primer, per les conseqüències del ràpid creixement i, més tard, per la greu situació econòmica a nivell mundial.

En la dècada dels 80 serà quan el procés de patrimonialització de la naturalesa i els processos de protecció d'espais naturals protegits experimentaran una forta espenta causada per la, més que evident, crisi ecològica que, com hem apuntat, ja es venia arrossegant de forma explícita des de feia dècades, tot fent que la conservació i les àrees protegides es vegin com una solució ambiental que encaixa perfectament amb el binomi desenvolupament sostenible.

Per tant, entre els anys 40 i 80 del segle passat el món de l'ecologia i la conservació es va transformant i es replanteja seriosament la relació entre societat, naturalesa i economia. En els 90 l'objectiu és augmentar el nombre i l'extensió de les àrees protegides. No obstant açò, en aquest període també es fa més explícita una narrativa que critica la conservació hegemònica i cerca evitar, en certa mesura, l'expulsió de la població resident en les àrees que es protegeixen (Adams i Hulme, 2001). Aquesta reflexió cap a un enfocament més comunitari de zones protegides va tenir lleugeres pinzellades en el Congrés de Parcs Naturals i Àrees Protegides, en particular el tercer Congrés en 1982 i la cambra en 1992, a Caracas, realitzant-se projectes de desenvolupament sota el concepte de ‘Parcs i Persones’ (Hannah, 1992).

En qualsevol cas, com assenyalen Santamarina, Vaccaro i Beltran (2014), els aspectes socials, econòmics i polítics passaran a ocupar una posició central en el debat. Enfront de la concepció clàssica que entenia els parcs i les reserves com a espais aïllats amb la finalitat de garantir la protecció dels seus paisatges i les seues comunitats biològiques, les àrees protegides adquiriran un paper destacat en les estratègies de desenvolupament sostenible. Més enllà de

la seua contribució al manteniment de la biodiversitat (d'acord als paràmetres establerts a 1992 pel Conveni sobre la Diversitat Biològica), aquestes àrees han de proporcionar molts altres beneficis: des de la continuïtat de processos ecològics fonamentals, a la salvaguarda dels espais vitals per a nombrosos grups humans, passant per l'impuls de l'activitat econòmica.

6.1.3. Tercera fase: la mercantilització de les àrees protegides

Finalment, Santamarina, Vaccaro i Beltran (2014) situen històricament la tercera fase a les dues últimes dècades. Segons els esmentats autors, aquest període es defineix per les transformacions sofertes en la indústria de la conservació en el context d'un augment considerable i continuat de la protecció dels espais naturals. La gestió dels recursos de la conservació tendirà progressivament a quedar dominada per lògiques de caràcter neoliberal. Aquestes propicien els models mercantilitzats on són cada vegada més comuns les iniciatives de privatització en un àmbit tradicionalment governat per les institucions públiques.

Sosté Terborgh (2004) que les àrees protegides es tornen a duplicar entre el Congrés de Caracas en 1992 i el de Durban, celebrat en el 2003. No obstant açò, no serà fins al 2003, al Congrés Internacional sobre Àrees Protegides de la UICN, quan triomfa la idea de comunitat i participació —apareguda anteriorment— d'una manera forta, qüestionant, per tant, el discurs de la conservació hegemònica. En aquest Congrés el lema principal era *Benefits Beyond Boundaries* (Adam i Hulme, 2001). A partir de llavors es podria pensar que la protecció comença a estar realment vinculada amb les necessitats de desenvolupament local mitjançant iniciatives tals com: la 'conservació amb projectes de desenvolupament' o la 'conservació integrada en projectes de desenvolupament' (Adam i Hulme, 2001). Però res més lluny.

D'altra banda, en aquest mateix moment se sumen alguns científics de la conservació que consideren que les àrees protegides són massa xicotetes per a complir amb els requisits que qualsevol ecosistema ha de tenir per tal de conservar la biodiversitat. A més de posar en dubte que la biodiversitat pugui sostenir-se en 'illes de conservació' (Hulton, Adams i Murumbedzi, 2005). També és durant aquest període quan pren força la idea d'intentar convèncer a les comunitats locals que els espais naturals protegits del seu entorn els van a permetre el desenvolupament, revestit de desenvolupament sostenible. Fruit d'aquestes reivindicacions, exigències i demandes es qüestiona, dins de la política internacional, l'acceptació dels nous discursos de conservació més 'comunitària'. En aquest moment adquireix protagonisme la comunitat i la participació local.

Segons Hulton, Adams and Murumbedzi (2005), açò es deu, almenys, a quatre raons. La primera es vincula a la relació entre la conservació i el desenvolupament, captant-se el

suggeriment de compromís polític i la política de desenvolupament sostenible sobre el medi ambient i el desenvolupament (proposta discutida en Rio 1992). De fet, un dels principals resultats d'aquesta Cimera va ser el Conveni de la Biodiversitat. Aquest Conveni reformula, se suposa, els objectius de la conservació de la naturalesa, establint principis rectors de caràcter universal. La segona, redescobreix l'ideal romàntic de la comunitat i, per açò, es cerca l'acció local i cert enfocament participatiu. Aquest desenvolupament es fa popular a Occident a partir de 1980, especialment, amb el 'moviment comunitari' dels EUA. La tercera raó, segons els autors, és que el discurs d'una conservació més comunitària i menys estricta també es beneficia de les idees que es creuen dins de l'àmbit de desenvolupament (del desenvolupament top-down, tecnòcrata, als models bottom-up, descentralitzats i el model de 'planificació participativa'). I finalment, la quarta es deu a l'èxit del discurs de conservació comunitària que encaixava amb l'interès renovat de la dècada de 1980 de mercantilitzar tot allò rural.

El mercat es converteix, per tant, en element central per a la nova agenda política que va ser desenvolupada en particular pels EUA en la dècada dels 90 del segle passat. Així, seguint aquesta idea, individus i famílies rurals han de convertir-se en micro-empresaris, tot utilitzant els valors econòmics dels recursos. A més, quan s'advoca per parcs amb gent alguns científics de la conservació reconeixen que moltes de les àrees protegides no estan, ni tan sols, en condicions de representar la biodiversitat a nivell mundial. D'aquesta manera els científics de la conservació han disputat la suposició que les persones i la biodiversitat poden acomodar-se juntes sense conflicte (Margules i Pressey, 2000).

En termes generals, però, es pot dir que s'ha passat d'una protecció estricta que exclou a les persones a una que intenta ser més comunitària i participativa, que es qüestiona la forma de protegir i conservar la naturalesa on la interrelació entre persones i medi s'accepta i, a més, es considera que es crea un equilibri entre aquests. Santamarina, Vaccaro i Beltran (2014) identifiquen, en aquest sentit, tres fenòmens contemporanis que són indicatius de la centralitat d'aquesta perspectiva. En primer lloc, la rellevància que han adquirit les àrees protegides com a factors d'activitat econòmica. L'aprofitament públic dels parcs i reserves es vehicula en gran mesura a través del seu ús turístic (d'acord amb el model mateix instaurat en Yellowstone). En aquest context, les categories de classificació de les àrees protegides, més enllà de definir els criteris utilitzats per a la seua gestió, impliquen diferents graus d'autenticitat, un valor principal dels béns en una economia terciària. D'aquesta manera, més enllà dels objectius mediambientals que s'al·leguen per justificar la seva creació, "els parcs i les reserves naturals contribueixen a assignar valors a espais i recursos marginals, que passen a

incorporar-se al mercat com a béns de consum, en un procés de creixent urbanització de l'espai rural" (Beltran, Pascual i Vaccaro, 2008). Els parcs naturals esdevenen, doncs, un instrument per a la reconversió de zones rurals marginals en llocs patrimonialitzats per al consum urbà.

En segon lloc, la importància que ha sigut objecte de les formes de governança de les àrees protegides. La denúncia pública dels abusos comesos i la violència exercida a causa de la implantació d'espais naturals declarats, apuntada ja al congrés de Caracas, va cristal·litzar en la trobada de Durban. Per les seues conseqüències ètiques, la preocupació pels drets de les poblacions locals comportarà l'establiment de fórmules avantatjoses a la seua participació. Al mateix temps, el reconeixement dels beneficis de les pràctiques tradicionals locals⁵² per al manteniment de la biodiversitat afermança la necessitat de la seua pròpia protecció. En moltes ocasions, tanmateix, la gestió participativa constitueix només un propòsit i la intervenció de la població implicada en la presa de decisions és vehiculada a través òrgans d'escassa representativitat.

Finalment, la tendència creixent a la gestió neoliberal en l'àmbit de la conservació. En el curs de les últimes dècades, la diversificació de les iniciatives conservacionistes ha propiciat que l'administració pública haja perdut el seu antic monopoli. Com argumenten Brockington, Duffy i Igoe (2008) els parcs nacionals i les activitats de conservació que havien sigut responsabilitat dels Estats⁵³, més recentment, han començat a estar en mans d'Ongs i empreses privades; tot definint, aquestes últimes, les polítiques de conservació i l'establiment i manteniment de parcs privats. Aquest procés no solament és revelador de la frevolesa de l'Estat sinó també d'un interès, cada vegada major, del sector privat en una esfera d'activitat que engendra uns rendiments creixents i implica un domini sobre territoris i recursos de gran potencial.

6.2. El creixement de les àrees protegides al món, a Europa i a l'Estat espanyol

En aquets apartat intentem situar el fenomen de les àrees protegides al món, a Europa i a l'Estat espanyol. Tot i ser un apartat més de caire quantitatiu que no pas teòric, ens serveix per

⁵² Ja a 1975 la convenció sobre el Patrimoni de la UNESCO va fer una específica menció per a la conservació de àrees de significat històric i cultural, tot i admeten al sistema de classificació de les àrees protegides que moltes de les seves qualitats especials varen ser creades per humans.

⁵³ No obstant, s'ha de tenir present que aquesta la presència d'empreses privades no és nova. L'exploració que va portar a la creació del Parc Nacional de Yellowstone va ser patrocinada per una companyia de ferrocarril (Brockington et al., 2008) i Laurence Rockefeller va fer la compra de terres per a la creació de parcs nacionals a Wyoming (Muchnick, 2007).

a complementar les tres fases que travessen el procés de conservació, sintetitzades a l'apartat anterior. Així mateix s'inclou un breu resum històric de l'establiment de les àrees protegides a l'Estat espanyol.

6.2.1. Les àrees protegides al món i a Europa.

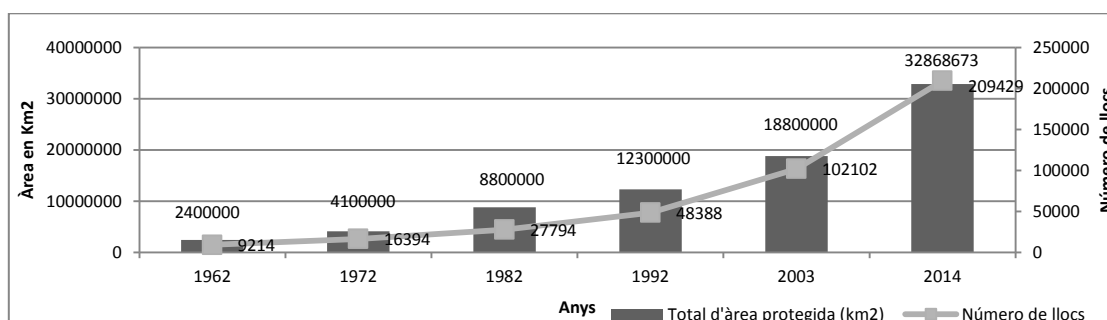
Un bon lloc per començar l'estudi de la vida silvestre i la conservació del paisatge és mirar les tendències en el creixement de les àrees protegides en els últims anys. Hi ha un curiós patró de la seva història recent, que es mostra al gràfic 29. El període de major creixement va ser entre 1985 i 1995 (Brockington, Duffy i Igoe, 2008). Per aquest temps va ser també el període en què les polítiques econòmiques neoliberals van ser dominants a nivell mundial (Peet i Watts, 1996). Aquestes polítiques es van veure afavorides per les poderoses institucions financeres, en particular el Fons Monetari Internacional i el Banc Mundial, amb tremenda influència sobre els detalls de les polítiques de molts governs a través de l'aplicació de la liberalització econòmica en forma de Programes d'Ajust Estructurals (PAE) (Harrison, 2005). Però, va ser precisament quan van ser més grans les pressions per reduir el govern i el grau de control estatal, quan la restricció en l'ús de la terra i els recursos naturals va augmentar més dràsticament que a qualsevol altre període (Brockington, Duffy i Igoe, 2008). I d'aleshores ençà no ha parat de créixer la superfície protegida.

La llista de 2014 de les Nacions Unides conté 209.429 àrees protegides que abasten una superfície total de 32.868.673 Km² - una àrea més gran que el continent africà. En total, 3,41% de la superfície marina del món i el 14% de les àrees terrestres del món estan protegides actualment. Si l'Antàrtida s'exclou de la cobertura global de les estadístiques, el percentatge de la superfície terrestre total protegida és de 15.4%.

Des de la primera edició de la Llista de l'ONU s'ha produït un important creixement tant en nombre com en superfície de les àrees protegides. La gràfica següent presenta el nombre total de llocs i superfície total reportada en les edicions anteriors de la Llista de les Nacions Unides. Més de 30 milions de quilòmetres quadrats s'han protegit en els últims 50 anys i el nombre d'àrees protegides designades i/o reconegudes per països s'ha duplicat cada dècada durant els darrers 20 anys. És important esmentar aquí que l'augment en el nombre d'àrees protegides, especialment durant els últims 10 anys no equival necessàriament a la creació de més de 100.000 àrees protegides noves. Moltes altres raons poden explicar aquest creixement, tot incloent una percepció més àmplia de la definició d'una àrea protegida que permet la consideració d'un criteri per definir un lloc com a àrea protegida; un millor reconeixement dels governs de certs tipus d'àrees protegides (per exemple, la comunitat i les àrees protegides

privades); la protecció d'una sola geografia sota múltiples designacions o simplement nous països que informen sobre la totalitat de la seva xarxa nacional d'àrees protegides.

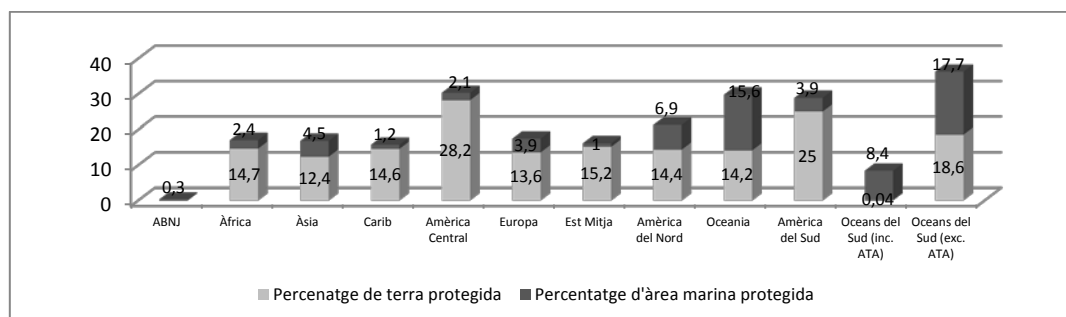
Gràfic 29. Evolució de les àrees protegides i nombre de llocs protegits al món (1962-2014)

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Unió Internacional per a la Conservació de la Naturalesa (UICN)

A nivell regional, les estadístiques de cobertura difereixen en gran mesura en comparar superfícies terrestres i marines. En la majoria de les regions, les zones terrestres estan molt més protegides que no pas les àrees marines. Només Oceania té una superfície marina protegida més gran que la superfície terrestre protegida⁵⁴.

Gràfic 30. Percentatge de terra protegida i àrees marines a les regions (2014)

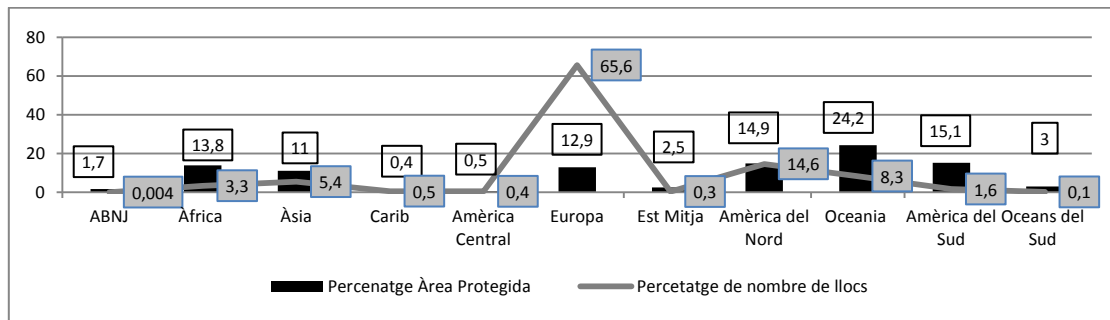

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del UICN

Hi ha algunes diferències importants entre les regions en relació amb el nombre i mida dels patrons de les àrees protegides. De la xarxa d'àrees protegides a nivell mundial aproximadament el 65% dels llocs es troben en la regió europea. Aquests llocs, però, només representen més del 12% de la superfície total coberta per àrees protegides. Per contra, Àfrica i Amèrica del Sud es caracteritzen per un nombre relativament petit d'àrees protegides (3,3% i 1,6% del total, respectivament), però aquests llocs són generalment molt més grans i cobreixen un 15% de la superfície mundial protegida.

⁵⁴ Això es deu principalment a la creació d'una sèrie de grans àrees marines protegides en els últims anys, incloent les àrees marines protegides d'Austràlia Commonwealth o el lloc de Nova Caledònia recentment designat, Parc Natural de la Mer de Corail (aproximadament 1,3 milions de km²), sent aquest últim, actualment, l'àrea protegida més gran del món.

Gràfic 31. Percentatge del total d'àrea protegida (terrestre i marina) al món per regions (2014)

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del UICN

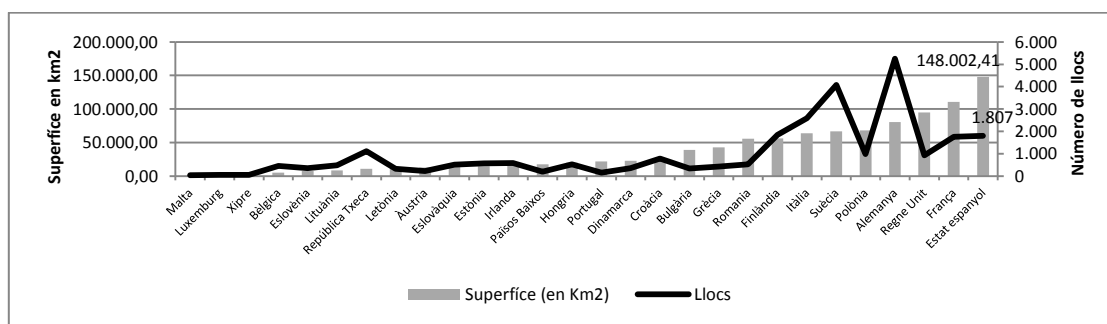
Les diferències observades al gràfic poden explicar-se en part perquè hi ha zones geogràfiques que tenen més d'una designació. A Europa, en particular, hi ha un gran nombre de llocs petits i, a més a més, les àrees es cobreixen sovint per més d'una designació. Per tant, encara que hi ha un gran nombre de llocs protegits, la superfície protegida relativa és menor⁵⁵. En canvi, a l'Àfrica, per exemple, el nombre de zones geogràfiques designades sota diverses denominacions és molt menor, encara que no inexistent⁵⁶. Tanmateix, és important assenyalar que, a efectes de càlcul de la cobertura d'àrea protegida mundial s'eliminen aquests solapaments i les zones duplicades. Sigui com sigui, és curiós que Europa haja estat la regió on hi ha una diferència més elevada entre nombre d'espais i superfície protegida. Pel que fa dintre de l'Europa dels 28 el nombre i superfície d'espais protegits es enregistrat per la Xarxa Natura 2000. Aquesta xarxa compta amb 1.039.332,5 Km² de superfície protegida— 787.767,37 Km² terrestre i 251.564,67 Km² marina. Hi ha 27.308 llocs, dels quals 26.410 són terrestres i tan sols 2.960 són marins.

Quant a la distribució dels Estats que componen la regió, tal com s'observa al gràfic següent, l'Estat espanyol és el que més superfície protegida té.

⁵⁵ A la part sud-oriental de França, per exemple, la zona coneguda com "Les Ecrins" està protegida per 7 denominacions diferents.

⁵⁶ Per exemple, a Tanzània hi ha parcs nacionals que també es designen com a Patrimoni de la Humanitat, però on també es troben encara les antigues Reserves Forestals legalment dins dels límits del parc.

Gràfic 32. Superfície en Km² i número de llocs protegits de la Xarxa Natura 2000 a l'Europa dels 28 (Desembre 2013)

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de la Xarxa Natura 2000

6.2.3. Les àrees protegides a l'Estat espanyol: historicitat i creixement

Pel que fa al percentatge de terra protegida sobre tot el conjunt del territori, l'Estat espanyol, està per sobre de la mitjana de l'Europa dels 28. D'aquesta manera, té un 27,21% de terra protegida. Segons les dades d'Euoparc, supera els 7 milions d'hectàrees protegides sota la legislació estatal i autonòmica. La superfície marina protegida, però, no arriba al 1,03%.

La major part de la superfície protegida a l'Estat correspon a la figura de Parc Natural amb prop de 4 milions d'hectàrees (83%), seguida de la figura de Parc Nacional amb 364.626 hectàrees (8% de la superfície protegida). La figura de paisatge protegit s'ha utilitzat per a 53 espais amb una superfície total superior a 140.000 hectàrees. Les Reserves Naturals (amb 291 espais) i els Monuments Naturals (amb 328 espais) protegeixen enclavaments importants per a la conservació d'espècies i valors geològics, però encara són de petites dimensions.

Pel que es refereix a l'evolució històrica, la primera Llei de Parcs Nacionals data de 1916 i els primers Parcs Nacionals daten de 1918 (Covadonga i Ordesa). A una publicació d'Euoparc (2009) hem pogut trobar una important reflexió que aporta raons a la promulgació de l'esmentada Llei i la declaració d'aquets parcs. La creació, però, d'aquests parcs, tal com s'associa al text esmentat, volia ser també un símbol de moltes coses. Un símbol d'aqueixa nova "reconquesta", no guerrera sinó conservacionista i forestal, del propi territori, com ho havia plantejat el senador Pedro Pidal en defensar a les Corts la nova idea dels parcs nacionals. Un símbol, també, d'una tornada a la naturalesa, des d'una societat creixentment urbana, per a recuperar valors i sentiments.

Si existeixen santuaris construïts per l'home, per què no crear, deia Pidal, "Santuaris de la Naturalesa", com havien fet a Estats Units des de 1872. De nou en paraules de Pidal, els nous parcs havien d'atresorar "les esplendors de la Naturalesa", perquè en ells es troba un "alè de vida, de potencialitat, d'exuberància, d'energies". Pedro Pidal, marquès de Villaviciosa, era

també caçador i després que s'aprovara la Llei de Parcs Nacionals l'any 1916, va voler instaurar aquesta figura a Covadonga:

“I açò és precisament el que significa el Parc Nacional de la Muntanya de Covadonga, el marc excels lloc per la Naturalesa mateixa al quadre únic, sense igual, sublim, en què les esperances de la Religió es fonen amb els records de la Història, que el Santuari celebra els seus responsables amb l'Epopèia en una gruta, en què la Immortalitat en la contemplació de la Bellesa, que és la Religió, sembla arrancar del Renàixer o la Reconquesta d'Espanya, nació descobridora i conqueridora de mons, que és la Història...” (Citat a Europarc, 2009:11)

La visió plasmada en aquestes paraules de Pidal, amb la seua especial atenció a la potència simbòlica que certs escenaris naturals podien insuflar en els sentiments identitaris i en els ànims col·lectius de la decaiguda 'nació' espanyola, explica bé l'elecció en 1918 de Covadonga com a primer Parc Nacional. En segon lloc, aqueix mateix any de 1918 es va crear el Parc Nacional del Valle d'Ordesa. Ordesa subratllava els mateixos valors atorgats a Covadonga. Paisatge espectacular, naturalesa colossal i capacitat evocadora de llegendes i tradicions històriques. Per dir-ho en les paraules emprades en el Reial decret pel qual es creava el Nou parc, en Ordesa:

“les muntanyes i les valls conserven l'aspecte peculiar de la Pàtria, en el seu primitiu estat natural, integrant els records dels seus orígens, sent el viu testimoni de les seues tradicions” (Reial Decret 16-08/1918; citat a Europarc, 2009: 17)

Aquests primers impulsos conservacionistes es varen recolzar en la visió idealitzada de la naturalesa i de les seues virtuts redemptores per a la societat moderna. Tal com hem citat a l'apartat anterior, la protecció d'aquest dos Parcs Nacionals es correspon amb la primera fase de la sociogènesi de les àrees protegides. Una visió centrada en paisatges grandiosos vista sota els cànons estètics centreeuropeus i nord-americans. Una visió que cercava el salvatge i el primitiu en una naturalesa suposadament verge, quasi com una metàfora del perdut paradís terrenal.

Però prompte es va obrir pas un conservacionisme més lligat a la “preservació”, tal com s'estava fent en altres països d'Europa, de la constatació del molt humanitzat paisatge del vell continent. Aquest conservacionisme, representat pel geòleg Eduardo Hernández-Pacheco, que va col·laborar amb Pedro Pidal en la Junta de Parcs Nacionals, es recolzava en l'important assoliment aconseguit amb els dos primers parcs nacionals, per a proposar noves figures de conservació. Figures que pogueren aplicar-se a llocs de menor extensió, sense entrar en conflicte amb interessos i usos preexistents, i que pogueren protegir altres valors, per exemple de tipus científic o cultural (Europarc, 2009).

Hernández-Pacheco va aconseguir a partir de 1927 la creació d'una nova figura de protecció, el Lloc Natural d'Interès Nacional, que es va aplicar a paratges com el Torcal d'Antequera, les llacunes de Ruidera o la Pedrosa del Manzanares, entre d'altres. Amb el temps aquella protecció pionera ha sigut sancionada en la major part dels casos sota figures més actuals, aplicades per les comunitats autònomes, com les de Parc Natural o Reserva.

Una altra figura emprada en les últimes dècades, la de Monument Natural, també va ser anticipada per Hernández-Pacheco en 1927. Es va dir llavors Monument Natural d'Interès Nacional i es va aplicar una sola vegada, en 1930, a la Peña de l'Arxipreste d'Hita, en la serra de Guadarrama. Després de l'etapa pionera el moviment dels parcs i de la conservació va quedar estancat, com a tantes altres coses, pels efectes devastadors de la Guerra Civil, una llarga postguerra i una dictadura autàrquica.

Tot i fer-ho lentament, la creació d'espais protegits va ser represa pel govern tecnòcrata de l'Opus Dei a partir de finals dels anys cinquanta. Com veiem als gràfics 33 i 34 no es creen molts espais però els que es creen tenen una superfície considerable. Així, es va prendre la preexistent figura de Parc Nacional, que va tornar a aplicar-se a espais com el Teide —en l'illa canària de Tenerife—, Aigüestortes —al Pirineu català—, o Doñana —a la desembocadura del Guadalquivir.

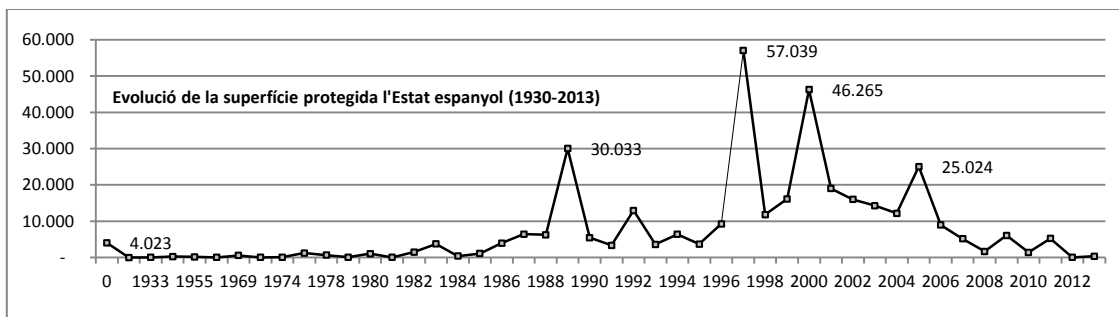
Aquest últim espai protegit com a Parc Nacional, en 1969, va aportar novetats importants al conservacionisme estatal i a la manera en què aquest anava a renàixer i a desenvolupar-se en els anys següents. Doñana significava, d'una banda, l'ampliació dels criteris per a la conservació. Ja no eren només els grans i espectaculars paisatges de la muntanya els mereixedors de protecció, també una plana, de maresmes i sorrenca, podia ser Parc Nacional si albergava, com era el cas de Doñana, una excepcional riquesa de vida. Les aus aquàtiques, les àguiles imperials, els linxs eren el Tresor que el zoòleg i ecòleg José Antonio Valverde, principal promotor de la protecció de Doñana i el seu primer director, volia preservar (Ecoparc, 2009). L'atenció a les espècies animals i vegetals marcarà el conservacionisme de les següents dècades, especialment en relació amb els alarmants processos de rarefacció que, a causa de l'acció humana, amenaçaven en molts casos la seua supervivència. Com veiem la concepció 'illes protegides' al servei de la identitat també encaixa en el conservacionisme emprés a l'Estat espanyol.

Aquesta atenció a allò biològic, i la concepció dels espais protegits com a reacció o defensa enfront de generalitzats processos de transformació econòmica i destrucció mediambiental, està present en l'ampliació d'espais protegits que té lloc en la següent etapa històrica,

marcada per l'arribada de la democràcia i la creació de les comunitats autònomes. Aquesta tendència també entronca en la segona i tercera fase de la sociogènesis de la conservació, abans descrita. En els anys vuitanta i noranta, doncs, proliferen al costat dels anteriors parcs nacionals altres figures de protecció: parcs naturals, reserves, paisatges, monuments... en bona part, aquestes figures surten a causa de l'acció de les administracions autonòmiques, que assumeixen les seues noves competències ambientals. I en bona mesura, fruit de la dinàmica ja esmentada a l'inici d'aquest apartat que lliga l'inici de les polítiques neoliberals amb la proliferació d'aquest tipus d'espais (Brockington, Duffy i Igoe, 2008)

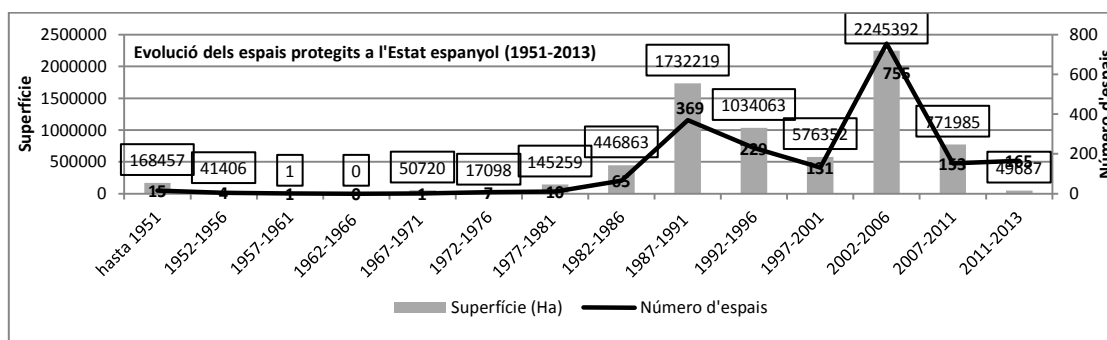
Els últims anys de la dècada de 1980 i els començaments dels 90 estan marcats pel ritme exponencial en la declaració d'espais protegits. El traspàs de les competències a les comunitats autònomes, l'aprovació de la Llei estatal bàsica 4/89, anteriorment l'aprovació de la Llei 12/1985 d'espais naturals de Catalunya, o l'aprovació de la Llei 2/89 d'espais naturals protegits d'Andalusia, expliquen aquesta situació. Al llarg de la dècada de 1990 s'aproven la majoria de les lleis autonòmiques en aquesta matèria, circumstància que es tradueix en una tendència creixent en la declaració d'espais protegits. En el període de 1987 a 1996 es declaren prop de 600 espais que sumen una superfície de 2,7 milions d'hectàrees.

Gràfic 33. Evolució de la superfície(Km²) de terra protegida a l'Estat espanyol (1930-2013)
(Segons UICN)

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del UICN

Gràfic 34. Evolució del número d'espais protegits i superfície (Ha) a l'Estat espanyol (1951-2013) (segons Europarc)

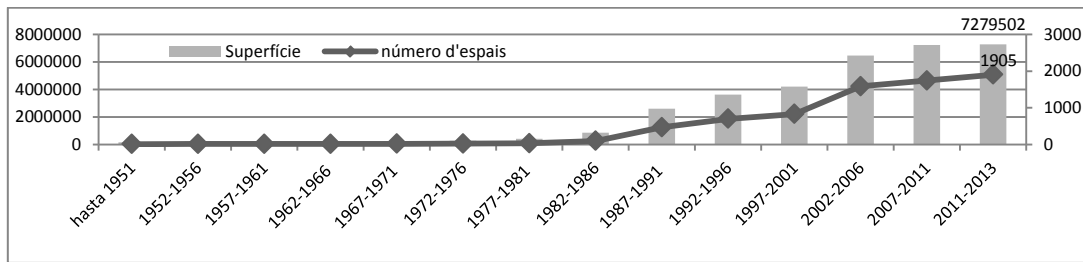
Font: Elaboració pròpia a partir de dades d'Europarc.

Tanmateix, l'onada de creixement més forta la trobem entre l'any 2002 i 2006. Als anuaris d'Europarc-Espanya aquesta crescuda –sense precedents– s'explica per la introducció de la Xarxa Natura 2000 i la Directiva d'Hàbitats. S'ha de dir, però, que aquesta època es correspon amb l'època del boom immobiliari⁵⁷ que compren la dècada de 1996 a 2007. El fortíssim increment de l'activitat urbanística, que va suposar aquets boom va anar acompanya de la transformació d'una enorme quantitat de sòl rústic (Burriel, 2008).

En aquest sentit, Brockington, Duffy i Igoe, (2008) es pregunten si hi ha alguna cosa sobre la naturalesa del capitalisme modern que sembla afavorir l'establiment d'àrees protegides? Una explicació és que els conservacionistes han respost col·lectivament a les amenaces i els danys del capitalisme contemporani tot assegurant terres perquè el desenvolupament no les arrase. Però el que sembla clar, és que just quan les polítiques permeten una major llibertat per a que el capitalisme arrase el territori és quan més àrees protegides es creen. S'espera cada vegada més que els grans projectes que fan malbé el medi ambient, d'alguna manera, han de proporcionar algun tipus de compensació. I com que destrueixen hàbitats a un lloc, sembla lògic que hagen de protegir hàbitats a altres llocs per tal de reparar el dany causat (Brockington, Duffy i Igoe, 2008).

⁵⁷ El creixement al llarg de la dècada compresa entre 1996 i 2006 ha estat impressionant: els "habitatges iniciats" passaren de 288.034 l'any 1996 a 760.179 en 2006; és a dir, es varen multiplicar per 2.6; creixements similars s'observen en les altres sèries: 2.9 en els habitatges visats i 2.4 en els habitatges acabats (Burriel, 2008). El volum total d'habitatges iniciats a Espanya en el període 1997-2006 ha estat superior als 5 milions i mig, gairebé el doble que en la dècada anterior 1987-1996. Aquestes 5.636.231 habitatges suposen una ràtio anual mitjana durant deu anys de 13.3 habitatges per cada 1.000 habitants, més del doble de les entre 5 i 7 habitatges per mil habitants que és la taxa normal de formació de llars a Europa.

Gràfic 35. Evolució del número d'espais protegits i superfície (Km²) (acumulats) (1951-2013)

Font: Elaboració pròpia a partir de dades d'Europarc.

6.3. Les àrees protegides: l'autenticitat reinventada al servei de la ideologia consumista de color clorofil·la

Dintre d'aquesta secció fem èmfasi notòria en els processos de politització i mercantilització que porten adherits les àrees protegides. Intentem veure amb deteniment quines conseqüències socials i econòmiques té l'establiment d'aquest tipus d'espais i quins efectes colaterals latents se'n deriven de la seva constitució; tan a nivell microsocial —els efectes sobre la població social— com a nivell macrosocial —una manera de fer inserida en les polítiques neoliberals de conservació que intenta conciliar sostenibilitat i creixement econòmic.

En primer lloc veiem els efectes que ha tingut aquesta manera de 'polititzar la naturalesa'. En segon lloc, posem en relleu com les àrees protegides han suposat una mercantilització de la naturalesa. Per últim, ens detenim a analitzar el concepte i la figura del 'Parc Natural': tipologia d'àrea protegida sota la que es custodien legalment les nostres àrees d'estudi.

6.3.1. Les àrees protegides; politització i patrimonialització de la naturalesa

Les Àrees protegides han estat un crit de guerra per al moviment de conservació durant molt de temps (Brockington, Duffy i Igoe, 2008). Terborgh (1999) va insistir en la idea que els Parcs són fonamentals per al futur de la conservació. Va argumentar que aquest tipus de llocs, necessiten defensar-se amb un fons de conservació internacional i amb una forta vigilància que tinga l'autoritat per portar armes i realitzar detencions. Per Terborgh els Parcs són una línia de sorra dibuixada en contra de la marea de la humanitat.

Adams (2004), ha criticat aquest punt de vista i la caracteritzat com "ecofeixista", una recepta per a la violència injusta imposada per les persones que no entenen les formes en què els entorns es construeixen socialment. I que tampoc entenen la manera en què les forces polítiques i econòmiques impulsen la destrucció de la natura. Seguint el símil de Terborgh,

Adams (2004) afirma que aquestes estratègies són similars a amagar el cap a terra; negar-se perversament a enfrontar-se a realitats. La línia de sorra, continua argumentant Adams, no s'aturarà front a la sempre creixent demanda de recursos naturals, terra i riquesa. Si els parcs han de tenir fronteres, per tal que aquestes siguin eficaces, es requereix d'un compromís amb les forces que amenacen la seva destrucció.

D'altra banda, la insistència en protegir els parcs ha estat acompanyada per l'acompanyament generalitzat del valor ecològic de la naturalesa fora dels Parcs (Brockington, Duffy i Igoe, 2008). Com Coron (1995) ha argumentat, i altres han demostrat, l'abandonament de les terres no protegides és profundament perjudicial per als interessos conservacionistes. Una èmfasi excessiva en protegir els Parcs pot facilitar, perversament, la creació de paisatges polaritzats. En aquest sentit Adams (1996) diu que la conservació s'exerceix només en la protecció de la natura a uns llocs específics —àrees protegides aïllades— mentre que es permet la destrucció a tots els altres llocs. Enlloc d'aquest tipus de conservació selectiva, l'esmentat autor suggereix que la conservació s'ha de desenvolupar per abastar tot el paisatge .

Ara bé, tal com plantegen Beltrán, Pascual i Vaccaro (2008), la “patrimonialización de la naturaleza”, la proliferació de figures de protecció ambiental que apel·la l'existència d'un llegat comú en el nostre entorn que cal preservar, s'ha d'analitzar des d'una doble perspectiva. En primer lloc, els espais naturals, mentre que instàncies sociopolítiques, sorgeixen en determinats llocs, es conformen sobre la base d'interessos específics i tenen efectes constatables a nivell local. I en segon lloc, si bé recolzen la seva legitimitat en un discurs de caràcter científicotècnic, els parcs i les reserves naturals tradueixen i institueixen una particular concepció cultural sobre la naturalesa i sobre les relacions que les societats humanes han d'establir amb ella. La declaració d'un àrea protegida suposa, no només una nova organització i apropiació dels recursos, sinó també una redefinició de l'espai. L'expropiació d'un espai que es viu com a propi a través d'una imposició percebuda com a aliena i les diferents resistències engegades enfront de les declaracions, semblen repetir-se en moltes de les àrees protegides estudiades al llarg de la geografia mundial. D'altra banda, les legislacions solen partir de la dicotomia naturalesa/cultura i aquesta oposició suposa un tipus de negociació que no queda en un mer caràcter simbòlic dels processos d'apropiació i transformació dels territoris per part dels seus habitants sinó que va més enllà i nega també el dret a decidir sobre els territoris que es pretenen protegir (Coca i Quintero, 2006). D'aquesta manera, s'alteren els drets d'ús de la terra en general. Concretament, en molts casos veiem un major control de l'elit dels recursos històrics, al mateix temps que es produeix una alienació de la terra i el mar en llocs que envolten les àrees protegides, així com una criminalització dels locals a causa de les

seves pràctiques d'ús del sòl (West, Igoe i Brockington, 2006). L' aclaparant impressió que deixa la creació de l'àrea protegida és l'accés restringit i ús dels pobles rurals a través de la legislació i la privatització (Igoe, 2003). Com Karl Polanyi (1957: 178) va aclarir, "el que anomenem terra és un element de la natura inextricablement entreteixida amb les institucions de l'home. Aïllar-la i formar un mercat fora d'ella era potser el més estrany de tots els compromisos dels nostres avantpassats".

Per tant, aquests processos de patrimonialització obliden que el patrimoni és una construcció social (Prats, 1997) que respon a determinades concepcions sobre el què ha de ser preservat i de com fer-ho, i en el qual hi ha unes veus que són més poderoses que unes altres. El patrimoni i la "tradició s'inventen" (Hobsbawm i Ranger, 1992) i compleixen una important funció social, política i econòmica. La selecció de determinats espais "naturals", als quals s'activa amb la declaració d'espai protegit, pot ser tant una font de conflicte com una oportunitat per recrear les identitats amb nous elements o per desenvolupar noves activitats econòmiques (Beltran, Pascual i Vaccaro, 2008).

6.3.2. Les àrees protegides: la mercantilització de la naturalesa

"El concepte marxista de fetitxisme ens ajuda a entendre com els règims liberals tant de caràcter productiu com de naturalesa consumptiva construeixen un món d'objectes circulants que apareixen divorciats dels contextos històrics, polítics i ecològics que els varen produir. El mateix es pot dir dels paisatges i entorns que consumeixen els ecoturistes i els ecocapitalistes." (Brockington, et al., 2008: 190)

Com ja hem dit, més enllà dels objectius mediambientals que s'al·leguen per justificar la seva creació, "els parcs i les reserves naturals contribueixen a assignar valors a espais i recursos marginals, que passen a incorporar-se al mercat com a béns de consum, en un procés de creixent urbanització de l'espai rural" (Beltran, Pascual i Vaccaro, 2008). En última instància, com sosté Santamarina (2009), la protecció d'aquests llocs portaria a la regulació de la naturalesa a través de formes de mercantilització, és a dir, la reduiria a mercaderia inserint-la en els circuits del mercat global.

Les relacions entre allò públic i allò privat han estat molt importants en termes de crear noves àrees protegides. Com ja hem dit, un mode d'entendre els canvis en la conservació de la vida salvatge i els paisatges als últims anys es produeix en analitzar les tendències en l'establiment d'àrees protegides. Seguint Brockington et al. (2008), havíem apuntat que el període de major creixement del nombre d'àrees protegides va ser entre 1985 i 1995, època que coincideix amb el creixement global, l'expansió i aprofundiment del neoliberalisme. La conservació i el

capitalisme, doncs, estan intervenint en l'expansió d'àrees protegides i en l'augment de les ONGs conservacionistes, el desenvolupament de la regulació d'aquest espais i convenis internacionals, en la creació de comunitats i programes de conservació basats en el mercat i en la fe del turisme com a conductor per a la sostenibilitat. Per a Brockington, Duffy i Igoe (2008), el patró està clar: la conservació està creixent de manera compatible amb el capitalisme, i com el mateix capitalisme, distribueix d'igual manera fortuna i desgràcia.

El fetitxisme de la mercaderia fa referència al fet que la gent consumeix sense tenir cap coneixement del context sociohistòric d'allò consumit. Els parcs amb propòsits per a la conservació, com afirmen Brockington, Duffy i Igoe (2008), fan frontisses amb el fetitxisme de les mercaderies. Tal com explicava Marx (1984) a primer cop d'ull una mercaderia sembla una cosa òbvia. Però, 'de la seva anàlisi es dedueix que és una cosa enrevessada, plena de subtils metafísiques i de capritxos teològics. Mentre és valor d'ús no hi ha res de misteriós en ella (...) El secret de la forma de mercaderia consisteix, doncs, simplement en el fet que presenta als homes els caràcters socials (...) com si fossin propietats socials naturals d'aquestes coses, i per tant també presenta la relació social dels productors amb el treball global com si fos una relació social entre objectes existents al de fora dels productors.' (Marx 1894:105-106). Per al nostre cas, quan un tros de terra es protegeix, automàticament, muda a mercaderia i oculta la relació prèvia que les persones tenien amb eixa terra.

Tal com descriu Frigolé (2007) el consum d'espais naturals verges i la recreació forçada d'allò natural és símptoma d'una reconstrucció d'un passat idíl·lic perdut. Al seu torn, des d'una perspectiva històrica, seguint a Riechmann i Fernández Buey (1994), aquest sentiment romàntic de la naturalesa, freqüentment ruralitzant i antindustrial, prenyat d'aristocràtica nostàlgia d'un món verge és ja constatable entre les classes altes europees i nord-americanes en la segona meitat del segle XIX.

Per sobre, a l'economia neoliberal globalitzada, la identificació del caràcter singular del territori confereix, encara més, als espais naturals una imatge simbòlica i excepcional (Sanz, 2012). Enfront dels "no llocs" (Auge, 1992), a les àrees protegides se les associa els atributs de naturalitat, rusticitat i etnicitat i es trasllada als seus productes i al propi consum del lloc. L'"economia de signes" (Lash i Urry, 1994) afavoreix aquesta diferenciació territorial i simbòlica de la seva oferta. Els espais naturals, el seu consum i el consum dels seus productes i serveis (gastronomia típica, denominació d'origen, passejos amb barca...) són "un rètol de mercaderies que és capaç d'augmentar les vendes a consumidors descontents amb la producció en sèrie" (García Canclini, 1982).

Així doncs, els espais naturals no solament es reestructuren com a centres de consum sinó al seu torn, són també consumits igual que la seva identitat (Sanz, 2012). Tal com assegura Xoaquin Rodríguez (2003), la designació d'un lloc com a espai protegit no consisteix només en la replantació i preservació d'espècies vegetals o animals sinó que implica la creació d'una "imatge cultural". Una "composició" que pot ser construïda com a part de la simbologia nacional o local (Lowenthal, 1994); però, al mateix temps, les característiques d'aquesta imatge fan d'aquests espais llocs aptes per al consum, se solacen com a paisatges a contemplar. Se'ns presenten com a productors de significats. Com sosté Urry (1995), la mirada del turista és produïda i és consumida. Grans àrees del món estan sent refetes d'acord amb les fantasies dels turistes (Igoe, 2010). Les imatges de la naturalesa verge són essencials per a la transformació dels paisatges d'acord amb els somnis dels turistes, i aquests mateixos paisatges transformats després recolzen la producció de més imatges de terra salvatge (Brockington, Duffy i Igoe, 2008).

El mite del lloc està relacionat estretament amb la representació social (Moscovici, 1979) de l'espai, tal com ho exemplifica Urry (1995) en l'estudi de la formació d'imatges del lloc en el "Lake District". L'arribada de viatgers fa sentir la necessitat de cobrir aquesta demanda i la touristgaze va transmutant el lloc. L'espai es modifica a la recerca de l'autenticitat, tant per satisfer la mirada estereotipada del turista com del local; és l'"autenticitat reinventada" (Harvey, 1989).

Les àrees protegides són cada vegada més els mitjans pels quals moltes persones veuen, entenen i utilitzen les parts del món, que sovint s'etiqueten com naturalesa i/o medi ambient (West, Igoe i Brockington, 2006). En molts sentits, com argumenten West i Brockington (2006), les àrees protegides han arribat a constituir una forma de virtualisme (Carrier, 1998) un intent de fer que el món que ens envolta s'assembla i s'ajuste a un resum modelitzat de la realitat. Aquesta visió 'virtualista' ha imposat la dicotomia naturalesa/cultura. I dintre d'aquesta dicotomia, les àrees protegides s'han convertit en una nova cosmologia d'allò natural - una forma de veure i estar al món que ara és vista com justa i moral. En efecte, les àrees protegides són els mitjans materials i discursius amb els quals els discursos de conservació i desenvolupament refan el món (Watts, 1993, citat en : West, Igoe, i Brockington, 2006).

Les àrees protegides i els treballs de conservació, per tant, no només es consumeixen quan el turista va a visitar-los (Brockington, Duffy i Igoe, 2008). Més aviat, es converteixen en part del que Debord (1995) anomena Espectacle. Guy Debord va aplicar les idees i conceptes de Marx d'alienació i fetitxisme per a les imatges i la imaginació. En conseqüència, va sostenir que

l'espectacle es va afartar d'experiència adquirida per mitjà de la fetitxització de les imatges. A través dels mitjans de comunicació, les persones ens enfrontem amb col·leccions d'imatges extretes del context social i polític de la seva producció, de tal manera que hem confós aquestes imatges imaginàries amb la realitat. Significativament, Debord va argumentar que l'espectacle no sols anava a encoratjar al consum de matèries primeres, sinó que també esdevindria una mercaderia en si que la gent pagaria per consumir.

La mercantilització de la naturalesa com virtualisme i espectacle té profundes implicacions soci-ecològiques. L'espectacle, segons la definició de Debord, és autorreferencial; en termes de Bateson, és un "bucle tancat dialèctic" (Brockington, Duffy i Igoe, 2008). En aquest llaç, dues idees i/o processos estan en diàleg amb poca o cap referència a la informació externa. En el nostre cas, el virtualisme d'allò silvestre motiva la creació d'àrees protegides (West i Carrier, 2004). Mentre això passa, es desenvolupa un procés iteratiu. Les imatges i idees d'aquests paisatges es converteixen en la font per a la producció de més virtualisme. Aquests virtualisme, al seu torn, es converteixen en la font per a la producció de més paisatges silvestres. Els diàlegs que es produeixen entre aquests paisatges i el virtualisme, que va motivar la seva producció, són cada vegada més impermeables a les idees i arguments que no es deriven de les realitats que descriuen i prescriuen. En aquest context, les àrees protegides es converteixen en espais hiperreals, en els quals les línies entre les fantasies occidentals sobre la naturalesa i les experiències reals de la natura esdevenen perillosament borroses (Baudrillard, 1993). Faciliten la producció d'un espectacle de la natura que circula en l'economia de consum global (Brockington, Duffy i Igoe, 2008)

El capitalisme converteix a la naturalesa en mercaderia; una societat dominada per la lògica del mercat subordina allò social i fins i tot allò natural a l'obtenció del màxim benefici. Quan la naturalesa muda a mercaderia es crea una marca, es produeix, i la gent en i dels països 'rics' ve a configurar la seva identitat ambientalista a través del seu consum (West, 2004) en part gràcies a les representacions mediàtiques d'ONGs ambientalista (Week, 1999) i a excursions, viatges i un sense fi d'etcèteres. En definitiva, és una forma més del que a la fi dels anys seixanta del segle XX, el sociòleg espanyol Mario Gaviria, va denominar ideologia clorofil·la, a saber, una venda "de la naturalesa, ... d'una nostàlgia del paradís perdut, mescla de bucòlic-vegetal" (Gaviria, 1969: 59).

Molts projectes de conservació se centren en una espècie de comercialització de plantes, animals, llocs o pobles, però no solen tenir en compte els sistemes locals d'avaluació. Mentre que les interaccions prèvies de la població rural amb les plantes i els animals eren formes socials úniques de relacionar-se amb el seu entorn, aquestes plantes i animals en la instil·lació

de la valoració econòmica esborren les formes locals de veure i de ser. Algunes espècies han passat de ser poc conegudes o valorades per la població local a ser productes altament valorats (Vivanco, 2001). La població local i la seva imatge també es poden convertir en productes bàsics igual que la seva propietat intel·lectual que es preocupa pel seu entorn (West, Igoe i Brockington, 2006).

La conservació, doncs, permet la comercialització dels productes bàsics i la producció d'entreteniment. D'acord amb els mateixos autors, podem afirmar que aquestes associacions entre les empreses i la conservació posen l'accent en la mercantilització de la naturalesa a través del pagament per serveis ambientals i la mitigació dels danys ambientals en un context de conservació.

La conservació de la biodiversitat, tradicionalment ha estat retractada com un baluard contra els mals ambientals de l'expansió capitalista, malgrat això, però, la conservació està implicada a fons en la reproducció d'aquest sistema (Igoe, 2010). La subsumció real de la natura al capital també és produïda per la separació de consum dels contextos socials, polítics, econòmics històrics i ecològics en què estan enquadrades. Com dèiem a l'inici d'aquest apartat, podem parlar de les àrees protegides tot aplicant el concepte de fetitxisme de la mercaderia.

En aquest sentit, Brockington, Duffy i Igoe (2008) sostenen que la conservació i el capitalisme forma la naturalesa i la societat, i, sovint amb associació. Com Martin O'Connor (1994) va explicar, la crisi del medi ambient ha donat un nou impuls a la societat capitalista. Ara, diuen tenir a les mans la salvació del planeta, el capitalisme ha inventat un nou terme per l'auto-legitimació: l'ús racional i sostenible de la natura. Això és el que el Martin O'Connor (1994) anomena, en termes teòrics, el procés de capitalització de la natura.

La fe agressiva al mercat ofereix solucions ambientals que es queden a mig camí, és a dir, la conservació de la biodiversitat internacional és la creació de nous espais simbòlics i materials per a l'expansió del capital global. Sota aquest prisma podem dir que la conservació està resultant fonamental per al creixement del capitalisme i la seva reproducció oferint una 'solució ambiental' que proposa reparar els problemes ambientals que giren entorn de la producció de mercaderies i de major consum, en particular de serveis d'ecosistemes. Això oculta la connexió de la vida quotidiana de la gent amb els problemes ambientals ja que suggereix que les solucions als problemes ambientals radiquen en el consum dels tipus de productes que van ajudar a produir en un primer moment.

En suma, la creació d'àrees protegides tendeix a reproduir desigualtats econòmiques dins de les comunitats locals però també en la societat en general. L'associació entre la conservació i el capitalisme remodela la naturalesa i la societat en formes que produeixen nous tipus de valor per a l'expansió capitalista (Brockington, Duffy i Igoe, 2008)

Aquesta relació entre el capitalisme i la conservació no és una cosa nova. La conservació neoliberal no és sinó l'última etapa d'una llarga relació entre capitalisme, mercat i conservació (Adams, 2004). Així mateix, augmenta la idea que el capitalisme pot i ha d'ajudar a la conservació per salvar el món. Fins al punt que la tasca de conservació ha emigrat de les àrees rurals als llocs en els quals la política de conservació passa a grans reunions i esdeveniments internacionals: Cimera de la Terra i Congressos Mundials de Parcs, Congrés Mundial de Conservació...

El treball dels científics socials ha produït una àmplia evidència d'aquesta associació entre capitalisme i conservació (West i Carrier, 2004). La mirada del turista es produeix i consumeix (Urry, 1995). La conservació permet la comercialització dels productes bàsics i la producció d'entreteniment (Igoe, 2010). Elizabeth Garland (2008) pensa que hauríem de reconèixer una manera conservacionista de la producció que reclama el capital intrínsec o natural i aporta un valor afegit a través de diverses mediacions, i en última instància, el transforma en un capital d'un tipus més convertible. Com M. O'Connor va escriure en la dècada de 1990, la naturalesa ha de ser un "actiu" i "capital ecologitzat" de noves maneres (Sullivan, 2011). De fet, Dan Brockington i Rosaleen Duffy (2010) creuen que un "mode de producció capitalista conservacionista" està sorgint a través d'aliances consolidades entre les empreses i la conservació ambiental. Fan èmfasi en l'esforç constant que fan les organitzacions de conservació per emprar als negocis la causa ambiental. Les associacions entre les empreses i la conservació afirmen la mercantilització de la naturalesa a través del pagament per serveis ambientals i la mitigació dels danys al medi ambient en un context de conservació (Igoe, 2010). Totes aquestes transformacions estan situades enmig d'un enfortiment de consens en què la lògica del mercat i el creixement econòmic són els millors, si no els únics, mitjans per salvar la natura i protegir el futur del nostre planeta (McAfee, 1999).

6.3.3. Parc Natural: un oxímoron ben vingut

Com hem dit, la figura que més terreny protegeix l'Estat espanyol és la de Parc Natural. Com que les àrees d'estudi romanen protegides sota aquesta figura, ens sembla interessant prestar atenció a aquest concepte.

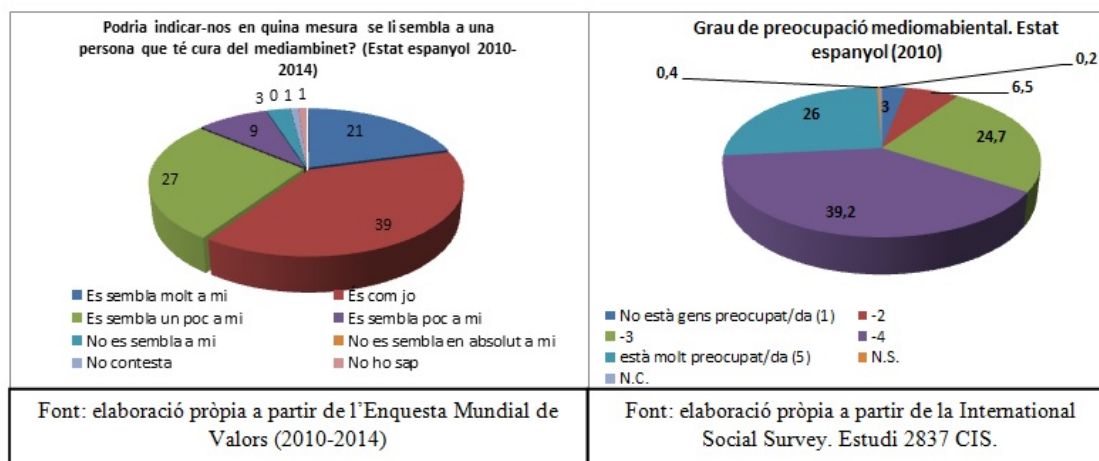
El concepte de Parc Natural, és una aplicació pràctica del camp semàntic del terme “desenvolupament sostenible”, és un ‘oxímoron en el qual es juxtaposen dues paraules’ (Latouche, 2006) de difícil maridatge. Etimològicament “Parc” fa referència a un espai tancat i fitat al que se li imposen límits tan reals com simbòlics. A més ve marcat, fonamentalment, per l'activitat recreativa desenvolupada al mateix (Santamarina, 2009). Existeix una aparent divergència entre el significat de parc —que evoca a alguna cosa artificial— i natural —que evoca, justament, a la contrària— i no s'interroga massa sobre la compatibilitat de tots dos objectius ni tampoc sobre la dissonància cognitiva (Festinger, 1957) que la unió de tots dos termes pugui generar.

Com hem estat veient al capítol destinat a l'ecologia política, el terme desenvolupament sostenible ha intentat conciliar dos termes contradictoris. L'ús generalitzat d'aquest terme ha permès fer una llavada de cara verda a les polítiques neoliberals que han primat sempre el creixement a la sostenibilitat. Les àrees protegides han sigut la justificació per a seguir creixent i exhaurint recursos naturals. No obstant això, no resulta estrany que dintre de les àrees protegides es reproduïen les contradiccions que té el sistema que les ha fet créixer. En aquest sentit, els Parcs Naturals no sols condensen de manera etimològica les contradiccions entre desenvolupament i sostenibilitat sinó que aquests efectes paradoxals tenen efectes materials. Només cal veure una fotografia de l'Albufera i els seus voltants o tenir clar que l'aigua que arriba al Delta passa abans per dos centrals nuclears i una empresa química, que tot i estar tancada hi romanen els seus efectes contaminants.

7. La mesura de la conscienciació mediambiental: el discurs dominant com a mesura de totes les coses

La investigació social que des de les últimes dècades s'ha ocupat de la problemàtica mediambiental i la seva percepció per part la població de les societats occidentals ha imposat una definició que podríem caracteritzar com “d'ambientalisme abstracte”, tot entenent per tal, una perspectiva que tendeix a abstrure els problemes del medi ambient de les relacions socials i polítiques on es produeixen (Rodríguez Victoriano, 2002). En coherència amb la perspectiva anterior, a la dimensió metodològica s'ha imposat la tècnica de l'enquesta estadística com a estratègia privilegiada per a la seva investigació. La quantificació dels problemes del medi ambient permet, tot mostrant les freqüències de la seva percepció per la població, amagar el sentit social de la pregunta. En la dimensió praxeològica, ha contribuït a conformar les pròpies representacions de la consciència mediambiental que investigava, a partir de l'amplificació mediàtica dels seus resultats. El missatge que es transmet es pot resumir de la següent manera: hi ha una 'problemàtica mediambiental' i la població està preocupada o molt preocupada per ella, tal com ens mostren els següents gràfics.

Gràfic 36. Grau de preocupació mediambiental a l'Estat espanyol

Tot i que les enquestes d'opinió mostren un ampli consens ambientalista convé establir certes cauteles metodològiques. En primer lloc, de manera molt elemental, convé observar que preguntar sobre el grau de preocupació respecte al medi ambient és buscar una confirmació tautològica. Es tracta d'un tema 'políticament correcte' en el qual és molt difícil trobar

respostes en contra —tal com ocorre amb altres valors com la solidaritat, la igualtat entre sexes o entre grups ètnics. En segon lloc, convé fer explícit que les enquestes d'opinió sobre el medi ambient són un instrument inadequat per mesurar els comportaments mediambientals, però a la vegada són un instrument políticament correcte per canalitzar i gestionar institucionalment aquesta preocupació.

Des dels anys setanta la ciutadania occidental sap, fonamentalment perquè els mitjans de comunicació de masses així li ho han fet saber (Pérez-Agote, 1979 i Tábara, 1996) que l'opinió pública¹ occidental diu, majoritàriament, que el medi ambient és un problema social important. La definició del medi ambient i la seva problemàtica és precisa per a cada investigació concreta i consisteix en el que hagen definit l'investigador o investigadors en les preguntes del seu qüestionari. Una altra qüestió diferent, que no sempre queda clara i que metodològicament és impossible conèixer mitjançant la perspectiva distributiva, és el significat del medi ambient i el sentit que té la seva definició i la seva problemàtica per als entrevistats en les enquestes. Aquesta qüestió segueix sent vàlida fins i tot en els casos que sobre una llista tancada d'ítems es proposa als entrevistats que escullen, els que per a ells constitueixen el medi ambient. En aquest sentit, com han observat reiteradament els mestres de la sociologia crítica qualitativa, la consideració del procés d'investigació social com a procés de comunicació comporta la necessària interpretació de les dimensions simbòliques de la realitat social (discursos) de forma paral·lela a la contractació (Ortí, 2000).

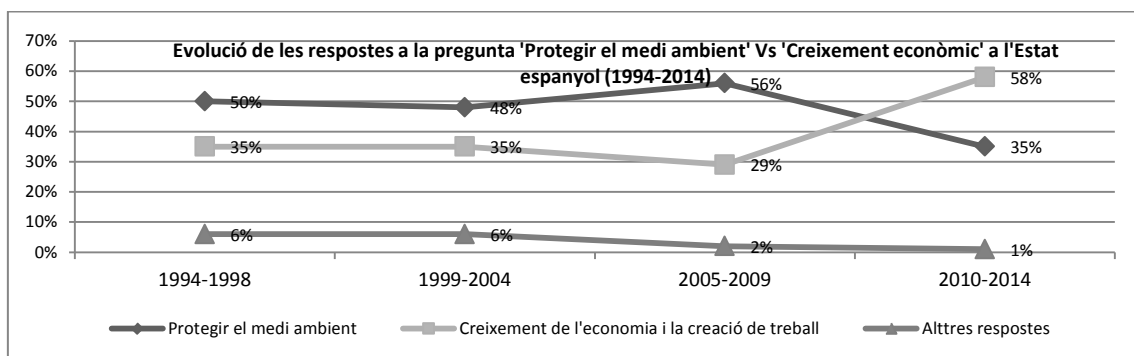
Per tot això, per tal de dur endavant una anàlisi comparativa entre els resultats de les enquestes mediambientals i els discursos estudiats a aquesta tesi, en aquest apartat, ens hem proposat analitzar tres punts bàsics: en primer lloc intentarem veure les opinions socials sobre la dicotomia entre creixement econòmic i protecció mediambiental que la gent declara tenir a les enquestes. En segon lloc, tractarem d'abordar el tema del grau d'informació i d'interés en el seguiment de les notícies mediambientals. Per últim tractarem de veure quin és el perfil social —que a partir de les enquestes es dibuixa— i al que responen les persones considerades com a més 'sostenibles'.

7.1. Creixement econòmic versus protecció del medi ambient: mesurant el doble vincle.

La següent gràfica il·lustra modèlicament els plantejaments propis de la cultura del post-materialisme i les seves contradiccions (Inglehart 1999). Com se sap, la tesi post-materialista, a l'ús de The Silent Revolution (1977), sostenia que les prioritats valoratives de les societats occidentals, que havien aconseguit un alt grau de desenvolupament econòmic i de satisfacció de les necessitats materials, s'estaven desplaçant des del benestar material i la seguretat personal cap a la preocupació per la qualitat de vida i la satisfacció de necessitats post-materials d'autorealització; aquesta qüestió es reflectia en una major preocupació pels problemes medi ambientals, i encara més en els sectors socials més 'materialment' satisfets—tot considerant el medi ambient com un valor post-material. Ara bé, seguint aquesta teoria, si la situació econòmica empitjora, el medi ambient torna a ser una qüestió de segona prioritat, i tal com veurem als discursos l'argument central gira entorn a aquesta idea: 'prou tenim amb resoldre el nostre problema de subsistència.'

Com veiem al gràfic següent els percentatges de resposta s'inverteixen amb el context de crisi econòmica. De manera que, a l'última ona de l'Enquesta Municipal de Valors, els entrevistats donen prioritat al creixement econòmic i a la creació de llocs de treball front a la protecció del medi ambient.

Gràfic 37. Evolució de les respostes a la pregunta Protegir el medi ambient versus Creixement econòmic

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Enquestes Mundials de Valors

Exactament, aquests percentatges responen a la pregunta següent: " V81. Aquí hi ha dues declaracions que la gent a vegades fa quan es parla del medi ambient i el creixement econòmic. ¿Quina d'elles s'apropa més al seu propi punt de vista? : 1 S'ha de donar prioritat a protegir el medi ambient, fins i tot si causa un menor creixement econòmic i la pèrdua de llocs de treball. 2 El creixement econòmic i la creació d'ocupació ha de ser prioritari, fins i tot si el

medi ambient ho pateix. 3 Una altra resposta” (Enquesta Mundial de Valors, onada 2010-2014).

Els resultats respecte a aquesta qüestió a l'Estat espanyol ens revelen l'actualitat de les tesis dels valors post-materials postulades per Inglehart. Així, a les ones anteriors d'enquestes (1994 a 1998, 1999-2004 i 2005-2009) les taxes de resposta són favorables per a la protecció del medi ambient (al voltant del 50% dels casos). En l'última ronda (2010-2014), en el context de crisi econòmica i social, els valors als que Inglehart anomena "materials" tornen a ser la preferència prioritària dels enquestats (58% dels casos).

En l'Eurobaròmetre (2010) i les últimes enquestes del Centre d'Investigacions Sociològiques (2010 i 2012), veiem que les qüestions involucrades en aquesta dicotomia –Protecció del medi ambient davant creixement econòmic— es contesten tot indicant el grau d'adhesió— mesurat amb amb escala de Likert— a dues sentències. Aleshores, a diferència de l'Enquesta Mundial de valors, a aquestes enquestes els valors medi ambient i creixement econòmic deixen d'oposar-se i divideixen la qüestió en dues sentències: "el creixement econòmic és necessari per protegir el medi ambient" i "el creixement econòmic és sempre perjudicial per al medi ambient." Els resultats són bastant contradictoris. Amb l'ajuda de taules de contingència veiem que moltes persones estan d'acord o en desacord en ambdues qüestions. Així per exemple, 13,67% dels entrevistats estaria totalment d'acord o d'acord amb ambdues frases i un 14,97% dels entrevistats estaria en desacord o totalment en desacord amb les dues afirmacions.

Taula 18. El creixement econòmic és sempre perjudicial per al medi ambient i Per poder protegir el medi ambient es necessita que hi hagi creixement econòmic a l'Estat Espanyol (2012)

Taula de contingència									
		El creixement econòmic és sempre perjudicial per al medi ambient							Total
		Totalment d'acord	D'acord	Ni acord ni desacord	En desacord	En total desacord	N.S.	N.C.	
Per poder protegir el medi ambient es necessita que hi hagi creixement econòmic a Espanya	Totalment d'acord	29	54	48	113	74	18	0	336
	D'acord	11	244	166	402	57	64	1	945
	Ni acord ni desacord	12	74	113	81	9	9	0	298
	En desacord	25	140	55	252	26	15	0	513
	En total desacord	13	32	24	27	65	5	0	166
	N.S.	5	41	15	26	4	119	0	210
	N.C.	0	1	0	1	0	1	1	4
Total		95	586	421	902	235	231	2	2472

Font : Elaboració pròpia a partir de l'estudi CIS 2954

Les dades a nivell europeu, tal com mostra la següent taula de contingència, tornen a posar sobre la taula aquesta contradicció. Tanmateix, els percentatges atrapats en les contradiccions són menors que a l'Estat espanyol —tot essent el percentatge més elevat de contradicció un 7,2%, entre aquella gent que afirma estar d'acord amb ambdues sentències. S'ha de dir, però,

que l'Eurobaròmetre data de 2010 mentre que les dades del CIS provenen d'una enquesta realitzada a 2012.

Taula 19. El creixement econòmic és sempre perjudicial per al medi ambient i Per poder protegir el medi ambient es necessita que hi hagi creixement econòmic a la Unió Europea (2010)

Taula de contingència							
		El creixement econòmic és sempre perjudicial per al medi ambient					Total
		Totalment d'acord	D'acord	Ni acord ni desacord	En desacord	En total desacord	
Per poder protegir el medi ambient es necessita que hi hagi creixement econòmic	Totalment d'acord	932	1141	1158	1707	1054	5992
	D'acord	649	4528	4511	7015	700	17403
	Ni acord ni desacord	230	2122	3735	2085	195	8367
	En desacord	410	2706	1477	2985	273	7851
	En total desacord	362	374	211	275	352	1574
Total		2583	10871	11092	14067	2574	41187

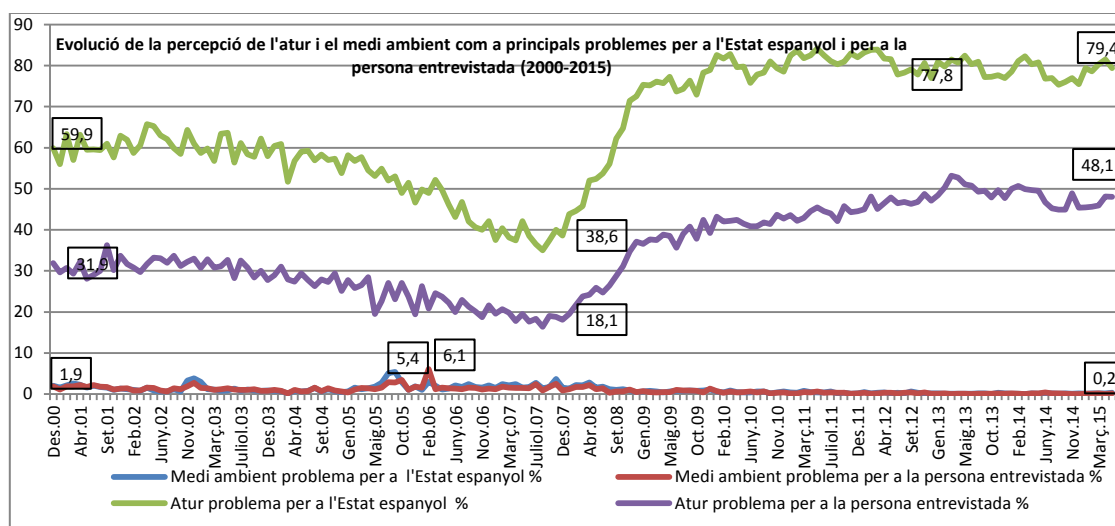
Font : Elaboració pròpia a partir de dades de l'Eurobaròmetre 2010

Aquesta pregunta, si reprenem el que ja s'ha mencionat al marc teòric, sotmet a les entrevistades a una estructura del Doble vincle (Bateson, 1988) en la que s'imposen dos manaments contradictors que no poden ser obeïts al mateix temps: "viu com si el medi ambient no importés perquè, en cas contrari, t'amenacen la pobresa i l'atur" i "protegeix la natura perquè, en cas contrari, t'amenacen la catàstrofe i l'extinció" (García i Cabrejas, 1997). Ara bé, en aquesta contradicció s'ha de dir que al missatge que assenjala la necessitat de protegir la naturalesa se li imposa un d'ordre superior que prové de l'acceptació de l'actual desenvolupament econòmic i que assenjala la impossible realització del primer. Pel que es desprèn del primer gràfic i les consideracions del medi ambient com a valor postmaterial, podem dir que el medi ambient és un tema que preocupa si, i sols si, les necessitats 'materials' estan cobertes. La utopia de continuar negant la gravetat de la crisi ecològica sotmet els ciutadans a una estructura d'aquesta magnitud. Una contradicció entre un missatge (expressió de la consciència ecològica) que apunta a la necessitat de protegir la natura; i un missatge d'ordre superior (que des de l'acceptació de l'actual desenvolupament econòmic), ens indica que el primer missatge no podrà ser realitzat. Que apareguen valors contradictoris (com en les taules de contingència), comportaments erràtics, pors, paràlisi o incapacitat per actuar, és qualsevol cosa menys sorprenent (Almenar, Bono i García, 2000). Com va assenyalar Jesús Ibáñez (1985: 275) les prescripcions paradoxals són un element essencial de les situacions del doble vincle amb les quals es construeix l'ordre simbòlic. Facin el que facin, sempre cauran en falta, sempre seran culpables. Sempre estaran en deute amb la societat i sempre seran subjectes de deures.

Per últim volem utilitzar un últim instrument d'aproximació a l'estat de l'opinió pública vers la dicotomia medi ambient i creixement econòmic. Hem fet emprar els baròmetres del CIS. Des

de finals de l'any 2000, en el baròmetre es repeteixen dues preguntes en les quals la persona entrevistada ha de triar quins són, al seu parer, els tres problemes primordials que afecten el conjunt de l'Estat espanyol i els tres que més l'afecten personalment. Tot i tenir una naturalesa metodològica diferent a les altres preguntes analitzades— és una pregunta oberta i posteriorment codificada pel CIS—, recull alguns dels problemes compresos al doble vincle mencionat. Si analitzem l'evolució sobre els percentatges de resposta vers 'atur' i 'els problemes mediambientals', com a principals problemes, trobem uns resultats que pensem que poden donar llum sobre aquesta qüestió. L'atur sempre apareix com un dels problemes més importants, mentre que el medi ambient no excedeix més d'un 6,1%, en els millors dels casos.

Gràfic 38. Evolució de l'atur i el medi ambient com als tres principals problemes per a l'Estat espanyol i per a la persona entrevistada (2000-2015)

Font: Elaboració pròpia a partir dels Baròmetres del CIS.

Aleshores, aquesta pregunta, plantejada de manera oberta, assenyala que a l'estructura del doble vincle hi ha una clara imposició del segon manament. L'atur, inclòs en èpoques de creixement econòmic, sembla ser un dels principals problemes, mentre que el medi ambient ho és només, en el millors dels casos, per a un 6,1% de la població —i s'ha de dir que en aquest cas la pregunta estava inclosa a un baròmetre dedicat a problemes mediambientals en el que els entrevistats responen a la pregunta de problemes més importants per a l'entrevistat després de respondre un munt de preguntes que giren entorn a problemes mediambientals.

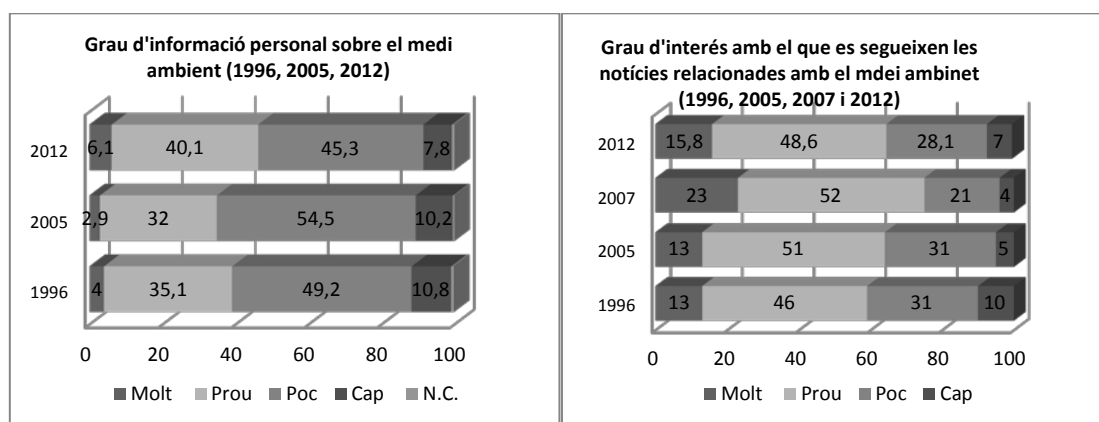
A nivell europeu l'any 2010 els principals problemes que concnien als enquestats —amb matisos i pel que aquí respecta— venien a concloure una cosa semblant. Així, el medi ambient sols era considerat un dels problemes més important en un 5,3% dels casos mentre els problemes econòmics eren importants per a un 24,4% dels casos.

7.2. Informació i medi ambient: digues com t'informes i et diré què penses

Toca ara preguntar-se d'on obtenen els ciutadans la informació que sustenta els seus judicis sobre la situació del medi ambient i la seva relació amb el sistema social. Per a l'estudi d'aquesta dimensió, de la consciència ambiental ciutadana seguint a Valencia, Arias i Vázquez (2010), hem distingit quatre subdimensions d'anàlisi: grau d'informació sobre el medi ambient, interès en el seguiment de les notícies relacionades amb la qüestió, mitjà utilitzat per obtenir aquesta informació, i font o plataforma més fiable per obtenir la mateixa.

Quant a la primera qüestió, un 4% dels enquestats es declarava molt informat en 1996, mentre que més del 35% es jutja com bastant informat. No obstant això, destaca gairebé el 50% que admet estar poc informat. Nou anys després, la xifra de la població que revela estar poc informada augmenta (54,5%), amb la qual cosa disminueix tant el percentatge dels molt informats (2,9%) com el dels bastant informats (32%). Encara que l'escassetat d'estrats intermedis ens impedeix extreure conclusions inequívocues, sembla existir una tendència a l'alta entre la gent que diu estar molt informada i una tendència a la baixa entre la gent que declara no estar gens informada. Tanmateix, els extrems del grau d'informació suposen i representen els percentatges més baixos. Pel que fa als gros— la gent que diu estar prou i poc informada— no mostra una tendència clara.

Gràfic 39. Grau d'informació personal sobre el medi ambient i Grau d'interès amb el que es segueixen les notícies

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del CIS (Estudis 2209, 2590, 2742 i 2954)

Malgrat això, sí pot constatar-se un lleuger augment de l'interès per informar-se sobre aquestes qüestions. L'estudi del CIS de 1996 revelava que gairebé un 60% d'enquestats estan

molt o bastant interessats a l'hora de seguir notícies mediambientals. Lleugerament superior és el percentatge en 2005, entorn del 63%, tot disminuint al mateix temps el nombre dels qui mostren un escàs o nul interès en aquests assumptes. El salt es produeix en 2007, quan augmenta fins al 75,2% els que atorguen molt o bastant interès al seguiment de la informació mediambiental. La tendència en l'interès per aquests assumptes resulta, per tant, ser clarament creixent fins 2007. No obstant això, el context actual, sembla haver alterat aquests percentatges i en 2012 la tendència s'inverteix.

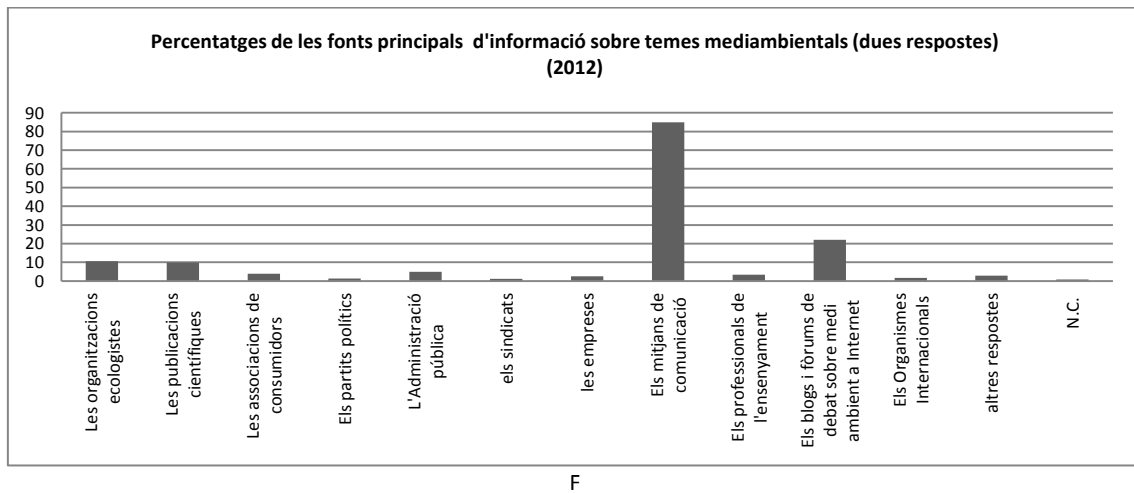
Pel que fa als mitjans més emprats per obtenir la informació ambiental, la televisió no admet comparacions amb cap altre —d'acord amb el patró general de consum de mitjans—. Si en 1996 més de set de cada deu van escollir aquest mitjà per seguir aquest tipus de notícies, en 2005 el percentatge no és molt menor, situant-se prop del 69%. Si bé és cert que els resultats no són directament comparables, doncs mentre que l'estudi CIS de 1996 no admet opció de resposta múltiple, en el de 2005 els percentatges són acumulats amb un màxim de tres respostes. És, en tot cas, qüestió de matís: la televisió és la font principal d'informació —ambiental i no ambiental. La premsa segueix sent el segon dels mitjans més utilitzats, mentre que la ràdio roman en tercer lloc. I també les campanyes publicitàries d'algunes companyies energètiques, considerades com a informatives per més que no aspirin a ser-ho.

Això no deixa de ser sorprenent, si es posa en relació amb una qüestió diferent, a saber, el judici sobre la fiabilitat d'uns mitjans sobre uns altres a l'hora de proporcionar informació ambiental. Referent a això, les associacions ecologistes eren considerades com la font més fiable per obtenir informació mediambiental en 1996, amb més del 60% de suport popular, si bé la seva caiguda en 2005 les situa en tercer lloc amb tan sols el 13%. El relleu és pres pels mitjans de comunicació, que del 21,8% de 1996 passen a un 85,3% en 2005. Les publicacions i informacions procedents dels científics passen del 34% de 1996, al 13,8 de 2005, tot conservant en qualsevol cas el segon lloc.

En l'enquesta del CIS de 2012, però, s'empra una classificació diferent. Tot i que la tendència a seguir informats a través dels mitjans de comunicació continua essent preponderant⁵⁸, ha d'esmentar-se un percentatge considerable —22%— de gent que s'informa a través de blogs a internet que tracten sobre temes mediambientals.

⁵⁸ I si ho relacionem amb altres estudis com el de Callejo (2015) podem indicar que aquest consum en mitjans de comunicació es refereix, majoritàriament, al consum televisiu. Com indica Callejo (2015) —després d'analitzar les enquestes sobre l'ús del temps— si d'una manera maximalista es tenen en compte tots els consums mediàtics que figuren com a activitat durant les vint-i-quatre hores del dia, d'un fictici dia, s'obté que acumularia 3 hores i 47 minuts i la major part d'aquest temps, el 75%, l'aporta la televisió.

Gràfic 40. Percentatges de les fonts d'informació seguides alhora d'informar-se sobre temes mediambientals

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Estudi 2954 del CIS

7.3. Perfil sociodemogràfic de persones mediambientalment compromeses: digues quina concepció del medi ambient tens i et diré el grau de conscienciació que hi tens.

En aquest apartat ens hem proposat precisar, mitjançant l'estudi 2954 del CIS, a quin perfil sociològic respon la persona mediambientalment compromesa. Aquesta idea de dibuixar perfils sociodemogràfics la reprenem de Valencia, Arias i Vázquez (2010). Els citats autors tracten d'apropar-se a aquests perfils mitjançant una anàlisi bivariàble amb taules de contingència en les que han creuat els diversos comportaments i actituds referides al mediambient i incloses en les enquestes amb les variables gènere, edat, nivell d'estudis i tipus d'hàbitat.

En un primer apartat fem una síntesi d'estudis qualitius previs que parlen sobre les diverses variables que poden estar afectant al comportament mediambiental. En el segon apartat exposem les variables que hem escollit d'acord amb Gómez, Benito i Paniagua (1999). En el darrer punt analitzem a quin perfil responen aquelles persones que a les enquestes diuen que tenen una participació política i cívica major en els temes mediambientals. Per últim dediquem un apartat per veure a quin perfil respon aquell ciutadà que té un comportament més 'sostenible' segons el que es pregunta a aquestes enquestes.

7.3.1. Variables sociodemogràfiques i preocupació mediambiental: Què ens diuen els estudis previs?

L'estudi social de la preocupació pel medi ambient ha tingut una llarga història en la sociologia i la psicologia nord-americana. Treballs històrics s'han realitzat en aquest àmbit i s'han centrat en qüestions tals com la mesura de les actituds ambientals (Maloney i Ward, 1973), en l'estudi de la conducta pro-ambiental (Geller, Wittner i Orebaugh, 1976; Heberlein, 1972) i en la delimitació de les diferents visions del món que mantenen ecologistes i no ecologistes (Van Liere i Dunlap, 1978). El caràcter d'aquests treballs ha estat eminentment prospectiu, tot duent a terme enquestes per conèixer el grau de preocupació de la població i per identificar les variables sociodemogràfiques (gènere, edat, nivell educatiu, ideologia política, adscripció religiosa) que poguessin predir la conducta pro-ambiental. Aquestes aproximacions han estat fruit, en part, de l'orientació sociològica dels seus autors.

Dunlap i altres varen formular el Nou Paradigma Ambiental (NEP, New Environmental Paradigm) en comparació amb el Paradigma Social Dominant (DSP, Dominant Social Paradigm) (Catton i Dunlap, 1979). DSP es basa en un antropocentrisme en el qual els éssers humans són vistos com aliens i immunes a la naturalesa i la naturalesa és vista com quelcom instrumental per al benefici dels éssers humans. El DSP conté una creença en el creixement i la prosperitat, així com en la ciència i la tecnologia. Els problemes de la disminució dels recursos energètics, la contaminació de la natura verge i la degradació del medi ambient en general han erosionat gradualment aquesta visió de l'antropocentrisme. La reacció a la DSP va ser la formulació del NEP, que conté un rebuig a l'*exempcionalisme* humà i té amb compte els límits del creixement, així com la creença que tot progrés ha de prestar especial atenció a les formes en què els éssers humans interactuen amb la natura (Grendstad, 1999).

Des de la generació de Dunlap i Catton (1979), des d'un marc teòric de la Sociologia Ambiental, s'ha tractat de concedir al NEP un caràcter operatiu i aplicar-lo a nous suposats i espais, en un procés d'enriquiment que dura fins l'actualitat (Gómez, Noya i Paniagua, 1999). En aquest sentit Dunlap i Van Liere (1978) desenvolupen una escala per a mesurar els valors ambientals d'una població i operativitzar el NEP, amb dotze ítems, que assagen en dos enquestes. En la discussió dels resultats plantegen certes relacions entre les característiques sociodemogràfiques i preocupacions mediambientals. Així assenyalen que el nivell educatiu, la ideologia política i l'edat estarien associades de forma directa al nivell de sensibilitat ambiental, si bé de manera modesta i sense poder explicatiu. Altres variables de tipus socioeconòmic com ingressos i ocupació no mantindrien cap correlació existent. Aquests autors desenvolupen instruments de mesura diferents, un per al NEP i altre per al DSP i

conclouen que són dos sistemes de comportament independents. Tal com assenyalen Gómez, Noya i Paniagua (1999) Milbrath (1984) indica que ambdós sistemes— el NEP i el DSP— són dos punts de vista bàsics, oposats entre sí, però dintre d'una escala continua. Milbrath, aleshores, proposa dos dimensions, una definida per un eix vertical que contrastaria la valoració d'un medi ambient no contaminat respecte a la valoració de benestar material, mentre que la segona dimensió vindria dibuixada per altre eix que contrastaria el canvi social amb la resistència a l'esmentat canvi.

En qualsevol cas, segons Van Liere i Dunlap (1979), la base de l'ambientalisme està: als joves-adults, dones, amb estatus socioeconòmics elevats, empleats fora de les indústries extractives, urbanites, liberals i de centre-esquerra o esquerra.

Després d'aquests estudis inicials la investigació sobre els valors mediambientals i les pròpies actituds s'ha dirigit a variables concretes. Gómez, Noya i Paniagua (1999) citen diversos estudis centrats en: dimensió urbà-rural, diferències de sexe, o diferències ètniques. A més de reinterpretar la base social dels pro ambientalistes (sexe, edat, ocupació, hàbitat...). Fruit d'aquestes recerques és possible apuntar que la sensibilitat i la preocupació ambiental— mesurada a través d'enquestes— està lligada a factors de tipus personal, sociopolítics o socioeconòmics en distinta mesura. El factor més relacionat amb la preocupació ambiental ha sigut l'edat, tant en termes de magnitud com en la consistència de les correlacions (Gómez, Noya i Paniagua, 1999). Segons alguns estudis els joves estan més preocupats pel medi ambient que qualsevol altre segment d'edat. La ideologia política, nivell educatiu i residència han sigut tres factors amb una major correlació amb la sensibilitat i preocupació ambiental. Els ciutadans amb un alt nivell educatiu, residència urbana i políticament liberals tenen una major preocupació ambiental que altres categories. Ètnia, sexe, ingressos y prestigi social de l'ocupació s'ha mostrat valors inconsistents. En suma, segons aquestes recerques i les concepcions mediambientals que d'elles se'n deriven, les persones joves, amb residència en medi urbà, alt nivell d'estudis i ideologia política liberal (front a la conservadora) són els que representen una associació positiva respecte al medi ambient (Gómez, Noya i Paniagua, 1999).

Per últim, cal citar que entre les variables dependents com sensibilitat ambiental, actitud, coneixement i acció, s'ha constatat, en línies generals, que un nivell elevat de sensibilitat i actitud ambiental no està emparellat, en totes les situacions, amb un nivell de coneixement adequat, ni amb una predisposició a l'actuació, el que afecta també a la seva correlació amb variables independents (Gómez, Noya i Paniagua, 1999). El que observen, els autors citats anteriorment, és que, a grans trets, els estudis que analitzen els valors i actituds

mediambientals incorporen una assumpció prèvia que els problemes ambientals estan causats per un comportament nociu de les persones cap al medi i, per tant, la solució a la crisi ambiental està lligada a una modificació de comportaments. Un canvi de valors produeix alteracions en la utilització dels recursos i en les pròpies estructures espacials i socials. A causa d'aquesta assumpció, el mètode d'anàlisi més utilitzat ha sigut l'enquesta, per contra s'ha prestat poca atenció als estudis comparatius, estudis de comunitats o amb mètodes qualitatius.

A més a més, s'ha d'assenyalar que la identificació de l'anomenada base social de l'ambientalisme no escapa de la debilitat conceptual en la que es mouen els estudis de sociologia ambiental. Al sustentar-se en les evidències de nombrosos estudis, la seua validesa està associada a la permanència i relativa immutabilitat de les característiques de tipus sociopolític, socioeconòmic i personals de la gent que té major sensibilitat. D'acord amb Gómez, Noya i Paniagua (1999), devíem parlar de bases socials de l'ambientalisme, al temps i a l'espai, en cada cas concret. En aquest sentit, Buttel i Flinn (1974) plantegen, en contra de nombroses evidències, la denominada teoria de la base difosa segons la qual la preocupació mediambiental aplega a tots els sectors de la societat d'una manera difosa, independentment de les seves característiques socioeconòmiques. Segons aquests autors, paulatinament, els rurals, amb ocupació al sector primari, vells, de classe baixa, etc. igualaran la seva preocupació pels problemes mediambientals respecte a la resta de grups. Tot fent, per una banda, una lectura reductoremment lineal en la que les persones del món rural seguiran el llum de les persones del món urbà. I, per altra banda, no tenint en consideració una concepció de la cura del medi ambient lligada a la desmaterialització⁵⁹.

Altra de les teories de Buttel (1995) es centra en assenyalar la hipòtesi de la contingència econòmica segons la qual als períodes de crisi econòmica la sensibilitat i preocupació ambiental es redueixen d'una manera desproporcionada entre els ciutadans de classe baixa i els grups econòmics i socials més desfavorits. Tot i concedir prioritat al benestar econòmic, per damunt de la qualitat mediambiental. Fet que sustenta les respostes de l'Enquesta Mundial de Valors.

Jones i Dunlap (1992) al·ludeix al fet que les teories de Buttel no tenien suficient recorregut temporal. I que en l'enquesta que ells varen analitzar durant més de 20 anys, es podia

⁵⁹ Tal com ja s'ha fet esment, en primer lloc, les noves generacions estan cada vegada més materialitzades. Les generacions d'abans dels anys seixanta estan socialitzades amb formes de vida que impliquen no fer un consum tan abusiu dels recursos naturals. I en segon lloc, al món rural hi ha moltes accions que es realitzen que són beneficioses per al medi ambient. Aquestes, però, no són dimensions que apareguen a les enquestes— totes aquestes reflexions les continuarem amb més profunditat a l'anàlisi del discurs.

concloure que hi ha una associació entre joventut, ideologia d'esquerres, residència urbana, alt nivell educatiu, classe social mitjana i alta i una ocupació fora del sector primari, determinen en bona mesura la sensibilitat.

7.3.2. Les variables independents considerades i la seva relació amb la conscienciació mediambiental

La idea d'anar a la recerca de perfils mediambientalment compromesos —que recollim de de València, Arias i Vázquez (2010)— es basa en una anàlisi bivariàble a través de taules de contingència. Com ja hem dit, els citats autors només recullen les variables: sexe, edat, nivell d'educació i tipus d'hàbitat.

Nosaltres, però, tot seguint a Gómez, Benito i Paniagua (1999), per tal de dibuixar els perfils sociodemogràfics mediambientalment compromesos (segons les enquestes), hem utilitzat les següents variables independents: sexe, edat, educació (segons el nivell d'educació), hàbitat o lloc de residència (segons el tamany dels municipis), l'ocupació (segons la classificació socioeconòmica de l'INE), classe social (segons estatus socioeconòmic) i orientació política (segons l'eix l'esquerra a dreta). Seguint a aquests autors, tot seguit resumirem com han afectat aquestes variables als comportaments mediambientals:

1. Sexe. L'anàlisi de la variable sexe ha posat de manifest que les dones tenen una major orientació ambiental que els homes. Tanmateix, aquests autors pensen que la variable sexe per si mateixa no és suficientment significativa sinó està associada a altres característiques com potser el nivell d'estudis i, sobretot, l'ocupació. Per altra banda, les dones tendeixen a tenir menor optimisme tecnològic respecte a la solució dels problemes ambientals que els homes, i a preocupar-se més pels problemes ambientals més immediats o que afecten més directament a les situacions quotidianes.
2. Edat. Normalment aquesta variable ha presentat una correlació alta i negativa amb el ambientalisme. Nombrosos estudis han assenyalat que els joves tenen una major orientació que els vells. Aquesta relació pot fonamentar-se en la major expectativa dels joves front a la dels vells (el que implica una major preocupació d'aquells pel futur i una major preocupació dels vells pels factors que afecten a la seua seguretat o benestar actual); també amb el seu contacte amb la natura i la seua socialització en medis on de forma creixent es dóna més importància als valors proambientals i a la natura. No obstant açò, encara que la variable edat discrimina clarament les actituds ambientals dels grups joves i dels grups més vells, tot considerant els grups de joves i

intermedis, el citats autros pensen que l'edat no és una variable rígida, sinó que està condicionada pel procés de socialització, d'aquesta manera grups d'edat que han sigut socialitzats en una major sensibilitat ambiental mostraran una gran consciència ambiental en la seva etapa madura. En aquesta cas, l'edat seria una variable en l'ombra del nivell d'estudis.

3. Educació. Habitualment presenta una relació positiva amb el nivell de preocupació ambiental. Els autors pensen que és un dels factors que està més associat a un alt nivell de sensibilitat ambiental (interès i preocupació), donat que la valoració de la urgència, d'importància o gravetat dels problemes ambientals depenen en gran mesura dels coneixements sobre aquests. I aquests últims, depenen del nivell de formació dels individus. No obstant això, el coneixement ambiental és complexe i integrador i precisa, a més de l'educació, de l'interès per aprendre. Per altra banda, aquesta variable discrimina més el comportament individual que el col·lectiu i més l'interès i el coneixement que la preocupació ambiental. Així mateix discriminarà més les actituds cap a problemes distants i complexos que cap a problemes més immediats i evidents.
4. Hàbitat i grandària del municipi. La grandària de l'hàbitat apareix associada – positivament i directament— a la consciència ambiental en pràcticament tots els estudis d'aquest tipus però de forma no lineal ni progressiva, de manera que els més alts nivells de consciència mediambiental es donen a les ciutats intermedies. Tanmateix, quan es consideren variables sociodemogràfiques de control, la grandària de l'hàbitat no resulta discriminant i més que la grandària de l'hàbitat els citats autros pensen que són significatives l'estructura i qualitat del mateix en relació al nivell de consciència ambiental. Com les enquestes no recullen informació dels distints medis habitacionals, la variable ecològica serveix a efectes de discriminació geogràfica però el seu poder explicatiu és menut o nul. Algunes diferències més significatives es troben entre el municipis rurals i urbans (sobretot les metròpolis).
5. Ocupació. L'ocupació pot considerar-se pel sector al que es pertany o pel tipus d'activitat o situació laboral. Respecte al primer, alguns estudis han mostrat certa relació entre el sector del treball i l'orientació ambiental, de manera que les persones que treballen en ocupacions de caràcter extractiu o primàries o de producció i venda de béns materials tendeixen a tenir una menor sensibilitat ambiental. Però els resultats no són massa convincents. Respecte al segon punt de vista, alguns tipus d'activat i determinades situacions laborals solen mostrar una menor consciència ambiental. Grups com els agricultors, jubilats i pensionistes i mestresses de casa són

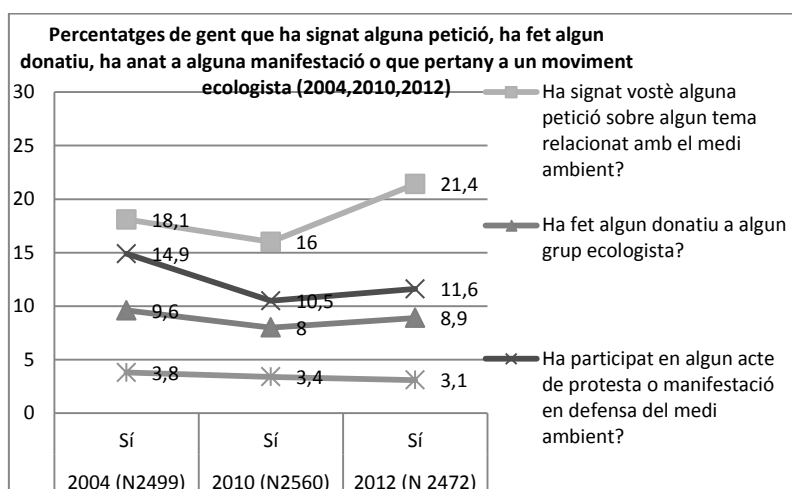
els que tenen una menor actitud proambiental, mentre que els professionals, quadres mitjans i alts funcionaris mostren actituds més proambientals, encara que varia segons el tipus de problemes mediambientals considerats.

6. Classe social. L'evidència empírica mostra que les persones amb major consciència mediambiental solen tenir més ingressos o pertànyer a categories d'estatus més elevades encara que l'associació no és lineal sinó de tipus curvilini. El citats autors matisen que les categories de estatus alts, associades a un nivell alt d'estudis i qualificació professional mostren major sensibilitat. Aquest perfil de classes noves mitjanes tindrien una major consciència ambiental, front a la classe capitalista.

7.3.2. Participació política mediambiental a través de les enquestes.

Asseguda aquesta base, cal preguntar-se per les accions de ciutadania ecològica que efectivament duen a terme. Es dirigeix ara l'atenció a la política i a aquelles actituds cíviues, ja siguin domèstiques o de consum, que puguin posseir un significat polític en sentit ampli. Doncs bé, la primera i més tradicional de les dimensions de la política és la participació directa en moviments socials i en el teixit associatiu en general. Quin nivell de participació política i cívica en moviments i causes mediambientals mostren els ciutadans a través de les enquestes? En relació amb l'activisme, existia a 1996, un molt escàs coneixement sobre les associacions que treballen sobre el tema en particular. Tan sols es donava un reconeixement públic de Greenpeace (34,1%) i en molta menor mesura d'ADENA (11,6%). Destaca, per tant, l'enorme percentatge de "no recorda" (54,5%). Naturalment, a aquest desconeixement s'ha correspost una manca de militància en associacions ecologistes.

Gràfic 41. Evolució de la participació cívica en qüestions mediambientals

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del CIS (Estudis 2557, 2837 i 2954)

	1994-1998	2005-2009	2010-2014
No ets membre	91	95	97
membre inactiu	6	4	2
membre actiu	3	1	0
Sense resposta	0	0	1
no sap	0	0	0
(N)	1.211	1.200	1.189

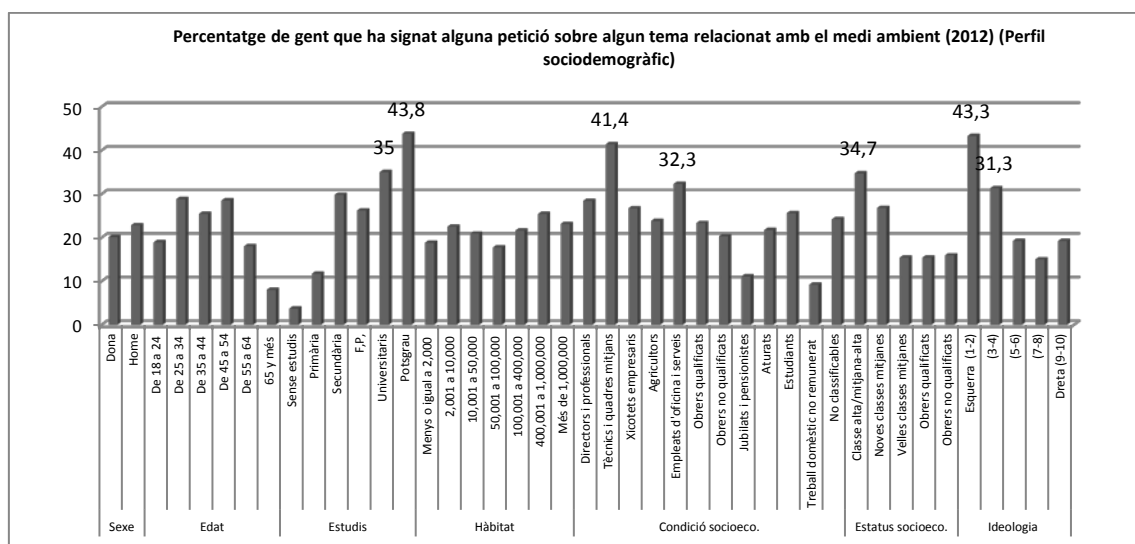
Font: elaboració pròpia a partir de dades de les diferents enquestes mundials de valors (onades 1994-1998, 2005-2009 i 2010-2014)

Les diverses dades ens mostren un descens pel que fa a la militància. Si bé mai ha estat un percentatge elevat, tot sembla que el context social ha fet accentuar aquesta tendència a la baixa. Quant a les pràctiques col·lectives, si bé s'inclina a identificar-se amb la militància ecologista a través d'associacions o l'espontània participació en manifestacions de protesta, els qüestionaris del CIS no esgoten aquí les possibilitats. Es pregunta, doncs, per altres tipus de pràctiques com la contribució econòmica al finançament de campanyes per a la conservació de la naturalesa o la signatura per a la protecció mediambiental. La signatura segueix sent la pràctica col·lectiva més exercida, tot i haver patit un lleuger retrocés a l'any 2010 sembla haver-se recuperat a l'últim període computat. Li segueix participació en actes de protesta i per últim les donacions a grups ecologistes que han seguit la mateixa tendència evolutiva, això sí, en percentatges més baixos.

Per a acabar amb l'apartat que compon la pràctica política hem volgut veure a quin perfil sociodemogràfic respon la gent que contesta positivament a les qüestions abans comentades i que componen la part referida a l'activisme. Per tal de dibuixar els perfils sociodemogràfics s'han agafat les variables considerades per Gómez, Benito i Paniagua (1999).

Pel que fa a la signatura de peticions ens trobem amb el criteri de nivell educatiu i la ideologia com a raons diferencials. Tanmateix, pel que fa a la condició socioeconòmica hi destaquen els tècnics i quadres mitjans i pel que fa a l'estatus la gent de classe alta/mitjana alta.

Gràfic 42. Percentatge de gent que ha signat alguna petició relacionada amb el medi ambient als últims cinc anys

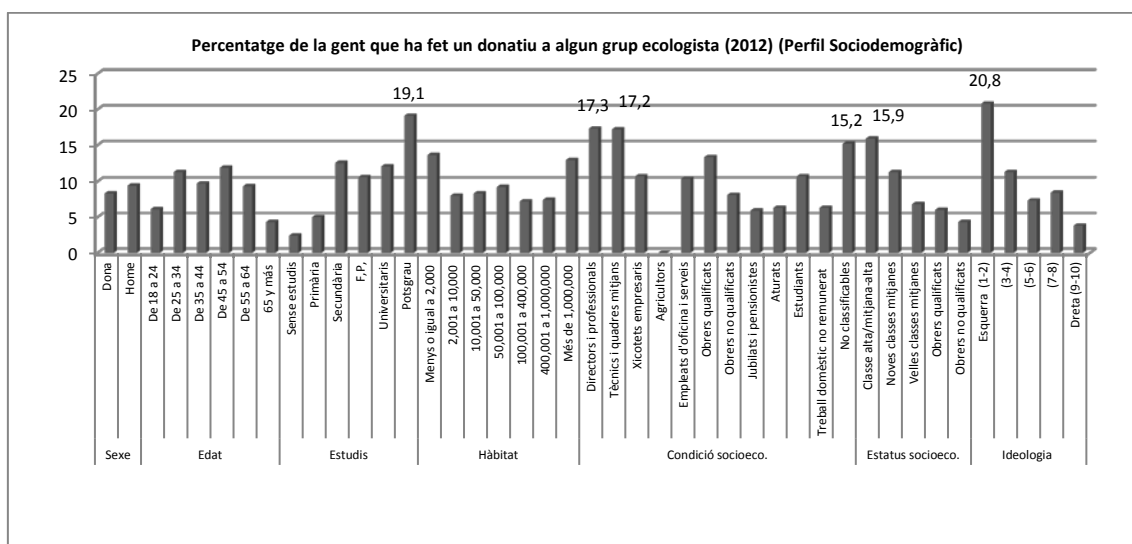

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del CIS (2954)

Quant a la dimensió referida als donatius a grups ecologistes tot i presentar percentatges més baixos, de nou, veiem que les variables que més afecten al perfil sociodemogràfic són la ideologia i el nivell d'estudis. Pel que fa a l'edat, tant a la recollida de signatures com al fet de

fer un donatiu, hi ha un partó que es repeteix. Així les generacions que més declaren realitzar aquestes pràctiques són les de 25 a 34 anys i les de 45 a 54 anys. És molt curiós el fet que el grup d'edat que declara percentatges més baixos de resposta respon a les generacions nascudes durant la transició. Com després veurem, a les següents pràctiques analitzades, les generacions més joves (18-24 anys) en cap cas donen percentatges més elevats de resposta fet que desmitifica el tòpic de l'ecologisme com una ideologia preponderantment juvenil (Almenar, Bono i García, 2000). Fet que en aquest cas, també s'ha d'entendre des de la situació precària en la que es torben els joves actualment que els impedeix participar amb igualtat de condicions que les generacions passades. S'ha de destacar el baix percentatge d'agricultors que fa un donatiu, fet que també s'ha d'entendre des del conflicte existent entre aquest tipus de moviment i aquesta condició socioeconòmica.

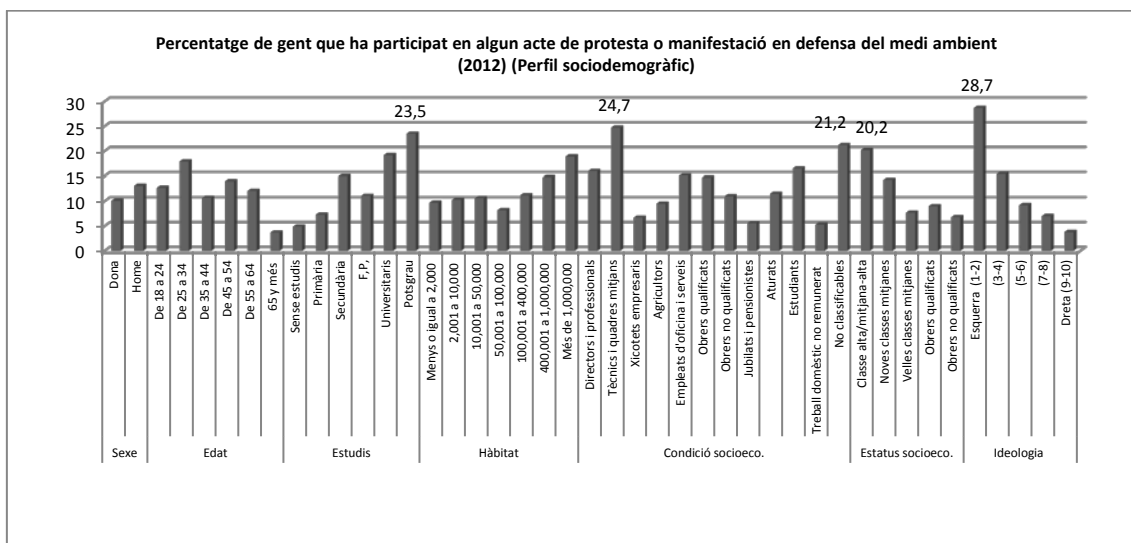
Gràfic 43. Percentatge de la gent que ha fet un donatiu a algun grup ecologista

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del CIS (2954)

Pel que fa a la variable estatus, hem de dir que els percentatges més elevats de resposta es troben entre les classes altes. Aquest fet estaria en concordança amb allò teoritzat per Inglehart. Tanmateix, com veurem a les conclusions, això no es deu tant al fet que aquestes classes tinguin una predisposició major a la cura mediambiental sinó a la construcció del que es considera com 'medi ambient' que es deriva de la formulació dels qüestionaris i, en suma, de la ideologia dominant.

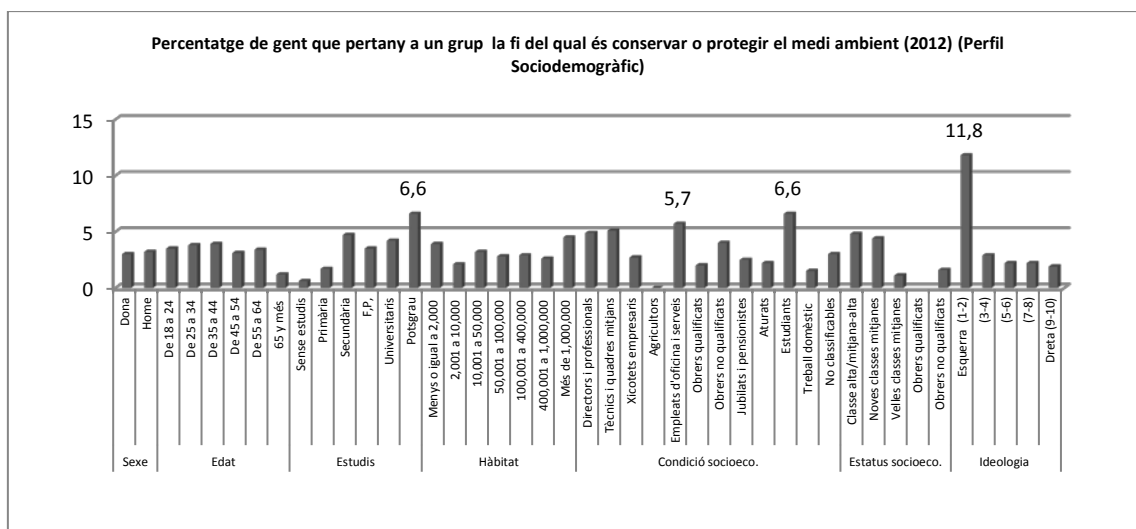
Gràfic 44. Percentatge de gent que ha participat en algun acte de protesta o manifestació en defensa del medi ambient

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del CIS (2954)

En relació a la participació en actes de protesta, els trets socials més definitoris tornen a ser la ideologia i nivell d'educació. Les correlacions que s'estableix a l'anàlisi és centren en assenyalar que hi ha major compromís amb la 'pràctica política' relacionada amb temes mediambientals entre aquells que declaren tenir una ideologia d'esquerres i entre aquells que tenen un nivell d'educació superior. També es repeteix un percentatge alt entre aquells que són tècnics mitjans, sí bé podrien encabir entre els perfils socials amb elevats nivells educatius. Referent a l'estatus, d'acord amb els estudis citats anteriorment, hi destaquen les classes altes. Quan a l'edat, hi ha variacions respecte als temes tractats, doncs l'interval d'edat que més es manifesta és el de 25 a 34 anys.

Gràfic 45. Percentatge de gent que pertany a un grup la fi del qual és conservar o protegir el medi ambient

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del CIS (2954)

Per últim, de nou veiem que els percentatges d'afiliació als moviments ecologistes són molt baixos. El tret més rellevant i característic de la gent que pertany a un grup ecologista és que declara tenir una ideologia d'esquerres. Molt per davall tornen a situar-se la variable estudis i, respecte a la condició socioeconòmica, ressalta la categoria d'estudiants. Pel que fa a l'estatus, tornen a mostrar percentatges d'afiliació més elevada les classes altes.

Quan al perfil sociodemogràfic que es dibuixa relatiu a un comportament cívic i polític compromès amb el medi ambient és un persona amb un alt nivell d'estudis i una ideologia d'esquerres, de classe alta o mitjana-alta i que hi viu a una gran ciutat.

7.3.4. Comportament sostenible: actituds individuals

Per tal de realitzar el perfil sociodemogràfic vers les actituds individuals hem construït un indicador compost per les preguntes que feien al·lusió estrictament a comportament del qüestionari 2954 del CIS. Hem destriat l'ús de l'automòbil i la compra d'automòbils elèctrics pel fet que és quelcom que no està a l'abast de tothom. Hem inclòs les següents qüestions:

Taula 20. Variables incloses a la variable dependent 'comportament mediambiental'

	PREGUNTA	Recodificació
Freqüència de comportaments respectuosos amb el medi ambient en els hàbits de compra i utilització de centres de reciclatge		
1. Cerca productes amb envasos que es puguin reutilitzar	p.22.1	Dicotòmica (habitualment 1-resta 0)
2. Procura comprar productes mínimament envasats	p.22.2	Dicotòmica (habitualment 1-resta 0)
3. Quan compra electrodomèstiques escull els de baix consum	p.22.3	Dicotòmica (habitualment 1-resta 0)
Freqüència amb la que utilitza punts nets		
4. Utilitza els punts nets i/o crida a l'ajuntament per a desfer-se d'aparells que ja no serveixen	p.22.5	Dicotòmica (habitualment 1-resta 0)
Freqüència en la que separa el vidre, el plàstic i metall, i paper i cartró del fem		
5. Amb quina freqüència separa del fem de les botelles, els pots i , flascos de vidre?	p.23	Dicotòmica . (sempre+ algunes vegades 1-resta 0)
6. Amb quina freqüència separa del fem envasos de plàstic, llaunes i brics?	p.24	Dicotòmica . (sempre+ algunes vegades 1-resta 0)
7.¿ Amb quina freqüència separa del fem paper i cartró?	p.25	Dicotòmica . (sempre+ algunes vegades 1-resta 0)

Mitjançant taules de contingència hem intenta veure l'associació entre les diverses variables esmentades i la variable dependent construïda. A les variables sociodemogràfiques esmentades hem afegit preocupació pel medi ambient (mesurada mitjançant la pregunta 'Pensa vostè que la pèrdua i extinció d'espècies animals, flora i fauna a Espanya és un problema molt seriós, un poc seriós, poc seriós o que no és un problema'⁶⁰), percepció personal de la situació econòmica i interès en el seguiment de les notícies. Hem inclòs a l'annex totes les taules de contingència (Annex 2). Aquí farem un breu resum dels resultats.

⁶⁰ A l'estudi al·ludit— 2954 del CIS— no hi ha cap pregunta sobre la preocupació medioambiental.

Pel que fa a les variables sociodemogràfiques mantenen una relació estadística molt baixa amb el comportament mediambiental, a excepció del nivell educatiu. De fet, és la preocupació la que major nivell d'associació manté amb el comportament.

Hi ha, doncs, una relació moderada entre el nivell d'estudis i el comportament mediambiental, que indica que a major nivell educatiu el comportament és més sostenible, i a la inversa (el valor d'aquesta relació és de 0'169 segons l'estadístic D de Somers). Tot i ser baixa, existeix una relació entre la variable edat i el comportament— com ens indica l'estadístic D de Somers; 0,019. L'interval d'edat que més comportaments hi realitza és el que va de 45 a 54 anys. No obstant això, segons aquesta enquesta, queda descartada la hipòtesi que són els joves els qui tenen un comportament més sostenible. Referent al sexe, hem d'afirmar que no hi ha una relació estadística. La variable habitat, per altra banda, manté una correlació baixa amb el comportament mediambiental; segons l'estadístic D de Somers de -0'057. El que significa que quan més rural és el lloc d'habitatge menor és el comportament 'sostenible'. De fet, el perfil que més tasques sostenibles realitza es troba a les grans ciutats o àrees metropolitanes.

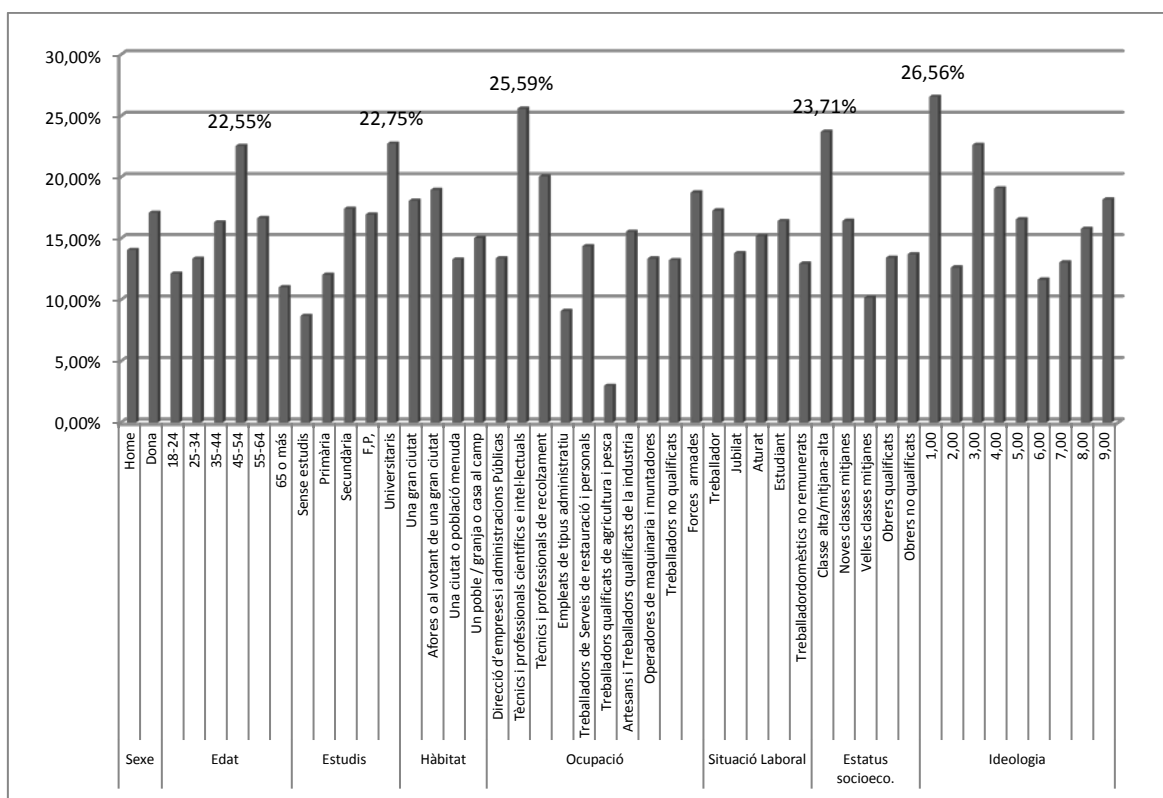
La ideologia manté una relació estadística lleugera amb la nostra variable dependent; segons l'estadístic D de Somers de -0'77. Aquelles persones que s'autoposen a la dreta de l'espectre ideològic realitzen menys tasques que aquells que s'adiuen a posicions que estan més cap a l'esquerra de l'espectre. L'estatus social s'associa de manera lleugera amb el comportament mediambiental; de fet l'estadístic D de Somers assenyalava una valor de -0'119. Segons ens indica la taula de contingència, les velles classes mitjanes i els obrers no qualificats serien les posicions socials que menys tasques realitzen. El que significa que la classe alta i la nova classe mitjana-alta diu presentar major comportament mediambiental que les classes socials més baixes. La situació econòmica percebuda es relaciona de manera semblant a com ho fa l'estatus —amb un valor de -0'125 segons l'estadístic D de Somers. La situació laboral es relaciona amb el comportament de manera mínima, segons l'estadístic D de Somers amb un valor de -0'7. Tanmateix, existeix una relació clara entre treballar i presentar un major comportament mediambiental. Són, però, els jubilats i pensionistes les persones que menys tasques, de les aquí proposades, desenvolupen. Quant a l'ocupació veiem que hi té una relació baixa amb el comportament (D de Somers -0,108). Tot sent la categoria de tècnics i científics intel·lectuals els qui més activitats declaren realitzar i els treballadors qualificats de l'agricultura els que menys (només un 3% dels entrevistats que tenen aquesta ocupació declara realitzar totes les tasques).

La variable interès pel seguiment de les notícies de caire mediambiental presenta una elevada associació amb el comportament; segons l'estadístic D de Somers (0'290). Per últim hem de dir

que existeix una clara associació entre la preocupació mediambiental i el comportament 'mediambiental', de fet l'estadístic V de Cramer indica que aquesta relació té un valor de 0'374.

Hem de dir que tot i tenir una baixa associació, els ciutadans que més comportaments realitzen tindrien un nivell educatiu elevat, viurien a grans ciutat o àrees metropolitanes, pertanyerien a classes mitges/altas, tindrien entre 45-50 anys, tindrien una ideologia escorada cap a l'esquerra i pel que fa a l'ocupació serien tècnics i científics intel·lectuals. Tot i ser una aproximació reductora, no es desdiu massa d'allò teoritzat per Gómez, Noya i Paniagua (1999). Serà important retenir aquestes varibales per tal de poder comparar les diferències amb els discursos analitzats.

Gràfic 46. Percentatge de gent (dintre de cada variable) que realitza totes les tasques mediambientals citades a la taula 20.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del CIS (2954)

8. Entre *natros* i *mosatros*: representacions socials, discursos mediambientals i discursos agraris

Per aquestes pàgines recorre l'anàlisi del discurs. Hem dedicat un primer apartat per tal d'explicar la configuració narrativa que guia l'anàlisi. Després, hem considerat convenient introduir la síntesi dels tres conflictes ecològic-distributius escollits i que estaran presents als discursos. Al tercer epígraf tractem els discursos mediambientals de les classes mitjanes i treballadores i la representació que aquestos sectors hi tenen dels parcs. A la quarta part reflectim els discursos dels xicotets i mitjans empresaris. A l'apartat cinquè es sintetitza l'anàlisi dels discursos agraris i els discursos mediambientals del sector tradicional. Hem dedicat un sisè apartat per a tractar el grup de discussió en el que varem incloure xicotets i mitjans empresaris, classes mitjanes i treballadores i gent pertanyent al sector tradicional. A l'epígraf setè analitzem el discurs mediambiental d'aquelles i aquells que es dediquen a la conservació dels Parcs Naturals. Per últim, ens referim als tríptics, fullets i cartells de les àrees de reserva estudiades i intentem fer-ne una breu anàlisi.

8.1. Model d'interpretació per a l'anàlisi dels discursos: l'Esquema M de A. Ortí i les seves adaptacions

El model d'interpretació emprat per a l'anàlisi del discurs es basa en una aplicació de l'esquema teòric d'Alfonso Ortí centrat al voltant del quadre de la modernització, un esquema socio-històric que proporciona una visió de conjunt respecte als desequilibris estructurals de la societat. En primer lloc, procedirem a explicar l'esquema M tal com Ortí el va dissenyar. Després explicarem l'adaptació del mateix que J.M. Rodríguez (2002) fa per tal d'analitzar els discursos vers el medi ambient a l'entorn de l'Albufera.

8.1.1. L'Esquema M de A.Ortí

Alfonso Ortí (1998) ha desenvolupat un model tipològic i topològic que l'autor anomena quadre M, quadre de la "modernització", a partir de les seues reflexions sobre la complexitat del procés de modernització de les societats capitalistes. La representació topològica del quadre M tendeix a subratllar la diacronia dels processos que es produeixen entre els processos socials i els simbòlics al llarg dels processos de canvi social més general (Conde, 2009). La reflexió d'Ortí és que la

modernització significa una dinàmica de canvi social molt més complexa que la dicotomia “abans-ara”, “comunitat-societat”, “grup-individu”... Per a Ortí, la modernització és un conjunt de processos en els que, de forma simultània, coexisteixen conflictivament elements dels plànols que analíticament les tradicions sociològiques havien assenyalat com pertinents, ja sigui a “l’ordre tradicional”, o bé a “l’ordre de la modernitat”, de la mateixa forma aquestes ordres —tradicional i moderna— estan carregades d’ambivalències valoratives, lluny de les dicotomies de roí/bo de les tradicions sociològiques (Conde, 2009).

Sota aquestes consideracions aquest quadre significa un intent d’esquematzar, que facilita la comprensió del citat conjunt de tendències, de vegades contraposades, de vegades sinèrgiques, que suposen el substrat del procés de modernització i de canvi social i que, alhora, pugui ajudar al desenvolupament de la investigació social.

D’aquesta manera, el procés de modernització, més que les pròpies categories de tradició i modernitat, pot ser recuperat per a la investigació social d’una forma més matisada que en el plantejament tradicional, al mateix temps que exigeix una “anàlisi de la situació concreta” per a observar al voltant de quines dimensions es concreta el citat procés de modernització i amb quina carrega axiològica estan connotades les seves dimensions constitutives (Conde, 2009).

Sembla que en aquest model es condensa la dicotomia entre la tradició i la modernitat expressada per tants autors ja esmentats i el model teòric de les pràctiques socials de Bourdieu que permet captar millor les complexes relacions entre l’agent i l’estructura. De tal manera que, li donaria historicitat i diacronia a l’anàlisi de camps⁶¹ i complexitat a la dicotomia “tradicional-modern”.

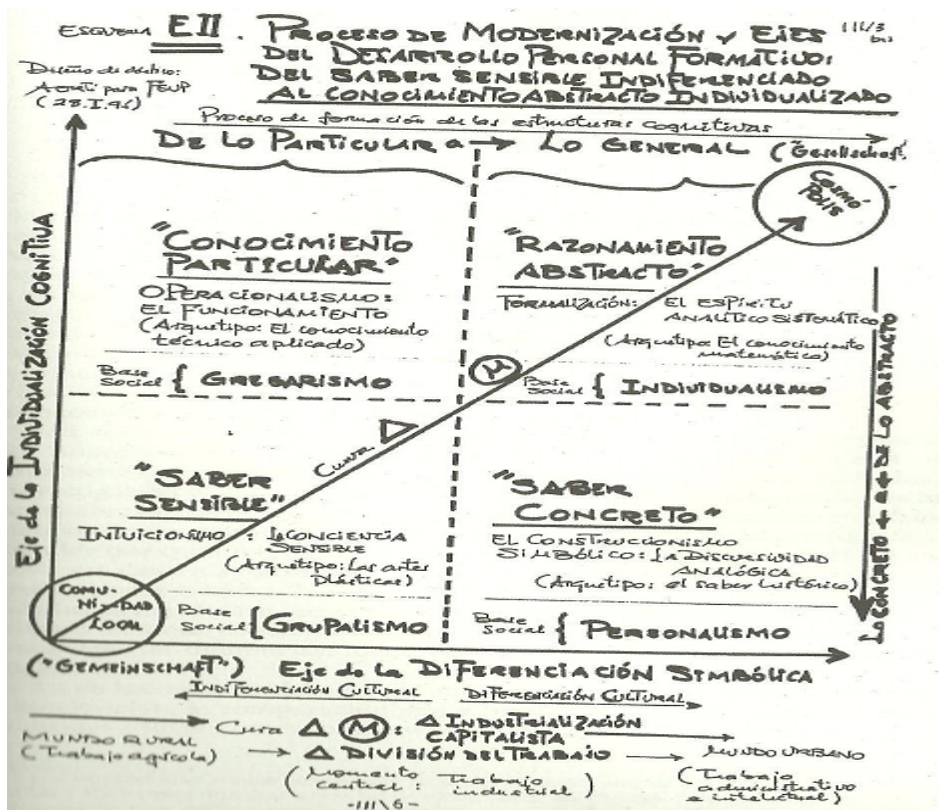
Alfonso Ortí ha sistematitzat diversos esquemes en les seves investigacions i té com a referent el citat quadre M. En aquests esquemes, el model tendeix a aparèixer al voltant de dos dimensions que operen com eixos de coordenades topològiques del mateix: l’eix horitzontal es tendeix a caracteritzar com el de la representació esquemàtica del procés de canvi del món rural al món urbà que s’ha desenvolupat en paral·lel al desenvolupament capitalista i al increment en la divisió del treball (Conde, 2009). L’eix horitzontal tracta de representar esquemàticament el procés de transformació històrica de les pròpies bases socials, de les forces productives d’una societat donada. Aquest procés de canvi va en paral·lel a l’evolució històrica. D’ahí que l’eix horitzontal es considere un eix de canvi en el temps.

⁶¹ “El camp és una xarxa o configuració de relacions objectives entre posicions. Aquestes posicions són definides pels agents o les institucions i per la seva situació actual potencial en l’estructura de la distribució de les diferents formes de poder o de capital; la possessió d’algun tipus de capital o poder els dóna avantatges específics que estan en joc en el camp i finalment per les seves relacions objectives amb altres posicions (de domini, de subordinació, d’homologia, etc.)” (Bourdieu, 1994).

L'eix vertical correspon a altre procés d'evolució i transformació històrica corresponent amb els processos d'evolució i canvi de les formes socioculturals, de la vida simbòlica de la societat que, en les ja esmentades tradicions dominants, es reduirà al procés d'instucionalització i racionalització progressiva de la vida social i, en paral·lel, al desenvolupament del individualisme. L'eix vertical és el de l'atribució i mesura del poder social en cada societat històrica. Poder social que en el cas de les societats occidentals capitalistes, va associat de forma molt determinat amb l'increment del poder tecnològic i institucional. Ambdós eixos dibuixarien un espai, una espècie d'esquema representatiu de *camp* —tot entenent 'camp' seguint Bourdieu (1994).

Aleshores, el quadre possibilita l'anàlisi diferencial i articulada dels principals espais configurats pels dos eixos, així com la tendència general de l'evolució dels fenòmens de l'actual societat, en el marc del actual conjunt de forces ideològiques dominants. Tendència que es representa per la línia diagonal que travessa el quadre, línia a la que Ortí denomina vector de modernització i que simbolitza el vector màxim de creixement i condensació de les principals dimensions (finalitats, valors, mites, creences...) existents en una societat en funció de les seues ideologies i discursos dominants durant cada moment històric.

Esquema 6. Esquema M d'A. Ortí

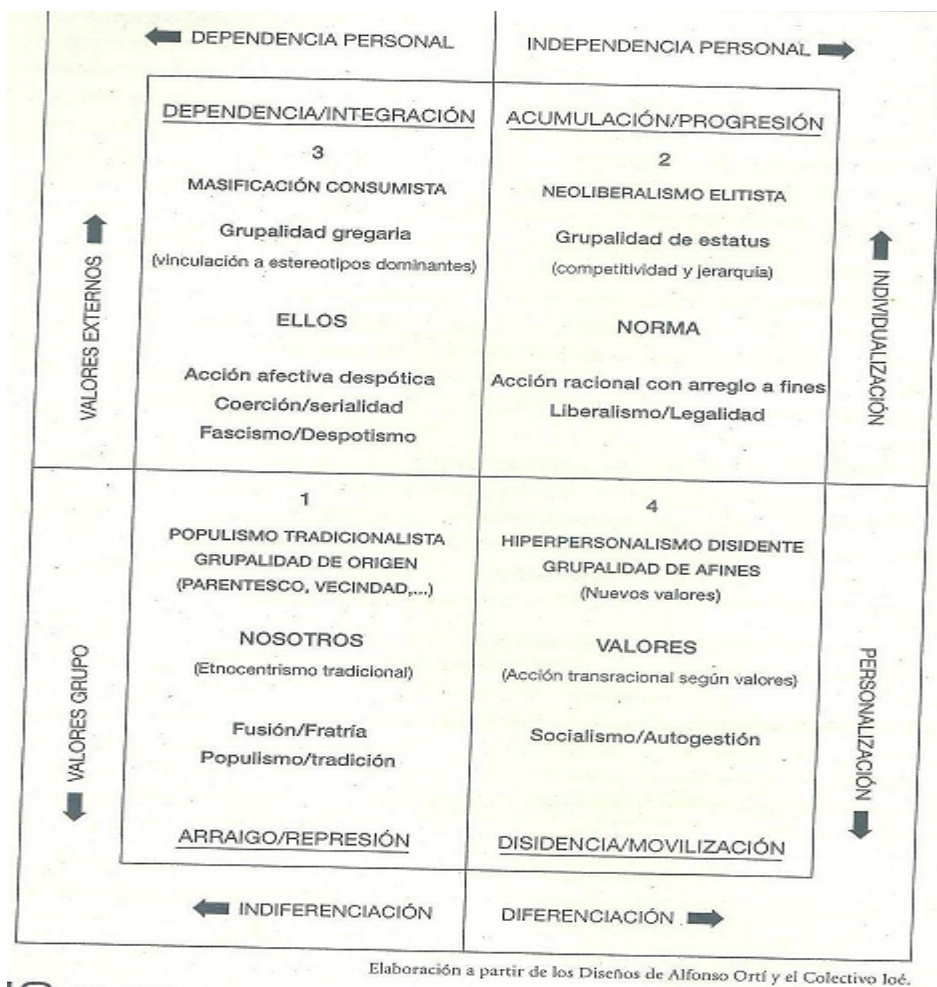

Font: Conde, F. (2009) *Análisis sociológico del sistema de discursos*. CIS. Madrid.

8.1.2. L'aplicació del quadre "M" als discursos mediambientals de la societat valenciana

L'aplicació que J. M. Rodríguez Victoriano (2002) fa del quadre "M" als discursos mediambientals de la societat valenciana li permet recollir els principals eixos, que travessaren els discursos concrets que va analitzar. Al seu quadre, l'eix vertical diferencia les posicions situades a l'esquerra del quadre —consumidors de la modernització i víctimes de la modernització— de les posicions de la dreta —promotors de la modernització i crítics amb la modernització. Les primeres estan marcades per la dependència a nivell personal i les segones per la independència.

Esquema 7. Adaptació de l'Esquema M per J. M. Rodríguez

Font: Rodríguez, J.M. (2002) *Los discursos sobre el medio ambiente en la sociedad valenciana (1996-2000)*. Quaderns de Ciències Socials nº8 2002. Universitat de València. València

Mentre la posició de les víctimes de la modernització entén la dependència vers el medi ambient com l'enquadrament en les tradicions locals i en un mode de vida que la modernització econòmica destrueix, la posició dels consumidors de la modernització l'entén com adequació a les normes i pautes de regulació socialment establertes, en particular perceben determinats comportaments en relació amb el medi ambient com un risc que els puga afectar individualment o familiarment. Els

promotors de la modernització entenen la independència respecte el medi ambient com la capacitat d'explotar al màxim els recursos naturals amb el mínim cost. I per últim la posició crítica a la modernització, entén la independència respecte a la definició dominant del medi ambient i planteja estratègies polítiques per a la seua transformació.

Pel que fa al eix horitzontal, separa els quadrants de baix a dalt. En el primer cas els discursos estan marcats per l'autonomia grupal i al segon per les dependències de les institucions externes. Ara bé, mentre que per als promotors la lògica del mercat lliure és el mecanisme més eficient per a relacionar-se amb el medi ambient, la seva regulació normativa amb les empreses sols pot realitzar-se amb el concurs de l'administració. Per altra banda, per als consumidors de la modernització, la dependència ha de veure amb el control normatiu de l'administració, un control que els evite els riscos en la seva relació amb el medi ambient. Deleguen en les institucions col·lectives com a representants dels interessos col·lectius. L'autonomia grupal de les institucions externes per a les víctimes de la modernització s'expressa en l'adscripció de valors de la tradició grupal, una tradició que, cada cop més, es percep com una pèrdua per la degradació del seu entorn natural. Per últim l'autonomia de la posició alternativa a la modernització s'expressa com una capacitat potencial de transformació política en la que col·laboraria la classe obrera.

El camp semàntic del medi ambient es configura per la intersecció de dos tipus ideals⁶². Per una banda, les representacions d'una naturalesa no contaminada per l'acció humana; un naturalesa l'imaginari de la qual remet, o bé, al passat, tal com creuen que devia ser el passat; o bé al present, projectada idealment en altres societats del món "no desenvolupat" i, en conseqüència no contaminat.

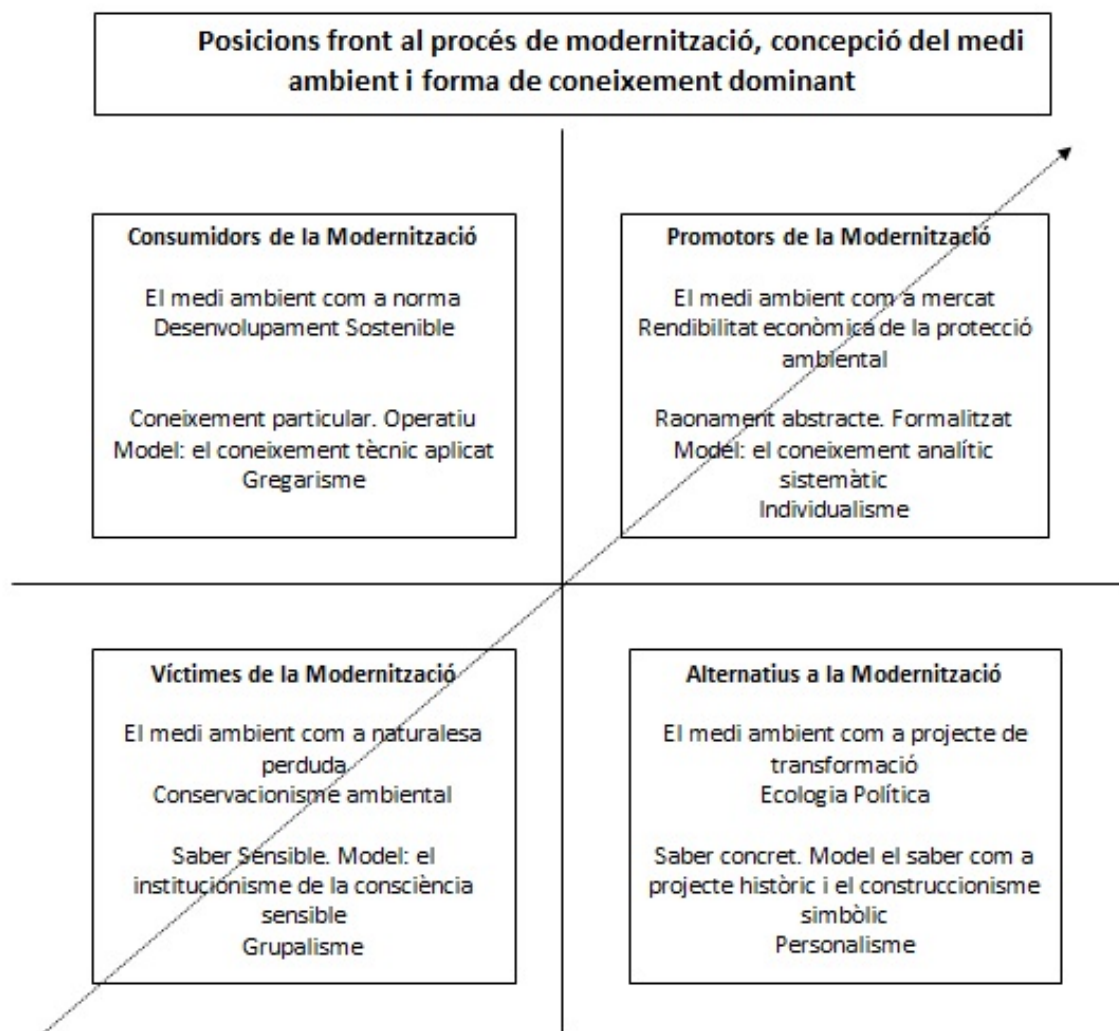
Els discursos de l'hàbitat tradicional són els més propers al pol de la naturalesa. Tanmateix de la banda de la societat trobem una concepció centrada en l'economia, entesa aquesta com un conjunt de pràctiques destinades a la concreció dels propis interessos particulars confrontats amb els interessos dels altres.

La totalitat dels discursos descriuen com la societat del interès econòmic s'ha imposat a la naturalesa. En aquest sentit, el medi ambient és " el que no és", es constitueix com negativitat produïda pels residus del sistema social, la suma de l'interès dels individus particulars. En la construcció dels discursos sobre el medi ambient dels grups va implícitament lligat el qüestionament i presa de posició sobre la societat en la que es viu. Es fa palesa que l'acceptació del model de societat suposa la convivència amb el deteriorament mediambiental.

⁶² Entesos aquests de la manera en què Weber els ressenyà, és a dir com una construcció abstracta de la realitat realitzada per l'investigador/a, on resumeix les notes essencials que aquest considera característiques del fenomen. Després, els tipus són aplicats a la realitat però mai responen exactament, no es troben en estat pur. Són instruments organitzadors que ens permeten explicar-la, però estan formulats com a hipòtesis a corroborar.

Rodríguez Victoriano (2002) conclou que la posició social permet diferenciar quatre posicions en la construcció discursiva del medi ambient.

Esquema 8. Posicions front el procés de modernització, el medi ambient i la forma de coneixement

Font: Rodríguez Victoriano (2002): Los discursos sobre el medio ambiente en la sociedad valenciana (1996-2000). Cuadernos de Ciencias Sociales nº8 2002. Universitat de València. València. Pàg. 44

Al primer quadrant, el dels **Consumidors de la modernització**, trobem el discurs dels sectors de la classe mitjana. Per a aquests el medi ambient és entès com a norma. El discurs dels ciutadans es caracteritzarà per demandar un control administratiu en l'exploració de la naturalesa que sigui compatible amb el creixement econòmic. Adherit a la normalitat vigent, aquests sectors perceben, a través dels mitjans de comunicació, que els problemes macro-ecològics poden ser una amenaça real, i exigeixen, no tant com a ciutadans sinó més bé com a consumidors, que aquests problemes siguin controlats per l'administració. Des del seu enteniment, les noves tecnologies limiten la seua percepció del risc i fan compatible progrés econòmic i la conservació del medi ambient.

S'haurà de tenir amb compte que a dintre d'aquest quadrant també s'hi posicionen obrers industrials, presenten aquests un diferència central al seu discurs que rau al fet de distingir dos tipus de medi ambient: el de "portes endins" de les indústries on viuen com a treballadors i el de "portes cap a fora" on rescaten la seva posició ciutadana. Al primer —el de portes endins—les possibilitat de maniobra són més aviat escasses, la jerarquia de les relacions laborals els fa cedir el risc medi ambiental en el treball al risc de no treballar. En canvi quan miren el medi ambient de portes cap a fora apareix el seu caràcter polític, la seva dimensió més positiva de futur i la necessitat de conservar la naturalesa com a garantia de perpetuar l'espècie. Per als aquí posicionats el medi ambient serà entès com a un risc menor.

Al segon quadrant trobem els **promotors** de la modernització. Aquí es posicionen els i les empresàries. Aquest sector construeix la seva concepció de medi ambient com a mercat. Així, la negativitat amb la que es construeix el medi ambient des d'aquest sector ha de veure sobretot amb el seu cost econòmic. Els límits legals de la naturalesa són percebuts com un cost que no estan disposats a assumir. Des del seu individualisme competitiu, els beneficis de l'explotació incontrolada del medi ambient els pertany a ells de manera particular, en canvi pel que fa als costos de la protecció creuen que ha de ser quelcom del que ha de fer-se'n càrrec l'administració.

Al tercer dels quadrants es posonen les **víctimes** del procés de modernització. Trobem perfils immersos en la societat tradicional: pescadors, agricultors i caçadors. El discurs d'aquests descriu el medi ambient com a naturalesa perduda. Amb la seva pèrdua han perdut el seu mode de vida tradicional. Malgrat que el seu discurs no qüestiona les regles de joc que ha mantingut la modernització econòmica capitalista, aquests produeixen el discurs més crític contra la protecció oficial del medi. Ja que entenen que aquesta protecció els expropia del poc que els quedava de tracte privilegiat amb la naturalesa. Els imposa un saber tècnic que menysprea el seu saber de l'experiència i els elegeix a ells, com a víctimes propiciatòries d'una reconversió de la naturalesa que tolera les pràctiques de destrucció de les indústries.

El quart quadrant resumeix les posicions més properes a la conservació mediambiental. Trobem posicionats als **alternatius** i crítics a la modernització. Des d'aquesta posició la concepció del medi ambient és com a projecte de transformació social.

Cadascuna d'aquestes posicions, està arrelada, en una manera de conèixer i de relacionar-se amb el món, en una 'episteme' pròpia. Així, el 'coneixement particular', que caracteritza a la primera posició troba la seua 'episteme' en el coneixement tècnic; el 'raonament abstracte' de la segona la té en el model del coneixement matemàtic; el 'saber sensible' de la tercera la troba en el model de l'artesanía i les arts plàstiques a la tercera; i el 'costruccionisme simbòlic' de l'última posició troba la

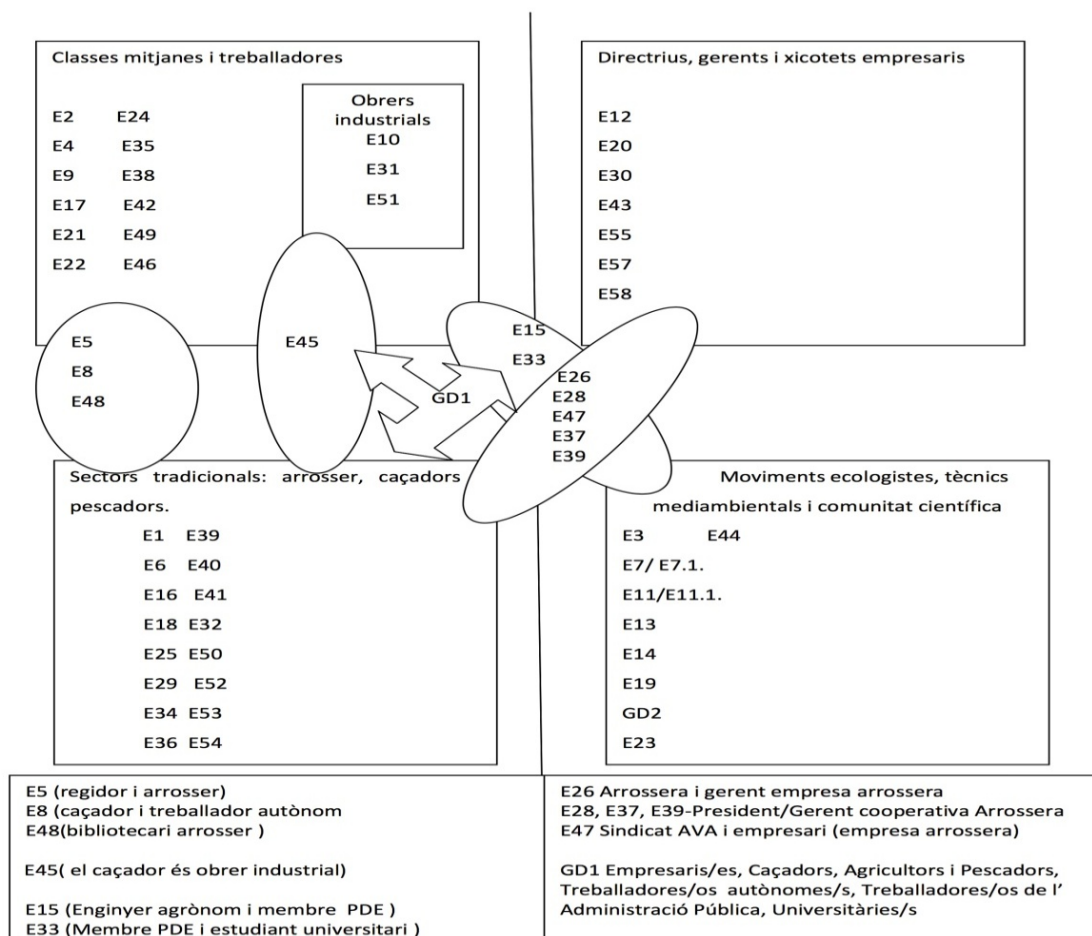
seua episteme en el model del saber històric. La jerarquia del procés de modernització capitalista ha imposat la primacia del raonament abstracte i el coneixement tècnic aplicat excloent, com a sabers vàlids, les altres tres formes de coneixement.

Per a la sociohermenèutica dels discursos ens han estat de gran utilitat aquestes configuracions narratives. D'aquesta manera, l'anàlisi s'ha estructurat a partir de les posicions front al procés de modernització que va establir Rodríguez Victoriano (2002). Com veurem, però, hi trobem diferències substancials en la nostra anàlisi.

A l'apartat en el que hem explicat el disseny metodològic hem dit que les variables considerades per tal de compondre la mostra estructural havien sigut la posició social així com l'ús—conservacionista o tradicional— que se'n fa dels parcs naturals. D'acord amb aquest criteri, i també seguint el ressenyat als esquemes, hem dividit l'anàlisi de la següent manera.

En un primer apartat parlarem del discurs emanat per les classes mitges i treballadores. El treball empíric prové de 19 entrevistes realitzades a mestresses de casa, treballadors de l'administració pública (professors de secundària, bibliotecaris, Agents de Desenvolupament Local...), obrers industrials, treballadors autònoms i estudiants universitaris. Al segon apartat hem tractat d'analitzar els discursos de directius, gerents, xicotets i mitjans empresaris. El material empíric prové de 12 entrevistes. Al tercer apartat analitzem el discurs dels sectors tradicionals: caçadors, pescadors i agricultors. Per l'anàlisi d'aquesta posició s'han realitzat moltes més entrevistes ja que un dels objectius de la recerca era estudiar els discursos agraris. Per tal d'aboradar l'anàlisi hem emprat 23 entrevistes dels perfils socials dels quals respon a: caçadors, pescadors, agricultors, presidents i gerents de cooperatives i SAT, comunitats de regants i sindicats agraris. Al quint apartat presentem l'anàlisi d'un grup en el que estaven immerses les tres posicions anteriors, això és: empresaris, classes mitges i treballadores i sectors tradicionals. Per últim analitzem el discurs dels sectors conservacionistes. Fem servir 11 entrevistes i un grup de discussió. Els discursos provenen de gent imbricada en moviments ecologistes, comunitat científica i tècnics mediambientals.

Al següent esquema expliquem les entrevistes que hem emprat per fer l'anàlisi de cadascun dels sectors. Aquest esquema ha d'entendre's amb l'ajuda del quadre on s'exposen les entrevistes incloses al treball de camp (Capítol primer). Hi ha però entrevistes que hem utilitzat per a analitzar dues posicions. A la part de baix d'aquest esquema se n'explica el motiu.

8.2. Tres conflictes ecològic distributius: la canalització del Barranc del Poio, el transvasament de l'Ebre i el transvasament Xúquer Vinalopó

Abans d'endintrar-nos a l'anàlisi, volem fer-ne un breu resum dels conflictes ecològic-socials que varem tractar al treball de camp, tot seguint els objectius de la recerca. Els tres conflictes ecològic-socials que afectaven a les poblacions d'estudi han estat: el projecte de canalització del Barranc del Poio, el projecte de transvasament del riu Ebre i el transvasament Xúquer-Vinalopó. Aquests tres conflictes es varen donar a Catarroja, a Amposta i a Sueca, respectivament.

Cal esmentar que aquest objectiu va sorgir durant la realització del treball de camp. Sobretot els conflictes relacionats amb els transvasaments era quelcom que sortia a les entrevistes sense haver de preguntar. Aleshores, donat que un dels objectius generals era estudiar els discursos mediambientals, vam pensar que les reflexions vers conflictes ecològics distributius podien ser molt enriquidores per la sociohermenèutica dels discursos.

8.2.1. El projecte de Canalització del Barranc del Poio

La rambla del Poio (també anomenat barranc de Xiva o barranc de Torrent) és un riu-rambla situat a l'Horta i és un dels elements físics més importants de la comarca. La seva conca es troba entre els rius Túria i Xúquer, i la del Barranc de Picassent, i té una extensió de 462 quilòmetres quadrats.

Al barranc de Torrent l'aigua ha estat contaminada pels residus urbans i industrials; els sediments del llit, al darrer tram, retenen elevades proporcions de metalls pesats i altres residus tòxics. No sols la contaminació hi ha afectat a la seua degradació, també el desordenat creixement urbanístic i la concentració d'infraestructures viàries. Amb tot això, costa recordar que no fa tant era un espai verd. Hui només es guarda amb ell una relació de conflicte a causa de les inundacions, tot oblidant que són les actuacions dels ciutadans sobre el territori les que han transformat el barranc en un perill (Català, 2006). El fet que el Barranc desborde amb tanta facilitat respon a dos factors: un seria tenir una conca gran i altre perquè les precipitacions a la Mediterrània tenen unes puntes molt clares- tret característic que defineix el nostre clima. Tanmateix, no tota la conca del Poio és igualment conflictiva, només ho és de Paiporta en avall ja que és on el caixer va fent-se més estret i és molt fàcil que desborde, sobretot en el tram que hi ha entre Catarroja i Massanassa. Fet que no és estrany donat que és on el barranc arriba al tram final i tant l'encaix com la pendent que ha portat és perd perquè ja està arribant a una zona plana i aqueix és el lloc on disseminen les crescudes de manera natural. El problema és que aqueixos espais són, precisament, els més atractius per a la població, degut a la seua riquesa agrària i a la seua poca pendent. Per això hi ha un conflicte entre la natura i l'ocupació humana. L'any 2000 es produí una bona mostra del que el barranc és capaç de fer. L'autèntic problema és que els municipis i les infraestructures han crescut en escassa planificació en zones amb risc d'inundació⁶³.

Encara que, legalment, els terrenys del barranc eren sòl públic, fins els anys 80 no comença a regular-se'n la seua planificació. A banda, el fenomen no havia estat tan intens fins després dels anys 60. És a partir dels anys 70 quan s'intensifica aqueix urbanisme i el conflicte es fa més

⁶³ La poca previsió i planificació del territori, tant pel que fa a les urbanitzacions com pel que fa a infraestructures, ha estat una crítica recurrent quan hi ha hagut una barrancada. De fet, hi ha escrits del segle XIX en què ja es denunciaven aqueixes qüestions. Però no només es construeix; moltes vegades els agricultors guanyen terrenys als barrancs. Per això hi ha la dita popular que diu: "*després vindrà el riu reclamant les escriptures*"(Català, 2006).

evident⁶⁴. Ara bé, la continuïtat i gravetat dels desbordaments del barranc de Torrent i les queixes de municipis i particulars afectats feren que la Confederació Hidrogràfica del Xúquer decidira actuar sobre la seua conca. Aquest organisme aprovà l'any 1995 el Projecte de restitució i adaptació dels llits naturals dels barrancs del Poio, Torrent, Xiva i Pozalet. El pla comptava amb un pressupost estimat de 15.273 milions de pessetes (91.638.000 euros) i estava dividit en quatre fases (Català, 2006). L'actuació que aprovà la CHX consistia a canalitzar artificialment 42 quilòmetres de barrancs de la conca per augmentar-ne el cabal i evitar les inundacions. Aquesta proposta provocà el rebuig dels col·lectius ecologistes, de diverses associacions comarcals, de destacats experts de les universitats valencianes, de l'Associació Espanyola de Limnologia i d'Acció Ecologista Agró que criticaren la duresa de l'obra projectada i els danys que previsiblement hi havia de generar. De manera que, aquesta proposat junt al lamentable estat del barranc feu que una sèrie de ciutadans i associacions de la comarca s'uniren per formar una plataforma ciutadana: *Un barranc verd, net i viu...Sense formigó*⁶⁵.

Per altra banda, des de l'àmbit acadèmic Vicent Sullana, catedràtic d'enginyeria hidràulica, elaborà un informe assenyalant cinc mancances del projecte: l'estudi no considerava la possibilitat de derivar part del cabal de revinguda cap al caixer del Túria; tampoc s'estimà la possibilitat de construir una presa a la rambla de Xiva; les trames per a sediments eren insuficients per al volum que pot arrossegar el barranc; la propagació de l'ona d'aigua no havia estat calculada; els sòlids en suspensió anirien a parar a la massa líquida de l'Albufera, i allí es decantarien, tot accelerant el procés de rebliment de l'estanc. Aquest últim problema que afegia la canalització del barranc era el que més ressò va tenir.

D'aquest projecte només se n'executà una fase, la primera, que era la que afectava Catarroja i Massanassa, principalment. Eren set quilòmetres de recobriment de ciment i ampliació de caixer i costaren 21.732.597,69 euros, segons la CHX (Català, 2006). Per tal de poder realitzar l'esmentat projecte la CHX ja expropià una tercera part dels camps d'arròs que componien el Tancat de la Pipa.

El rebuig i la mobilització social junt amb el canvi de govern espanyol portaren un projecte nou substancialment diferent, el qual va ser presentat en juliol de 2004. Entre els seus punts principals, el nou pla de la CHX proposava: la construcció d'una presa a Xest que regularia els cabals de la conca alta del Poio i el Pozalet; barranc del Pozalet i el del Poio per laminació; ; s'adaptaria el

⁶⁴ A partir de l'any 1982, la desfeta del pantà de Tous significà una mena de presa de consciència en les obres públiques que no havia estat tan severes abans (Català, 2006). És una fita simbòlica patent en els mitjans de comunicació i de pressió social, una pressió social que no havia existit fins aleshores.

⁶⁵ Aquesta plataforma ha protagonitzat diverses accions de difusió i sensibilització social per a donar a conèixer l'estat del barranc. Les organitzacions que formen part són: Ateneu Cultural Casino de Torrent, Col·lectiu Ecologista la Rosella, Associació per a la Conservació de la Serra Perenxisa, Coordinadora Ecologista Veïnal d'Aldaia, Associació Cultural el Mussol, Associació Cultural El Caixó, Associació Cultural Atzavara, Associació Cultural Veles e Vents i Acció Ecologista Agró.

barranc del Pozalet en el punt on es creua amb el *bypass*; es desviaria el barranc de la Saleta per fora dels nuclis d'Aldaia i Alaquàs fins al nou llit del riu Túria mitjançant un corredor verd; i la quarta actuació prevista era la delimitació de la confluència dels barrancs del Poio i Gallego per a deixar-la com a àrea de laminació natural, que reduiria els cabals en avall d'aqueix lloc. A més, la proposta de juliol del 2004 aportava la reforestació i l'estabilització de sòls i prèvia el respecte als espais protegits, a les vies pecuàries i als jaciments, a més de preveure mesures preventives contra la contaminació durant les obres (Català, 2006).

El nou disseny de l'encaixament, si bé no ha satisfet les reivindicacions de la plataforma ciutadana *Un barranc verd, net i viu...sense formigó*, si sembla haver reduït el seu impacte ambiental en els trams més pròxims a l'Albufera, i no afecta directament les zones de protecció especial. L'obra, però, encara ha presentat trams amb una duresa innecessària, per exemple el tram que passa per Catarroja on el llit del barranc ha estat asfaltat (Sanchis, 2004)

Durant la primera part del projecte s'expropià la tercera part dels camps que componien el Tancat de la Pipa, però continuava fent-se arròs. Hi hagué una proposta per a expropiar la resta dels camps del Tancat per tal de realitzar l'obra que convertiria els camps d'arròs en un espai *renaturalitzat*.

8.2.2. El projecte de transvasament de l'Ebre i el projecte de transvasament Xúquer-Vinalopó

A partir de 1995 quan comença l'etapa més agressiva del desenvolupisme neoliberal posat en pràctica pel govern conservador (Díaz Orueta, 2010) a l'Estat espanyol, començaren a sorgir moviments que criticaran el consumisme, el creixement econòmic sense límit i l'arrasament del patrimoni ecològic, urbà i immaterial que amenaça els modes de vida tradicionals i els sabers populars.

Els rius que donen vida a aquests Parcs Naturals —el riu Ebre per al cas del Delta i el riu Xúquer per al cas de l'Albufera— són rius que suporten altes carregues de contaminació. A més a més, els seus cabals s'han vist força reduïts (preses, sobreexplotació d'aqüífers...) i, per sobre, els diversos Plans Hidrològics Nacionals, han tractat de transvasar l'aigua d'aquests rius. L'any 2001 la majoria conservadora en el govern aprovà el Pla Hidrològic Nacional⁶⁶. La principal obra d'aquest era el

⁶⁶ La tramitació del Pla Hidrològic Nacional (PHN) plantejat pel Govern del Partit Popular (PP) es va iniciar a principis de l'any 2001 amb l'aprovació per part del Consell Nacional de l'Aigua, òrgan consultiu del Govern espanyol en aquesta matèria, de l'avantprojecte del pla. El PHN va ser aprovat al Congrés dels Diputats, amb els vots favorables del PP, Convergència i Unió (CiU) i Coalició Canària (CC), per mitjà de la Ley 10/2001, de 5 de juliol, del *Plan Hidrológico Nacional* (BOE núm.161), amb l'objectiu explícit de regular l'article 43 de la Ley 29/1985, de 2 de agosto, de Aguas i d'establir-ne les normes necessàries per al compliment.

transvasament de l'Ebre⁶⁷. No obstant això, aquest mateix Pla també va projectar el transvasament del Xúquer cap al Vinalopó⁶⁸.

Per al cas de l'Ebre —el riu més cabalós de l'Estat espanyol—, el Pla Hidrològic Nacional de 2001 va generar una forta mobilització al territori⁶⁹. L'oposició que genera el projecte a les terres banyades per l'Ebre tan sols és comparable amb l'adhesió dels sectors conservadors governamentals de Múrcia i el País Valencià. En aquest context de màxima tensió apareixen conflictes ecològic-distributius classificats per Martínez Alier com a “conflictes per l'extracció de materials i energia” (Martínez Alier, 2004). En concret, ens referim a conflictes sobre l'aigua en la defensa dels rius amb moviments contra els transvasaments (Martínez Alier, 2005).

El motiu desencadenant del conflicte va ser la percepció que el transvasament previst suposava menys aigua, menys sediments i més salinització, amb resultats nefastos per al Delta de l'Ebre. A més a més, el cultiu de l'arròs, la pesca, la caça i fins i tot el turisme de la zona, és a dir, activitats essencials de la vida i l'economia locals, anaven a veure's afectades (Martínez, Lerma i García 2008).

⁶⁷ La Llei del PHN preveia exclusivament transferències ordinàries del riu Ebre i altres transferències de petit volum com el transvasament Xúquer Vinalopó. Concretament preveia transvasar del tram final de l'Ebre fins a 1.050 hm³ repartits de la manera següent: fins a 190 hm³ cap a les conques internes de Catalunya, fins a 315 hm³ cap a la conca del Xúquer, fins a 450 hm³ cap a la conca del Segura i fins a 95 hm³ cap a la conca sud. Segons la disposició addicional desena, introduïda per CiU i acceptada pel PP a canvi del seu vot favorable a la Llei, s'hauria d'elaborar el Pla de protecció integral del delta de l'Ebre (PIPDE) que establiria les condicions del transvasament a partir de la definició del règim ecològic del riu i també a partir de l'establiment de garanties de conservació. Aquest document hauria d'estar redactat pel Consorci per a la Protecció Integral del Delta de l'Ebre, un organisme de futura creació presidit per la Generalitat de Catalunya i integrat per totes les administracions i entitats amb competències i interessos en l'àmbit del delta de l'Ebre. El PHN va aixecar una forta oposició entre els col·lectius ecologistes i conservacionistes, en l'àmbit acadèmic i en un ampli sector de la població, especialment la que habitava les riberes de l'Ebre. Al principi del mes de maig del 2003 el Ministeri de Medi Ambient va anunciar que el PHN es duria a terme amb finançament europeu i que el projecte per a transvasar aigua de l'Ebre, pràcticament enllestit, seria sotmès en pocs dies a informació pública. Segons la ministra de Medi Ambient, Elvira Rodríguez, les obres previstes al PHN estarien totalment executades l'any 2008.

⁶⁸ La transferència des del Xúquer al Vinalopó-L'Alacantí i Marina Baixa de fins a 80 hm³/any de sobrants del Xúquer (art. 24 punt 15 de l'Ordre del Ministeri de Medi ambient de 13 d'agost de 1999), una vegada atesos tots els usos de la conca cedent (article 24 punt 1 apartat a.6) de l'Ordre del Ministeri de Medi ambient de 13 d'agost de 1999) està inclosa en el Pla Hidrològic de Conca del Xúquer aprovat mitjançant el Reial decret 1664/1998 de 24 de juliol. El contingut normatiu del Pla de Conca va ser publicat mitjançant l'Ordre del Ministeri de Medi ambient de 13 d'agost de 1999. Tanmateix, els anys que han passat des d'aquests acords han estat plens de novetats jurídiques. El transvasament Xúquer-Vinalopó s'ha modificat molt des de 1997. El primer fet que va suposar canvis respecte al plantejament inicial van ser les condicions que hi va posar, a juny de 2003, la Comissió Europea que va decidir cofinançar el projecte (120 milions d'euros respecte als 354 totals). Aquestes condicions- recollides en Comissió Europea, 2003; 3- es podrien resumir en : no hi haurà cap aportació externa a la conca del riu Xúquer i els cabals transvasats provindran principalment de les mesures d'estalvi d'aigua per a regs; els transvasaments previstos no podran tenir cap vinculació amb el projecte 'Transvasament de l'Ebre'; s'elaboraran 'Normes d'explotació' del transvasament que tinguin en compte, les necessitats mediambientals, fixant-se i respectant-se el 'cabal ecològic' del riu Xúquer abans; seran aplicable a aquest projecte les disposicions previstes en la Directiva 2000/60/CE . Addicionalment, la Comissió Europea mitjançant carta dirigida al govern espanyol sol·licitava a aquest que li remetés amb anterioritat al 31 de desembre de 2004 un conjunt d'informes requerits pel BEI (BEI, 2003;5) i que es podrien sintetitzar en: la recuperació dels aqüífers lligats al Xúquer i al Vinalopó; un règim de cabals ecològics en el riu cedent; la millora de la qualitat de l'aigua i aportacions suficients a L'Albufera. Posteriorment amb el canvi de govern (del PP al PSOE) i després d'una forta mobilització i una gran manifestació a Sueca el 28 de Maig- potenciada per Xúquer Viu- van aconseguir que el transvasament canviara el punt de presa d'aigües de Cortés de Pallàs- a més de 100 km de la desembocadura- a l'Assut de la Marquesa- últim punt de captació d'aigües per a usos agraris en la conca cedent i situat a 3 Km de la desembocadura del Xúquer (Cullera). Aquest fet va fer enfrontar al govern central amb la Junta Central d'Usuaris del Vinalopó i amb la Generalitat

⁶⁹ Aquest moviment va estar encapçalat per la Plataforma en Defensa del Ebre que en aquest mateix capítol presentarem.

La constitució de la Fundación Nueva Cultura del Agua va produir una implicació dels científics que hi varen donar reflexió al moviment i el varen dotar de coneixements científic-tècnics. Es va comprendre que els transvasaments anaven a perjudicar als ecosistemes per a afavorir un desenvolupament insostenible a la costa. Es va formar una visió que es va plasmar sobretot en la popularització del lema “Per una nova cultura de l'aigua⁷⁰” (Prats, 2003). El moviment que va generar aquest conflicte va aconseguir parar el projecte de transvasament.

La controvèrsia provocada pel transvasament Xúquer-Vinalopó —inclòs al Pla Hidrològic de Conca del Xúquer aprovat en 1998 i al Pla Hidrològic Nacional de 2001⁷¹— va tenir també un moviment d'oposició a les comarques banyades pel curs baix del Xúquer⁷², on la visió de la “nova cultura de l'aigua” va comptar amb el suport dels regants tradicionals que hi veuen amenaçats els subministraments d'aigua, tant per les extraccions abusives en la conca alta del riu (aquífer de la Manxa oriental) com pel projecte del transvasament. Els arguments dels experts en favor d'una gestió sostenible del riu han servit per legitimar i “modernitzar” els arguments dels usuaris tradicionals, que han trobat suport en la defensa dels seus interessos econòmics més immediats (Martínez, Lerma, García 2008). Aquest moviment va poder aconseguir el canvi de lloc de la presa d'aigües. Inicialment, la presa d'aigües estava situada a Cortés de Pallàs - a més de 100 km de la desembocadura. La presa, actual està a l'Assut de la Marquesa que se situa aigües avall de l'última captació d'aigües per a usos agraris, a 4 km de la desembocadura⁷³.

Els moviments anti-transvasaments varen ser contestats per una mobilització generada per simpatitzants dels transvasaments projectats en coalició amb el Partit Popular del País Valencià i de Múrcia. Al lema “nova cultura de l'aigua” se li oposà el “agua para todos”.

⁷⁰ El que hi ha darrera d'aquest missatge és la necessitat d'un canvi en la gestió de l'aigua. Es tracta de canviar la vella cultura basada en l'oferta d'aigua independentment del seu sí, per una altra basada en l'ús eficient del recurs i el respecte al funcionament dels ecosistemes aquàtics: el que es coneix com a gestió de la demanda (Prat, 2003).

⁷¹ Els articles referents a les reserves d'aigua i la seua assignació varen ser derogats per la Sentència del Tribunal Suprem de Justícia de 20 d'octubre de 2004. Altres documents de caire normatiu són la Directiva Marc de l'Aigua de 2000 i la seua transposició a 2003, la modificació de la Llei del Pla Hidrològic Nacional de 2005, etc.

⁷² Aquest moviment va ser encapçalat per Xúquer Viu, un moviment social i ecologista amb caràcter identitari del que parlarem en aquest mateix capítol.

⁷³ El canvi de govern (del PP al PSOE) i després d'una forta mobilització i una gran manifestació a Sueca el 28 de Maig de 2005- potenciada per Xúquer Viu —van aconseguir que el transvasament canviara el punt de presa d'aigües de Cortés de Pallàs— a més de 100 km de la desembocadura —a l'Assut de la Marquesa— últim punt de captació d'aigües per a usos agraris en la conca cedent i situat a 3 Km de la desembocadura del Xúquer (Cullera). Aquest fet va fer enfrontar al govern central amb la Junta Central d'Usuaris del Vinalopó i amb la Generalitat. Tanmateix Xúquer Viu no pogué aconseguir que triomfarà l'alternativa “Alacant” proposada per la *Fundación Nueva Cultura del Agua* i que Xúquer Viu considerava com a la més vàlida ja que no incloïa el transvasament per a resoldre les mancances de recursos hídrics sinó que passava per un aprofitament dels recursos existents en els comarques del Vinalopó i l'Alacantí.

8.3. Classes Mitjanes i treballadores: atrapats al doble vincle... feina i modernització però què bonic és lo Delta i què preciosa és (era) l'Albufera

El treball empíric que ha permès analitzar els discursos socials d'aquesta posició prové de l'anàlisi de 19 entrevistes semiestructurades realitzades a diversos perfils socials: mestresses de casa, treballadors de l'administració, treballadors autònoms, obres industrials i de la construcció, així com els regidors de medi ambient de les tres poblacions.

Tal com succeïa a la investigació de Rodríguez Victoriano (2002) les persones situades a aquest quadrant perceben, a través dels mitjans de comunicació, que els problemes macro-ecològics poden ser una amenaça real no tant per a ells sinó per a les generacions venidores; com un problema de distribució intergeneracional on les generacions actuals, en satisfer les seves necessitats, comprometeren les oportunitats de les generacions futures— contràriament al que es planteja en el Informe Brundtland.

Mira a mi me preocupa molt, perquè estos dies està tan latent que la terra està rebujant-*mos* d'alguna manera el mal que li estem fent (...) que me preocupa molt que no ja el que estic deixant al meu fill, sinó el que estic deixant-los als meus nets, perquè tot açò repercuteix en contra nostra, *lo* dels *glaciars* que estan soltant-se, el *recalentament* de l'atmosfera...tot això pense que està tornant-*mos* el mal que li hem fet, el descuit que hem tingut (E4)

Sí i *ademés* estem notant que ací les pluges es donen de forma torrencial *pues* últimament ha sigut (...) en una vesprada ací en setembre de 2008...o siga que...el canvi climàtic sí que es nota...es nota no només en l'augment de la temperatura sinó que encara tenim pluges torrencials més destacades i que poden fer un mal més gran...(E49)

...alguns es costa molt recuperar *lo* medi ambient en la *basura* te parlo...en *lo* reciclatge...costa molt, molt! Jo li vaig dir ...ara que vaig anar allí a aquelles senyores... li vaig dir: "veniu a casa i veureu que jo tinc quatre coses i aquí també"...però la gent: "ah! Com cobren ells, que s'ho reciclen ells" i ho llancen tot, i jo faig: " es *lo* medi ambient nostre!" i vas a fer rovellons per aquí dalt i per tot hi ha *basura*...surtes a França i allí no hi ha un paper en terra i jo faig: " no veieu les altres nacions que és tot *limpio*?" i aquí la gent no es consciència...què és lo medi ambient que deixarem per als fills, pa los nets i pa los rebesnéts? La gent no es consciència...és una llàstima perquè el medi ambient l'hem de cuidar tothom... (E22)

Ara bé, no pensen que sigui tard per trobar una solució, sota el coneixement particular que caracteritza a aquesta posició, la ciència i les noves tecnologies són els antídots que limiten la seva percepció de risc. Faran així compatible el progrés econòmic i la conservació del medi ambient.

Què és tard? *pues* pense que no, perquè es podria arreglar d'alguna manera no sé mitjançant com, però hi ha gent més preparada que sí podria donar algunes opinions per a parar tot açò... els *terremotos*, els tsunamis, que mai s'havien sentit, és que això és contra la natura, no és normal...(E4)

Tot i apel·lar a la ciència com a antídota a les amenaces que produeix la crisi ecològica, els discursos també expressen la necessitat d'una consciència col·lectiva ja que el medi ambient 'és nostre'(E22) i 'l'hem de cuidar tothom'(E22); 'des dels joves *hasta* el grans ' (E24) ja que, en cas contrari, 'anem de cara al *debacle* si la gent no es consciència en tot això del medi ambient... no sé on arribarem'(E22). No obstant això, també se senten culpables i reconeixen les seves pràctiques vinculades a un mode de vida que destrueix l'entorn. Així els discursos apel·len a un plural inclusiu: 'el mal que li estem fent' (E4). Se senten víctimes i còmplices de l'estat de les coses, tot posant l'esperança en les generacions més joves que tenen ja una educació ambiental: 'perquè els petits ara ja els eduquen (...) ara hem d'educar a la gent gran que no han passat per esta educació' (E22). Una educació que el saber expert ensenya a les escoles.

Aquí, però, trobem dissonàncies i pensaments contradictoris: les generacions passades vivien més d'acord amb la natura però són els joves els que estan més conscienciats mediambientalment.

Per una banda, els discursos descriuen el mode de vida dels seus avantpassats com un mode de vida sostenible que s'oposa a l'actual. "Dona és que antigament era tot... era tot diferent... era tot manual... no és com ara... era tot manual i *entonces* tu eixies... agarràvem més aire... tot més natural"(E46). Era un estil de vida en el que ells també s'han socialitzat i, per tant, hereten algunes pràctiques: "...tota la vida s'ha menjat un peix si t'ha sobrat d'un dia abans i no t'has mort" (E22). Per aquest motiu, sobretot els habitants de Sueca i Amposta, associen el medi ambient com quelcom vinculat a un *habitus* que ells han incorporat.

trobe que ho porten dins, saps? La gent que vivim aquí...vull dir, no som...crec que si vas preguntant poca gent te dirà que és ecologista, *vale*? Perquè crec que quasi ningú ho és però en canvi fem com si ho fossem, saps? Però ho fas perquè com ho has viscut de sempre... (E24)

La imatge que transmeten és la d'unes zones que estan travessades per la contradicció entre el 'terreny natural i històric' i 'la contaminació del territori al present'. Com ocorria a la investigació de García i Cabrejas (1997), tot i que el desenvolupament ha comportat el deteriorament d'alguns aspectes tant socials com ecològics, la constatació d'un fet innegable es barreja amb una mica d'idealització nostàlgica.

perquè jo quan he vist i els meus iaïos m'han explicat: "*natros* a cabassets fèiem la càmera, *natros* a cabassets anàvem i *mos* fèiem este trosset de terra que era tot pedra" los iaïos van fer els marges a les garrigues... ara: "ai, jo m'he de ficar aquí a fer un marge...mira tiro terra damunt i au" no som treballadors com *antes*... *antes* només menjàvem per a poder treballar i treballem per a poder menjar bé (...) allò era bonic... i a mi m'agradava tant allò i ho vaig viure que en les mans se feia tot... i jo trobo que ara abusen massa de tot...i per això ha vingut esta crisi... (E22)

Aquest últim verbatim interpel·la a una visió global de les relacions entre hàbits de consum, model productiu i crisi ecològica. No obstant açò, després reprendrem aquesta qüestió perquè sembla que

és una visió poc comuna als discursos estudiats, tal com passava a la investigació de Alonso, Fernández i Ibáñez (2014).

Aleshores, malgrat afirmar que les noves generacions estan més conscienciades, els discursos al·ludeixen a un passat on la vida era coherent amb l'ecosistema. Totes aquestes dissonàncies es produeixen, en part, perquè els discursos mediambientals estan atrapats en un doble vincle (Ibáñez, 1997; García i Cabrejas, 1997 i Rodríguez Vitoriano, 2002). Aquest doble vincle, del que ja hem parlat, imposa dos manaments contradictoris: “viu com si el medi ambient no importés perquè, en cas contrari, t'amenacen la pobresa i l'atur” i “protegeix la natura perquè, en cas contrari, t'amenacen la catàstrofe i l'extinció”(García i Cabrejas, 1997). El problema és que en aquestes zones el doble vincle pren més consistència. Per una banda, els efectes de la contaminació és fan més presents i comencen a afectar a les seves vides: ‘Clar mos preocupa perquè veiem això que el riu en si se va acabant... l'aigua no arriba com arribava *antes*... *bueno* aigua *antes* tota la que volies i ara només arriba molta *basura* d'allà d'Ascó tot cosa dolenta perquè per aquí de càncer hi ha un munt i és que no *mos* ho diuen però entre la d'Ascó i al de Vandellòs nosaltres estem voltats de nuclears i només tenim cosa dolenta...’(E22). Perquè a més Amposta i Sueca són “*lo* últim de baix del riu i *entonces pues*... l'aigua que ve ací és la més *roin*, la més *cotxina* de totes... (*rialles*) ací és la més *cotxina* de totes...’(E46). I els pobles més propers als llacs de l'Albufera perceben que la contaminació ha arribat a ser una amenaça radical per a l'ecosistema. Els discursos de la zona són unànimes en assenyalar que l'Albufera ‘anava morint-se’ (E46) tot i que les mesures correctores han començat a aplicar-se.

Tanmateix, per altra banda, aquestes poblacions senten que pateixen més els efectes de l'atur i la falta de feina i expliquen com els seus fills han d'abandonar el territori perquè ‘...ací no hi ha res’(E46) “De trabajo, de indústria... nada... nada...”(E38) ‘aquí estem al paro completament... només tenim dos o tres fàbriques’ (E22). Els discursos expressen amb lament i fatalisme com reben les repercussions ecològiques dels procés de modernització del que sols els arriba ‘porqueria’. En aquest sentit, com esmentàvem al marc teòric d'acord amb Ibáñez (1991): “ (...) la relació entre el món rural i el món urbà està regulada en la lluita de classes: els que viuen als pobles són classe oprimida, els que viuen a la ciutat classe dominant (...). La ciutat és una fàbrica de merda: receptora d'aliments, emissora d'excrements. El camp, pel contrari, emissor d'aliments i receptor d'excrements” (Ibáñez, 1991: 96-98) .

A més a més, la dissonància produïda pels pensaments contradictoris: generacions joves ‘més conscienciades’ i generacions passades ‘on tot era més natural’, es dona pel fet de tenir una visió polisèmica i fragmentada del que el medi ambient és. La primera idea, vinculada al pensament que les ‘generacions joves més conscienciades’, parteix d'associar la cura del medi ambient amb ‘evitar

o mitigar la sobreexplotació de recursos' (Smith i Wisney, 2000). D'esta manera, les descripcions s'associen amb accions com el reciclatge. D'aquí que 'redueixen la realitat mediambiental a una normativa que persegueixi el delictes de contaminació' (Vicens, 2000: 79). En els casos dels Parcs Naturals, els discursos fan una èmfasis notòria en explicar com les pràctiques més contaminants que amenaçaven els ecosistemes s'han 'controlat', encara que no aturat. D'aquí es deriva tot un espai semàntic relacionat amb el poder: control, llei, normativa, denuncia i, per suposat, càstig i sanció. No obstant açò, aquesta posició demanda que l'administració utilitze el poder disciplinari per frenar els excessos de contaminació. Al seu torn, els habitants dels parcs demanen que el poder no els coaccione. En aquet sentit, perceben de manera incongruent el paper de l'administració autonòmica i estatal; per una banda, l'administració exerceix, al seu parer, una protecció excessiva dels terrenys que habiten: 'hi ha massa protecció... pot ser... en l'excusa *de què és un Parc...*' (E24) 'tindria que tindre més en compte que nosaltres col·laborem en molt de territori i ser un poquet més permissiu en Sueca alhora de dir: "ja que col·labores en més territori... doncs a tu tindre una sèrie de *ventatges*"... perquè sinó ací pareix que *estigam* en un poble *pos* estancat en els anys 80' (E42). '*Mosatros* ho tenim molt clar, eh? Només te tens que fer una idea que *mosatros* tenim el 64% del *terreno* protegit eixa xifra ja diu *algo*, no? Se mira molt les construccions, se mira molt els sistemes d'operar un camp, d'operar un camp dic de transformar-lo per exemple d'arròs a horta pues ho tenim totalment tancat,'(E5). Però, d'altra banda, aquesta mateixa administració permet i consenteix les contaminacions que degraden els llocs on viuen. El següent verbatim sintetitza bé aquesta idea:

perquè aquí per un *pato* que s'hagi menjat una miqueta de plom... és el urani i tot el que baixa per allà... allò si que és dolent per al *pato* i per a tu que et menges lo *pato* o per a la gent que es veu l'aigua... jo veig que mos estan *ficant* per tot... mos faran malbé el Delta (E22)

Malgrat això, de vegades observem certes dissonàncies que els porten a utilitzar la contaminació que prové del riu com un argument per a justificar les seves pràctiques contaminants.

La segona accepció fa referència a la concepció segons la qual el medi ambient es vincula amb l'estil de vida dels seus avantpassats i a una manera de socialitzar-se en harmonia amb l'entorn. No es tracta, per tant, tan sols de mitigar els efectes de la societat de consum. Aquesta segona premissa, però, tot i recordar-se amb nostàlgia, els ha deixat un sentiment agredolç motivat per les dures condicions que comportava aquest mode de vida enyorat. Ara bé, com hem vist, en la descripció del que el medi ambient és, s'enuncia quelcom important que s'evidencia amb l'expressió 'anem cara al *debacle*' (E22).

Aquest dues visions del que el medi ambient és tenen versemblances amb les diferències que hem esgrimit al marc teòric que hi ha entre decreixement i desenvolupament sostenible. Mentre el

decreixement estaria associat a la concepció del medi ambient com a mode de vida, el desenvolupament sostenible vindria a relacionar-se amb l'accepció del medi ambient com allò que tracta d'alleugerir els efectes de la sobreexplotació de recursos. Es compatibilitza així creixement econòmic i sostenibilitat.

Aquesta visió fragmentada del que el medi ambient és i la dissonància cognitiva que hi porta associada, però, troba la seva harmonia i reducció discursiva. Convenim a afirmar que als discursos, d'acord amb la teoria del doble vincle, al manament que assenyala la necessitat de protegir la naturalesa se l'imposa un missatge d'ordre superior que obliga l'acceptació de l'actual desenvolupament econòmic i assenyala la impossible realització de protegir la naturalesa.

Així, com a la investigació duta a terme per Almenar, García i Bono (2000), parlar de problemes mediambientals suposa parlar de les qüestions relatives a l'economia i, afirmen, l'economia està en crisi. Els discursos vers els problemes ecològics i les seves possibles solucions són discursos mediat i dependents de l'opinió col·lectiva sobre les relacions econòmiques. Possiblement en aquestes qüestions és on s'expressen amb més densitat els conflictes morals. Què constitueix un problema i quines solucions poden tenir són preguntes en les quals s'impliquen directament els valors col·lectius. Les reflexions, però, mostren com front al dilema desenvolupament versus sostenibilitat els conflictes entre valors fan prevaldre els econòmics.

Pel que fa al discurs social, en un context de dificultat econòmica en curs, veiem com es dona suport a les teories dels valors post-materials. Els valors de supervivència s'associen amb tenir feina i un Estat de benestar que proporcione salut i educació —necessitats que ara no són del tot cobertes. Segons aquesta línia de pensament, el creixement econòmic és necessari per proveir aquests actius. Aquest creixement econòmic ha deixat d'oposar-se a la protecció del medi ambient; de ser una força que ens podria portar al nostre fi com a espècie humana, s'ha convertit en el redemptor i salvador.

Com a la recerca qualitativa CSO 2011-29941 dirigida per Luis Enrique Alonso, els discursos assenyalen que existeix de manera general una percepció separada de les crisi econòmica i ecològica, de manera que la crisi econòmica es veu propera i real, però la crisi ecològica s'identifica amb una cosa llunyana, encara que es percep com una cosa certa, com ja hem vist.

a títol personal el canvi climàtic... dona... a tots mos afecta... i si diguérem que no, és *mentira*... però... no ho *veguem*... no ho *veguem* igual perquè no estem en eixe.... però clar que afecta... (E46)

però jo crec que si ens arribem a sortir del problema que hi ara en general, que és la falta de faena i tot això i la gent se'n puguem eixir *d'este problema (referint-se a la crisi econòmica)* jo crec que tot *lo demás (referint-se a la crisi mediambiental)* ja serà no res, m'entens? (E21)

El canvi climàtic *hasta* 2005, 2008... que era un tema que es tractava molt (...) ara en la crisi s'ha quedat més relegat i es parla poc d'ell... (E49)

(...) es que no le veo futuro a nada... de medio ambiente menos aún... si hay otras cosas más precisas... a ver si me entiendes en ciertas cosas... porque yo sanidad lo veo más preciso que eso... pero... las machacan... claro... es que medio ambiente es como una higiene en tu casa... si tú en tu casa no limpias nunca... no lo tienes un poco aseado al final te saldrán bichos... pues medio ambiente es eso... para mantenerlo todo pues... ¿y qué dicen? ¿Reciclar? Hay que reciclar... vale... pero si reciclas pero luego haces otras tonterías... pues mira...(E38)

Els discursos socials descriuen el medi ambient com quelcom 'post-material': la nostra supervivència no depèn d'ell i hi ha coses més 'importants' (com el treball o la salut pública). D'altra banda, s'observa en els discursos socials tota la ideologia que se'n deriva del concepte "desenvolupament sostenible". Aquesta ideologia no només ens permet pensar sobre la compatibilitat del desenvolupament i la sostenibilitat, sinó que ens porta més enllà d'això: ara sembla que el desenvolupament és necessari per aconseguir que la sostenibilitat siga efectiva.

Segons Vicens (2000), és el racionalisme positivista del món modern el què redueix l'ésser humà a experimentar una relació instrumental amb les coses. L'interès modern està en l'acumulació, l'explotació del medi ambient i la capitalització de la mà d'obra. Altres cultures veuen, o van veure, un sentit d'unitat amb el medi ambient, a partir del seu propi treball —els propis discursos assenyalen com eren les seves vides o les dels seus avantpassats. La relació actual de les persones en el món modern amb el medi ambient està fracturat-se i la distància entre els éssers humans i la natura és abismal. Per aquesta raó, l'èxit de les polítiques econòmiques del medi ambient s'ha donat en aquells espais on no hi ha tensió amb el racionalisme però on hi ha un constant enfrontament amb la natura. Aquestes polítiques són: la reducció de l'impacte ambiental dels edificis; l'educació ambiental; l'estalvi d'energia dels processos de producció; el reciclatge dels materials (Vicens, 2000); la proliferació de les àrees protegides; i la compra d'electrodomèstics de baix consum; aspectes sobre els quals es pregunta a les enquestes de valors ambientals (com hem vist al capítol setè). Aquestes qüestions es poden tractar dins del paradigma actual, són fàcilment comprensibles i políticament assequibles, però estan molt lluny de la qüestió urgent de la crisi ecològica del planeta, és a dir, de la superació del dualisme que separa persones i natura.

Als nostres discursos, però, mantenir aquesta dualitat de pensament entre persones i natura no resulta senzill. A la memòria col·lectiva dels habitants d'aquestes zones perduren les imatges de paisatges que han sofert un procés de degradació. Aquestes imatges desemboquen en la percepció que el creixement econòmic i la modernització no són —i mai han estat— compatibles amb la protecció del medi ambient. Malgrat això, com ja hem esmentat, sota la lògica pràctica que caracteritza aquesta posició, el que ompli la taula a l'hora de menjar és el creixement econòmic. Com a la investigació de Rodríguez Victoriano (2002), als discursos domina una concepció que

demanda un control administratiu de l'explotació de la naturalesa que sigui compatible amb el creixement econòmic.

8.3.1. Obreres i obres industrials: qui paga mana

A la investigació de Rodríguez Victoriano (2002) els obrers industrials —com a *consumidors de la modernització*— mostraven una concepció diferent del medi ambient. Aquests, doncs, sostenien dues concepcions de medi ambient, una “portes endins” de les indústries on les proteccions de medi ambient es convertien en una qüestió secundària i altra de “portes cap a fora” on el medi ambient apareixia amb el seu caràcter més polític com quelcom a protegir. La reivindicació del medi ambient que realitzaven els partits polítics d'esquerres i els moviments socials era percebuda com una necessitat col·lectiva amb la qual ells com a ciutadans s'identificaven.

Els discursos analitzats, però, no mostren aquesta doble visió i s'hi queden amb la concepció de medi ambient que els obrers tenen portes endins de les indústries. Així doncs, dintre de la lògica dels manaments contradictoris que s'imposen creant l'estructura del doble vincle, els obrers industrials obeiran més al manament “viu com si el medi ambient no importes perquè, en cas contrari, t'amenacen la pobresa i l'atur”. És per això que aquests veuran el medi ambient com un risc menor.

Ara bé, el fantasma de l'atur, la inestabilitat laboral i la precarització de les relacions salarials han fet minvar les possibilitats reals de realitzar-se en tant que ciutadans amb reivindicacions polítiques. En aquest sentit, Alonso (2007) recull la preocupació creixent des de diversos àmbits del coneixement per una certa “erosió de la ciutadania”, fruit, entre d'altres, dels canvis en l'esfera del treball que han impactat negativament en la percepció que la ciutadania té de les seves possibilitats reals de participació en el sistema democràtic. S'ha generat, doncs, un estat d'opinió marcat pel desencant i la desafecció cap a la política. El malestar de la ciutadania troba moltes de les seves causes en l'aplicació de polítiques de liberalització dels mercats davant la globalització. La societat de la informació i l'increment de la competència han conduït al fet que els drets socials i econòmics de bona part dels treballadors hagi anat minvant, si més no desaparegut, durant l'últim lustre. La situació de precarietat els impedirà participar en el sistema democràtic.

En els discursos es constata aquesta desafecció cap a la política. Les reivindicacions polítiques que demandaven un protecció mediambiental se silencien en experimentar la precarietat com a forma de vida. Els obrers industrials, doncs, defensaran la protecció ambiental duta a terme per les empreses.

Indústries... o a lo millor són gent que va a netejar pous o a treure, a treure foses sèptiques, a treure... i lo que estàvem parlant antes: “on ho tire? (...) Si tinc que anar a fer 200 *kilòmetros* pa

tirar-ho al *vertedero* i damunt m'ho van a cobrar..."(...) Ací hi *hava* indústria de peix, *enca* en queda, indústria de *pelaor* de sèpia i això en Catarroja, fa ja molts anys, i jo estigué una *tempora* treballant també en l'ofici eixe i tots els dies, tots els dies, venia el camió, pagat, *pa* endur-se els residus sòlids, que són les pells que més natural que això... sí que es podrix perquè en molta *cantitat* això es podrix... però pagàvem a un camió i el camió s'enduia els residus (...) Això és les que se n'escapen... sempre se n'escapa alguna que a *lo* millor està ahí la xicona pelant i cau i per la *regoleta* se l'arplega, però normalment teníem el bidó al costat *pa* tirar les pells i les barquetes al bidó. Però sempre, sempre, sempre s'escapa...(E10)

Els obrers industrials —a mode de síndrome d'Estocolm— desenvolupen una relació de complicitat amb l'empresariat i defensen les indústries, fins i tot justifiquen pràctiques nocives i contaminants. A més, enuncien els discursos amb to inclusiu o com si elles i ells foren els caps de les indústries.

Normalment les *faenes* que fem *mosatros*, eh? El reciclatge, el, el... fem que fem, eh? Antigament se cremava, antigament, t'estic parlant de fa 20 o 25 anys hui no *mos* deixen... hui tens que tindre un *contenedor*, eh? De residus sòlids i s'ho endu... i també una altra, de la indústria, per ser indústria pague ja 300 euros a l'any, 365 euros a l'any de fem, *endespues* 365 euros més del *contenedor*, més *lo* que me costa el *contenedor*... *pues* igual me busque la vida i ho tire per ahí en qualsevol lloc, perquè com damunt no guanye diners, perquè està mal la situació... què tens que fer? *Pues* anar repartint-ho per ahí pel poble arreu... jo no, això ho fa l'empresa, això ho fa el que... per què? Que fiquen eixos, que fiquen el *contenedor es refereix a l'administració*), o que no te cobren el *contenedor* o que... (E10)

(ca) jo treballo en una empresa eh... on passa l'aigua... és una aigua de pou... passa per unes màquines... o siga no toca ningun producte químic ni res... o siga passa pel ferro per a gelar la màquina i va a la sèquia i Sanitat anà i van dir que necessitava estar *clorà* l'aigua, no? Passa per el cloro i que tal i que qual... quan és aigua de pou que no passa per ningun *puesto*... o *sea*... passa per planxa de ferro i va a l'aigua... i va a la sèquia i mos han obligat a ficar cloro... i jo crec que va a fotre un poquet més el cloro que l'aigua natural que ix del pou... dic jo... no sé... (...) eixa aigua va a la sèquia i de la sèquia al canal i del canal a la mar... al costat està el *matadero*... allí pues tiraven antes el *desperdici* a la sèquia... tiraven el *desperdici* a la sèquia i és material orgànic... són pollastres morts, no? (E45)

Tanmateix, els discursos apunten a un canvi en la manera d'actuar de les empreses 'perquè allí (es refereix als contenidors) tiren productes que serien perjudicials per al medi...i a vore...és una obligació que tenen....'(E31). D'alguna manera, relaten el canvi d'un època on estava 'tot permès' a una alta on ara hi ha 'una obligació'.

No obstant això, culpabilitzen altres empreses —com es reflecteix a l'últim verbatim— però sobretot als abocaments urbans i l'administració de la degradació ambiental que sofreixen els Parcs.

I són *residuos* d'aigües fecals, no és d'indústria, saps *lo* que te vull dir, no és d'una indústria de, de... són aigües fecals...quan eixes agües fecals és lo que t'ha comentat... Ara la indústria, en tot el coneixement, tire ací en l'alcanterillat d'ací, tire el *veneno* que sigui i tenia que aparèixer en la depuradora no en la marjal, és a dir que jo si que he fet una infracció, jo no la indústria...però qui ha fet, jo n'ha fet una i l'*atre* qui ha sigut? Perquè no ha arribat al *puesto*... (E10)

I quan alguna veu critica la contaminació de l'empresa en la que treballen, la síndrome d'Estocolm desenvolupada els fa argumentar respostes contundents. Això sí, respostes que s'entenen a partir del doble vincle en què es torben imbricats els discursos de la destrucció ecològica.

De la Ford han viscut mils de persones, de famílies i no té dret ningú a parlar res d'ella... eixes persones que tant es queixen de la Ford... siga els que siguen... o pobles... si els donara faena a 500 persones o més... bé que ho agrairien i no mirarien el què destrueixen... sinó la gent que hi ha allí *emplea*...(E51)

8.3.2. Les percepcions del Parc Natural de l'Albufera i els conflictes ecològics i socials que l'envolten

En parlar de l'Albufera emergeix la idea d'un passat millor i la consciència que s'està perdent.

jo recorde haver anat al camp en el pare d'una amiga, açò que te dic fa... jo tenia 15 anys (...) beure de la sèquia que passava i anar a l'Albufera i vore com eixien els ullals, que *dien*, en aigua neta, jo no sé els ullals si s'hauran perdut, *des de luego* de la sèquia ja no podem beure, me fa molt de dolor, me dol com en la meua carn quan hi ha eixa *brutea* (E4)

(..)jo me banyat en l'albufera això *pos* quan tenia 16 per ahí, jo tots els anys eixiem de l'estudi i demés i te podies banyar i l'aigua ja estava molt mal per aquell *entonces*, i ara *bueno*, ara impossible fer-ho (E9)

No obstant açò, no dubten en pensar que ara l'Albufera està millor del que estava a la dècada dels anys 60-70. Pensen que el procés de degradació ambiental ha començat a aturar-se. A l'hora de buscar culpables dels problemes mediambientals que sofreix el llac, inclouen les diverses posicions, tot incloent-hi la pròpia. Senten que formen part d'eixe procés de modernització econòmica marcadament individualista.

Pense que s'ha tirat massa aigua bruta dels pobles del voltant i, a part, pues això plaguicides... "que me molesten els mosquits..." a *lo* bestia... "que me molesta que creixen brosses"... a *lo* bestia(...)mirar les aigües residuals, els abocadors incontrolats que, les fàbriques hi han moltes... no tan sols ací a l'Albufera, sinó per tots els marjals (E4)

Entre la desídia dels ajuntaments que han tingut sempre i els interessos particulars, per exemple els caçadors, en els pescador i en els llauradors i ahí *cadaú* ha anat a la seua. *Entonces* ningú ha posat un control mai de cap tipus i han anat a *lo* que els interessava. *Hasta* fa 4 dies per exemple no varen prohibir el caçar en perdigons de plom, *entonces* la *cantidad* de plom que hi ha en l'albufera és soles per el tema dels caçadors és prou a considerar, els *vertits* dels pobles és *lo* mateix, en Catarroja per exemple les fàbriques que des de la postguerra era la fàbrica de les calces i tu anaves (...) quan desaguava l'aigua cada dia era d'un color, no? (...) però clar això era intocable perquè clar ha sigut una empresa que sempre ha donat una mà de feina al poble (...) Qui més mal li fa a l'Albufera? No ho sé, jo crec que tots (...) *cadú* anem a *lo* nostre, i *lo* que és per part de l'administració no hi ha un interès i hi ha una desídia alhora de conscienciar a la gent... és un lloc que ha estat oblidat sempre i ahí qui ha viscut en l'albufera s'ho ha fet seu... (E9)

Els discursos de les classes mitjanes i treballadores redundaran en trets d'aquests últim verbatim. En primer lloc, la contaminació industrial "era intocable perquè clar ha sigut una empresa que

sempre ha donat una mà de feina al poble". Aquest argument explica quin dels dos manaments imbricats al doble vincle té més pes i força. De fet, l'Albufera 'és un lloc que ha estat oblidat sempre'. En segon lloc, ens recorda que 'qui ha viscut en l'albufera s'ho ha fet seu' element coincident amb els discursos conservacionistes que critiquen els usos que fan els sectors tradicionals d'aquests aiguamolls.

Des de Sueca, però, el Parc també tendeix a veure's com un obstacle al seu procés de modernització. S'ha de tenir en compte que gran part del territori de Sueca està dins del Parc de l'Albufera.

jo pense que estem (...) massa *encorçats* i no rebem (...) ningun tipus de benefici (...) Sueca ja t'he dit jo que tenim el handicap entre cometes *de què* estem dins d'un Parc Natural i aleshores alhora de posar indústria ací eh... en plan més... de lo que serien vertits... enca que esiguen filtrats i controlats... doncs eh... tenim eixe xicotet... eixa condició *de què* nosaltres no podem tindre indústries ací que siguen molt agressives (E42)

Quant a la polèmica del Barranc del Poio, aquest sector ha mostrat una pluralitat de posicions discursives. Les pors a les inundacions és quelcom que rau al consciència de tota persona que viu a Catarroja. Des del seu saber particular, no saben quina hauria estat la millor solució, però el risc a les inundacions no els permet emetre cap tipus de crítica radical a la canalització del barranc al tram de Catarroja. Com recalquen Ibáñez, Prat, Canicio i Curcó (1999), es va utilitzar "l'estratègia de la por" per convèncer els ciutadans que els rius s'han de dominar per tal d'evitar les riuades que poden provocar seriosos danys. Aquest ha estat un factor determinant (Boquera, 2009) alhora de canalitzar el barranc i vendre-ho com a millor actuació possible sense tenir en compte ni explicar les repercussions que podia tenir sobre l'Albufera⁷⁴.

és que, jo te diré, jo sé que hi ha hagut *algo* de polèmica en *lo* de la Pipa, que hi hagué problema en *lo* del barranc perquè "cement sí, cement no" *hasta* cert punt jo no sóc partidària de cement, baix la meua vista, me tenen que explicar molt perquè l'aigua diuen que corre més cap a baix més ràpid, però si *hasta* ara ha estat *aixina*... no sé gràcies a... ja no ha tornat a haver més apujades, però jo era partidària d'eixamplar o reforçar però no a *lo* que sigui cement (E4)

Entonces el barranco había gente que quería que se convirtiera en un pasillo verde, pero yo creo que había un sentimiento de mucha gente que decía: " bueno nos da igual, pero que no nos volvamos a inundar por el barranco" entonces ahí había una obra un poquito controvertida. Claro yo comprendo que una solución de un pasillo verde hubiera sido preciosa, ¿no? Pero también comprendo el que dice: " bueno, me da igual pero..." quiero decir, que se quede como está no puede ser, porque cuando hay una inundación es que recogemos todo el agua que

⁷⁴ En parlar-ne del projecte, s'ha comentat que d'haver-se canalitzat els 42 kilòmetres de barranc haguera suposat el rebliment del llac de l'Albufera. Així els sòlids en suspensió hagueren anat a parar a la massa líquida del llac i allí s'hagueren decantat. D'aquest manera, en situacions de normalitat, quan ve una riuada els sediments que transporta l'aigua s'escampen per la marjal arrossera i no es produeix cap destrossa més enllà de problemes a algun camp i trencaments d'algunes sèquies, de fàcil reparació. Però si s'aboca tot aqueix carregament de sediments al mateix temps a l'estany, en tres o quatre avingudes d'aigua es podria terraplenar l'Albufera. La canalització creava un conducte que alterava les condicions naturals del barranc.

viene de toda la cuenca, entonces un poquito... aquí no fue muy activo, fue más, por ejemplo en Picanya fue más activo el movimiento a favor del barranco...(E2)

El interès que per a mi un dia tenia això era un poc perquè clar si és una zona de risc d'inundacions jo me faig preguntes de com collons han fet tantes vivendes vora a barranc, *entonces* el fet de...jo no ho veia bé...que jo crec que hi havien *atre* tipus d'actuacions que no fora una tan forta per a *lo* que és la...tan les plantes, animals i demés lo que passa és que com són la majoria insectes, o pardalets i tal que mai els vegem, pues no importa (...) ahí hi ha hagut uns a favor i altres en contra, però *bueno* sí que s'ha venut molt la por a la *riuà*, els que ho han patit més, com a la solució idònia. (E9)

L'últim verbatim troba la crítica més forta a l'obra que es va fer al barranc però com es pot observar no hi ha una dura oposició.

Pel contrari, pel que fa al transvasament Xúquer-Vinalopó, els discursos estan d'acord en assenyalar la seua inviabilitat, sobretot si intenten agafar l'aigua des del Pantà de Tous⁷⁵:

...volien agarrar-la de Tous o de per ahí dalt... *entonces* diguérem que no... que si volien l'aigua quan aplegue ací baix... que esta era sempre curta pa *mosatros*...(…) perquè sinó sempre l'aigua bruta era pa *mosatros* i els altres que se l'endugueren neta... i això no era correcte...i ací vindria la que vindria....negar-li-la ací no la podien negar... a Sueca i a Cullera no la poden negar perquè som els últims... *entonces* està escrit això en els estatuts *de què* té que vindre l'aigua que ens *perteneix*... (E46)

Els entrevistats parlen de les fortes mobilitzacions que va generar el moviment anti-transvasament —'en Sueca sí que se han movido' (E38)— i alaven la tasca del moviment Xúquer viu: '(...) en Sueca están los de Xúquer Viu... han luchado muchísimo...' (E38); 'Xúquer Viu, eh? Que estan posats *amuntó* en tot això *pa* evitar coses' (E46).

Pel que fa a l'opinió que els mereixen les àrees de reserva haurem de dir que són, encara, quelcom desconegut. Però en general és un sector que veurà amb bons ulls la rehabilitació dels espais, si bé és cert que aquesta acceptació és major entre els habitants de Catarroja.

A mi ha sigut una cosa que m'ha sorprès i després ja quan me n'aní en Joan que anàrem allí perquè jo tampoc me coneixia tota la història... jo vaig quan puc i com aquell que diu pues un dia me'l vaig trobar... sí que vaig vore que estaven fent *algo*, no sabia el què però el dia que anàrem allí i *mos* conta un poc la història i tal *pues* és *algo*, o *sea* una de les formes d'actuar o *sea* a lo que... o *sea* diferent a les altres, o *sea* al tema del barranc, no?(E10)

Fins i tot el Tancat de la Pipa era una cosa desconeguda per a l'Agent de desenvolupament Local de Catarroja, tret que mostra la desconexió de la gestió dels projectes amb els autòctons, no fent-los partícips des d'un primer moment.

El *Tancat* de la Pipa... para mi fue una sorpresa, quiero decir, un día fuimos a verlo y yo dije: "ostras, ¿esto qué hace aquí?", fue una sorpresa porque no éramos conocedores de lo que se

⁷⁵ Inicialment, la presa d'aigües estava situada a Cortés de Pallàs, a més de 100 km de la desembocadura. La presa a l'Assut de la Marquesa se situa aigües avall de l'última captació d'aigües per a usos agraris, a 4 km de la desembocadura.

estaba haciendo. O sea, si que sabíamos que había habido un movimiento ahí por parte de la Confederación Hidrográfica pero realmente el proyecto fue una grata sorpresa (E2)

Des d'aquesta posició discursiva, doncs, el Tancat de la Pipa es presenta com un espai d'oci per ser visitat i consumit en el sentit de "parc temàtic". La classe mitjana, farta de consumir les imatges que reflecteixen la modernitat estan assedegats de consumir naturalesa així com les imatges que aquesta projecta. Els Tancats —convertits en aiguamoll— han de satisfer aquesta demanda de consum.

...es que a esto le tenéis que hacer una labor de marketing importante... y quizás hacer un proyecto más abierto del que tenían previsto, porque ellas me planteaban el hacer algo más para secundaria, como más específico y yo, desde mi punto de vista, yo creo que haría un proyecto más amplio... de más población, quiero decir por ejemplo hacer una conexión que conecte con el *Port* de Catarroja, una ruta verde, una posible vista de familias un domingo, por ejemplo(...) Porque luego esta muy bien todas las explicaciones que van poniendo en el camino, pero claro te encuentras allí que está cerrado y dices: " bueno, esto es privado, ¿no?", de alguna manera... (E2)

En aquest verbatim s'expressen perfectament la diferència de demanda de consum per part dels consumidors de la modernització i l'oferta que els gestors ofereixen de l'espai. A més, com ja s'ha comentat, l'Albufera és un signe històricament i culturalment arrelat en la memòria col·lectiva de la societat valenciana. Tots els discursos, independentment de la posició de la qual s'emanin, mitifiquen la idea d'una Albufera com un paradís que la modernització econòmica ha destruït. El Tancat de la Pipa ofereix els símbols—gambeta, asprella, tortugues d'estany, samarucs..— que caracteritzen a aquesta imatge mitificada de l'Albufera tan diferent de la que ara ofereix aquest mateix espai. De manera que, en el Tancat, no només es consumeixen imatges de naturalesa sinó que a més, a través d'aquesta zona, es consumeix identitat. No obstant això, el projecte del Tancat de la Pipa, és percebut pels locals —tant per part dels representants de la classe mitjana i treballadora com per part del sector tradicional— com una cosa desconeguda i llunyana tant per al poble de Catarroja com per a la societat valenciana en general. I, què volen d'ell? Volen un espai per al poble, obert més en un sentit de "parc temàtic" per a ser visitat i consumit.

8.3.3. Les percepcions del Parc Natural del Delta de l'Ebre i els conflictes ecològics i socials que l'envolten

En la posició dels consumidors de la modernització, com ja hem esmentat, domina una concepció que demanda un control administratiu en l'explotació de la naturalesa que sigui compatible amb el creixement econòmic sobre la base del concepte desenvolupament sostenible. Aquesta idea la veiem perfectament reflectida en els discursos al voltant del projecte de transvasament del riu Ebre.

s'hauria de vindre turisme que pogués estar a un bon hotel i que tingués de tot... camps de golf... tot això també es podria fer aquí... no a un *puesto* que no hi ha aigua i s'han d'en dur l'aigua... que mos porten les indústries a l'aigua no que se *mos enduguen* l'aigua per a fer indústries a un altre *puesto* perquè aquí estem al paro completament... només tenim dos o tres fàbriques que encara van bé... jo trobo que haurien de ficar-nos més indústries al Delta... lo *renobrarien* més, farien més coses... i ara mos passa això... que *mos* trobem tota la gent, i no la gent gran, sobretot los joves perquè hi hagut un *paro* per tot... per *natros* ho hem tocat molt, eh? I ho toquem que no saben *hasta* quan hi ha... (E22)

Pues *bueno*, ara la gent ja comença a tindre idea d'estes coses i no diuen: "nosaltres tenim el recurs, en este cas l'aigua, i no volem que *mos* la prenguen, què volen usar-la? Que vinguen aquí. Què volen muntar un camp de golf? Que el munten aquí" està és una mica la diferència que hi ha entre el radicalisme ecologista i la posició intermèdia, *tempalda*, no? l'exemple del camp de golf, analitzarem les tres posicions la posició estrictament constructivista *desarrollista* que no mira res i no respecta res, la posició intermèdia que potser és la lògica i la posició radical ecologista. Què fa davant d'un camp de golf la posició estrictament constructivista, *desarrollista*? i què mos ha portat a la bombolla immobiliària que tenim en este moment?: " jo vull muntar el camp de golf al desert d'Alacant perquè allí em surt barato de comprar el *terreno* i en conseqüència em porta l'aigua de l'Ebre, del Xúquer, del Guadiana o del Mississipi.." d'allí on poguessin. Posició del *tio* templat "no home, vols muntar un camp de golf, jo també, munta'l aquí al costat de l'Ebre o al costat del Guadiana o al costat de tal". Posició de l'ecologista "res, aquí no s'ha de muntar cap camp de golf ni a Alacant, ni a l'Ebre ni a cap de lloc, *sucios capitalistas que se vayan a la mierda*" llavors *bueno* estes són les tres posicions, pot ser hi hagen intermèdies... Jo em quede en la del mig, evidentment, "vols muntar un camp de golf? Pues munta'l aquí escolta..." " no el muntarem a Alacant i farem un transvasament" " pues no. Llavors, la gent d'aquí això no ho vol. La gent d'aquí lo que vol és que ho munten aquí perquè diuen: " home, munten un camp de golf aquí igual *mos* beneficiarem, igual *mos* compraran los *terrenos* i *mos* ho pagaran bé o bé tindriem moviment i turisme... *pues* sí però aquí, dins de la conca" (E15)

Aquestes tres posicions de les que ens parla l'entrevistat seran importants a l'hora de fer encabir a la gent en les diverses posicions que s'han plantejat al marc teòric. El discurs dels consumidors de la modernització coincidiria en el que l'entrevistat ha anomenat "posició intermitja", és a dir, volen un creixement econòmic que, ahora, siga sostenible. Mentre que transferir aigua tindria unes conseqüències mediambientals dolentes, desenvolupar activitats econòmiques a la conca de l'Ebre tindria un menor impacte ambiental.

No obstant això, trobem fraccions discursives dintre d'aquesta posició. Al següent verbatim es relata la posició discursiva que hem convingut a denominar "*desarrollista*" que es caracteritza per entendre la intervenció humana sobre el medi natural com colonització o explotació econòmica. El medi ambient, des d'aquesta òptica mercantil, és un recurs completament disponible per a ser explotat.

Sí, això va *sentar* com una qüestió com si volguessin treure *algo* que el pertany (...) totes formes aquí a Amposta va haver opinions bastant diferenciades, eh? O siga lo que passa que lo que diríem la batalla de l'opinió pública la va guanyar l'anti transvasament però també hi havia gent que veia que això no deixava de ser una possible oportunitat, si es feia ben fet, com per a què si

es podia regular bé *lo*... l'excident de recursos poguera captar inversions al territori que també fan falta (...)només en l'estalvi no hi ha prou com per a donar el subministre que es necessita en la vida moderna actual... a *llavons* hi ha hagut qui ha plantejat les dessaladores i ha hagut qui creu que això si es resol en transvasaments o en *pantanos* o en algun tipus d'obra hidràulica és més racional perquè si que de moment es va fer una gran inversió, si que de moment canviés probablement el paisatge, però també hi ha maneres de poder-ho minimitzar i també són inversions que després a la llarga que se paguen millor (E17)

Des d'aquesta òptica, l'aigua del riu Ebre seria un recurs natural que s'hauria d'explotar independentment de les conseqüències ecològiques que pugui tenir un transvasament.

En parlar del Delta, alguns dels que ocupen el lloc dels consumidors de la modernització, no dubten en fer una crítica radical al Parc Natural:

Sí, *lo* Delta és molt *majo* i molt bonic però *lo* que han de fer sobretot és no fer més Parc Natural perquè nos van agarrant tot *lo puesto* que estem fent arròs i *mos* fan molt de mal *los* flamencs... i *claro* s'hauria de deixar i dir: "tot este tros per a què el pagès pugui fer collita" i a *llavons* tot *lo* demés... perquè el meu marit ha anat a caçar a l'Encanyissada i escolta és preciós... va molt bé per a tot... per a fer esport *los* homes que els agrada caçar... però també hi ha la seua part negativa *pues* que *mos* passa això... quan surten *los patos* i venen *los* flamencs *pues*... quan sembles l'arròs te se'n perd un munt i hi ha que tenir una mica de collita *pues* que *mos* la sàpiguen respectar... o que paguen una miqueta que hi ha *puestos* que si els flamencs fan mal s'ha de pagar... i no et puc dir res més... i ara hi ha molt de turisme però el turisme que *mos* han portat és molt d'anar a peu, no és turisme de guanyar molt de diners... hauria de vindre turisme de guanyar molts de diners... s'hauria de vindre turisme que pogués estar a un bon hotel i que tingués de tot... camps de golf... tot això també es podria fer aquí...(E22)

A nivell individual, a nivell de diguéssim de ciutadà, *vale?* *Lo* Parc Natural... això és *lo* que penso jo eh... ha perjudicat bastant, vull dir, hi ha massa protecció... pot ser... en l'excusa *de* què és un Parc... clar, perquè és que la gran majoria... al terme de Sant Jaume per exemple, tot *lo* que és l'Illa de Buda que és reserva natural, després està la Punta de la Banya que també és reserva natural... tu no pots entrar allí, *vale?* En la temporada de caça els que són caçadors, tenen uns dies que poden entrar a la Illa de Buda, però... ha estat molt limitada inclús per als que som d'aquí que no podem anar... i no és que... i pot ser *los* d'aquí són *los* que l'han cuidat més, saps? *Mos* posen l'excusa *de* què... "s'ha de cuidar que és Parc Natural" però en definitiva qui cuidem el Delta som *los* que vivim cada dia... saps? La gent no està molt contenta en *lo* Parc... hi ha molta protecció de les aus que... que no són d'aquí... són d'aquí però... per exemple tenim una invasió de flamencs que hi ha moltíssim i clar se menguen l'arròs... (E24)

La crítica al Parc és perquè pensen que hi fa una protecció conservacionista excessiva i també perquè —com vorem a l'anàlisi de les víctimes de la modernització— aquesta protecció oficial els expropia del poc que els quedava de tracte privilegiat amb la natura alhora que els imposa un saber tècnic que desdenya el seu coneixement com a habitants de la zona i a més a més, els escull com a víctimes d'una reconversió de la naturalesa que tolera i permet les pràctiques de destrucció produïdes per les indústries. És per això que afirmaran que els preocupa l'estat del delta i, ja no sols perquè el cabal d'aigua siga menor i això propicie el seu retrocés, sinó també perquè són la part

baixa d'un riu mitjanament industrialitzat i que per aquest motiu reben contaminació de la resta de la conca.

Com apunta Franquet (2001), la capacitat que tenen els rius d'assimilar aigües residuals de les ciutats, fertilitzants de les terres de cultiu, elements químics i altres porqueries té un límit. Si ens en passem, aconseguirem que les bactèries, les algues i la proliferació de la vida vegetal consumeixi l'oxigen de l'aigua i ens carreguem no tan sols els peixos, sinó tot l'ecosistema i que s'interrompi la cadena tròfica. Per altra banda, continua afirmant el mateix autor, els amos de les fàbriques i indústries sembla que encara no s'hagin adonat que els rius són sensibles i vulnerables, molt fàcils d'enverinar a través de plom, cinc, mercuri, cadmi, àcids, dissolvents o policlorurs de vinil. La concentració d'aquests contaminants no sols produeix mutacions o malformacions genètiques, sinó també l'extermi sistemàtic i irreversible de comunitats naturals senceres i la degradació i destrucció del paisatge. No sols destrueixen la vida sinó que s'acumulen tots aquests elements en els sediments i en els sòls. A més són un perill per la salut dels qui habiten a prop; perill que es deriva, per un costat del consum d'aigües o, per altre, dels aliments procedents d'aquests rius contaminants (Franquet, 2001).

Per últim, pel que fa a la pregunta referent als projectes que es porten a terme a la llacuna de la Tancada i l'Alfacada, hi ha entrevistats que mostren un desconeixement absolut altres que no saben ben bé que hi fan però no els hi sembla malament.

La veritat és la primera notícia que tinc, saps? Ni ho sabia.... no, perquè encara que estiga en el terme de Sant Jaume, això pertany al Parc Natural... i el Parc Natural per qüestions polítiques de quan se va crear, està a Deltebre, *vale?* I la gestió de *lo* que és el Parc Natural és una mica ambigua... vull dir la gent no s'entera massa, no ens posen al corrent... vull dir, fan... la gent està una mica *coenta*...(E24)

...i després també algunes coses que preguntem són...*bueno*, en els llacunes de la Tancada i l'Alfacada sí que estan fent algunes obres... Això no ho sé jo...(E21)

Pues sí, diuen això que estan recuperant a veure si poden recupera *algo* més del Delta i ho estan buidant, que és lo que diem, ho han de fer més habitable per a les aus... tot se fa en millores... *Pues sí*, perquè *natros* ho vam vore: "aquí, fan uns treballs" i van dir que si ho *refonaven* i ho *limpiaben* i no vam vore res més, ni *mos* van explicar res més... i *claro* aquelles màquines treballant allí... pues *algo* han de fer... (E22)

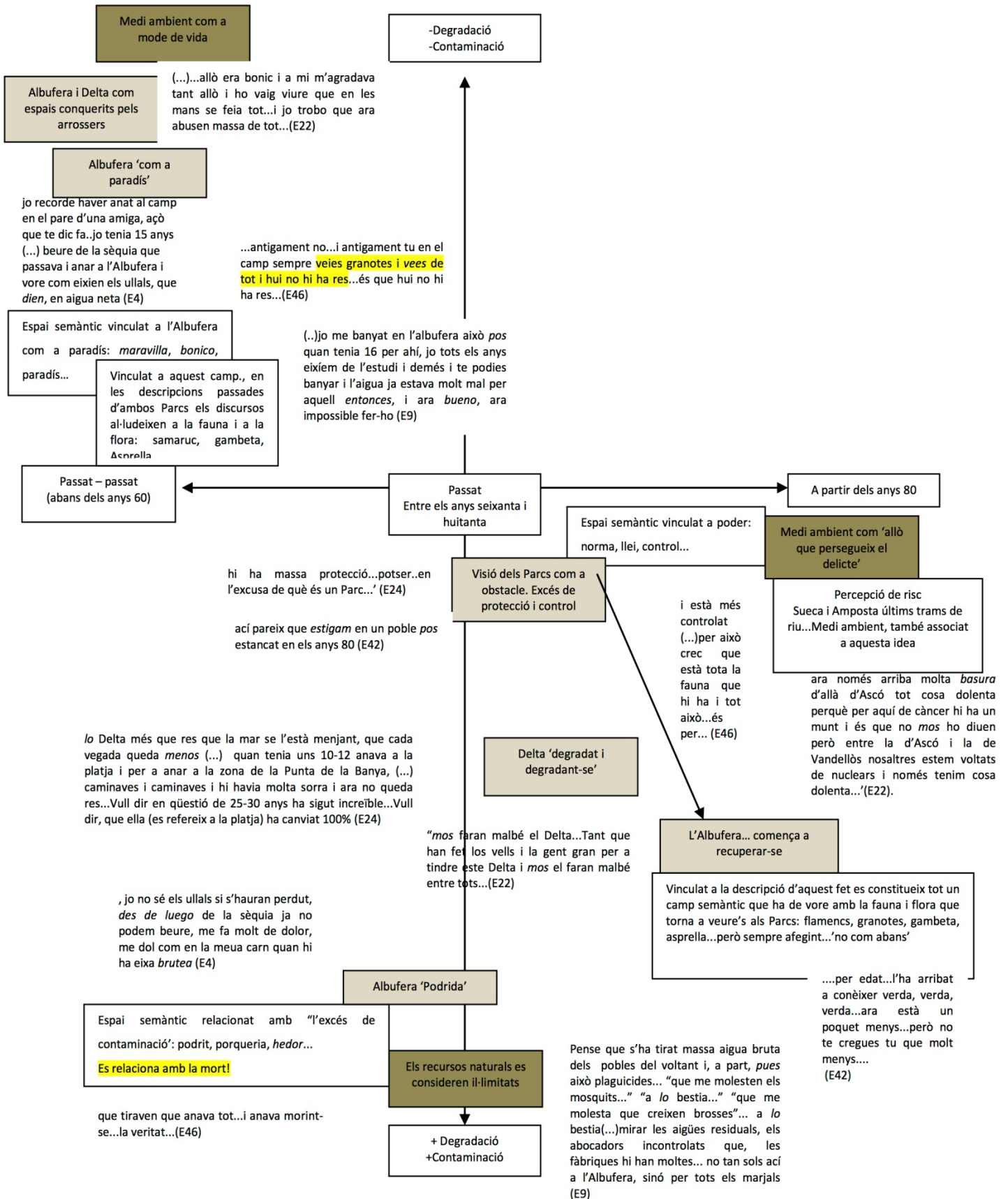
Ara bé hi ha hagut més entrevistats que sí que hi coneixen més el cas i sota la seva lògica de pensament opinen que:

Hi ha de tot, eh? Hi ha una mica de diversitat d'opinions... la manera de plantejar-ho diuen que sí que seran centres que poden atreure turisme etcètera, etcètera però *hasta* ara l'experiència que tenim no és bona en això...no en este cas concret perquè no està en marxa, no està resolt i no sabem ni com eixirà ni que passarà però tot i que en lo Parc Natural estem conscients que és un valor, veiem que no aporta gran cosa a les comarques nostres, perquè considerem que s'està fent un turisme d'un dia no de pernoctacions, diem turisme de bicicleta i motxilla que no

deixa pràcticament res... (...) Sí, la Tancada, *lo* projecte este no ho sé...a mi em sembla interessant però també ha hagut qui ha comentat...o sigui, que se fa un com una recuperació de la Tancada, com una llacuna més bé salnitrosa no? i que allí hi hauran pues una sèrie d'aus i una sèrie de paisatge però que si això se pogués manipular una mica... o siga lo que és la mescla d'aigües inclús podria donar algun rendiment per a la cria de peixos de llisalls o de llises o *lo* que siga... i això no sé si està contemplat. És a dir, que de vegades tenim algunes oportunitats o si complementant algunes projectes també potser podríem arrodonir-los o millor la capacitat generadora de riquesa i potser no l'acabem de fer... està és una mica la sensació...(E15)

En suma, els projecte de restauració d'hàbitats podrien ser quelcom que pot millor l'estat de conservació però sobretot s'hi pensa en les possibilitats que aquests llocs tenen per a incitar al consum turístic. Que siga un espai per a ser consumit.

Configuració narrativa i representacions socials dels Parcs Naturals: Classes mitjanes i treballadores

8.4. Mitjanes i xicotetes empreses: una llavada de cara verda al capitalisme. La cura del medi ambient com l'acompliment de la norma que persegueix el delicte

"...porque nosotros estamos dados de alta en la conselleria de medio ambiente como gran productor de residuos tóxicos... a parte de que producimos fitosanitarios..."(E55)

El material empíric per captar el discurs d'aquesta posició prové de l'anàlisi de 12 entrevistes els perfils socials de les quals pertanyen a: xicotets i xicotetes empresàries, generents i directius d'empreses mitjanes i grans.

Els discursos descriuen una preocupació mediambiental en termes de fatalitat en la que diuen trobar-se lligats de mans i peus on es requereix 'un equilibri' (E57) que compatibilitza desenvolupament i sostenibilitat que genera problemes que 'ni tu ni jo podem arreglar'(E57). Des d'aquesta posició, en la qual hi ha qui se sent involucrat com a agent contaminat, el discurs gira entorn a la contaminació de grans dimensions. Fan referència, doncs, a la contaminació provinent de la gran indústria, el resultat incontrolat de la qual amenaça la supervivència de l'espècie.

*Que em preocupa... dona claro, claro... pues no estan fent animalades i encara s'estan fent... un país com Estats Units... que és el número u en el món, (...) i encara no estiga complit el *tratado* de Kyoto... pues no és correcte (...) per això et dic jo que *pa* mi el problema és l'equilibri... i on està l'equilibri? On està l'equilibri? Però hi ha tants interessos en el món que ni tu ni jo ho podem arreglar... (E57)*

*bueno això han sigut *animalaes* de, de porqueria lo que se li han tirat a l'albufera, durant molts anys, durant molts anys... ja te dic que la zona d'allà de Sueca, Sollana i tot allò, la Ford mateixa desaigua encara a l'albufera.... **La Ford desaigua a l'albufera?** Aigua neta, aigua neta, però quan se li *estropea* la depuradora, quan se li *estropea* la depuradora a lo millor està dos o tres dies tirant porqueria incontroladament... (E12)*

La contaminació, doncs, implica el desencadenament de conseqüències indesitjables. Com ja hem vist i vorem els discursos del Delta descriuen que el riu porta uns elevats índex de contaminació que no generen però pateixen els habitants de la zona. L'Ebre és un riu altament contaminat. La preocupació mediambiental té a veure directament amb les seves vides. Com els discursos dels 'consumidors de la modernització', els habitants del Delta declaren tenir uns elevats casos de càncer.

*...hi ha uns percentatges de casos de càncer per població (...) voldria saber quina dada tenim aquí i quina dada hi ha a altres llocs... eh... la veritat és que aquesta zona es pateix bastant d'això... quan aquí la qualitat de vida, entenc, que és més bona que a altres llocs per tot... no? o *sea*... no hi ha molta indústria... aquí... no hi ha molta contaminació que sigue generada aquí... (E58)*

Cal més “conscienciació” i confien en les generacions futures que estaran ‘mediambientalment’ més educades. Ara bé, la cura mediambiental s’associa amb el reciclatge, no amb la desmaterialització o el canvi de modes de vida.

i això sobretot ho inculquen en l’escola... ací en Sueca perquè els meus fills és que no venen ací a Sueca a escola... però els *vec* que han estat una bona *tempora* sinó ho estan fent encara... que anaven a reciclar... o siga havien habilitat diferents *contenedors* i passaven el dia de reciclatge... no sé com treballaven i crec que anaven totes les escoles perquè hi havia diferents coles allí... i recorde vore ací darrere en un carrer que ficarem *pa... pa* que no passaren els cotxes... que hi *havan* contenedorets... d’això... i que feien jocs de coses de reciclatge i tot això... (E43)

Un dels elementals estructurals dels discursos enunciats, des d’aquesta posició social, ha estat la concepció del medi ambient com una norma a acomplir per por al càstig. L’èxit del poder disciplinari, en el terreny de l’acompliment de les exigències mediambientals —respecte, per exemple als discursos analitzats per Rodríguez Victoriano (2002)— sembla haver-se aconseguit. Com bé esmentava Foucault (1976: 158), aquest acompliment és degut a l’ús d’instruments simples: la inspecció, la sanció i la seva combinació en un procediment que li és específic: l’examen. Després d’analitzar aquesta reflexió no ens resulta gens estrany tornar a l’inici de moltes d’aquestes entrevistes i veure que, a les parts introductòries, els discursos descriuen la política mediambiental de l’empresa. Sense fer cap pregunta l’entrevista es transforma en una inspecció mediambiental.

Natros t’hem portat una fulla que té la donaré al final i que és... està... la política de l’empresa en medi ambient(...) Aquí t’explica que tenim un sistema integrat perquè... o siga l’empresa de cartó (...) Primer recollim el paper de les botigues, dels supermercats, i tot això... i d’això el convertim el cartó i el paper que recollim del paper... el convertim en paper reciclat i del paper reciclat nosaltres fem el cartró reciclat, *vale?* El 90% del que gastem és cartró reciclat del que fem, *vale?* I hi ha una part, un 10%, que el comprem a altres proveïdors perquè *llavons* este ja ve de la fusta... i això és lo sistema d’integració (...) I per fabricar el paper reciclat l’empresa te una subvenció de la Unió Europea a cost zero... i fan destinar per a comprar màquines o per a ampliar l’empresa i a cost zero d’interessos, me refereixo... (E30)

La consciència mediambiental per als aquí posicionats en molts casos vindrà associada amb el compliment de la normativa. Els discursos despleguen un camp semàntic que té com a punt de referència el poder —exercit per les ‘Administracions públiques’ (Ministeri de Sanitat, Confederacions Hidrogràfiques, Generalitats...— que imposen la norma a acomplir. D’aquesta manera associen a medi ambient les paraules: control, norma, exigència, llei, decret, normativa, regulació, límit... i per suposat aquelles relacionades amb el càstig (violència explícita): denuncia, tancament d’empreses... i la vigilància (violència implícita): inspeccions.

...de acuerdo a estas exigencias a lo largo de estos años... pues nosotros hemos ido adecuando nuestra actividad y nuestras medidas de protección a estos requisitos... (E55)

Perquè s’*arriesguen* a què si els pillen es costa una denuncia molt gran i ja *entonces* no sé... (E12)

... *mosatros cumplim* les normatives del Parc i ací estem... quan se feu el Parc això ja estava... i a més açò és una cosa de producte del Parc (E37)

En aquest sentit, tornant a Foucault (1976), podem afirmar que l'exercici de la disciplina suposa un dispositiu que coacciona pel joc de la mirada; un aparell en el qual les tècniques que permeten veure indueixen efectes de poder i on, de rebot, els mitjans de coerció fan clarament visibles aquells sobre els quals s'apliquen.

...va canviar també lo que és la llei mediambiental... antigament era la llicència d'activitat ara ha passat a ser no només la pròpia activitat de l'empresa... sinó que requereix un control ambiental i una revisió periòdica *de què* les condicions inicials d'establiment d'una empresa continuen vigents al llarg del temps encara que es *vaigue* modificant... o *sea* que si una empresa se va ampliant pues hi ha un control periòdic que si es modifica l'empresa, *pues* evidentment, s'ha d'adequar a allò que es modifica... *bueno*...(E58)

El càstig tendirà, doncs, a convertir-se en la part més oculta del procés penal. La qual cosa, afirma Foucault (1976), té diverses conseqüències: els instruments de domini deixen de percebre's en la quotidianitat per passar a formar part de la consciència abstracta i la seua eficàcia prové de la certitud de ser castigat si no s'acompleixen les normes.

Paraules com 'residus tòxics' o 'productes fitosanitaris' deixen de ser problemàtiques alhora de parlar sobre el medi ambient perquè, des de la lògica pràctica dels aquí posicionats, protegir el medi ambient és complir amb les normes.

...porque nosotros estamos dados de alta en la Conselleria de Medio Ambiente como gran productor de residuos tóxicos... a parte de que producimos fitosanitarios... en la manipulación de estos productos... generamos unos residuos. Los residuos vienen de los sacos, las bolsas, los bidones que han contenido los ingredientes activos que hemos comprado... eso no se puede tirar... eso se recoge y se gestiona por estas empresas y luego residuos de limpieza de instalaciones que también nosotros recogemos y todo ese conjunto eh... se recoge y se gestiona externamente... y como estamos dados de alta como gran productor de residuos toxicos anualmente tenemos que dar un record a la consellería correspondiente de todos los consumos y de todas las gestiones... y en las aguas... además para demostrar y que la conselleria o la confederación en este caso, la confederación hidrográfica del Júcar, tenga un conocimiento de la gestión del agua (E55)

L'adob i els fitosanitaris... (...) Sí, el número de registre... tinc una secretària que és una eminència i està *enxufa* tot el dia a Internet i més o *menos* sap quan varien o no varien, si hi ha ampliacions de registre... estem al dia, tenim revisions del DARP del Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca de la Generalitat, també del *Seprona*... tenim revisions regulars cada any... i quan fa falta un número de registre... si hi ha alguna empresa com ara està de l'api que necessita tindre els registres actualitzats... ara per exemple se'ns acaba una al novembre... en seguida demanem ampliació del número per a què estiga en vigor(E20)

Dintre d'aquest engranatge que utilitza el poder, d'acord amb Beck (1968: 68), podem afirmar que la "naturalesa" és tot menys 'natural' i ha esdevingut "un concepte, una norma" però també "un record, una utopia ". En aquest sentit, els discursos, sobretot de la gent que viu a Catarroja —avui

ciutat dormitori— descriuen una Albufera com a paradís perdut... un record d'un lloc. Tal com descriu Frigolé (2007) el consum d'espais naturals verges i la recreació forçada del natural és símptoma d'una reconstrucció d'un passat idíl·lic perdut.

...allí i en el sequiol del port... allí i beviess aigua i no passava res... i hi havia asprella... i una *maravilla*... (...) l'aigua com estava... (E57)

a un metro *vees el fondo* (...) de l'albufera de *lo neta* que estava l'aigua, ara però això jo tenia 16 o 18 anys jo, o sigui que fa *pues* molts anys, molts anys. I la il·lusió de *mosatros* era això, anàvem en la barca i quan faltaven a lo millor 500 metres se tiràvem a l'aigua i nadant, nadant *hasta* la vora ja, *hasta* allí, però era... allò era... en aquell moment l'albufera era un paradís, l'albufera era un paradís, era molt *bonico*... i això anaves en les barques i quedaves les regates de la brossa, de l'asprella marcat, des de l'eixida de la Pipa *hasta* meitat de l'albufera a una banda i *atra* era brossa, això era el *carrero* de la barca per on passàvem, *hasta* que aplegàvem més al mig i se feia i tal el descampat de l'aigua, però era, era molt *bonico*, *bueno* era... i continua sent, no? Però no lo de *antes* ja (E12)

De manera implícita els discursos al·ludeixen a una època passada, un passat més recent, on no hi havia 'control' i els vessaments incontrolats varen portar associada una degradació ecològica de les zones. Això sí, per culpa 'd'aigües amunt' en el cas del Delta i per culpa d'empreses 'més grans' en el cas de l'Albufera. Mai per la seua pròpia culpa.

Flix han tingut que tacar perquè Ercross tirava tota la porqueria al riu i han tingut que aïllar un tros de riu i treure tota la porqueria i tots los *residuos* que llançaven... (E20)

però *mosatros* som dels *menos* contaminants per això... perquè justament gastem molta aigua *pa* llavar... (E57)

...problemes hi ha molts però tots portats... autòctons poquets... (E20)

Home en els últims anys aquí s'han fet depuradores a tots *los* pobles de la zona, no? És cert que als pagesos antigament en el tema del cultiu de l'arròs *pues* tiraven productes *pues* que ara no deixen tirar... en este sentit ja em sembla bé... hi ha control... però *claro* després *pues* aigües amunt *pues* hi ha el que hi ha... (...) Home aquí empreses que siguen contaminants de la zona *pues* a vore... no hi ha... (E58)

Igualment, com s'emfatitza a l'últim verbatim, seguint el joc de responsabilitats creuades al que fan referència García i Cabrejas (1996 i 1997), s'enuncien crítiques cap a l'excés de contaminació provinent del sector agrícola que, consideren, que durant un temps va estar 'fora de control'.

S'ha de matissar, però, que en parlar de la indústria com a possible causant de la contaminació, els discursos són contradictoris i apareixen alguns tipus de dissonàncies cognitives. Dissonàncies sempre reduïdes per trobar la seua harmonia en l'argument "les empreses donen molta feina". Argument associat al context social i econòmic i a les elevades taxes d'atur que tenen les poblacions d'estudi, com hem vist al capítol segon.

moltes famílies vivint d'ahí que això és una cosa que és importantíssima... important... home bufetades hi ha quan una empresa d'estes es meneja... per a endur-se-los per *algo* serà... encara que tingues una idea contrària *de què* és capital i més dur i tot *lo* que vulgues però al

final on van duen *riquea*... reparteixen... ahí ha treballat moltíssima gent i jo conec a moltíssims amics (E57)

Les inqüestionables millores en la qualitat de vida han portat a associar l'ecologisme amb 'anar enrere'. Els modes de vida d'abans de la degradació, per tant, són una rèmora del passat. Tanmateix, no es dubta en afirmar que la consciència és quelcom que va associat als processos d'educació i l'edat (com ja hem explicat), tot sense reconèixer que els modes de vida anteriors portaven associada una NO degradació de l'espai. Per tant el medi ambient és la norma i la legalitat amb la que s'està educant a les futures generacions. És, simplement, posar control a una situació de desgavell.

també te dic una cosa en quant a l'ecologia... en l'ecologia jo sóc partidari *hasta* cert punt... *mm*... anem a vore si tornem a l'època d'antes de *Cristo* per dir *algo*... *pues* allò segurament era casi tot ecològic... *entonces*... però anem a vore... s'ha avançat molt... també en açò... *lo* que passa que s'han fet moltes barbaritats i ahí és on se tenia que ficar coto i s'ha ficta i s'està ficant... en les barbaritats que s'han ficat que tiraven descontroladament *venenos* sense saber les repercussions que podien donar a la salut ni res... però dit açò (...) l'ecologia pura és anar a rere... és anar a rere... ui en açò... l'ecologia sí però *hasta* cert punt... hi ha coses que s'han de ficar freno (E57)

Pel que fa a aquest últim verbatim observem que el discurs tracta d'imposar les categories habituals del discurs convencional sobre el desenvolupament econòmic —entès aquest com un procés homogeni i evolutiu— amb el que es categoritza el passat amb conceptes com 'residual', 'endarrerit' o 'marginal', en definitiva: 'l'ecologia pura és anar a rere' (E57)

El seu discurs expressa una actitud, que seguint l'esquema de la tipologia d'orientació de la conducta del quadrat 'M' d'Alfonso Ortí (1995), es caracteritza per un hiperindividualisme economicista de caràcter jeràrquic competitiu. El discurs predominant sobre el medi ambient també ha de veure amb el cost econòmic que la seva protecció té per a ells i que de vegades no estan disposats a assumir.

...construccions al Delta *pues* és una mica complicat... potser tècnicament avui en dia no hi ha massa problema... *lo* que sí que hi ha problema és el problema econòmic... incrementa moltíssim lo que és el cost d'una infraestructura (E58)

Pel que fa als conflictes relatius a l'extracció de l'aigua —els transvasaments— els entrevistats de Sueca i Amposta remarcaran la inviabilitat dels projectes.

...i *claro*, la gent vol que portem aigua per avall però és que no hi ha i més se la menjaran abans a Saragossa que *mos* l'envien a nosaltres... (E20)

...és el riu més important que tenim ací en la zona, *entonces*, què passa? Que hi ha molts abocaments...molts...eixos transvasaments...fa que açò se rebaixe... ací necessitem molt l'aigua perquè ací segueix *siguent* una zona de molt de camp (...) ací no hi ha *casi* indústria sobretot és agricultura, val? (E43)

Quant a l'obra del barranc del Poio coincideixen amb les víctimes de la modernització però, a més, afegeix la necessitat del manteniment del tram asfaltat.

Això de posar el asfalt que ficaren? *Pues* a mi el tramo d'ací del poble *pues* me pareix molt bé, encara que hui en dia està brut altra *vega*, perquè quan ve aigua tiren pedres i ix la brossa altra *vegà*(..). El tramo *ixe* està molt bé, molt net però és això... si ara no ho mantenen, no ho netegen, *pues* d'ací 4 dies *pues* està fet un *asco* (E12)

Respecte als Parcs Naturals, les visons difereixen i trobem diverses fraccions discursives. Pel que fa al discursos des de l'entorn deltaic, el Parc es veu com un recurs a explotar negat per les limitacions de ser Parc Natural i zona inundable.

Pel que fa a l'Albufera també trobem diverses opinions. Els que viuen a Sueca no assenyalen els canvis referents a la degradació de la mateixa manera que els que ho fan a Catarroja.

Els discursos descriuen una línia en el temps que marca la contaminació i la degradació del seu entorn. Coincideixen en afirmar que va haver un passat-passat, situat abans dels anys seixanta on 'se feia tot a mà' (E26) i 'l'aigua estava neta' (E12). Descriuen els aiguamolls amb un camp semàntic vinculat a un paradís perdut, sobretot aquells que viuen als entorns de l'Albufera. Els discursos mitifiquen el passat, però com ja hem vist des d'aquesta posició discursiva, s'entén que el progrés és anar cap a endavant. Després, va haver un temps en què hi va haver excessos de contaminació —per desconeixement— i que va dur associat un procés important de degradació —descriu amb molt més detall pels habitants de Catarroja que no pas pels de Sueca o Amposta. Situen l'inici d'aquest temps de desgavell als anys seixanta-setanta del segle passat. S'utilitza tot un camp semàntic relacionat amb 'la putrefacció' per descriure el procés històric que han sofert els aiguamolls. Paraules com *hedor* i *porqueria* s'empren per caracteritzar l'estat en què es trobaven els aiguamolls. Per últim, apareix altra època on tot sembla estar més controlat i apareix el camp semàntic abans descrit que se centra en l'acció del poder.

Per últim, pel que fa als projectes de restauració de l'hàbitat, destaca, en primer lloc, l'alt grau de desconeixement. I entre aquells que efectivament coneixen les experiències, tot i haver diversos pensaments, els discursos son unànimes en preguntar-se sobre la utilitat d'aquestes zones que tants diners públics han costat.

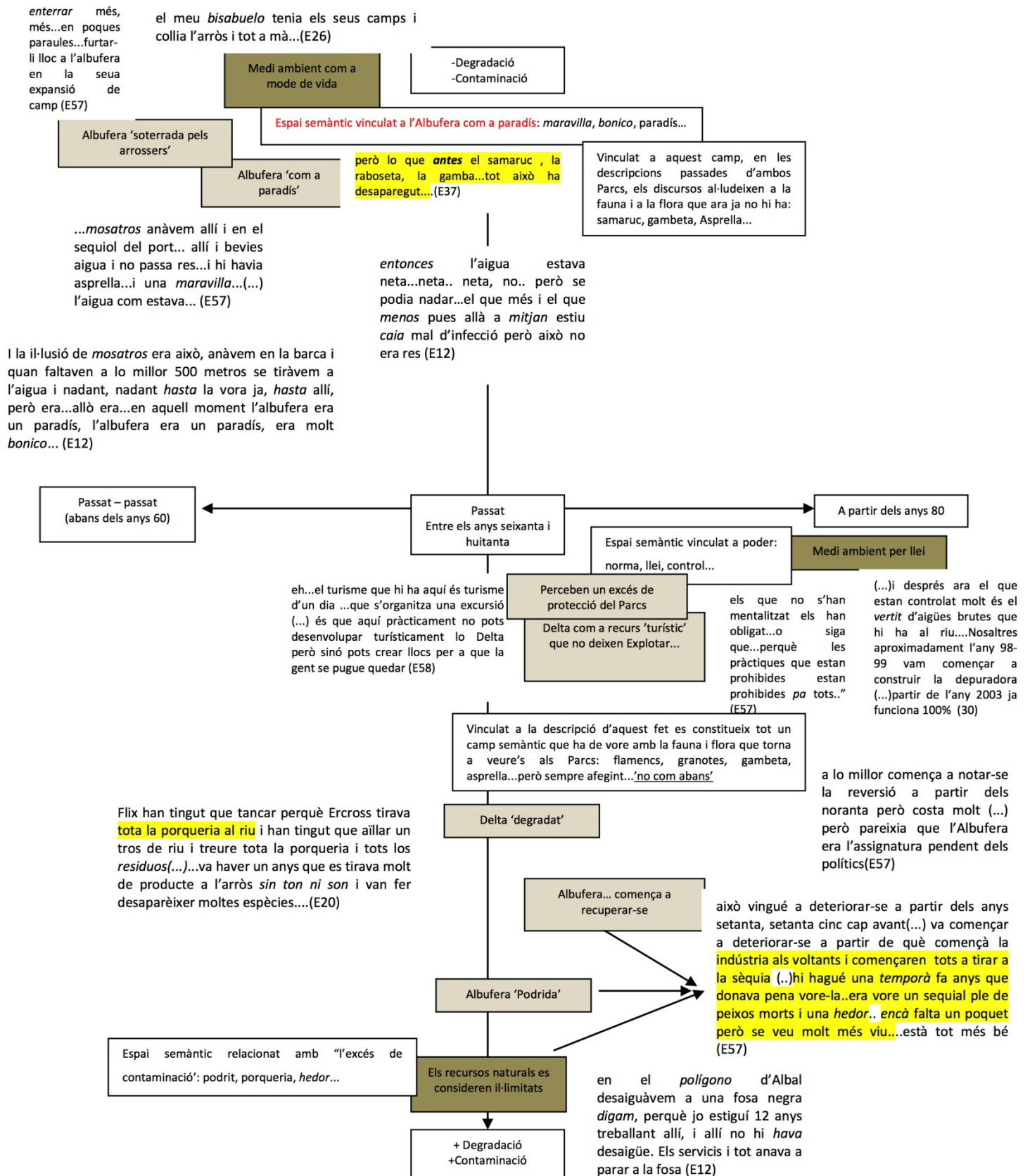
...l'últim govern del PSOE a nivell espanyol van voler fer dos filtres biològics (...) que són artificials però potser són naturals perquè antigament allò era una zona de llacuna, no? *Llavons* van comprar *pues* igual unes 30 hectàrees a cada part de Delta (...) *Pues bueno* esta aigua d'estos desaigües se fa entrar dintre d'aquestos filtres biològics i *allavons* comença a pegar voltes per dins del camp que han anat fent com una mena de circuits i llavors, clar, pensen que les plantes... tots los éssers vius que hi ha per allí aniran depurant esta aigua (...) *allavons* després de tot este muntatge (...) Depuraran i tornaran al mar un metro cúbic d'aigua depurada per segon, val? Tot això ha costat aproximadament (...) 40 milions d'euros per a fer això, val? Llavors clar... *pues bueno lo* que et dic... a algú se li *ocorreix* i tot això crea també

problemes... aquestes zones de qui són? Són públiques o no són públiques (...) Perquè clar *despues* una vegada ho han fet ja no se vol saber res (E28)

Bé ha sigut una cosa *pues*... que en realitat jo que vols que te diga segons *pa* l'aplicació que li tinguen que donar, perquè ahí no hi ha ningun... *pa* que crien els animalets i paren...(...) i *entonces pues* sí està bé, (...) perquè en realitat *lo* que estan fent de portar excursions de xiquets a gent jove i això, a xiquets d'escoles i això, *pues* sí, els donen una idea, de la manera que se crien els pardalets salvatges i tot això. Però... com altra utilitat... si ho han deixat molt *bonico* i ara *pos* falta que ho mantinguen com Déu mana, que hi hagen *mitjos* econòmics *pa* mantenir-ho com toca, perquè si no hi ha *mitjos pa* mantenir-ho i s'abandona *pues* són *gastos* superflus que fan, que no tenen ningun sentit... **I pensa que és una solució als problemes de l'albufera que té de contaminació, o no?** Jo pense que no...(E12)

...i va fer ahí un filtre *verde* i ahí *pos* diuen que han ficat molta vegetació *pa* que la vegetació filtre l'aigua... se nota? *Algo* se pot notar... però no... no *lo* suficient *pa* la *cantidad* d'aigua que rega el Xúquer a tots els camps, m'entens el que vull dir-te? (E26)

Configuració narrativa i representacions socials dels Parcs Naturals: mitjans i xicotets empresaris

8.5. Sectors tradicionals: “ens estan i ens estem llevant la vida... però si tots van a motor jo no seré el tonto que va a vela”

En aquest apartat analitzarem les representacions socials, els discursos mediambientals i els discursos agraris del sector tradicional —caçadors, pescadors i agricultors. En un primer apartat abordarem els discursos agraris. Després veurem els discursos mediambientals tant dels agricultors com de la resta de sectors que componen aquesta posició —caçadors i pescadors. Per últim, estudiarem els discursos que des d'aquesta posició s'ementen sobre els Parcs, sobre les àrees de reserva i sobre els conflictes ecològic-distributius estudiats.

8.5.1 L'agricultura i els dilemes de la modernització: “tant com estime la terra, ai mare, i no vull ser llaurador (...) si no em compren un tractor (...) que les xiquetes del poble (...) no em volen veure amb la mula”

*Tant com estime la terra, ai mare!,
i no vull ser llaurador, ai mare!.
Jo no vull ser llaurador.
Si no em compren un tractor, ai mare!,
que les xiquetes del poble, ai mare!,
no em volen veure amb la mula.
No vull fer verema a França, ai mare!,
Jo vull treballar ma terra, ai mare!.
Jo vull treballar ma terra.
I si no marxe no em case, ai mare!,
que les xiquetes fadrines, ai mare!,
no volen xicots amb mula.
No et puc pas donar la culpa, ai mare!,
tu pels fills vols lo millor, ai mare!,
tu pels fills vols lo millor.
Qui és que obliga el llaurador, ai mare!,
a deixar sa mare terra, ai mare!,
per ell mil malediccions.
Ovidi Montllor, Cançó del Llaurador⁷⁶*

...els que van quedat diguem que són els més grans...vale? el que va per baix se va ofegant...aixina de clar...va baixant el rendiment...el que té un camp ja no pot viure...li fa falta més...entonces...(E36)

i pa la inversió que hi ha hui en dia...torna a baixar altra volta l'arròs i les subvencions no les paguen (...)per lo menos vas pagant i te vas mantenint, m'entens lo que vull dir-te? Però sobre unes extensions súper grans perquè això ha sigut una evolució dels antepassats...i mon pare ha anat seguint i ha anat pues comprant, m'entens lo que vull dir-te? (E26)

⁷⁶ Aquesta cançó va ser citada en l'entrevista grupal E56 en la que un grup d'agricultors jubilats em va explicar amb detall el procés de modernització agrària així com l'estima a la terra: 'si hui fas un reportatge televisiu sobre l'arròs enrecorda't de la cançó que tens que posar... d'Ovidi Montllor... “no vull ser llaurador”' (E56)

Com ja hem esmentat, tot i que el cultiu de l'arròs suposa una marcada alteració de les condicions naturals originals, aquest aconsegueix un paper determinant en la conservació d'aiguamolls, ja que afavoreix la disponibilitat de recursos tròfics i el manteniment de bona part de les comunitats biològiques pròpies d'aquests ambients.

Però, tal com expliquen Ibáñez, Prat, Canicio i Curco (1999), el cultiu de l'arròs en aquests aiguamolls va transformar enormement el paisatge i va fer canviar els règims hídrics dels mateixos, que van passar a ser més regulats i independents de la climatologia. La revolució de l'arròs va suposar canvis ecològics profunds, no sols en la quantitat i qualitat de l'aigua dolça i en el cicle hidrològic, sinó també en el paisatge i en l'extensió de llacunes i marismes, que es van reduir considerablement. Sobretot es va modificar l'albufera i les diferents llacunes del Delta que van perdre al voltant del 70% de la seva superfície. D'aquesta manera, sostenen els citats autors, van canviar d'un entorn natural a un altre humanitzat.

Els discursos socials de la gent més gran, però, assenyalen que el Delta i l'Albufera en estat natural eren uns espais plens de camps d'arròs que es cultivaven a mà. Sigui com fos, el que està clar és que des d'aquesta posició es varen veure advocats a guanyar-li terreny a les llacunes per no passar gana. L'aterrament és relatat des de diverses perspectives. Per exemple, els autors que acabem de citar, descriuen de manera negativa aquest fet i parlen dels efectes perniciosos per a l'ecosistema. D'altres autors com Fuster (1993) afirmen que el propòsit dels llauradors era aterrar tota la llacuna de l'Albufera.

Ja es comprèn, doncs, que, encarats amb un llac indecís com és l'Albufera, amb la transició de l'aiguamoll i el llac, els "meus" llauradors no s'hagen posat una hipòtesi més sensata que la de convertir-ho tot en "camp" (Fuster, 1993: 42)

No obstant això, les descripcions de les persones que visqueren de prop aquells aterraments i formes de cultiu descriuen aquest fet d'una manera ben diferent. De manera quasi coetània Blasco Ibáñez —a *Cañas y Barro* (1902)— i Joan Sebastià Arbó —a *Terres de l'Ebre* (1932)—, narren amb cruesa la vida als aiguamolls.

Habían tenido muchos hijos, muchísimos; pero, menos uno, todos habían muerto "oportunamente". Eran seres blancuzcos y enfermizos, engendrados con el pensamiento puesto en la comida, por padres que se ayuntaban sin otro deseo que transmitirse el calor, estremecidos por los temblores de la fiebre palúdica. Parecían nacer llevando en sus venas en vez de sangre el escalofrío de las tercianas. Unos habían muerto de consunción, debilitados por el alimento insípido de la pesca de agua dulce, otros se ahogaron cayendo en los canales cercanos a la casa, y si sobrevivió uno, el menor, fue por agarrarse tenazmente a la vida, con ansia loca de subsistir, afrontando las fiebres y chupando en los pechos flácidos de su madre la escasa substancia de un cuerpo eternamente enfermo. (Blasco Ibáñez, (1902) 1972: 827)

(...)afluïen poc a poc a la seva ment; afluïen les hores de la seva infantesa passades al costat d'ell sense carícies ni manyagueries, sense mostra d'afecte, quasi sense paraules: només la

monotonia de les hores igual i dels dies; el treball començat amb la primera claror de l'alba i a voltes encara amb la llum de les estrelles, com en les temporades de les feines del camp, només amb el breu parèntesi de les menjades. Tota la seva adolescència i la seva joventut havien transcorregut d'aquesta manera, empresonades en l'adusta soledat de les barraques, com un bou amarrat a l'estable amb el record de les amples deveses en les quals pasturà lliurement. (Sebastià Arbó, (1931), 1980: 12)

No en va, el pitjor dels canvis i transformacions del Delta i de l'Albufera venen amb el pas de l'entorn humanitzat a l'entorn amenaçat (Ibáñez, Prat, Canicio i Curco, 1999) que es produeix als anys seixanta motivat, entre moltes altres coses, pel canvi d'una agricultura tradicional a una altra química i mecanitzada. Una agricultura intensiva que permet obtenir majors rendiments quantitativs en els cultius amb menys mà d'obra.

...lo Delta de l'Ebre havia perdut la integritat ecològica, és a dir no hi havia les espècies originals s'havien substituït per altres, però la salut era encara bona perquè era un sistema de cultiu tradicional, no hi havia *bueno*... més enllà de la transformació no hi havia impactes molt grans de la pròpia activitat, no? I és als anys seixanta quan arriba tota l'agricultura *pues* més química i tot això i quan realment la cosa ja se complica molt més, no només els productes químics que en aquell moment eren molt poc selectius, no? DDT i tot això, sinó també arriba la gran maquinària, estacions de bombeig que poden eixugar que poden modificar molt més la hidrologia, *bueno* arriben també les armes més potents per als caçadors, no? O siga tots els impactes s'incrementen en molta quantitat i és quan realment *pues* podem parlar d'una crisi, no? De... important de conservació dels valors del Delta, no? (E14)

Front als canvis esdevinguts en l'agricultura els discursos es mostren contradictoris. Per una banda, assenyalen les dures condicions de vida que suposava el conreu tradicional. Per altra, la degradació de l'espai que suposa el cultiu modernitzat. Tal com esmenta J. M. Rodríguez (2002), hi ha un discurs vers el medi ambient que gira entorn tenir una concepció del mateix com a naturalesa perduda. D'aquesta manera recorden un Delta o una Albufera que no s'assemblen gaire al que són ara.

A- La meua opinió ja t'ho he dit, que *lo cap* i causa *de què* anem *atrasant* però no com los crancs que només van *aixis*... sinó igual que un avió de reacció que atracem tant(...) els *adelantos mos* mataran... a *lo* passat ja quasi mos l'han matat i *mos* mataran la mica que queda... i ho veig així... perquè ja te dit que em fa vergonya dir-ho... i abans feies en les mans així i beviés aigua d'allí... i avui *ojo* que no et caiga una gota avui... per què? Perquè tot està fet mal bé d'herbicides i hòsties...

E- home no anat jo vegades a beure aigua....

C- unes panxades me fotia jo...

A- mira jo al canalet del número 1...*pues* la vida meua era anar en lo carro a carregar palles i portar-ho i ha guanyar-te la vida..antes beviés i veies en terra una *tenqueta* (*és un tipus de peix*) eixint-te i la veies corre i ara vas allí a mirar i no els veus ni en terra ni res...

F- ni menuda ni grossa...

E- ho han matat tot...

A- què és? No recordeu *vosatros* que feies allò per a fer planter... que feies la regadoretta aquella...i quan s'acabava hi havia dos dient d'un forro que es ficava als costats de com si fóra llapó però era com un llap que s'apegava...

C- Escolta..i les anguiles que hi havia pels quadros? Anguiles nana... clar com no es tiraven...

E- herbicides...

C- herbicides ni res... *nosatros* clar... jo me'n recorde que vaig començar de molt jovenet a *cosexar* en *cosexadora* d'arròs i saps lo que fèiem? Quan arribàvem la *cosexadora* allà baix al final de la finca ja *mo* n'anàvem corrents en un *ventrol* perquè les anguiles quan sentien un soroll se n'anàvem i sempre portàvem una sacada d'anguiles però com mig braç, saps de dobles... una cosa gran...

D- d'anguiles, granotes....

A- s'arbitraven pel motiu que vivien...*los* bitxos de l'anguila i tenca i tot això vivien perquè l'aigua era sana i vivíem *nosatros* també...que també tot era sa...però avui...

F- avui no hi ha res...

A- avui no en busques cap d'anguila i tenca a la Ribera....

C- tot s'ha acabat i ho han acabat tot els herbicides

A- i està demostrat que ha sigut l'herbicida (...)en seguida...primer se plantava a mans, s'arreglava en unes taules en los *maxos* i els cavalls, allí...va començar la maquinària...i la mare que va! Allò no es gens bo tampoc...a *llavons* ho birbaves a mans o plantaves a mans i podies fer tot *lo* que hem parlat ara...Ara, quan van començar a eixir els herbicides...jo no vaig jugar el cul de miracle per rentar-me en aigua que venia de...i jo *corazón de buen alma* que en el riuet me rentava...i quina coentor, quina coentor...(E16)

Els discursos de la gent més gran relaten amb precisió la tesi sostinguda per Polanyi a la seva obra mestra *La Gran Transformació*. 'N'hi ha gent *pos* que a lo millor sí que s'informa o... però molt poquet (...) Les tradicions s'estan trencant i... *pues*... s'està deixant... llançant a perdre pràcticament tot. Està *desapareguent* lo què és *mig ambient*. Per això vull dir que ací tens el *reflexe* tal qual de ¿qui pot parlar i qui sap?: qui està... Vull dir-te, segurament podria haver gent jove que sabera un poc però és que no n'hi ha pràcticament ningú...!(GD1). El capitalisme deteriora i destrueix les seves pròpies condicions socials però també ambientals. Aquesta posició discursiva té unes representacions d'una naturalesa entesa com el que precedeix i excedeix a la pròpia activitat: allò natural o donat, front allò cultural o produït, des d'aquesta concepció allò "natural" són els nivells anteriors i inferiors en què els éssers naixen i els éssers s'alimenten (Rodríguez Victoriano, 2002). Trobem una representació que descriu la contradicció entre el imaginari d'una naturalesa impol·luta en el passat i la seva degradació ambiental al present. Aquesta posició entén la dependència vers el medi ambient com l'enquadrament en les tradicions locals i en un mode de vida que la modernització econòmica destrueix.

A-*Pues* sí, sí jo sóc més jove que ell...i ell te dirà lo mateix que jo perquè tots hem tractat lo mateix..ara *lo* que deia que a vegades que anàvem a la Font del *Nano* mateix que a vegades no teníem aigua i fèiem *aixina* en les mans i bevíem l'aigua aquella avui no pots tocar-ho... i *ojo*

que el caigui una gota al ull...ja ho he dit antes... quan més *adelantos* hi hauran per a la humanitat més malament...perquè els *adelantos*, *adelanten* però per l'altra part atracen...i com més *adelantos* hi hauran més mal anirem...(…) Jo ho he escoltat a la *tele* tot allò...la capa d'ozó diu que té un forat tan gran com tota Alemanya...(…) i qualsevol dia *mos* caurà al cap igual que una teulada i jo per a la meua opinió... ja et dic... és tot això...perquè antes ja te dic...*antes* fam en la guerra se va passar i molta però la persona que era treballadora i no tenia *perea* per a res anava qualsevol *puesto* i agafa peix i ja tenien per a menjar i avui si tocarem altra vegada una postguerra moriríem igual que los negrets aquells moren perquè no sabríem d'on tirar mà...i s'ha acabat tot! Antes hi havia persona que se n'anava i feien dos o tres quilos de granotes avui que no en busque cap que no hi ha cap i com *este* tema tot...com més *adelantos* hi ha la humanitat més *paca atrás*...

B- com més estudis i més sabem o més sabem perquè *natros* no tenim res a fer ja... i més sabem més malament... *natros* per exemple...que tenies 15 anys i no sabies res del món i avui ja ho saps tot... saps per on passa, saps per on va la cosa... tu ho saps tu... avui, me *cagon* dena, acaben de naixer i ja saben per on va tot...i això és un abans i un *atrás*...

A-l *ojo* que no arribéssim que pegue tot un pet... perquè tan mal que està la cosa jo res de bé no ho voldria... perquè si nosaltres hem passat la vida tu jove, també tens dret a passar-te-la i com els que naixen avui i demà... però tal com va la cosa no veig cap provenir... ni un...(E16)

Els discursos parlen d'un trencament de modes de vida i de manera implícita parlen de la pèrdua del saber tradicional. Parlen de com s'ha imposat altre tipus de saber que, sota el seu parer, és un anar cap a enrere. Mentre als discursos emanats pels promotors de la modernització s'argumentava que l'ecologia suposava tornar a un mode de vida tradicional i això era 'anar cap a enrere', les veus més velles del sector tradicional ens diuen tot el contrari. Elles i ells han observat com el procés de modernització capitalista ha acabat tant amb el seu mode de vida com amb el seu entorn. El nou saber instaurat significa anar enrere '*antes* fam en la guerra se va passar i molta però la persona que era treballadora i no tenia *perea* per a res anava qualsevol *puesto* i agafa peix i ja tenien per a menjar i avui si tocarem altra vegada una postguerra moriríem (...) perquè no sabríem d'on tirar mà.' (E16). Aquest argument és lapidari, en cas de necessitat no tindríem ni els coneixements —perquè s'ha perdut el saber tradicional— ni els aliments ja que 's'ha acabat tot' (E16).

Tanmateix aquestos discursos són contradictoris alhora de valorar els tipus de saber. Malgrat reconèixer que el nou saber és 'anar cap a enrere', assumeixen la supremacia del saber tècnic.

-això *lo* millor que farà... que vaja allà a la granja...

-allí està el *ingeniero* (...) allí fan totes les proves i tot... allí estan els molins i està tot...

-lo millor que farà la xiqueta és anar a eixe *puesto*...

-allí hi ha un *ingeniero agrònomo*...

-però *mosatros* de *ingertos* i tot això poc... ara criar-*lo*... hem estat tota la vida *mosatros* criant l'arròs i plantant-*lo* i segant-*lo*... i tot... jo mateixa primer, igual que ells, arrancar, barrejar i plantar... barrejar, arrancar i plantar... *después* jo mateixa (...) en màquines he anat 25 anys... en les màquines també... segant arròs... (E45)

D'alguna manera els discursos agraris al·ludeixen a les tres modernitzacions agràries descrites a la part teòrica. Aquesta posició descriu una discòrdia que era viscuda dramàticament, com una via sense sortida, per gran part dels majoritaris xicotets propietaris, de manera immediata després dels desenvolupistes anys 1960: “per a portar un camp s’ha de tindre molts diners... si no tens diners no agafis terra (...) jo em vaig deixar la terra me vaig fer lo carnet, vaig agafar el camió”(E16). Com a les diverses investigacions d’Ortí, la majoria dels agricultors, amb força impotència davant de les avassalladores exigències de modernització productiva imposada pel desenvolupament capitalista, com a propietaris molt pobres se sentien presos i alienats en el circuit asfixiant d’una modernització productiva que els feia més dependents del complexe capitalista de l’agroindústria (Alonso, Arribas i Ortí, 1991). En aquets pas els xicotets propietaris veien l’única sortida per l’evolució de la pagesia es contempla així com la més ràpida liquidació possible de les formes tradicionals de existència del món rural. L’interès “del pagès, davant del irresistible i irreversible avanç del procés de modernització de l’agricultura, hauria de ser el d’assimilar-se al sistema de valors del món urbà, el de convertir-se en un empresari de tipus capitalista. Però conforme la xicoteta explotació s’allunya de l’economia de subsistència, a mesura que pesen sobre ella els pagaments en diners, es converteix en presa del capital usuari que acaba per convertir al suposat ‘empresari’ en un proletari (Servolin, 1977). Els agricultors expliquen la seva adaptació al sistema com la seva única opció:

...aquí al Delta s'ha entrat al sistema de farem grans superfícies, anem a rebaixar costos i oferirem ... (...) hi ha un món capitalista i hem entrat (...) el sistema capitalista el que vol és molta producció i baixar costos i política de lliure mercat (...) jo me adaptat al sistema, perquè o t'adaptes al sistema o et quedes marginat (...) pots ser el tipus més pur, més sa i més perfecte però em moriré de gana (E18)

Els discursos dels qui hem convingut en denominar sectors conservacionistes ho relaten clarament:

Bueno, és que de fet... si ho mires fredament *los* pagesos ja no són realment pagesos, vull dir si és dediquen a la mateixa activitat però és una altra història... són com a industrials de l’agricultura, o sigui, fan negoci de l’agricultura i està bé és lo que han de fer, però no és la manera de cultivar, ni la mentalitat, ni l’impacte que provoca l’activitat és el mateix... (E16)

No hi ha cap dubte que les condicions de treball han canviat: “comparant a *lo* que comentaven aquells senyors (...) que sacs de 80 i 90 quilos n’hauran alçat mils...(*parla dels camàlics*) i ara tot ho tenim mecanitzat (...) en una pala tipo toro i carreguem i descarreguem i menegem i físicament no fem res de res... lo que són pales i aixades ho tenim tot rovellat...”(E20). Però, la paradoxa de la modernització agrària és una paradoxa econòmica: en el procés de subsumpció pel capital, l’activitat agrària tendeix a ser cada vegada més productiva però menys rendible. “(...)pues antes tenies un tractor vell per a fer eixe camp... ara tens que tindre un tractor gran i bo per a fer eixos cinc camps...”(E50). I també, aquest procés és una paradoxa social. D’aquesta manera, modernitzar-

se productivament a curt termini ha suposat per a la majoria dels agricultors contribuir a mig termini al seu suïcidi social com a classe agrària i de forma de vida, i a llarg termini a col·laborar en la liquidació del propi món rural. Com relataven ja Alonso, Arribas i Ortí (1991) la xicoteta explotació duta i treballada per agricultors empresaris està deixant de constituir la base de subsistència suficient per al manteniment de la família. Les dades analitzades al capítol tercer són bastant esclaridores. En més d'un 60% de les explotacions d'ambos llocs —Delta i Albufera— el temps dedicat pels caps d'explotació el d'una quarta part de l'any. Pel que fa a la Producció Estàndard de les explotacions al Delta del Ebre, el 70,8% era inferior a 10.000 euros (l'any 2009).

Per sobre, la situació econòmica dels arrossers està condicionada per un mercat oligopolístic asfixiant. L'empresa Ebro Foods S.A. registra uns nivells de concentració molt elevats, tot i vendre cinc de les seues marques —obligada per les autoritats competents— en l'últim període computat. Les seves vendes arriben als 920 milions d'euros el 2012. Els agricultors descriuen amb claredat el mercat oligopolístic "... i els molins grans (...) es posen d'acord en el preu i posa el preu el molí gran i ja es queda ... i ja no puja el preu ... i si diuen que puja *entonces* porten un *barco* de fora i al d'aquí li estableixen el preu" (E50). Així mateix, els discursos del sector agrari, subratllen la necessària intervenció estatal davant l'abús de l'oligopoli i assenyalen les contradiccions que suposa el fet que hi hagi una regulació ambiental, associada al pagament d'ajudes, però una desregulació en el mercat. La presència d'Ebro Foods, però, els fa entendre que el poder polític ha quedat supeditat al poder econòmic i "entre dos o tres manegen l'arròs d'Espanya i ni el govern té res que vore... i fan lo que volen i el porten *d'Egipto* o d'on siga i au... hi ha un que li diuen Herba (també és Ebro Foods)... eixe és el que ho maneja tot (*rialles*) eixe és el que ho maneja tot..."(E45)

L'entrada a la Unió Europea ha suposat grans canvis en el mercat de l'arròs a Espanya, ja que la liberalització del cultiu ha donat lloc a l'expansió del mateix en zones no tradicionals. De les 60.000 Ha en la dècada dels 80 s'ha passat a 121.746 Ha en any 2012. A la competència estatal se li suma la internacional, les successives revisions de la PAC que han anat liberalitzant el comerç internacional, reduint el proteccionisme. Al seu torn la PAC ha condicionat les ajudes amb criteris sanitaris i mediambientals. Però com veiem al capítol tercer, existeixen algunes contradiccions importants en les ajudes pel que fa als pretesos objectius de ruptura amb el productivisme i respecte al medi ambient. Aquest sistema d'assignació de les ajudes manté la històrica font de desigualtat en la distribució de les ajudes a favor de les explotacions de majors dimensions, tot realitzant-se una forta pressió competitiva sobre les petites explotacions que, amb menor suport públic, seguiran buscant per la via del productivisme la seva subsistència. Les organitzacions sindicals de petits i mitjans agricultors reclamaven una modulació social de les ajudes a favor de les petites explotacions familiars. En aquest sentit, com relata l'organització Veterinaris sense Fronteres

(2012) el 16% dels beneficiaris de la PAC es queden amb el 75% de tots els ajuts. Existeix per tant una petita oligarquia fortament subvencionada davant d'una gran massa d'agricultors i agricultores que no rep gairebé res. Per contra el que reben grans empreses de la indústria alimentària és desorbitant, per al cas que aquí ens ocupa Ebro Foods, rep uns 3,2 milions.

Els discursos agraris són coincidents a l'assenyalar que les condicions en què es produeix l'arròs en aquests parcs són molt diferents a les condicions en què es produeix l'arròs en els països de fora de la Unió Europea. Destaquen que a aquests països es pot fer ús de productes fitosanitaris tòxics que incrementen la productivitat. Així mateix fan ressò de la vulneració dels drets laborals que hi ha en aquests tercers països. Factors, tots dos, que incrementen la competitivitat del producte i els deixa en una pitjor condició. Com assenyala Garulo (2012), els agricultors de l'Albufera demanen que hi hagi una regulació dels intercanvis comercials amb països tercers que deuria de ser una de les competències de la UE. Els preus d'aquestes mercaderies en altres països (Àsia i Àfrica) són més atractius per als industrials i açò és degut, en el cas de l'arròs, al tipus d'explotació amb grans extensions que disminueixen les despeses de producció, salaris més baixos i no han d'acomplir una regulació fitosanitària com al si de la UE (Garulo, 2012).

Pues perquè l'arròs a València no el podem cultivar com se cultiva en països del tercer món, perquè eh... pues allí tenen un conjunt de condicions que ací serien inacceptables... l'ús de fitosanitaris tòxics, l'ús de treball infantil, absència de dumping social... bueno una sèrie de coses que seria inacceptable que produïrem ací...(E47)

...però allí impostos no se'n coneixen, seguretat social no en tenen pràcticament, les condicions que treballen allí són molt diferents a les nostres... (E32)

En suma, des d'aquesta posició discursiva es critica que a la desregulació dels mercats agraris s'ha sumat una regulació de les formes i contextos productius.

està entrat arròs d'altres països sense arancels i sense complir ningun requisit com se'ls fa complir a l'arròs d'ací... pues tenim l'afegit que quan hi ha un excés de producció, això és com tot, la llei del mercat funciona que a oferta demanada... si hi ha molta oferta i hi ha poca demanda pos el preu baixa i al contrari... pos el preu puja... aleshores el llaurador està molt decebut pel tema de que la Unió Europea (E42)

*...l'agricultor voldria que el seu producte tinguera preu i no tindre que dependre d'unes ajudes... per a què el cultiu siga rendible (...) l'arròs si se retiren les ajudes el cultiu no és rendible (...) estem competint en (...) en competència *desleal* en tercers països... entonces la Unió Europea en lloc de no deixar entrar aquells productes que s'hagen cultivat en unes condicions que no corresponen..per exemple que hagen utilitzat fitosanitaris que no s'admiteixen en la Unió Europea o que tenen nivells de residus que no estan *admitits* en la Unió Europea... no ho fa i els deixa entrar... o siga... un producte que s'ha cultivat en la Unió Europea en eixe nivell de residus... no és vàlid... i en canvi si s'ha fet en un tercer país... sí que el deixen al consumidor i és més... no el *rotulen* diferenciadament... eixa és una de les nostres guerres... (E47)*

Com descrivien Alonso, Arribas i Ortí (1991), la necessitat que el camperol en els països de capitalisme avançat ha tingut d'un Estat intervencionista i desmercantilitador per a no ser arrasat per les estratègies de les multinacionals alimentàries establides ja a nivell universal, fa tremendament feble la seua posició actual enfront d'unes tendències d'intervenció estatal que són justament les contràries: liberalització dels mercats, màxima mercantilització en la relacions socials.

A aquests fets se li afegixen una sèrie de factors econòmics i socials que fan més difícil la supervivència del cultiu i quasi impossible la seua reconversió en cultius integrats. Com hem vist al capítol tercer, trobem una excessiva parcel·lació agrícola que dificulta l'assignació de recursos: “ací la gent té poca terra... hi ha molta gent que treballa parcel·les xicotetes... eixe minifundisme és un problema molt greu... i és una de les traves a l'hora de les inversions” (E47). Encara que, si comparem els censos agraris de 1999 i 2009, trobem una concentració de les explotacions —de 4.080 en 1999 a 3.038 en 2009 en el Delta i de 13.369 en 1999 a 7.405 en 2009 en l'Albufera—, la grandària mitjana de les explotacions d'arròs era de 10,49 Ha en el Delta i de 5,61 Ha en l'Albufera. Malgrat açò, els arrossars a el País Valencià presenten elevats rendiments unitaris de les explotacions (8,3 t/Ha en 2012), no sent tan alts per al cas de Catalunya (6,2 t/Ha en 2012), afectats per un nivell de salinitat major i, recentment, per la plaga del caragol poma.

En segon lloc, hi ha una disminució de la rendibilitat econòmica de l'arròs, la qual cosa fa perillar la viabilitat futura del cultiu. En el moment actual, existeix una gran dependència amb les subvencions rebudes, tant pel pagament compensatori als productors d'arròs comunitaris com per les ajudes de caràcter agroambiental. Tant és així que als discursos s'apunta que les ajudes són l'únic benefici econòmic: “...i al final no tens cap benefici... sobre rebre les subvencions avui dia... no et compensa...” (E26). “l'arròs si se retiren les ajudes el cultiu no és rendible” (E47). En el balanç econòmic que fan els agricultors hi ha una percepció clara, per una banda el *‘tipo d'ajuda se paga bé però per l'altra baixa el preu de l'arròs... entonces això no té sentit perquè lo preu de l'arròs s'hauria de mantindre i no aprofitar-se de l'ajuda per a baixar el preu de l'arròs, eh? Perquè llavors, clar, si això passa lo que s'havia d'ajudar per aquestes ajudes agroambientals jo pense que s'està invertint per a mantindre la producció d'arròs (...) això és un engany que jo no entenc, no? això vol dir que la subvenció al final se'n va al que comercialitza, eh? Per tant, el productor d'arròs, el pagès, si li donen la subvenció podrà comparar els líquids a un preu adequat i de qualitat però si baixen el preu de l'arròs al final haurà de comprar els mateixos líquids barats perquè no podrà subsistir...* (E25).

El nostre entrevistat rematava amb un epíleg impagable, concentració essencial de la impossibilitat de defugir la subalternitat d'una activitat condemnada al ostracisme pel desenvolupament i abocada a ser força contaminat si vol ser econòmicament viable.

A més les ajudes agroambientals a València estan pendents de cobrament des de 2012. Fet que els llauradors valencians critiquen amb contundència; tot assenyalant la situació injusta front als llauradors d'altres comunitats.

Pues ahí està l'asunt... bueno, la primera que mos deuen l'ajuda des de l'any 2012 que ara estan començant a pagar-les... i després les del 2013 les agroambientals... perquè mosatros cobrem dos ajudes... d'Europa i agroambientals (...) pues les del 2012 encara no les hem cobrat... i les del 2013 ja mos diuen que no les cobrarem... entonces per això férem la tractorada... i después... ara, ara... es reuneixen en Brussel·les pa acordar les ajudes que corresponen al 2015 hasta el 2020.(...) volien abaixar-mos les ajudes... i después a part d'això... l'arròs mos el fiquen més barato... mos el compren més barato... perquè tots importen arròs de fora... i els molins grans casi pràcticament se fiquen d'acord en el preu (E50)

... després tenim uns subvencions finançades per la Unió Europea que és la PAC , també tenim unes mesures agroambientals co-finançades però les mesures agroambientals per mantindre el Parc i mantindre neta l'Albufera i tot això pues...eixes van també reduint-se...la Conselleria adeuda ja 2012 i 13 part del 2011 que també adeuda... al 2014 no vol sentir ni nomenar (...) quan la Comunitat Autònoma de Catalunya sí que paga i la murciana també... entonces l'agricultor de València està descontent perquè al al cap i a la fi tots som iguals... el que passa és que estes comunitats com Europa no té diners... pues les té que financiar totes la comunitat autònoma... que la... les comunitats lo que aportaven crec que era el 7%... el 7% les comunitats, el 43% el Ministeri i l'altre 50% Europa... des de Brussel·les... (E39)

Els agricultors expliquen com cada vegada fa falta més terra per a poder sobreviure: *'lo que hi ha molta diferència d'antes a ara... que antes per exemple en 100 fanecaes pues vivies bé... ara te fan falta 500 fanecaes... saps? pa tindre el mateix... pa viure com antes tens que tindre 4 o 5 voltes més terra... (E50).* Els seus beneficis, remarquen, són invertits en més terra —tot sent esta, segons l'INE, molt més cara a el País Valencià, 22.825 euros per Ha en 2012— i/o maquinària. Igualment, com ja van assenyalar Alonso, Arribas i Ortí (1991), els agricultors critiquen l'empitjorament progressiu de la relació real d'intercanvi dels seus productes agrícoles amb els béns i serveis del sector urbà-industrial, i l'anul·lació a llarg termini de tota possibilitat competitiva de la petita-explotació agrària, si prossegueix la inflació dels preus industrials (maquinària, fertilitzants,...) —*"I tot lo que gastem no fa més que pujar"* (E39)— i si l'administració segueix regulant l'ús de productes fitosanitaris que segons el seu semblar *"són més cars i no fan el mateix efecte"* (E50).

Malgrat els esforços per conjuminar les produccions en cooperatives —tot sent aquestes més competitives en el Delta de l'Ebre, primer per un procés de fusió i segon perquè aquestes cooperatives disposen de marca pròpia— i fins i tot afilar-se a sindicats agraris, els agricultors perceben que no poden aconseguir canvis en les regles procedimentals instaurades, no poden contribuir a solucionar les manques en el sistema econòmic de mercat que regeix i que fomenta la desigualtat distributiva dels beneficis de la cadena alimentària.

Mentrestant, els diferents nivells d'administracions públiques (europea, autonòmica i estatal) i també algunes iniciatives privades ajunten finançament i inverteixen grans quantitats de diners per a restaurar hàbitats que s'inclouen en aquests parcs naturals, creant petites àrees de reserva que encaixen amb les polítiques neoliberals que concilien desenvolupament econòmic i sostenibilitat i, d'aquesta manera, escamotegen el conflicte ecològic latent. Els agricultors, per la seua banda, veuen aquests projectes com una traïció, l'administració abandona el seu paper interventor i proteccionista i inverteix per a protegir certes àrees de reserva mentre consent que es destruïska la resta de l'entorn, fins i tot la seua condició com a agricultors.

Com observem, les reflexions d'Ortí (1992 i 1997) sobre els processos de modernització, són relacionades als discursos. El procés de reestructuració social desigualitària de l'agricultura que s'inicià amb la Primera modernització Agrària, violentament a l'Estat espanyol sota la forma de una guerra civil recurrent.

D- se n'anaven a la guerra molta gent per la ribera i s'arbitraven per allà baix i vivien de lo que s'arreglaven...

E- al girar per estes serres no se parlaven entre germans uns *fascistes* i els altres rojos i per l'Ebre...

D- va ser tremenda la Batalla de l'Ebre...

C- la guerra va ser molt dolent... lo riu Ebre d'aquí d'Amposta era la trinxera... (E16)

Aquest procés de modernització, però, s'accelera amb la Segona modernització i el cost social de la qual va ser l'èxode rural i la subsumició al capital. I sembla conservar-se en les representacions socials sobre el felicitat futur del món rural, en l'actual Tercera modernització agrària, a través d'una dolça eutanàsia, mitjançant la sermonejada reconversió dels xicotets camperols residuals en 'guardians de la naturalesa' i del món rural com a espai per a l'oci per a la societat global (Ortí, 1992 i 1997). Un paper que els hi projecten i els empremten des dels centres urbans sempre sense tenir en compte els seus interessos.

8.5.2. Arrossars i sostenibilitat: una parella trencada pels processos de modernització

"ballar en la més lletja" el problema està en dir: 'a partir d'on estem, quina seria l'eixida?' clar perquè dius bueno... agricultura ecològica... sí o, o la producció integrada que és una camí intermig... val... però en primer lloc fa falta un procés d'educació... hi ha que desestructurar tot el muntatge químic que tenim en el cap... i al mateix temps hem de demostrar o vore palpablement que eixa nova manera de produir mos dóna de menjar... (E41)

jo sóc molt conscient m'agradaria fer agricultura ecològica però com sé que és una utopia sobretot en el tema de l'arròs, ni m'ho plantege...(E36)

El futur dels parcs depèn, en bona mesura, de si s'aconsegueix o no consolidar-hi una agricultura econòmicament viable i ambientalment poc agressiva (Gracia i Cabrejas, 1997). La simbiosi entre el llac i el conreu de l'arròs necessita d'un equilibri raonadament sostenible que es fa difícil. En primer lloc, el sector agrari és marginal en les societats post-industrials i el conreu de l'arròs ho és encara més, raó per la qual la seua subsistència té una elevada dosi de precarietat (com hem vist al anterior apartat).

Els processos de modernització de l'agricultura relatats remarquen com abans hi havia aquest equilibri. Però darrera del sentiment de pèrdua i de nostàlgia —d'un passat millor i d'un present que no els agrada— també hi ha una acceptació unànime pel que fa a un augment en la qualitat de vida. Fet que els ocasiona una dissociació entre creences i és el resultat de dos consensos, productivista i ambientalista, imbricats de manera tal que el primer és més fort. Quedant atrapats a una estructura del doble vincle (Bateson, 1988). Així, se'ls imposen dos ordres contradictòries: “segueix cultivant l'arròs de manera tradicional perquè, en cas contrari, el Delta o l'Albufera es faran malbé” o “cultiva l'arròs de manera mecanitzada tot utilitzant plaguicides i herbicides perquè, en cas contrari, la invalidesa t'amença”. Aquests manaments contradictoris se'ls plantegen per a les generacions que continuen al camp perquè en el seu cas ja saben que no poden fer res.

B- *llavons pues* és lo que passa, l'anguila tenia amagatalls, ara tot està fet de pedra, *d'hormigo* i no hi ha cap amagatall per a viure l'anguila... per a amagar-se i passar-se l'any... baix d'un pont... jo vaig tindre al de Balleroc hi havia un sequiolet així... i en l'aixada, perquè tot era rail de canyar, i en l'aixada traïes unes anguiles així... vivien allí tot l'any...

E- tot era aigua natural

B- aigua natural...aigua d'ullal...i ara ni ullals tampoc...

D- ara s'arplega millor la collita, la collita ara en 15 dies es pot dir que s'arplega...i abans estàvem 3 mesos i en eixos mesos plovia molt i es tardava molt en arplegar les collites..

C- era molt pesat això..

D- tot se feia manual, lo plantar... lo brivar avui tot se fa... mira, lo birbar i lo que tenen que tirar tot ho maten i ja està...

E- però l'aigua *pos*...

B- això vas al metge i et diu: “adreces” i dius: “ com m'ha d'adreçar si m'ha tirat mig any plantant i segant...i ara vols que m'adrece?”*(la majoria dels entrevistats van en cadira de rodes i assenteixen a aquesta afirmació)*

E- eren 3 mesos llargs...

D- ara en 8 dies se'n va tota la Ribera *limpia*...en això s'ha avançat molt... (E16)

Sigui com sigui, els imperatius imposats pel mercat han fet canviar de manera substancial les formes de cultivar. La contaminació d'origen agrícola és un problema, tant pels herbicides (sovint el que s'hi usen són inadequats), pels adobs hidrogenats (usats amb excés) així com pel tractament de

plagues (García i Cabrejas, 1997). De fet els pesticides s'usen més des que es fa la sembra directa, per matar els peixos i els crancs americans a fi que no es mengin l'arròs.

Els ajuts agroambientals han intentat pal·liar els efectes perniciosos d'aquesta manera de conrear. No en va, no han estat suficients i els aiguamolls suporten una alta càrrega de nutrients i fòsfor procedents dels camps d'arròs. Els moviments ecologistes i la comunitat científica clamen per un canvi en l'agricultura cap a formes ecològiques o si més no integrals que facin compatible el cultiu amb la conservació. 'tant de bo fos tot de cultiu ecològic i no tiraren absolutament res, en la qual cosa tindríem una superfície enorme que estaria aportant aigües de millor qualitat al llac' (GD2, usos conservacionistes). Però al seu torn, des d'aquesta posició, s'ignora la dramàtica situació social i econòmica que pateixen els agricultors. Tal com argumenta Nygren (1998) el problema es produeix perquè les ONG ambientalistes depenen en gran mesura de la "divisió occidental entre natura i cultura", amb freqüència, presenten la naturalesa com un objecte estàtic, separat dels éssers humans. Per extensió, es presenten els efectes ecològics de les activitats humanes —com a part de la cultura— com antinatural.

Hi ha però, una contradicció entre l'estima a la terra i a la identitat com a agricultors i la subsistència econòmica: "*Mosatros* som llauradors, som arrossers... o siga jo sóc arrosser... jo vull seguir fent arròs... entonces... la pèrdua no és exactament el deixar de fer arròs... jo no vull deixar de fer arròs" (E36) "a vore, jo vull continuar vivint i sent pagès..."(E18). Tal com argumenten García i Cabrejas (1997), això no és aferrar-se a la tradició; és la formulació d'una molt justificada protesta davant l'eventual desaparició d'una forma de vida, d'uns coneixements, unes qualificacions i habilitats, unes formes contrastadament viables d'intercanvi amb la natura. Tot un seguit de coses que fóra millor no llançar a perdre.

En segon lloc, les tècniques 'modernes' que han permès que la marginalitat no s'accentués fins al punt, per exemple, del que s'ha esdevingut amb la pesca, augmenten la incompatibilitat. És el cas, com ja s'ha mencionat, de les maneres d'actuació contra les plagues, el manteniment de la fertilitat o l'excés d'herbes. Tanmateix, les pressions conjunturals de la revolució verda han imposat una forta mecanització. I una agudització del conflicte entre la conservació i el principal dels usos tradicionals.

El conflicte entre conservació i agricultura en la societat industrial ha esdevingut crònic en quatre punts: l'ús d'herbicides i pesticides, el dret de propietat de la terra, la disposició dels residus i la protecció dels animals (Hannigan, 1992 en García i Cabrejas, 1997). La crítica ambientalista ha insistit en la idea que l'agricultura moderna, a causa de l'escala i la concentració creixents i de la consegüent especialització en monocultius, tendeix a empobrir l'estructura química i biològica dels

sòls i a accelerar la seva erosió. En conseqüència, tendeix a dependre més i més de tecnologies intensives en energia i capital, de l'addició de grans quantitats de fertilitzants químics i de l'aplicació de biocides no selectius que es difonen per les aigües superficials y subterrànies i ho maten tot. El monocultiu en aquestes zones ha estat imposat per l'ecologia dels aiguamolls. La precària simbiosi d'aquest monocultiu amb les llacunes demana el seu manteniment. Ara bé, si no triba una via per defugir aquestes dependències i mantenir alhora una mínima viabilitat econòmica, aleshores la seua compatibilitat amb la conservació tendirà a disminuir, més que no al contrari (García i Cabrejas, 1997).

vull dir...la societat vol menjar bé, barato... i bonico (...) i el llaurador veu que tot són condicionants que venen més de dalt... cada vegada més controls (...) cada vegada més *gasto*...eh? (...) i per altra banda continuem no podem viure... *entoces* dius: '*bueno* eixa societat que m'està demanant això perquè després no respecta un comerç de proximitat...per què compra d'on vinga... per què li la bufa que la bajoqueta vinga de Marroc en ves d'anar al roget que està criat al costat de casa... en Massanassa o en Alfafar...?' perquè sinó tens mai en compte que jo tinc que sobreviure i que quan jo produisc estic fent dos funcions: la de produir i la de preservar-li el medi ambient i el paisatge que és una riquesa que tinc (...) i això qui ho paga? Eixe bé mediambiental i paisatgístic que també me dóna qualitat de vida...això no s'incorpora (...)és el problema del llaurador *hasta* la extinció d'eixe llaurador...i quan *s'exinguisca pues entonces* d'ací 100 anys vorem que hem perdut l'ofici, que hem perdut el territori i que hem perdut (...) la sobirania alimentaria... i la seguretat alimentaria... ho hem perdut tot... aleshores jo *lo* que veig és una... en esta anàlisi... estem carregant-li al llaurador moltes responsabilitat i moltes culpabilitats... (E41)

A partir dels discursos analitzats les conclusions des d'aquesta posició se centren a assenyalar que el que es reclama des dels moviments ecologistes i la comunitat científica per a la conservació dels parcs, és a dir, la producció integrada o ecològica solament és possible si hi ha un consens sobre la regulació en els mercats que afavorisca l'equitat en la distribució dels beneficis de la cadena alimentària. Una aposta ferma de les administracions a regular l'oligopoli i a afavorir el cultiu integrat d'arròs.

8.5.3. L'associacionisme agrari: al context de més mercat i menys estat.

Típicament, l'acció col·lectiva del sector agrari es desenvolpa en dos escenaris preferents: el de les pràctiques cooperatives i el de l'organització per a la defensa d'interessos (Gonzalez, De Lucas i Ortí, 1984)

Enfrenats a una agricultura en ràpida transformació, els agricultors són conscient que el seu esforç per millorar i modernitzar les explotacions és insuficient, des del moment en què el futur de l'agricultura depèn cada vegada més de la comercialització i transformació, on la seua capacitat d'actuació és molt limitada (Gómez, Gonzalez i Hazak, 1999). En la mesura en què aquestes qüestions superen la seva capacitat individual, els hàbits cooperatius i el teixit associatiu es

converteixen en les seves úniques maneres d'intentar fer front a un mercat que els condemna a una situació de precarietat. "(...) però l'origen de la Camara (...) no era defensar simplement el preu sinó intentar millorar una mica les condicions de vida del pagès, no?" (E28). Com ja varen observar González, De Lucas i Ortí (1984) la necessitat de concentrar la demanda d'insums front a la indústria sumministradora i l'absència de control sobre els canals de comercialització i els processos de transformació dels productes agraris, constitueixen alguns dels pressupostos més comuns de l'acció col·lectiva.

El cooperativisme, però, es troba limitat per la falta de capital i el criteri de gestió així com per la falta de recolzament de les Administracions i per una legislació inadequada.

les cooperatives *pues...* no pagaven el preu que corresponia, no guanyava el llauradors lo que tocava... no ajudava al llaurador *pues* a poder competir en el preu per a poder dir: 'jo que sé... això són els *gastos...* *pues* cobrir-lo i després tindre *algo* de benefici... (E22).

Els discursos expressen amb fatalisme que tant se val estar a una cooperativa como no estar-hi. Es senten víctimes d'un procés que els arrasa com a col·lectiu tant de manera individual com col·lectiva:

Malauradament *los* pagesos no estem preparats per a comercialitzar per a posar-nos dins d'este món de grans monopolis com són Mercadona, Dia, Carrefour... perquè avui en dia qui marca preu als arrossers són estos i qui marca preu a les cooperatives són ells en les seues marques blanques i a *llavons* tens dóna igual que estigues en una cooperativa com que no estigues en una cooperativa que t'agrupes més o que t'agrupes *menos*, estem tots els que poden vendre per lliure i els que poden vendre a una cooperativa estan exactament en les mateixes condicions i més ara *mos* s'afegit un altre gran handicap que Ebro Foods que los Hernandez o los Herba...*pues* pràcticament tenen lo monopoli en tota Espanya (...)malauradament *los* pagesos no tenim esta agilitat com per a controlar estos mercats, a *llavons* es tracta de dependre de gerents que cobren molt perquè sino no són bons i sí són tan bons *pues* arriba un moment que *mos* poden prendre el pèl i *mos* trobem ...perquè jo espero que la joventut, per exemple el meu fill que és pagès ja tenen una altra mentalitat, són gent preparada en més cultura, en més base que poden dirigir una cooperativa... però malauradament els de la meua generació *pues* molt justets (E18)

Tanmateix, en alguns discursos es posa l'esperança en les generacions de pagesos futures. En altres, en canvi, s'albira la liquidació de la professió agrària.

Malgrat aquest fet, l'associacionisme agrari és fort en ambdues zones. Front a al minifundisme acusat —tal com hem vist al capítol tercer— s'ha desenvolupat un model associatiu consolidat. Al Delta l'Ebre, va haver un procés de fusió entre els anys 2002 i 2003 i de 6 cooperatives passaren a 2 —una al marge dret (Arrossaires del Delta⁷⁷) i l'altra a l'esquerre (Camara Arrossera del Montsià⁷⁸).

77 L'any 2002 la Cooperativa Arrossaires del Delta de l'Ebre va dur a terme el primer gran acord de fusió en el sector de les cooperatives agràries a Catalunya. Impulsat, en bona part, per la Generalitat de Catalunya. La fusió va tenir lloc després de dos anys de debats i assemblees on les diferents cooperatives (Camarles, l'Aldea, Jesús i Maria i La Cava) posaren de manifest els seus neguits i la seva voluntat de tirar endavant amb un projecte engrescador i, segons

Aquestes dues cooperatives comercialitzen el seu propi arròs i ocupen el setè i vuitè lloc al volum de facturació de les empreses arrosseres a l'Estat espanyol. S'ha de dir però que els discursos estudiats assenyalen una necessària fusió d'ambdues cooperatives que no es produeix per rivalitats entre pobles.

però en cooperatives que no tenen cap problema *de què* no hi ha diners que vagin a nom de ningú i que allò no siga *pa d'ells*... que no es fusionen... no té massa sentit... i *allavons* nos hem quedat al mig...o sigui *lo normal* era... que aquí nos ajuntem i fem una cooperativa... (E28)

i dius...xè són molt iguals...què fem? Fusionem-nos...aquí està el problema...ahora de fusionar-se ha hagut problemes de... i ho dic d'una manera fina i tal... porblemes de cadiretes... és a dir... si tu i jo som iguals... qui serà president Tu o jo...? ja estem al lio... al lio de l'espècie humana, no? eh... si foten fora a treballadors..els fotem dels teus o dels meus...perquè llavors queda malament... quin economista, quin gerent agafarem... lo teu o lo meu? (E34)

A l'Albufera, en canvi, trobem que cada poble té la seva cooperativa o Societat de Transformació Agrària (SAT, d'ara en davant) i de vegades, com a Sueca tenen, dues. Les cooperatives valencianes no han fet mai un procés de fusió i a més a més aquestes cooperatives no comercialitzen el seu arròs a diferència de les del Delta.

A València, parlant en el meu company, que ho té més clar que jo,...eixa història de les cooperatives d'allà el company Valencia no les coneix tant...te l'explico i ja et dirà que passa aquí (estem a València)...aquí tinc *antés* que hi ha moltes cooperatives petites que l'únic que fan és recepcionar l'arròs i esperar...secar-lo i esperar que puje el preu que sol ser a principis d'any,vendre'l...però *lo vens* o no *lo vens* ja vorem...en canvi les cooperatives nostres, tenen *lo molí* incorporat...és a dir...són capaces de fer molí, manufacturar-lo...posar marca, emblaquinar-lo dóna preu...o siga poden lluitar en el mercat amb Herba pràcticament de tu a tu...el que passa que la diferència és massa gran però juntes podrien haver...no competit en Herba però haguessin pogut dir.. "escolta Herba, aquíestic jo (E34)

Les relacions que tenim totes les cooperatives valencianes d'arròs ...la relació és estupenda (...) estem units (...) sí que és veritat que a l'hora de vendre *pues* cada u es venen *lo* que té...sempre venen *parejo*...saps lo que vull dir? (E39)

Per al cas valencià trobem, com deien Gómez, González i Hazack (1999), que hi ha una resistència dels propis agricultors a donar el salt a la comercialització també per la falta de confiança en el futur. Per a què serveix la resta quan l'horitzó dels agricultors oscil·la entre una jubilació sense expectatives de successió i la simple incertesa?

consideraren, absolutament necessari. El primer pas fou la unificació de la comptabilitat, per tot seguit construir unes instal·lacions comunes que costaren prop de 25 milions d'euros i que abracen un espai de 100.000 m²

78 L'any 2004 els socis de la Cambra Arrossera d'Amposta i de la Cooperativa de Sant Jaume d'Enveja votaren a favor de la fusió de les dues entitats i de la creació d'una cooperativa de segon grau.

Tanmateix, s'ha de destacar el pes de la Cooperativa Unió la Cristiana de Sueca tant per la seva antiguitat— data de 1903—, pel nombre de socis que recull— més de 4000— així com pel volum d'arròs— al voltant d'unes 34.000 tones⁷⁹.

A més, l'efecte combinat de la construcció europea i la descentralització autonòmica modifica les relacions de l'agricultor amb l'Administració. Del pas d'una administració estatal activa amb un major grau d'intervenció al sector — en els discursos s'arriba a afirmar que el Franquisme vetllava més pel seus interessos que no pas l'Estat actual⁸⁰ — a una administració passiva, sumida en feines burocràtiques —aplicació de la PAC, gestió del SIPAC, aplicació de les ajudes... Per altre costat, s'assenyala el pas d'una administració de perfils precisos a altra de perfils borrosos amb problemes de solapament. La passivitat administrativa es percebuda pels agricultors com una inhibició davant del protagonisme d'agents econòmics, especialment multinacionals, que amenacen l'autonomia del sector, i que comprometen la seua estabilitat a mig termini, com hem vist al primer apartat.

Així mateix, s'ha de destacar la presència de 4 sindicats agraris. Unió de Llauredors i Ramaderes (a l'Albufera) i la Unió de Pagesos (al Delta) que pertanyen a *Unión de Uniones (una excisió de la COAG, a nivell estatal)* i AVA-Asaja (a l'Albufera) i Asaja Tarragona (al Delta) que pertanyen Asaja a nivell estatal (el sindicat agrari de la CEOE).

D'acord amb Moyano (1997), i com hem comentat al marc teòric, el sistema associatiu agrari ofereix dos models organitzatius i dos discursos ideològics clarament diferenciats. Per una banda el model empresarial d'ASAJA, resultat de la fusió de CNGA y UFADE i el Centre Nacional de Joves Agricultors, tot i tenir el recolzament de la CEOE. D'altra banda l'altre model, que s'adheriria un discurs neo-camperol, en el que està la COAG, sindicat al que pertanyien Unió de Pagesos i Unió de Llauredors però van sortir i varen crear Unión de Uniones. Els discursos dels sindicats estudiats, s'adiuen força amb els descrits per Moyano (1997).

Pel que fa al *Discurs "empresarial"* aquest unifica als agricultors a través del concepte d'explotació "moderna i viable" —familiar o no familiar—, entesa com a empresa que el seu titular ha de buscar la rendibilitat al capital invertit en ella. Per a aquest discurs, l'agricultura ha de continuar jugant un

79 La producció d'arròs, l'any 2009, va anar de 33.503 tones. Així mateix, el nombre de fanecades— una fanecada equival a la dotzena part d'una hectàrea— inscrites al servei de l'arròs va ser de 50.606. D'elles, pràcticament 47.000 es van destinar a la producció d'arròs amb pela i la resta a llavors d'arròs. (Extret del periòdic Las Provincias 12-11-2009, edició La Ribera)

⁸⁰ Com es desprèn del següent verbatim, front a la liberalització actual dels mercats, durant la dictadura els agricultors afirmaven sentir-se més protegits "l'arròs en el temps de la dictadura era un bé estratègic...*entonces* estava molt regularitzat...estava tot organitzat a base de sindicats...eh...no un sindicat com entenem ara mateixa...era om una espècie...entre cometes com si feren cooperatives però se deien sindicats agraris...i es vertebraven en lo que era la federació...la federació de sindicats..*entonces* cada poble tenia el seu sindicat...l'arròs cada agricultor no podia quedar-se-lo...sinó que tenia que entrar-lo en el sindicat i en el sindicat s'organitzava una venda..*entonces* perquè...això..l'Estat volia controlar com era un bé estratègic sobretot on anava...sobretot en els anys 40 i 50 que era els anys que hi havia més escaseja...*entonces* l'arroseer ha estat sempre molt acostumat a tindre les coses molt ordenades...de fet la mutua de seguros més antiga d'espanya és la mutua arrossera que esta en valencia (E47).

paper funcional en termes productius per al sistema econòmic, acceptant, no obstant això, que sigui regulat amb criteris d'eficàcia i competitivitat. D'acord amb Moyano (1997) el discurs "empresarial" entén que la política agrària ha de mantenir la seva naturalesa de política destinada a regular un sector d'activitat productiva, i accepta que es modifiquin els tradicionals mecanismes de regulació, però sempre que els criteris utilitzats per a aquesta modificació siguin coherents amb la lògica productiva que, sota la seua opinió, ha de guiar al sector agrari, sense que apareguin barrejats de forma espúria amb criteris socials, mediambientals o d'un altre tipus. Tanmateix, els discursos dels sindicats estudiats, dintre d'aquesta posició, senten, que a dia d'avui, les exigències mediambientals imposades han de ser vistes com un fet que els porta a perdre poder competir amb tercers països:

...el sector econòmicament està tenint una transició de *lo* que se feia fa 50, 60 o 70 (...) que era una economia purament productiva de produir *volumen, volumen*...tenim que canviar a produir qualitat...eh? l'arròs valencià és impossible produir-lo més barato que estos tercer països i lo únic que podem és fer-lo millor: fer-lo més net, fer-lo de qualitat, fer més varietats específiques que vol el consumidor que tenen menor productivitat...(E47)

Amb el que no està d'acord és amb que el suport a les polítiques de desenvolupament rural es faci en detriment dels programes de modernització, i amb que la reducció del proteccionisme via preus es pretengui compensar amb ajudes directes deslligades de la producció.

primer dir-te que l'agricultor cobra unes ajudes però l'agricultor les cobra a disgust...l'agricultor voldria que el seu producte tinguera preu i no tindre que dependre d'un es ajudes...per a què el cultiu siga rendible...com és el cas de l'arròs...l'arròs si se retiren les ajudes el cultiu no és rendible...això ocorre perquè (...) estem competint en situació de *desventaja*...en competència desleal en tercers països...(E47)

Amb aquesta filosofia, opina el discurs "empresarial", l'agricultura europea, i en particular l'espanyola, perdria competitivitat i es reduiria l'activitat en el sector agrari⁸¹, tenint efectes negatius en tots els sectors amb activitats lligades a l'agricultura (indústries productores de insums, empreses de serveis, etc). Pel que fa a les relacions entre agricultura i medi ambient, el discurs "empresarial" les col·loca en un lloc secundari dins de les seves preocupacions, que vénen marcades, com s'ha assenyalat, per la competitivitat als mercats.

Bueno, i al fer estes accions medi ambientals, què vol dir? Eh...reduir de collita, de producció i això t'afecta a la butxaca...després depèn de quins tipus de productes tampoc te'ls deixen tirar i...i les plagues se van fent cada viatge més amples, no? i tot això és simplement per la

⁸¹ Com argumenta Moyano (2002) aquest fet això explica l'oposició que, en termes ideològics, han mostrat organitzacions com ASAJA, a Espanya, respecte als plantejaments implícits en la reforma de la Política Agrària Comuna abordada en el marc de l'Agenda 2000. Aquestes organitzacions s'han mostrat, per exemple, contràries amb el finançament del nou reglament de desenvolupament rural amb recursos procedents del Feoga-Garantia, doncs, sota els eu parer, això suposa detreure recursos per a la regulació dels mercats. Així mateix, s'han mostrat crítiques amb la possibilitat que els governs nacionals introdueixin criteris de modulació en la distribució de les ajudes de la PAC, per entendre que aquestes ajudes tenen naturalesa compensatòria.

normativa de la Unió Europea i pel tema de conservar *lo* medi ambient però, ja te dic, se fa difícil treballar conjuntament amb els ecologistes...(E32)

Les relacions entre agricultura i medi ambient es plantegen en termes de sostenibilitat econòmica, en percebre's que la deterioració o exhauriment dels recursos naturals pot amenaçar la disponibilitat del medi ambient com a factor de producció per al seu ús agrícola tot fent seu, com argumenta Garrido (1999), el denominat discurs de "capitalisme verd". "també *natros* aquí vivim de l'aigua...vivim sinó tenim aigua aquí no es pot fer arròs..." (E32). Ara bé, d'acord amb Gómez, González i Hazak (1999) i als discursos estudiats, pot dir-se que és avui el discurs dominant en aquesta organització a la vista no només de les actituds i posicions adoptades pels seus dirigents, sinó de les actituds expressades pels seus afiliats .

Al País Valencià, el nivell d'afiliació a sindicats agraris és molt elevat⁸², tot essent AVA-ASAJA "el sindicat majoritari en la Comunitat Valenciana (...) tenim *alrededor* d'uns 20.000 afiliats...en el sector de l'arròs (...) la immensa majoria dels agricultors són...sobretot dels professionals estan afiliats...el sector de l'arròs és un sector que gràcies a Déu estem prou units" (E47). Els discursos, però, emfatitzen la vinculació que AVA-ASAJA ha tingut amb la conselleria d'agricultura sota els diferents governs del PP⁸³, això ha fet que moltes vegades els agricultors hagen sentit que aquest sindicat no els defenia com haguera degut.

Està l'AVA però l'AVA també està en el Partit Polític...i clar..eh...defenen els llauradors però al mateix temps tampoc es vol ficar en contra dels que estan manant, manant de política... "perquè si m'enfade en este no me donarà quan jo li demane alguna ajuda d'este o de l'atre..." *trueque de favores....* (E34)

Pot observar-se un segon discurs ideològic, que podríem denominar, d'acord amb Moyano (2002), com "neo-camperol", basat en una concepció plural i diversificada del món agrícola i rural, un món renovat culturalment en el qual l'agricultura de tipus familiar (pagesia moderna) ha de continuar ocupant un lloc central com a element dinamitzador. Aquest discurs l'hem pogut trobar, en part, als sindicats Unió de Pagesos i Unió de Llaureadors. Des d'aquesta posició es rebutja la pretensió del discurs empresarial de definir en termes homogeneïtzadors el sector agrari, i proclama el caràcter heterogeni del mateix, tot assumint la seva diversitat social i estructural. En aquest sentit, proclama la diferenciació dels agricultors per raons de grandària de les seves explotacions, i sobre aquesta base construeix una filosofia reivindicativa per als petits agricultors familiars, diferenciada clarament de la dels empresaris agrícoles.

⁸² Segons Gómez, Jesús i Hazak (1999) el País valencià presentava el percentatge més elvat d'afiliació a sindicats agraris de tot l'Estat espanyol (taxa d'afiliació 45,6% i total afiliats 56,9%).

⁸³ L'entrevista mantinguda amb el cap de la sectorial de l'arròs d'AVA-Asaja va tenir lloc a un despatx de l'empresa d'arròs gourmet del mateix. En aquest despatx hi havia una foto del seu pare –antic cap de la sectorial– amb Rita Barbera i Francisco Camps.

els d'AVA són llauradors...llauradors poderosos...i estos pobrets de la Unió *pues ni cortan ni pinchan*...sempre estan ahí...en l'oposició damunt els diuen que són comunistes...eh...tu me diràs...claro el camp...el franquisme durà 40 anys i encara dura, eh? (E41)

No accepta, en conseqüència, el concepte d'explotació "moderna i viable" com a criteri per determinar la composició del col·lectiu d'agricultors, ja que entén que les explotacions agràries tenen diferents significats segons les característiques socials i econòmiques dels seus titulars. Així, mentre que l'agricultor-empresari concep la seva explotació com una empresa que cal rendibilitzar d'acord amb el capital invertit, per al petit agricultor familiar, diu el discurs "neo-camperol", la seva explotació és fonamentalment una manera de vida i un instrument de treball de la utilització de la qual espera una remuneració equiparable al salari mitjà de l'obrer industrial, sense que això sigui raó per no ser considerat professional de l'agricultura.

D'acord amb aquest plantejament, argumenta Moyano (1997), les organitzacions que comparteixen el discurs "neo-camperol" no accepten que la viabilitat de les explotacions agràries i, per tant, la definició d'un determinat perfil d'agricultor, es determine sobre la base de criteris d'eficiència productiva i competitivitat, ja que, sota l'opinió d'aquest tipus de sindicats, l'agricultura no juga només un paper productiu, sinó també social com a activitat bàsica per al manteniment d'un teixit articulat al món rural. Respecte al tema de la modulació, existeix unanimitat en aquestes organitzacions neo-camperoles sobre no només la conveniència, sinó la necessitat d'aplicar criteris diferenciadors en el repartiment de les ajudes públiques. En aquest sentit tant Unió de Pagesos com Unió de Llaureadors han critica les retallades en els ajuts directes de la nova PAC ja que no es pot "beneficiar els grans terratinents, majoritàriament del sud de l'Estat, en perjudici de la petita pagesia professional" (Comunicat Unió de Pagesos, 13/03/2014)

Per a aquestes organitzacions, la modulació és necessària perquè davant les restriccions cada vegada majors que es presenten a l'hora de disposar de recursos per regular les diferents OCMs, les ajudes han de concentrar-se en els segments d'explotacions amb majors dificultats per ser competitives, si es desitja que els petits agricultors no abandonin la seva activitat. Però consideren que la modulació és també convenient perquè la política agrària recuperi la seva legitimitat davant el conjunt de la societat, que veu amb perplexitat, quan no amb indignació, que uns terratinents estimessin grans fortunes mitjançant la recol·lecció d'unes ajudes públiques que, finançades amb càrrec als contribuents, es concedeixen sense contrapartida alguna i sense una clara justificació.

la gran majoria de subvencions d'Europa estan domiciliades en la castellana...en el barri de Salamanca i tot això...els grans propietaris viuen allí...la Duquesa d'Alba és la que més cobra d'Espanya, la reina d'Anglaterra és la que més cobra d'Europa...i jo crec que en eixos detalls ja queda totalment explicat el tant per cent que realment va al llaurador...de fet ací en Valencia el taronger està cobrant poc...però per exemple lo que són fruites i verdures...i tot lo que és la

fruita dolça no cobra...i te trobes molts llauradors valencians...que no cobren ni un puto euro i hi ha gent literalment que no sap ni on té el camp i està cobrant...(E36)

Criteris com la generació d'ocupació, el nivell de renda, la residència en el medi rural o la protecció ambiental, són alguns dels quals proposen aquestes organitzacions per aplicar els sistemes de modulació. Aquesta proposta de diferenciació travessa tot el programa reivindicatiu de les organitzacions d'ideologia "neo-camperola". Respecte a l'estatus de les futures polítiques agràries, advoquen per polítiques integrals de desenvolupament rural en les quals s'inclouin accions destinades al foment de les activitats agràries en les explotacions de tipus familiar, no amb criteris de competitivitat, sinó amb una lògica de sustentabilitat (sostenibilitat) social per evitar l'exclusió dels petits agricultors, ja que reconeixen el paper fonamental que exerceixen en el dinamisme de les zones rurals.

necessitem una política agrària articulada en funció de les persones i del territori i no només en funció del mercat, per a aconseguir una distribució de les ajudes amb equitat, justícia i criteris socials que satisfaga les demandes de la societat i reduïska les diferències regionals existents al sector agrari. (...) S'ha de superar l'actual sistema d'ajudes proporcionals al volum de producció o a la dimensió de les explotacions. Els recursos públics s'han de reorientar progressivament cap als llauradors i ramaders que subscriuen un contracte amb la societat per mitjà de l'administració agrària. Un contracte en el que l'ocupació siga un eix prioritari i que continga les condicions de producció que ha de respectar el llaurador, ramader o silvicultor, homes o dones, per a preservar els recursos naturals, l'espai agrari, el paisatge i la prestació de serveis a la col·lectivitat. D'una altra banda, s'han de fixar les contrapartides que ofereix la societat als llauradors (Unió de Llaureadors i Ramaders, 2010: 45-46)

En aquest mateix sentit, com es despren de l'anterior verbatim, situen a les polítiques agroambientals, en les quals veuen noves oportunitats per complementar les rendes agràries valorant les seves possibilitats per a una nova integració dels agricultors en la societat i per a una nova legitimitat de la política agrària. Per a les organitzacions participants del discurs "neo-camperol", l'àmbit de les institucions públiques continua sent emfatitzat com un àrea important d'actuació que no ha de ser abandonada, ja que, per a elles, l'Estat ha de continuar jugant un paper equilibrador que compense les desigualtats pròpies del mercat. Advoquen, no obstant això, per anar donant major èmfasi a les actuacions en l'àmbit de la societat civil, però amb un matís diferent al de les organitzacions de tipus empresarial, a saber: proposant vies de diàleg i col·laboració amb altres grups socials que participen en la utilització de l'espai rural (ecologistes, joves rurals,...), per participar conjuntament en el disseny de les polítiques de desenvolupament rural⁸⁴. Pel que fa a aquest aspecte hem de dir que tant Unió de Pagesos com Unió de Llaureadors tenen fortes relacions de cooperació amb els moviments socials ecologistes que envolten els aiguamolls. Unió de Llaureadors treballa conjuntament amb SEObirdLife, Xúquer Viu o la Fundació Assut.

⁸⁴ Com esmenta Moyano (2002), els acords de col·laboració d'UPA amb l'associació ecologista SEO (Societat Espanyola d'Ornitologia) són un bon exemple, així com la creació de la Plataforma Rural per part de COAG

de fet *mosatros* ara estem negociant el nou projecte d'ajudes agroambientals per a l'arròs i saps que és la primera *patà* que he fet en el sector de l'arròs de la Unió de Llauradors (...) .parlar amb els ecologistes i sentar-nos...ho fem molt...mira... “ que cregueu que és el que deuríem fer amb les ajudes agroambientals? Vosaltres que és el que proposaríeu?” perquè ells no tenen veu en l'administració en este aspecte...tenim les organitzacions agràries...la nostra proposta...la que presenta la Unió...l'hem elaborat conjuntament amb ells, *vale?* I en este aspecte en concret *mosatros* som la veu d'ells...discrepem molt...ells tenen la seua veu...i moltes de les coses que *mosatros* fem no van...però en este cas en concret les ajudes agroambientals de cultiu sostenible d'arròs en zones protegides l'hem elaborat els dos junts, les organitzacions d'ecologistes i la Unió de Llauradors..(E36)

Per la seua banda, Unió de Pagesos té forts vincles amb la Plataforma en Defensa de l'Ebre. Aquestes relacions positives entre moviments ecologistes i sindicats agraris són molt importants perquè trenquen les dinàmiques i les males relacions que han caracteritzat a aquests dos col·lectius.

Com hem argumentat d'acord amb García i Cabrejas (1997), la continuada marginalització de l'agricultura en la societat imposa una modernització forçosa que també tendeix a esdevenir insostenible. En aquets sentit la molt reiterada tesi que l'arrossar és la síntesi entre les necessitats ecològiques i l'ús productiu no ha de comportar l'oblit del fet que es tracta d'una síntesi precària. Un visió socioecològica de l'agricultura, l'agroecologia (Sevilla i Gonzalez, 1990; Taibo, 2014) orientada a la sostenibilitat i a la recuperació de l'autonomia del món camperol, faria de mediació. Però aquesta visió, donades les característiques precàries de l'agricultura, és poc freqüent. No obstant això, podria matissar l'oposició agricultors-ecologistes. En aquest sentit, hi ha diferències mantingudes entre les visions de futur dels Parcs Naturals lligades respectivament a ASAJA i les Unions— diferències a les que ja al·ludien García i Cabrejas (1996 i 1997)— que podrien analitzar-se sota aquest prisma. L'alternativa podria fer-se més palesa a mesura que les formes relativament més sostenibles de producció agrària eixample la seua participació en els mercats.

8.5.4.La caça: una renyina no sols al·legòrica

Tot i que les aus continuen presents a ambdues zones, el descens en nombre i espècies respecte a èpoques passades és considerable. Tanmateix els caçadors continuen actius. En principi la caça és una de les activitats tradicionals que podrien mantenir-se de manera sostenible —sempre quan deixen d'utilitzar-se cartutxos de plom. La raó principal d'aquesta tendència al compromís és la relació existent entre l'afició a la caça i el manteniment de la inundació de terres als pobles arrossers estudiats. L'argument és reiterat des de diverses perspectives, amb l'entusiasme previsible per part dels més interessats però tampoc es força discutit pels sectors més conservacionistes. L'argument, certament indica un punt de contacte, perquè el lligam entre cultiu de l'arròs, caça i manteniment d'algunes poblacions és real (García i Cabrejas, 1996). La inundació

dels camps té una raó —evitar la salinització dels camps— que és agrícola, no pròpiament cinegètica però ambdós interessos troben mutu reforçament. No obstant això, allò que sembla en primer pla no és el possible equilibri sinó una tensió amb molta sobrecarrega simbòlica. El moviment ecologistes, en aquest sentit, retreuen a l'Admisnitració que continua sense controlar la caça, 'el tema de la cacera inclús penso que ha passat períodes millor que els d'ara, se cacen més dies ara que els que se caçaven a principis de la declaració del Parc per exemple, no?' (GD2). La rèplica dels caçadors és més aviat crispada: '*Mosatros* som més ecologistes que els ecologistes, perquè *mosatros* donem de menjar als *patos* i els ho preparem tot per a *después* enganyar-los i matar-los' (E8).

S'ha de dir però que dintre dels qui practiquen aquesta activitat també hi ha distincions socials imponents. La caça, en ambdós aiguamolls, no és una pràctica estrictament popular. En les subhastes es paguen preus molt elevats per les places de caça, que no estan a l'abast de tothom.

i a la zona de Sueca hi ha unes finques que allò és de somni per a la caça i subhasten la caça i es paguen barbaritats...Però et diré una cosa, aquí d'un *puesto* de lluna bó se paguen 3000 euros...i no estas sol, són dos tines, perquè sempre hi ha un company, si tu ets caçador *pues* mon anem els dos junts i es fem un cigarret bebem un *cafenet* i li dóna més harmonia...i són 3000 euros tu i 3000 euros jo...*puestos* bons, i són diners...però la caça és com *lo* futbol és una passió és completament irracional...(E18)

Els diners recollits contribueixen al finançament de la residència de vells— al cas de Sueca— o d'equipaments agrícoles col·lectius, i la persecució de les aus connecta amb la forma de vida dels arrossars. Aquest preu elevat de la caça però manté viva una vella rivalitat entre un tipus de caçadors i altres. Per a la gent de Sueca, per exemple, els caçadors del llac són els rics de capital mentre que els caçadors de la marjal són els llauradors o gent del poble. Els caçadors sense recursos expressen sense embuts el seu disgust per la competència dels altres:

veden lo que és el coto i una part del coto...es dividix en dos, eh...cacen per subhasta...*entonces* eh...conforme puja la subhasta *pues* aposten pels millors *puestos*...*entonces* ahí també hi ha un tema del que està el caçar per a rics i els que se queda un poquet fora es prou més... 'que s'agunate, no?' (E45)

sabem quines són les bones...encara que hi ha uns *puestos* caríssims de sempre perquè són els millors...i altres *menos* bons i altres que no valen res...(E52)

A més a més, com assenyalen García i Cabrejas (1997), moltes vegades aquestes diferències també tornen a remetre al conflicte urbà-industrial. La dualitat també s'estableix entre els caçadors del llac— que són els rics de capital— i els caçadors de la marjal— que són els llauradors o gent del poble. Fins i tot amb les aficions, la gent de poble sent el conflicte rural-urbà com quelcom en el que no ha fet més que perdre⁸⁵.

⁸⁵ Aquest conflicte ja era relatat a la novel·la de Canyas y Barro de l'any 1901.

8.5.5. La pesca i la conservació: una parella sostenible.

Els arguments, abans esmentats, que senten els agricultors per l'estima a la terra i a la professió, des d'aquesta posició, encara són més sentits. Els discursos són clars i parlen de la dificultat d'evadir la subalternitat d'una activitat marginada pel desenvolupament.

Els pescadors, probablement, serien com els més naturals de tots els pobladors del llac de l'Albufera (Rodríguez Victoriano, 2002). "els *peixcadors*...que són els *pioneros* de l'Albufera i *mosatros* no parem de dir-ho (...) sino haguera sigut pels pescadors no quedaria Albufera'" (E54). Referent a això, Joan Fuster (1970:30) assenyala: "La gent de l'Albufera, l'autèntica gent de l'albufera, són pescadors. Si més no, ho eren en un principi, i continuen sent-ho els escassos supervivents que podem reclamar els millors títols de la suposada 'autenticitat'". No obstant això, el mateix argument existeix per al Delta de l'Ebre, on l'activitat agrícola, vinculada als arrossars, també va ser introduïda amb posterioritat a la pesca.

Tanmateix, en aquest procés de modernització econòmica aquesta posició es sent com:

els olvidats de tot *lo món*...però ahí estem reivindicant i fent i intentant que se millore per continuar una vida...i més ara en la crisi que hi ha que a *lo millor* l'Albufera no és que d'allò...però u que se dedique molt a l'Albufera *pues* a *lo millor* és una forma de viure o de guanyar-se el jornal...i en la crisi que hi ha sinó hi ha faena...la gent jove que puga eixir que no estiga prepara pa anar per ahí...*pues* pot anar a l'Albufera a pescar si és del poble...' (E54)

La denúncia dels efectes de la contaminació, des d'aquesta posició, és rotunda. Però també peregosa i paralitzada per la por a una difusió de la informació que dificulte la col·locació en els mercats dels fruits del seu treball.

avui ,en contrast, tenim un abús important al Delta que és l'ús dels plaguicides, pesticides i insecticides que és fa i també l'altra este motor del riu eh? El cabal suficient i de qualitat ja no existeix lo riu té molt poc cabal i per tant lo grau de contaminació és important i en este sentit jo pense que la conducció de captures i d'espècies generals no és per l'acció de l'home sinó que més aviat és per la poca aigua i per la poca cabalitat de l'aigua...(E25).

No obstant això, malgrat trobar-se en aquesta situació contradictòria en la que no poden acceptar la contaminació, els pescadors no dubten en afirmar que les indústries, els tractaments fitosanitaris i la falta d'aigua són el problema. Saben perfectament que, a causa del mal estat de les aigües, moltes espècies han desaparegut.

L'evolució última de les espècies, del tipus d'espècies i quantitats segons quina espècie a baixat moltíssim eh? Les espècies de riu i aigua dolça han baixat molt i les espècies de badia, de mar tancat, diguem-ho així, l'anguila per exemple han baixat moltíssim però no només per l'activitat humana, eh? No pels pescadors, ha baixat per la mateixa contaminació d'aigües, eh? (E25).

Potser per aquest fet semblen els més favorables als plans de protecció dintre dels usuaris tradicionals. La pesca és de totes les activitats tradicionals de la zona la menys controvertida per un procés de modernització (García i Cabrejas, 1997).

8.5.6. Les percepcions del Parc Natural de l'Albufera i els conflictes ecològics i socials que l'envolten

Com a la investigació de J.M. Rodríguez Victoriano (2002) trobem que el discurs de caçadors, pescadors i agricultors vers el medi ambient gira entorn tenir una concepció del mateix com a naturalesa perduda. D'aquesta manera, recorden un altra Albufera a la que hui no s'assembla res: 'jo era xicotet i me'n recorde *pues* del brossar de les gambetes de coses(...) O siga que jo l'ha conegut d'anar a mal '(E6). I a més a més, en eixe sentiment de pèrdua s'amaga una nostàlgia d'un passat millor i d'un present que no els agrada però que accepten i del que se'n consideren part.

Pues no sé a partir dels 60 i *algo*..no sé quan vingué *lo* de les fàbriques i l'aglomeració dels pobles...i l'aglomeració dels pobles...és quan...En canvi el poble de Catarroja era, *pues* jo que sé, *menos* d'una quarta part de *lo* que és ara... *entonces* tenien els pous *cegos* que deien i la gent...a l'albufera no aplegava i no gastaven tanta aigua, ni llavadores, ni coses d'eixes. Des *de* que mamprenqué a evolucionar el món i vingué tot això és quan vingué tot el *lio*(E6)

Jo crec que el progrés...volen progressar tant que estem *mosatros* mateixa estem acabant en tot(...) *antes* anaven a vela, a pescar i a treballar a l'albufera i a la mar igual, motors no hi havien. Ara ja anem en motor, jo sóc el primer, eh! (...) no vaig anar jo a vela estar tres hores *pa* eixir i els altres que vagen en 10 minuts, tampoc és (...) *Antes* se segava a mà, les motes se tallaven, no se *pulvoritzaven* (E8)

Però és cert que en aquesta crítica no es posa tanta èmfasi a la contaminació industrial, sinó més aviat a la urbana –que també, igualment n'és indirectament d'origen industrial: substàncies no orgàniques presents en els residus urbans. I dintre dels residus urbans el que més es reitera –com a producte clau en la contaminació— són els sabons de rentadora.

(...) Era tot un brossar, *bueno* d'asprella⁸⁶ i de brossa i de nenúfar i de tot i se podia beure ahí. Ara, quan vingué l'època de l'Omo⁸⁷ se foté tot. (E1)

El discurs més crític del sector es fa vers la protecció oficial. Així hem de fer al·lusió que quan els aquí posicionats parlen de "medi ambient"- per a ells *mig ambient*- es refereixen a la Conselleria de Medi Ambient o als gestors del Parc Natural de l'Albufera. Tot essent aquest tret molt rellevant perquè fan una associació directa, una condensació (Conde, 2009) articulant, d'aquesta manera, plànols de significacions diferents i que solen estar lligats a una carrega d'energia, és una intersecció de varies cadenes associatives i pot entendre's com una porta d'entrada allò latent.

⁸⁶ L'asprella (*Chara vulgaris*) és una alga verda que acumula carbonat de calci sobre la seva superfície i és indicadora de l'abundància d'ió calci i de bicarbonat dissolts en l'aigua, és a dir el bon estat de les aigües.

⁸⁷ Famós detergent chilè de rentadora, que es va començar a utilitzar a l'Estat espanyol l'any 1965.

Amb aquesta condensació els entrevistats ens donen a conèixer l'expropiació que des de dalt els han fet de quelcom que ells senten com a seu i per tant ells creuen ser qui més en saben de com s'ha de tractar. Se'ls imposa un saber tècnic que menysprea el seu saber de l'experiència (Rodríguez Victoriano, 2002)

Hi havia també fotges, *mos* prohibiren caçar-les durat dos anys, *creguent-se* que s'anaven a reproduir, però com *Mig Ambient* no té ni idea de l'albufera perquè és tot de llibre, l'albufera no té asprella ni res, que és de *lo* que s'alimentava la fotja...tot això no hi ha...per molts anys que deixen sense caçar la fotja no se va a reproduir, i a cada any ne venen *menos*. En la lluna d'Octubre fotges n'entraven a *montó*, però ara cada any *menos*...(E8)

Tot i que la societat els imposa el coneixement científic, sota el parer dels aquí posicionats, el saber de l'experiència— del saber acumulat i de l'assaig i error— i el tracte directe amb el medi es fa considerar-se a si mateix com els més ecologistes.

Mosatros som més ecologistes que els ecologistes, perquè *mosatros* donem de menjar als *patos* i els ho preparam tot per a *después* enganyar-los i matar-los (E8)

els més ecologistes som *mosatros* (...)Sí, sí perquè *mostros* estem allí, banyant-se els peus, banyant-se les mans, *mosatros* volguérem tirar aigua i l'aigua que ho matara...donat conter que aniríem en *tratge* de bany polvoritzant i no faria falta anar ni en *maskarilles*, ni en res...i damunt tot va *pa* la gent, la gent que s'ho menja i *mostros tamé* s'ho mengem i volem que siguin coses sanes...*lo* que passa és que a *mostros* ací *mos* ho prohibeixen i ara l'arròs que duen de fora, allà se pot tirar tot lo que *vullga*, lo que ací no se pot tirar...(E6)

Però com podem observar tant caçadors com agricultors exploten de manera intensiva el seu medi i pensen que això no és el causant del mal estat del parc ni de l'escassetat de biodiversitat. No qüestionen la nocivitat de les seves pràctiques car d'això depèn que hi puguin seguir cultivant. Acusen a altres posicions del mal estat de l'Albufera. Així trobant, com esmenta García (1997), un joc de responsabilitats creuades.

Hi ha vegades que estem un *fin* de setmana cinc o sis homes i matem un i els ecologistes se creuen que *mosatros* som els que estem matant tots els *patos*. *Lo* que esta matant tots els *patos* és la contaminació que té l'Albufera, per molt neta que diguen que estiga, l'albufera neta no està (E8)

(...)plou hi ha espavilat que te tira i que amolla de la fàbrica el xorro o *lo* que sigui i fa més mal que una pedrega (E6)

Pel que fa a la polèmica del Barranc del Poio, s'ha d'emfatitzar que en aquest sector es condensen les posicions més proclius al projecte de canalització del barranc. Per tant, els sembla bé el que s'ha fet del tram de Catarroja a Massanassa. Hem de recordar que Catarroja és dels pobles que més inundacions ha sofert⁸⁸ i que els aquí posicionats viuen tots al barri més proper al barranc, al Barri de les Barraques.

⁸⁸ Així es va utilitzar l'"estratègia de la por" (Ibáñez et. al., 1999), és a dir, el fet de convèncer els ciutadans de que els rius s'han de dominar per tal d'evitar les riuades, que poden provocar seriosos danys, ha estat un factor determinant (

I mos contaren també per ací la polèmica que hi hagué per ací en el Barranc del Poio, asfalt sí, asfalt no...mosators volem saber que pensa també la població perquè no...C: *Lo* que han fet ací jo ho veig molt ben fet **Perquè us asfaltaren un tros, no?** C: sí asfaltaren tot *lo* que és la frontera de Catarroja la tenim feta tota de formigó. O: Però això és depèn de a qui preguntes, si preguntes als ecologistes te diran que està mal fet, però li preguntes al veí del poble o al que tinga terres ahí baix i... està ben fet perquè *mosatros* quan ve aigua a *montó* com ahí tenim el barranc per culpa dels ecologistes que no deixen tallar canyes eh...ací en el pont se fa un embós de por i *mosatros* ací se ficaven en un metro d'aigua a la zona vella de Catarroja, però en la zona alta també allí garatges inundats i plantes baixes i tot. Enguany ha vingut aigua i ha vingut a *montó* i el barranc al estar com està i al estar net ha desaiguat molt millor que desaiguava, molt millor que desaiguava...(E9)

Home ací el que no s'entera de la pel·lícula, ni viu a la part esta d'ací *pues* lo que volia era bona cosa de canyes, però els que vivíem ací en les barraques no volíem canyes volíem que l'aigua anara avall, perquè ací ens hem arribat a ofegar. Ara el que viu en un pis i no té res més que un pis i viu en un tercer *pues* vol canyes i vol de tot, però *después* no volia vindre a vore les *gorrinaes*...(E6)

De nou trobem un enfrontament amb la posició dels alternatius a la modernització, aquesta vegada, però, deslligats de l'administració. Dintre d'aquesta crítica hem de fer palesa de la contradicció que es produeix en el discurs dels aquí posicionats, donat que, en certs moments afirmen quin és el paper de les canyes i la resta de vegetació en tan que depuradores de les aigües quan es tracta del llac, però no li atorguen aquest paper a la vegetació en parlar-ne del barranc.

Des d'aquesta posició, caracteritzada pel saber sensible i el món rural, el Tancat de la Pipa es percep com una expropiació d'un espai que els pertany. La "recuperació" de l'espai "natural" ha significat també l'esborrat sistemàtic de l'ús social de la zona. El Tancat de la Pipa eren 40 hectàrees d'arròs en què a més es podia caçar i pescar. L'eliminació física i simbòlica del sector tradicional del paratge ha porta adossat un sentiment d'hostilitat que ja venia generant-se des de la declaració del Parc Natural de l'Albufera en 1986. Com ja s'ha esmentat, des dels seus inicis, les àrees protegides s'han caracteritzat per polítiques dissenyades des de dalt i per la imposició del coneixement científicotècnic que desdenya el seu saber de l'experiència (Rodríguez Victoriano, 2002). Si ja el conflicte entre tècnics mediambientals i el sector tradicional era present al Parc Natural, per la limitació dels usos tradicionals, aquestes àrees vénen a significar la purga d'aquests usos. Sota el seu parer el Tancat es percep com una embargament del seu propi lloc: "(...) m'està fotent a mi com a caçador, m'està fotent a mi perquè de moment 200 metres ja no puc caçar, en 200 metres ja no puc caçar" (E8)

Troblem, a més, fraccions discursives dins dels sectors tradicionals, vinculades als interessos de l'activitat "tradicional" desenvolupada. Com ja hem vist als caçadors se'ls prohibeix caçar en aquest

Boquera, 2009)a l'hora de canalitzar els barranc i vedre-ho com a millor actuació possible sense tenir en compte ni explicar les repercussions que aquest fet podia tenir sobre l'Albufera.

espai i aquest és un dels seus punts de crítica. Els agricultors, en canvi, subratllen els danys que ha suposat per al cultiu l'augment d'aus. Sobretot a partir que la Generalitat Valenciana eliminés les ajudes agroambientals per la pèrdua de collita.

...La Pipa està molt bé, és un hotel de cinc estrelles però el que l'ha dissenyat s'ha oblidat de fer el restaurant ... ells crien allà (es refereix a les aus) i mengen en *lo nostre* (es refereix al seus camps) (E5)

El conflicte és que hi ha molts animalets (...) és el que ens està fent a *mosatros* mal ... hi ha una quantitat enorme d'ànecs i com cada dia es caça menys (...) nosaltres ara tenim el problema de el gall de canyar (E6)

Una altra crítica que emergeix del discurs d'aquest sector rau en la hipocresia que els suposa el projecte per la manera en què es "va construir". Sota el parer d'aquesta posició resulta hipòcrita la prohibició de l'ús de l'espai per a usos "tradicionals" mentre que el projecte va ser construït amb l'ajuda de maquinàries d'obra. Així mateix es destaca que esta àrea no ajuda a resoldre la degradació ecològica de l'Albufera. No obstant això, els actors tradicionals emfatitzen la utilitat del projecte per a l'educació ambiental i les visites turístiques sobretot per a "la gent que no sàpiga el que és l'Albufera... que vinga i que veja allà que està molt arreglat" (E8). A més a més, no el veuen com una solució als problemes de la contaminació de les aigües. Perquè, és del seu pensar que, per a depurar les aigües ja està l'arròs.

l'arròs ja depura prou l'aigua, l'aigua entra per ací mala per exemple i quan arriba al camp de baix a un bancal o al motor eixa aigua va tota depura...és el millor filtre que hi ha (E8)

El que passa és que de nou obvien la nocivitat de les seves pràctiques com a llauradors, cosa que farà que l'arròs deixi d'actuar com un filtre verd i aporte un excés de nutrients a l'Albufera. Com ja hem vist, els llauradors cada vegada estan més condemnats a la utilització d'aquests insums.

...Això sí, *claro*, tot el que *mostraos* sulfatem o tirem abono *mosatros* això ho arpleguem tot i ho guardem al *puesto* i ...clar per això el dic...(E6)

I de la mateixa manera ho expressa l'ADL de Catarroja en parlar de la població agrària:

me da la impresión de cuando se habla por ejemplo de la contaminación que se produce, son menos conscientes de que la contaminación no son las bolsas de plástico de los productos químicos que se dejan en el campo, son menos conscientes de que realmente están lanzando un producto químico que cuando llueve se va y entra en contacto con las capas freáticas que terminan en la albufera, a mi me da la impresión que en ese sentido no terminan de ver esto (E2)

Aquest argument de 'falta de consciència' dels llauradors també es repeteix entre els alternatius a la modernització, resta per saber si la gent que apel·la a la falta de consciència dels llauradors és conscient de la subalternitat que travessa aquest sector.

El problema d'aquestes relacions conflictives entre ecologistes i llauradors és que es produeix un cercle viciós o regeneratiu, que lluny de ser una relació lineal entre els implicats, la circularitat del sistema és el que caracteritza, precisament, la interacció. Ecologistes, tècnics mediambientals i sector tradicional (pols de la relació comunicativa) no reaccionen només a la conducta de l'altre; ells, al seu torn, reaccionen a partir de la seva pròpia reacció. S'origina una cismogènesi simètrica (Bateson, 1988) en la qual els associats s'enfonsen cada vegada més en els papers competitius i per tant es fa cada cop més difícil sortir d'aquest patró de relació. Aquesta diferenciació es fa progressiva i la conducta d'uns promou cada cop més hostilitat en els altres. Allò patològic ve determinat per l'estil idiosincràtic d'aquesta diada particular en la qual s'entremesclen interessos contraposats. En qualsevol cas, allò important és ressaltar el caràcter de mutu encaix de la relació en la qual ambdues conductes, diverses, però interrelacionades, tendeix cadascuna a afavorir o provocar l'altra.

L'imaginari dels sectors tradicionals es construeix sempre en oposició al dels tècnics i ecologistes. Els actors es comprometen en una espiral fundada en el creixement de l'amplitud del mateix comportament, o siga, una escala de diferència entre un i altre pols de la comunicació. L'enclaustrament del sector tradicional es basa sempre en la simetria del seu discurs (Alonso, Arribas i Ortí, 1991) vers el dels tècnics i ecologistes. La manera en la que els llauradors ens expliquen les seues pràctiques nocives és una resposta als arguments que, des del discurs legítim, dona el saber científic-tècnic. El conflicte per la crema de la palla de l'arròs⁸⁹ exemplifica bé aquesta qüestió. En preguntar per aquesta pràctica els llauradors al·ludeixen a què més contaminen les falles o més contamina el podrint de la mateixa palla, per la seva descomposició, a l'aigua... però mai fan referència al fet que la cremada de la palla contamina. El seu argument és ja un contraargument al discurs legítim.

Tanmateix, aquestes relacions enquistades produeixen que hi haja una falta d'enteniment entre els sabers que promouen cadascuna de les posicions. Hi ha una mancança de traducció de sabers. Per exemple els discursos dels biòlegs i llauradors convergien al explicar que el que indica una bona qualitat de l'aigua a l'Albufera és la presència d'asprella —per al sector tradicional; *chara vulgaris* per als biòlegs—, una espècie d'alga que només es capaç de reproduir-se en aigües no eutrofitzades.

⁸⁹ Les mesures agroambientals condicions als llauradors a no cremar la palla de l'arròs i a incorporar-la al cultiu. La cremada de la palla és una pràctica que des d'aquest sector es realitza des que el fet recollir-la i utilitzar-la per a altres usos — paper, revestiment de plàtan...— deixara de ser rendible. Actualment els llauradors deixen podrir la palla a l'aigua. Aquest fet ocasiona que l'aigua es quede sense oxigen el que al seu torn provoca una gran mortaldat de peixos. A més, aquesta putrefacció afecta a les poblacions veïnes tot provocant un fort pudor i ennegrit les façanes de les cases.

Com veurem a les configuracions narratives, l'evolució dels estats dels parcs és quelcom en el que aquestos sectors coincidiran, tot i que els sectors tradicionals utilitzaran altre llenguatge (per exemple l'espai semàntic que despleguen per a descriure l'Albufera als anys seixanta ha de vore amb la pudrició i l'hedor mentre que els sectors conservacionistes empraran termes com eutrofitzat, relatius i pertanyents a un lleguatge científic-tècnic). També, aquestos sectors que, en principi, semblen desenvolupar relacions diametralment oposades i dialèctiques, coincidirán en atribuir el sentit i la concepció del 'med ambient' com a mode de vida.

8.5.7. Les percepcions del Parc Natural del Delta de l'Ebre i els conflictes ecològics i socials que l'envolten

Si escoltem els discursos dels sectors tradicionals amb deteniment trobem algunes diferències entre els que emeten els actors socials de l'Albufera i els que emeten els del Delta de l'Ebre. I és que, malgrat acabar declarat la nocivitat de les seves pràctiques, els del Delta ho fan després, és a dir tarden més i si es permet l'expressió ho maquillen millor. Sembla que són més conscients que eixes pràctiques són nocives.

...pues bueno treballàvem i cultivàvem i aplicàvem els productes que creíem convenients i damunt aplicàvem el producte més econòmic i el producte més econòmic sol ser el més perjudicial per al medi ambient i inclús per a nosaltres però des de què vam tindre per una part consciència de que el Delta l'hem de conservar i per l'altre costat la Unió Europea va obrir el programa agroambiental, lo mateix que a l'Albufera, ...pues la veritat que s'està convertint en un vertader paradís, eh? (E18)

Encara que no neguen que, a l'actualitat, hi ha nivells de contaminació a l'aigua provinents de productes químics utilitzats a l'agricultura, o que hi haja una sobreexplotació pesquera.

*(...)a més a més quan fem la producció de fungicides, d'herbicides o d'abonats hi ha un *desaigüe* de circumval·lació que hi diem que tanquem totes les entrades a les llacunes i van tot a mar oberta per la contaminació que fem, perquè indiscutiblement ne fem també els pagesos de contaminació (E18)*

Perquè els pagesos no feien ús ni de pesticides, ni d'abonament, ni de res...era més una agricultura ecològica i per tant el peix, com les persones saben on poden anar a viure bé i on no poden anar a viure bé *pues* no hi van...avui, en contrast, tenim un abús important al Delta que és l'ús dels plaguicides, pesticides i insecticides que es fa i també l'altra este motor del riu eh? El cabal suficient i de qualitat ja no existeix lo riu té molt poc cabal i per tant lo grau de contaminació és important (...) l'evolució última de les espècies, del tipus d'espècies i quantitats segons quina espècie a baixat moltíssim eh? Les espècies de riu i aigua dolça han baixat molt i les espècies de badia, de mar tancat, diguem-ho així, l'anguila per exemple han baixat moltíssim però no només per l'activitat humana, eh? (E25)

Ara bé, malgrat aquest reconeixement de la pròpia activitat nociva no dubten en afirmar que estan dintre d'uns sistema capitalista on la concepció dominant és la de l'economia. Una posició

caracteritzada per entendre la intervenció humana sobre el medi natural com colonització o explotació econòmica sobre la naturalesa (Rodríguez Victoriano, 2002).

o evolucionem o entrem al sistema, no vull dir que el sistema sigui bo, però o entres al sistema o desapareixes i a *lo* millor entrar al sistema no és que sigui cap gran *maravilla* (...)perquè o t'adaptes al sistema o el quedes marginat perquè llavors no saps per on enfilar-les perquè pots ser el *tio* més pur, més sà i més perfecte però me fotre de gana i abans de passar-m'ho malament *pues* m'adapto al sistema però...*bueno*, baix el meu punt de vista t'has d'adaptar (E18)

jo entenc que el Delta com és natural...les coses naturals no tenen futur eh? Qualsevol espai natural que no està humanitzar eh? Tu agafes un bosc per exemple i al bosc per exemple no li fas res i es cremara cada 15 o 20 anys...els boscos també s'han de cuidar *pues* lo Delta és *lo* mateix, si tu el Delta *lo* deixes natural, ho deixes molt conservador, que és un poc la línia del Parc Natural, deixar, eh? Deixar passar...jo penso que *mos* estem equivocant pel mateix Delta i per a la gent d'aquí eh...(E25)

Pel que fa a les relacions amb el Parc Natural, en una primera instància, afirmen que són bones; però no és or tot el que rellueix. Això no obstant, critiquen moltes de les accions preses pel Parc per ser excessivament conservacionistes i protegir, sota el seu parer, amb sobreabundància el medi ambient i no tenir en compte les activitats econòmiques que ells, com a agricultors, caçadors i pescadors desenvolupen.

Que es creen tensions perquè quan un sembra, se gasta diners, sembra...fot els fitosanitaris i ve un *pato*...un *pato* no...venen 50 0 60 *patos* una nit i es mengen l'arròs...realment et desesperes...et desesperes perquè estan jugant en el teu pa...no? (E34)

Sí la tenim en auge i és la polla blava...La polla blava deien que ja estava aquí al Delta jo la veritat és que no recordo en tots *los* meus anys haver conegut la polla blava i es va reintroduir segons unes informacions, segons l'administració va acudir d'un *puesto* o altres...*bueno*, no ho vull discutir però la polla blava s'alimenta de matèria vegetal, damunt per a menjar no és bona i damunt està súper protegida, no sé perquè, *claro*, és un animal molt poc intel·ligent, és una mica *patós*...i tenim problemes *hasta* l'extrem de que enguany hem tingut que demanar un permís especial perquè si el dia l'obertura anem a caçar la polla normal...*claro* a un gosset no li podem dir : "este és polla blava i este és polla normal" el gosset veu una polla i va a per ella i se la fa...i abans lo que havíem de fer és agarrar la polla i automàticament afonar-la baix del fang per a què un guàrdia forestal no *mos* sanciones (E18)

Pel que es refereix a la pesca també tenen problemes amb diverses espècies; essent en la seua majoria espècies invasores. Com afirma Boquera (2009), gent forana havia abocat a les profunditats de les aigües del riu tot un seguit d'espècies agressives i destructores- *lo* lucio, el silur, més conegut com *lo* *sirulo* i el *blackbass*- que des de llavors hom creu que es mengen i destrueixen els "peixos de tota la vida". La comparança no pot ésser més lúgubre: si la gent pateix l'empremta negativa dels embassaments i l'agressió de les centrals nuclears, les sabogues de tota la vida són desplaçades pel silur, percebut com un monstre especialment invasor i voraç (Boquera, 2009).

Això és el que et deia abans que hi ha poblacions d'espècies foranes que en principi l'administració no diu res aquí, el Parc Natural no diu res i resulta que estes espècies foranes estan matant més peix que qualsevol pescador...parle dels silurs i dels corbs marins que són espècies protegides, *vale*? I parle del caragol poma o del musclo zebra i són espècies introduïdes algunes me semba que algú se li ha anat la mà fent proves i ningú diu qui és però això no ho fan ni els pagesos, ni les persones d'aquí i a vegades som acusats de moltes coses que per a mi són incertes i els vertaders *atropellos* que s'han fet al Delta...ningú diu res d'això eh? Parlen del pescador que va a *mariscar* per a poder viure, parlen del pagès de les finques petites, i de tots els problemes més greus ningú vol parlar-ne (E25)

Des de les declaracions de Parc Natural com hem vist, les víctimes de la modernització varen percebre un model d'implementació que va respondre a una política imposada "des de dalt" legitimada sobre el coneixement tecno-científic del que havia de ser conservat. El resultat va ser el conflicte i la resistència dels locals front a un model de gestió vertical que era percebut com una expropiació del seu espai i un menyspreu del seu saber de l'experiència. Alhora senten que se'ls ha escollit com a víctimes propiciatòries d'una reconversió de la naturalesa que tolera les pràctiques de destrucció de les indústries (Rodríguez Victoriano , 2002). Fet que denuncien i pel que no se'ls és escoltats.

fa dos anys va passar que va haver una crescuda del riu i van vore algun dia que el cabal de l'aigua era més interessant, hi havia una forta crescuda...i el riu de manera natural corria bastant bé, no? però el pescador es pensava que este cabdal que va guanyar lo riu, pensaven que això es traduiria en millors captures...*pues* no va ser així, eh? Vull dir... les captures van disminuir, per tant aquí van pensar que l'aigua del riu que baixava...esta aigua venia una miqueta malalta, no? i de prompte les captures se van reduir quan les condicions climatològiques, el temps i tot això era favorable i que l'aigua aniria millor *pues* va disminuir...i quan hi havia aigua salda perquè el mar baixava (...)per tant aprofitant un dia que teníem aigua bona, aigua del riu, pensant-*mos* que era bona, el pescador va dir: " bueno, avui serà bona nit per a pescar" i després va ser al contrari...per tant de l'afectació de Flix la gent del Delta estem molt preocupats...(E25)

Quant a la pregunta que versa sobre els valors i la consciència medi ambiental, com hem vist a altres posicions, els habitants de la zona pensen que és quelcom que forma part del seu *habitus*. Des d'aquest sector la reflexió és encara més interessant perquè les seves activitats econòmiques depenen del medi. Hi ha, per tant, una vinculació forta entre l'ecosistema i les seves vides.

És que convius en això, eh? Jo vore un ànec petit que ha caigut a un canal i és petit i tu el veus dins l'aigua i lo que fas es treure'l de l'aigua perquè ell sol no pot sortir, no? *pues* els mateixos caçadors fiquen al canal unes fustes perquè hi ha canals als ser fabricats amb ciment allí cauen los animals i una volta cauen no poden sortir perquè el ciment és alt i l'animal petit no pot sortir d'allí però els caçadors són els primers que fan es treure los animals a la part exterior..I esta consciencia la té al Delta tothom i segons quina campanya, projecte, segons quina carta sostenible o no sé que me fa *risa* perquè tot això nosaltres ho sabem és que no sé què van a inventar ara, eh? (E25)

Aquesta última frase mostra, com de nou, hi ha una saber tradicional vinculat a una noció de medi ambient i un altre que prové del saber expert que se'ls imposa i que no té res a veure amb un mode de vida; el seu mode de vida.

Pel que fa als projectes de transvasament del riu Ebre trobem diverses opinions. La crisi econòmica està fent replantejar, a molts habitants de la zona, veure el transvasament com una oportunitat perduda que haguera pogut fer reviscolar l'activitat econòmica i haver fet portat una gran inversió econòmica al Delta. Tanmateix, malgrat les diverses opinions, s'ha de dir que aquest sector creu que la campanya antitransvasament va unir els habitants del Delta i va crear certa identitat.

Bueno per a la campanya esta antitransvasament la gent del Delta es va unir molt...este Delta estava una mica oblidat i va ser el moment de poder treure el cap i dir: " ara som Delta" i feia il·lusió veure per Barcelona i veure TV3 com publicava notícies...i sí que va haver una lluita *pues* molt important, no? Però aquí també hi haurà gent que...mira aquí van fer un mini transvasament a Tarragona i a canvi d'això van fer els canals, les sèquies les van revestir, no? i si això no s'hagués fet jo crec que els pagesos *matiexos* i crec que no hi hauria cap govern valent que pogués pagar esta obra, esta obra era importantíssima, no? per tant a veure, a *lo* millor per les coses i parlant sincerament a vegades no és pot vendre però a vegades s'ha de ser una mica solidari, eh? Jo sempre dic una miqueta que a vegades una gran riada això passa cada huit anys o deu...això és una llàstima que es llance al mar perquè l'aigua és un bé escàs i no és de ningú, pense jo, eh? Per tant no sé si al final d'este transvasament vam fer bé, no sé...jo tinc molts dubtes, no?(...)el Delta té moltes necessitats perquè ara per ara si que vas evitar el transvasament per hui per hui l'aigua del riu no corre perquè no té el cabal garantit, i per tant no sé si era millor per llei garantir un cabal mínim a canvi de protecció, a canvi d'inversió al Delta, a canvi de recursos i de donar-li futur al Delta perquè ara no tenim ni futur, ni l'hem protegit i hui per hui no tenim aigua al riu... (E25)

aquí un dels problemes que tenim i si defensem l'aigua és perquè tenim dos problemes, *lo* mar *milimetro* a *milimetro* va pujant i el Delta *milimetro* a *milimetro* va baixant...i què passa? La cunya salina mos puja moltes vegades pràcticament a Tortosa...imagina't...tu veus l'Ebre i dius: "fotre" però això està a nivell del mar...i a *lo* millor hi ha en èpoques d'estiu hi ha 25 o 30 centímetres en lamina d'aigua dolça i prova d'això és que se pesquen muixarrres i peix de mar i si després som los últims i *claro* una boca més que *abosrbisca* aigua és abans que...*natros* sempre ho hem dit, excepcionalment si s'havien d'emportar aigua que se l'en porten del final, de la que sobre però *llavons* resulta que perjudiquen al cabdal ecològic...perquè des de l'Ebre s'hauria de respectar, ara mateix ja no baixa ni *lo* cabdal ecològic perquè estem en una sequera impressionant però no té res que vore una cosa en altra....(E18)

L'últim verbatim recull l'opinió d'un pagès. Els pagesos han estat un element fort en les campanyes de l'anti transvasament. Tanmateix, sota la seu lògica de pensament el fet d'unir-se a aquesta campanya no ha fet canviar la seva consciència mediambiental. Així també ens ho expliquen els sectors conservacionistes.

Hi ha qui són una miqueta més curiosos i s'ho creuen més però molts altres separen les dos línees, una és l'aigua en sí i que no se'ns emportin la nostra aigua en la que nosaltres hem de regar els nostres camps i l'altra és la part mediambiental *de què* faig jo amb els residus del camps. (...) una cosa no és l'altra perquè el tema de l'aigua també és molt sentimental de

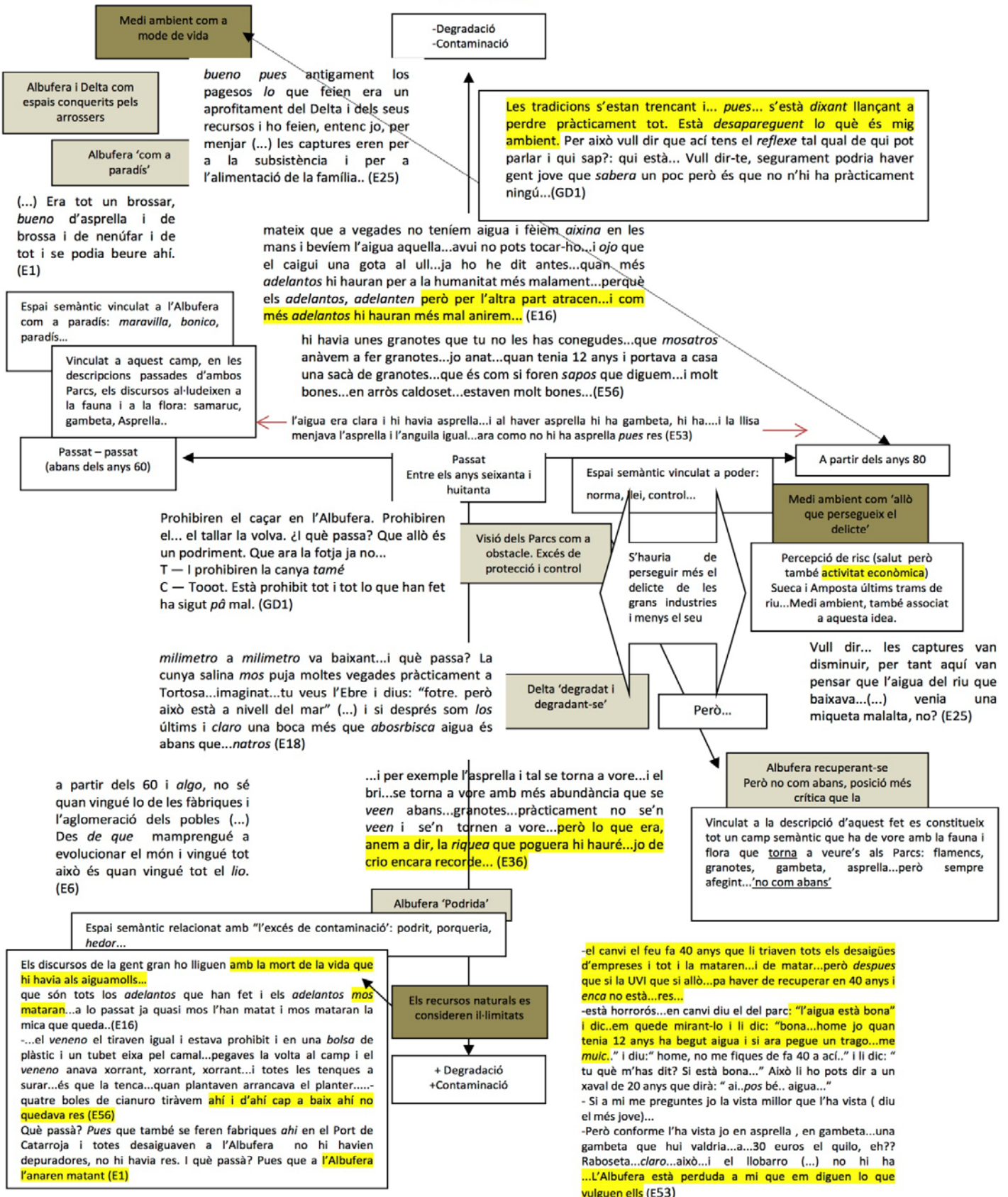
vegades molta gent, no sé si tot hom, té clar els problemes que causa un transvasament i per molta gent potser és molt més sentimental “és la nostra aigua” sense ser tan conscient de les causes que provoca...a banda del Delta, perquè clar al Delta és molt evident (E19)

De nou trobem que la defensa de l'aigua —de l'anti transvasament—, a banda de ser un tema sentimental i generador d'identitat, té també a veure en una concepció centrada en l'economia de mercat, entesa aquesta com un agrupat de pràctiques confrontades amb els interessos. Els pagesos necessiten regar els camps per tal de produir i l'aigua del riu és la que permet aquesta productivitat és per això que un dels nostres pagesos expressa que “això és una conscienciació diferent jo et diria que estem lluitant *per a què* poguéssim continuar fent arròs simplement perquè si no, no faríem les produccions que fem...i tot i que fem menys producció que a València...”(E18). No obstant això, com veurem al capítol següent, el fet de treballar la terra promou la identificació amb el medi ambient. Aquesta identificació pot generar mites ancorats en la protecció de la naturalesa.

En preguntar-los pel projecte *Life Delta Lagoon* trobem, també, opinions diverses. Algunes fraccions discursives —d'acord amb el que opinaven els consumidors de la modernització— emfatitzen que a aquestes àrees de reserva se'ls hauria de donar un ús turístic ‘per a què vinguen i com te diria... lo restaurant d'Estany que està aquí a la Casa de Fusta dóna més hores de treball i té més personal que moltes empreses arrosseres’ (E18). Però en general el sector mostra postures hostils cap al projecte “...*Bueno* aquí també si hem de parlar clar a l'Alfacada (...) i per tant allí hi ha un sector *ecologista* i pense jo que la repercussió de l'activitat ecologista, eh? Que lo que és lo Delta és una miqueta utòpic...és una prova pilot molt concreta i tal i penso que eixos resultats a nivell de Delta no tenen importància...”(E25).

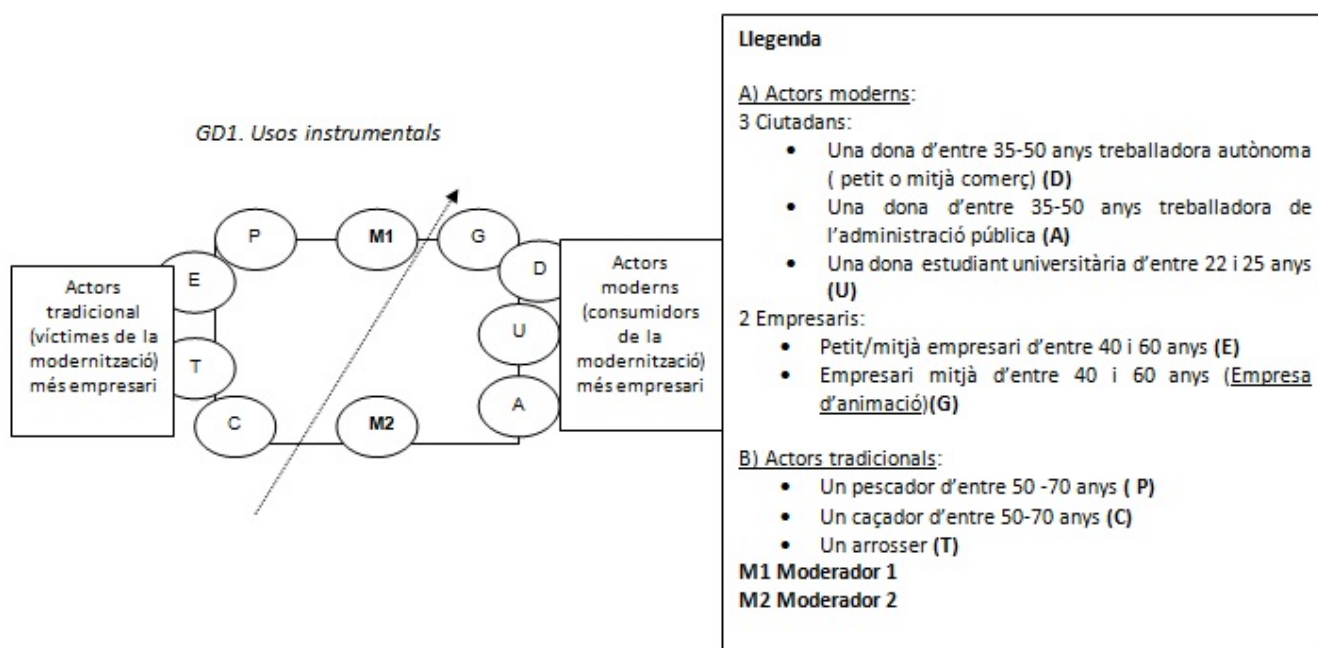
Configuració narrativa i representacions socials dels Parcs Naturals: Sectors

Tradicionals

8.6. Agricultura, Administració i 'brigada verda' contra les merdes de gos: el medi ambient i la negociació del significat entre víctimes, consumidors i promotors

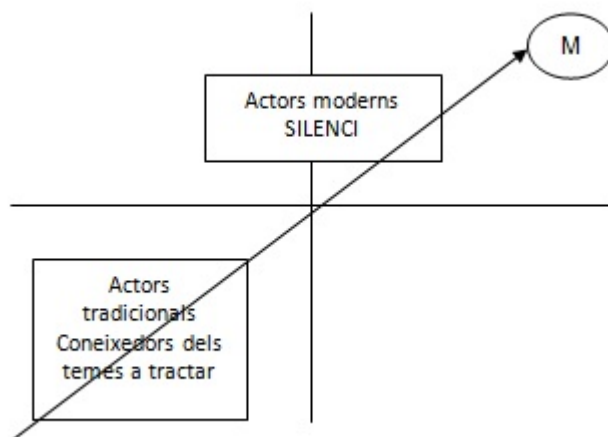
El treball empíric que ha permès la redacció d'aquest apartat prové d'un grup de discussió que versava sobre les representacions socials i els discursos mediambientals d'aquelles persones que fan un ús instrumental del Parc Natural de l'Albufera. En aquest grup, i segons el marc metodològic aplicat, les posicions que s'hi veuran immerses seran: els sectors tradicionals, les classes mitjanes i treballadores i els i les xicotetes i mitjanes empresàries.

El lloc que ocuparen els assistents és important per a l'anàlisi donat que ens confirma el que s'ha teoritzat al "quadre M". Els qui seguiren a al part esquerra, en el quadre d'Ortí representen el saber sensible. Pel que fa a l'eix horitzontal, aquests se situen a la part sud representat el món rural, pel que fa a l'eix vertical serien la comunitat. La part esquerra vindria representada per el món urbà i pel desenvolupament del individualisme.

S'ha de dir però que el discurs del món rural es veurà força influenciat pel desenvolupament capitalista així tot fent canviar el discurs propi d'aquest sector degut als processos de modernització agrària als que hem al·ludit en l'apartat anterior.

Aleshores el primer que observem són fraccions discursives dintre del grup, és a dir, sectors grupals que mantenen distintes posicions davant els temes d'investigació (Conde, 2009).

En general, un certa fracció discursiva tendeix a (re)produir un discurs dominant des d'una certa posició que ve a significar el nus social en el que amb més "puresa" es produeix el discurs i, al mateix temps, permet diferenciar amb més nitidesa el discurs dels discursos produïts per les altres possibles fraccions presents al grup (Conde, 2009: 159).

El discurs d'aquest grup es veurà monopolitzat per la fracció en la que s'inclouen els actors tradicionals. Els actors moderns atorguen el saber als tradicionals els qui, per altra banda, són més majors i sembla que tot haja de veure amb una gerontocràcia. No obstant això, el següent *verbatim* ens explica quin és el motiu del silenci dels actors moderns.

G — Per això mateix, jo vull dir-te... a nivell... jo no pense que tampoc sigui una cosa només de Catarroja. Vull dir-te... la... l'experiència i el *seguir* estant en contacte amb el medi ambient és el que te dona per a poder parlar. La joventut hui en dia en Catarroja –i fóra de Catarroja– està *perguent*-ho totalment. És a dir, eh... molt... números molt *contaes* de gent que segueix estant en contacte... eh... tant en el tema de l'arròs, que tampoc pense que en Catarroja sigui només el arròs. Després n'hi ha... *atre tipo* de...

C — Home, n'hi han *atres* coses en Catarroja.

G — ¡No, no! ¡Però per això! Això, hui en dia, la joventut no està entrant en això...

C — No sabia, no sabia.

G — N'hi ha gent *pos* que a lo millor sí que s'informa o... però molt poquet. És a dir, no... no... no n'hi ha una... Les tradicions s'estan trencant i... *pues*... s'està *dixant* llançant a perdre pràcticament tot. Està *desapareguent* lo què és mig ambient. Per això vull dir que ací tens el *reflexe* tal qual de ¿qui pot parlar i qui sap?: qui està... Vull dir-te, segurament podria haver gent jove que *sabera* un poc però és que no n'hi ha pràcticament ningú...(GD1)

Aquest *verbatim* expressa el canvi del món rural al món urbà que ha esdevingut, com s'explica al citat esquema M, en paral·lel al desenvolupament capitalista i a l'increment de la divisió del treball. Es manifesta la idea de passat i de futur. El passat, expressat amb la paraula "tradicions", s'està perdent, "s'està deixant perdre", cosa que ens dona la clau per veure quina serà l'evolució i per

tant com creuen que serà el futur; sintetitzen el futur dels processos de modernització agrària, anteriorment explicats.

Per altra banda, es detecta una forta associació que lliga el món rural amb el medi ambient, açò ens dóna una clara indicació de quins són els lligams psíquics que subjauen, de quines són les dimensions preconscients que permeten situar-nos en el discórrer del grup. Sota aquest parer, el medi ambient és cosa del passat: “Està *desapareguent* lo que és mig ambient”.

No obstant això, mentre que per als actors moderns el medi ambient serà quelcom que s’associa amb el treball agrícola i al món rural i que, per tant, ho veuran allunyat del seu propi món, per als actors tradicionals el “mig ambient” també vindrà a significar Conselleria de Medi Ambient o l’administració gerent del Parc Natural.

En aquest cas, com argumenta Martin Criado (2014), no podem separar el domini simbòlic del sistema d’interacció entre grups socials: les elaboracions socials no es comprenen aïllades de les lluites socials on s’utilitzen. Veiem doncs que els discursos del sector tradicional es troben ‘dialogant i amb una relació conflictiva’ (Alonso i Callejo, 1999: 49) amb els discursos emanats per aquells que hem convingut a denominar com sectors conservacionistes. El discurs sols pot entendre’s com a presa de posició front a altres posicionaments; tot text pren elements prestats de —i respon a— altres texts⁹⁰ (Alonso i Callejo, 1999). I en aquest sentit, d’acord amb Martin Criado (2014), podem indagar sobre els discursos amb legitimitat i els discursos amb els pròxims socials. Per al cas que ens ateny, el discurs legítim al que interpel·len els actors tradicionals seria el discurs i/o pràctiques imposades per la conselleria. El discurs legítim seria el discurs científic tècnic que menysprea el seu saber tradicional. I el discurs dels seus pròxims socials serà aquell que emana des del sector tradicional. Aquestos dos discursos, com ja hem esmentat, es troben imbricats en una relació cismogènica simètrica on els patrons de conducta lluny de ser lineals expressen un caràcter circular.

Amb el terme ‘mig ambient’, doncs, més que una associació, el que trobem —com ja hem explicat a l’anàlisi del discurs de les víctimes de la modernització— és una condensació que articula plànols de significacions i ens dóna a entendre com senten els actors tradicionals que els han l’expropiat, des de dalt, una cosa que perceben com a pròpia —el medi ambient— i, per tant, perceben que són els qui més saben sobre com s’ha de tractar.

⁹⁰ Martin Criado (2014) explica que al igual que no podem entendre els moviments d’un tenista sense tenir en compte els del seu rival, no podem comprendre les jugades discursives d’un subjecte sense situar-les a l’espai dels possibles discursos. Tota argument és un contraargument .

E — La palla se té que cremar per... per... ¡Però no tots alhora, clar! Perquè es fa molt de fum ahí en València. Però: “Esta setmana *ixe*, esta setmana que ve seguen els camps, a l’altra se’n van a la partida...”.

[*Tots van assentint i corroborant a cor.*]

T — ¡Organitzar, organitzar!

D — ¿Això qui ho ha prohibit?, ¿l’Ajuntament?

C — El Mig Ambient.

T — ¿Eh?

D — ¿Del Mig Ambient ho ha prohibit...?

T — Sí, sí.

C — Això tot lo que estem parlant ho ha prohibit el Mig Ambient.

D — ¿Però, no han donat una explicació?

[*Tots es xafen.*] (G1)

I mentre les definicions del terme medi ambient s’associen a l’agricultura o a la Conselleria, els actors moderns (consumidors i promotors de la modernització) tenen clar què és el medi ambient per a ells. En primer lloc, reafirmen que el medi ambient és el treball agrícola. En segon lloc, el medi ambient s’associa a la ‘Brigada verda’ que persegueix a aquells que no recullen les caques de gos. S’ha de dir que durant la realització del treball de camp a la ciutat de Catarroja hi havia una campanya —promoguda per la Regidoria de Medi Ambient i Agricultura— per a la conscienciació sobre aquest problema, la campanya duia per títol ‘no més mones’. El fet que es vincule el medi ambient a una campanya de sensibilització —promoguda per l’administració local—, el fet que el sector tradicional es refereixi a la conselleria, o el fet que s’associe el medi ambient amb l’agricultura —donada la vinculació habitual del terme medi ambient i agricultura als rètols de regidories, conselleries o ministeris— ens fa plantejar-nos, almenys com a hipòtesi, que les associacions que hom fa amb el medi ambient tenen relació amb el que els diferents graus d’Administració pública diuen —de manera implícita o explícita— que el medi ambient és. Tot considerant que l’administració no és un ens abstracte i aïllat i que està sotmesa, com tothom, a la ideologia dominat i hegemònica. Aquesta hipòtesi també ens valdria per explicar, per exemple, les relacions que hom fa entre economia i indústria.

— VOSALTRES, I DES DE LA JOVENTUT... *VEGEU ALTRES PROBLEMAS A BANDA DE...?*

U — Jo de... de camps, com estan dient, no tinc cap idea però...

P — Home..., ¡si és que no parlen de res! He he.

U — Jo no tinc ni camps... i tinc vint anys, però la meua família no és de Catarroja tampoc. I *mosatros* vinguérem ací i no tenim camps i... no *ha tengut* l’oportunitat de tindre *ixe*... *ixe* plaer. Però jo lo únic que puc dir del medi ambient de Catarroja és recentment, vull dir, per exemple l’any passat se duiguérem la Escoba de Plata —*mos* donaren el Premi Escoba de Plata 2009— i

aquest any som la iniciativa de la Brigada Verda, que és que... van... que l'Ajuntament s'encarrega de què... dels excrements dels gossos que siguen arreplegats...

C — ¡Molt bé! ¡Això està molt bé!

U — ... i n'hi ha una brigada per Catarroja que va vigilant que la gent que du gossos, que els arreplegue.

C — ¡Està molt bé, molt bé! [Va repetint tothora.]

T — Això han posat *cartelets* per ahí.

U — Sí, *cartelets*. N'hi ha una brigada per ahí que va vigilant i netejant.(...)

T — A on tanque jo el cotxe —ahí davant de ca Blai, carretera de Barcelona—, allí n'hi han uns quants gossos grans, guapos. I allí, per a on trac jo del *garaig* el cotxe, allí n'hi han de categoria. [Referint-se als excrements de gos. *Rialla general.*] Un dia, *qu'antrí* jo *pâ* traure el cotxe i dic ¡puta! [riu U]. Ie, (¡perdó!) ¡era aixina! Però guapos, ¿eh?, guapos.

C — ¡És que no l'agarren per què no cap en la mà! ¡Clar!(...)

T — Però no fan cas, no fan cas.(...)

A — Ací n'hi ha una part important que no se valora, que no se veu, que és la part d'educació en les *ascoles*. Vull dir, jo puc ficar molta policia que cuide el que no caguen els gossos o fique una educació de... de *ciudadania* bàsica en les *ascoles*... eh... Ací no eduquen res. Si la educació té *qu'estar* en el *palo* i en el policia *raere*, ho estem fent mal.

T — Sí, perquè si no el policia no... no ho fas. I tu eres un *maeducat*...

A — Això se té que fer des de la base.(...)

G — Però en el tema de la Brigada Verda i en tot, vull dir, jo sóc... El tema de la Brigada Verda és una cosa... són xicotets detalls que... que poden millorar.

T — Sí... ¡claro!

G — Però *raere* n'hi ha moltes coses més grans *tamé*. Vull dir, açò són coses concretes...(...)

G — De totes formes, estem parlant d'eixos problemes, ¿de medi ambient? És problema d'higiene. Vull dir, de medi ambient, de medi ambient... vull dir...

T — Això és que la gent se mentalitze...(GD1)

De nou, els discursos dels actors moderns apel·len a l'educació com a solució. No veient en el càstig i la vigilància com un potencial en el canvi. El tret més significatiu, però, s'ha de veure en aquesta associació del medi ambient com a higiene i neteja de la ciutat. En cap moment el grup parla sobre l'exhauriment de recursos, la necessària desmaterialització o canvi de vida. El medi ambient és allò micro-local, sense cap referència als problemes de tipus macro-ecològic. Els significats del que medi ambient és es negocien entre: el treball agrari, l'administració i les seves sancions i 'la higiene' de la ciutat. El que sí que queda clar és que no podem reduir 'la realitat mediambiental a una normativa que persegueixi el delicte de contaminació'(Vicens, 2000: 79) perquè del contrari 'alguna cosa estem fent mal' (GD1). Malgrat fer aquestes afirmacions, el grup assenyala el delicte, el càstig i la vigilància com a les formes presents que vetllen per l'entorn. Ja bé siga com a solució als problemes

contaminants que els afecten i causen els 'altres'— fet que el grup és una unànime en demanar a l'Administració. Ja bé siga com a càstig i prohibició sobre les seves pràctiques.

Ja hem comentat que el discurs dels actors tradicionals ha estat travessat pel desenvolupament del capitalisme i el procés de modernització i que, per tant, hi hauran trets substancials que els faran diferir de les característiques que abans definien el món rural. Açò farà que moltes vegades els seus propis interessos es vegin contraposats. El següent fragment del discurs n'és una mostra d'aquest fet, així expressa el que sent el llaurador a l'hora de vendre un camp⁹¹:

G — ... en eixe sentit, que n'hi ha gent que no vol vendre i perquè no vol vendre! No perquè li'n donen més o perquè li'n donen *menos*, sinó perquè vol els camps. ¿Per què? ¿Que se van a llançar a perdre? *Pues* segurament. Perquè a lo millor el futur, per desgràcia, jno està en els camps! Però n'hi ha gent que no ho vol. ¿Per què?

C — Tot això...

T — Perquè li prens un *carinyo* o... o...

C — Crec que eixe tema de Catarroja...

T — O lo que sigui. *Pues*: "No, és que *m'auelo* allò ho tragué en barca, '*nava* en unes barques en terra a tirar terra allí a l'*auia* *pâ* fer el camp."

G — Sí, sí.

T — "Ei, *pues* si això ho va fer *m'auelo*, o l'*atre auelo*, ¿i ara ho tenim que vendre?"

(...)

D — Ahí en el cementeri: tres camps de taronges de *m'auelo*.

C — ¿Això del Mil·lenni?

D — Jo recorde anar en bicicleta...

C — Ei, ¡claro!

D — ... al camp de *m'auelo*, al camp de taronges que estava al costat del cementeri. Ves a vore ara i veuràs [*riu*], ¡està ple de finques! (G1)

C — Per *lo menos*... A un no li ve bé vendre-ho i a *atres* sí... Perquè hi ha qui pot...

D — Però no... no pots evitar el... És que això...(GD1)

Aquestes línies són una mostra del conflicte existent entre el creixement econòmic capitalista i la degradació ecològica. Aquí es concentra el nus del conflicte entre productivisme —que tendeix a la màxima explotació de fons d'energia, i a ignorar les funcions naturals valuoses per al benestar- i l'ecologisme —que tendeix a un ús parsimoniós de les fonts naturals d'energia i a evitar les alteracions catastròfiques. Tanmateix, vendre la terra també significa vendre la teva identitat i la teva professió 'Però ha sigut tot obligat, per tots. Que molta gent no volia i han tingut que

⁹¹ Tota aquesta discussió es produeix perquè un dels assistents del grup va haver de vendre els seus camps d'arròs de manera forçada per tal en la primera de les fases del projecte de canalització del barranc del Poio. Malgrat estar molt ben pagats els camps el llaurador no ha quedat content, perquè a perdut la seva terra.

claudicar. Ho pagaren ells: “És que ho hem pagat ben pagat”, *pues bueno*. Però al que no li fa falta vendre-ho diu: “*Bueno*, ara resulta que hui no tinc ni la terra ni els diners tampoc!” (GD1). Les *víctimes de la modernització* alhora de vendre les seues terres queden atrapades per l’estructura del doble vincle amb els següents manaments contradictoris: “protegeix la teua terra o perdràs el teu mode de vida” i “ven la teua terra o del contrari t’amença la pobresa”. No obstant això, el grup expressa el context des del que s’ha d’entendre la venda de camps: ‘C — Va en tirants llargs. I hi ha *atre* que va en la faixa encara i en *aspardenyas*, li fa falta vendre-ho.’ (GD1)

Pel que fa a l’Albufera es detecten opinions semblants a les observades al discurs de les *víctimes de la modernització*. En primer lloc, torna a aparèixer la idea de l’Albufera com un ecosistema que ha sofert una important degradació; d’aquesta manera recorden una Albufera en la que, fins i tot, es podia beure. I en segon lloc, trobem de nou que el causant del mal estat del llac entre d’altres són els sabons.

D — Jo anava en *m’auelo* en barca a l’Albufera i el aigua se transparentava.

E — Talpons n’hi havia allí, i ullals i...

D — Cosa que ara vas i ja no se transparenta. El per què, no ho sé. Però jo ho recorde com si siguera ara.

T — Agarràvem la barca i se n’anàvem. I enmig de l’Albufera n’hi han ullals, ¿no és *aixina*?

E — ¡Ullals, *naiximents*!

T — Tu ho saps millor que jo.

D — Sí...

T — I allí... allí omplíem les botiges al mig de l’Albufera... ¡Clar! El que anava *ixe* dia, dalt o baix a on està el ullal, hi posava la botija i a beure.

C — No, i en qualsevol *rincó*... N’hi havien tants...

T — I jo he vist beure un home ja de molta edat, que ja faltà ell fa molt de temps, que *ixe* no tenia problema: se n’anava al camp a per [*inintel·ligible*] a on *antrava* la boquera de *auia*...

C — Allí mateixa...

T — Allí, ¡entre camps i camps! Això era en el camp... ¡es *fea aixina*!

D — [*Xafant T.*] ¡Però si jo *m’ha banyat* en l’Albufera! *M’auelo* tenia una casa al costat de l’Albufera i jo de xicoteta *m’ha banyat* allí i no em donava *asco* ni passava res!

C — ¡¿*Asco*?!

D — Ara vas i jassoma’t i voràs!

P — Però ¿*vosatros sabeu* per què se podia beure? En aquella època, més o *menos*, no havia una finca ni mitja.

C — No, no havia sabó tampoc.

P — ¿Eh? No havia *desauiés*: eren els... els quartos de bany i això eren pous secs que se treia per la nit.

E — Però ara estan fent que normes noves, ¿eh?

P — ¿Què passa? Que ara entre el sabó i tot...

C — ¡Claro, això!

P — *Antes* vivíem ahí en el barranc, ahí en la via. Ha begut jo *auia* en el mateix barranc, i *peixcant* i... beguent... Però no n'hi *hava desauies*. No havia *apenes*... No havien finques... I això, perquè jo *ha conegut* de València a ací no haver ni una finca ni mitja. La única que feren quan tenia set o huit... la que feren quan jo tenia set o huit anys —que *vosatros*... a lo millor *vosatros*...— eren davant del Paluzie, que té un sant dalt; *ixa* és la primera que feren. Jo vivia en el carrer de... [*Mentre parla, la resta de iaïos van assentint.*](G1)

Nogensmenys, el flux del discurs els porta a parlar que troben que hi ha un canvi positiu en la qualitat de l'aigua del llac. Canvi que, per altra banda, associen a les depuradores, no als canvis ni al fet que s'hagi aturat cap pràctica contaminant. Fan menció de l'aparició de l'asprella (*chara vulgaris*), element clau, com hem comentat, per entendre els lligams entre el saber tradicional i el saber expert. De nou, la paraula 'norma' marca un abans i un després en la degradació.

C — ¡No, no!, que no havia tant de sabó, ¡no havia tanta dutxa!

P — ¡Claro!

C — I te llavaves en el *arruixaor*, igual que jo. Jo... jo entrava dins la bassa i allí me llavava.

P — Jo, en poques paraules, ho he dit que vesses *auia*.

C — I entones tot això no anava a l'Albufera. Hui tot va a l'Albufera. Hui no, perquè és lo *qu'ha* dit, ¡bah!, hui les *depuraores pos* estan fent el seu paper perquè ja es nota milloria. Se veu *l'auia*, se veu millor.

T — Sí, hui les *auies* són millors.

C — Perquè jo estic mirant-la tots els dies i ja se veu el *pisó*.

T — ... en els camps i tot. I estan fent una nova *depuraora*.

P — O, en canvi, en canvi la *aspreia*, la *aspreia* això és millor *filtraor* que res.

C — Claro.

P — Una sèquia que veus ahí que entra *auia* bruta i passa per brossa, *aspreia* i això... tot lo que és *apegaor-apegaor* va apegant-se i quant arriba al punt el *auia* clareja. Entrant *preia* a l'Albufera tapa *l'auia* una miqueta de la ploguda... i a on n'hi *havan* rodals de... de *preia*, com a *ixa*, com *ixa*. [*assenyalant l'aigua de la botella que té a taula*]. (GD1)

En aquest fragment de discurs també hi ha claus que indiquen que el canvi substancial del llac es produeix a causa d'un procés de modernització que deixa de banda el medi ambient a canvi d'una qüestionable millor qualitat de vida. Encara que avui 'les *auies* es veuen millor'.

En parlar-ne del barranc del Poio el discurs tampoc difereix molt del de les víctimes de la modernització. No obstant això, però, no comenten res sobre el conflicte que hi va haver, tampoc de les inundacions.

T — Sí, ¡se diu el Poyo!

C — Se diu el Poyo en València.

[*Farfullegen tots alhora i algú tus.*]

C — Està entre Massanassa i...

T — Entre Massanassa i el barranc de Catarroja. És la divisió.

— **COM EL VEUEN DE...CANVIAT...?, ESTÀ MILLOR...?**

C — Sí, sí, sí.

T — ¿Està millor? ¡Això és una porqueria de barranc!

C — Jo el veig d'ací dalt millor, ¿eh? I... ahí no para d'haver *auia* [*farfulleja*]. Jo ací dalt el veig prou bé.

T — No ho veig jo, ¿eh?, dur baixar l'*auia* a les canyes. L'*emmerdà* que n'hi ha allí que... ¿Què para l'*auia*?(...)(G1)

La imatge que aquest grup atorga al Tancat de la Pipa troba també fraccions inclòs a dintre dels actors tradicionals. Així per als primers a opinar sobre el projecte, el Tancat, simbolitza l'expropiació del seu propi espai i a la seua vegada de pèrdua del seu mode de vida. Per d'altres, en canvi, és una cosa que no està malament, un intent de millorar les condicions ambientals de l'Albufera. Ambdues fraccions, però, critiquen la duresa del projecte i la transgressió que "mig ambient", l'administració, ha fet de les normes que ells, com agricultors, caçadors i pescadors, han d'acomplir.

T — I els *millons* qu'els haurà costat... no ho sé. Perquè el tancat *ixe*, [*tus algú*] té quatre-centes vint *fanecaes*, *incluint* motor i tot. I això, ho *cromparen*, ho *cromparen*, i el *despropiaren*! ¡Obligat! ¡A tots! Jo tenia ahí dos campets... i ho feren obligat. I ara *pues* ho han rodat tot de carreteres, carreteres que tinguen *entrà* a l'*auia*. El motor el tiraren a terra, el que n'hi havia, que tenia dos turbines: uno de gasoil i uno elèctric. Ara ho han fet nou, ¡allò pareix un xalet! Jo *ha estat* una volta allí i ¡allò és un xalet!

Per la riba del barranc —*tamé* han reforçat la riba del barranc, que per allí no rebenarà— estava lo que *diguem antes*, estava *diguent-ho* ell lo de les canyes, allò era un canyar. Canyes no se poden tocar...

C — No, ¡ni una!

T — ¡No n'han *dixat* ni una! Allí es coneix que posaren una màquina, un tractor o lo que fóra, diu, ¡totes les canyes fora! Ahí, a posar terra i carretera. I per dins estan totes les basses, *pos* sí, lo que ells volen criar. I ara encara volen fer *algo* més però no tenen...

C — Que no és el medi ambient...

T — Ara no tenen, van molt curtets de diners.

C — [*Entredents*] Van molt curtet per lo que s'han gastat

T — Allí i en tots els *puestos*. Però ara van curtets.

P — Ara ho tenen molt ben arreglat, ¡home!

T — Sí, però és que ara ells volen...(…)

P — ...fent nius, preparant nius *pâ* que crien. *Estan* anellant animalets...(G1)

Pel que fa als actors moderns —que no opinen fins no ser directament preguntats— veuen el Tancat de la Pipa com un espai virtuos tant per a ser visitat per famílies (un espai de recreació) com per als col·legis (un espai educatiu).

Ara bé, l'entrebanc que ambdós tipus d'actors, tradicionals i moderns, no dubten que té el Tancat de la Pipa és que és quelcom desconegut per la població de Catarroja i que, per tant, és un espai del que no poden gaudir perquè no el senten propi —a diferència del Port de Catarroja. Al Tancat de la Pipa hi va gent 'de fora sí que han anat allí' (GD1).

En preguntar sobre el Tancat de la Pipa, el fil discursiu porta a parlar de l'experiència del Racó de l'Olla⁹². Els actors moderns parlen de l'experiència del centre d'interpretació i els sembla lloable ja que: 'el meu xiquet *asplica* des d'on *ascomença* l'Albufera *hasta* a on acaba... ¡Tot! O siga... els *ansenyen* molt bé, ¿eh?, molt bé' (GD1). Com més endavant veurem l'educació ambiental que se'n deriva d'aquests projectes és qüestionable.

Per a molts dels actors tradicionals aquest lloc és desconegut per altres torna ser una expropiació que algú utilitza a la seua costa.

C — Això és un negoci que s'aprofita el del Racó de l'Olla, de lo de *mosatros* (...) Això és de l'Albufera i és de *mohatros*. I el tio ha fet projecte d'això.(GD1)

8.7. Conservacionisme o ecologisme: protegim a ultrança un territori o canviem l'estil de vida?

El material empíric per tal d'analitzar el discurs d'aquesta posició prové d'un grup de discussió, i deu entrevistes. Els perfils socials als que responen són: tècnics mediambientals, moviments ecologistes i comunitat científica. També hem assistit a taules rodones en què han participat tècnics mediambientals, gent pertanyent moviments social i ecologistes i científics dedicats al món de la conservació així com gent del sector tradicional (comunitats de regants, sindicats agraris...). S'ha de dir que aquestes taules rodones han estat molt útils per a captar les fraccions discursives dintre d'aquesta posició i per tal de veure els vincles i els lligams que les diferents fraccions dels sectors conservacionistes té amb el sector tradicional.

Al marc teòric, d'acord amb Riechmann i Fernández Buey (1994), fèiem una distinció entre conservacionisme o proteccionisme, ambientalisme i ecologisme. Els discursos emanats des

⁹² Com ja hem esmentat, es tracta d'un aiguamoll temporal interdunar ubicat a la restinga del Parc Natural de l'Albufera de València. Aquest espai natural de 40 hectàrees d'extensió havia sigut intensament transformat mitjançant el seu aterrament i convertit en un hipòdrom. i la restauració de llacunes temporals originals i funcionalitat hídrica, va permetre restituir un enclau valuós pel que fa a la seua capacitat d'acollida d'avifauna aquàtica nidificant que alberga avui més de 5.000 parelles de diverses espècies d'aus protegides i amenaçades (Ferrer, Benlliure, Lacomba, Ballester i Prieto, 2006). Així el Racó de l'Olla s'ha convertit en un Centre d'Informació i Interpretació i és una experiència semblant a la del Tancat de la Pipa

d'aquesta posició s'adiuen bé a aquesta distinció, tot i que de manera híbrida. Així mateix, les classificacions que hem citat de Martínez Alier —tant la classificació de conflictes ecològic-distributius com la classificació que distingeix entre els corrents que hi ha dintre del moviment ecologista— ens resulten especialment interessants per la sociohermenèutica dels discursos i per entendre els debats dialèctics vers els conflictes ecològics i socials que estudiem.

Els discursos dels moviments han incorporat polifonies —en el sentit que li va donar Bajtin a aquest terme. Hem trobat diverses veus a dintre d'una mateix locutor. Pensem que aquest fet també està condicionat per les característiques dels Parcs Naturals. Com hem esmentat al capítol sis, els estudis socials sobre la conservació de les àrees protegides ens indiquen les contradiccions que suposa conservar a ultrança una part del territori mentre destruïm la resta de l'entorn. Molts dels moviments estudiats que defensen els Parcs hibriden els seus discursos entre 'el culte a allò silvestre' o 'conservacionisme' i l'ecologisme. Mantenen una posició 'portes endins' dels Parcs —i encara més de les àrees de reserva— més propera al discurs 'conservacionista' i una altra 'portes cap a fora' on recuperen la seva reivindicació política i desenvolupen un discurs més proper a l'ecologisme'.

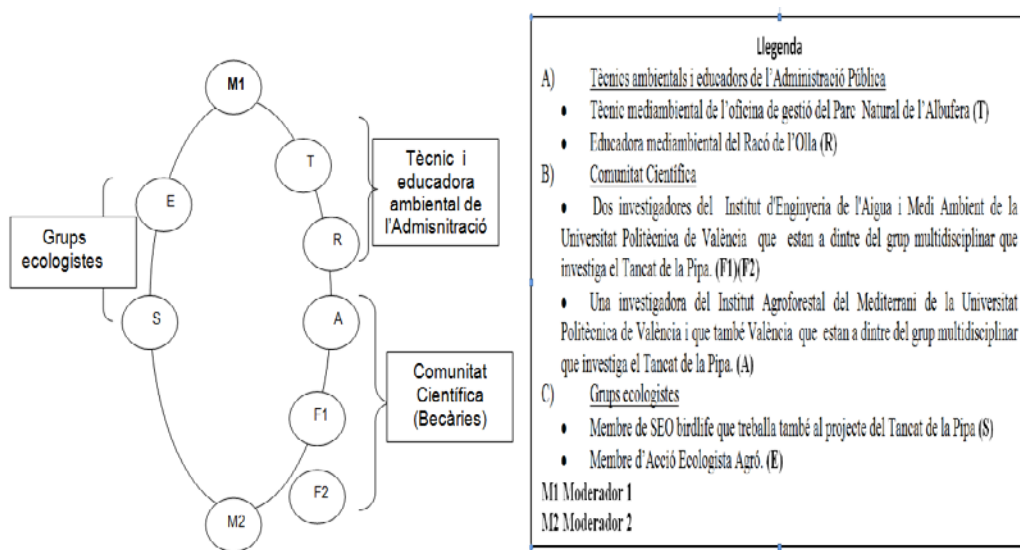
El grup de discussió entre tècnics mediambientals, comunitat científica i grups ecologistes del P.N. de l'Albufera exemplifica bé aquesta qüestió. La posició en què varen seure els assistents, de nou, ens indica per on aniran les fraccions discursives. Mentre a la part dreta segueren les científiques - les quals eren becàries de dos grups d'investigació del projecte de restauració d'hàbitat del Tancat de la Pipa -, un tècnic mediambiental del Parc Natural de l'Albufera i una educadora mediambiental del Racó de l'Olla. A la part esquerra segueren les persones vinculades als moviments socials ecologistes.

La raó per la que es va realitzar aquest grup, com hem explicat a l'apartat metodològic del present treball, rau en què es volia generar un discurs, entre els científics, grups ecologistes i tècnics ambientals- sectors socials vinculats a la conservació del Parc Natural de l'Albufera- que situara al Tancat de la Pipa a dintre dels nusos de conflicte ecològic-socials existents a l'Albufera. Per això se'ls va fer parlar en primer lloc, de la situació mediambiental de l'Albufera i en segon lloc de l'experiència del Tancat.

Les fraccions discursives d'aquest grup oscil·len entre dos pols. El primer d'ells, encetat pel tècnic mediambiental i seguit pels qui segueren a la part dreta considera que l'Albufera sofreix un pressió antròpica elevada però que des que s'ha declarat Parc Natural eixes pressions s'han anat neutralitzant. El grup de l'esquerra—encapçalat pels moviments ecologistes—, en canvi, considera que aquestes pressions antròpiques segueixen estant presents a dia d'avui i què en 25 anys- des que

declararen l'Albufera Parc Natural –no ha canviat gairebé la situació. I encara que no menysprearen les infraestructures que s'han fet al respecte per tal de depurar l'aigua que vessa al llac – tant la que arriba dels pobles com de les indústries— opinen que són mesures insuficients per a la conservació.

El grup de la dreta rebutja aquest argument i posa com a casos emblemàtics de conservació: el Racó de l'Olla i el Tancat de la Pipa, llocs que han estat expropiats i comprats per l'Administració i dels que se'ls ha llevat la pressió antròpica. Ara bé, el grup de l'esquerra manté que eixos casos emblemàtics estan lluny de resoldre els conflictes ecològic-socials de l'Albufera, com la caça poc regulada, l'agricultura que fa ús d'insums contaminants...

Malgrat això, els discursos, que el grup emet vers la protecció del Parc, tenen a veure amb una noció de conservació de l'espai a mode d'illa. No és fins als darrers últims deu minuts del grup quan els imbricats als moviments ecologistes llancen la idea de la necessitat de canviar el mode de vida a fi d'aconseguir una major protecció del medi ambient.

Riechmann i Fernández Buey (1994) descriuen *el* conservacionisme o proteccionisme com un moviment de protecció de la natura, els paisatges i les espècies vives. Es tracta d'un moviment directament polític, pren cos en el teixit d'associacions i grups de pressió que lluiten per la conservació de la naturalesa local, nacional o internacionalment, però se centren en els efectes i en allò més puntual. Aquest tipus de moviment entronca amb el que el que Martínez Alier anomena 'el culte al silvestre'.

Com ja hem esmentat, tot discurs social es troba sempre interpel·lant a altre discurs social. El discurs dels aquí posicionats, sovint està contestant al discurs dels sectors tradicionals. I en eixe moment, apareix la veu del conservacionisme que se centra en conservar allò més puntual en lloc de considerar també les causes i els contextos globals. El culte al silvestre propugna una actitud

biocèntrica davant la natura. La principal proposta política d'aquest corrent consisteix a mantenir reserves naturals, lliures de la interferència humana.

...moltes espècies que crien, com *los flamencs*, a la Punta la Banyà *pues* havien deixat de criar perquè la gent entrava per allí i és una espècie que necessita molta tranquil·litat i tal i si tu vas per allí a empenyar *pues* se'n van, no? (E14)

Aquesta política conservacionista cau com una imposició moral per als habitants del Parcs. I mentre a les ciutats es continua edificant i contaminant, en aquests espais el desenvolupament ha d'aturar-se. Moltes vegades, aquesta imposició de reglaments no està d'acord amb a les necessitats i aspiracions de les poblacions locals (Figueiredo, 2008). I es pot afirmar que les poblacions han vist la protecció del medi ambient com un impediment al desenvolupament econòmic. A més, és una mena de lògica autoritària i exterior (per a la població local) i és un imperatiu moral el qual els habitants locals no arriben a entendre (Wilhusen et al., 2002). I no ho comprenen perquè perceben la contradicció que suposa la protecció d'espais com si foren illes dintre d'un món en degradació. Els límits dels parcs representen les fronteres de la degradació. En alguns llocs suposa una gran paradoxa perquè, per exemple, els agricultors del camp del costat s'han enriquit amb la venda del mateix. O al poble del costat varen poder instaurar la Ford i ara tenen una gran quantitat de beneficis. En la situació social i econòmica actual, aquesta discòrdia es percebuda com una injustícia social.

perquè estos anys en tot açò del boom urbanístic es trobàvem ahí en la costa de Cullera i tal... els preus eren... que deies, *tio*, este *tio* està a dos metros de mi... i a este li ofereixen una fortuna i jo estaré ací *condenat* tota la vida treballant... cosa que agaraïsc i... quin és el valor de totes... en certa forma encara s'ha aguantat... saps? en certa forma encara s'ha aguantat el parc... (E36)

Tal com argumenten García i Cabrejas (1997), hi ha un mecanisme en l'oposició a la política conservacionista per part dels propietaris fonamentat en el greuge comparatiu. Hi ha la sensació que els propietaris que queden dins dels límits del parc perden oportunitats econòmiques que altres sí que en gaudeixen: "al estar dins d'un parc *pues* *mos* suposa molts, molts... inconvenients que no estan compensats, no?" (E47).

Molts dels posicionats entre els sectors conservacionistes obliden a la dramàtica situació a la que es veuen advocats els agricultors.

Y luego a nivel agrícola creo que todavía hay mucho trabajo que hacer, en ese sentido, porque no existe, yo creo, mucha conciencia por parte de los agricultores y sobretodo pues mucho esfuerzo por parte de reducir la carga de abonos, fertilizantes, pesticidas... que se le echan a los campos de arroz y que en última instancia van a parar a la laguna, en ese sentido yo creo que todavía hay mucho trabajo que hacer dentro del Parque Natural, el Parque Natural es, son 21.000 hectáreas, ¿no?, ¿de esas, cuántas son arrozal? ¿17.000 o algo así...? (E3)

Aleshores apel·len a un problema de manca consciència; a un problema moral que tenen els agricultors i obvien la subalternitat de la professió. Tal com argumenta Nygren (1998), el problema es produeix perquè les ONG ambientalistes depenen en gran mesura de la "divisió occidental entre natura i cultura" i, amb freqüència, presenten la naturalesa com un objecte estàtic, separat dels éssers humans. Per extensió, es presenten els efectes ecològics de les activitats humanes —com a part de la cultura— com antinatural. No obstant això, trobem fraccions dintre dels que he fet encabir en aquesta posició.

...per a mi que prima molt la supervivència i ells necessiten alimentar a les seves famílies i llavors la prioritat és aquesta... sí que seria ideal que tots els pagesos fossen ecològics però això els suposa unes coses que costen molt i ells volen mantenir a la família... *pues bueno* la part mediambiental no és tan important quan tu has de sobreviure i és la raó *de què* molts d'aquí volen que els fills estudien (E19)

Com veiem, hi ha un reconeixement explícit del problema. Aquesta perspectiva la trobem en un tipus en un moviment que combinen l'apel·lació a la sacralitat de la natura amb l'interès material pel medi ambient com a font i condició de sosteniment (Martínez Alier, 2004).

Tanmateix, des d'aquest sector es té una opinió dels Parcs Naturals i els seus usos coincident amb la perspectiva conservacionista. Els moviments presents al dos Parcs dibuixen una mateixa línia sobre l'evolució en la conservació i no dubten en considerar la declaració dels Parcs com a element positiu en la millora de l'estat dels aiguamolls.

Sí, sí... i sobretot al principi, perquè clar passar d'una situació en la qual no hi ha cap mena de restricció a una en la qual comencen a haver restriccions tant d'accés com de normativa i tal *pues* sobretot els primers anys implica una millora perquè de coses molt bàsiques (...) una millor regulació de la caça eh... i una mica de control de les activitats en general i després també una millora del, de les tècniques de cultiu que no són tan agressives... tot això ha anat una mica paral·lel i, i, i... però que diguéssim que l'efecte positiu se nota sobretot els primers anys després ja no tant perquè tampoc més enllà d'estes primeres normatives i estes primeres... tampoc s'ha avançat molt més (E14).

No obstant això, malgrat l'èmfasi conservacionista, com veiem a aquest últim verbatim, pensen que la regulació d'usos que comporta una millora en l'estat dels aiguamolls repercuteix "en una millora en molts aprofitaments tradicionals, ara hi ha més caça que als anys vuitanta, ara hi ha més pesca que als anys 70 o als anys 80..." (E23)

Més enllà de les primeres regulacions, pensen que ja no s'ha avançat molt més: '...lo que passa és que jo faig una reflexió en un altre sentit, açò és lo mateix que dèiem fa 25 anys... exactament lo mateix, quan crearem el Parc, dic crearem perquè jo vaig ser *uno* dels que estaven en la moguda eixa inicial, no? Eh... clar això a mi me preocupa, si és ara 25 anys després continuem diguen lo mateix... hi ha *algo* que no funciona' (GD2)

La perspectiva conservacionista i del culte a allò silvestre s'emfatitza molt més en els discursos que alguns dels aquí poscionats tenen vers els projectes d'àrees de reserva. Dintre d'aquestes àrees les restriccions als locals s'accentuen. I les relacions cismogèniques abans argüides tendeixen a profunditzar-se.

Fer àrees de reserva dintre de Parcs Naturals, tot seguint la lògica de les matriosques, evidencia de manera fefaent la paradoxa que suposa establir un 'cordó sanitari' (García i Cabrejas, 1997) per tal de protegir un espai. No podem dibuixar una línia de sorra en contra de la marea de la humanitat. Adams (2004) ha criticat aquesta punt de vista com 'ecofeixista'. Una recepta per infringir violència injusta per part de persones que no entenen les formes en què els entorns es construeixen socialment. I que tampoc entenen la manera en què les forces polítiques i econòmiques impulsen la destrucció de la natura.

Trobem fraccions discursives dintre dels sectors més conservacionistes respecte a les representacions socials que donaran suport a aquesta posició. Els moviments ecologistes imbricats a les àrees tenen un discurs, una concepció i representació de les àrees "portes cap a dins", on treballen com a gestors, i una altra "portes cap a fora" on rescaten la seva posició política i activista en defensa d'uns Parcs que necessita molt més que aquest tipus de projectes per evitar la seva degradació ecològica. No obstant això, pensen que la generalització de les àrees de reserva seria una manera de poder recuperar els parcs.

La segona fracció discursiva, la trobem en els discursos dels moviments ecologistes i la comunitat científica que no estan vinculats a l'Àrea de Reserva. Aquestos, creuen que aquests projectes estan en la línia d'una lògica desenvolupista, que no sacrifica la reducció de pràctiques nocives sinó que les compatibilitza amb el desenvolupament econòmic; tot encabint el projecte en la perspectiva del desenvolupament sostenible. Pensen que els conflictes ecològic-socials només es poden resoldre si es produeixen canvis en el model d'organització social —tot mostrant postures properes al decreixement. Igualment critiquen les 'obres dures' que suposen aquest tipus de projectes.

Però clar aquí passen les màquines i ho arrasen tot (...) Clar fan obra dura i no sé i allà no hi havien... aquí normalment ja l'arbre aquet el tamarix⁹³, que el podrien haver deixat i suppose que hi havien alguns... no sé deixar un bosquet (...) una mica... però ho arrasen tot (E11)

Titllen aquests projectes amb l'apel·latiu de "renaturalitzat", obres d'enginyeria que han modificat el medi per la reproducció de la biodiversitat i que requereixen d'un manteniment però que ha oblidat qualsevol connotació social.

93 *Tamarix* (tamariu) és un gènere de plantes amb flors de la família Tamaricaceae que acostumen a suportar certa salinitat en el sòl. Consta de 50 a 60 espècies. És originari de les zones més seques d'Euràsia i Àfrica. Rep el nom del llatí i podria referir-se al riu Tamaris de la Hispania Tarraconensis. Són arbres o arbusts de fulla persistent que fan d'1 a 18 m d'alçada i formen masses denses. El més gros és *Tamarix aphylla*. Toleren fins a 15.000 parts per milió de clorur sòdic i poden tolerar condicions alcalines. Els tamarius es caracteritzen per les branques primes i el fullatge gris verdós.

*eh...*no deixa de ser un experiment i el que passa és que cada experiment té els seus riscos. Jo crec que és prompte per a dir, des del punt de vista ecològic en què va acabar tot això perquè efectivament, és suportat, és a dir que no és...és ingenieril, té necessitat de la gestió no és una gestió com les altres més orientada a l'agricultura, sinó a la recepció d'aus i a... més que altra cosa, i el que passa és que una vegada has modificat les condicions bàsiques del medi, com reacciona la resta dels elements es *impredeïble*. De moment el que ha hagut és una recuperació ràpida que podria ser un element positiu de la diversitat de les aus, això podria dur-nos a pensar que *bueno*, l'albufera està molt mal diguem però si eliminarem les pressions això ràpidament, eliminant les pressions i tenint aigua neta això es recupera, però això pot ser també només un efecte de creixement ràpid de població que després tinga uns efectes que no *conduïquen* a un nou estàtica del sistema sinó que el desestabilitze per una altra part. De tota manera, no és un exemple generalitzable, en la mesura que és un sistema modificat artificialment, que necessita, a més dels bombejos, necessita una atenció permanent de gestió, per a estar eliminant les plantes que se'ls havien colat, i com a experiència pilot per a estendre després a altres Tancats de renaturalització, jo no la veig viable, per dos motiu: un per com s'ha adquirit la terra, que no és generalitzable perquè va ser per expropiació però per a evitar els problemes és va pagar entre tres i quatre vegades més del que s'estava pagant en condicions semblants i això (E7)

Aquesta èmfasi conservacionista en preservar espais té una relació dialèctica amb el corrent ecologista, el decreixement o els moviments que Martínez Alier ha anomenat 'ecologia dels pobres'. El conservadorisme separa la naturalesa de la societat, i actua pressuposant eixa separació per a mantenir-la: eixe és l'objectiu de la vida silvestre i els espais naturals. Tot i oblidar que, tradicionalment, la terra i la mà d'obra no han estat mai separades; el treball forma part de la vida, la terra segueix sent part de la naturalesa, la vida i la natura formen un tot articulat (Polanyi, 1957).

L'ecologisme, en canvi, es constitueix com ecologia política en trencar la separació que planteja el proteccionisme. Com hem vist, el proteccionisme oblida que la cura del medi ambient no és una feina més que afegir a la llista de les nostres activitats econòmiques i socials; és una finalitat que exigeix altra manera de produir i consumir, altra manera de viure i de treballar. D'aquesta manera, l'ecologisme depassa de la parcialitat inherent als plantejaments merament conservacionistes i aborda la qüestió de les relacions humanitat-naturesa d'una manera holística. Des d'aquesta posició discursiva, el medi ambient esdevé un projecte de transformació. Postula per un ús parsimoniós de les fonts naturals d'energia que mantinga la vida i regule equitativament la distribució entre els humans i la resta d'éssers vius.

S: Però això és un problema filosòfic, un problema de la societat en general, aleshores... *eh...* com eixe canvi de mentalitat no va a ocórrer per una generació espontània jo crec que se tindria que buscar una forma de gestió, una forma de política que canviaria eixa mentalitat, per a *què* això *pos* conduguera a altres canvis... (GD2)

E: ...és una qüestió de la societat en general cada *vega* viu més *desapega* de lo que és el territori, de lo que és de la terra que en definitiva és de lo que has de substituir, la gent té molt clar que no pot faltar l'aigua en l'aixeta però no té gens clar que el territori tu no el pots cementar, perquè és la base de tot lo demás... *entonces* ahí eixe concepte a partir d'ahí...

Quanta gent hi ha que viu per *mogollo* de *puestos* que són espais fantàstics i magnífics i això i no saben ni lo que tenen ahí darrere... saben les plantes que tenen en el balcó i poca cosa més... (GD2)

Referent a l'últim verbatim, i d'acord amb el que planteja Vicens (2000), podem afirmar que les persones hem sofert un procés d'alienació que ens ha desvinculat de l'entorn. Aleshores, quan manca el món simbòlic, quan no hi ha una relació directa entre el que les persones fan i la significació que atribueixen a les coses que fan, emergeix un desencaixament de la identitat. Aquesta s'enfonsa i la cohesió social es dilueix. Per a les cultures que han fonamentat l'articulació de l'ordre social sobre la comunitat i la seva forma de vida, segons l'ecosistema on tenien l'hàbitat, el desmantellament dels sistemes socials ha anat acompanyat de la pèrdua del medi ambient (Vicens, 2000). Qualsevol cultura, a excepció de la modernitat, ha manejat la diversitat com un contingent de la vida social i del medi ambient.

Molts dels aquí posicionats buscaran mitjançant l'emancipació social, un nou model d'organització social que redueixi la producció econòmica, responsable de la reducció dels recursos naturals i la destrucció del medi que genera, tot considerant l'ecosistema com part de la comunitat (Vicens, 2000). Aquesta tendència l'observem molt bé al discurs vers els diversos projectes de transvasament que hi ha hagut del riu Ebre i del riu Xúquer. En l'apartat següent en farem una breu descripció d'aquest moviments.

8.7.1. Xúquer Viu i la Plataforma en Defensa de l'Ebre: dos moviments centrats en la justícia ambiental

D'acord amb allò teoritzat i explicat al capítol cinquè, hi ha un corrent dintre dels moviments ecologistes que neix d'una demanda de justícia social contemporània entre humans. L'ètica d'aquest moviment emfatitza el desplaçament geogràfic tant de les fonts de recursos com dels embornals de residus. Com argumenta Martínez Alier (2004), hi ha impactes que no es resolen per polítiques econòmiques o canvis en la tecnologia i que, per tant, cauen desproporcionadament sobre alguns grups socials que moltes vegades protesten i resisteixen.

L'eix principal de l'ecologisme dels pobres "...no és una reverència sagrada a la naturalesa sinó un interès material pel medi ambient com a font i condició per a la sustentació; no tant una preocupació pels drets de les altres espècies i generacions futures humanes sinó pels humans pobres d'avui..." (Martínez Alier, 2004: 28). Per aquest motiu, els actors d'aquests moviments moltes vegades no utilitzen un llenguatge ambiental.

Dintre d'aquest corrent podem situar la Plataforma en defensa de l'Ebre i Xúquer Viu, dos moviments que han conjugat el saber expert i tradicional i han trencat amb les relacions

cismogèniques a les que es troben sotmesos aquests sabers. Aleshores, aquests moviments defensen els rius que donen vida als aiguamolls estudiats tot plantejant una 'nova cultura de l'aigua'.

A més a més, la seua visió sobre els Parcs es distancia del mer conservacionisme: tenen una representació dels aiguamolls com a 'béns comuns', seguint Taibo, "béns que ningú pot reivindicar que ha fabricat, essencials i insubstituïbles i irreproduïbles (...) Són recursos especials, béns primàris, precondicions per al desenvolupament de qualsevol activitat, del producte del que ofereix la naturalesa i el treball conscient realitzat per les successives generacions en la forma de matèries primes, llengües, normes, de valors, d'espais socials i naturals en els que despunta la cooperació i la reciprocitat (Taibo, 2014: 182). En aquesta dimensió, conclou Taibo, els comuns deuen atendre als més dèbils, tal com succeïa en les societats tradicionals. Eren "els espais comuns els que permetien llaurar una terra i obtenir un sustent alimentari, front a l'ús habitual dels espais públics moderns, clarament vinculats amb la circulació de mercaderies i el consum" (Taibo, 2014: 183).

Els conflictes que han circumdat els parcs també varen posar sobre la taula la manera d'entendre els parcs com a béns comuns. En eixe sentit, els transvasaments es percebien com a fortes amenaces que farien perillar les activitats essencials de la vida i les economies locals de les zones.

La Plataforma en defensa de l'Ebre i el ressorgir de la identitat ebrenca

L'origen del moviment antitransvasament a les Terres de l'Ebre es remunta a l'any 1989, amb la creació de la Coordinadora Antitransvasament, que es va crear per a evitar el transvasament de 30m³/s del riu Ebre cap a les conques internes de Catalunya, tal com estava previst a l'Avantprojecte d'aqüeducte Ebre-Pirineu Oriental, impulsat per la Generalitat de Catalunya amb el suport del Ministeri d'Obres Públiques i Urbanisme (MOPU). Tot i que aquesta coordinadora va organitzar assortits actes i manifestacions, va comptar amb un suport ciutadà força limitat. No obstant això, la Plataforma va aconseguir confinar l'execució total del transvasament cap al nord, ja que finalment només es va executar el minitransvasament fins al Camp de Tarragona. Després d'uns anys de pràctica inactivitat, l'any 1995, i en el marc de les discussions relatives al PHN plantejat pel Govern del Partit Socialista Obrer Espanyol (PSOE), es va fundar a Tortosa la Coordinadora d'Afectats per Grans Embassaments i Transvasaments (COAGRET), a instàncies de Greenpeace i la Coordinadora d'Organitzacions de Defensa Ambiental (CODA) i amb la participació de la Coordinadora Antitransvasament. L'any 1999, el Grup d'Estudi i Protecció dels Ecosistemes del Camp (GEPEC) va informar l'opinió pública de les Terres de l'Ebre que hi havia nombrosos projectes i inversions, entre els quals la intenció de transvasar aigua del riu Ebre, fet que posava en perill el manteniment dels ecosistemes naturals i el medi ambient. L'estiu del 2000, l'anunci del Govern

central de realitzar el transvasament de l'Ebre va mobilitzar la Coordinadora Antitransvasament amb l'objectiu d'aconseguir organitzar, a partir de la societat civil, un moviment contra el transvasament. Aquest moviment es va concretar en la creació de la Plataforma en Defensa de l'Ebre el 15 de setembre de 2000, a partir de la qual es van començar a articular els posicionaments contraris al PHN basats en la convocatòria de diversos actes informatius i manifestacions diverses, com la de Móra d'Ebre, el 4 de febrer de 2001 amb 25.000 persones, i la de Barcelona el 25 del mateix mes amb més de 300.000. Actualment la PDE continua activa i vetllen per la correcta aplicació de la Directiva Marc de l'Aigua al Pla Hidrològic de l'Ebre per tal que el Delta hi tinga un futur⁹⁴.

La PDE es caracteritza per l'heterogeneïtat dels seus membres, (economistes, ambientòlegs, enginyers, sociòlegs, pagesos...), un sistema assembleari de funcionament i la manca d'un portaveu únic. La PDE s'organitzava al voltant dels ciutadans a tall individual, coordinats en una vintena de grups locals i comarcals, els representants dels quals es reuneixen a les trobades intercomarcals on es defineixen els posicionaments unitaris i es gesten els calendaris de les mobilitzacions.

D'acord amb Pont, Herrera, Maxé i Mena (2002) podem afirmar que aquest moviment social s'ha mostrat com un moviment que sobrepasa els plantejaments de caràcter conservacionista en ampliar-se a aspectes com el model global de desenvolupament del territori, el desenvolupament sostingut i el paper emancipador i amb clares propostes de participació política vinculada als ciutadans amb vista a una nova concepció del sud de Catalunya, enfront a una política econòmica i administrativa centralitzada a Barcelona durant moltes dècades.

Tot partint de *l'estructura d'oportunitat política*, per a Pont, Herrera, Maxé i Mena (2002a i 2002b) un dels determinants que va impulsar l'emergència i la ràpida extensió del moviment contra el PHN i el transvasament de l'Ebre, va ser l'actitud inicial poc consensuadora del poder polític (Govern central) amb els agents socials i amb la xarxa d'associacions de les Terres de l'Ebre en l'estudi d'un

⁹⁴ En l'última dècada la PDE ha fet un esforç com a voluntaris, per poder participar en tots els debats i fòrums possibles, amb l'objectiu d'incidir proactivament i convèncer de la importància que és la correcta aplicació de la Directiva Marc de l'Aigua en el Pla Hidrològic l'Ebre per al futur del delta de l'Ebre. "L'objectiu principal hauria d'haver estat el no deteriorament i el bon estat ecològic. No obstant això segueix sent el mateix pla d'obres hidràuliques i compromisos polítics de dècades anteriors. Segueix encoratjant l'expansió del regadiu i usura per l'apropiació dels drets d'aigua. 450.000 hc noves de regadiu que se sumen a les 965.000 existents Són unes demandes agràries el 75% de l'aigua existent., 35 nous embassaments i expectatives sobre 44 mes, Cabals ambientals insuficients per tot l'Ebre i afluents És un pla totalment maquillat. El pla PRESUMEIX de tenir el 75% de les masses d'aigua en bon estat, davant de rius europeus que no arriben ni al 50%. No obstant això és una anàlisi totalment incomplet, Només s'han estudiat 386 masses de les 821 existents. La Determinació és incompleta: han utilitzat els indicadors més senzills; han ignorat els més complexos i determinants com els peixos, règim hidrològic; per l'Administració de l'aigua d'Espanya, segons aquest pla, a l'Ebre no hi ha peixos ni boscos de ribera. El riu és un simple canal sense ànima, El Delta de l'Ebre és l'espai de major valor ambiental de tota la conca. Però, tot i tenir in comptables estudis ambientals, no han avaluat ni fixat objectius ambientals tal com marca la DMA. Tampoc ho estan per cap dels espais protegits de tot el riu Ebre. Denunciem que està incompleta caracterització no és casual. Va lligada a l'ambició desmesurada pel control dels drets de l'aigua." (Extret de: la intervenció de la PDE al Parlament Europeu <http://www.ebre.net/bloc/2014/12/intervencio-de-la-pde-a-la-comissio-de-peticions-del-parlament-europeu/> el 15/10/2015)

conjunt d'alternatives amb vista a la implantació d'una *nova cultura de l'aigua* a les comarques afectades. Alhora, la ràpida i poc transparent tramitació del PHN, el suport inicial dels representants escollits democràticament al PHN hi varen ser un element decisiu per a l'emergència i extensió del moviment a tota Catalunya. Aquests representants polítics (de CiU i PP) es varen veure com a no representants dels interessos dels ciutadans del Delta de l'Ebre. Com hem esmentat, en aquest sentit, es va produir el que hem convingut a denominar al marc teòric un conflicte ecològic-distributiu per l'extracció de l'aigua.

Trobem també en aquest moviment una convergència de moviments. L'aprovació del PHN va vincular una sèrie de moviments i protestes ciutadanes ja existents a les Terres de l'Ebre. En el moviment contra el PHN varen convergir diversos aspectes de descontent força estesos entre la població ebrenc. Es va generar un profund sentiment de frustració latent entre els habitants de les Terres de l'Ebre, a causa de la marginació social i econòmica de la zona⁹⁵. A més com s'ha mencionat, i hem pogut veure als discursos, la zona pateix d'uns elevats índex de contaminació que hi porta el riu Ebre. Les protestes del moviment també han vingut a assenyalar aquesta qüestió.

Entre els actors que formen part de la Plataforma intenten transmetre altres objectius a l'*esfera sociocultural* com poden ser la gestió d'una *nova cultura de l'aigua*. Lluny de ser localista, aquest moviment genera una reflexió en la societat i donen disjuntives per a resoldre d'un altre mode els conflictes ecolòcs i socials, tot discutint el model organitzatiu de societat que porta implícit l'actuació que refusen.

...era curiós veure gent gran *pues* que es plantejes... lo típic d'anar a fer una paella i dir: "portem el plat de casa i no tirem plats de plàstic" perquè això havien après que...però venia d'este sentiment de: "hem de ser més curosos amb els recursos, per a nosaltres és l'aigua però per a altres serà..." llavors això sempre és curiós com evoluciona i sobretot en dones grans que han viscut un vida molt diferent a la que hem tingut... o sigui gent gran de... que ara deu tenir 50 o 60 anys no han viscut lo que hem viscut nosaltres, no? Això és curiós (E13)

El lema del moviment, 'lo riu és vida', també dóna a entendre els pressupostos implícits i els lligams psíquics i preconscients. Una associació que denota la noció i la vinculació entre la naturalesa i la vida.

⁹⁵ Com sostenen Ibáñez, Prat, Canicio i Curcó (1999) s'ha de ressaltar que aquestes comarques són unes de les més empobrides de Catalunya, sense un creixement demogràfic significatiu que pugui evitar la pèrdua de població en un futur pròxim. Algú que no coneixem ha decidit que aquesta terra siga proveïdora de recursos: Com sostenen Ibáñez, Prat, Canicio i Curcó (1999) s'ha de ressaltar que aquestes comarques són unes de les més empobrides de Catalunya, sense un creixement demogràfic significatiu que pugui evitar la pèrdua de població en un futur pròxim. Algú que no coneixem ha decidit que aquesta terra siga proveïdora de recursos: elèctrics— tres centrals nuclears actives i una oficialment inactiva—; materials de construcció i obra civil—producció de canteres en el Montsià i als ports de Tortosa-Beseit, que destrueixen les muntanyes que rodegen el riu Ebre—; Hidràulics— el riu Ebre, que alimenta la indústria del triangle Tarragona-Reus-Valls, incloent dos anys de transvasament a Mallorca, i candidat a subministrar aigua a tot el sud de la península—; Mà d'obra no qualificada— gran part de la població activa dels pobles del delta es repartia diàriament per a les obres de construcció que hi ha a zones costeres de Tarragona, irònicament afavorides pel transvasament del riu Ebre.

Llavors, clar la gent cada vegada esta més sensibilitzada perquè l'aigua és el...lo riu d'alguna manera és la identitat, no sé.. és la font de l'economia del territori, directa o indirectament, no? Perquè per exemple jo no treballo directament, però molta part de la nostra economia depèn de l'agricultura, depèn de la pesca, depèn de l'agroturisme, no? Llavors activitat industrial ne tenim molt poqueta, saps? Llavors directa o indirectament molta de la nostra economia depèn del riu o de lo que fa el riu, no? O bé sigui a la costa amb les sorres que tingues, amb la pesqueria, els *marisquets*, no? No sé, d'alguna manera hi ha un sentiment latent, no? És un sentiment d'identitat a partir del territori i també és un sentiment de *bueno*... és *arraigo* econòmic, no? (...) No sé... en els moments àlgids sí hi ha hagut gent o sigui que ha sigut més enllà dels colors polítics, no? (...) o sigui intervenia tothom, tothom més o menys de la societat... una representació molt ampla... (E13)

A més a més, la PDE va generar una forta identitat de territori i l'inici d'un canvi de consciència a banda d'implicar a gran part de la població.

(...)amb aquests anys del transvasament va haver una gran revolució social, no? perquè la situació és que el partit hegemònic en aquell moment en totes els terres de l'Ebre , amb molta diferència, era Convergència (...) ha sigut un moviment bastant potent aquí que va canviar moltes mentalitats, amb aquest sentit, sobretot el sentiment una mica paternalista de dependre de Barcelona...i això ja és una lectura personal... de poder, és a dir a canvi de que jo puc continuar en el poder li seguixc les decisions a Barcelona perquè òbviament era una decisió de Barcelona aquesta posició del transvasament i *bueno* hi ha gent que es va cremar molt, vull dir, Deltebre, Sant Jaume o altres localitats... l'Aldea... i *bueno* hi ha gent que va fer un canvi de discurs molt important... Perquè aquí moltes vegades discutim que si la caça... però clar aquesta visió de sostenibilitat física gairebé del Delta pràcticament hi havia gent, ONGs o alguna gent que es dedicava a la recerca que deien que els sediments són importants i l'aigua també però a nivell social ningú ho va assumir fins a aquest moment, eh? I de fet ara vas pel carrer i tothom sap que és la subsidència, que és un terme científic, la (inintel·ligible) salina tothom sap lo que és... això va ser una revolució des del meu punt de vista molt important en termes ambientals... (E23)

En l'apartat anterior havíem argumentat, d'acord amb Vicens (2000), que quan no hi ha una relació entre la comunitat, la seva forma de vida i l'ecosistema es produeix tant un desmantellament dels sistemes socials així com la pèrdua del medi ambient. Diferents teòrics de la globalització (Beck, 1999), indiquen que aquest fenomen provoca efectes en els vincles de les estructures socials. Un d'aquests efectes és l'anomenada desterritorialització. Aquest fenomen comprèn i implica una reconceptualització de la noció de l'espai, tot provocant un desarrelament de la noció d'identitat de les persones respecte a l'espai on viuen. En aquest sentit el moviment contra el PHN va significar la presa de consciència i l'arrelament de la noció d'identitat respecte a l'espai habitat —defensa de les Terres de l'Ebre.

Diferents publicacions (Pont, Herrera, Maxè i Mena 2002a i 2002b, Boquera (2009), Fuster i Cabrera (2010) i Valldepérez, (2004)) així com diversos dels nostres entrevistats han expressat la idea que la lluita antitransvasament va trobar en l'Ebre amenaçat el símbol d'identitat i d'unió entre la gent del territori perfecte per al ressorgiment del caràcter ebrenc d'una generació. El Pla Hidrològic

Nacional (PHN) i el transvasament de l'Ebre va estar la darrera espurna que va encendre a tot un territori històricament marginat, i que havia vist en aquest fet un nou greuge per al seu futur i el seu desenvolupament. Aleshores, aquests autors pensen que aquestes mobilitzacions no crearen aquesta identitat sinó que la varen fer assentar i assumir.

Parlar de la PDE és parlar de moltes persones, experiències i valors. És parlar de compromís, constància, coherència i honestat; i és, sobretot, parlar de la filla predilecta d'un territori que no és que l'hage vist néixer, sinó que l'ha fet renéixer. És citar aquell vell lema de l'EZLN, "la dignitat rebel", i re-representar-lo a milers de quilòmetres de la seua Selva Lacandona natal. És, en definitiva, moltes coses i difícils de definir; totes, però, clau en la consolidació del que avui dia podem anomenar "identitat ebrenca". Una identitat, l'ebrenca, nascuda a partir de la combinació de molts i diversos factors. Podem pensar que l'origen d'esta identificació són, precisament, les mobilitzacions contra el *Plan Hidrológico Nacional*: no és ben bé així. La importància històrica del carlisme, el centralisme de la metròpoli barcelonina, una societat fortament ruralitzada o la fal·làcia de la frontera del Sénia i la consegüentment estreta relació amb el País Valencià serien, entre molts altres factors, alguns dels elements històrics que han anat configurant una identitat pròpia. Una identitat que –ara sí– s'ha assentat i assumit totalment a partir de la defensa del riu i de tots els elements que han format part de l'imaginari popular que ha generat esta lluita (Fuster i Cabrera, 2010).

De tot això que hem comentat, es desprèn que el moviment contra el PHN ha afavorit un sentiment de pertinença a les Terres de l'Ebre entre la població de les comarques afectades per la gestió hidràulica proposada pel Govern. Aquesta conscienciació és el fruit del desenvolupament d'un pensament i d'una ideologia on hi convergeixen aspectes i reflexions provinents de la democràcia participativa i d'un nou model de desenvolupament social i ecològic.

Xúquer Viu, l'ecolisme identitari

Dintre d'aquests moviments de justícia ambiental, podem situar també a Xúquer Viu, una plataforma/associació amb una finalitat directament relacionada amb el medi ambient i l'economia agrària. La Plataforma Xúquer Viu es va constituir a Alzira el 2003, per un ventall d'organitzacions⁹⁶ polítiques, sindicals, agràries, ecologistes i ciutadanes amb els objectius de demanar la revisió del Pla Hidrològic del Xúquer, que s'assigne un cabal mínim ambiental per al curs baix del riu, i demanar la paralització cautelar de les obres del transvasament Xúquer-Vinalopó⁹⁷. El 2004 es va constituir com a associació.

Xúquer Viu⁹⁸ és un moviment social l'activitat reivindicativa del qual es materialitza en reunions i jornades, l'organització d'activitats divulgatives i reivindicatives, la realització d'estudis, així com

⁹⁶ Les organitzacions que conformen Xúquer Viu poden trobar-se a : www.xuquerviu.cat

⁹⁷ Com ja hem esmentat, el transvasament Xúquer-Vinalopó fou una infraestructura acordada en el Consell de l'Aigua de la Conca del Xúquer el 1997, inclosa en el Pla Hidrològic de Conca del Xúquer de 1998 i en el Pla Hidrològic Nacional de 2001. Tanmateix, els anys que han passat des d'aquests acords han estat plens de novetats jurídiques - el Pla Hidrològic Nacional de 2005, la Directiva Marc de l'Aigua i de nova informació sobre l'estat ecològic del riu...

⁹⁸ Com argumenten Xambó, Ginés, Duart i Gómez (2012) el moviment de "Salvem el Botànic" (Adell 2000; Ginés 2010; Rausell 2006, 2010; Santamarina 2008; Torres 2004)- nascut el 1995— marca l'inici i la ràpida expansió d'un nou tipus

activitats d'educació ambiental. Xúquer Viu és un moviment d'acció continuada⁹⁹ que té un determinat grau d'accions¹⁰⁰; amb una elevada integració simbòlica i un arrelat concepte d'identitat que configuren elements simbòlics com el riu Xúquer i L'Albufera; al moviment hi ha una baixa especificació de rols, les decisions es prenen de manera assembleària; té formes d'organització i d'acció variables en aquest sentit es destaca la creació d'una ampla xarxa de grups locals i comarcals —Unió de Llauredors de la Ribera Alta i Baixa, Grup Mussol d'Alcúdia...— i la coordinació d'aquesta xarxa amb altres grups d'àmbit valencià — Mesa pel Xúquer, Acció Ecologista Agró, Escola Valenciana...—, català —Plataforma en defensa de l'Ebre—, estatal —FNCA— i europeu han afavorit el moviment; per últim té unes finalitats¹⁰¹ definides a més d'aturar el desviament del riu Xúquer també pretén implantar una nova cultura de l'aigua¹⁰².

Xúquer Viu és també un moviment ecologista que planteja les seves propostes i reivindicacions no sols com un objectiu local i particular sinó també oferint alternatives per a resoldre d'una altra manera els problemes del territori i discuteix el model de societat i d'economia implícit en les actuacions que rebutja” (Martínez i Semepere, 2011: 8)

d'organització dels moviments socials a València i que s'estendrà per tot el país (Cucó 2008) i a les Illes Balears i Catalunya (Grau, Íñiguez i Subirats 2008). Els Salvem van demostrar la seua gran capacitat de mobilització el 3 de juny de 2006 quan una gran manifestació recorria els carrers de València amb gent vinguda de tot el País Valencià sota el lema 'Compromís pel Territori'. No podem oblidar, però, que la fórmula no era nova. El País Valencià és un dels escenaris de les primeres reivindicacions ambientalistes de l'Estat (Marqués 1989, 1997; Mateu i Domínguez, 2011) als anys 70. Dues reivindicacions (en pro de la devesa del Saler i del llit del riu Túria a la ciutat de València) van posar-se en pràctica amb fórmules ben paregudes a les que fan servir els Salvem. Les principals característiques dels Salvem i dels Viu indiquen que els seus promotors són “(1) una conjunció de grups organitzats i individus entre els quals destaquen professionals ben preparats que aporten coneixements científico-tècnics i plantegen reivindicacions i alternatives per a resoldre els problemes del territori (Xambó i Ginés 2012), (2) que els seus objectius són molt concrets i relacionats amb la defensa del patrimoni cultural i/o natural (Albert i Hernández 2011), i (3) destaquen el valor patrimonial a través d'accions comunicatives (Rausell i Martínez Tormo 2005). De fet, la cobertura mediàtica que les seues mobilitzacions generen, i que van generar ja als anys 70, és en part l'explicació dels seus èxits.” (Xambó, Ginés, Duart i Gómez, 2012)

⁹⁹ Xúquer Viu “va nàixer abans de les eleccions generals de 2004 amb la intenció de ser un moviment conjuntural per fer una campanya de recollida de signatures, bàsicament, per a oposar-se al projecte de transvasament. La intenció era que una vegada lliurades les signatures s'acabaria, però, ha acabat sent un moviment permanent i amb molta força” (Ginés, 2011).

¹⁰⁰

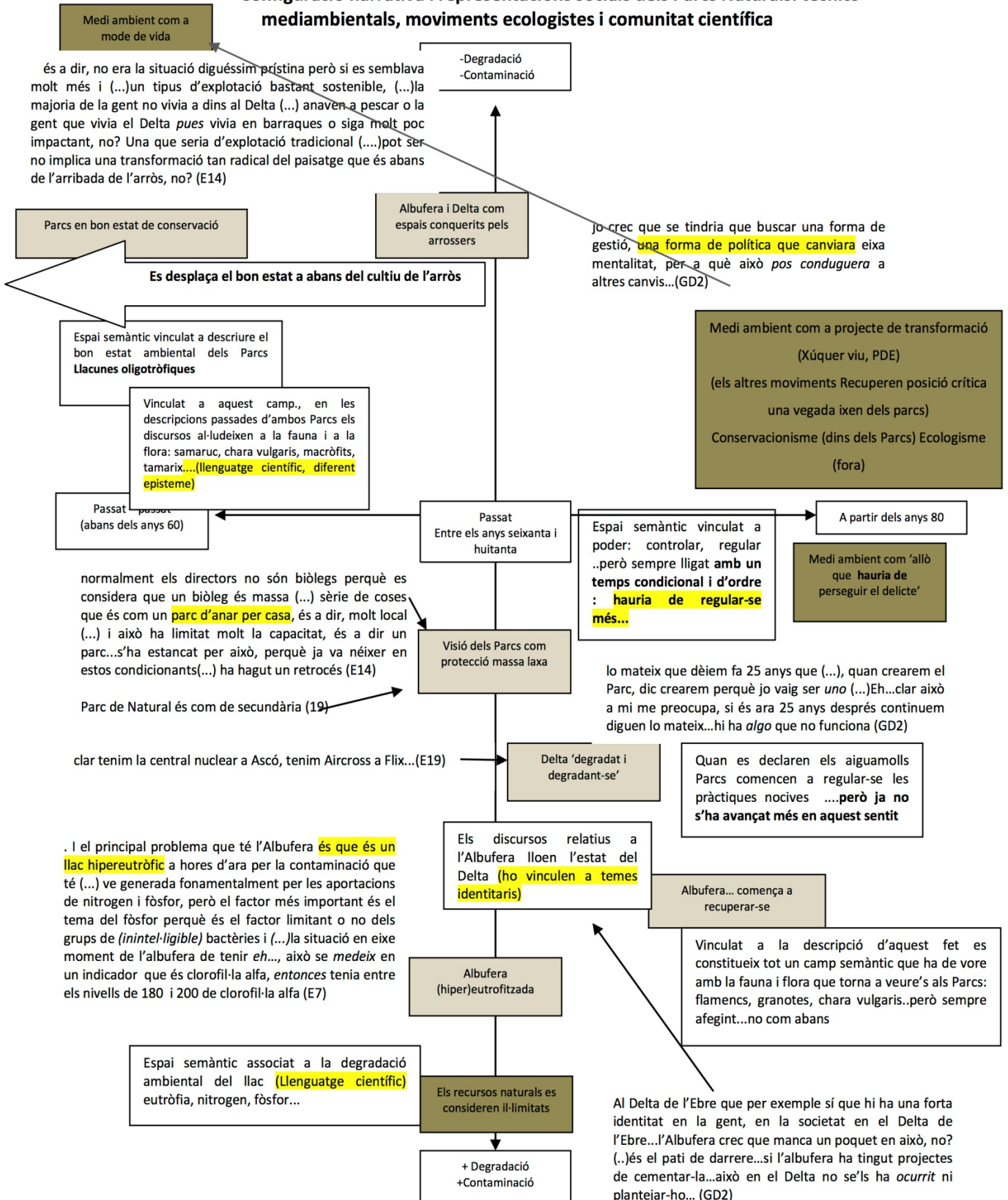
Als discursos analitzats es dóna un valor central a aquest moviment. Per una banda, com ja hem vist, la població de Sueca lloa la llavor del moviment tot remarquant que ‘han luchado muchísimo...’ (E38) i ‘que estan posats *amuntó* en tot això pa evitar coses’ (E46). Perquè de nou trobem que la població estableix una associació entre el riu i la vida; tot fent connotar els lligams entre naturalesa i vida.

‘hi ha una associació que es diu Xúquer Viu i sobretot intenta dur... (...) *pues* eh... sobretot... diu el nom Xúquer Viu... hi ha molt eh... és el riu més important que tenim ací en la zona, *entonces* què passa? Que hi ha molts abocaments... molts... eixos transvasaments... fa que açò se rebaixe... ací necessitem molt l’aigua perquè ací segueix siguent una zona de molt de camp...’(E43)

En aquest cas, com s’extrau del verbatim, l’associació està fins i tot en el nom del moviment. Per altra banda, s’ha de destacar que les vinculacions del moviment amb el sector tradicional són molt fortes, tal com asseguren des de les Comunitats de Regants i alguns sindicats agraris: “Sí Xúquer Viu (...) ha vingut ací a munto de *vegaes*... el president té bona amistat (...) i la junta també... i quan hi ha *algo* d’interès que al president li interessa que estiguen ells els circa *pa* què vinguen...’(E40)

Aquesta relació entre el sector tradicional i Xúquer Viu també l’hem pogut observar mitjançant l’assistència a diverses assemblees. A les taules rodones organitzades pel moviment sempre s’ha convidat a participar als sindicats agraris, Comunitat de Regants, comunitats de pescadors i de Vela Llatina... A més a més, en les batusses entre moviments ecologistes més conservacionistes i sindicats agraris, el paper dels aquí posicionats, sempre ha introduït reflexions vinculades a veure el medi ambient com quelcom que sobrepassa les fronteres dels Parcs. Tot i apel·lar, per una banda, a la subalternitat dels llauradors: ‘Ja, en general qualsevol problema de l’agricultura per molt que parlen d’aigua o que parlen de lo que parlen el problema és el preu, en definitiva eixa és la qüestió i qui s’apropia de la cadena de valors, eixa és l’altra qüestió...’ (E7). Així com a la necessitat d’un canvi en els modes de vida, tot incloent-se com a part del problema ecològic que ens aborda. En una batussa entre gent pertanyent a moviments ecologistes i sindicats agraris que versava sobre la contaminació dels aqüífers, els arguments esgrimits per un membre d’aquest moviment varen reflectir bé aquesta qüestió. En la disputa, el llaurador reconeixia la nocivitat de les seves pràctiques i l’ecologista l’acusava (moralment) de contaminador, el membre de Xúquer Viu va argumentar que s’havia d’entendre la precarietat dels llauradors i la seva dependència a fer ús d’insums, després va deixar clar que ell vivia a una ciutat superpoblada que havia exhaurit els seus recursos hídrics.

Configuració narrativa i representacions socials dels Parcs Naturals: tècnics mediambientals, moviments ecologistes i comunitat científica

8.8. La imatge publicitària de les Àrees de Reserva: la fetitxització de la Naturalesa

En realitat, sabem més coses del plàncton, dels antròpods i de les palmípedes del llac, que no pas dels homes i les dones que han viscut i viuen (Fuster, 1993: 105)

Les imatges que evoquen aquestes àrees de reserva, situades dins dels Parcs Naturals estudiats, reviu la imatge de l'Albufera i el Delta com a paradís, això és com a espais replets: d'*asprella*¹⁰³, de *gambeta*¹⁰⁴, de *samaruc*¹⁰⁵, d'anguila i des de fa menys temps tortugues d'estany, flamencs, lliris... i altres elements simbòlics que configuren la cosmogonia valenciana i ebreca tan descrita i escrita, i tan acceptada com a imatge feliç i idíl·lica. Encara que Blasco Ibáñez (1902), Joan Sebastià Arbó (1932), Joan Fuster (1993), o molt abans, ja en el segle XVIII, Cavanilles, escriuen i descriuen una realitat d'aquests mateixos espais molt més dura i miserable, sobretot per als autòctons, sobre aquests espais tan arrelats a la memòria col·lectiva valenciana i ebreca.

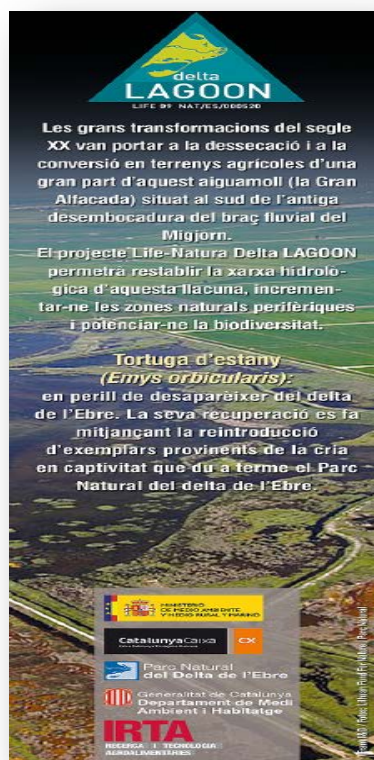
Els discursos socials d'aquestes zones, sobretot els enunciats per la gent gran, descriuen amb claredat i nostàlgia la pèrdua d'aquestes espècies de fauna i flora. Així mateix recorden l'aigua clara com si fos un mite viu. Narren històries que ocorregueren a paisatges idíl·lics on podien banyar-se...alguns, fins i tot, afirmen haver begut aigua d'ells. No obstant això, mai obliden les dures condicions de vida i les malalties que portaven implícites aquests llocs.

¹⁰³ L'*asprella* (*Chara vulgaris*) és una alga verda que acumula carbonat de calci sobre la seua superfície i és indicadora de l'abundància d'ió calci i de bicarbonat dissolts en l'aigua. La seua existència en els subsòls de les llacunes és un indicador del bon estat ambiental de l'aigua. Al seu torn, l'*asprella*, suposa l'inici de l'alimentació de tota una cadena tròfica. Les "gambetes" s'encoratgen de *asprella*, i molts peixos s'alimenten de "gambetes". El curiós de la recerca va ser que tant els actors tradicionals així com els ecologistes i la comunitat científica estaven d'acord en la importància de l' "*asprella*".

¹⁰⁴ La "gambeta" (*Palaemonetes ariquieyi*) és un crustaci endèmic d'aiguamolls valencians, molt sensible a la contaminació i ara difícil de trobar en el llac. Igual que la *asprella*, la *gambeta* és un bon indicador sobre la bona qualitat de les aigües.

¹⁰⁵ El *samaruc* (*Valencia hispanica*) és peix actinopterigi nadiu de les aigües quietes de la zona de la costa del mar Mediterrani. Com ocorre amb la "gambeta" és una espècie que requereix aigües de bona qualitat per a la seua reproducció i en general per a la seua existència. El *samaruc* es considera en perill d'extinció per la legislació nacional espanyola (Reial decret 439/1990) i l'autònoma.

Imatge 4. Fullets publicitaris de La Tancada i L'Alfacada al Delta de l'Ebre

Fullets de les llacunes de la Tancada i de l'Alfacada. Imatges extretes de la pàgina web del projecte Delta Lagoon: <http://lifedeltalagoon.eu/lifedeltalagoon/index.php?lang=ca> el 26/09/2015.

Imatge 5. Cartells i fullets publicitaris del Tancat de la Pipa, el Tanca de l'Illa i el Tancat de Mília al Parc Natural de l'Albufera

70 anys d'identitat GENERALITAT VALENCIANA
Parc natural de l'Albufera
L'Albufera Parc Natural del Mes

Alberament de samarucs en faguamoll artificial del Tancat de Mília (Sollana)
 Dia: 25 de setembre
 Horari i lloc d'inici: 09:45h a l'Oficina de Gestió Tècnica al Palmar. C/ Pintor Mari Girbes, 23.
 Activitat gratuïta.

Plazas limitadas / Places limitades
 Reservar en: 961 627 345

Liberación de samarucs en el humedal artificial del Tancat de Mília (Sollana)
 Dia: 25 de setembre.
 Horari i lloc de inici: 09:45h, en la Oficina de Gestió Tècnica en El Palmar. C/ Pintor Mari Girbes, 23.
 Activitat gratuïta.

Colaboradors / Colaboradors:
 Albufera, FUNDACIÓN GLOBAL NATURE

22 de MAYO
 Día mundial de la Biodiversidad.
Celébralo con nosotros.

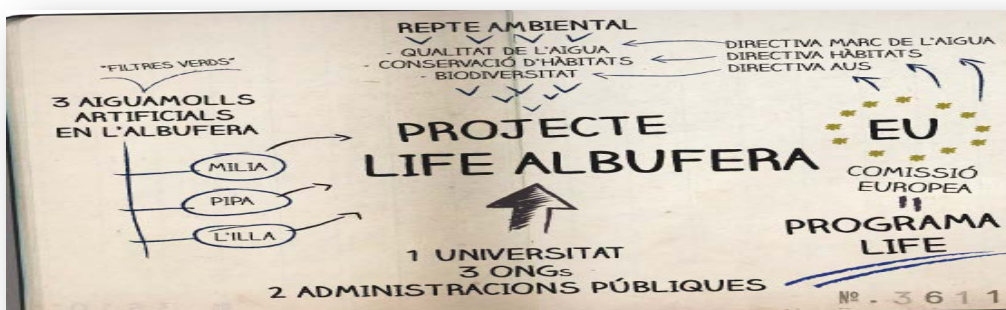
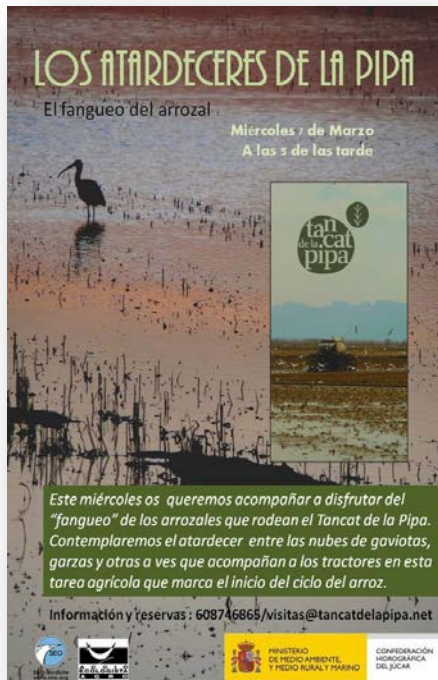
ACTIVIDADES en el TANCAT DE LA PIPA Parc Natural de L'Albufera

- (de 8:30 a 14:30)
- Recorrido en barca hasta el Tancat
- DESCUBRE LA BIODIVERSIDAD DEL Tancat: Itinerario autoguiado y taller de anillamiento de aves (de 17:30 a 22:30)
- Cursillo: identifica las aves por su voz
- Escucha nocturna: ¿quién canta en el Tancat?.

PLAZAS LIMITADAS. Para participar es necesario inscribirse llamando al 608 746 865 o enviando un correo a visitas@tancatdelapipa.net

Para acceder al Tancat por la mañana se organizará un SERVICIO de barcas que partirán del Port de Catarroja. Salida: 9:30 y 10:30 h. Regreso: 13:00 y 14:00 h.

Cartells i fullets de les àrees de reserva: Tancat de la Pipa, Tanca de Mília i Tncat de l'Illa.
Imatges extretes de www.albufera.com el 26/09/2015 i de <http://aves.tancatdemilia.org/> el 26/09/2015

Els discursos socials es poden entendre com una informació de l'organització i la producció a través del llenguatge en un intent per fer comprensible i caracteritzar "intencions, desitjos, creences i conviccions, formes de ser i d'actuar en el món" (lasbeck, 2007: 88). L'organització del discurs està configurada, com un cos de textos però també d'imatges que revelen alguna cosa sobre qui els produeix. Segons lasbeck (2009), l'organització dels discursos pren forma de textos - verbals, visuals, audiovisuals, etc. En concret, el discurs de la sostenibilitat - objecte d'estudi d'aquesta investigació— es propaga, també, als cartells, tríptics... i n'és una part important de les estratègies de l'organització discursiva (Lima Coelho, Kleinübing, Coelho, 2015). Per Tinoco i Kraemer (2004), els suplementes ambientals, són entesos com a eines amb les que es pot descriure i difondre l'acompliment ambiental de certs projectes i/o empreses.

Una breu i superficial anàlisi estructural d'alguns dels cartells publicitaris, tríptics i fullets d'aquestes Àrees de Reserva —El Tancat de la Pipa, El Tancat de l'Illa, La Tancada i L'Alfacada— ens ha sigut de gran utilitat per a veure com aquestes zones es reestructuren com a centres de consum i, al seu torn, són també consumides igual que la identitat que d'elles se'n deriva.

La necessitat, almenys simbòlica, de recuperar l'Albufera i el Delta, uns espais degradats però molt presents en la cosmovisió valenciana i ebreca, és evident. Així mateix, també és evident la necessitat d'oferir naturalesa, com a conseqüència tal vegada de l'escassetat d'ella, sobretot en la ciutat de València i els seus voltants. Gaviria (1969) planteja que, almenys com a hipòtesi, la petició d'espais verds té cert fonament simbòlic, de representació simbòlica, una espècie d'ideologia clorofil·la. Una anàlisi succinta del contingut d'aquests cartells trau a la llum una sèrie de temes resumits a continuació. Les imatges estan orientades a connotar Naturalesa. Es ven naturalesa. Tal com descrivia Gaviria (1969) per a l'anàlisi d'urbanitzacions verdes a Madrid, es ven una nostàlgia del paradís perdut, barreja bucòlic-vegetal.

En els cartells, és molt notoria aquesta èmfasi, segons la qual una romàntica idea d'estat salvatge, d'encant natural, un terreny no contaminat pel desenvolupament urbanístic s'utilitza com a reclam. Cadascun dels cartells remet a elements naturals que s'ofereixen per a ser observats i consumir la imatge que projecten; les ratapinyades, els flamencs, els liris, les garses, les tortugues d'estany... i, com no, els capvespres. Símbols que caracteritzen a aquestes imatges mitificades de l'Albufera i del Delta, tan diferent a la que avui ofereixen aquests mateixos espais. De manera que, no només es consumeixen imatges de naturalesa, sinó que, a més a més, a través d'aquestes zones, es consumeix identitat. Com s'ha explicat a la part teòrica, la designació d'un lloc com a espai protegit no només consisteix en la replantació i preservació d'espècies vegetals o animals sinó que implica la creació d'una imatge cultural, una composició que pot ser construïda com a part de la simbologia local i, al seu torn, les característiques

d'aquesta imatge fan d'aquests espais llocs idonis per al consum, es recreen com a paisatges a contemplar. Enfront dels “no llocs” (Auge, 1992), a aquests llocs se'ls associa els atributs de naturalitat, rusticitat i etnicitat i es trasllada als seus productes i al propi consum del lloc. La “economia de signes” (Lash i Urry, 1994) afavoreix aquesta diferenciació territorial i simbòlica de la seva oferta. Els espais naturals el seu consum i el consum dels seus productes i serveis (gastronomia típica, denominació d'origen, passejos amb barca...) són “un rètol de mercaderies que és capaç d'augmentar les vendes a consumidors descontents amb la producció en sèrie” (García Canclini, 1982).

Val a dir que les zones compten amb horaris d'obertura i de clausura que juntament amb el tipus de visites concertades accentuen el caràcter comercial dels llocs —sense ànim de lucre— alhora que incrementen la sensació que es percebi com alguna cosa aliena per a la població local.

Per descomptat, en les imatges es desvincula la naturalesa de tota acció humana desenvolupada a la zona. Com vèiem des de la creació de Yellowstone, la construcció de les àrees protegides, es basa en una naturalesa sense éssers humans però per a ser visitada, gaudida i contemplada per éssers humans on l'única activitat permesa és la turística. D'aquesta manera s'oblida la història social del lloc que fins a fa menys de cinc anys eren, en alguns casos, camps d'arròs amb més d'un segle d'història. Com hem dit al capítol sisè, el fetitxisme de la mercaderia fa referència a què la gent consumeix sense tenir cap coneixement del context sociohistòric d'allò consumit. Els parcs amb propòsits per a la conservació, com afirmen Brockington, Duffy i Igoe (2008), fan frontisses amb el fetitxisme de les mercaderies. Per al nostre cas, quan un tros de terra es protegeix, automàticament, muda a mercaderia i oculta la relació prèvia que les persones tenien amb eixa terra.

La dualitat naturalesa/cultura s'imposa en la zona com a únic model interpretatiu, s'instrueix sota un paradigma que obvia i destrueix la diversitat de coneixements locals que no segueixen aquesta distinció. Les activitats agrícoles apareixen com alguna cosa secundària i subordinada a la contemplació de la naturalesa. En alguns textos, que fan publicitat d'aquestes zones, es fa referència a l'activitat de l'arròs.

“Contemplaremos el atardecer entre la nubes de gaviotas, garzas y otras aves que acompañan a los tractores en esta tarea agrícola que marca el inicio del ciclo del arroz” ” (Cartell 6, Imatges 8.2.)

“Con el final del invierno llega el vaciado de los arrozales para dar comienzo al ciclo del cultivo del arroz. Os invitamos a realizar una ruta entre los últimos campos inundados en los que se concentra una gran variedad diversidad de aves (...)” (Cartell 7, Imatges 8.2.)

Però, tal com s'observa, en cap moment les activitats es centren a donar a conèixer l'activitat agrícola sinó que aquesta s'esmenta pel simple fet que va acompanyada per uns 'núvols de gavines i garses'. O, com al següent verbatim, per a emfatitzar els danys acusats per aquestes activitats agrícoles:

“Les gran transformacions del segle XX van portar a la dessecació i la conversió en terrenys agrícoles d'una gran part d'aquest aiguamoll (la Gran Alfacada) situat al sud de l'antiga desembocadura del braç fluvial de Migjorn. El projecte Life-Natura Delta LAGOON permetrà restablir aquesta llacuna...” (Cartell 4, Imatges 8.1.)

Tal com veiem, sempre sense tenir en compte les condicions en els que aquest camps foren aterrats i les hores de treball, fam i malària que duïen al darrera i que Joan Sebastià Arbó va relatar tan minuciosament a la seua gran obra *Terres de l'Ebre*. O, uns anys abans, també ho va narrar Blasco Ibáñez, per a l'entorn de l'Albufera.

Desde antes del amanecer, Tonet y la Borda iban en dos barquitos a buscar tierra, para llevarla después, en un viaje de más de una hora, al gran espacio de agua muerta (...).El trabajo era penoso, aplastante; una tarea de hormigas. Sólo el tío Toni con su audacia de trabajador infatigable, podía acometerlo sin otro auxilio que su familia y sus brazos. Iban a los grandes canales que desembocan en la Albufera, a los puertos de Catarroja y el Saler. Con perchas de ancha horquilla arrancaban del fondo grandes pellas de barro, pedazos de turba gelatinosa, que esparcía un hedor insoportable. Dejaban a secar en las orillas estos jirones del seno de las acequias, y cuando el sol los convertía en terrones blancuzcos, cargábanlos en los dos barquitos, que se unían, formando una sola embarcación. Percha que percha, tras una hora de incesante trabajo, llevaban al *tancat* el montón de tierra tan penosamente reunido, y la charca se la tragaba sin resultado aparente, como si se disolviera la carga sin dejar rastro (Blasco Ibáñez, (1902)1972: 853-854)

Després comença la tasca en els fangars, entre els joncs la boga i els canyars, on havien de consumir tants dies i on tants esforços havien de quedar enterrats, abans que la verdor de la primera sembra brotés enmig de la terra obscura com una claror d'esperança (Sebastià Arbó, (1931), 1980:34)

Aquesta preponderància del coneixement científic tècnic sobre el coneixement local, tan present als discursos socials analitzats, també l'apreciem fins tot al propi logotip d'una d'aquestes àrees de reserva— en concret, El Tancat de la Pipa— que està representat per una canya. Precisament el “canyar” suposa ara un dels principals conflictes entre tècnics mediambientals i agricultors, i fins i tot pescadors. A través dels discursos el sector tradicional juntament amb alguns moviments ciutadans¹⁰⁶ reitera les crítiques cap als tècnics per la

¹⁰⁶ En 2011 es va crear la Plataforma Albufera Viva composta per aquest seguit de associacions: L'Associació de Vela Llatina de Silla, l'Associació Vela Llatina Peixcadors de Catarroja, l'Associació de Vela Llatina de Catarroja, el Club de Vela Llatina del Palmar, la Comunitat de Peixcadors del Palmar, la Comunitat de Peixcadors de Catarroja, la Comunitat de Peixcadors de Silla, la Federació Valenciana de Caça, el Club de Caçadors del Palmar, el Club de Caçadors d'Albalat de la Ribera, l'Associació Ames de Casa TYRIUS del Palmar, el Club de Peixcadors l'Anguila d'Albal, l'Associació Cultural Parc Natural l'Albufera del Palmar, C.P. L'Assut de Fortaleny, C.P. La Molinà d'Almussafes, C.P. Granoters de Sollana, C.P. La Xopera d'Algemesí i Club Excursionista Alginet. Aquesta plataforma atribueix la mortaldat de peixos a la podridió de la palla de l'arròs en el llac, procés que produeix metà i crema

prohibició de la crema de les canyes i de la palla de l'arròs i per no donar una solució a la descomposició i posterior podridió d'aquestes en el llac; tot provocant una gran mortaldat de peixos, al deixar l'aigua sense oxigen.

Com hem dit, des dels seus inicis les àrees protegides s'han assentat en polítiques dissenyades 'des d'a dalt', que es basen en el model vertical *top-down* caracteritzat per la primacia del coneixement científicotècnic sobre el saber popular. Apareix ací una nova jerarquitació, la del coneixement, i separa enret els que saben i els que no saben, és a dir, entre experts i locals; mentre que uns miren als 'altres' com a ignorants, els altres veuen als 'de fora' amb hostilitat davant la competició pels usos i recursos (Santamarina, 2009). L'ordenació territorial se sustenta sobre criteris tecnoecològics i, d'aquesta manera, s'esborren els usos i la història local. Resta dir que els usos de la població local també s'han vist substancialment modificats i han sigut subsumits pel capital, tal com hem explicat al capítol 4. Per al cas del "canyar" no és cert que de manera "tradicional" es cremara sinó que feien "les caïres, d'estes de bova"(GD1), tal com s'explicita als discursos.

C —*Feen ascoles: un asiento... de les caïres, de estes de bova. I això hui encà se busca. Lo què passa que el Mig Ambient, torne a dir, és el compromís....*(GD1)

En la majoria dels cartells també apareixen els anagrames de: el Ministeri de Medi ambient i Medi rural, la Confederació Hidrogràfica del Xúquer, L'Institut de Recerca Tecnològica Agroalimentària (IRTA), la Generalitat de Catalunya...i, sobretot, l'anagrama del Projecte Life de la Unió Europea que finança, almenys un 50%, totes aquestes àrees de reserva.

Aquests organismes governamentals, aleshores, són els qui financen les esmentades àrees de reserva. Així mateix apareixen ONGs ambientalistes en concret "Acció Ecologista Agró", "SEO Bird Life" i la "Fundació Global Nature". Per al cas de LA Tancada i l'Alfacada, s'ha de dir que també contenen amb el suport de la Fundació La Pedrera de La Caixa. Aquesta conjunció entre ONGs ambientalistes i administracions públiques és comuna en moltes de les àrees protegides contemporànies (West, Igoe i Brockington, 2006) així com a l'exclusió dels autòctons. Tal com argumenta Nygren (1998), i ja hem comentat, el problema s'ocasiona perquè les ONGs ambientalistes depenen de la "divisió occidental entre naturalesa i cultura". Les ONGs presenten amb freqüència la naturalesa com un objecte estàtic, desvinculat dels éssers humans. Per extensió, es presenten els efectes ecològics de les activitats humanes —com a part de la cultura— com a antinatural.

l'oxigen de l'aigua. Han portat la seva queixa a la Fiscalia i al Síndic de Greuges. En els seus escrits, Albufera Viva recorda que la palla de l'arròs així com les canyes solien cremar-se, però que la Unió Europea va exigir un altre sistema d'eliminació d'aquestes restes de la collita per raons mediambientals. Però l'opció de deixar que es podreixi en el llac del parc protegit de L'Albufera ha creat "un greu problema ecològic" que es tradueix en aigües negres, especialment en els tancats, i peixos morts, insisteixen des de la plataforma.

Finalment, esmentar també l'aparició de de el logotip de l'empresa multinacional Carrefour. També hem vist aquest anagrama en altres cartells que no hem inclòs per a l'anàlisi. Precisament, l'empresa finança el "dia de la biodiversitat mundial" curiosa paradoxa si tenim en compte que aquestes empreses multinacionals porten adossades importants costos mediambientals. Igualment, podem parlar de la Fundació de La Caixa. La Caixa ha sigut una de les coajudants a la massificació en la construcció d'habitatges al litoral. Com hem esmentat, d'acord amb Brockington, Duffy i Igoe, (2008) podem afirma que s'espera cada vegada més que les grans empreses que fan malbé el medi ambient, d'alguna manera, proporcionen algun tipus de compensació. I com que destrueixen hàbitats a un lloc, sembla lògic que hagen de protegir hàbitats a altres llocs, per tal de reparar el dany causat.

Una vegada més veiem com es "posen parxes" a les solucions ambientals a través de la participació en àrees protegides. Seguint a Igoe (2010) observem com la conservació de la biodiversitat i el capitalisme cada vegada estan més entrellaçats. La triada ONGs ambientalistes, administracions públiques i empreses multinacionals es consagra per a mercantilitzar la naturalesa i endinsar-la en els circuits de consum. Com sosté McAffe (1999) estem venent naturalesa per a salvar-la. La subsumpció real de la Naturalesa pel capital es produeix també en separar el seu consum dels contextos en els quals s'emmarca. Resta per saber que quedarà del Delta o de l'Albufera o de la Terra si només es centren en la protecció d'aquestes àrees de reserva com a museus *in situ*.

9. Conclusions

The main purpose of this dissertation was to analyse social representations, environmental discourses and agrarian discourse in the Albufera and in Ebro's Delta. Focused on the fieldwork, our methodological approach revealed the different ways of understanding and explaining issues impinging on the environment and conservation. Moreover, our methodological approach revealed that the environment is not an external thing that people either perceive or not. Rather it seems to take shape and even its existence depends on its place in people's social positions. Also we were able to observe how the different ways of describing the environment changed according to the social context and in response to the hegemonic neoliberal discourse on environment.

The analysis of the social discourses on these protected areas showed a social perception that economic growth and modernisation had not been compatible with the environment. Social discourses, arising through reflection on the degradation of these protected areas, described how modernisation had been wantonly perpetrated against natural territory. Inhabitants of these spaces exemplified the thesis put forward by Polanyi in his masterpiece 'The Great Transformation'. Discourses with respect to the areas described how the growth of capitalist market destroyed its own social and environmental conditions.

...First we planted rice by hand and was arranged in tables with horses... then the machinery began... (...) That is not good either (...) when the herbicides started out... I risked my ass by washing it with water coming from the canal ... and it really stung (...) in the Citroën I could not load the eels that were dead ... and that day forward I have not seen more... (Old farmhand interview, E16)¹⁰⁷

At the same time, in every discourse, the idea surfaced that environmental degradation was accelerated by a process of capitalist development and an unprecedented rise in population that began in the 1960s. Furthermore, this process of capitalist development was accompanied by a process of modernisation that was referred to in every discourse and which affected daily practices and, in general, the way people lived. The discourses were clear in this sense and the interviewees assumed that they had taken part in this process. Nevertheless, they also accepted that their way of life was harmful to the environment.

¹⁰⁷ All extracts of discourse have been translated from Catalan.

I think progress... we want to progress so much that we are ending it all (he refers to natural resources) (...) we used to go sailing for fishing, for going to work at the Albufera and for going to the sea, we had no engines. Now we go on engine, I am the first who is using engine! (...) I'm not going to take three hours sailing while the others go in 10 minutes (Construction Self-Employed and Hunter interview, E8)

Therefore, although the population had become environmentally aware and declared conservation to be an issue of concern, there were few who behaved consistently. There was a decoupling between beliefs, values and behaviour which arose as a result of two consensuses: productivism and environmentalism —but, of the two, the former was perceived to be the more important.

Somehow, as we have already said and some authors have observed (Rodríguez Victoriano, 2000; García 1997), that discourses on ecological destruction are caught in a double bind (Bateson, 1988) arising from two conflicting mandates that cannot be obeyed simultaneously. A message mandating protection of nature is necessarily frustrated by a message simultaneously received calling for acceptance of the necessity of current economic development (Rodríguez Victoriano, 2002). Denying the gravity of the ecological crisis exposes citizens to an inherent dilemma. Two contradictory commands are imposed: "Live as if the environment does not matter because, otherwise, you are threatened by poverty and unemployment" and "protect nature because, otherwise, you are threatened by catastrophe and extinction" (García and Cabrejas, 1997). Social discourses on the environment are temporally bound within the present time. The discourse of the different social sectors involved in eco-social conflict, shifts responsibility for the problem to the past and projects its resolution into the future. They describe an idealized future in which scientific knowledge, new technologies, progressive environmental awareness and education of citizens; converge to produce a creative solution. In this vision, progress —understood as capitalist economic growth— is safe in social discourse. The environmental concern is immobilised in the present, trapped in a black hole, and occupation to solve ecological and social problems is transferred to the future. The centre of gravity of actors is in the here and now, and the task of solving ecological and social problems is deferred to the future. Furthermore, in the context of economic crisis, there are separate social perceptions of both economic and ecological crises. Economic crisis is perceived as near and real, whereas the ecological crisis is viewed as a threat occurring far into the future. However, in this regard, we are compelled to say that the ecological crisis is perceived as an event grounded in reality.

Having reviewed the social discourses as they relate to the environment, in this chapter, we intend to highlight some conclusions that emerged from the research and which, in our

opinion, are the key to understanding the social representations of the parks. First we explain how, with the intention of protecting these Parks, they are treating such parks as islands and we also study the consequences and contradictions of this type of treatment for local people. Then we go on to explain the major tensions between environmentalism and productivism that we found inside the parks. In this regard, we also try to analyse the social representation of the Natural Parks with the help of the culinary triangle of Lévi-Strauss.

We then turn to the farmers and consider the agrarian discourses. In this regard, we analyse the impact of the subsumption of agriculture under capital and the role of social and economic changes in colouring farmers' perception of the environment.

Then we attempt to identify social opinions about the reserve areas —that is, reserve areas that have been created inside the Natural Parks. We describe the social consequences of the establishment of these spaces for the Natural Parks, not only for people living nearby but also for the environment and for conservation, in general. At the end of this section we represent the social perceptions of these reserve areas in the semic triangle.

We then proceed to analyse environmental awareness. We underline two facts that are pivotal to this issue. First we discuss how social and economic crises overshadow ecological concerns. We then present an idea on stewardship of the environment, focused on avoiding or mitigating overexploitation of resources which damage the environment, rather than on a life specifically in tune with the environment. Following on from the fieldwork, we suggest that we must also be socialised to assume responsibility for the environment. In the last section we discuss the limitations of the study and also delineate possible future lines of research.

9.1. Natural Parks as islands in a degraded world: the consequences for the environment and for the local people

As mentioned in the introduction, since the end of the last century, a body of empirical evidence has accumulated, showing that the natural limits to economic growth were being overstepped (García, 2004); this exemplified an increase in environmental awareness that, in turn, led to a search for different types of answers. Most of these answers were inspired by neoliberal politics that seek to reconcile economic development with environmental sustainability. One such solution is the creation of protected areas.

Conservation is often represented in relatively unproblematic, progressive terms. According to Brockington, Igoe and Duffy (2008) we should disrupt such comfortable assumptions by asking why the most dramatic growth in extend of protected areas worldwide was between the mid-

1980s and the mid-1990s, when neoliberal economic policies were in their ascendancy. In Spain the greatest growth of protected areas was at the beginning of the 1990s and between 2000-2007. The first period coincided both with the rise of neoliberal policies and the acquisition of competencies by autonomous communities. The second period coincided with the real estate boom.

In this regard, Büscher, Sullivan, Neves, Igoe & Brockington (2012) focus on studying neoliberal conservation as an merger of ideology and techniques informed by the premise that nature can only be “saved” through their submission to capital and its subsequent revaluation in capitalist terms, what McAfee (1999) has aptly labeled “selling nature to save it.”

In this sense, as we explained, the concept of a Natural Park is registered as an attempt to preserve certain areas. In its neoliberal version, such preservation does not involve any substantive changes to the rules imposed by the exigencies of capitalist economic development. Thus, this term becomes an application of the binomial “sustainable development”, an oxymoron that juxtaposes two contradictory terms (Latouche, 2008). As we know, the word “park” refers to a closed space for recreational use by the public. According to Santamarina (2009), the concept of park, based on its etymology, refers to an enclosed field, a bounded space, which is imposed both as real and symbolic boundaries. It is also marked primarily by recreational activity. Both features —enclosed and designated for play— lead us to reflect on the ideology behind this concept. The word “park”, which means something culturally constructed, conflicts with the word “natural”, meaning the opposite, and the compatibility of both concepts is obscured.

We argue, in Chapter 6, that protecting only the land inside the Parks could be a contradiction. If parks boundaries are to be effective they will require a far more effective engagement with the forces threatening their destruction. Moreover, insistence on enclosed parks has been accompanied by pervasive dismissal of the ecological value of nature outside parks, which can lead to its neglect for conservation purposes. As Coron has observed (1995) —and some of the social discourses argue— neglect of unprotected lands is profoundly harmful to conservation. An excessive emphasis on enclosed Parks may facilitate, perversely, the creation of polarised landscapes that are predominantly hostile to the sort of nature that it is intended to preserve. In this sense, Adams (1996) has claimed that there is a tension between what is considered wild and what is defined as manmade that contributes to the fundamental dynamic of conservation. For Adams, conservation has degenerated into protecting nature in specific places while destroying it in others (Adams, 1996). Instead he suggests that, because of the

problems associated with fragmentation of nature represented by isolated protected areas, conservation should be developed to embrace the whole landscape.

This approach to conservation coheres with theories of García and Cabrejas (1997) who studied one of our parks. For these authors, delineating an area of a park as a wildlife refuge (in effect, creating a 'sanitaire cordon') is not the only possible measure available for achieving the objective of conserving the natural parks. The conservation aim necessarily entails a new model of social organisation which, inspired by the goal of socio-ecological transformation, will be less detrimental to the functions of nature. In turn, some social movements —Xúquer Viu and the Plataforma en Defensa de l'Ebre— advocate this way of thinking about conservation. Specifically, these social movements focus on protecting the rivers that are giving life to these wetlands and are, therefore, supporting “a new culture of water” (Prats, 2003) which necessarily implies the development of a new lifestyle.

In the social discourses of the people who were living near the Natural Parks, protection was also perceived as a limitation on their local economies; therefore, they spoke about the Parks in hostile tones. They described the frontiers that defined the limits of the parks, as a negative thing. As Figueiredo (2008) argues, the establishment of protected areas leads to the imposition of certain restrictions on the use of resources by the inhabitants. In many instances, the imposition of regulations is not commensurate with the needs and aspirations of local populations. And, according to the same author, the people see the protection of the environment as an impediment to economic development.

In this regard, because of this protection, people who are living in the aforementioned Parks are precluded, not only from selling part of their fields, but also from establishing big industries inside their towns (such as in Sueca), and from building inside the Parks. And they compare their situations with conditions in the nearest towns or cities and can see the contradiction that these frontiers represent. In some instances, the contrast is quite striking because, for example, in some locations, the farmers were able to sell their fields and become rich. Or, in one case, in a nearby town, there was a Ford Factory which produced many benefits for the residents of the area. Having regard to the prevailing social and economic situation, these types of anomalies are perceived as amounting to social injustice. As Anderson (2001) points out Natural Parks do not protect what exists but instead create new barriers to which people must adapt.

Natural Park has led to agricultural land ... the land of rice is the land of rice... and that's all, right? because these years that we found the building boom there on the coast of

Cullera¹⁰⁸ and such... the prices were... you said, man, this guy is two meters away from me ... and he offered a fortune and I'll be damned life here working the land...(peasant's interview, E36)

Below is an image of the Albufera. This Park is surrounded by big cities and industries.

Images. Albufera Natural Park and its surroundings

Source: upload from a Facebook group: VELA LLATINA "ELS PEIXCADORS" (VELEROS A TODO RITMO)

9.2. Natural Parks: big tensions between environmentalism and productivism

Following the approach of Rodríguez Victoriano (2002) and García and Cabrejas (1997), in the research we also emphasised the character of the Natural Park. This, as we have seen, intensified the contrasts between environmentalism and productivity and highlighted the contradictions between conservation and use development. On the one hand, for example, if protection must necessarily be translated into conservation, then the more destructive and harmful pollutant practices must be eliminated; this calls for a new organisational model. These arguments will be stuck in a double bind structure (Bateson, 1988) —resulting from the use of two conflicting orders which cannot be obeyed simultaneously¹⁰⁹.

On the other hand, we found conflict in the declaration of an area as a Natural Park for the benefit of the traditional sectors —hunters, rice growers and fishermen— while, at the same time, limiting the intensive farming practices of the people who work in that area.

These contradictions between productivism and environmentalism are scarcely addressed in policy documents dealing with the two Natural Parks. While there is no document dealing with

¹⁰⁸ It is a coastal tourist town receptor and is next to Sueca.

¹⁰⁹ The self-delusion of continuing to deny the seriousness of the ecological crisis puts citizens in a structure of this draft.

the regulation of the use and management of Ebro Delta, there is such a document in relation to the Albufera which has, however, been challenged by environmental movements and university professors.

Therefore, all discursive positions that we studied —alternatives to modernisation, victims of modernisation, consumers and promoters of modernisation— made criticisms of the Natural Parks. However, while the criticisms of alternative modernisation focused generally on protection and detention of harmful practices, other positions were based on productivist discourses. The traditional sectors were critical of official protection that tolerated and allowed destructive practices to be undertaken by industries. However, our research findings suggest that these sectors were not always cognisant of the harmfulness of their own practices.

The result of the conflict generated by the example of the Natural Park is that there are conflicts and tensions between those who are positioned in the space of traditional sectors and those occupying positions in the spaces of environmentalism, such as environmental movements and environmental technicians. The misunderstandings and conflicting interests between the stakeholders —productivism versus environmentalism— will cast doubt on the reliability of their much vaunted knowledge.

Decisions in relation to the Natural Parks were perceived by traditional sectors as an implementation of a model dictated by a policy imposed top-down, legitimised on the basis of available technical and scientific knowledge as to what should be preserved. The result was conflict and resistance by local people to a vertical management model that was perceived as an expropriation of their space and contempt for their knowledge or experience. In response to this method of reaching decisions, the traditional sectors showed disdain for the technical knowledge informing the decision-making process.

The cultivation of rice in these wetlands is a vital need since it is the only crop compatible with the imperative of conservation —any other type of crop involves large problems of drying, salinisation and pollution. At the same time, the paddy field, being flooded for most of the year, is home to many birds, and further, acts as a biological filter. This crop, however, is a source of contamination. Rice farmers were forced to change production methods, from traditional manufacturing to a more modernised method. It is noteworthy that, as agriculture became increasingly more chemical-intensive and more mechanized, it had a much greater detrimental effect on the ecosystem. Furthermore, it should be noted that these wetlands are in the mouth of rivers that support high levels of contamination.

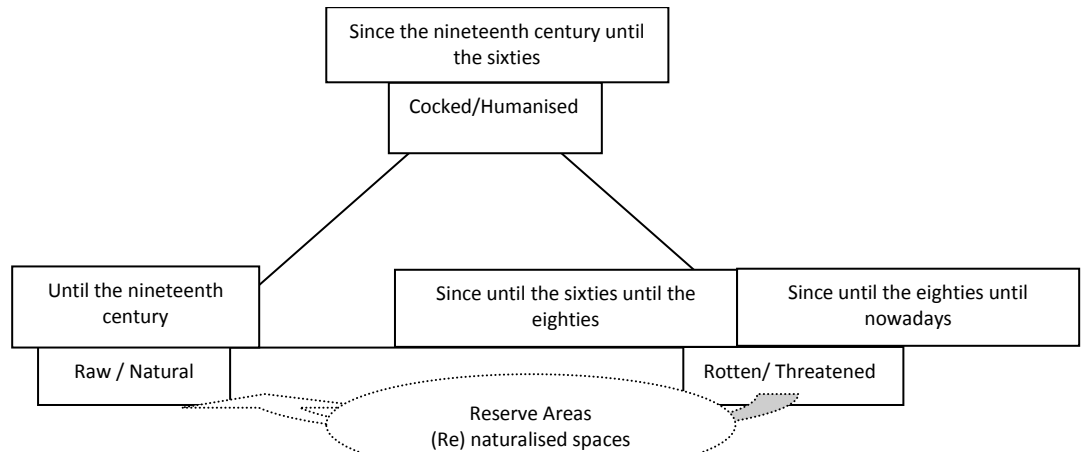
9.2.1. The social representations of the Natural Parks on the culinary triangle: between 'raw', 'cooked' and 'rotten'

In order to understand, from an integrated perspective, the effects of human intervention on the deltaic environment, Ibáñez, Prat, Canicio and Curcó (1999) divide the analysis into three distinct periods in history which vary according to the type and intensity of exploitation of the territory. They designate these periods: natural delta; humanised delta; and delta threatened. The first period —the natural delta— was characterised by extensive and quite shocking exploitation of the territory, ranging from the first settlers to the start of intensive agricultural colonisation in the late nineteenth century. The second period —humanised Delta— was marked by the creation of areas of agricultural activity at the expense of natural habitats and covered the period from the end of the 19th century up to 1960. The third stage, threatened delta, was notable for intensive farming as well as for the regulation and pollution of the river. However, the authors separate this period into two temporal sub-divisions; the first runs from 1960-1980 and is characterised by major transformation and the second covers the 1980s to the present.

The identification of these historical periods, modelled according to human exploitation of the territory, is reminiscent of the culinary triangle used by Levi-Straus to analyse the structure of order in cooking practices. The model represents culinary activity within a delimited semantic space depicting three triangular poles corresponding to "raw", "cooked" and "rotten". "Raw" represents the original condition of the foods; "cooking" denotes the cultural transformation of the food from a raw state; and "rotten", is the result of a natural degradation of the food, whether raw or cooked. Each one of the three states is opposed to the other two (this must be understood with reference to Lévi-Straus's theory; typical binary oppositions of structuralism). The curious aspect about the theory is that each of the states is not understood by every society in the same way.

The triangle, however, is not only a tool for the classification of food but is also a theoretical paradigm that Levi-Strauss (1968) used for the analysis of myths to reveal the more fundamental structural oppositions that characterise human culture in general. In the culinary triangle, the basic structures are represented by two polarities: nature / culture - made / not made. For Levi-Strauss the triangle is a method for studying the boundary between nature and culture. The social representations of the Natural Parks tend to follow this triangle and also fit into the Delta historical periods.

Esquema 9. Delta historical periods and culinary triangle

Source: Compilation based on information supplied by Ibáñez, Prat, Canicio and Curcó (1999) and Lévi-Strauss (1968)

However, as with the culinary triangle, each social position represented attaches its own meaning to each state. The difference between the triangle Levi-Strauss developed and the one that we propose to use for social representation is that ours can be viewed as a timeline. The first state is ‘raw’ and coincides with ‘natural delta or albufera’. The second state is ‘cooked’ and covers the ‘humanised delta or albufera’ and the third state is ‘rotten’ and corresponds to ‘threatened delta or albufera’.

The traditional sectors sometimes tended to describe the ‘cooked’ or ‘humanised’ state as if it were the raw state. However, sometimes, they recognised that the peasants had reduced the lagoons in order to cultivate rice. Therefore, they sometimes registered a ‘cognitive dissonance’ (Festinger, 1975) or internal disharmony triggered by their adoption of two thoughts those are not in line; they recognized that the rice changed the condition of wetlands but at the same time argued that the wetlands sown with rice crop represent the natural state. They also emphasised the differences between humanised and cooked states and the threatened state. A semantic space was built to describe how the natural parks were degraded. The social discourses, particularly those emanating from the people who lived in the surrounding of the Albufera, referred to rot, stench, and filth, to define what became the Albufera or Delta from the 1960s (threatened or rotted vertex). Among those perceived to be guilty of this degradation, this sector cited industries and population pouring. They also cited the use of insecticide such as DDT (dichlorodiphenyltrichloroethane). Not surprisingly, the fishermen were identified as the big losers in this whole process of modernisation.

Similar to the findings of Ibáñez, Prat, Canicio and Curcó (1999), the discourses of the traditional sectors also alluded to the fact that a second period could be discerned in the 'rotten' vertex. The second period started in the 1980s, its semantic space being delineated by the concept of power —control, rule, law, punishment, inspection, on so on. Within this semantic field, traditional sectors described how excessive uses of pollutants practices were mitigated. The success of disciplinary power, in the area of compliance with environmental requirements, seems to have succeeded. As Foucault (1976: 158) observed, this was due to the use of simple tools: inspection, sanction and their combination in a specific procedure — the exam. In chapter 8, we explain, in greater detail, with the aid of Foucault's masterpiece *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, how this was achieved.

According to this perspective, the Natural Parks were far from reaching a 'raw' state although, in the social discourses, both the cooked and humanised states were referred to as if they were 'raw' or natural'. None of the interviewees had actually seen the Natural Parks in the 'raw' state —which had existed only up to the nineteenth century— but it was, interesting, how they, nonetheless, referred to such state as if they had actually seen it, as if were part of a mythical landscape. This tendency to 'project' a visual image of the Parks was particularly noticeable among the inhabitants who lived in Catarroja and also the elderly people from Sueca and Amposta. These people referred to the loss of the spaces and the loss of a 'paradise'. Among the social discourses of the people in this population were descriptions of other semantic spaces which contrasted the 'raw' or 'cooked' states with the 'rotten' state of the Natural Parks. Words such as "paradise", "wonder", "pristine" were used to describe the 'idyllic' condition of such spaces. However, traditional sector never forget the hardness of life and how working in the rice fields —in a traditional way— takes a toll on their health and wellbeing.

The analysis of the social discourses on these protected areas shows how there is a perception that economic growth and modernisation have not been compatible with the environment, either in the past or in the present. Social discourses, reflecting observations of the degradation of these protected areas, describe how modernisation has been perpetrated against natural territory.

Discourses of the entrepreneurs and even the working classes, in describing this historical process, use the same semantic spaces as the traditional sectors. Employers refer to compliance with the standard as the way in which they respect the environment. In fact, many of the interviews were treated by employers as if they were environmental inspections. Moreover, in many cases, compliance with environmental regulations is perceived as a cost by

entrepreneurs that they do not want to assume. And amazingly, this though is also hold by industrial workers. Industrial workers justify the polluting practices of industries; developing a relationship of complicity with their exploiters, as if they had Stockholm syndrome or capture-bonding. Job insecurity and unemployment have reduced a real possibility of environmental policy claim. In this sense, according to Alonso (2007), the increase in global competition has contributed to a progressive decline in neoliberal social and economic rights of workers, condemning them to a precarious situation that prevents them from participating on equal terms in the democratic system.

The discursive of older people diverged from other narratives in that they remembered and described landscapes in the vertex 'humanised' or 'cooked'. They also described the lifestyles associated with these spaces that have little or no relevance today. Similarly, discourses of people from Catarroja, where modernisation processes have been more intensive than in Sueca or Amposta, fondly described the drastic change of the spaces. They also relate stories of the spaces heard from their grandfathers. The collective and historical memory tries to explain other spaces associated with other ways of life. However, some of the older people described these ways of life not just in a nostalgic way. Therefore, some of them use wheelchairs because of the very hard conditions that prevailed when they worked in the rice fields (in a traditional way). Others referred to the diseases that were prevalent in these wetlands such as malaria.

Environmental movements, environmental technicians and academics, who are dedicated to preserving these spaces, describe the historical stages in a manner similar to Ibañez, Prats, Cancio and Curcó (1999). For some such commentators, the solution to improving the preservation of both Parks (thereby returning them to a 'raw' or 'Natural' state) has been to implement habitat restoration projects that create reserve areas, thereby, reclaiming the former condition of the landscapes. Not surprisingly, as we have seen and will see in another section, these projects have been widely criticised.

9.3. The subsumption of agriculture under capital and the logical practices of farmers

As we have mentioned, although rice cultivation necessarily implies a marked alteration of the original natural condition of these spaces, it plays a key role in the conservation of wetlands, since it favours the availability of food resources and the preservation of much of the biological life in these environments.

As Ibáñez, Canicio and Curco (1999) explained, rice cultivation in these wetlands dramatically transformed the landscape and also changed their water regimes. The Albufera, in particular, and the various lagoons in the Ebor Delta region were modified and lost about 70% of their surface. Thus, these authors argue, the landscape changed from a natural environment to a different humanised environment. Not surprisingly, as we have already said, the most serious of the changes came with the transformation of the humanised environment to, what the authors refer to as, “threatened environment”; this occurred in the 1960s, motivated by, among other things, the change of traditional agriculture to chemical-intensive and mechanized agriculture. Intensive agriculture produce higher crop yields with less labour. Unfortunately, the development of industrial agriculture in recent decades has led farmers to modernise their farming techniques, leading to the massive use of machinery, pesticides and fertilisers. This development caused both major environmental impacts and modifications and the loss of valuable agro-ecological practices as conservation of biodiversity in the margins of ditches and banks was replaced by concrete walls (Rosello, 2004) and excessive nutrient intakes that damaged the eutrophication of lakes.

European AE aid has attempted to mitigate the harmful effects of this type of farming. Not surprisingly, such aid has not been sufficient and wetlands support high levels of nutrients and phosphorus from the rice fields. With a view to rendering farming compatible with conservation, environmental movements and the scientific community are clamouring for a change from chemical and mechanized agriculture to organic farming or, at least, to the practice of more integrated and environmentally friendly agriculture. Referring to the use of substances such as pesticides and chemical compost a member of the discussion group on conservation emoted: 'I wish it was all organically grown without the use of harmful things which would provide huge scope for providing better quality lake water' (GD2)

However, this position, in turn, ignores the dramatic social and economic realities faced by farmers. As Nygren argues (1998), the problem occurs because environmental NGOs depend heavily on the "Western division between nature and culture", often presenting nature as a static object, separate from humans. By extension, the environmental effects of human activities, as part of culture, are presented as unnatural.

However, according to Alonso, Arribas, and Ortí (1991), traditional uses have changed substantially because of the subsumption of agriculture under capital. The process of social universalisation of the commodity implies a shift from formal subsumption of the peasantry under capital—in which the peasant is subordinated by capital, based on the same technical, social, personal and cultural conditions that the peasant had traditionally—to real

subsumption of peasantry by capital, where capital constantly recreates both working conditions and the shape of consumption toward permanent accumulation of surplus value relative to the entire global economy” (Alonso, Arribas, & Ortí, 1991:38). Thus, as Ortí (1992) argues, fully subsumed agriculture under capital means that the rural world ceases to be contrasted with the urban world. In this way, "agrarian struggles over property and land use have been subsumed and overcome —through expropriation and/or final uprooting of traditional farmers— in a protracted conflict modernisation process, undoubtedly made necessary for the demands of industrialisation, but that would have taken the form (...end or transient) the full triumph of transnational capitalist gains "(Ortí 1992; 245).

This whole process leads to abandonment of a traditional way of life by farmers who are somehow forced to change the type of agriculture they practise and substitute labour for capital. However, the peasant mentality continues to view progress with suspicion and as something which could put an end to their livelihood. Without forgetting that, of necessity, they radically changed their patterns of living and working in the knowledge that, without such adjustment, they would never have survived

Rice cultivation, which is the dominant agricultural activity in the regions being studied, is supported by a large retail network and better services infrastructure that has made possible the expansion of mechanization and allowed survival of small sized farms (Languero, 2007).

In this manner 'the dependent farmer is exploited by the financial and urban institutions through two main mechanisms: 1) controlling entry to the market for supply and sale of products, and 2) reducing the range of his activities, i.e., making it more difficult for him to sell his own crops, regardless of the market and intermediaries' (Gaviria, 1975: 48).

Farmers explain that adaptation to the system is their only option:

...here in the Delta we have entered the system and we have to farm large agricultural holdings in order to reduce costs and offer better prices... (...) there is a capitalist world and we have entered in (..) what the capitalist system wants is a lot of production and lower costs and free market policies (...) I have adapted to the system, because either you adapt to the system or you stay side-lined (...) you can be more healthy and more perfect, a purest type but you will starve to death... (Farmer Interview, E18)

The economic situation of the farmers is conditioned by a suffocating oligopolistic market. The Ebro Foods SA company recorded very high levels of concentration of rice in the market, despite selling five of its brands —a decision forced by regulatory authorities— in 2012. Its sales amounted to €1.105,74 million in 2013. Farmers clearly described the oligopolistic market "...and large mills reach an agreement on the price and set the price (...) and no longer raise the price... and if someone decides that the price could rise then millers, bring a boat

from abroad (China, for example) full of rice and make rice prices here stabilise" (farmer interview, E50). Also, the discourses of the agricultural sector underline the necessity for intervention by the State to stop the abuse of oligopoly and point to contradictions in the fact that there is an environmental regulation associated with the payment of aid but there has, at the same time, been deregulation in the market.

The entry into the European Union has brought great changes to the rice market in Spain, as the removal of restrictions on cultivating rice has resulted in the expansion of rice cultivation into non-traditional areas.

Between the 1980s and 2012, the rice producing area has grown from 60,000 to 121,746 hectares. This is attributable to both domestic and international competition and successive revisions of the Common Agricultural Policy that have liberalised international trade and reduced protectionism. In addition, the Common Agricultural Policy has introduced health and environmental eligibility criteria for the granting of aid. Agricultural discourses are unanimous that the conditions in which rice is grown in these parks are very different from the circumstances in which it is grown in countries outside the European Union. They emphasise that producers in these other countries can make use of toxic pesticides that increase productivity (also, possibly, involving violation of the labour laws in those countries). Factors such as these increase product competitiveness and leaves Spanish farmers in a worse situation. In short, criticism focuses on the anomaly that deregulation in agricultural markets has been accompanied by increased regulation in relation to the forms and the context of growing rice.

As Alonso, Ortí and Arribas (1991) have explained, the farmer's need for an interventionist and decommodifying State, not to be swept away by multinational food strategies, has changed. The current situation makes the position of the farmers extremely weak. Currently they are facing a trend of state intervention that is just the opposite to protectionism: liberalisation of markets and high commercialisation of social relations.

To these considerations must be added economic and social factors that not only make difficult the survival of rice cultivation in these areas but almost impossible the conversion to organic crop. First, we find an excessive agricultural fragmentation that complicates resource allocation. In this regard, comparing the agricultural censuses for 1999 and 2009 is a useful exercise. In the case of Delta, agricultural holdings reduced from 4.080 in 1999 to 3.038 in 2009. Similarly, in the Albufera, the number of agricultural holdings dropped from 13.369 in 1999 to 7.405 in 2009. However, in 2009, the average *size* of agricultural holdings in the Delta

rice was 10.49 hectares as compared with the Albufera where it was only 5.61. Another relevant factor is that rice fields in Valencian Country have high unit yields (8.3 tons per hectare 2012), whereas yields in Catalonia are lower (6.2 tonnes per hectare in 2012),

Secondly, there is a decrease in the economic profitability of rice, which endangers the future viability of this type of farming. As we saw in Chapter 3, changes in the price per tonne of rice has hardly changed since 1990.

At present, farmers are highly dependent on subsidies received in the form of compensatory payments for rice producers (coming from the European Union) and agri-environmental aid (coming from the Autonomous Communities). This reliance on aid is such that, in discourses, the farmers suggested that public aids were the only economic benefit: "... and in the end have no benefit ... about receiving grants today ...does not offer financial rewards" '(interview with small rice company, E26). In addition, agri-environmental payments in the Valencian Country are pending collection from 2012 and may be discontinued in coming years.

Farmers complain that more and more land is needed for survival 'to live as before we have to have 4 or 5 times more land...' (farmer Interview, E50). Farmers frequently use their benefits to invest in more land and/or machinery (according to the National Institute of Statistics, it is much more expensive to purchase holdings in Valencian Country than in other parts of the country —22.825 euro per hectare in 2012). Also, as pointed out by Alonso Arribas and Ortí (1991), farmers continually denounce the progressively worsening terms of trade of agricultural products compared with goods and services in the urban-industrial sectors. Another matter requiring immediate attention is the avoidance of any possible diminishing competitiveness of small land-holding arising from rising inflation in supplier prices (machinery, fertiliser, ..) or from the continued regulation of the use of plant protection products which 'are more expensive and do not the same effect' (farmer Interview, Sueca).

Despite efforts to join productions in rice cooperatives (these being more competitive in Delta) and even aligning interests to agricultural unions, farmers believe that they can neither procure changes to the procedural rules nor contribute to remedying the deficiencies in the market economic system that governs and promotes income inequality among suppliers in the food chain.

Meanwhile, governments at various levels (European, regional and state), and also some private actors, through a combination of financing and investment, sink large resources into restoring habitats enclosed within these natural parks. Creating small reserve areas inside the natural parks harmonises with neoliberal policies that reconcile economic development and

sustainability, and thus containing latent ecological conflict. Farmers, meanwhile, view these projects as a betrayal and, arising from the decision of governmental bodies to earmark resources for conservation at the expense of providing aid to, and regulating, the rice farming sector, accuse such bodies of abandoning their supervisory and protectionist role. At the same time, governmental policies are not only failing to fulfil their objectives, but are having far-reaching detrimental effects in other areas such as on the wider environment and also on the position of the farmers who find themselves being increasingly frustrated in their aspiration to pursue a livelihood. The social discourses of farmers emphasise that, if the current economic conditions affecting the rice market are permitted to continue, they will cease to grow rice.

From the social discourses analysed, the findings highlight what is demanded of the environmental movement and the scientific community for the conservation of parks, that is, organic or integrated production is acceptable only if there is a consensus on regulating markets in order to achieve equitable distribution of the benefits for the suppliers in the food chain. In summary, a firm commitment on the part of governments is required to regulate the prevailing oligopoly and promote integrated rice cultivation in Natural Parks.

In addition, it should be emphasised that integrated or organic production necessitates the recovery of traditional farming practices as well as the elimination of pesticides and soluble fertilisers. Moreover, the traditional farmer has much practical knowledge, not only of crop management but also of the environment and of systems for managing soil and water. He also has a strict order and discipline. For these reasons, it is necessary to combine technical knowledge with experience in order to advance the resolution of eco-social problems.

9.4. Reserves areas: the “reinvented authenticity” to conform the “chlorophyll ideology”

The experience of creating Reserve Areas inside Natural Parks shows that it neither helps to solve the environmental problems of such Parks nor empowers environmental education; there is convergence of opinion on this issue among consumers of modernisation, victims of modernisation and proponents of alternatives to modernisation.

With respect to ‘environmental education’, visiting the Reserve Areas does not generate any awareness of the degradation of the Natural Parks. The fact that these spaces are artificially maintained limits the pedagogical function that they might, otherwise, have for environmental education. Moreover, the projects do not produce relevant solutions for environmental problems. Therefore, such initiatives cannot teach how the natural ecosystem works — a

fundamental precept of environmental education. The only thing these projects show is the artificial recreation of the functioning of the natural ecosystem.

The myth of the place is closely related to 'the social representation' (Moscovici, 1979) of space, as exemplified by Urry (1995) in the study of imaging place in the "Lake District". The arrival of travellers creates the need to create a landscape of desire and the tourist's gaze transmutes the landscape. But as John Urry (1995) argues, a person who values a romantic tourist gaze does not see this as merely one way of regarding nature. He or she considers it as "authentic", as real and attempts to make everyone else sacralise nature in the same sort of way. Therefore, these spaces are modified in search of authenticity, both to meet the stereotypical tourist gaze and local; it is the "reinvented authenticity" (Harvey, 1989).

In sum, these projects are far from the objectives of environmental education and do not help us to understand the environment or to form a conservation culture.

As we have already mentioned, the legislation of protected areas relies heavily on the Western division between nature and culture, "and frequently presents nature as a static object, separate from human beings. By extension, the ecological effects of human activities – as part of culture – are presented as unnatural" (West, Igoe, & Brockington, 2006: 256).

From this standpoint, any environmental education project makes no sense. The dichotomy between nature and culture decouples environmental degradation from any human action. The pedagogy that is derived from the project, therefore, focuses on conveying an idyllic image that had nothing to do with the context. The project is idyllic in so far as that subtracts the economic and social contexts that cause the degradation of the natural park and, at the same time; the project subtracts the economic and social aspects that would enable the recovery of the park.

In this case, following Brockington et al. (2008), Marxist concepts of alienation and fetishisation help us to understand how liberal regimes of both productive nature and consumptive nature construct a world of circulating objects that appear divorced from the historical, political and ecological contexts that produced them. "The same is true of landscapes and environments consumed by ecotourists and ecocapitalists" (Brockington, et al., 2008: 190)

As previously mentioned, these spaces are museums *in situ*. While we continue to destroy the Albufera or the Ebro's Delta, these Reserve Areas emerge as a memory of what the Albufera or Delta was, so many years ago. Images of nature and identity were consumed far from the work of rice cultivation and far from making explicit any conflict. According to P. West and J. Igoe

(2006), the histories of particular protected areas are often simplified by omitting the role people have played in forging these landscapes.

Therefore, as Mario Gaviria defined, these types of projects would be framed in a “chlorophyll ideology”, as he said, a sale “of nature, nostalgia about a lost paradise, a bucolic and vegetable combination” (Gaviria, 1969: 59).

To sum up, having reviewed the social discourse, we must reflect on how a social scientist might think more carefully about the material effects of protected areas. As David Harvey (1989) argues, space is produced through social practices, science, planning and technology, and space is lived and understood through symbols, language and images.

Thus, on the one hand, social scientists should think about the material and social effects produced by protected areas. This is only achievable if the declarations about protected areas are made democratically, listening to all the stakeholders involved in the process. In the Albufera Natural Park and the Ebro’s Natural Park, in particular, apart from the stakeholders, the problems peasants have with the financialization of the rice market should have been solved (Requena and Rodríguez, 2014). It is not possible to put restrictions on the ways peasants grow while freeing up the global market and creating monopolies that stifle the peasants. This is the only way that agricultural practices can become organic agricultural practices.

On the other hand, it is clear that wealthy countries cannot protect some areas while destroying the rest of the environment. Returning to the case of our Natural Parks, we cannot create reserve areas that recreate the old condition of the lagoons and, at the same time, degrade the Parks.

Following on from the previous point, it is clear that protected areas are framed within neoliberal policies that instead of opposing economic growth to sustainability make them compatible (Beltrán, Pascual & Vacaro, 2008). The isolation and elimination of human pressure on the protected areas is not the way to mitigate the ecological crisis that approaches us. According to García (2004), in order to moderate the effects of the ecological crisis we need to change the models of social, economical and political organization and go into “degrowth”. The conservation of the environment is not possible without reducing economic production and consumption, which are responsible for the reduction of natural resources.

9.4.1. The social representations of the Reserve areas

The position of victims of modernization is represented by traditional sectors –peasants, hunters and fishers. This position is defined by sensitive knowledge and the rural word. The victims of modernization see these areas as an expropriation of their own space. Some of the news protected areas were rice fields where peasants could cultivate, hunters could hunt and fishers could fish. Now, all these social activities are prohibited. The physical and symbolic elimination of the traditional sector of the Reserve Areas has generated a sense of hostility that was already being generated from the declaration of the Natural Parks. As we have already mentioned, protected areas have been characterized by policies designed from the top and by the imposition of scientific and technical knowledge. This kind of knowledge underestimates the learning experience that traditional sectors possess (Rodríguez Victoriano, 2002). So, the victims of modernization think that these Reserve Areas are an expropriation. In this regard one hunter said:

“(...) it is fucking me as a hunter. It is fucking me because it means 200 metres where I cannot hunt, 200 metres I cannot hunt” (hunter’s interview, E8).

Moreover this sector highlights that the Reserve Areas are now a public spaces but banned for them. That represents a great contradiction since before being a Reserve Area, these spaces were used by them.

A. (...) I know that “El Tancat de la Pipa” it is a public space...

R. It is not theirs [refers to the management of the Reserve Area]

A. They cannot forbid me to access there (...) I am a person who has lived here for a lifetime...I have gone there every day... now, why did they forbid me to go in there?” (Fishers’ group interview, E54)

The peasants emphasize that the establishment of these Reserve Areas has led to an increase in birds. This increase in birds, they explain, has meant more damage to their crops.

...The Reserve Area is fine, it is a five-star hotel, but the designer has forgotten to build the restaurant ... they breed there [referring to birds] and eat at our fields’ (Interview with agriculture and environment councillor, E5).

The conflict is that there are so many birds ... this fact is causing us harm [as peasants] ... there is a huge amount of ducks and each day, hunting is more prohibited (...) we have the problem of the “Gall de canyar” (Porphyrio porphyrio is its scientific name; it is a kind of duck) (Peasant’s interview, E6).

Although the traditional sector discourse does not question the rules that have kept the capitalist modernization, this sector produces the most critical discourse against the official protection of the environment. As we said, the traditional sector understands this protection as an expropriation. But at the same time, they think this protection allowed industrial

pollution. Nevertheless, we should not forget that the way peasants cultivate has changed a lot. Now they are using pesticides, insecticides and chemical compost. So they are polluting the lagoon and aquifers. Even the hunters are polluting the lagoon because they are using lead cartridges.

The traditional sector also criticizes the way that Reserve Areas were built because construction equipment was used. They find this fact very hypocritical: they cannot use this area for traditional uses for fear of disturbing the birds. But, at the same time, the government is using diggers and other construction equipment to build these Reserve Areas.

However, traditional actors emphasize the usefulness of the Reserve Area for environmental education and tourist visits, especially for: “people who do not know what the Albufera is [in the sense of the way the Reserve Area was, before pollution] and they can come and see the Reserve Area, it is quite beautiful” (Hunter’s interview, E8). Nevertheless, they did not believe that these types of reserve areas could contribute to solving the problems of degradation of the Albufera.

Consumers of modernisation were represented by the middle and working classes of the urban world and were characterised by a particular knowledge. From this discursive position, the Reserve Areas were presented as leisure areas to be visited and consumed in the sense of a ‘theme park’. The middle class was fed up with consuming images that reflected modernity. So, they had a thirst for consuming nature images and believed that these spaces should fulfil this consumer demand.

I said this to them [refers to the management of the Reserve Area]: “you have to make a major marketing effort ...” and perhaps make a project more open than they planned, because they suggested me doing something for secondary school, something more specific (...) and I think I would like to make something for more people. I mean, for example, that families can come to the Reserve Area on Sunday (Local Development Agent interview, E2).

Also, inhabitants from Delta complained that these Reserve Areas just bring “backpack and bike tourism” that did not generate economic activity.

...we see that does not provide big deal in ours regions, because we believe that tourism is becoming a day no overnight stays, we call this kind of tourism 'tourism of bicycle and backpack' that leaves virtually nothing (...) missing something else that attracted more... any amount of tourism that is a more familiar tourism, which is a tourist who can stay three days or a week ... it is a kind of tourism that can provide a more economical tourism... then this project of Tancada I do not see as practical...” (Interview of Councillor for environment and agriculture, E5)

These extracts expressed the difference between the demand by consumers of modernisation, and the supply by the managers of the Reserve Area, which we will mention further on.

Moreover, as we have already said, these spaces are signs historically and culturally rooted in the collective memory. All the social discourses, regardless of the position from which they emanate, mystified the idea of these spaces as a paradise that economic modernisation had destroyed.

I have seen the change from being a water paradise huh... [He is talking about the Albufera]. Because we went there in boats and swam in the lagoon (...) I saw the change from the year 1965... Since then it has begun to deteriorate, some factories were built (...) and began to put all the crap [into the lagoon] (Small business entrepreneur's interview, E12).

These Reserve Areas depict the picture of the ancient Albufera and Delta, how they were in the past, before the degradation. In these places there is crystal-clear water and there are lots of ducks, birds, fishes and plants that remind us how these spaces were. So, in these Reserve Areas, people could revive the memories of the spaces that they know about from the stories of their parents, grandparents or other old people, remembering their culture and roots and consuming identity. Nevertheless, the Reserve Areas are perceived by local people as something unknown and far removed from them. It is a closed space that they cannot enter without permission.

The alternatives to modernisation are divided into two groups. The first is represented by ecologist groups, managers of the Reserve Areas and environmental technicians. The meaning and social representation of the Reserve Area, for this group, is the image of an area that has regained its idyllic condition. But as John Urry (1995) argues, someone who values a romantic tourist gaze does not see this as merely one way of regarding nature. They consider it as "authentic", as real. And they attempt to make everyone else sacralise nature in the same sort of way.

The social discourses of this group described the Reserve Area as something destined for scientific and educational use. In particular, it was perceived as a space that made the increase in biodiversity effective. Therefore, they wanted to apply the situation of these Reserve Areas to all the rice fields that surround the lagoons. So, they forget the traditional uses of these spaces. As Paige West and Dan Brockington (2006) said, protected areas necessarily seek to protect nature and biodiversity by abstracting them from their complex social contexts.

...it is very interesting... the Albufera is very large (...) then, the more actions are made in most different areas (...) the more you will increase the diversity of habitats and

biodiversity. And you will also increase the chances of people visiting other environments (Manager of Reserve Area's interview, E3).

The final words of the extract emphasise the tourism uses, which this group wanted to give to the Reserve Area. However, visits must be prearranged and are also limited. This is what made the difference between the consumption demanded by the middle and working classes and the supply that they were offered.

Because the fragile ecology of the Reserve Area has been estimated to allow a maximum carrying capacity of 60 people, the entrance fee must be prearranged (Taken from <http://www.tancatdelapipa.net/VenAlTancat.aspx> on 28/06/2013).

It may be noted that the Reserve Areas have opening and closing hours, which emphasises the commercial use of the places (although they are not run for profit). At the same time, the perception that these areas no longer belong to the local people is growing.

Environmental movements, which are imbricated in the Reserve Areas, regain their political and critical position against the government and capitalist development once they leave this area. So they have a social discourse, a conception and representation of the area "inside doors", where they work as managers, and another one "outdoors", where they rescue their political and activist position in defence of the whole Albufera or Delta, which need more than these types of reserve areas to prevent their own environmental degradation.

The second group of the alternatives to modernisation was represented by ecological groups and the scientific community not linked to the Reserve Area. This group believed the Reserve Area had a developmental logic (economically speaking) that did not sacrifice the reduction of harmful practices but made it compatible with economic development. They thought that ecological conflicts in the Natural Park of Albufera could be solved only if there were changes in the social organisation model, showing positions close to "degrowth" (Latuche, 2008). In the same way, they criticised the way that the Reserve Area was built. They thought it is a space "re-natured".

...It is a "re-naturalized" space if you want... but it is not a natural area. Actually, it does not work when the engine is not pumping water (...) it is still an experiment, and every experiment has its risks. It is too early to say, from the ecological point of view, what the future of this area will be because it is supported (...) it has a need to manage... it is not working like the other rice fields, it is built for the reception of birds (...) No one knows what happens if you change the basic conditions of the environment, how the other elements are going to react... it is unpredictable (Interview with researchers of the University of Valencia and members of the New Water Culture Foundation and Xúquer Viu, E7).

...when I went to see it [refers to the Reserve Area] I was clearly disappointed because there was a big transformation and I thought: "they could have already used the rice field"

(...) I had made small plots, something experimental (...) But then machines passed through and razed everything (...) ...usually there is a kind of tree here... the tamarix, which could have been left (...) but they razed everything (Professor of biology's interview, E11).

The discourses about this position also emphasised positive aspects. In the first place, they believed that the projects demonstrated the facility that the aquatic ecosystems had to regenerate after eliminating anthropogenic pressures.

At the moment there is a quick recovery [in the Reserve Area] ... that could be a positive thing for the bird diversity element. This could lead us to think that, well, the lagoon is in a bad environmental condition, but by removing the anthropogenic pressures it would be quickly recovered (Interview with researchers of the University of Valencia and members of the New Water Culture Foundation and Xúquer Viu, E7).

Secondly, they believed that projects such as these ones were positive for environmental education and for scientific research but "but with a very limited scope" (Interview with social movements, E7).

9.4.2. The social representations of the Reserve areas on the semic triangle: between "natural", "cultural" and "artificial"

To try to capture the differences between discursive fractions inside the social position of the alternative to modernisation and also the social representation for the traditional sector of these spaces it is useful to use the semic triangle of Lévi Strauss. This semantic triangle takes as its starting point the culinary triangle of Levi-Straus that he made to analyse the structures of order in cooking practices. The model represents culinary activity within a delimited semantic space depicting three triangular poles corresponding to "crude", "cooked" and "rotten. This initial model of food triangle becomes the semic triangle formed from the vertices of the "natural", the "cultural" and "artificial" (Pereña, 1994 cited in Conde, 2009).

In sociological discourse analysis, this triangle becomes a diachronic structure "Understanding each of the vertices as a possible level of" crystallisation "of different social cultures that coexist in a particular historical moment, as an area of registration of social cultures from the perspective of the uneven level of" naturalisation " in a certain social group, which accepts and postulates the existence of a dynamic relationship between each and every one of the vertices of the triangle" (Conde, 2009: 187).

In the case of social representations, which various social groups made on the reserve areas studied, we would argue that there is a fraction of the 'alternative to modernisation' (those environmental movements and environmental technicians involved in the management of reserve areas) who would see these projects as "natural". Following Conde (2009), the notion

of nature is interpreted as the level of integration of an object, a phenomenon in the culture of a social group that has to perceive and experience the phenomenon as something "given" in an almost "natural" way in this cultural environment, as it has always been like this, as if it was like this in a lifetime. So from this discursive fraction, these kinds of projects are perceived as spaces that have regained their original condition. As we have already mentioned, and following Nygren (1998), the problems with many environmental NGOs are that they depend on the "Western division between nature and culture" and present nature as a static object, separate from humans. By extension, the environmental effects of human activities, as part of culture are presented as unnatural.

The space that until 2006 was rice fields has been transformed into a Reserve Area, inside the Albufera Natural Park, with a variety of distinctive habitats under-represented, such as marshes and springs (Taken from <http://www.tancatdelapipa.net/VenAltancat.aspx> the 28/06/2013).

As a result of the intense human activity, especially the transformation of many wetlands in rice fields during the nineteenth and twentieth centuries, the original surface of the lake was reduced by 80%. In late 1990, implementation of agri-environment measures in the European Union allowed the recovery of 48 ha of rice in wetlands and lagoon today occupies 195 ha. (Taken from: http://lifedeltalagoon.eu/lifedeltalagoon/index.php?option=com_content&view=article&id=48&Itemid=34&lang=en the 14/10/2015)

In contrast, traditional sectors would come to represent these projects as something artificial. From this social position, the "natural" and lifetime are the rice fields that were in these spaces before restoration occurred in natural habitats. Therefore they perceive the reserve areas, as they are now, as something strange, alien and inimical to their culture

The notion of 'culture' according to Conde (2009) would represent a level of integration more dynamic straddling the 'naturalisation' of the natural and the 'strangeness' of the artificial. After analysing the social discourse, according to our view this would be the social perception that the second discursive fraction of the 'alternative to modernisation' have. So, as mentioned in the last section, they would understand these Reserve Areas as renatured spaces.

9.5. Turn of the Screw on the environmental opinions: surveys and social discourses

The conclusions also emphasise the similarities and differences between the findings of this study and the results of other surveys of attitudes and opinions on the environment — at global level (World Value Survey), at European level (Eurobarometer) and at State level

(Sociological Research Centre (CIS)). Some of the conclusions point to a number of difficulties. First, we observed that asking about the environment—in surveys and also in in-depth interviews—became a tautological issue. Secondly, when asked about the order of priority between economic development and environmental protection, answers were not clear because the question caught respondents in a double bind structure (that we mentioned before and we will see in Chapter 7). A complicating factor was that both surveys and social discourses were marked by the context of an economic crisis that overshadowed the ecological crisis. Thirdly, the surveys revealed citizen profiles with coherent environmental behaviours reflected in social practices, designed to mitigate the effects of consumption—such as recycling or buying products with reusable packing—exemplifying a conscious choice on the part of these citizens to opt for an alternative lifestyle.

9.5.1. The social and economic crisis overshadows ecological crisis: the consequences of having a 'materialistic' thinking focused on the concept of sustainable development

With respect to various surveys to test public preferences on the choice 'Protecting environment versus economic growth', the results are contradictory. In the World Values Surveys, the results on this question in Spain reveal how the thesis of post-material values postulated by Inglehart, still holds sway. Thus, with regard to a wave of surveys covering the years 1994-1998, 1999-2004 and 2005-2009, response rates were favourable to the protection of the environment (around 50% of cases). In the latest round of surveys, spanning the period 2010-2014, against the backdrop of ongoing economic and social uncertainty, percentages are tilted in favour of economic growth (58% of cases).

In the Eurobarometer (2010) and the latest surveys of the Center for Sociological Research (2010 and 2012) we see that the answers to the choice between environmental protection and economic growth, as recorded on the Likert scale, reveal varying degrees of support for these issues. Interestingly, the question ceases to present the two positions in opposition but separates them into two sentences: "economic growth is necessary to protect the environment" and "economic growth is always harmful to the environment." The results are quite contradictory. With the help of contingency tables, we see that many people agree or disagree with both statements. The contradiction in the responses confirms the aforementioned hypothesis that environmental values are subject to a double blind structure.

The self-delusion involved in continuing to deny the gravity of the ecological crisis subjects citizens to a structure of this magnitude. The contradiction between a message (expression of

ecological conscience) pointing to the need to protect nature and a message of a higher order (calling for acceptance of the current need for economic development) necessarily means that one of the two goals cannot be realised. Apparently contradictory values (such as in the contingency tables), erratic behaviour, fears, paralysis or inability to act, are not in any way surprising (Almenar, Bono and García, 2000).

Finally, we analyse the evolution of an open-ended question with subsequent coding —shown in the monthly surveys of the Centre of Sociological Research — asking respondents to identify the most important problems in Spain. Unemployment always appears as one such problem while environment (a key problem) never records in excess of a 6.5% response, including in times of economic boom. Similar results are found in the Eurobarometer survey. At European level, by 2010, the environment was considered as one of the most important problems in only 5.3% of cases while economic issues were viewed as important by 24.4% of the respondents.

As for social discourse, against the backdrop of ongoing economic difficulty, we see that theories of post-material values are in the ascendancy. Survival values are associated with having work and a welfare state that provides health and education — necessities which many now lack. According to this train of thought, economic growth is necessary to supply these assets. This economic growth has ceased to oppose itself to the protection of the environment; from being a force which could bring us to our end as a human species, it has become the redeemer and saviour.

...but I think if we could get out of the economic trouble that there is now, it is the lack of work and of this kind of things (...) I think everything else (in reference to the environmental crisis) it'll be nothing, you know what I mean? (Bar owner interview, E21)

Climate change 2005, 2008 ... was a subject that was talked a lot (...) Now, with the economic crisis, this issue has been most neglected and little of it is spoken... (Interview high school teacher, E49)

... I do not see any future... environment even less... if there are other things more precise... do not get me wrong... certain things... because I see the public health more accurate (Interview housewife, E38)

As qualitative research, CSO 2011-29941, directed by Luis Enrique Alonso, indicates, there is a growing social bifurcation between economics and ecology, so that the economic crisis is perceived as near and real, whereas the ecological crisis is projected into a distant perspective, although, in general, it is perceived as something true.

The social discourses describe the environment as something 'post-material'; our survival does not depend on it and there are things more 'important' (such as work or public health). Moreover, we observe in the social discourses the whole ideology that is derived from the

concept of 'sustainable development'. This ideology not only allows us to think about the compatibility of development and sustainability but takes us beyond this — it now appears that development is necessary in order to make sustainability effective.

According to Vicens (2000), it is positivist rationalism of the modern world that reduces human beings to experience an instrumental relationship with things. The modern interest is in accumulation, exploitation of the environment and capitalising on labour. Other cultures see, or saw, a meaning of unity with the environment, from their own work, although its purpose was to achieve harmony with the environment. The current relationship of people in the modern world with the environment is fractured and the distance between both humans and nature is abysmal.

For this reason, the success of environmental economic policies has been in those areas where there is no tension with rationalism but where there is continuing confrontation with nature. These are: reducing the environmental impact of buildings; environmental education; energy saving of production processes; recycling of materials (Vicens, 2000); the proliferation of protected areas; and the purchase of low-energy domestic appliances. All these aspects feature in environmental values surveys (as we discuss in the following section).

Moreover, all these issues are treatable within the current paradigm, easily understandable and politically laudable. But they are far removed from the pressing issue of the planet's ecological crisis; i.e. overcoming the dualism that separates people and divides the landscape and nature. The rationalist's environmental policies are limited to addressing a change of perspective that allows a better understanding of the global environmental problem.

9.5.2. Thinking about environmental behaviour and traditional knowledge

In chapter 7, we conclude that the surveys reveal profiles of citizens with coherent environmental behaviours reflected in social practices that attempt to mitigate the effects of consumption (such as by recycling or by buying products with reusable packing) but who do not seek to live more in tune with the environment.

As Martínez Alier (2008) suggests, prosperous societies are consuming increasing amounts of energy materials and producing increasing amounts of waste. We are certainly not in a "post-material" age. Activists of the Environmental Justice movement have emphasised the links between the globalisation of the economy, the increasing flows of energy and materials, and the environmental degradation of habitats for many of the world's peoples (Martínez Alier, 2007: 18). So, social discourses and theories instil hope in the younger generation who have already had an environmental education which does not seem realistic.

Thus, in the surveys, the following social profiles of the most environmentally consistent behaviours are: upper-class citizens, individuals with higher degrees, people living in large cities, individuals with an ideological tendency to the left and middle-aged men and women in the 45-50 age bracket.

By contrast, in the course of carrying out the field work, we observed clearly the consistency between discourse and practice and discerned that having an environmentally consistent behaviour was something related to the aspiration to develop a holistic lifestyle that was only partially reproduced in the villages and among older people. And, even where we also found that lifestyles in the villages were associated with the modern economy, 'for which nature [was] just a resource to be exploited' (Vicens, 2000: 80), such were now reproducing a less wasteful behaviour that was related to dematerialisation. Elderly people, who were living in rural areas, had a process of socialisation which created a social order for the community and its way of life, according to the ecosystem where they had their habitat (Vicens, 2000). According to this author, when the environment resonates in the body and consciousness, as in ancient cultures, the relationship with the ecosystem is a community relationship; the territory is part of the community. There is a symbiotic relationship between the two, culture and territory. This link necessarily merits an attitude of esteem.

So, these people could perceive that the process of modernisation destroyed their traditional way of life, their habitual way of working — because of the subsumption of agriculture under capital— and also the natural surroundings in which they were accustomed to working. As Polanyi explained, in 1944, in social discourses it was perceived how 'the growth of the capitalist market impaired or destroyed its own social and environmental conditions' (O'Connor, 1988: 12). Economic modernisation, 'involved the destruction of family life, the devastation of the environment, forest clearance, pollution of rivers, professional disqualification, breaking the popular traditions and the general degradation of human existence' (Polanyi, 1989: 221).

Of course, practices such as growing their own fruit or vegetables, buying from local suppliers, reusing things, making their own clothes, making preserves, planting trees or not having a mobile phone were not canvassed in the surveys.

Vicens argues (2000) that the loss of the experience of diversity in modern society has meant the beginning of a more serious ecological crisis in the history of mankind. Development ideologies, liberal models which have been followed in economics, and the myth of progress, have been the most effective catalysts in this crisis. When the symbolic world (not so typical of

modern cultures) is missing, when there is no direct relationship between what people do and the significance they attach to the things they do, there emerges a disengagement of identity. This crumbles and social cohesion is diluted. For cultures that have founded a joint social order of the community and a way of life, according to the ecosystem where they have their habitats, the dismantling of social systems has been accompanied by the loss of the environment. Vicens (2002) has concluded that cultures (with the exception of modernity) have handled diversity as a contingent of social life and the environment. They identify themselves with dual thinking that separates reason from experience, or identify with rationalizing policies which actually reduce the environmental regulations thereby facilitating the crime of pollution; nonetheless, it is conceded lifestyle is a fragmented identity. The human ability to create identities is wide and deep and is rooted in myths and cultural references.

According to Kay Milton (2006), conventional opposition between emotion and rationality in western culture is a myth. The effect of this myth has been to support a market economy that systematically destroys nature, and to exclude from public decision-making the kinds of emotional attachments that support more environmentally sensitive ways of living. A better understanding of ourselves as fundamentally emotional beings could give such ways of living the respect they need. Smith and Wisney (2000), in their article 'Conservation and subsistence in small-scale societies', propose that to qualify as a conservationist, any act or practice must not only avoid or mitigate overexploitation of resources and damage the environment, but it must also be socialised to do so. The conditions under which conservation will be adaptive are stringent, involving temporal discounting, economic demand, information feedback, and collective action. Thus, according to these authors, the theory predicts, and evidence suggests, that voluntary conservation is a common theme in Western societies. However, the use and management of resources and habitats by small-scale societies is widespread and may often indirectly result in biodiversity preservation or may indirectly influence environmental behaviour. In the social discourses of the inhabitants of rural places (that did not participate in an aggressive process of modernisation) they talked about this phenomenon. They explained that their environmental consciousness was a type of 'habitus' (Bourdieu, 1984).

...it seems that environmentalism we carry within, you know? The people who live here ... I mean, I think if you are going to ask, few people will tell you that they are an environmentalist, okay? But instead we are...we do as if we were, you know? But you do it because you have always lived it... (Public administration worker, interview, E24)

Consequently, what is most lacking in the Western mind, in the myth of progress, is the sense of balance and relative weighting between the biochemical complexity of the land and the

lifestyle of human societies. With modern countries in the lead, a change in direction is required to rebalance the environment and society, which means rebalancing a lifestyle (Vicens, 2000). And, on this subject, our past generation has something to say.

Nevertheless, the problem arises because, as we could observe in social discourses, the hierarchy of capitalist modernisation has imposed the primacy of scientific and technological knowledge over sensitive and traditional knowledge. The possible resolution of the eco-social conflicts requires a careful consideration of this fact, for the purpose of translation between the different 'epistemic' and 'talk'.

9.6. Modernisation, territorial identity and environmental protection: awkward triad

As for the process of modernisation of the studied areas, we have alluded to the fact that there is a big difference between the regions of Baix Ebre, Montsià—in which the delta plain is situated—and the regions of Ribera and the region of Horta Sud—among which the Natural Park of Albufera is situated. The region of Horta Sud has undergone a process of economic and population growth, historically unprecedented (Almenar, Bono and García, 2001). The unquestionable improvement of living conditions has had an environmental cost; many unique features of the landscape and ecosystems of the coastal plain have been destroyed or degraded (Sanchis, 2004) including the Albufera. The Horta region has been occupied by residential areas and industrial estates, criss-crossed by highways, and dotted by the dumping of garbage and solid waste. Hundreds of kilometres of canals have been covered by cement and, for a long time, the connection between sewer and irrigation networks had been allowed (Sanchis, 2004). The landscape of irrigated fields has been reduced, not only on the surface but also in the minds of its inhabitants (Sales, 1999). There is no hesitation in asserting that the demographic and economic boom that has occurred in the region of Horta has degraded the Albufera. Although since being declared a Natural Park, it is possible to perceive an improvement, it is not disputed, in social discourses, that the modernisation process has been much more intense here than in the Baix Ebre, the Montsià or in the Ribera regions. However, some of the inhabitants of these latter regions envy the modernisation process experienced in the Horta region. Others—especially those who have embraced the alternative to modernisation—think that this is the most significant reason Delta has a better condition than the Albufera.

In turn, although, in the social imagination, the idea of La Albufera is understood as the common heritage of the Valencians, the 'alternative to modernisation' point out that this idea does not translate to an identity promoting landscape conservation. Thus, ecologists and environmentalists cite other examples where there is this type of 'regional' identity that translates into better protection of the territory. This idea was expressed by a professor of ecology in an interview and was also expressed by two members of environmental movements in a discussion group.

SI: (...) I would say that the Albufera has no identity as a Albufera, there is no identity in social level or even at the cultural level (...) and, in the Ebro Delta itself promote a strong identity on people, (...) the Albufera does not have this thing, right? Having the albufera identity (...) there are many coastal villages, but this villages, always have the albufera in their back, right? To say...

E: the backyard... the Albufera has projects to cover it with cement... that in Delta would not arise... here they have been raised building highways through the Albufera, or dry all the Albufera... say "This is a nest of rats and vermin and putrid water" (Discussion group, conservation purposes, GD2).

...you lose the identity and the landscape... and I say: "all these developments those make them all the same type houses...are disgusting ... if at least would have been Barraques¹¹⁰ (...) a bit of identity of the territory and wetland (...) because it is something that is to destroy all, destroy the landscape at all, because then it also becomes at a very cheap tourism and they hurt without economic performance (Professor of ecology Interview, E11).

A reflection analogous to the previous point is to emphasise that the Ebro Delta is located at the southern end of the province of Tarragona — and therefore Catalonia — near the border with Valencia, halfway between the cities of Barcelona and Valencia, two areas with major populations where the modernisation processes have been very intense. This is an important characteristic that defines not only the identity, but the economy and the general character of the Ebro Delta people.

As emphasised by Ibáñez, Prat, Canicio and Curcó (1999), these regions are among the poorest of Catalonia, without significant population growth that could prevent the loss of population in the future. According to Ibáñez, Prat, Canicio and Curcó (1999), faceless bureaucrats have decided that this land is to supply resources: electric (three active nuclear power plants and officially inactive); civil construction materials and labour (production quarries in the Montsià and the ports of Tortosa-Beseit destroying the mountains surrounding the Ebro river); Hydraulic (the Ebro river feeds the industry of Tarragona-Reus-Valls, including two years water transfer to Mallorca, and is also a candidate for supplying water to the south of the peninsula);

¹¹⁰ Barraques are a typical building of Valencia which served as housing for farmers.

unskilled work (much of the workforce in delta villages were distributed daily to the construction works in coastal areas near Tarragona, ironically favoured by the Ebro River's transfer).

For that matter, social discourses on the zone clearly explain the reality of living at the bottom of a regulated river— the Ebro river has 170 dams and Boquera (2009) has claimed it is a dead river; also at the end of the river there are three nuclear plants and there was a very big company which polluted the river and, by extension, the Delta. In some ways, we can talk about what Martínez Alier (2002) has called 'the environmentalism of the poor'¹¹¹.

If (*you ask me*) the river is contaminated or not? then most likely yes ... there are a percentage of cancer cases per population (...) the truth is that this area suffers enough of it When the quality of life here.. is better than other places...for a lot of reasons, right? (...) there is not much industry or population... here ... there is not a lot of pollution generated here ... so everything comes from other places... (Small businessman interview, E58)

Of course we are concerned because we see that the river itself is running out ... the water does not come as came before (...) now only come rubbish... because here there is a lot of cancer (...) between the nuclear plant of Asco and Vandellos we are surrounded (Housewife interview, E22).

This research has demonstrated the emergence or re-emergence of the social phenomenon of 'ebrenc identity' (*identitat ebrenc*). This phenomenon, in addition to finding reinforcement in the fact of being away from a centre of modernisation (a metropolis like Valencia or Barcelona), or in the fact of being at the bottom of a polluted river, has also been shaped by another influence. In different publications, Pont, Herrera, Maxè and Mena (2002a i 2002b), Boquera (2009) and Fuster and Cabrera (2010), as well as several interviewees, expressed the idea that the struggle against the transfer of the Ebro River represented the symbol of the identity and unity among the people of the territory. The threatening of the Ebro River was the perfect symbol for the rebirth of the ebrenc essence for the new generations. Social discourses have claimed 'the river is life'. The National Hydrological Plan and the Ebro transfer were the final sparks that ignited an entire territory historically marginalised and which had seen this event as a watershed affecting their future and their development. So, these authors believe that the demonstrations will not create a new identity but, rather, rekindle awareness of an identity they already had. We speak of a highly symbolic integration movement: the sense of belonging is characterised by a feeling of "us". The concept of identity and attachment to the

¹¹¹ Ecological distribution conflicts number in the thousands (Schnaiberg, 1986, Martínez- Alier and O'Connor, 1996, 1999). Links can be traced between social metabolic profiles and conflicts at different scales. Conflicts are classified here according to the different points in the "commodity chains" where they occur, in extraction, in manufacture and transport, or finally in waste disposal (Martínez Alier, 2007: 27)

land of the participants is a key element to understanding the social movement (Pont, Herrera, maxe and Mena, 2002b).

The conflict and the struggle of the Ebro Transfer could be catalogued as an Ecological distribution conflict. As we explained in the theoretical framework, it refers to struggles over the burdens of pollution or over the sacrifices made to extract resources, and they arise from inequalities of income and power (Martínez Alier and O'Connor, 1996). In this case, it is a “conflict *on the* extraction of materials and energy” (Martínez Alier, 2004).

These facts have made it easier for the inhabitants of the Delta to identify with the environment and with cultural roots closer to the myth of their own identity. Their myth is more firmly anchored in the protection of nature. However, we also find that their lifestyles are associated with the modern economy, 'for which nature is just a resource to be exploited' (Vicens, 2000: 80). As mentioned before, inhabitants of this area envy the process of intense modernisation that has taken place in the city of Valencia and their desire is that their modernisation process follows a similar path.

9.7. The limitations of the study: the lack of discussion groups, the lack of young people in the sample and the shallowness in the theoretical paradigms

In our view, the biggest limitation of this thesis is the methodological practices. We took the view that, in order to capture the social representation, discussion groups were better than semi-structured interviews. Moreover, as argued by Colectivo IOÉ (1996), discussion group is a qualitative practice which can openly capture many variables: the opinions, ie verbalisations formalised in crystallizing the views of participants; attitudes, that is, patterns of more or less stable reaction to the events described; motivations, ie, valuations or ideologies that underlie or are connoted in the multiple symbolic condensation and no measurable signs appearing along meetings; expectations, ie, projections of desires and practical effects that can be derived from the analysis of opinions, attitudes, and motivations; the representativeness of the discourses arising from the discussion groups, based on attracting openly fields of meaning that cross the social discourse and allow individuals differentially position (1996: 86). Thus, the group ends up constituting a collective discourse in which they express their ideological positions on the research topic, an approach that tends to reproduce the dominant discourse on the topic under investigation (De Lucas, 1995).

In this research, we could conduct only two discussion groups and it was not sufficient to capture the full range of social representations. The problem was that preparing a thesis is a solitary work and for, a methodological procedure, two or three persons, at least, are needed. The absence of this component in the research project was compensated for by the supply of more interviews and by participant observation. Additionally, we attended various meetings and assemblies wherein, groups involved in social ecological conflicts actively participated. Also we analysed interviews, proceedings of discussion groups and more material that we found in the *Museu de les Terres de l'Ebre*¹¹² and in Rodriguez Victoriano's research (2002) (who conducted discussion groups in the towns surrounding Albufera) and also in Orti's research (1975) (who conducted discussion groups in the Ebro's Delta).

Another limitation of the sample related to the age profile of the participants. Although we included young people, we believe that it would have been desirable to include a greater number to achieve an optimal design for the structural sample. It seems that young people have another social representation for these types of spaces (Natural Parks). It appears that they do not have a nostalgic view of parks and do not adhere to the traditions in the same short of way. It is an important to bear in mind that young people are the present and the future of these spaces.

Finally, we take the view that there was an additional limitation related to the theoretical framework. Our framework was divided into three paradigms, which facilitated the sociohermeneutic of the discourses as it allowed us to achieve a more enriching analysis. However, at the same time, the framework was flawed in that it precluded achieving the desired depth in each paradigm. So, it may be that the reader will miss out on some theoretical references. Furthermore, we have to say that we were unable to find many current theoretical references that analysed small agricultural properties. It does not seem to be a topic widely studied today in Spain.

¹¹² The *Museu de les Terres de l'Ebre* is headquartered in Amposta and is regarded as one of the leading cultural institutions of the territory by the Fund that brings together the collections of archaeology, Ethnology and nature, for the services offered-SEVEN (Educational and tourist Services), SAM (service of attention to Museums), multimedia, media library, etc. and all public activities, techniques and research activities organises weekly. The Museum and SAM has become a public platform for the dissemination and management of cultural heritage, and at the same time, a center of cultural production in the service of the citizens of the land of the Ebro and of those who visit the southern regions of Catalonia.

9.8. Future research lines: back to the origin in order to rebalance environment and society

*Back to the origin in order to advance
(Orxata Sound System, Filles d'un meló d'Alger)*

One of the motivations that led me to undertake this comparative study was the fact that there were people, espousing conservation of the Albufera, who, despite recognising the lagoon as part of their common heritage, nonetheless, did not exhibit a profile or identify that typically leads to landscape conservation. Thus, ecologists and environmentalists cite examples where there is this type of 'regional' identity that translates into better protection of the territory. These sites include the Delta del Ebro.

Following this research, as we have noted in previous sections, we concluded that there was a type of strong regional identity in the Delta which was enhanced by motions moved against the National Hydrological Plan in 2001. This identity translated into practices that generated more myths anchored in the protection of nature although the inhabitants of this area also felt abandoned by the political and economic elites and envied intense modernisation processes experienced in other areas.

Also from the research, we have seen that environmental performance is related to an identity type which stems from being socialised in line with the ecosystem in which the habitat is located. In the villages we studied—in which rurality was important—some of these behaviours were a legacy from another way of life. In this regard, the argument of Smith and Wisney (2000) is the key. According to these authors, to qualify as a conservationist, any act or practice must not only avoid or mitigate overexploitation of resources and damage the environment, but it must also be socialised to do so.

In this sense, future research should be aimed at analysing the remnants of these lifestyles and socialisation processes that can lead us to rebalance the environment and society. We wish to pursue further research on traditional knowledge, 'the common good' and environmental protection, without mythologising or losing sight of the harsh conditions that were associated with these lifestyles, and without forgetting how these lifestyles succumbed to capital.

Bibliografia

- Adams, W.M. (1996) *Future Nature: A Vision for Conservation*. London: Earthscan.
- Adams, W.M. (2004). *Against Extinction: The Story of Conservation*. London: Earthscan.
- Adams, W.M. and D. Hulme.(2001). "If community conservation is the answer, what is the question?" *Oryx* 35: 193-200.
- Adams, W.M. i Hutton. J. (2007) "People, Parks and Poverty: Political Ecology and Biodiversity Conservation" *Conservation and Society*, V.5, 2: 147–183.
- Aguilar, S. (1997) *El reto del medio ambiente. Conflictos e intereses en la política medioambiental europea*. Madrid: Alianza
- Almenar, R.; Bono, E. i García,E., (2000): *La sostenibilidad del desarrollo: el caso valenciano*, Valencia: Universitat de València/Fundació Bancaixa.
- Almerich, J.M., Cruz,J. i Tortosa,P. (2003) *Espais naturals del litoral valencià*. Alzira: Edicions Bromera, S.L.
- Alonso, A. i Costa. V., (2002) "Ciencias sociales e Meio Ambiente no Brasil: um balanço bibliográfico. BIB-Revista Brasileira de Informações Bibliográficas Em Ciências Sociais" *ANPOCS*, 53,1ºS
- Alonso, L.E i Callejo, J. (1999) "El análisis del discurso: del postmodernismo a las razones prácticas". *Revista española de Investigaciones sociológicas*, 88: 37-73.
- Alonso, L.E. (1988) *La mirada cualitativa*. Madrid. Fundamentos
- Alonso, L.E. (2007). *La crisis de la ciudadanía laboral*. Barcelona, Anthropos.
- Alonso, L.E.; Arribas,J.M.; i Ortí,A.(1991)."Evolución y perspectivas de la agricultura familiar: De "propietarios muy pobres" a "agricultores empresarios" en *Política y Sociedad*, 8,35-70.
- Alonso, L.E; Fernández, C.J.; i Ibáñez, R. (2015) "Crisis y nuevos patrones de consumo: discursos sociales acerca del consumo ecológico en el ámbito de las grandes ciudades españolas". *EMPIRIA. Revista de Metodología de Ciencias Sociales*, 29: 13-38.
- Althuser, L. (2003) *Ideología y paratos ideológicos de estado / Freud y Lacan*. Buenos Aires: Nueva Visión.
- Arazo, M. i Jarque,F. (2005) *En el Parque Natural de la Albufera*. Consell Valencià de Cultura. València
- Arribas, J. M., y López, A. (1989/b): "El proceso de profesionalización de los agricultores cerealistas", en *Agricultura y Sociedad*, 51: 107-134.
- Arribas, J.M.; Camarero, L.; Mazariegos, J. i altres (1988): *Estrategias de identidad de los agricultores*. Madrid: Emopública (Informe policopiado).

- Arrojo, P. (2003) *El Plan Hidrológico Nacional. Una cita frustrada con la historia*. Madrid: RBA Libros SA
- Arrojo, P. (coord.) (2001) *El Plan Hidrológico Nacional a debate*. Bilbao: Bakeaz/Fundación Nueva Cultura del Agua.
- Auge, M. (1992) *Los no lugares. Espacios del anonimato*. Barcelona: Gedisa.
- Bartual, M.T. (2002) *L'opció de la pluriactivitat agrària. El cas del Delta de l'Ebre*. Tesi doctoral. Barcelona: Universitat de Barcelona
- Bateson, J. (1988), *Pasos hacia una ecología de la mente*. Buenos Aires: Ed. Carlos Lohlé S,A
- Baudillard, J. (1993) *Symbolic Exchange and death*. London: Sage Publication
- Bauman, Z. (2010) *44 Letters from the Liquid Modern World*. Cambridge: Polity.
- Beck, U. (1998), *Políticas ecológicas en la edad del riesgo*. Barcelona: El Roure.
- Beck, U. (2007) *La sociedad del riesgo mundial: en busca de la seguridad perdida*. Barcelona: Paidós.
- Beltrán, O.; Pascual, J. i Vaccaro, I. (coord.). *Patrimonialización de la Naturaleza. El marco social de las políticas ambientales*. Donostia: Akulengi Antropología Elkartea.
- Berkes, F. 1999. *Sacred ecology: traditional ecological knowledge and management systems*. London: Taylor & Francis, Philadelphia and London.
- Bernstein (1975) *Socialismo evolucionista. Las permisivas del socialismo y las tareas de la socialdemocracia*. Barcelona: Fontamara
- Boltanski, L i Chiapello, E. (2002) *El nuevo espíritu del capitalismo*: Madrid: Akal.
- Boquera, M. (2009) *Primera la sang que l'aigua: els pilars d'una nova identitat ebrenc*. Benicarló: Onada Edicions.
- Bourdieu, P. (2000) *Cuestiones de sociología*. Madrid: Istmo.
- Bourdieu, P i Wacquant, L. (1994) *Per a una sociologia reflexiva*. Barcelona: Herder.
- Bourdieu, P. (1984) *Homo Academicus*. Buenos Aires: Siglo XXI.
- Bourdieu, P. (1988) *La distinción. Criterio y bases sociales del gusto*. Madrid: Taurus.
- Brockington, D. i Duffy, R. (2010) "Capitalism and Conservation: The Production and Reproduction of Biodiversity Conservation" *Antipode: A Radical Journal of Geography* 42:(3): 469-484.
- Brockington, D.; Duffy, R. i Igoe, J. (2008) *Nature Unbound: Conservation, Capitalism and the Future of Protected Areas*. London: Earthscan.
- Brundland (Informe) (1987) *Our common future*. Oxford: Oxford University Press.
- Burnham, P. (2000). *Indian country God's country: Native Americans and National Parks*. Washington, DC: Island Press
- Bustamante, T. (1999), "Los conflictos socio-ambientales: una perspectiva anacrónica" en: Ortiz (ed), *Comunidades y conflictos socioambientales. Experiencias y desafíos en América Latina*. Quito: Abya-Yala.

- Callejo, J.(1996) *Percepción de los problemas medioambientales por la población andalús*. Córdoba: Instituto de Estudios Avanzados de Andalucía/ Consejo Superior de Investigación Científicas/ Junta de Andalucía.
- Callejo, J. (2001) *El grupo de discusión: introducción a una práctica de investigación*. Barcelona: Ariel.
- Calva, J.L. (1988) *Los campesinos y su devenir en las economías de mercado*. México: Siglo XXI, México
- Carrier, J.G. (1998). Introduction. In: J. G. Carrier and D. Miller (Eds.), *Virtualism: a new political economy* (pp. 1-24). Oxford, UK: Berg
- Carrier, J.G. (2005). "Conserving what? Understandings of the environment among conservationists in Jamaica." Paper for the conference *People Protecting Nature: Social Dimensions of Environmental Conservation*. 1st January 2005. Oxford: Oxford Brookes University.
- Casajús, L. (2010) *El conflicto del Río Matarraña: un ejemplo de gobernanza*.
- Castelló, J.V. (1991) *Pescadors, caçadors i ramaders. Un estudi de les economies complementàries a l'Horta-Albufera (1761-1846)*. Catarroja: Servei de Publicacions de l'Ajuntament de Catarroja.
- Castells, M (2009) *Poder y comunicación*. Madrid: Alianza.
- Castells, M.(1997) *La era de la información: la sociedad red*. Madrid: Alianza, 1997.
- Castillo, J.J. (1979): *Propietarios muy pobres. Sobre la subordinación política del pequeño campesino en España*. Madrid: Ministerio de Agricultura.
- Castoriadis, C. (1996) "La democracia como procedimiento y como representación." *Iniciativa Socialista*, 38: 10-15.
- Català, B. (2006) "El barranc de Torrent: un espai viu en conflicte amb l'home" en *Papers de l'horta*, 25: 10-15.
- Catton, R. I Dunlap, E. (1978) "Environmental Sociology. A new paradigm" *American Behavioral Scientist*, 24(1): 15-47.
- Cayuela, S. (2013) "Estrategias de supervivencia y modo de vida de autónomo. Un análisis socio-antropológico sobre tres casos en la agricultura murciana" *Gazeta Antropológica*, 29(1).
- Cerrillo, J.A. (2010) "Medición de la conciencia ambiental: Una revisión crítica de la obra de Riley E. Dunlap" *Athenea Digital*, 17: 33-52.
- Chaianov A. V. (1930) "The Socio-economic Nature of the Peasant Farm Economy", en *A Systematic Source Book in Rural Sociology*, eds. Pitirim A. Sorokin, Carle C. Zimmermany Charles J. Galpin. Minneapolis: The University of Minnesota Press. II: 144-145.
- Chomsky, N. i Ramonet, I. (1995) *Como nos venden la moto*. Barcelona: Icaria
- Coca, A. i Quintero, V.(2006) "Los de fuera claman naturaleza. ¿Qué claman los de dentro?". En: J. Valcuenta del Rio i L. Cardia *Territorializaçao, Meio Ambiente e Desenvolvemento Brasil e na Espanha*. Brasil: Universidade Federal do Acre, pp.319-348
- Conde, F. (2009) *Análisis sociológico del sistema de discursos*. Madrid: CIS.

- De la Fuente i Moyano, E. (1993): "España: hacia la consolidación de un modelo profesional de representación", en Moyano (coord.): *Las organizaciones profesionales agrarias en la CEE*. Madrid: MAPA, Serie Estudios, nº 75.
- Debord, G. (1995) *Society of Spectacle*. New York: Zone books
- Descola, P. (2007) "Posface. Les coulisses de la natura". *Cahiers d'antropologie sociale*, 3: 123-127.
- Dobson, A. (1997) *Pensamiento Político Verde. Una Ideología para el siglo XXI*. Barcelona: Paidós.
- Dunlap, R.E. (1980) "Paradigmatic changes in the social science: from exemption to an ecological paradigma". *American Behavioral Scientist*, 24: 5-14.
- Dunlap, R.E. i Van Liere, K. (1978) "The New Environmental Paradigm. A proposed measuring instrument and preliminary results" *Journal of Environmental Education*, 9: 10-19
- Encina, J. i Barcena, I. (Coord.) (2006) *Democracias ecológicas. Formas y experiencias de participación en la crisis ambiental*. Sevilla: Unilco. Sevilla.
- Escobar, A. (1995). *Encountering development. The making and unmaking of the Third World*. Princeton: Princeton University Press.
- Escobar, A. (2000) "Beyond the Search for a Paradigm? Post-development and Beyond." *Development*, 43(4): 11-14 (Society for International Development, Roma).
- Esparza, M. (2004) *Biodemografía del Delta de l'Ebre : estructura matrimonial*. Memòria per optar al grau de Doctor en Ciències Biològiques. Universitat de Barcelona. Departament de Biologia Animal
- Espluga, J.; Farré, J.; Gonzalo, J. i Capdevila, A. (2007) "Conflictos socioambientales latentes: Percepciones y vivencias sociales de los riesgos petroquímicos en Tarragona". *IX Congreso de la FES (Federación Española de Sociología)*. Barcelona, Setembre 2007
- Etxezarreta, M. (1979) *La evolución del campesinado. La agricultura en el desarrollo capitalista*. Madrid, Servicio de Publicaciones Agrarias
- EUROPARC-España. (2009) *Un siglo de parques nacionales: historia y futuro de los parques en España*. Madrid: FUNGOBE.
- Ferguson, J. (1990) *The Anti-Politics Machine*. Cambridge: Cambridge University Press
- Fernández Durán, R. (1993), *La explosión del desorden. La metrópoli como espacio de la crisis global*. Madrid: Fundamentos.
- Ferrer, J.; Benlliure, J.M.; Lacomba, I.; Ballester, A. i Prieto, I. (2006) " La restauración de los humedales costeros en la Comunidad Valenciana" *III Congreso de Ingeniería Civil, Territorio y Medio Ambiente. Colegio de Ingenieros de Caminos, Canales y Puertos*. Zaragoza (2006).
- Ferrer, G., Esteban, A. i La Roca, F. (2006) *El conflicto del trasvase Júcar-Vinalopó*. Bilbao: Bakeaz/FNCA
- Festinger, L. (1957) *A theory of cognitive dissonance*. Stanford, CA: Stanford University Press, 1957.

- Figueiredo, E. (2008) "¿Cómo proteger a las personas en las áreas protegidas? : el medio ambiente como vulnerabilidad en dos áreas protegidas portuguesas." *Revista Española de Estudios Agrosociales y Pesqueros*, 220: 45-69
- Foucault, M. (2002) *Vigilar y castigar : nacimiento de la prisión*. Buenos Aires : Siglo XXI Editores Argentina.
- Franquet, J.M. (2001) *Con el agua al cuello 55 respuestas al Plan Hidrológico Nacional*. Barcelona: Littera Books.
- Franquet, J.M. (1995) *Estructura de la propiedad agrària. Aplicación a la región catalana del Ebro*. Tesis Doctoral. Universitat de Barcelona
- Frigolé, J. (2007) "Los modelos de lo rústico, lo salvaje y lo silvestre y la identidad de una valle del entorno de Cadí", en Vaccaro, I y O. Beltran (eds.), *Ecología política de los Pirineos. Estado, Historia y Paisaje*: 157-171. Barcelona: Garsineu Edicions.
- Fuster, J. (1993) *L'Albufera de València*. Alzira: Bromera.
- Fuster, O. (2010) "Banda sonora de la dignitat d'un territori" Publicat al *Blog de la PDE*: <http://www.ebre.net/bloc/2011/05/banda-sonora-de-la-dignitat-dun-territori/>
- García Canclini, N. (1982) *Las culturas populares en el capitalismo*. México,D.F: Nueva imagen.
- García Ferrando, M. (1991) "Opinión pública y medio ambiente", *Sistema*, 104-105: 175-189
- García, E. (1990a) "Sociologia del desenvolupament i límits ecològics" en *Papers: Revista de sociologia*, 34: 97-114.
- García, E. (1990b) "Igualitarisme social i ecologisme polític". Antunes, C. (et al): *Per una alternativa verda a Europa*. València: Servei de Publicacions de la Universitat de València, 183-209.
- García, E. (1995) *El trampolí Faustic. Ciència, mite i Poder en el desenvolupament sostenible*. València: Germania.
- García, E. (2004) *Medio ambiente y sociedad. La civilización industrial y los límites del planeta*. Madrid: Alianza Editorial.
- García, E. (2006a) "El crecimiento desmedido primero se autocancela y luego se vuelve destructivo", entrevista realizada per J.P. Palladino, *Sin Permiso* digital: <http://www.sinpermiso.info/textos/index.php?id=783>
- García, E. (2006b) "El cambio social más allá de los límites al crecimiento: un nuevo referente para el realismo en la sociología ecológica". *Aposta-Revista de Ciencias Sociales* (rev.digital), nº27,2006, <http://www.apostadigital.com/revistav3/hemeroteca/eGarcía.pdf>
- García, E. i Cabrejas, M. (1996) "Medio ambiente y conflicto social: El caso de la Albufera" *Política y Sociedad*, 23: 75-97. Madrid
- García, E. i Cabrejas, M. (1997) *València, l'Albufera, L'Horta: medi ambient i conflicte Social*. València: Universitat de València.
- Garland, E. (2008). "The elephant in the room: Confronting the colonial character of wildlife conservation." *Africa. African Studies Review*, 51(3): 51-74.

- Garrabau, R i Saguer, E. (2006) "Propietat, tinença i relacions de distribució" en Raventos, E., Salrach, J.M i Garrabou (coord.) (2006) *Historia agrària dels països catalans . Segles XIX-XX*. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació, Univ. de Barcelona, Univ. Autònoma de Barcelona, Univ. de Girona, Univ. de les Illes Balears, Univ. Jaume I, Univ. de Lleida, Univ. Pompeu Fabra, Univ. Rovira i Virgili i Univ. de València
- Garulo, S. (2012) *Mobilitzacions del sector agrari Valencià: L'auradors de l'arròs en el Parc Natural de l'Albufera*. Treball de fi de grau. Universitat Oberta de Catalunya.
- Gaviria, M. (1969) "La ideologia clorofil·la". *Revista de Ciència Urbana*, 4: 59-62.
- Gaviria, M. (1975) "La dependencia de los agricultores" en *Cuadernos para el diálogo*, nºXLV.
- Geller, E. S.; Winnett, R. A. i Everett, P. B. (1976). "Instructions as a determinant of paper disposal behaviors". *Environment and Behavior*, 8: 417-441
- Georgescu-Roegen, N. (1996), *La ley de la entropía y el proceso económico*. Madrid: Fundación Argentaria/visor.
- Ginebrada, A. i Ramoneda, J. (2003) *El delta de l'ebre apunts de camp*. Tarragona: Publygraf 3000 S.A.
- Ginés, X. (2012) *Comunicant la revolta. Moviments socials i mitjans de comunicació al País Valencià*. València: Edicions 96.
- Gisbert Aguilar, P. (2007) "Decrecimiento: camino a la sostenibilidad" *El Ecologista*, 55: 20-23
- Gómez Benito et. Al. (1999): "Identidad y profesión en la agricultura familiar", *Opiniones y Actitudes*, 24. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.
- Gómez, C. Noya, F., Paniagua (1999) "Actitudes y comportamientos hacia el medioambiente" *Opiniones y Actitudes*, 25. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas
- González, J.; De Lucas, A. i Ortí, A. (1984) *Sociedad rural y juventud campesina*. Madrid: Instituto de Estudios Agrarios y Pesqueros.
- González de Molina, M. i Martínez Alier, J. (2001) *Naturaleza Transformada*. Icaria Editorial, Barcelona.
- González, M. i Moyano, E. (2007) "Sociología Rural" en Manuel Pérez *La sociología en España*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas, 107-141
- Grendstad, G. (1999). "The new ecological paradigm scale: examination and scale analysis" *Environmental Politics*, 8 (4): 194-205
- Gudynas, E. (1997) "Ecólogos y Ecologistas" *Revista Ambientico*, 48: 3-97.
- Guha, R.; Martínez Alier, J. (1997) *Varieties of Environmentalism. Essays North and South, Earthscan*. Delhi: London and Oxford University Press.
- Gunder Frank i Fuentes (1988) "Nine theses on social moviments" *IFDA Dossier*, 63: 27-44
- Harvey, D. (1989) *The condition of postmodernity: An enquiry into the origins of cultural change*. Oxford: Blakwell.
- Herrero, A. (2010) "Anatomía de un conflicto ecológico social: el caso de la minería de carbón a cielo abierto en el Valle de Laciana". *X Congreso de la Federación Española de Sociología*. Navarra.

- Hobsbawm, E. i Ranger, T. (Eds.) (1983). *The invention of tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobsbawm, E. i Ranger, T. (2002) *La invención de la tradición*. Barcelona: Crítica.
- Hutton, J., Adams, W.M., Murombedzi i James C. (2005), "Back to the Barriers? Changing Narratives in Biodiversity Conservation", *Forum for Development Studies*, 2: 341-370.
- Iasbeck, L. C. A.(2007). "Imagem e reputação na gestão da identidade organizacional" *Organicom*, 2: 84-97. doi: 10.1590/1809 5844201516
- Iasbeck, L. C. A. (2009). "Identidade organizacional e a construção dos discursos institucionais" In M. Kunsch (Org.) ,*Comunicação organizacional*(pp. 7-30). São Paulo: Saraiva
- Ibáñez, C.; Prat, N.; Canicio, A. i Curcó,A. (1999) *El delta del Ebro un sistema amenazado*. Bilbao: Bakeaz.
- Ibáñez, J. (1979) *Más allá de la sociología : el grupo de discusión: teoría y crítica*. Madrid: Siglo Veintiuno.
- Ibáñez, J. (1986) "Perspectivas de la investigación social: el diseño en las tres perspectivas" en Alvira, F. y otros (comps.) *El análisis de la realidad social. Métodos y técnicas de investigación*, Madrid: Alianza Universidad Textos.
- Ibáñez, J. (1997) *A Contracorriente*. Madrid: Fundametos
- IEC (2001) *El Delta de l'Ebre : estudi multidisciplinari*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Secció de Ciències Biològiques Col·lecció: Arxius de les Seccions de Ciències Editorial IEC
- Igoe, J. (2003) "Scaling up Civil Society: Donor Money, NGOs and the Pastoralist Land Rights Movement in Tanzania" *Development and Change* V.34, Issue 5 : 863–885,
- Igoe, J. i Brockington, D. (2007), "Neoliberal Conservation: A Brief Introduction", *Conservation and Society*, Vol. 5, n°4, pp. 432-449.
- Igoe, J.(2010) "The spectacle of nature in the global economy of appearances: Anthropological engagements with the spectacular meditations of transnational Conservation". *Critique of Antropology*, 30: 345.
- Inglehart, R. (1977), *The silent revolution. Changing values and political styles among Western públics*. Princenton: Princenton University Press.
- Jones, R. i Dunlap, R. (1992), "The social bases of environmental concern: have they changed over time?", *Rural Sociology* 57(1).
- Kautsky, K. (1974): *La cuestión agraria*. Barcelona: Laia.
- Lafaye, C.; Thévenot, L. (1993), 'une justification écologique? Conflits dans l'aménagement de la nature', *Revue Française de Sociologie*, Vol. XXXIV.
- Lash, S. i Urry, J.(1994) *Economies of signs and space*. London: Routledge.
- Latouche, S. (2006) "¡Abajo el desarrollo sostenible! Viva el decrecimiento convivencial!" *Objetivo Decrecimiento, Colectivo Revista Silence*, B. Serrano, Barcelona, leqtor: 23-35.
- Latouche, S. (2008) *La apuesta por el decrecimiento. ¿Cómo salir del imaginario dominante?* Barcelona: Icaria editorial.

- Leff, E. (1994) *Ciencias sociales y formación ambiental*. México: Editorial Gedisa.
- Leff, E. (2003), "La ecología política en América Latina, un campo en construcción", Trabajo presentado a la reunión del Grupo de Trabajo en Ecología Política, Clacso. Panamá.
- Leff, E. (2004) *Racionalidad Ambiental. La reapropiación social de la naturaleza*. Buenos Aires: Siglo XXI Editores.
- Lenin, V.I. (1969) *Obras completas*. Buenos Aires: Cartago.
- Lenin, V.I. (1975) *El desarrollo del capitalismo en Rusia*. Santiago de Chile: Empresa editora nacional Quimantud.
- Lévi-Strauss, C. (1968) *Mitológicas I, Lo crudo y lo cocido*. (trad. de Juan Almela) México: FCE.
- Lowenthal, D. (1998) *El pasado es un país extraño*. Barcelona: Akal.
- Lozano, C. (2007) "Parques naturales y agricultura ecológica" *IX Congreso de la FES* (Federación Española de Sociología), Barcelona, setembre.
- Lucas De, A. (1995) Memoria de oposición. Proyecto Docente. Sociología del Consumo e Investigación de Mercados.
- Maiwring, S.; Viola, E. (1985) "Los nuevos movimientos sociales, las culturas políticas y la democracia: Brasil y Argentina en la década de los ochenta". *Revista Mexicana de Sociología*, Universidad Nacional Autónoma de México, Vol. 47, Nº 4: 35-84.
- Malefakis, E (1971) *Reforma Agraria y revolución campesina en la España Del siglo XX*. Ariel: Barcelona.
- Marqués, J. V. (1980) *Ecología y lucha de clases*. Madrid: Zero
- Martí, R. (1989) *El Delta de l'Ebre*. Barcelona: Edicions de Nou Art Thor.
- Martin Criado, E. (1998) "Los decires y los haceres" *Papers* 56: 57-71.
- Martin Criado, E. (2010) "Las grandes tallas perjudicant la salud. La frágil legitimidad de las prácticas de adelgazamiento entre las madres de clases Populares" *Revista Internacional de Sociología* 68:349-373.
- Martin Criado, E. (2014) "Mentiras, Inconsistencias y ambivalències. Teoría de la acción y análisis del discursos" *Revista Internacional de Sociología*, Vol 72. Enero-Abril, 115-138
- Martínez Alier, J. (1998), *La economía ecológica como ecología humana*. Lanzarote: Fundación César Manrique.
- Martínez Alier, J. (1997), "Conflictos de Distribución Ecológica", *Revista Andina*, Vol. 29 (1): 41-66.
- Martínez Alier J. (2001), "Mining conflicts, environmental justice, and valuation", *Journal of Hazardous Materials* Vol. 86.
- Martinez-Alier, J. (2004). "Los conflictos ecológico-distributivos y los indicadores de sostenibilidad" *Revista Iberoamericana de Economía Ecológica* Vol. 1: 21-30
- Martínez Alier J. (2005) *El Ecologismo de los Pobres. Conflictos Ambientales y Lenguajes de Valoración*. Barcelona : Icaria.
- Martínez Alier, J. (2008) "Conflictos ecológicos y justicia ambiental" *Papeles*, 103: 11-27.

- Martinez-Alier, J. (2009) "Social metabolism, ecological distribution conflicts, and languages of valuation". *Capitalism Nat. Socialism* 20 (1): 58–87
- Martinez, M.; Lerma, I. i García, E (2008) "Políticas de medio ambiente y participación ciudadana" *CIRIEC-España, Revista de Economía Pública, Social y Cooperativa*, 61: 179- 201
- Marx, K. (1971) *Elementos Fundamentales para la Crítica de la Economía Política*. México D.F.: Siglo XXI.
- Marx, K. (1973) *El capital*. Madrid: Siglo XXI.
- Marx, K. (1984) *El Capital*. Barcelona: Edicions 62.
- Mauss, M. (1971) "Ensayo sobre los dones. Motivo y forma del cambio en las sociedades primitivas", en *Sociología y Antropología*. Ed. Tecnos
- Mauss, M. (2009) Ensayo sobre el don Forma y función del intercambio en las sociedades arcaicas. Buenos Aires: Katz Conocimiento
- Mcafee, K. (1999) "Selling nature to save it? Biodiversity and green developmentalism" *Environment and Planning D: Society and Space* 17: 133–154,.
- Melucci, A. (1994), "¿Qué hay de nuevo en los "nuevos movimientos ambientales"?", en: Laraña, E. i Gusfield, J. (eds), *Los Nuevos Movimientos Sociales De la Ideología a la Identidad*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.
- Milbrath, L. W. (1986). "Environmental beliefs and values". En M. Hermann (comp.), *Political psychology*. (97-138) San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Milton, K (2002) *Loving Nature: Towards an Ecology of Emotion*. London: Routgle.
- Molinet, V. (2006) *Recuperación del Delta del Ebro I. Recuperación de la configuración del Delta del Ebro*. Treball acadèmic. Universitat Politècnica de Catalunya. Disponible en: <http://hdl.handle.net/2099.1/3322>
- Moore, C.W. (1989), "Utilizing Negotiations to Resolve Complex Environmental Disputes", en: Viessman W. y Smerdon E. (eds), *Managing Water-Related Conflicts: The Engineer's Role*. New York: American Society of Civil Engineers.
- Morin, E. (2010) *¿Hacia el abismo? Globalización en el siglo XXI*. Barcelona: Paidós
- Moyano, E. (1983): "La nueva agricultura española" *Papeles de Economía Española*, 16.
- Moyano, E. (1994) "Acción colectiva y cambio social en la agricultura española" *Papeles de economía española*, 60-61: 234-242
- Moyano, E. (1997): "Acción colectiva y organizaciones profesionales agrarias en España", en Gómez B. i González: *Agricultura y Sociedad en la España contemporánea*, pp 773-795. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.
- Moyano, E. (1988): "La agricultura entre el nuevo y el viejo corporatismo", en Pérez Yruela, M., i Giner, S.(eds.): *El corporatismo en España*. Barcelona: Ariel.
- Naredo, J.M. (1987) *La economía en evolución. Historia y perspectivas de las categorías básicas del pensamiento económico*. Madrid: Siglo XXI.

- Naredo, J.M. (1993) "Historia de las relaciones entre economía, cultura y naturaleza" en Garrido, F. (comp.), *Introducción a la ecología política*. Granada: Editorial Comares
- Naredo, J.M. (1999) "Economía y sostenibilidad. La economía ecológica en perspectiva", Palma de Mallorca, Ciclo de conferencias sobre "Sociedad y sostenibilidad", fotocopiado.
- Naredo, J.M. (2007) *Raíces económicas del deterioro ecológico y social*. Madrid: Siglo XXI.
- Naredo, J.M. (1971): *La evolución de la agricultura en España*. Barcelona: Estela.
- Newby, H. i Sevilla-Guzman, E. (1981) *Introducción a la sociología rural*. Alianza Universal. Madrid
- Norgaard, D. (1994), *Developmen Betrayed: The End of Progress and a Coevolutionary Revisioning of the Future*. London: Routledge.
- Nygren, A. (1998) "Struggle over meanings: Reconstruction of indigenous mythology, cultural identity, and social representation." *Ethnohistory*, 45(1): 31-63.
- O'Connor, J. (1988) "Capitalism, nature, socialism a theoretical introduction". *Capitalism Nature Socialism* . V.1, Issue 1: 11-38
- O'Connor, M. (1994). "El mercado de la naturaleza: Sobre los infortunios de la naturaleza capitalista." *Ecología Política*, 7: 15-34.
- Olivas Rodríguez, J. (2012) *Al cor de la terra. El món agrari a les Terres de l'Ebre al s.XX*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Monsterrat..
- Ortí, A. (1984): "Crisis del modelo capitalista", en Sevilla, E.: *Sobre agricultores y campesinos. Estudios de sociología rural en España*. Madrid: Ministerio de Agricultura.
- Ortí, A. (1986): "La apertura y el enfoque cualitativo o estructural: la entrevista abierta semidirectiva y la discusión en grupo", en García Ferrando, M.; Ibáñez, J., i Alvira, F. (eds.): *El análisis de la realidad social. Métodos y técnicas de investigación social*. Madrid: Alianza.
- Ortí, A. (1997) "Una visión histórica generalista de la sociología agraria en España: las tres modernizaciones del desarrollo capitalista" en Gómez i González *Agricultura y sociedad en la España Contemporanea*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.
- Ortí, A. (1998) "Proceso de Modernización y ejes de desarrollo personal formativo: Del saber sensible al conocimiento Abstracto individualizado." *La Coruña (Septiembre de 1998) VI Congreso Español de Sociología*.
- Pardo, M. (1989), "Sociología y medioambiente: estado de la cuestión" en *Revista Internacional de Sociología*, 19-20.
- Pardo, M. (1999) (coord.), *Sociología y medioambiente. Estado de la cuestión*. Madrid: Fundación Fernando de los Ríos/Universidad Pública de Navarra/Foro Formación Ediciones.
- Pérez Díaz, V. (1983): "Los nuevos agricultores", *Papeles de Economía Española*, 16: 240-268.
- Pérez Touriño, E. (1983) *Agricultura y capitalismo. Análisis de la pequeña producción campesina*. Madrid: Servicio de Publicaciones Agrarias.
- Pérez-Agote A. (1979) *Medio Ambiente e Ideología en el capitalismo avanzado*. Madrid: Ediciones Encuentro

- Pinto, L.E. (2010) "El carácter social y ideológico presente en el debate ambiental: la "contaminación verde" y el ambientalismo de los pobres." Trabajo publicado y presentado en las VII Jornadas de Investigación y Debate: *Conflictos rurales en la Argentina del Bicentenario. Significados, alcances y proyecciones*. Universidad Nacional de Quilmes.
- Piqueras (2004) "El sector agrícola: l'evolució de l'espai agrícola, conjuntura" en J.Hermosilla Pla, J. *Pla estratègic de Sueca 2003-2005*. València: PUV.
- Pont, J. (2004) *La ciudadanía se moviliza. Los movimientos sociales en España*. Barcelona: Flor del Viento Ediciones.
- Pont, J., Herrera, E., Maxé, V. i Mena, E. (2002a) *La lluita per l'Ebre. El moviment social contra el Pla hidrològic nacional*. Editorial Mediterrània.
- Pont, J.; Herrera, E.; Maxé, V. i Mena, E. (2002b) "El Moviment a les Terres de l'Ebre. El Pla Hidrològic Nacional i la resposta ciutadana" en Revista Catalana de Sociologia, 17: 27-100.
- Prats, Ll. (1997) *Antropología y patrimonio*. Barcelona: Ariel.
- Prat, N. i Ibañez, C. (2003) *Avaluació crítica del Pla Hidrològic Nacional i proposta per a una gestió sostenible de l'aigua del Baix Ebre*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans-Secció de Ciències Biològiques.
- Prat, N (2003) "La nova cultura de l'aigua i la gestió i ordenació del territori" *L'Atzavara* 11: 113-119
- Queral, R. (2008) *Aigua a genolls. Les dones del Delta*. Barcelona: Editorial Escua
- Raventos, E., Salrach, J.M i Garrabou (coord.) (2006) *Historia agraria dels països catalans . Segles XIX-XX*. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació, Univ. de Barcelona, Univ. Autònoma de Barcelona, Univ. de Girona, Univ. de les Illes Balears, Univ. Jaume I, Univ. de Lleida, Univ. Pompeu Fabra, Univ. Rovira i Virgili i Univ. de València
- Requena Mora, M. i Rodríguez Victoriano, J.M. (2014) "'Chlorophyll ideology' and Protected Areas. The Social Discourses on the Reserve Area "Tancat de la Pipa" in the Albufera Natural Park (Spain)". *Journal of Education Culture and Society*, 1: 41-57
- Requena Mora, M. (2014) "Discursos agrarios en el Delta del Ebro i en la Albufera de Valencia" *Territorios Locales Agriculturas locales*. València: Editorial UPV. Valencia
- Riechmann, J. (1996), "Nuestra normalidad es la catástrofe. Reflexiones sobre la crisis ecológica global a partir del efecto invernadero" *Política y Sociedad*, 23: 13-31
- Riechmann, J. (2000), *Un mundo vulnerable. Ensayos sobre Ecología, Ética y Tecnociencia*, Madrid: La Catarata.
- Riechmann, J. (2011) *El socialismo puede llegar solo en bicicleta*. Madrid: Catarata
- Riechmann, J.; y Fernández Buey, F. (1994), *Redes que dan libertad. Introducción a los nuevos movimientos sociales*. Barcelona: Paidós.
- Rodríguez Victoriano, J.M. i Requena Mora, M. (2012) "Más allá de la medición de la conciencia medioambiental: las investigaciones sobre los discursos medioambientales de La Albufera de Valencia entre 1996 y 2010". *Arxius de Ciències Socials*, 27: 165-182.

- Rodríguez Victoriano, J.M. i Requena Mora, M. (2014) “La reinención de la autenticidad en el contexto de la mercantilización neoliberal”. *Sociologias*, 35: 166-201
- Rodríguez, J.M. (2002) “Los discursos sobre el medio ambiente en la sociedad valenciana (1996-2000).” *Quaderns de Ciències Socials*, 8 . València: Universitat de València.
- Sabatini, F. (1997), “Conflictos ambientales en América Latina: ¿distribución de externalidades o definición de derechos de propiedad?”, *Estudios Sociales*, 92.
- Sabatini, F. y Sepulveda C. (2002) *Conflictos Ambientales, entre la globalización y la sociedad civil*. Santiago de Chile: CIPMA.
- Sachs, I., (1971) “Aproches to a political Economy of environment” *Social Sciences of information*, 10.
- Sales, V. (1999) “ L’horta de la Reial Sèquia de Montcada”. *Mètode.Revista de divulgació de la investigació*.
- Sanchis Ibor, C. (2004) *Un barranc Viu. Medi Natural i Usos Tradicionals del Barranc de Torrent*. Torrent: Ajuntament de Torrent/ Plataforma un Barranc Viu.
- Sanchis Ibor, C. (2001) *Regadiu i canvi ambiental a l’Albufera de València*. València: Servei de Publicacions UV.
- Santamarina, B, Vaccaro, I., Beltran. O (2014) “La patrimonialización de la naturaleza: génesis, transformaciones y estado actual” *Arxius de sociologia*, 30: 87-98
- Santamarina, B. (2009) “De parques y naturalezas. Enunciados, cimientos y dispositivos”. *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*, 64, No 1
- Santamarina, B. y Vizcaíno, A. (2010) “De arriba a abajo y de abajo a arriba. Mediaciones y percepciones de los locales en la construcción de un espacio natural”. *X Congreso de la FES*. Navarra
- Sanz, E. (2008) *Identidad, montaña y desarrollo: los valles de Roncal, Salazar y Aezkoa*. Vitoria: Gobierno Vasco.
- Scott, J.C. (1976) *The moral economy of the peasant*. New Haven: Yale University Press.
- Semper, J. y Riechmann, J. (2000) *Sociología y medio ambiente*. Madrid: Síntesis.
- Servolin, C (1977) “La absorción de la agricultura en el modo de producción capitalista” *Zona Abierta*, 12.
- Servolin, C. (1979) “La absorción de la agricultura en el modo de producción capitalista”, en Etzezarreta, M. (ed.), *La evolución del campesinado. La agricultura en el desarrollo capitalista*. Madrid: Servicio de Publicaciones Agrarias: 149-195.
- Sevilla-Guzman, E. i González de Molina, M. (1990) “Ecosociología: Elementos teóricos para el análisis de la coevolución social y ecológica en la agricultura” *Reis: Revista española de investigaciones sociológicas*, 52: 7-46
- Sevilla-Guzman, E. (1979) *La evolución del campesinado en España*. Barcelona: Ed Península
- Sevilla-Guzman, E. (2006) “Agroecología y agricultura ecológica: hacia una "re" construcción de la soberanía alimentaria”. *Agroecología*, 1: 7-18

- Shanin, T. (1979) *Campesinos y sociedades campesinas*. México: Ed. Fondo de Cultura Económica.
- Smith, E. I Wishnie (2000) "Conservation and Subsistence in Small-Scale Societies" *Annual Review of Anthropology*, 29: 493-524 (Volume publication date October 2000)
- Soler, M. (2005) "La Política Agraria de La Unión Europea" *Ecologistas en Acción*: <http://www.ecologistasenaccion.org/article1347.html> consultat el 1/09/2015
- Sorokin, P. I Zimmerman C. (1929) *Principles of rural-urban sociology*. Nueva York: Ed. Henry Holt and co.
- Spence, M. (1999) *Dispossessing the Wilderness: Indian Removal and the Making of National Parks*. New York: Oxford University Press.
- Stein, M. R. (1960) *The Eclipse of the Community: An Interpretation of American Studies*. Princeton: Princeton University Press.
- Sullivan, S. (2009) "An Ecosystem at your service. Environmental strategists are redefining nature as a capitalist commodity" *The Land*, 7.
- Tábara, D. J. (1996) *La percepció dels problemes de medi ambient*. Barcelona: Beta Editorial.
- Tábara, D. J., (1999), *Acció ambiental. Aprendre i participació vers la sostenibilitat*, Illes Balears: Di7 Edició.
- Tábara, J. (2001). "La Medida de la Percepción Social del Medio Ambiente. Una Revisión de las Aportaciones Realizadas por la Sociología." *Revista Internacional de Sociología*, 28 (tercera época): 127-171
- Taibo, C. (2009) *En defensa del decrecimiento. Sobre capitalismo, crisis y barbarie*. Madrid: Catarata.
- Taibo, C. (2014) *¿Por qué el decrecimiento? Un ensayo sobre la antesala del colapso*. Barcelona: Los Libros del lince.
- Tebar, J. (2006) "Guerra, revolució i contrarrevolució en Raventos", E., Salrach, J.M i Garrabou *Historia agrària dels països catalans . Segles XIX-XX*. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació, Univ. de Barcelona, Univ. Autònoma de Barcelona, Univ. de Girona, Univ. de les Illes Balears, Univ. Jaume I, Univ. de Lleida, Univ. Pompeu Fabra, Univ. Rovira i Virgili i Univ. de València
- Terborgh, J. (2004) "Reflections of a scientist on the World Parks Congress" *Conservation Biology*, 18.
- Thede, M. (2009). *L'albufera de València. Una descripció etnogràfica*. València: Publicacions Universitat de València.
- Toledo, V. (1993) "Ecología, ecologismos y ecología política". En: GOIN, F., GOÑI, R (Comp.) *Elementos de Política Ambiental*. Buenos Aires: Honorable Cámara De Diputados de la Provincia de Buenos Aires, 899-910.
- Torró, I. (2010) *Análisis de los factores que determinan la resistencia al encamado y características de grano en arroz (Oryza sativa L.), y su asociación con otros caracteres, en varias poblaciones y ambientes: bases genéticas y QTLs implicados*. Tesis Doctoral. València: UPV.

- Touraine, A. (2009) *La mirada social: un marco de pensamiento distinto para el siglo XXI*. Barcelona: Paidós.
- Urry, J. (1990) *The tourist gaze*. Londres: Sage.
- Urry, J. (1995) *Consuming Places*. Londres: Routledge.
- Vaello, J. (1977) "Notas sobre la agricultura y el desarrollo capitalista" *Zona Abierta*, 12
- Valencia, A.; Arias, M. i Vázquez, R. (2010) "Ciudadanía y conciencia medioambiental en España" *Opiniones y Actitudes*, 67 . Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas
- Van Liere, K. D i Dunlap, R.E. (1980) "The social bases of environmental concern: A review of hypotheses, explanations and empirical evidence". *Public Opinion Quarterly*, 44: 181-97
- Vicens, J. (2000) "Medi ambient i cultures" *Revista Catalana de Sociologia*, 13: 77-100.
- Vidal-Beneyto, J. (2010) *La corrupción de la democracia*. Madrid: La Catarata.
- Vivanco, L. (2001) "Spectacular Quetzals, Ecotourism, and Environmental Futures in Monte Verde, Costa Rica" *Ethnology*, 40
- Wagner, J (2003) "The politics of accountability: an institutional analysis of the conservation movement in Papua New Guinea". *Soc. Anal*, 45(2):78-93.
- Wagner, L S. (2010) *Problemas Ambientales y Conflicto Social en Argentina: Movimientos socioambientales en Mendoza. La defensa del agua y el rechazo a la megaminería en los inicios del Siglo XXI. Tesis de Doctorado Mención Ciencias Sociales y Humanas*. Buenos Aires: Universidad Nacional de Quilmes.
- Wallerstein, I. (2008) *L'universalisme europeu: la retòrica del poder*. Valencia: Servicio de Publicacions Universitat de València.
- Walter , M. (2010) "Conflictos ambientales, socio ambientales, ecológico distributivos, de contenido ambiental ... reflexionando sobre enfoques y definiciones". *Boletín*, 6:2-9. Madrid: Centro de Investigación para la Paz.
- Weeks, P. (1999). "Cyber-activism: World Wildlife Fund's campaign to save the tiger". *Cult. Agric*, 21(3), 19-30.
- West, P, i Brockington, D. (2006). "An Anthropological Perspective on Some Unexpected Consequences of Protected Areas." *Conservation Biology* Volume 20, 3: 609-616
- West, P.; Igoe, J., i Brockington, D. (2006). "Parks and peoples: The social impact of protected areas" *Annual Review of Anthropology*, 35: 251-277.
- West, P. i Carrier, J. (2004) "Getting away from it all? Ecotourism and authenticity". *Curr. Anthropol*. 45(4): 483-98.
- Wilshusen, P. ; Brechin, S.R. ; Fortwangler, C. i West, P. (2002). "Reinventing a square wheel: a critique of a resurgent protection paradigm in international biodiversity conservation". *Soc. Nat. Res.*, 15: 17-40
- Wilson, A. (1992). *The culture of Nature: North American landscapes from Disney to the ExxonValdez*. Cambridge: MA: Blackwell.
- Wolf, E.R. (1971) *Los campesinos*. Barcelona: Editorial Labor, S.A.

Xambó, R.; Ginés, X.; Gómez, E. i Duart, I. (2012) "Els moviments socials al País Valencià. Una anàlisi comunicativa". *Arxius de sociologia*, 27: 149-164.

Zigler, J. (1988): *La victoria de los vencidos*. Barcelona: Ediciones B.

València, Octubre 2015